

ABSTRACT

Mertanen, Tomi

A Rebellion for Twelve Marks? – The General Strike of 1956 in Finland

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2004, 399 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 23)

ISBN 951-39-1917-X

English summary

Diss.

The thesis at hand is the very first one which deals with the general strike of 1956 in Finland. It has not yet been studied beyond the level of master's theses, a fact that makes this research definitely relevant. It aims at shedding light on a series of events in Finnish post-World War history which have gained a mythical ring.

The Confederation of Finnish Trade Unions (*SAK*) declared a general strike as a countermeasure against the increasing of the prices of agricultural products by the Central Union of the Agricultural Producers (*MTK*) in January 1956. The strike, started on the 1st of May, was at no stage fully covering. Work was continued in any fields on strike, besides bus traffic was not disturbed by it. At the end of the first week the *SAK* tried to stop it by declaring that strike covered also the distribution of gasoline – a measure which caused serious clashes between the strikers and the policemen brought in to secure the operation of the gas stations. Both sides suffered from injuries. The strike lasted nearly three weeks and ended with an agreement on the 20th of March which brought a major crisis in the state's finances.

The theme of the thesis belongs to political history. However, it concerns also social history, history of mentalities and micro history. It focuses in the events in whole of Finland, and also in the events in Jyväskylä town. The theoretical point of departure is the division and use of power between the parties involved. The antagonism between the bourgeois and the leftist ideologies serves as a structuring principle, clearly perceivable during the strike. Mentalities are being dealt with according to the theory of 'Otherness'.

The main conclusion is that during the strike a situation of the so called 'power dualism' arose in which power was exercised simultaneously by the organs of official order and the strikers. The strikers took consciously to fighting against the police because they did not regard it as a representative of the state's power but as one broker of the strike among others. The confrontation radicalised the atmosphere of the strike considerably. The government took a very passive stance during the strike, at times even siding with the strikers. This caused disagreement between the parties in the government.

Keywords: unions, Jyväskylä, strikes, mentalities, the police, political history, *SAK*, *CFFE*, power, general strike in 1956, the 1950s

Author's address Tomi Mertanen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
P.O. Box 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Supervisor Professor Toivo Nygård
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
P.O. Box 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Reviewers Docent Heikki Roiko-Jokela
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
P.O. Box 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Docent Vesa Vares
Department of History
University of Tampere
Kanslerinrinne 1
FIN 33014 University of Tampere
FINLAND

Opponent Docent Vesa Vares
Department of History
University of Tampere
Kanslerinrinne 1
FIN 33014 University of Tampere
FINLAND

Kaduilla kuultua

(säv. Punakaartilaisten marssi)

(san. Vee.)

*"Kuinka kauan vielä,
autot hyrrää tiellä,
riippuu lakkovartioiden valppaudesta.
Jos me pannaan kovaa vastaan,
liikkuu silloin ainoastaan,
muutama kärry Turun kaduilla.*

*Lakkorajat tiukkaan,
porvaritkin piukkaan
pannaan kerran vaihteeksi meidän maassakin.
Ei siin' auta valitukset,
Uuden Auran ruikutukset,
emme aio viikkokaupall' niitä kuunnella.*

*Nyt saamme jalan polkee,
marssin tahdiss' kulkee,
on keltainen vaara meiltä pois käytöstä.
Nyt saakoon myös monet kerrat,
jalan kulkea suuret herrat,
ilomielin katselemme sitä näytöstä.*

*Kyll' voimat meillä riittää,
ja rivit yhteen liittää,
tää tyhmä päätös kaupungin herrojen.
Tää sisua vain kasvattaa
ja joukkojamme paisuttaa,
viel' herrat tuntee päätöksensä tyhmyyden.*

*Nyt liikenteelle sulku,
loppukohon kulku,
turhat ajot kaupunkimme kaduilla.
Pankoot herrat autot talliin,
oikein yleislakon malliin,
kulkekootpa vaikka sitten suksilla."*

ESIPUHE

Tutkijalle menneisyyden ilmiöt tarjoavat haasteen. Miten päästä selville menneisyyden henkilöiden maailmasta? Minun haasteenani on ollut selvittää vuoden 1956 yleislakon tapahtumia. Koen olleeni tutkijana erikoisessa asemassa. Vaikka Suomen sodanjälkeisen ajan historiaa on tutkittu erittäin monipuolisesti monista näkökulmista, on eräs keskeinen aihe jäänyt tähän saakka miltei täysin tutkimatta – vuoden 1956 yleislakko. Vielä miltei 50 vuotta lakon jälkeen sen voi nimetä tutkimuksellisesti neitseelliseksi. Aiempi tutkimus ei ole asettanut rajoja tutkimusaiheelle, vaan olen voinut vapaasti valita oman näkökulmani. Toivon, etten ole käyttänyt tilaisuuttani väärin, vaan että olen pystynyt hyödyntämään sen parhaalla mahdollisella tavalla: luomalla uutta, hyvin perusteltua, kompaktaa tieteellistä tutkimusta. Uskon, että tutkimukseni valaisee ja selkiyttää osin myyttiseksikin muodostunutta kuvaa yleislakosta ja osaltaan värittää aiemman tutkimuksen yleislakon osalta valkoiseksi jättämää läiskää.

Tämä tutkimus pantiin alulle kesällä 2000, jolloin kävin useita keskusteluja Jyväskylän yliopiston Suomen historian professorin, Toivo Nygårdin, kanssa. Pohdiskelimme tutkimusaihetta väitöskirjalleni useista vaihtoehdoista. Lopulta päädyimme vuoden 1956 yleislakkoon yksissä tuumin. Professori Nygård onnistui vakuuttamaan minut tutkimusaiheen mielekkyydestä ja tärkeydestä. Päätökseni tehtyä en ole katunut sitä kertaakaan. Aihe on ollut erittäin haastava ja mielenkiintoinen. Se on vienyt tekijänsä mukanaan täydellisesti.

Tutkimusaineistoa läpi käydessäni törmäsin useammin kuin kerran tilanteeseen, jossa lakkoa itse kokematon henkilö kertoi sen tapahtumista pitkiä selostuksia vanhempiensa tai tuttaviansa kertomusten perusteella. Mieleeni hiipi hämmennys. Jos lakko vielä 50 vuotta päättymisensä jälkeen aiheutti ”tunteenpaloa” sitä henkilökohtaisesti kokemattomille ihmisille, millainen tilanne lakon aikana oikein oli? Tähän olen tutkimuksessani etsinyt vastausta. On muistettava, että tutkijallakin on vastuunsa. Hänen tehtävänsä ei ole ainoastaan vakuuttaa tutkimuksen kohdeyleisöä, vaan myös tehtävä oikeutta tutkimuksensa kohteena oleville toimijoille. Tarkoitus ei ole toimia tuomarina.

Vaikka työ on nyt valmis, on syytä tuoda mieliin kirjailija Eeva Joenpellon sanat: ”Kun kaikki on saatu päätökseen, onko tullut valmista. Ei ole, ei ole tullut valmista. Asiat voivat olla hiukan toisella tavalla, ehkä.” Näin on tämänkin työn osalta. Olen esittänyt oman tulkintani. Pää on nyt avattu. On tulevien tutkijoiden tehtävä muodostaa uusia – ja parempia – tulkintoja vuoden 1956 yleislakosta.

On myös kiitosten aika. Suurimmat kiitokset väitöstutkimukseni valmistumisesta haluan esittää työn ohjaajalle, professori Toivo Nygårdille. Hänen osuutensa työni onnistumisen kannalta oli aivan keskeinen. Hän auttoi minua osaltaan selvittämään tutkimuksessa eteen tulleita karikkoja, toi uusia näkemyksiä lähestyvä tutkimusaihetta ja loi jatkuvasti uskoa työn valmistumiseen. Hänen asiantuntevasta ja ”isällisestä” ohjauksestaan olen erittäin kiitollinen. Toivolle

kuuluu myös kiitos siitä, että tutkimukseni on hyväksytty Humanistisen tiedekunnan julkaisusarjaan.

Haluan esittää suuret kiitokset myös muille tutkimuksestani kiinnostuneille ja siihen perehtyneille henkilöille. Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori Petri Karonen, Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian dosentti Tapio Bergholm sekä filosofian maisteri Janne Hallikainen antoivat arvokkaita neuvoja ja vihjeitä työni kannalta. Dosentti Tapio Bergholmia haluan erityisesti kiittää ammattiyhdistysliikkeen historian tuntemuksesta ja työni sitä osaa käsittelevistä kommentteista. Hän myös antoi käyttööni SAK:n historian uusimman, vuoteen 1957 yltävän, osan käsikirjoituksen, jota hän parhaillaan kirjoittaa. Professori Petri Karosta sekä maisteri Janne Hallikaista haluan kiittää monista työni teoreettisiin lähtökohtiin sekä työn yleiseen jäsentelyyn liittyvistä kommentteista. Kaikki nämä lausunnot ovat olleet työni kannalta erittäin tervetulleita. Samalla esitän kiitokseni muille tutkijoille ja asiantuntijoille, joita arkistotutkimusteni aikana tapasin ja jotka osoittivat kiinnostusta tutkimustani kohtaan. Kiitokset kuuluvat myös vierailieni arkistojen henkilökunnille, jotka ovat ottaneet minut asiantuntemuksella ja ystävyydellä vastaan.

Lisäksi haluan esittää erilliset kiitokset myös väitöstutkimukseni tarkastajille, Tampereen yliopiston Suomen historian yliassistentti, dosentti Vesa Varekselle sekä Jyväskylän yliopiston Suomen historian dosentti Heikki Roikojokelalle, merkittävistä ja oivaltavista parannusehdotuksista. Osa kunnia työn ansioista kuuluu sitä kritisoineille ja kommentoineille henkilöille; työssäni mahdollisesti esiintyvistä puutteista tai virheistä olen luonnollisesti itse vastuullinen. Kiitos myös Jyväskylän yliopiston yleisen historian dosentti Anssi Halmesvirralle, joka käänsi tutkimukseni englanninkieliset osat.

Suuri kiitos työn valmistumisesta kuuluu myös Jyväskylän yliopiston pääkirjastolle, joka neljän vuoden ajan antoi tutkijanhuoneen käyttööni työni suorituspaikaksi. Samalla haluan kiittää myös Ossi Viitaa ja Juha Lainetta, joiden kanssa olen mainitun huoneen pääasiallisesti jakanut. Heidän kanssaan käymäni keskustelut ovat auttaneet irrottautumaan tutkimuksen nurjista puolistista.

Tutkimukseni taloudellisen puolen ovat turvanneet useat säätiöt ja rahastot. Haluan esittää nöyrimmät kiitokset Ellen ja Artturi Nyyssösen säätiölle, Emil Aaltosen säätiölle, Kansan Sivistysrahastolle, Kansan Sivistysrahaston Keski-Suomen rahastolle, Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastolle sekä Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitokselle, siitä kunnia, että ne ovat pitäneet tutkimustani tukemisen arvoisena.

Haluan lausua nöyrimmät kiitokset myös omaisilleni. Vanhempiani, Pekkaa ja Helenaa, kiitän jatkuvasti osakseni saamastani monipuolisesta tuesta ja ymmärtävästä suhtautumisesta työni kohtaan. Runsaasti ymmärtämystä, tukea ja kannustusta olen saanut myös sisaruksiltani Minnalta ja Mikalta. Isosisiskoani Minnaa ja hänen miestänsä Ari-Mattia haluan erityisesti kiittää arkistomatkoilla osakseni saamasta avusta ja huolenpidosta. Omaiseni ovat kuunnelleet, joko mielihyvin tai pakosta, selvityksiäni kohtaamistani ongelmista. Kiitän myös

enoani Kalevia sekä hänen puolisoaan Pirjoa opiskeluaikana saamastani tuesta. Ilman edellä mainittujen, minulle läheisten, ihmisten tukea tutkimustyöni olisi ollut huomattavasti vaikeampaa, ellei mahdotonta.

Kiitokset myös kaikille ystäväilleni ja työtovereilleni, jotka ovat tukeneet ja osoittaneet kiinnostusta ponnistelujani kohtaan.

Eräs luku on nyt päättynyt. Väitöstutkimuksen valmistumisen myötä on aika siirtää katse tulevaisuuteen, jossa odottavat uudet haasteet. Tutkimustyö on ollut haastavaa. Se on myös antanut monenlaisia virikkeitä ja opettanut teki-jälleen paljon. Se on antanut paljon myös tulevaa ajatellen.

Jyväskylässä Raunin päivänä 2004.

Tomi Mertanen

LYHENTEET¹

am.os.	ammattiosasto
HTK	Henkisen Työn Keskusliitto
HTY	Helsingin Työväenyhdistys
IKL	Isänmaallinen kansanliike
ilm.	ilmoitus
JAP	Jyväskylän Ammatillinen Paikallisjärjestö
JKS	Jyväskylän Kunnan Sähkö
KAF	Kuljetusalan ammattiliittojen federaatio
kaup.hall.	kaupunginhallitus
kd.	kansandemokraattinen
kk.	keskuskomitea; kuukausi
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
kltmk.	keskuslakkotoimikunta
KNL	Kokoomuksen Nuorten Liitto; (Suomen) Kumi- ja Nahkatyöväen Liitto
kok.	kokous
KP	Suomen kansanpuolue
KTV	Kunnallisten Työntekijäin ja Viranhaltijain Liitto
LAL	Linja-autoliitto
LP	Liikkuva poliisi
LSO	Länsi-Suomen Osuusteurastamo
lmtk.	lakkotoimikunta
MTK	Maataloustuottajain Keskusliitto
NKP	Neuvostoliiton kommunistinen Puolue
os.	osasto
OTK	Osuustukkukauppa
PKL	Poliisikunnan Keskusliitto
ptk.	pöytäkirja
PVK	Pienviljelijäin Keskusliitto
pvk.	päiväkirja
PVL	Pienviljelijäin Liitto
pvmtn	päiväämätön
RKP	Ruotsalainen Kansanpuolue
RL	Rikoslaki
SAJ	Suomen Ammattijärjestö
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (vuodesta 1969); Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (vuoteen 1969)
SAL	Suomen Autoalantyyöntekijöiden Liitto; Suomen Autoliitto
SAT	Suomen Aseveljien Työjärjestö

¹ Luettelossa mainittu tekstissä ja alaviitteissä käytetyt lyhenteet, ei kuitenkaan arkistolyhenteitä. Ne on mainittu lähdeluettelossa arkistojen yhteydessä.

SDNL	Suomen demokraattinen nuorisoliitto
SDPL	Suomen demokratian pioneerien liitto
SDP	Suomen sosialidemokraattinen puolue
siht.	sihteeristö
sit.	sitoutumaton
SKDL	Suomen kansan demokraattinen liitto
SKP	Suomen kommunistinen puolue
SML	Suomen Maaseututyöväen Liitto; Suomen Metallityöväen Liitto
SNDL	Suomen naisten demokraattinen Liitto
SNS	Suomi-Neuvostoliitto-seura
SPL	Suomen Poliisien Liitto Suomen Puutyöväen liitto
SPR	Suomen Punainen Risti
SPVL	Suomen Pienviljelijäin Liitto
SRL	Suomen Rakennustyöläisten Liitto Suomen Rautatieläisten Liitto
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto
STL	Suomen Työläisliitto
STT	Suomen Tietotoimisto
STTK	Suomen Teknillisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto
Supo	suojelupoliisi
SVML	Suomen Veturimiesten Liitto
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö
SÖL	Suomen Öljytyöntekijöiden Liitto
tmk.	toimikunta
TPSL	Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto
TUL	Työväen Urheiluliitto
tvlk.	työvaliokunta
Valpo	Valtiollinen poliisi
VIA	Vapaus-Isänmaa-Aselveljeys -järjestö
VtsSPS	Neuvostoliiton ammattijärjestöjen keskusammattiliitto
yht.	yhteis-; yhteinen; yhteisen
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
yl.	yleinen
ylim.	ylimääräinen; ylimääräisen
YYA	Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

LYHENTEET

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	17
1.1	Tutkimuksen lähtökohdista	17
1.1.1	Tilanne työmarkkinoilla 1920–1940-luvulla	17
1.1.2	Lakoista Suomessa.....	21
1.1.3	Lakko taistelukeinona ja joukkotoiminnan muotona.....	24
1.2	Tutkimustehtävä	30
1.3	Aiempi tutkimus.....	43
1.4	Tutkimuksen lähteistä.....	47
2	YLEISLAKKOON JOHTANUT TALOUSPOLIITTINEN KEHITYS	54
2.1	Tilanne työmarkkinoilla toisen maailmansodan jälkeen.....	54
2.1.1	Ensimmäinen yleislakkouhkaus.....	54
2.1.2	Leino-lakot ja Arabia.....	57
2.1.3	Kemin lakko.....	59
2.1.4	SAK uhkaa kahdesti yleislakolla.....	61
2.1.5	Neljäs yleislakkouhkaus	63
2.2	Yleislakosta tulee totta	65
2.2.1	Valtalaki kumoutuu eduskunnassa	65
2.2.2	Viides kerta toden sanoo	67
2.3	Lakon puhkeamiseen vaikuttaneista tekijöistä	73
3	TAISTELUN OSAPUOLTEN ERILAISET TAVOITTEET	77
3.1	Erimielisyyksiä toimintatavoista	77
3.1.1	SAK haluaa lakosta rauhallisen mielenilmauksen	77
3.1.2	Kommunistit aktiivisen toiminnan kannalla.....	80
3.1.3	Kommunistien toiminnan lähtökohdat.....	90
3.2	Yleislakon tiedotustoiminta	94
3.3	MTK:n luovutuslakko	102
3.3.1	Maitolakon käytännön toteutus	102
3.3.2	MTK saa haluamansa	105
4	PALKKALAKKO VAI POLIITTINEN YHTEENOTTO?.....	109
4.1	Ensimmäiset päivät näyttävät suunnan taistelulle.....	109
4.1.1	Poliisien saamat toimintaohjeet.....	109
4.1.2	Vastakkainasettelu alkaa liikennöinnin seurauksena	111
4.2	Bensasota.....	118
4.2.1	SAK määrää bensanjakelun lakkotilaan.....	118

4.2.2	Määräys synnyttää yhteenottoja huoltoasemilla	122
4.2.3	Lakon alkupäivät Jyväskylässä.....	130
4.3	Hallitus yrittää ratkaista tilannetta	139
4.3.1	Fagerholm nimeää lakon osapuolet.....	139
4.3.2	Suositus polttonesteiden jakelusta.....	143
4.3.3	Puolueiden suhtautuminen syntyneisiin mellakoihin.....	145
4.3.4	Mistä lakon alkupäivien mellakat johtuivat?	148
4.4	Lakon vastustajien rintama tiivistyy.....	153
4.4.1	SAK ei saa linja-autoliikennettä kuriin.....	153
4.4.2	Poliisi turvautuu aseeseen Jyväskylän Taulumäellä.....	157
4.4.3	Virkavalta lakkolaisten vihan kohteena.....	163
4.5	Oikeisto reagoi mellakoihin Pohjanmaalla	167
4.5.1	Kansalaiskokous Seinäjoella	167
4.5.2	Mitä kansalaiskokous ilmensi?.....	173
5	SAK KIRISTÄÄ OTETTAAN.....	177
5.1	Ensimmäinen sovintoesitys.....	177
5.1.1	Pääjohtaja Aura sovittelijaksi.....	177
5.1.2	Sumu haihtuu, Waris lentää – Aura jatkaa sovittelijana.....	180
5.2	Mellakointi jatkuu eri puolilla maata	182
5.2.1	Poliisin ja lakkolaisten yhteenotto LSO:n teurastamolla Turussa.....	182
5.2.2	Lakon osapuolet tarkentavat ohjeitaan	185
5.3	Suurmarssi 16.3.1956.....	189
5.3.1	Marssi toteutuu SAK:n ohjeistamana	189
5.3.2	Lakkolaisten suuri päivä koittaa	193
5.4	Avustustoiminta yleislakon aikana.....	197
5.5	Lakon arki.....	205
5.6	Keskusjärjestön uudet linjaukset kiihdyttävät mieliä	211
5.6.1	Bensasota alkaa uudelleen.....	211
5.6.2	Lakon vastustajat järjestävät kansalaiskokouksia Satakunnassa	219
5.6.3	Linja-autoliikenne jälleen tulilinjalla	223
5.6.4	Viimeisten päivien mellakat Jyväskylässä	231
5.7	Lakko päättyy kestettyään lähes kolme viikkoa	236
5.8	Jälkilakkoilu.....	244
6	VASTAKKAINASETTELU JATKUU LAKON JÄLKEEN	248
6.1	Hallituksen tiedonanto herättää pahennusta	248
6.2	Äärivasemmisto pyrkii yhteistoimintaan sosialidemokraattien kanssa	254
6.2.1	Kommunistit arvioivat lakon saavutuksia.....	254
6.2.2	Äärivasemmisto osoittaa kiinnostusta yhteiseen vappuun ..	259
6.2.3	Toiminta suunnataan ammattiyhdistysliikkeeseen.....	262
6.2.4	Aloitteet yhteistoimintaan paikallistasolla	265

6.2.5	Mitä yhteistoiminnalta haluttiin?	269
6.3	Kiivas keskustelu poliisin asemasta.....	273
6.3.1	Oikeisto ja vasemmisto eri mieltä virkavallan toimenpiteistä.....	273
6.3.2	Sosialidemokraatit pahoittavat mielensä Jyväskylässä.....	277
6.3.3	Poliisiliitto eroaa SAK:sta	282
6.3.4	Mistä syytökset johtuivat?.....	284
6.4	Yleislakko – laiton lakko?	286
6.4.1	SAK syytösten kohteena	286
6.4.2	Lain Suoja ry	297
6.4.3	Laillisuuskeskustelun opetukset?	298
7	LAKON YHTEISKUNNALLISET VAIKUTUKSET	303
7.1	Lakko oikeusistuimissa.....	303
7.1.1	Mellakoitsijat asetetaan syytteeseen	303
7.1.2	Oikeudenkäynnit Jyväskylässä.....	306
7.1.3	Turun kapinaoikeudenkäynti	309
7.1.4	Muut tuomiot	312
7.1.5	Armahduslaki.....	314
7.1.6	Tuomiot yleislakon päätepisteenä.....	322
7.2	Taloudellinen kehitys lakon jälkeen	325
7.2.1	Vaikeudet kasaantuvat	325
7.2.2	Työriitojen sovittelua uudistetaan	333
8	YLEISLAKKO – OSA SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN VALTATAISTELUA.....	334
	SUMMARY	346
	LIITTEET	356
	AIKAJANA.....	366
	LÄHTEET	368
	HENKILÖHAKEMISTO.....	395

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdista

1.1.1 Tilanne työmarkkinoilla 1920–1940-luvulla

Suomen poliittiselle kulttuurille on ollut ominaista, että poliittiset puolueet ja etujärjestöt ovat olleet sidoksissa toisiinsa lähes koko itsenäisyyden ajan. Jo 1920-luvulta lähtien teollisuuden etujärjestöt sekä tukivat puolueita että harjoittivat painostustoimintaa. Painostustoiminta oli tuolloin hyvin henkilökeskeistä. Etujärjestö saattoi ilmaista tukeaan esimerkiksi myöntämällä vaaliavustuksia usealle eri puolueelle. Siten painostusjärjestöillä oli paitsi ”omia” ministereitä, myös heitä lähellä olleita kansanedustajia. Järjestöjen suhteet olivat monimutkaisia ja ne liittyivät toisiinsa monilla tasoilla.²

Itsenäisyyden alkuaikoina ammattiyhdistysliikkeen toimintaa vaikeutti poliittisen työväenliikkeen kahtiajakautuminen 1920-luvun vaihteessa, vaikkakaan kahtiajako ei ollut niin selvä kuin puoluetasolla. Suomen Ammattijärjestö (SAJ) pysyi yhtenäisenä ja kommunistivetoisena koko 1920-luvun ajan. Vaikka vasemmistososialistit ja kommunistit hallitsivat ammattijärjestöä, kannatus valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa oli huomattavasti pienempi kuin sosialidemokraateilla. Vuonna 1926 ammattijärjestössä solmittiin kommunistien ja sosialidemokraattien välillä niin sanottu linnarauha, jolla järjestön yhtenäisyys turvattiin ja osapuolten keskinäiset asemat vakautettiin.³

Työmarkkinoilla elettiin 1920-luvulla kansalaissodan jälkitunnelmissa. Valtiovalta pyrki edistämään kollektiivisten työmarkkinasuhteiden kehittymistä sekä eheyttämään ja yhdistämään kansaa kehittämällä työläinsäädäntöä. Vuonna 1922 säädettiin työehtosopimuslaki ja siihen liittyvä työsääntölaki ja vuonna 1925 laki joukkotyöriitojen sovittelusta. Käytännössä tilanne ei kuiten-

² Etujärjestöjen sekä poliittisten vaikuttajien ja valtion suhteista 1920-1930-luvulla tarkemmin Lamberg 1999, 25-27, 30-34, 120-134; Lamberg 1997, 150-160; Kettunen 1986, 417-422, 482-493.

³ Valkonen 1982, 517-528, 692-700; Mansner 1981, 412-423.

kaan muuttunut, sillä työnantajat eivät suostuneet yhteistyöhön ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Työnantajapuoli piti tiukasti kiinni oikeudestaan määrätä yksipuolisesti palkka- ja työehdoista, eivätkä työnantajajärjestöt tunnustaneet ammatillisia järjestöjä, saati suostuneet neuvottelemaan niiden kanssa. Työntekijöitä yritettiin myös estää järjestäytymästä työpaikoilla. Lakkojen murtaminen oli arkipäivää. Vuosikymmenen lopulla kommunistijohtoinen SAJ oli jatkuvasti viranomaisten ja oikeiston, erityisesti Lapun liikkeen, silmätikkuna. Painostuksen ja sisäisten ristiriitojen vuoksi SAJ hajosi ja tilalle perustettiin Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) vuonna 1930. Vanhan ammattiyhdistysliikkeen organisaation tuhoutuminen ja jatkuva poliittinen painostus heikensivät SAK:n toimintamahdollisuuksia oleellisesti. Monilla paikkakunnilla toiminta lamaantui vuosiksi. Perustamisensa jälkeisinä vuosina SAK oli sisäänpäin suuntautunut yhdessäolo-organisaatio, jonka toiminnassa valistustyöllä oli keskeinen asema.⁴

Vaikka ammattiyhdistysliike oli 1920–1930-luvulla melko heikko, sillä oli kuitenkin merkittävää sananvaltaa etenkin 1920-luvun taloudellisena nousukautena. Varsinkin kun painoarvo suhteutetaan siihen, että työväestön ammatillisen järjestäytymisen aste oli alhainen. Taloudellisina laskukausina ammattiyhdistysliike oli järjestöllisesti heikko, sillä useat työläiset olivat vain tilapäisjäseniä. Nousukauden myötä ammattiyhdistysliikkeen painoarvo kasvoi ja järjestöllinen kasvu alkoi. Voiman kasvu oli kuitenkin suhteellista, sillä SAJ ei pystynyt murtamaan suurteollisuuden työnantajien ylivaltaa. Silti työnantajat joutuivat tekemään myönnytyksiä työntekijöille ja lähes puolet 1925–1928 työnseisauksista päättyi sopimukseen. Selvin osoitus SAJ:n järjestövoimasta oli monien työnantajien alistuminen niin sanottuun työmaaterroriin, valkoisten puolella taistelleiden työntekijöiden syrjintään työpaikoilla. Kaikesta huolimatta Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) pysyi työmarkkinoita hallitsevana osapuolena.⁵

Kun pulavuosista oli selvitty ja sisäpoliittinen painostus hellitti myös SAK:n asema vahvistui huomattavasti. Tätä lisäsi myös Suomen Sosialidemokraattisen puolueen (SDP) aseman vahvistuminen 1930-luvulla. SDP oli ollut maan suurin puolue lähes koko edellisen vuosikymmenen ja muodostanut keran vähemmistöhallituksenkin, mutta silti puolueen poliittinen vaikutusvalta ”valkoisessa” Suomessa ei noussut sille tasolle, mitä kansanedustajien määrä olisi antanut ymmärtää. Pääasiassa maata johtivat keskusta-oikeistolaiset hallitukset itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Kolmekymmenluvulla voimakkaasti esille nousseen kansallisen eheyttämisen myötä myös SDP:n painoarvo kasvoi. Se voitti vuoden 1933 ja 1936 eduskuntavaalit ja muodosti vihdoinkin punamulta-hallituksen yhdessä Maalaisliiton kanssa vuonna 1937.⁶

⁴ Valkonen 1987, 209–223, 226–228; Valkonen 1982, 573–608, 641–652, 713–714, 747–778, 783–785; Mansner 1981, 398–402.

⁵ Valkonen 1987, 99–111; Valkonen 1982, 708–718; Mansner 1981, 426–433.

⁶ Soikkanen 1975, 445, 470–475.

SAK:n perustamisen myötä myös sosialidemokraatit puolueessa ja ammattiyhdistysliikkeessä löysivät toisensa entistä paremmin. Vielä edellisellä vuosikymmenellä osapuolten keskinäinen suhde oli ollut huomattavasti heikompi, joskin yhteistyötä puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen välillä oli toki harjoitettu. Uuden keskusjärjestön asemaa vahvisti myös jäsenmäärän kasvu. Tätä edesauttoi kommunistien liittyminen SAK:oon. Tästä huolimatta sosialidemokraattijohtoinen ammattiyhdistysliike sai osittaista tukea myös poliittiselta oikeistolta. Muista etujärjestöistä Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK) toimi yhteistyössä Maalaisliiton ja työnantajat poliittisen oikeiston, lähinnä kokoomuksen kanssa.⁷

STK säilytti asemansa 1930-luvun työmarkkinapolitiikassa hallitsevana osapuolena, joskin sen asema alkoi selvästi horjua. Suomalaisen yhteiskunnan ristiriidat vähenivät vuosikymmenen kuluessa siinä määrin, että toisen maailmansodan aikana STK, SAK sekä valtiovalta toimivat yhdessä erilaisissa sekkokomiteoissa ja lautakunnissa. Tämä tiivisti myös valtiiovallan edustajien ja järjestöjen johtomiesten välisiä suhteita. Sotien jälkeisellä ajalla yhteiselinten määrä lisääntyi ja niillä oli merkittävä vaikutus poliittisiin päätöksiin.⁸ Verrattaessa ammattiyhdistysliikkeen asemaa ennen sotaa vuoden 1944 jälkeiseen tilanteeseen on havaittavissa merkittävä ero järjestäytymisasteessa sekä siinä, että sodan jälkeen ammattiyhdistysliikkeen asema oli pysyvämpi eikä riippunut enää pelkästään taloudellisesta suhdanteesta.⁹

Sosialidemokraattien johtama SAK saavutti sota-aikana vahvan aseman säännöstelytalouden hallinnoinnissa. Sodan jälkeen työelämän ongelmien käsittelyssä toteutui osittain kolmikantaperiaate. Valtiovalta otti SAK:n, ammattiliittojen ja työnantajajärjestöjen edustajat mukaan poliittiseen päätöksentekoon ja pulatalouden hallintoon. Siten SAK oli osaltaan vahvistanut yhteiskunnallista asemaansa mutta myös alkanut sitoutua läheisemmin hallituksen yleis-, palkka- ja tuotantopoliittisiin tavoitteisiin. Valtakunnallisen työehtosopimustoiminnan laajentuminen tapahtui oloissa, joissa sota-ajan säännöstely jatkui sekä hinta- että palkkakysymyksissä. Tulonjakotaistelu toisaalta eri alojen sisällä työnantajien ja työntekijöiden välillä ja toisaalta eri tuotannonalojen kesken sai lopullisen ratkaisun vasta valtiollisissa elimissä. Hinta- ja palkkaneuvosto ja jopa valtioneuvosto ottivat kantaa eri alojen ja ammattien palkkaukseen.¹⁰ Etujärjestöjen ja puolueiden keskinäiset suhteet tiivistyivät entisestään.

Etujärjestöjen halu olla aktiivisesti yhteydessä poliittisiin puolueisiin oli ja on täysin tietoista, sillä poliittiset päätökset tehdään eduskunnassa. Mikäli järjestö haluaa turvata edustamansa alan edut, sen tulee vaikuttaa poliittisiin päätäjiin. Tukiessaan poliitikkoja eturyhmät voivat odottaa saavansa vastapalveluksia. Järjestöjen kyky vaikuttaa poliittisiin päätöksiin on riippuvainen järjestöjen merkitsevyydestä ja poliittisista suhteista. Merkittävyys, johon myös poliit-

⁷ Lamberg 1997, 150–151; Mansner 1981, 454–460; Soikkanen 1975, 538–550, 569–572.

⁸ Lamberg 1999, 25–27, 30–34, 120–134; Lamberg 1997, 150–160; Kettunen 1986, 417–422, 482–493; Valkonen 1982, 696; Valtion ja eturyhmien yhteiselimistä 1940–1950-luvulla ks. esim. Huuska 1968, 54–76.

⁹ Valkonen 1987, 405–423.

¹⁰ Bergholm 1997a, 42; Valkonen 1987, 316–344; Reuna 1985, 759.

tisilla suhteilla on vaikutusta, on järjestön painostuspolitiikan perusedellytys. Poliittiset suhteet ovat tavallaan lisätekijä, joka joko helpottaa tai vaikeuttaa järjestön painostuspolitiikan toteuttamista.¹¹

Sotien jälkeen tietyt etujärjestöt ja puolueet alkoivat yhä selvemmin liittoutua keskenään: SAK:lla oli SDP, MTK:lla Maalaisliitto ja STK:lla kokoomus. Etujärjestöt ja puolueet pyrkivät vaikuttamaan toistensa ajamaan politiikkaan. ”Järjestelmä” ei estänyt olemasta yhteydessä muihin etujärjestöihin tai puolueisiin, joskin monissa tapauksissa ajatusmaailman erilaisuus muodostui esteeksi. Kaikesta huolimatta Suomelle ei ollut ominaista, että etujärjestöt olisivat kiinteästi liittoutuneet puolueiden kanssa tai osallistuneet suoranaisesti puolue toimintaan jäsenistöineen ja taloudellisine voimavaroineen. Kiintein yhteys vallitsi poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen kesken.¹²

Ammattiliittoihin virtasi aselevon jälkeen väkeä vauhdilla, jollaista ei ollut nähty sitten vuoden 1917. Sadantuhannen raja ylittyi vuonna 1944 ja seuraavana vuonna tuli 200 000 jäsentä lisää. Sitten nousu tasaantui ja huippuvuotena 1947 SAK:ssa¹³ oli 341 000 jäsentä. Tätä seurasi sekä laskua että nousua siten, että vuoden 1956 alussa SAK:ssa oli jäseniä noin 270 000. Samaten kehittyi MTK:n jäsenmäärä. Vielä vuonna 1944 jäseniä oli vain 21 000 jäsentä, mutta vuonna 1947 jo 176 000. Myös työnantajaliitot saivat uusia jäseniä ja järjestäytyminen ulottui palkansaajien tavoin sellaisiinkin ryhmiin, jotka eivät olleet aikaisemmin pitäneet sitä tarpeellisena. STK kasvoi ja työmarkkinakenttään tuli lisäksi kaksi uutta keskusliittoa liiketyönantajien ja maataloustyönantajien järjestäytyessä.¹⁴

Myös Suomen puolue-elämässä koettiin toisen maailmansodan jälkeen muutoksia; äärioikeistolainen puolue lakkasi olemasta ja äärivasemmistolainen perustettiin. Poliittinen elämä oli käymistilassa ja äänestäjistä käytiin kovaa kamppailua. Tällaisissa olosuhteissa puolueet eivät voineet päättävästi asettua vastustamaan järjestöpainetta, sillä etujärjestöjen jäsenet olivat osana valitsijakuntaa. Vallinneen tilanteen seurauksena etujärjestön voima lisääntyi selvästi ja niiden asema vahvistui. Toisaalta, hallitusten, puolueiden ja eduskunnan heikkous houkutteli painostusryhmiä lisäämään omaa valtaansa. Esimerkiksi järjestöedustus eduskunnassa oli varsin voimakas. Vastaavasti järjestöjen sisäiset riitaisuudet ja jännitystilat olivat omiaan antamaan kärkevyyttä niiden poliittisille tahdonilmauksille. Niinpä kommunistien kilpailu ja painostus sai erityisesti 1940-luvun lopulla SAK:n sosialidemokraattiset johtajat esiintymään aktiivisemmin ja jyrkemmin kannanotoin kuin mitä sosialidemokraattinen puolue olisi useinkaan halunnut.¹⁵

¹¹ Lamberg 1997, 149–150, 161; Paloheimo & Wiberg 1997, 135, 243; Huuska 1968, 15.

¹² Nousiainen 1967, 146–148; Puolueiden ja etujärjestöjen suhteista Huuska 1968, 52–53, 116–137 sekä von Bonsdorff 1957, 22–24.

¹³ SAK:n nimi vuoteen 1969 saakka oli Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto. Tuolloin nimi vaihdettiin nykyiseen muotoonsa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö. Tällöin uusi SAK korvasi vanhan SAK:n, sekä sen rinnalle hajaannuksen aikana vuonna 1960 perustetun Suomen Ammattijärjestön (SAJ).

¹⁴ Tarkemmin ammattiliittojen ja työnantajien järjestäytymisestä sodan jälkeen esim. Valkonen 1989, 42; Mansner 1984, 125–142 sekä Pihkala 1982, 360.

¹⁵ Nousiainen 1967, 125–126.

Viisikymmenluvun vaihteen molemmin puolin oli havaittavissa, että työmarkkinoiden valtarakenteet ja etujärjestöjen omaksumat toimintastrategiat vaikuttivat hallitusten harjoittamaan politiikkaan, joskin hallituspohja ja kulloisenkin hallituksen harjoittama politiikka vaikutti työmarkkinajärjestöjen toimintastrategioihin. Suomalaisen talouselämän ja politiikan eliitti oli pieni vielä 1940–1950-luvulla, joten hyvät poliittiset suhteet eri järjestöjen välillä olivat ensiarvoisen tärkeitä kaikessa poliittisessa toiminnassa.

1.1.2 Lakoista Suomessa

Järjestöjen vaikutusvallan kasvaessa myös niiden toimintamuodot tulivat selvemmin esille ja eri järjestöjen väliset yhteentörmäykset lisääntyivät. Tämä oli ilmeistä, sillä kullakin toimijalla oli sille tyypillinen arvomaailma, moraalit, normisto ja tavat – siis oma toimintakulttuurinsa. Voimakkain poliittinen kulttuuri Suomessa oli työväenliikkeellä, joka pari vuosikymmentä perustamisensa jälkeen jakautui kahteen – toimintatavoiltaan ja aatteiltaan toisistaan eroavaan – poliittiseen suuntaukseen.¹⁶

Työväenpuolueet toimivat omien poliittisten päämääriensä saavuttamiseksi. Sen sijaan ammattiyhdistysliike ei välttämättä harjoita lainkaan poliittista toimintaa – joskin se voi niin tehdä – mutta se osallistuu monin eri tavoin yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Sen keskeisenä tavoitteena on turvata jäsentensä edut työmarkkinoilla. Tätä tehtävää hoitaessaan ammattiyhdistysliike käyttää muun muassa erilaisia painostuskeinoja. Tällaisia ovat esimerkiksi kirjelmät, puheet, julkilausumat, sanomalehtipropaganda, vaaliavustukset sekä järjestöjen välisiin toimijoihin vaikuttaminen. Lisäksi ammattiyhdistysliike voi käyttää erilaisia voimatoimenpiteitä, joista merkittävin on lakko.¹⁷

Lakko on kuulunut olennaisena osana suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen toimintaan; lakon muovautuminen tehokkaaksi työtaisteluseksi liittyy kiinteästi ammattiyhdistysliikkeen kehitykseen. Organisaatiot ovat antaneet lakkoja koskevilla säännöillään työtaisteluille operaatiosuunnitelmat. Valvomattoman, purkauksenomaisen lakon sijaan on tullut organisoitu, suunnitelmallinen lakko. Suomessa joukkovoiman käytön juuret ulottuvat 1800-luvun loppupuolelle, jolloin poliittinen työväenliike haki jalansijaa maassa. Sekä työnantajat että työntekijät järjestäytyivät ensimmäisen kerran vuonna 1907, jolloin perustettiin molempien leirien ensimmäiset keskusjärjestöt. Lakisääteinen tunnusjärjestövoiman käytölle annettiin vuonna 1922, jolloin säädettiin ensimmäinen lakko.

¹⁶ Vaikka vasemmistolaisten puolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen voidaan katsoa muodostavan yhteisen työväenkulttuurin, on huomioitava, että etenkin toisen maailmansodan jälkeen sosialidemokraattinen puolue ja kommunistinen puolue erosivat poliittisilta kulttuureiltaan selvästi toisistaan. Tuolloin ammattiyhdistysliike oli lähempänä sosialidemokraattista puoluetta. Työväenkulttuuri on siten mahdollista jakaa useampaan poliittiseen kulttuuriin.

¹⁷ Lamberg 1997, 160-161; Huuska 1968, 77-78; Nousiainen 1967, 143-153. Lakkojen ohella ilmenee myös muita työelämän ristiriitoja. Näitä ovat muun muassa tuotannon keskeytykset, tuotannon hidastaminen, sabotaasi, sekä työnantajien työsulku. Työtaistelukeinot saattavat olla siten vaihtoehtoisia. Ay-liikkeen menetelmänä lakko on kaikkein yleisin. Toivonen 1972, 11-12.

mäinen työehtosopimuslaki. Työtaisteluja tutkineen Matti Savolan mukaan ammattiyhdistysliikkeen synty voidaan eräässä mielessä johtaa lakosta, sillä ammattijärjestöt muodostettiin lakkojen tehostamiseksi ja toisaalta niiden tarpeettomaksi tekemiseksi.¹⁸

Itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä lakot olivat työnantajien ja -tekijöiden välisiä taisteluita. Työnantajat käyttivät lakonmurtajia estääkseen lakkojen taustalla nähdyn kommunistien vaikutusvallan kasvun. Työmarkkinajärjestöjen nopea kasvu, kommunistien julkisen toiminnan alkaminen, työväenliikkeen sisäinen valtataistelu ja politiikan uusi suunta antoivat sotien jälkeisen ajan lakoille oman sävynsä. Utta oli myös vaatimusten kärjen kohdistuminen hinta- ja palkkaviranomaisiin eikä työnantajiin, rajoittihan säännöstely heidän mahdollisuuksia päättää palkoista. Lakkojen syyt muuttuivat sotia edeltäneestä ajasta sikäli, että työehtosopimusten saamisesta ei tarvinnut enää taistella, niiden sisällöstä puolestaan riitti riidanaiheita sitäkin enemmän. Ilman SAK:n lupaa ja asianmukaisia varoituksia aloitettuja lakkoja – korpilakkoja – tai sopimusten voimassaoloaikana käytyjä työtaisteluita oli enemmän kuin milloinkaan aiemmin. Lisäksi lakoissa menetettiin enemmän työpäiviä ja niissä oli mukana enemmän väkeä kuin sotia edeltäneen ajan yhteenotoissa. Suomi alkoikin nousta kohti kansainvälisten työtaistelutilastojen kärkeä. Jos vuosista 1945–1956 erotetaan kaksi aivan poikkeuksellista työtaisteluvuotta, vuodet 1950 ja 1956, sotia seurannut viisivuotiskausi oli työmarkkinoilla selvästi levottomampi kuin yleislakkoa edeltäneet vuodet, käytetäänpä mittana mitä työtaistelutilaston muuttujaa tahansa. Työrauha kuitenkin parani, kun maan sisä- ja ulkopoliittinen asema vakiintui, inflaatio hidastui ja elintason nousu alkoi näkyä. Tärkeintä oli kuitenkin se, että SAK otti vuonna 1949 tiukan kielteisen kannan laittomiin lakkoihin. STK:n kannalta yleislakkoa edeltäneet vuodet olivatkin poikkeuksellisen rauhallisia. Lakot olivat myös entistä useammin valtakunnallisia yhteenottoja, mikä lyhensi niiden kestoa. Tosin lakkojen lukumäärä on monessa suhteessa huono työmarkkinatilanteen kuvaaja.¹⁹

Tavallisista palkkalakoista poiketen yleislakko määritellään lakon strategiseksi muodoksi. Ammattiyhdistysliikkeessä sitä pidetään kaikkein äärimmäisimpänä menetelmänä ajaa jäsenistön tai järjestön omia etuja.²⁰ Yleislakossa kaikki tai suurin osa järjestäytyneistä työntekijöistä kieltäytyy työstä. Yleislakko voi olla tarkoituserältään taloudellinen, jolloin sen avulla pyritään poistamaan työsuhteissa ilmeneviä epäkohtia, tai myötätuntoa osoittava, jolloin se ainakin aluksi on kohdistettu työnantajia vastaan. Sitä voidaan käyttää aseena myös hankittaessa työntekijöille uusia lakeihin perustuvia oikeuksia. Tällöin se on kohdistettu hallitusvaltaa vastaan ja on luonteeltaan poliittinen ja reformistinen. Kolman-

¹⁸ Paloheimo & Wiberg 1997, 71; Savola 1968, 46.

¹⁹ Mansner 1993, 173-175; Mansner 1984, 164-166; Lakkoprofileista tarkemmin Savola 1969, 79-84, lue myös 136-165.

²⁰ Savola 1969, 13; Lakon määritelmistä ja lakkoon liittyvistä tekijöistä lue enemmän esim. Hölttä 1999, 83-100; Toivonen 1972, 11-29; Savola 1969, 8-14, 35-38, 40-70; Varhemmista näkemyksistä lakosta esim. Knowles 1952, 4; Louhikko 1937, 197-199; Kivimäki 1927, 3-22; Bernstein 1907, 1, 5; Marxilaisesta lakkokäsityksestä ks. esim. Ahvenlampi 1975, 27-28; Toivola 1972, 24, 26.

neksi, yleislakko voi olla tähdätty vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan, jolloin se on luonteeltaan vallankumouksellinen.²¹

Vuoden 1956 yleislakko oli maamme historian kolmas, ensimmäinen itenäisessä Suomessa. Ensimmäinen yleislakko Suomessa käytiin vuonna 1905. Tuolloin lakolla taisteltiin vierasta sortajaa vastaan. Olosuhteet lakolle oli luotu venäläisten sortotoimien, epäonnistuneen Japanin-sotaretken ja voimistuvan työväenliikkeen myötä. Takana oli jo vuosia jatkunut kehitys. Suurlakko käynnistyi vahvasti työväenliikkeen johtamana, mutta se tempasi nopeasti mukaansa koko kansan; suurlakon aikana esimerkiksi sekä porvareilla että sosialidemokraateilla oli omat järjestyskaartinsa. Lakon loppuvaiheessa niin porvarit kuin sosialidemokraatitkin olivat yhtä mieltä säätyedustuslaitoksen lakkauttamisesta ja sen korvaamisesta uudella edustuslaitoksella, johon edustajat valittiin yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella; vain menettelytavoista syntyi kiistaa. Vaatimuksia oli esitetty yleisesti jo ennen lakkoa. Perustuslaillisten kanta voitti ja olemassa ollut säätyeduskunta sääti uuden valtiopäiväjärjestyksen. Lakko johti Helmikuun manifestin perusteella laadittujen ja laittomina pidettyjen säädösten peruuttamiseen keisarillisella manifestilla jo muutaman päivän kuluttua. Lakon seurauksena syntynyt tilanne avasi portit paljon yleisemmälle poliittisten oikeuksien laajentamisvaatimuksille ja vieläpä koko poliittisen kulttuurin murrokselle. Seuranneissa eduskuntavaaleissa sosialidemokraateista tuli suurin puolue.²²

Vuoden 1917 marraskuun yleislakko oli luonteeltaan selvästi poliittinen. Sen aikana yhteiskunnan sisäiset ristiriidat nousivat esille. Lakon lähtökohtana olivat vasemmiston vaatimukset uusista laeista, kuten 8-tuntisesta työpäivästä, yleisestä äänioikeudesta kunnallisasioissa sekä uudesta valtalaista. Lakolla saavutettiin asetetut vaatimukset. Se oli toisaalta eduskuntaan kohdistettu painostustoimenpide, toisaalta siihen liittyi vallankumouksellisen siiven pyrkimys vallankaappaukseen punakaartien avulla. Vuoden 1917 yleislakkoon liittyvissä tapahtumissa sai surmansa kaikkiaan 23 ihmistä.²³

Vuoden 1956 yleislakko osui ajallisesti mielenkiintoiseen hetkeen. Yleislakon alkamispäivänä, maaliskuun ensimmäisenä, maassa vaihtui presidentti. Vuosikymmenen maata johtanut Juho Kusti Paasikivi astui sivuun ja tilalle tuli Urho Kekkonen. Lakosta puhuttiin ”Kekkonen kruunajaisina”. Tällä viitattiin siihen, että lakko olisi julistettu protestina Kekkonen valinnalle. Asiolla ei kuitenkaan ollut päivämäärän kanssa muuta yhteistä. Poliittinen tilanne oli mie-

²¹ Suomen yleislakkoista vuoden 1956 lakon syynä pääasiassa olivat palkkakäytökset. Reformististen yleislakkojen ryhmään Savola aivan oikein katsoo kuuluvan vuoden 1905 suurlakon. Kolmanteen, luonteeltaan vallankumoukselliseen ryhmään hän katsoo kuuluvaksi vuoden 1917 yleislakon. Savola 1969, 13. Korpilakkojen määrittelmistä ks. sama, 16-17.

²² Jussila 1996, 76-79; Alapuro 1994, 93, 96, 146-147; Soikkanen 1961, 119-124, 224-231; Kastari 1956, 55; Vuoden 1905 suurlakosta Jyväskylässä ks. Lakkotoimikunnan ptk:t lakon ajalta 1905: Si 67. JTJA, JyMA.

²³ Mansner 1993, 179; Tikka 1987, 97; Polvinen 1987, 124-127; Tapiola 1968, 168-181; Paavolainen 1966, 62-63, 76-77, 90; Vuoden 1917 lakosta Jyväskylän osalta ks. Selostus maaliskuun vallankumouksen tapahtumista 1917: Si 19. JTJA, JyMA; Heikkilä-Pesonen 2002, 73-74.

lenkiintoinen myös ulkopoliittisesti, vallitsihan tuolloin suurvaltojen suhteissa niin sanottu suojasää. Tällä oli osaltaan vaikutusta lakon puhkeamiseen.

1.1.3 Lakko taistelukeinona ja joukkotoiminnan muotona

Koska lakko on taistelua työläisten etujen turvaamiseksi, se sisältää monenlaisia sisäisiä toimintatapoja. Jotta ihmiset olisivat valmiita yhteisiin voimainkoitoksiin, tarvitaan toiminnan pontimeksi solidaarisuutta ja vastavuoroisuutta. Nämä ovat aivan välttämättömiä silloin, kun toiminnasta saatavan hyödyn saavuttaminen vaatii yhteistyötä. Aiempina vuosikymmeninä yleislakon taakse olisi poikkeuksetta saatu tiivis ja yhtenäinen työväenrintama, mutta työväenliikkeen yhtenäisyys oli 1950-luvulle tultaessa muuttunut huomattavasti aiempien vuosikymmenten "aatteenpalosta" maallisemmaksi. Silti ammattiyhdistysliikkeen asema työpaikoilla oli edelleen vahva.

Työnjohtajien ja työntekijöiden välistä suhdetta tutkiessaan Paavo Koli (1955) havaitsi, että työntekijöiden sosiaaliset normit määräytyivät suurelta osin sen mukaan, miten laajemman sosiaalisen ympäristön ryhmät olivat vuorovaikutuksessa keskenään. Eri ryhmien keskinäinen vuorovaikutus keskittyi määrättyjen etukysymysten ympärille, jotka olivat elintärkeitä näille ryhmille. Eri kohteisiin nähden kehittyneet normit täsmensivät sen, miten määrätyn ryhmän yksilöllisten jäsenten tuli ryhmässä käyttäytyä ja mitkä asiat olivat ryhmälle tärkeitä ja ensiarvoisia. Ammattiyhdistysliikkeen normeihin mukautuminen vaikutti osaltaan ennakkoluulojen, Kolin tutkimuksen tapauksessa niin sanotun herravihan, muodostumiseen. Samastuminen tiettyihin sosiaalisiin normeihin synnytti eräältä osalta tarvetta olla yhdessä saman kokemuksen omaavien henkilöiden kanssa.²⁴ Ammattiyhdistyksen normeihin sitoutuminen vahvisti sopeutumaton ja ennakkoluuloista suhdetta teolliseen organisaatioon.

Paavo Seppäsen (1958) tutkimuksesta käy ilmi, että työväenliikkeen mukana työmaille tuli uusi voimatekijä - ammatillisesti järjestäytynyt joukko, joka syrjäytti työnantajavaltaisuuden ja toi tilalle osapuolten välisen tasavertaisuuden. Painopisteen siirtyminen yksilöstä joukon tasolle merkitsi myös työnantajan ja työntekijän välisen jännitystilän järjestäytymistä ja samalla ajalle ominaista järjestövaltaisuutta. Mahtaviksi järjestöiksi kasautunut taisteluvoima antoi periaatteessa mahdollisuuden myös työntekijävaltaisen työsuhteen olemassaoloon. Voimakas ammattiyhdistys saattoi sanella työehdot samaan tapaan kuin määräävä työnantaja työnantajavaltaisuuden vallitessa.²⁵

Ammattiyhdistykseen aktiivisesti kiinnittyneet työmiehet kiinnittyivät aktiivisesti myös työhönsä. Seppäsen tutkimuksen myötä alkoi murtua kuva lakkoilevasta, työhön haluttomasta rähisijästä, jota kuvaa 1920-1930-lukujen työnantajapolitiikka oli propagoinut. Joukkovoiman kasvu ja käyttö mullistivat yksityisen työntekijän aseman. Ne moninkertaistivat hänen mahdollisuutensa taistelussa työn tuloksista, mutta samalla ne vaativat hinnaksi sosiaalisen sidonnai-

²⁴ Koli 1955, 84, 186-194.

²⁵ Seppänen 1958, 2.

suuden, kuuliaisuuden etujärjestölle. Työntekijän työehdot tulivat riippuviksi sekä työnantajasta että ammattiyhdistyksestä.²⁶ Löytyi useita sidosryhmiä.

Turun sataman sosiaalisia suhteita tutkiessaan Mauno Koivisto huomasi, että työntekijöistä koostui poikkeuksellisen homogeeninen ja eristynyt ryhmä, mikä osaltaan johti useisiin työriitoihin. Ryhmän edut olivat sopusoinnussa tai ristiriidassa aina sen mukaan kuinka kukin yksilö tai ryhmä etunsa määritteli tai tulkitsi. Työntekijät ja työnantajat olivat taipuvaisia tulkitsemaan etunsa ristiriitaisesti. Tämä lähensi työntekijöitä toisiinsa. Silti työntekijöitä ei voinut Koiviston mielestä tulkita lakkohalukkaiksi.²⁷

Ominaista työväestölle vielä 1950-luvulla oli siis ryhmän kiinteys ja sitoutuminen ammattiyhdistykseen, joskaan vanhan työväenliikkeen kaltaista, työn ulkopuolista, yhteenkuuluvuutta ei enää entisessä määrin tunnettu. Työväestön ryhmän kiinteyden edellytyksenä on Suomessa pidetty toisaalta tehdasyhteisöjä, toisaalta paikallisuutta: pienyhteisö lujitti jäsentensä yhteenkuuluvuutta. Ulospäin se kommunikoi työväenliikkeen ja -aatteen yhteisellä kulttuuripääomalla. Siten erilliset pienyhteisöt saattoivat liittyä laajaksi voimaksi, sillä ne kaikki ammensivat yhteenkuuluvuutta samoista perinteistä. Työväenyhteisöjen voimakkuus johtui yhteenkuuluvuuden tunteesta sekä paikallisella että yleisellä tasolla. Viisikymmenluvulla yhteenkuuluvuus alkoi kuitenkin selvästi horjua; erityisesti työn ulkopuolinen yhteisöllisyys, 1920–1930-luvun suomalaisen sosialidemokratian tärkeä sosiaalinen kiinneke, alkoi murentua. Työväenliikettä ei enää koettu entisessä määrässä tarpeelliseksi. Samalla kun palkkatyöläisten kollektiivisesta intressiedustuksesta väheni sopimus- ja neuvottelujärjestelmän myötä sen vallitsevia suhdemuotoja rikkova poliittisuus, ammattiyhdistysliikkeen lähtökohdista toiselta puolin nousi uudenlaisia valtion vaikuttamisen konsepteja. SAK kytkeytyi valtiolliseen päätöksentekoon valtiollisesti säännellyn hinta- ja palkkapolitiikka kautta. Korporatistisia piirteitä saaneessa tulonjakojärjestelmässä SAK:lle lankesi yhden tulolähteen, palkkatyön, edustajuus.²⁸

Porvarillisella puolella pidettiin vielä 1950-luvulla osittain sosialidemokraattejakin vuoden 1918 punaisten perillisinä, vaikka heidän jo toisaalta myönnettiin siirtyneen Suomen itsenäisyyden kannalle. Kansandemokraattien epäisänmaallisuutta pidettiin itsestäänselvyytenä. Vuoden 1956 yleislakon aikainen yksimielisyys ja sen loppuvaiheessa esiin tullut punaisen ja valkoisen Suomen vastakohta kuitenkin osoittivat vielä kerran, että jonkinlainen työväelle yhteinen arvomaailma, työväenaate, vielä eli ihmisten mielissä.²⁹ Sosialidemokratian hajaannuksen seurauksena hävisi myös vanha työväenliike. Maailmankuva oli muuttunut – enää ei tarvittu voimakkaita vastavoimia.

Työtaistelun onnistumisen kannalta joukon yhtenäisyys on avainasemassa; ryhmällä on oltava keskenään jotakin yhteistä. Yhteisyyden muodostumisessa

²⁶ Seppänen 1958, 4.

²⁷ Koivisto 1956, 183-187; Kolin, Seppänen ja Koiviston tutkimusten kritiikistä lue Eskola 1971, 241-246.

²⁸ Koskinen 1989, 148; Parikka 1987, 131-133; Kettunen 1986, 491.

²⁹ Kalela 1985, 151, 152.

on havaittavissa kaksi toisiaan täydentävää kehitysprosessia. Toiminnallisessa yhteisössä ryhmäidentiteetti muotoutuu konkreettisen toiminnan seurauksena. Sen sijaan symbolista yhteisyyttä kehittää yksilön tietoisuudessa vahvistuva yhteenkuuluvuuden tunne. Symbolinen yhteisyys voidaan ymmärtää myös ryhmäidentiteettiä vahvistavana tietoisuusmuotona. Konkreettinen toiminta voi johtaa symbolisen yhteisyyden ja symbolinen yhteisyys yhteisöllisten vuorovaikutusmuotojen kehittämiseen. Merkittävä periaatteellinen ero kuitenkin on se, että yhteisö edellyttää vuorovaikutusta ja tietoisuus ja tunteet riittävät "vain" symboliseen yhteisyyteen.³⁰

Ihmisen liittymistarve purkautuu lähinnä kolmessa muodossa: epävirallisina ystävyyssuhteina, virallisena järjestötoimintana ja ideologisen samastumisenä. Liittymistarpeeseen oleellisesti kuuluvat arvopäämäärät eivät synny tyhjästä, eikä niitä ylläpidetä vain ajatuksellisesti; niiden vaaliminen elävänä toiminnan ohjenuorana edellyttää aivan erityisiä vuorovaikutuksen muotoja. Mikäli on ennakoitavissa, että tulevat tilanteet sisältävät pysyviä piirteitä, tai että ihmisten vuorovaikutus toistuu tulevaisuudessakin samanlaisena, kohenevat kollektiivisen toiminnan mahdollisuudet huomattavasti. Yhteisyyden perustana voivat olla taloudelliset tai poliittiset seikat. Se voi perustua myös sukulaisuuteen, intresseihin, uskomuksiin, yhteisiin toimiin, vuorovaikutuksiin, seurusteluun, harrastuksiin, maailmankatsomuksiin, mieltymyksiin ja tunteisiin. Niin ikään yhteisöjä voidaan luokitella niiden tavoitteiden ja vuorovaikutuksen luonteen mukaan, esimerkiksi aatteellisiin yhteisöihin, kuten työväenliike.³¹

Työväenliikkeelle on ominaista kollektiivinen identiteetti. Se antaa yhteistoimintaan osallistuville konkreettisen käsityksen yhteenkuuluvuudesta, tekee toiminnasta kollektiivisen liikkeen. Se kertoo ulkopuolisille, keitä osalliset ovat ja millä tavoin he eroavat muista. Identiteetti luo liikkeen antamalla sille muodon. Samalla se kytkee ihmiset liikkeeseen myös sosiaalipsykologisesti osoittamalla heille samastumiskohteen, joka on välttämätön edellytys sille, että liikkeen jäsenet tuntevat yhteenkuuluvuutta ja ilmaisevat "me-henkeä". Kollektiiviselle toiminnalle ominaista on myös toiminnan jonkinasteinen spontaanisuus, ei kuitenkaan irrationaalisuus. Tyypillisiä yhteiskunnallisia liikkeitä ovat siten esimerkiksi talonpoikaiskapinat, herätykselliset, sosialistiset ja fasisistiset liikkeet, lakot sekä mielenosoitukset.³²

Kollektiivinen identiteetti on edellytys esimerkiksi juuri lakon menestykselliseen hoitamiseen. Ilman lakon eri osapuolten kokemaa kollektiivista identiteettiä vuoden 1956 yleislakko ei olisi muodostunut tapahtumiltaan sellaiseksi kuin se muodostui. Esimerkiksi työväestö osoitti vielä kerran omaavansa yhteisiä periaatteita ja asettui tiukasti taisteluun lakon vastustajia vastaan.³³

³⁰ Lehtonen 1991, 23-24.

³¹ Littunen 1960, 162.

³² Ilmonen 1991, 20, 21-22; Lehtonen 1991, 15; Haapala 1989, 106-107.

³³ Tosin Suomen historia osoittaa, että suurissa lakoissa keskeisenä tekijänä on ollut yleispolitiikka - työpaikan ulkopuolelta saatu voimankäyttö, jolloin työpaikka on poliittisen mielenosoituksen näyttämö (esim. 1906, 1917, 1945-1948, 1956). Haapala 1989, 111-112.

Lakkolaisjoukon kannalta on olennaista se, kuinka yksilöt saadaan liiteksi osaksi suurempaa kokonaisuutta. Yksilöt on saatava tuntemaan ryhmän vetovoima, sillä ryhmän kiinteys lisääntyy yhdenmukaisuuden lisääntyessä. Pakkotilanteelle, jollaiseksi yleislakkokin voidaan mieltää, on ominaista ihmisten siiliytyminen omaan ryhmäänsä tai osakulttuuriinsa, jolloin he tuntevat antagonismia yhteiskunnan muita ryhmiä kohtaan. Sen vuoksi tällaisessa tilanteessa esiintyy myös legitiimisyysristiriitoja. Näin on esimerkiksi silloin, kun luokkaristiriidat ovat voimakkaita ja ihmiset ovat voimakkaasti luokkatietoisia.³⁴ Taistelulla ja sen aikana käytetyllä propagandalla luodaan kuvaa toisesta.

Ulkoinen hyökkäys joukkoa vastaan vain vahvistaa sitä. Esimerkiksi poliisi voi hetkeksi hajottaa joukon ja ajaa ihmiset pakosalle, mutta sillä on vain tilapäinen vaikutus. Canetille lakkolaiset muodostavat kieltojoukon, jolle on ominaista, että yhdessä kieltäytytään siitä, mihin yksilöinä oltaisiin valmiita. Samalla lakkolaiset lakkaavat toimimasta ulkopuolisten odottamalla tavalla. Lakkolaisten yhteenkuuluvuuden määrä voidaan tunnistaa kieltäytymisen järkkymättömyydestä. Kieltojoukko on negatiivinen joukko – se muodostuu vastarinasta. Se, joka antaa periksi ja rikkoo kieltoa, julistetaan pannaan. Jännityksen kasaantuessa ja yksilöiden yhä enemmän omaksuessa ryhmässä vallitsevan mielialan, liike saa sellaista voimaa ja yhtäläisyyttä, että avoin toiminta käy mahdolliseksi. Käsitys, että lakko on tarpeellinen, vaikkakin viimeinen mahdollinen keino, tarjoaa työntekijöiden oikeutuksen taisteluun. Usko lakon tehokkuuteen velvoittaa sen käyttöön.³⁵

Lakot ovat yhteiskunnallisia ristiriitoja. Ne ovat riippuvaisia yhteiskunnan kulttuurista, rakenteesta ja ihanteista. Aggressiivinen ristiriita on kuitenkin vain yksi monista toimintavaihtoehtoista, koska haluttuun päämäärään voidaan pyrkiä muillakin keinoilla. Toisinaan kuitenkin ristiriidassa ovat sisäiset voimat, jotka tyydytetään vain taistelemalla. Muita vaihtoehtoja ei ole, joten kamppailu on tällöin itsetarkoitus.³⁶ Lakko on aina konkreettista joukkotoimintaa. Näin siitäkin huolimatta, että yhden avainasemassa olevan työntekijän työstäkieltäytyminen saattaa aiheuttaa työnantajalle huomattavia taloudellisia tappioita. Koska lakko ulottuu töiden lopettamisen ulkopuolelle, sitä on jatkuvasti ohjattava, kannustettava ja johdettava. Jos on epäselvyyttä siitä, mitä tapahtuu tai mitä tulisi tapahtua, saattaa se aiheuttaa väärinkäsityksiä työntekijöissä sekä työnantajan ja työntekijöiden välillä. Epäselvyys myös jyrkentää reaktioita.³⁷

³⁴ Lehtonen 1991, 23-24; Allardt 1971, 43,120.

³⁵ Canetti 1998, 20-21, 28-31, 65-68; Ks. joukon liikehtimisestä myös Lehtonen 1990, 29, 130-131, 149-153; Hyman 1978, 21-22; Käyttäytymisestä lakon aikana lue sama 106-115. Lakkotapahtumat ovat usein spontaaneja, sillä ne kumpuavat ja syntyvät lakon aiheuttamasta tilanteesta. Lakko voi siten olla ns. väärän kuninkaan päivä, jolle on luvallista tavallisesti luvattomat teot.

³⁶ Savola 1969, 19-20, 24; yhteiskunnallisesta ristiriidasta lue tarkemmin sama 19-38; Ks. myös Dahrendorf 1961, 203-207; Lakon yhteiskunnallisesta asemasta lue Lähteenmäki 1967, 1-5.

³⁷ Savola 1968, 11; Lähteenmäki 1967, 25-26;

Menestyksellinen lakko vaatii, että osallistujat tuntevat lakon oikeutetuksi ja välttämättömäksi. Lakkoihin osallistuvien asema, yksityiselämä, lakkokokemukset, ympäristön mielipiteet sekä useat muut tekijät vaikuttavat yhteishengen. Näin ollen pelkkä työn lopettaminen ei lakossa riitä. Johtajien on sulatettava joukko yksilöitä, lakkoon innostuneita ja siihen haluttomia, ryhmätoimintaan tottuneita ja tottumattomia, kurinalaiseksi, yhtenäiseksi voimaksi, jolla on korkea yhteishenki. Lakko on jatkuvaa toimintaa. "Horjuvia" lakkolaisia on estettävä palaamasta töihin. Onnistumisen kannalta on tärkeää, että kaikki noudattavat yhteistä komentoa.³⁸ Lakkolaisten ohjaaminen on tärkeää myös siksi, että yksilöiden mielipiteet vaihtuvat joukon vaikutuksesta. Joukko antaa jäsenelleen voiman tunteen, joka saa tekemään sellaisiakin asioita, joita normaalisti ei tehtäisi. Joukko on nimetön, se ei vastaa mistään – sen taakse voi piiloutua. Joukossa yksilön vastuuntunto katoaa. Sama on ominaista myös lakolle; pidäkkeistä annetaan periksi ja taistelua käydään juuri sillä voimalla, jota sen vastustajat käyttävät.³⁹ Mukaan voi tällöin tulla tekijöitä, jotka eivät välitä joukolle asetetuista normeista ja rajoituksista. Lakolla on kuitenkin aina oma loგიikkansa. Sen aikana käyttäydytään tietyllä tavalla, joka ei välttämättä ole riippuvainen etujärjestön antamista ohjeista. Lakon aikana taistelulle ollaan lojaaleja, mutta sen päätyttyä sitä voidaan arvostella.

Yhteishenkeä pidetään yllä lakkolaisia harkitusti valvomalla. Joukkohenkeä tuetaan "maallisin rituaalein", kuten puhetilaisuuksin, kokouksin, mielenosoituksin, lauluin ja iskusanoin. Lakkolaisia rohkaistaan ja ohjataan joukko-toimintaan, sillä eristäytyminen turmelee yhteishengen nopeasti. Marssit, mielenosoitukset ja massakokoukset ovat lakolle luonteenomaisia. Niin ikään joukkohenkeä lisätään toimenpitein, joilla korostetaan lakkolaisten ja muiden välistä eroa. Tällaisia ovat esimerkiksi tunnusmerkit, käsivarsinauhat, marssit ja kokoukset. Näin meneteltiin myös vuoden 1956 yleislakossa. Erilaisten "rituaalien" kautta yksilö havaitsee oman etunsa liittyvän kiinteästi ryhmän kohtaloihin – ryhmän menestys tai tappio merkitsee samaa myös hänelle itselleen. Yhteishenkeä voidaan ylläpitää ja kohentaa myös kiihottamalla lakkolaisia ja lietsoamalla vihamielisyyden tunteita vastapuolta kohtaan. Vihantunne lisää emotionaalista liittymistä ristiriitaan ja vahvistaa mahdollisuutta, että yksilö pysyy ryhmän mukana loppuun saakka.⁴⁰ Yhteishenkeä kohotettaessa luodaan tietois-ta kuvaa "meistä" ja "muista".

Toiseuden käsitteen avulla on selitetty sitä ajattelun mallia, jonka avulla yksilöt ja ryhmät luovat me/muut -jakoja: hierarkkisia eroja suhteessa itsen tai oman ryhmän kannalta tuntemattomiin tai pelottaviin asioihin. Tuntematon uhka voidaan torjua muuttamalla se "meidän" kannalta ulkopuoliseksi, "toisiin" tai "muihin" kuuluvaksi. Traditiot ylläpitävät tiettyjä arvoja ja asenteita ja

Eduard Bernsteinin käsitteissä lakko on tavallaan sota, joskin yleensä veretöntä. Molempien osapuolten toista ärsyttävä käytös saattaa aiheuttaa vakavia yhteenottoja. Bernstein 1907, 85-86.

³⁸ Canetti 1998, 67-68; Savola 1968, 50; Työtaistelun järjestämisestä ja sen onnistumisen ehdoista ks. Hölttä 1999, 55-83.

³⁹ Canetti 1998, 20-21; Ks. myös le Bon 1912, 19-20, 32, 96-102.

⁴⁰ Savola 1968, 51-52.

niihin on helppo turvautua. Ympäristöä ei nähdä moninaisuutena, jossa erilaisuus olisi arvo sinänsä, vaan pyritään hegemoniaan ja korostetaan eroja nimenomaan negatiivisessa mielessä – oli kielteisyyden peruste kuinka hatara tahansa.⁴¹

Lakon eri osapuolten sisäinen yhtenäisyys voi synnyttää vakavia yhteenottoja, etenkin silloin, kun lakon vastustajat ovat valmiita murtamaan lakkoa. Myös lakon murtajille on ominaista tiukka ryhmäkuri. Suomessa lakonmurtajien käyttö oli huipussaan 1920-luvun lopun suurissa lakoissa, jolloin tämä väkivaltainen lakkoase kuului itsestäänselvyytenä työnantajan vastatoimiin. Murtajataktiikalla oli ratkaiseva osuus siihen, että lakot päättyivät työnantajan voittoon. Murtajien korvatessa vanhat työntekijät ei lakolla ollut tehoa. Murtajatoiminta liitettiin tällöin osaksi vuoden 1918 kansalaissodan seurauksena syntyneitä itsenäisen valkoisen Suomen takuujärjestelmää. Työväestö ja sen järjestöt näkivät sitä vastoin organisoidun murtajatoiminnan kansalaissodan voittajien edelleen jatkuvana sortona ja siihen kuuluvana, työväkeä vastaan suunnattuna, poliittisena aseena. Murtajatoiminta oli vastareaktio työntekijöiden ja heidän järjestönsä lakkoiluna ilmenneelle kumouksellisuudelle. Lakonmurtaminen oli ajankohdalle yleistä ja sitä harjoitettiin eri puolilla Eurooppaa.⁴²

Vastaavasti työväenliikkeelle rikkurit olivat kaikkein katalimpia ja halveksuttavimpia ihmisiä, joiden kanssa ei saanut olla missään tekemisissä: heitä oli kohdeltava ”kuin vihollista ainakin”. Työväenlehdissä rikkuruutta arvosteltiin armottomasti ja heidän tekonsa kataluutta korostettiin. Lisäksi murtajien nimiä julkaistiin työväenlehdissä, minkä arveltiin pelästyttävän murtajiksi aikovia. Työnantajat pitivät yhteiskunnalle vaarallisten suurten poliittisten lakkojen murtamista tärkeänä tehtävänä, jossa murtajat toimivat vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ja myös työnantajien vallan hyväksi. Oikeisto piti lakonmurtajia isänmaan palvelijoina.⁴³ Vastaavanlainen tilanne koettiin myös vuoden 1956 yleislakon aikana.

Toiseuden ja viholliskuvan luominen ei siis rajoitu vain jompaankumpaan lakon osapuoleen. Sitä harjoittajat molemmat osapuolet pyrkiessään osoittamaan vastustajan toimivan yleisesti hyväksytyjen, ja omalta kannalta keskeisten, normien ulkopuolella. Osapuolet luovat toiseutta omista lähtökohdistaan. Samalla luodaan omaa identiteettiä ja tiivistetään omia rivejä. Vanhat ja perinteiset ristiriidat nousevat tällöin helposti esille. Suurissa lakoissa syntyy lähes väistämättä ”me - ne” vastakkainasettelu. Näin kävi myös yleislakon aikana.

Suhtautumisessa lakkolevottomuuksiin tulee esille eri yhteiskuntaryhmi-
en erilainen käsitys siitä, kummat ovat lakoissa oikealla puolella, lakkolaiset vai lakon vastustajat. Molemmat osapuolet löytävät tällöin toiminnalleen ja näkemysilleen vahvoja perusteita, jotka eivät välttämättä saa vastineita todellisuudessa. Roland Barthesin mukaan lakko rikkoo pikemminkin ”luonnollista” kuin maallista oikeusjärjestystä vastaan ja käy porvarillisen yhteiskunnan filosofisten perusteiden eli terveeksi järjeksi kutsutun moraalin ja logiikan sekoituksen

⁴¹ Lindström 1994, 180; Rantonen 1994, 133; Hall 1992, 304; Harle 1991, 10-50.

⁴² Koivuniemi 1998, 88

⁴³ Koivuniemi 1998, 104-105, 108.

kimppuun. Porvaristo vastustaa lakkoa, joka on sille itselleen kiusallinen, ja osoittaa samalla yhteiskunnallisten funktioiden yhteenkuuluvuuden, mikä on myös yksi lakon tavoitteista.⁴⁴ Lakkoa on siis vastustettava osittain lakon itsensä vuoksi, sillä se tuo esille porvariston ja työläisten välisten suhteiden piilossa olevan tai näkyvän ristiriidan. Samasta syystä lakkolaiset pitävät tiukasti kiinni lakolla ajamistaan päämääristä.

On kuitenkin huomattava, että useimmiten lakko on välikappale, ei itse-tarkoitus. Kollektiivisen liikkeen rituaalien kohteiksi omaksutut ajatusmuodot eivät ole koskaan tuulesta temmattuja. Symbolit ja seremoniat poimitaan tavallisesti liikkeen kollektiivisesta kokemuksesta, jolla on voimaa aineellista liikkeen yhteistunto. Kun ajatusmuodot ovat vakiinnuttaneet paikkansa liikkeen tajunnassa, niistä tulee liikkeen tapa tunnistaa itsensä ja ilmaista itsensä muille. Symbolit ja niihin kytkeytyvät rituaalit ovat sanalla sanoen liikkeen apuneuvo ymmärtää itsensä joksikin, siis erotukseksi ”muista”, toisista.⁴⁵

Toiseuden idealla on laajemmat ajalliset ja sosiaaliset kytkentänsä. Toisen keksimisellä on aina historiansa ja samoin sillä on myös yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti määrittyneet muotonsa. Tässä mielessä Toinen ja toiseuden konstruointi on ilmaus vallasta. Käsitys Toisesta perustuu esimerkiksi yhteisöjen tapauksessa toisinaan omakohtaiseen kokemukseen mutta paljon merkittävämpi on representaatioiden kollektiivinen ulottuvuus: erottelu on siten keskeinen ryhmän identiteetin rakentamisen mekanismi.⁴⁶ On siten aivan luonnollista, että lakon osapuolet pyrkivät erottumaan ”toisesta”. Siten on mahdollista saada omat motiivit ja periaatteet kuuluviin. Samalla vastakkainasettelu on eräs keino asettua vastustamaan toisen osapuolen toimenpiteitä.

1.2 Tutkimustehtävä

Perinteisen käsityksen mukaan historiallisuus on suhdetta aiempaan. Tällöin tavoitteena on asettaa tutkimuskohde sekä omaan aikaansa että suhteuttaa se historiallisiin linjoihin. Tämä ei tarkoita sitä, että tutkimus taottaisiin ennalta sovittuun muottiin, jolloin tulokset menettävät merkityksensä, vaan tarkoituksena on selvittää, missä määrin tapahtumat ovat verrattavissa aiempaan. Asianmukainen historiallinen konteksti on se käsite, joka kuvaa historiantutkijan tavoitteena olevaa selitystä.⁴⁷ Tämän väitöstutkimuksen kohteena on osin myyttisiäkin piirteitä saanut vuoden 1956 yleislakko. Tutkimuksessani olen pyrkinyt noudattamaan näkemystä, jossa historiantutkijan työksi asetetaan niiden väitteiden ja tulkintojen kestävyuden arviointi, mitä historian ja ilmiöiden välisistä yhteyksistä on esitetty.⁴⁸

⁴⁴ Barthes 1994, 123-125.

⁴⁵ Ilmonen 1991, 25.

⁴⁶ Knuuttila & Paasi 1995, 43-44; Hall 1992, 277-285.

⁴⁷ Kalela 1993, 20, 288.

⁴⁸ Kalela 2000, 47.

Historiantutkimuksessa on mahdollista yhdistää ihminen ja rakenteet. Struktuurit ovat niiden sääntöjen, suhteiden ja merkitysten kokonaisuus, jonka keskelle ihminen on syntynyt ja jota hänen ajattelunsa ja toimintansa organisoii, toistaa ja muuttaa.⁴⁹ Tämä taso on tapahtumahistorian taso. Keskeisinä toimijoina tässä tutkimuksessa eivät niinkään ole yksittäiset ihmiset vaan yhteiskunta ja joukot. Tämä ei kuitenkaan sulje pois yksilöiden vaikutusten tutkimisen osuutta yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Yhteiskunta muodostuu yksilöistä. Yhteiskunnallisia tapahtumia on tarkasteltava erilaisista lähtökohdista, kuten yhteiskuntahistoriassa on tapana. On muistettava olosuhteet ja niiden vaikutus.

Vuoden 1956 yleislakko on moniin historiallisiin prosesseihin verrattuna ajallisesti lyhyt, kestihän sen vain kolmisen viikkoa. Kuitenkin se vaikutti suomalaisen yhteiskunnan kaikilla elämänalueilla ja jätti jälkensä lakon jälkeiseen elämään. Se oli erään ajanjakson päätepiste, mutta samalla se toimi alkuna uudelle aikakaudelle. Lakon seurauksena viimeistään huomattiin tiukan säännöstelytalouden tulleen tiensä päähän. Toisaalta yleislakko oli myös viimeinen suuri palkkataistelu, jossa poliisi ja lakkolaiset ottivat tiukasti yhteen. Ennen yleislakkoa näin oli käynyt muun muassa Arabian tehtailla 1948 ja Kemian uittotyömaalla 1949. Lakot ovat sujuneet Suomessa yleisesti ottaen rauhallisesti, ihmishenkiä ei juuri ole menetetty. Itsenäisyyden alkuvuosikymmenten lakonmurtotoiminnasta huolimatta ainoat lakkolaisten ja työnantajien, heidän värväämiensä rikkureiden sekä näiden avuksi rientäneiden poliisien välisten yhteenottojen uhrit ovat tulleet vuoden 1906 elokuun Hakaniemen mellakan lisäksi kesän 1917 maatalouslakoissa ja vuonna 1949 Kemissä.⁵⁰ Yleislakko ei kii-vaudestaan huolimatta tehnyt tässä suhteessa poikkeusta.

Tutkittaessa vuoden 1956 yleislakkoa on löydettävissä useita toimijoita. Tutkimuksen kannalta keskeisiksi muodostuvat neljä koostumukseltaan ja yhtenäisyydeltään erilaista ryhmää. Ensimmäisen muodostavat SAK ja SDP, eli lakkoa johtanut etujärjestö ja sitä lähellä ollut poliittinen puolue; toisen SKP ja SKDL, eli lakkoa kannattaneet äärivasemmiston puolueet, joilla kuitenkin oli lakossa myös omia tavoitteita; kolmannen maan hallitus ylimpänä vallankäyttäjänä, mutta joka lakon ensimmäisellä viikolla antamansa lausunnon mukaan oli lakon ulkopuolinen taho. Viimeisen ryhmän muodostavat lakkoa vastustaneet puolueet ja etujärjestöt. Ryhmään kuuluvat STK, poliittinen oikeisto, porvarillinen keskusta, sekä jossakin määrin myös MTK. Joukko on koostumukseltaan varsin epäyhtenäinen, eikä sitä tutkimuksessa myöskään käsitellä kiinteänä ryhmänä.⁵¹ Ryhmän kunkin toimijan mielipiteitä ja toimintatapoja käsitellään ja selvitetään tutkimuksessa toimijoiden omilla nimillä ja niiden omista lähtökohdista. Yhteistä ryhmän jäsenille kuitenkin on lakon vastustaminen. Samalla on syytä huomata, että lakon kannattajatkään eivät muodostaneet yhtä yhtenäistä ryhmää, vaan jakaantuivat ainakin kahtia. Neljän edellä mainitun erilaisen ryhmän/ryhmittymän avulla lakon osapuolet voidaan karkeasti jakaa lakon

⁴⁹ Heikkinen 1993, 11, 14, 16.

⁵⁰ Ahonen 1986, 288.

⁵¹ Poliittinen oikeisto tarkoittaa tutkimuksessa lähinnä Kansallinen Kokoomus – puoluetta ja sen jäsenjärjestöjä. Porvarilliseen keskustaan kuuluvat Maalaisliitto, Suomen kansanpuolue sekä Ruotsalainen kansanpuolue.

kannattajiin, vastustajiin ja ulkopuolella olleeseen valtiovaltaan. Valtiovallan rooli on kuitenkin sikäli mielenkiintoinen, että se otti osaa lakon tapahtumiin virkavallan muodossa, vaikka maan hallitus lakon alussa muuten pyrki asettamaan lakon ulkopuolelle. Lakon lopulla valtio otti aktiivisesti osaa lakon sovitteeseen.

Olen asettanut väitöstutkimukselleni kaksi selkeää päämäärää. Ensimmäinen niistä on luoda kattava, ja tieteellisesti laadittu, esitys vuoden 1956 yleislakosta. Päämäärän olen asettanut siksi, ettei lakosta ole tätä aiemmin ilmestynyt yhtenäistä ja tieteellisesti laadittua tutkimusta. Tämä on kuitenkin niin sanottu toisarvoinen päämäärä. Tutkimuksen toinen – ja samalla sen keskeinen – päämäärä on analysoida lakkoon liittyviä tapahtumia valittujen teoreettisten lähtökohtien kautta. Olen yhdistänyt päämäärät tekstissä yhdeksi kokonaisuudeksi. Analyytisyyden ohessa tekstistä nousee paikoin esille deskriptiivinen ote. Se on mielekäs ensimmäisen päämäärän toteuttamiseksi: se edesauttaa lakon luonteen ja tapahtumien ymmärtämistä.

Näkökulmaltaan tutkimus on poliittista historiaa. Poliittisen historian tutkimuskenttää määritettäessä hedelmällistä on tarkastella esimerkiksi aatteiden, puolueiden ja joukkoliikkeiden poliittisia vaikutuksia kokonaisuutena. Poliittisen historian kannalta kiinnostavimpia ovat muun muassa sellaiset järjestäytymismuodot, jotka ovat muodostuneet ikään kuin vastapareina ilmentämään yhteiskuntaluokkien välisiä vastakohtaisuuksia, kuten työväestön omat järjestöt kontra porvariston järjestöt. Puolueet, joukkoliikkeet ja eturyhmät ovat modernin länsimaisen parlamentaarisen demokratian sekä toteuttajia että tuloksia. Puolueiden ja joukkoliikkeiden historia sivuaa siten hyvin läheltä valtiollista historiaa. Nyky-yhteiskunnassa puolueet ja etujärjestöt ovat lujin sitein yhteydessä valtiovaltaan ja niiden kautta kanavoituu koko kansanvallan käytäntö valtiollisine vaaleineen ja kansalaisjärjestöjen aktiviteetteineen. Myös niin sanottu spontaani, järjestäytymätön poliittinen protestointi (mielenosoitukset, lakot ja ns. suora toiminta) on luettava poliittisten joukkoliikkeiden ja siten poliittisen historian piiriin. Poliittiselta kannalta tärkeitä painostusryhmiä ovat työnantajien ja työntekijöiden työmarkkinajärjestöt. Painostusryhmien syntyyn ja toimintaan liittyy elementtejä, jotka tarjoavat tutkimustehtäviä kaikille yhteiskuntahistorian aloille, joskin poliittisen historian rooli yksilö- ja joukkokoh-taisen päätöksenteon selvittäjänä on silloin keskeinen.⁵²

Puolueissa ja järjestöissä on usein avainryhmä, joka vaikuttaa ratkaisevasti päätöksiin ja valintoihin. Lisäksi on selvitettävä erilaisten taustaryhmien ja yhteyksien vaikutus, joka ei välttämättä lainkaan näy julkisuudessa. Johtajuus liittyy aina päätöksiin, ja puolue, hallitus yhtä lailla kuin etujärjestö, lakko ja kumous tarvitsevat johtajansa. Vanhan sanonnan mukaan: mitä suurempi kriisi, sitä pienempi piiri. Nykyään poliittisen historian tutkimuskenttä käsittää siis kaikkien poliittisten organisaatioiden, ei yksin valtion vaan tietyin rajauksin myös muiden julkisoikeudellisten yhdyskuntien, kuten kuntien, poliittisten

⁵² Hentilä 1993, 89-91, 98; Nevakivi 1993a, 19, 20.

puolueiden ja politiikkaan vaikuttavien liikkeiden, vieläpä aatteellisten ja etujärjestöjen historiallisen kehityksen ja toiminnan tutkimisen.⁵³

Yleislakon poliittista tapahtumahistoriaa selvitettäessä päällimmäisiksi nousevat sattuneet järjestyshäiriöt, vaikuttivathan ne suurelta osin lakon luonteeseen ja muihin tapahtumiin. On syytä kysyä, mistä järjestyshäiriöt johtuivat? Kysymys on mielenkiintoinen jo pelkästään siksi, että ennen työtaistelua SAK oli lakko-ohjeissaan päättänyt viedä taistelun läpi ilman joukkoliik ehdintää. Joukkojen tuli pysyä rauhallisina ja poissa kaduilta. Taistelu oli päätetty voittoa jättäytymällä pois työstä. Mikä siis sai lakkolaiset mellakoimaan vastoin annettuja ohjeita ja kehotuksia? Vastausta etsittäessä on huomioitava lakon toimijoiden omat lähtökohdat ja motiivit. Sosialidemokraateille lakko oli yleisesti keino parantaa ammattiyhdistysliikkeen ja sen jäsenten asemaa; kommunisteille aina mahdollinen tilaisuus laajempien tarkoitusperien – so. vallankumouksen – tavoittelemiseen. Oikeisto suhtautui lakkoon yleensä negatiivisesti. Asetelma johdattaa kysymään, miten osapuolet toimivat yleislakon aikana? Mikä oli valtion ja virkavallan rooli? Jokaisella lakon toimijalla oli omat motiivinsa toimia lakon aikana sillä tavoin kuin ne toimivat. Tarkoituksenani on, mahdollisuuksien mukaan, selvittää nämä motiivit. Lakon tapahtumat huomioiden on mielekästä pohtia myös sitä, missä määrin käyty yleislakko oli palkkapoliittinen työtaistelu ja missä määrin se ilmensi eri toimijoiden omia tavoitteita ja päämääriä?

Lakon aikaisia menettelytapoja ei voida selvittää tarkastelemalla ainoastaan käytyä työtaistelua; yleislakko on sijoitettava sekä ammattiyhdistys- että työväenliikkeen lakkoilun ”pitkään linjaan”. Sosialidemokraatit ja kommunistit taistelivat ammattiyhdistysliikkeestä viime vuosisadan jälkipuolelle saakka. Taistelu loi myös lakkoilulle kaksi erilaista linjaa. Siksi järjestyshäiriöitä on tarkasteltava myös aiempien lakkojen muodostamassa kontekstissa. Tämä on lakon tapahtumahistoriallinen taso.

Lakon tapahtumahistoriaa lähestytään tutkimuksessa valtateorian kautta. Valta ja vallankäyttö ovat yhteiskunnallisen elämän olennaisia piirteitä. Erityisen keskeinen asema vallalla on poliittisessa elämässä; valtaa tavoitellaan, koska se on keino toteuttaa omia tavoitteita ja sen avulla voidaan saavuttaa asetettuja päämääriä. Valta ja sen tavoittelusta käydyt taistelut ovat myös poliittisen historian keskeisiä tutkimuskohteita. Etujärjestöt ja muut painostusryhmät käyttävät valtaa vaikuttaessaan painostustoiminnallaan päätöksentekijöiden ratkaisuihin. Toimijoilla on yleensä ainakin osaksi toisistaan poikkeavia näkemyksiä siitä, mitä eri tilanteissa pitäisi tehdä. Se, kenellä on eniten valtaa, vaikuttaa eniten lopputulokseen. Toimijan valta johonkin toiseen toimijaan nähden on mahdollisuutta tai kykyä saada toinen toimimaan vallankäyttäjän haluamalla tavalla.⁵⁴ Esimerkiksi lakoissa on kyse vallankäytöstä.

Valtio on merkittävä vallankäytön ja hallinnan väline. Vallankäytön kannalta valtio on joukko organisaatioita, jotka käyttävät resursseinaan rahaa, henkilökuntaa ja lakeja organisaatiolle asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Ta-

⁵³ Nevakivi 1993b, 37.

⁵⁴ Paloheimo & Wiberg 1997, 51-54; Vallasta käsitteenä lue Hyvärinen 2003, 63-65.

valla tai toisella valtiollisessa päätöksenteossa joudutaan aina ottamaan kantaa siihen, mistä tehtävistä valtion on vastattava.⁵⁵ Valtio on yhteiskunnan normaali-tilassa vallan keskeinen käyttäjä.

Valta on myös poliittisten kriisiaikojen ja konfliktien käsite. Valta voidaan määritellä henkilön tai henkilöryhmän kykyä toteuttaa tavoitteensa. Niin ikään se voidaan käsittää absoluuttisena "kapasiteettina" eli niiden valtatekojen kokonaisuutena, jotka ovat yksilön tai ryhmän hallussa. Valtaa sinänsä on vaikea mitata ja määritellä. Se ilmenee yksilöiden ja joukkojen välisissä suhteissa ja kanssakäymisessä. Joukot ja valtio eivät siten toimi vallankäytössään samalla tasolla. Valtion ylintä auktoriteettia on Suomessa kiistetty harvoissa tapauksissa, vallantavoittelu on tapahtunut askeleen tai kaksi alemmalla tasolla.⁵⁶

Valta, sen tavoittelu ja käyttäminen ovat tämän tutkimuksen keskeisenä lähtökohtana. Tämä teoreettinen lähtökohta liittyy olennaisesti lakon aikaisiin järjestyshäiriöihin ja niiden seurauksiin. Joukkojen ja valtion välisestä suhteesta johdettuna tutkimuksen pääkysymyksiä on kolme:

- Miten lakon eri osapuolet käsittivät vallan ja vallankäytön yleislakon aikana?
- Miten ja miksi valta jakautui lakon osapuolten kesken?
- Miten osapuolten vallantavoittelu vaikutti itse lakkoon?

SAK oli uhannut aloittaa yleislakon päivänä, jolloin maassa ei ollut poliittista hallitusta ja jolloin uusi presidentti astui virkaan. Keskusjärjestö kuitenkin kielsi tavoittelevansa itselleen poliittista valtaa, muttei suostunut siirtämään lakkoo myöhempään ajankohtaan. Maassa vallinneen sisäpoliittisen tilanteen vuoksi on mielekästä selvittää vallan jakautumista lakon eri osapuolten kesken. On selvästi havaittavissa, että lakon kaikki osapuolet tavoittelivat valtaa joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Kumpusivatko osapuolten motiivit yksinkertaisesti lakon tapahtumista vai noudattivatko ne perinteisiä toimintamalleja? Kysymys on kiinnostava myös siksi, että sotien jälkeisenä aikana valtion ja etujärjestöjen suhteet olivat limittyneet talouspolitiikan hoidon vuoksi monella tavalla, mikä osaltaan mutkisti suhteita ja toimintatapoja.

Weberiläisen määritelmän mukaan nykyaikaiselle valtiolle on ominaista, että se on oikeusjärjestyksenä ja hallitsemiskoneistona toimiva pakkoyhteisö, joka onnistuneesti vaatii itselleen fyysisen väkivallan käytön legitiimiä eli oikeutettua ja yleisesti hyväksyttyä monopolia määrättyllä maantieteellisellä alueella. Tällöin yhteisöllä tarkoitetaan ihmisjoukon muodostamaa ryhmää, ja pakkoyhteisöllä sitä, että yhteisöön kuuluminen on pakollista. Fyysisen väkivallan käytön monopolilla tarkoitetaan yksinoikeutta päättää sen käytöstä ja sillä uhkaamisesta. Väkivaltaa saa käyttää vain valtion siihen oikeuttama taho. Oikeusjärjestys on voimassaolevien oikeusnormien kokonaisuus. Weber ei tarkoittanut, että valtio hoitaisi tehtäviään ennen muuta väkivaltaan turvautumalla, päinvastoin. Jos hallinta on legitiimiä, pakkoa ei tarvita. Legitiimisyys viittaa hyväksyttävyyteen: On kysymys siitä, hyväksyvätkö kansalaiset olemassa ole-

⁵⁵ Paloheimo & Wiberg 1997, 101-102.

⁵⁶ Vallasta puhuttaessa on erotettava virallisuonteinen, juridisiin sanktioihin perustuva toimivalta sekä epävirallinen vaikutusvalta toisistaan. Jansson 1964, 916.

van hallitsemistavan ilman pakkoa, spontaanisti, ja katsovat, että heillä on velvollisuus antaa tukensa olemassaolevalle hallitsemisjärjestelmälle. Kysymys on sisäistetystä vallasta. Elleivät ihmiset näitä rakenteita ja niiden toimintatapoja hyväksy, rakenteet ja toimintatavat eivät ole oikeutettuja.⁵⁷

Lähtökohta johtaa kysymään, millainen tilanne oli lakon aikana? Hyväksyivätkö lakon muut osapuolet valtiovallan toimet tilanteen rauhoittamiseksi? Tarkoitus ei ole suorittaa weberiläistä valtioanalyysia, vaan tarkastella tilannetta weberiläisestä näkökulmasta. Se oli hallitsevana suomalaisessa akateemisessa yhteiskunta-ajattelussa 1950-luvulla. Näkökulman avulla on mahdollista tarkastella valtion ja lakon muiden osapuolten välillä tietyllä tavalla vallinnutta vastakkainasettelua. Tämä asetelma nousi mielenkiintoisella tavalla esiin yleislakon aikana, sillä järjestyshäiriöitä voidaan pitää myös painostuskeinoina ja siten vallan tavoittelemisena. Tämä johtaa kysymään, missä määrin SAK, lakkolaiset, kommunistit sekä lakon vastustajat tavoittelivat valtaa itselleen? Lakon aikana oli selvästi havaittavissa kaksoisvallan kehittymistä; syntyi tilanteita, joissa lakkolaiset pyrkivät ottamaan valtaa itselleen. Mistä tämä johtui?

Valtiovalta voi hallita yhteiskunnallisia paineita monella tavalla, poliisi-toimen hyväksikäyttö on vain yksi useista kontrolloikeinoista, joskin myös varsin arkaluontoinen tapa. Ammattikuntana poliisi on tämän tutkimuksen keskeisenä toimijana. Toimeenpanevan järjestysvallan ominaisuudet asettavat aina rajat kriisitilanteissa vallitseville toimintamahdollisuuksille. On syytä muistaa, että myös poliisilla on oma toimintakulttuurinsa. Poliisi on harkittu osa hierarkista järjestystä, eikä järjestyksenpito ole sille neutraali käsite.⁵⁸

Suomessa poliisi tuli valtapolitiikan välikappaleeksi voimakkaiden muutospaineiden alettua liikutella perinteistä sääty-yhteiskuntaa 1800-luvun lopulla. Agraarin sääty-yhteiskunnan sisäinen, yhteisöjen pieneen kokoon, vähäiseen liikkuvuuteen ja säätyjakoon perustunut kontrollijärjestelmä ei toiminut massayhteisöiksi muuttuvissa kaupungeissa, joissa liikkuvuus oli suurta. Myöskään sotavoimien käyttö järjestystehtävissä ei soveltunut kaupungistuneeseen yhteiskuntaan. Sotilaita kuitenkin käytettiin vakavissa levottomuuksissa suurina muodostelmina poliisivoiman apuna (esim. Kemi 1949), mutta yhteiskuntarakenteen muutos vaikutti myös sotavoimiin. Yhtäällä olivat vastassa sotaväen luotettavuuteen ja kurinalaisuuteen liittyvät ongelmat, toisaalla se, että sotaväen puuttuminen esimerkiksi lakkotilanteisiin kärjisti ristiriitoja ja lisäsi tyytymättömien joukkojen suuttumusta. Moderni poliisi kykeni tukeutumaan yhteiskuntaan tavalla, joka oli sotavoimille täysin vieras. Poliisi kytki jokapäiväisen elämän keskusvaltaan ei vain pakkokeinoin vaan myös ennennäkemättömän moraalisen konsensuksen avulla. Tämä kehitys muutti ratkaisevasti kontrollin luonnetta. Moderni poliisi on sidoksissa politiikan ja yhteiskunnan verkoon tekijöillä, jotka luovat poliisista keskeisen vallankäytön välineen, tekijöillä, joiden avulla poliisi on myös vallan käyttäjien ohjailtavissa.⁵⁹

⁵⁷ Paloheimo & Wiberg 1997, 88-89; Weber 1978, 48-56; Jansson 1964, 917.

⁵⁸ Wallenius 2001, 22-25; Hietaniemi 1986, 140, 141.

⁵⁹ Hietaniemi 1988, 86-87.

Poikkeusolojen vallitessa käyttäytymiseltä saattavat puuttua selvät säännöt. Tällöin voidaan elää epävarmuudessa, normittomuudessa ja laillisten normien ristiriidassa. Tätä on nimitetty yhteiskunnallisen anomian tilaksi. Virallisessa kontrollissa poliisilla on keskeinen asema. Virallinen kontrollijärjestelmä voi juotua kriisiin vallankumousten, sisällissotien tai muiden voimakkaiden poliittisten konfliktien aikana. Näissä tilanteissa voi syntyä epäselvyyttä laillisesta esivallasta tai kontrolliviranomaisten toiminnan legitimitetistä.⁶⁰ Vuoden 1956 yleislakko oli edellä kuvatun kaltainen, eräänlainen yhteiskunnallinen anomia.

Yhteiskuntakoneiston puuttuminen johonkin lain rikkomiseen sekä palauttaa yhteiskuntarauhan että tarjoaa sosiaalisen kontrollin ylläpitämiseksi tarvittavan sarjan konkreettisia havaintoesimerkkejä. Nimenomaan viralliskoneiston tarkoin säännöstelty puuttuminen tekoon dramatisoi rikotun käyttäytymissäännön merkitystä ja kohdistaa tekoon arvovaltaista paheksumista.⁶¹ Poliisi toteuttaa yhteiskunnassa vallitsevaa moraalista konsensusta tai järjestelmää selvästi poliittisen valtuutuksen turvin. Virkavallan on valittava kuhunkin tilanteeseen soveltuva toimintastrategia. Tämä valinta sekä myös poliisin olemassaolo on riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevasta valtapoliittisesta tilanteesta, vallitsevasta valtarakenteesta sekä siihen mahdollisesti kohdistuvista ilmiänsultaan jo selvästi valtapoliittisista uhkatekijöistä. Järjestysvalta on paitsi vallankäytön väline, myös muuttuja, johon yhteiskunnan sekä sisäiset että myös ulkoiset paineet vaikuttavat.⁶²

Monissa lakon aikaisissa mellakoissa yhteenottoihin ajautuivat juuri lakkolaiset ja poliisit. Olivatko tilanteet seurausta lakkolaisten asettumisesta valtiota vastaan, so. kapinasta, vai koettiinko virkavalta valtiosta erilliseksi toimijaksi, yhdeksi lakonmurtajaksi muiden joukossa? Kysymys on sikäli mielenkiintoinen, että yleisen käsityksen mukaan poliisi toiminnallaan toteuttaa valtiovallan sille antamaa tehtävää. Koettiinko tilanne näin myös yleislakon aikana? Oliko maan poliisiviranomaisilla ja valtiovallalla mahdollisesti erilaiset toimintamotiivit? Myös osapuolten vallankäyttöä voidaan tarkastella historialliseen perspektiiviin nojautuen. Mainittuihin kysymyksiin vastattaessa on muistettava, että tutkija voi harvoin rekonstruoida menneestä tapahtumasta täydellistä kuvaa; sen sijaan hän voi muodostaa erilaisia tulkintoja.⁶³

Lakon tapahtumahistoriaan liittyvät olennaisesti myös lakon muut tapahtumat. Ainoastaan lakon aikaisten järjestyshäiriöiden tutkiminen tuottaisi liian yksipuolisen kuvan. Siksi käsittelen tutkimuksessani myös muun muassa lakkolaisten huoltoa ja viihdytystoimintaa. Tarkoitus on siis selvittää lakon yhteisöllistä ulottuvuutta. Näitä teemoja voidaan poliittisen historian ohella lähestyä myös edellä esitetyistä lakolle yleisesti ominaisista lähtökohdista sekä kollektiivisen identiteetin käsitteen kautta. Miten lakkolaisrintamaa pyrittiin pitämään yhte-

⁶⁰ Tarkemmin anomian käsitteestä sekä anomiateoriasta Kontula 1996, 36, 48-49; Anttila & Törnudd 1983, 33-35; Allardt 1971, 91-96.

⁶¹ Anttila & Törnudd 1983, 71.

⁶² Hietaniemi 1988, 88, 91.

⁶³ Argumentaatiosta ja rekonstruktiosta ks. esim. Kalela 2000, 54-60.

näisenä? Pystyikö lakon johto pitämään taistelun otteessaan? Tässä yhteydessä keskeiseksi teemaksi nousee ajatus siitä, miltä lakko yhtäältä näytti ja miltä sen toisaalta haluttiin näyttävän? Millaiseksi vuoden 1956 yleislakko muodostui ilmiönä?

Myös lakon jälkeen käydyt oikeudenkäynnit, joissa lakkolaisia asetettiin syytteeseen järjestyshäiriöistä, ovat osa lakon poliittista tapahtumahistoriaa. Tässä yhteydessä on keskeistä selvittää, millaiseksi oikeusprosessi muodostui? Aihetta voi lähestyä valta-teeman kautta. Millaisia syytteitä ajettiin ja millaisia tuomioita lakkolaisille annettiin? Millaisesta vallankäytöstä oikeudenkäynneissä mahdollisesti oli kyse? Käsittelen lisäksi lakon aiheuttamaa tilannetta poliittisessa vasemmistossa. Mitä seurauksia lakolla oli sosialidemokraattien ja ääri-vasemmiston suhteisiin, ja miten lakko vaikutti itse ammattiyhdistysliikkeen asemaan? Kysymys on mielenkiintoinen siksi, että lakon aikana kommunistit pyrkivät lähentymään sosialidemokraatteja monin tavoin. Myös yleislakon kanssa yhtä aikaisesti alkanut MTK:n luovutuslakko saa tutkimuksessa oman lukunsa. Käsittelen lyhyesti myös lakon taloudellisia seuraamuksia, joskin lakon talouspolitiikan olen muutoin rajannut tutkimuksen ulkopuolelle. Kaikki valitut teemat liittyvät olennaisesti lakkoon, sen tapahtumiin tai sen seurauksiin.

Poliittisen historian lähestymistapa ei kuitenkaan ole yksin riittävä selvitetessä lakon luonnetta ja sen tapahtumiin ja toimijoihin vaikuttaneita tekijöitä. Nykyinen yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimus tukeutuu usein kolmeen perinteeseen: poliittiseen historiaan, sosiologiaan ja mentaliteettihistoriaan. Poliittisella historialla tarkoitetaan tällöin tapahtumahistoriallista näkökulmaa. Tutkittaessa suuria joukkoja ja organisaatioita on poliittisen historian lisäksi syytä pyrkiä hyödyntämään myös muita lähestymistapoja. Pyrittäessä ymmärtämään kollektiivista toimintaa on syytä hahmottaa toimijoiden maailmankuvaa ja heidän käsityksiään sekä yhteiskunnallisesta toiminnasta että itse yhteiskunnasta. Näissä ongelmissa tukea voidaan löytää sekä mentaliteettihistoriasta että sosiologiasta. Sosiologian näkökulmista tyypillisin on liikkeiden tarkastelu yhteiskunnan rakenteellisten ristiriitojen tuloksena. Mentaliteettihistoria puolestaan ulottuu ”virallisen”, poliittisen, valtiollisen tai institutionaalisen toiminnan ulkopuolelle. Mentaliteettien ja arjen historia laajentaa historian aihepiiriä perinteisen valtio- ja organisaatiohistorian ulkopuolelle. Ihmisten maailmankuva ehdollistaa yhteiskunnallisen toiminnan.⁶⁴ Pyrin hyödyntämään työssäni näitä kaikkia lähestymistapoja.

Mentaliteetti on yleisesti tulkittu eri perustein (aika, alue, luokka) integroituneiden ihmisryhmien henkiseksi kapasiteetiksi, kollektiiviseksi mielenlaaduksi ja ajattelun suhteeksi olemiseen. Mentaliteetti ei ole sama asia kuin yleinen mielipide. Mentaliteettihistorian tutkimus kohdistuu ihmisjoukon tai yhteisön yhteisiin ajattelun rakenteisiin. Se käsittelee yhteisön kollektiivista ”mieltä”, ajatustapoja ja kulttuurisen käyttäytymisen perusteita siten kuin ne aikanaan esiintyivät. Mentaliteetit ovat usein tiedostamattomia tai esitietoisia käsityksiä

⁶⁴ Hentilä 1993, 112-113; Haapala 1989, 106-107.

ja normeja; ne voivat myös olla perustavia ja itsestään selviä perspektiivejä ja lähtökohtia, jotka juuri refleктоimattoman ja perustavan luonteensa vuoksi saavat sosiaalisessa tietoisuudessa toisen aseman kuin tavalliset aatteet ja aatejärjestelmät. Yhteinen suuntautuneisuus jäsentää mentaliteetin määritelmiä ja tulkintoja, joissa toistuvimpia kriteerejä ovat niin lausuttujen kuin latenttien käsitysten ja uskomusten kollektiivisuus, yleisyys jokapäiväisyytenä, arkisuutena sekä maailmankuvia, -katsomuksia ja ideologioita läpäisevien mentaliteettien kesto. Lyhyesti sanottuna, tutkittavana ovat tietyt inhimillisen toiminnan, käyttäytymisen, käytännön ja arkipäiväisen muodot. Näin tutkittavaksi saadaan uusia elämänalueita ja niihin liittyviä, aiemmin historiantutkimukselle tuntemattomia, käytäntöjä. Silti mentaliteetteja voivat vastata selkeät ja julki lausutut aatteet. Ero ei ole sisällössä, vaan tietoisuusasteessa. Mentaliteetit ovat monimutkaisessa suhteessa sosiaalisiin rakenteisiin, mutta eivät ole niistä irrallisia.⁶⁵

Mentaliteetti ei koskaan liity vain yhteen tiettyyn ilmiöön vaan aina ilmiöiden kokonaisuuteen. Se ei ole vain yhteisön omaisuutta, vaan sillä on yhteytensä jokaisen yksilön maailmaan. Mentaliteetti on juuri sitä, minkä ihminen jakaa muiden aikansa ihmisten kanssa; niitä voidaan siten selvittää esimerkiksi erilaisten yhteisöjen ja järjestöjen osalta. Tältä osin mentaliteettihistoria sitoutuu voimakkaasti suurten ihmisjoukkojen kollektiivisen tajunnan hahmottelemiseen. Ei kuitenkaan ole järkevää asettaa tutkimuksen tavoitteeksi jonkin aikakauden kollektiivisen mentaliteetin selvittämistä. Mielekkäämpää on etsiä representaatioita siitä jonkin rajatumman aiheen kautta.⁶⁶ Rajatun ongelman ja siihen vastaamisen avulla kuitenkin päädytään sanomaan jotain myös mentaliteettista yleisemmin. Tässä tutkimuksessa rajatun aiheen muodostaa vuoden 1956 yleislakko. Vaikka lakon osapuolten mentaliteetteja ja aatemaailmaa tarkastellaan lakon synnyttämässä tilanteessa, ei silti voida välttyä tutkimasta myös koko aikakauden ja tapahtumaympäristön, 1950-luvun suomalaisen yhteiskunnan, eri osapuolten mentaliteetteja.

Vaikka järjestyshäiriöihin vaikuttaneita tekijöitä ja syy-yhteyksiä löydetään poliittisen historian tutkimuksen avulla, mentaliteettien tutkimus vie lakon osapuolten alitajuisesti ja perinteisesti omaksuttujen arvojen äärelle. Työn läpi kantavaksi teemaksi nousee lakon vastustajien ja kannattajien omaksumien mentaliteettien välinen ristiriita, joka oli selvästi havaittavissa lakon aikana ja sen jälkeen. Kyseessä on eräänlainen "metataso", joka luo tutkimuksen keskeisen jännitteen, ei varsinainen tutkimusongelma. Aikakauden porvarillinen aatemaailma perustui laillisuusajatteluun ja virkamiesetoksen pohjalta nousevaan yhteiskuntarauhan ihanteeseen: korostettiin lakia ja yhteiskunnan yleistä harmoniaa. Ihminen nähtiin yksilöllisenä oikeussubjektina, jonka oikeuksia ei saanut loukata: oikeudet pohjautuivat perustuslakiin. Niin ikään julkinen ja yksityinen erotettiin toisistaan. Jokainen ihminen oli itse vastuussa teoistaan ja niiden seurauksista. Laillisuusajatteluun kuului, ettei kukaan voinut päättää toisen puolesta tai estää tätä tekemästä haluamaansa. Vain valtiolla oli siihen oikeus; silläkin vain lakien suomin valtuuksin. Valtion tehtäväksi nähtiin lailli-

⁶⁵ Katajala 1995, 14; Knuutila 1994, 56; Peltonen 1992, 16-17.

⁶⁶ Korhonen 2001, 42; Knuutila 1994, 59.

suuden ja moraalin ylläpitäminen. Olennaista oli myös kommunismin uhan torjuminen. Vasemmistolle ja ammattiyhdistysliikkeelle ominaista oli luokka-ajattelu ja sitoutuminen niin sanottuun työläisintressiin, jossa yksilö oli osa suurempaa joukkoa. Työväenliikkeen aatemaailmassa tukeuduttiin ennen kaikkea luokkataisteluun ja työväenluokan sisäiseen solidariteettiin. Luokka-ajattelu asetti vasemmiston luonnostaan porvarillista aatemaailmaa vastaan. ”Kapitalistinen yläluokka” ja ”suurpääoma” nähtiin esteenä joukkojen valtaanpääsyyn, joten sitä vastaan oli taisteltava. Liikkeelle oli oltava lojaali. Työväenliike perusteltiin ideologisesti porvaristosta erilliseksi leiriksi.⁶⁷ Joistakin yhteisistä tavoitteista huolimatta porvariston ja vasemmiston ideologiset lähtökohdat poikkesivat täysin toisistaan. Osapuolet loivat siten joko tietoisesti tai tiedostamattaan käsitystä toisesta ja toiseudesta.

Toista kuvaavien stereotyyppien tapauksessa on usein kysymys myös viholliskuvista, joiden avulla pyritään erottumaan ”muista”. Viholliskuva sisältää käsityksen toisen aggressiivisuudesta, väkivaltaisuudesta ja tuhoisuudesta. Se kiistää toisen ryhmän jäsenten inhimilliset piirteet. Tästä näkökulmasta ”me” edustamme oikeutta, lakia ja moraalisuutta. Vihollinen edustaa vääryyttä, ei-oikeaa, jotakin sellaista, joka jää ”meistä” jälkeen ja joka on poistettava terveestä yhteisöstä. Toisen arviointi perustuu eri säännöille kuin oman ryhmän arviointi. Vastapuolen vihamielisiä tekoja selitetään vastustajan luonteen ominaisuuksilla, kun taas myönteisiä, sovittavia tekoja selitetään tilannetekijöillä. Kun vastapuoli tekee jotakin kielteistä, syynä on hänen tietoinen valintansa. Toisen toimintaa selitetään kielteisillä motiiveilla, omien toimintojen syynä ovat myönteiset motiivit. On taipumus kohdistaa päähuomio vihollisen kielteiseen toimintaan.⁶⁸ Toiseuden idealla on laajemmat ajalliset ja sosiaaliset kytkentänsä: toisen keksimisellä on aina historiansa ja samoin sillä on myös yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti määrittäneet muotonsa. Tässä mielessä toiseuden konstruointi on ilmaus vallasta. Tietty tapahtuma, joukko tai ilmiö pyritään leimaamaan vallan keskukselta tai vallankäyttäjän näkökulmasta oman ryhmän ulkopuoliseksi, viholliseksi.⁶⁹ Erilaisten uhkakuvien avulla vahvistetaan keskuksen ja määrittelijän asemaa.

Edellä mainittujen, lakon poliittisen tapahtumahistoriaan liittyvien, kysymysten selvittämiseksi mentaliteettihistoriallisen otteen sekä toiseuden käsitteen hyödyntäminen ovat ehdottomasti tarpeen. Ne toimivat apuvälineinä tutkittaessa lakon osapuolten toiminnan motiiveja ja ryhmien niin sanottua piilota-juntaa. Mikä vaikutus lakon tapahtumiin ja omaan toimintaan oli kunkin toimijan yleisesti omaksumalla maailmankatsomuksella, normeilla ja moraalilla? Mitä lakon aikaiset toimintatavat kertovat osapuolten aatemaailmasta? Osapuolten käyttäytymistä tutkittaessa on selvitettävä mikä oli heidän suhteensa viralliseen normistoon, siis lakeihin ja asetuksiin lakon aikana? Yleislakon aikaisten

⁶⁷ Esim. Smolander 2000, 18-23; Kettunen 1986, 33-43, 487; Puolueiden aatemaailmasta ks. Borg 1965, 293-295, 302, 312-317, 323-324, 332-336, 351.

⁶⁸ Harle 1991, 17, 34-35.

⁶⁹ Esim. Knuuttila & Paasi 1995, 43-44; Kuhalampi 1994, 61, 62; Lindström 1994, 180; Rantonen 1994, 133; Hall 1992, 304.

mentaliteettien tutkiminen on mielekästä myös siksi, että oli lakon kaikkien osapuolten ajattelutavoissa oli havaittavissa muutoksia lakon kehittyessä. Tämä johtaa kysymään, miten osapuolet lakon kokivat? Minkälaista kuvaa vastustajasta – toisesta – luotiin? Millaista vallankäyttöä omien mentaliteettien tulkinnoilla pyrittiin harjoittamaan? Aatteita ja ideologioita ei pidä tutkia pelkästään autonomisina ilmiöinä, vaan ne pitää nähdä osana kaikkia ilmiöitä. Ihminen ja hänen toimintansa on nähtävä kokonaisvaltaisesti.

Lakon jälkeen käytiin laajoja, osapuolten perusarvoihin liittyneitä, keskusteluja lakon synnyttämistä tilanteista. Tässä yhteydessä mentaliteettien selvittäminen on olennaista. Ensimmäinen mielipiteidenvaihto suoritettiin eduskunnassa heti lakon jälkeen. Sen lisäksi lakon aikaiset vastustajat taittoivat peistä myös poliisin asemasta lakkotaisteluiden yhteydessä. Yhteiskunnallisesti merkittävin oli kuitenkin keskustelu, joka käsitteli lakon laillisuutta. Selvittäessä osallistujien motiiveja kaikissa näissä tapahtumissa on nostettava esille porvarillisen ja vasemmistolaisen maailmankatsomuksen ideologinen tausta. Käytyjä keskusteluja on syytä peilata tätä taustaa vasten. Toisaalta, on syytä pohtia, johtuiko osapuolten vielä lakon jälkeenkkin jatkunut vastakkainasettelu ainoastaan mentaliteettien erilaisuudesta vai vaikuttivatko siihen myös muut tekijät, esimerkiksi lakon aikaiset tapahtumat? Kumpikin keskustelun osapuoli loi tietoisita kuvaa toisesta. Millä argumenteilla keskustelua käytiin? Millaista kuvaa vastustajasta pyrittiin luomaan?

Mainitut keskustelut voi sitoa myös osaksi vallankäyttöä: vastustajaan pyrittiin vaikuttamaan omaan maailmankatsomukseen perustuvilla argumenteilla: osapuolet jatkoivat vallankäyttöään omaan retoriikkaansa perustaen. Se kumpi sai julkisuudessa suuremman kannatuksen, selvisi tilanteesta voittajana.

Lähtökohtiensa vuoksi mentaliteettitutkimus on harvoin tutkimuksen päämäärä sinänsä, se on useimmiten apuväline ja näkökulma. Niin tässäkin tutkimuksessa. Se kuitenkin auttaa selvittämään laajemmin lakkoon vaikuttaneita tekijöitä. Ja kuten edellä käy ilmi, valta, mentaliteetit ja toiseus on mahdollista myös sitoa toisiinsa.

Lähestyn tutkimusaihetta lähtökohtaisesti ja pääsääntöisesti valtakunnallisella tasolla. Kuva lakosta luodaan selvittämällä useiden paikkakuntien tapahtumia sekä valtakunnan tason toimijoiden (etujärjestöt, puolueet, maan hallitus) toimenpiteitä. Valtakunnan tasolla voidaan hahmottaa lakon yleistä linjaa, sen muotoutumista ja tilanteen yleistä kehittymistä sekä lakon osapuolten toimenpiteiden vaikutuksia. Tutkimuksen pääpaino on asetettu valtakunnalliselle tasolle. Tämän lisäksi tarkastelen lakkoo myös paikallisesta näkökulmasta: tutkimuksen paikallisen tason muodostaa Jyväskylä. Paikallistasoa lähestytään mikrohistoriallisesta näkökulmasta.

Mikrohistoria on nimensä mukaisesti kääntänyt katseen yhteiskunnallisista rakenteista ja suurista kehityslinjoista pienyhteisöihin. Mikrohistorialle on tyypillistä keskittyä yhteen kylään, yhteisöön tai henkilöön. Vaikka tutkimus liikkuu tällöin ”pienessä piirissä” on samalla kuitenkin mahdollista tutkia yhteiskunnan ja yhteisöjen toimintaperiaatteita, sillä yksilöt ja yhteiskunta elävät

keskinäisessä vuorovaikutuksessa: kukaan ei elä umpiossa. Sosiaalistumisprosessin aikana jokainen oppii jossakin määrin ympäröivän yhteisön normit ja säännöt, niitä yleensä tietoisesti pohtimatta: normit ja säännöt ovat itsestäänselvyyksiä, jotka ilmenevät jokapäiväisessä elämässä ja toimintatavoissa. Ne ovat siten hyvin lähellä mentaliteetteja. Mentaliteettien tutkimus onkin mahdollista liittää, ja usein se on liitetty, osaksi mikrohistoriaa. On kuitenkin syytä muistaa, että pieniyhteisön elämän tarkastelu edellyttää, että sillä on ”omaa elämää”, joka ei ole redusoitavissa kauttaaltaan laajempaan kokonaisuuteen käydäkseen ymmärrettäväksi. Tutkimuskohteena pieniyhteisö ei ole mikään vakio, vaan se voidaan määritellä sosiaalisten suhteiden verkostoksi, jonka säikeet ja kokonaisuus on kaivettava tutkimuksen avulla esiin.⁷⁰ Mikrohistorian perimmäisenä tavoitteena on ymmärtää ihmistä; ei minkään valmiin mallin valossa, vaan hänen omista lähtökohdistaan, elämänehdoistaan ja elämäkokonaisuuksistaan käsin.

Jyväskylän valinta mikrohistoriallisen tarkastelun kohteeksi on perusteltua useasta syystä. Kaupunki muotoutui sodanjälkeisellä aikakaudella poliittisesti suunnilleen koko maata vastaavaksi: paikallinen poliittinen elämä oli kah-tiajakautunut, sekä vasemmistolla että oikeistolla oli kaupungissa vahva kannatus. Niin ikään kaupungin ammattiyhdistysliike oli sosialidemokraattien joh-tama. Sodanjälkeisellä ajalla Jyväskylän poliittisessa elämässä noudatettiin pit-kälti valtakunnanpoliittisia suuntaviivoja.⁷¹ Kaupunki oli myös eräs maan suu-rimpia teollisuuskeskuksia, olihan paikkakunnalle sijoitettuna runsaasti raska-ta metalliteollisuutta. Yleinen työmarkkinoiden levottomuus heijastui myös paikallisesti 1940–1950-lukujen vaihteessa, jolloin valtakunnallisia lakkoliikkeitä seuraten kaupungissa koettiin työpaikkakohtaisia lakkoja, etenkin metalliliiton lakon aikana 1950.⁷² Jyväskylä oli myös yksi yleislakon kuumimpia keskuksia ja sen tapahtumat vaikuttivat osaltaan lakon kehittymiseen muualla maassa. Kaupunkia voidaan siten monelta osin pitää koko maahan verrattuna riittävän lähellä olevana, mutta samalla muusta maasta jonkin verran poikkeavana tut-kimuskohteena.

Erillisinä mikro- tai makrohistoria eivät ole riittäviä kurkistusaukkoja menneisyyteen. Todellinen synteesi syntyy silloin, kun onnistutaan yhdistä-mään nämä kaksi näkökulmaa sekä tekemään entistä monitasoisempia ja moni-vivahteisempia tulkintoja menneisyydestä. Mikro- ja makrotaso ovat saman jatkumon eri ulottuvuuksia, joita ei voi jyrkästi erottaa toisistaan. Mikrohistoria tarjoaa mahdollisuuden uusiin löytöihin ja oivalluksiin. Esimerkiksi jossain poikkeuksellisessa, lyhytkestoisessa tapahtumassa voi mikrohistoriallisen suu-rennuslasin avulla havaita ”törmäyksen” pitkäkestoisiin rakenteisiin, jotka tu-levat näin näkyviksi.⁷³ Mikrohistoriallinen näkökulma on makrohistoriassa

⁷⁰ Ollila 1995, 8-9; Heikkinen 1993, 40-41.

⁷¹ Jyväskylän ja Keski-Suomen puolue-elämästä tarkemmin Rantatupa 1993, 333-376; Ks. myös Tommila 1972, 600-606, taulukko 14, 378, taulukko 36, 599; Tommila 1970, taulukot VIII:5:2 sekä VIII:5:3, 426-427; Kaupungin teollisuudesta esim. Jokinen 1993, 193-212; Tommila 1972, 618-620.

⁷² Koivisto 1987, 107; Mikonranta 1985b, 74-76; Tapiola 1968, 279.

⁷³ Elomaa 2001, 61.

usein välineen asemassa. Näin tässäkin tutkimuksessa. Mikrohistoriallisen näkökulman avulla pyritään löytämään tekijöitä, jotka vaikuttivat myös makrotasolla. Samalla voidaan mahdollisesti havaita pelkästään mikrotasolle ominaisia piirteitä.

Paikallisen tason valitseminen syventää siten tutkimusta; sen avulla päästään lakossa ”pinnan alle”. Voidaan selvittää eri osapuolten valtakunnan tasolla antamien ohjeiden ja käskyjen välittymistä paikallistasolle ja tarkastella niiden vaikutusta lakon kehittymiseen paikallisesti sekä valtakunnallisesti. Toisin sanoen, voidaan tarkastella esimerkiksi lakko-organisaation toimivuutta. Paikallisen tason kautta voidaan myös paremmin selvittää lakon aikaisten järjestyshäiriöiden syitä sekä niiden vaikutuksia lakon luonteeseen; on mahdollista päästä joukkojen tasolle, missä mellakat syntyivät sekä saada havainnollinen kuva lakon tapahtumista. Tarkoituksena ei siis ole varsinaisesti tarkastella lakkoa paikallistason näkökulmasta, vaan mikrohistoriallisen näkökulman avulla on tarkoitus selvittää eri tekijöiden vaikutuksia lakkotapahtumien kehitykseen ja lakon luonteeseen. Tuon kuitenkin esille myös niitä tekijöitä, poikkeamia ja alatasolla tärkeitä asioita, jotka paikallisesti erosivat makrotasosta. Paikallistason tilannetta arvioitaessa hyödynnetään edellä esiteltyjä teoreettisia lähtökoh-
tia.

Kuten todettua, Jyväskylän ohella maan suurimmat kaupungit nousevat tapahtumien keskiöön. Useat niistä olivat poliittiselta sekä yhteiskunnalliselta asemaltaan Jyväskylään verrattavissa. Näiden kaupunkien tilannetta käsitellään kuitenkin yleisemmällä tasolla. Useamman kohteen tarkastelun kautta voidaan muodostaa synteesejä lakon tapahtumista sekä luonteesta joukkojen tasolla. Samalla lakkoa voidaan vertailla valtakunnallisesti ja paikallisesti.

Olen rajannut etujärjestöjen väliset suhteet, edunvalvonnan, talouspolitiikan sekä työmarkkinajärjestelmän varsinaisen tarkastelun ulkopuolelle. Niihin on paneuduttu jonkin verran lakon tapahtumien selvittämisen niin vaatiessa. Tästä syystä poliittinen järjestelmä tutkimuksessa on korostunut. Pidän rajausta oikeutettuna siksi, että tutkimuksen keskiössä ovat lakon tapahtumat ja niiden analysoiminen edellä esitetyistä teoreettisista lähtökohdista. Yleislakon talous- ja työmarkkinapolitiikan tutkimisesta on ainesta useampaan väitöstutkimukseen, eikä niihin ole aihetta puuttua tässä tutkimuksessa lähemmin. Myös vertailu kansainvälisiin lakkoihin on tietoisesti rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, muutamia viittauksia lukuun ottamatta. Vertailu olisi tuonut uusia mahdollisuuksia lähestyä yleislakkoa, mutta tarkoituksenani on tarkastella vuoden 1956 yleislakkoa suomalaisen yhteiskunnan lähtökohdista.

Sisällöllisesti tutkimuksessa on kolme selkeää tasoa. Ensimmäisen niistä muodostaa yleispoliittinen ja yhteiskunnallinen taso, johon tutkimus voidaan asettaa yleislakon luonteen vuoksi. Lakko oli laajasti koko maata käsittävä tapahtuma, joka jätti merkkinsä myös maan poliittiseen ja yhteiskunnalliseen elämään. Toisen tason muodostavat ammattiyhdistysliike ja sen vastustajat. Yleislakko oli ammattiyhdistysliikkeen johtama ja järjestämä. Tämä taso on sikäli mielenkiintoinen, ettei poliittinen työväenliike ollut Suomessa yhtenäinen

vaan molemmilla poliittisilla suunnilla, niin sosialidemokraateilla kuin kommunisteillakin, oli omat tavoitteensa. Yleislakkoa voidaan siten peilata myös ammattiyhdistys- ja työväenliikkeen sisäisiin lähtökohtiin. Lisäksi lakkoa voidaan tarkastella myös lakon vastustajien kannalta. Kolmannen tason muodostaa Jyväskylä. Miten lakko vaikutti paikalliseen yhteiskuntaan ja miksi? Tämän tason kautta voidaan tarkastella myös lakon yhtäläisyyksiä ja eroja sekä valtakunnallisesti että paikallisesti.

Yleislakko kesti 19 vuorokautta. Se toimii osaltaan tutkimuksen aikarajauksena. Tutkimusongelmien ratkaiseminen kuitenkin edellyttää perehtymistä ammattiyhdistysliikkeeseen ja Suomen poliittiseen historiaan huomattavasti laajemmalla ajalla, sekä ennen että jälkeen lakon. Tutkimuksen aikarajaus on joustava, sillä esimerkiksi lakon jälkeiset oikeudenkäynnit saatiin lopullisesti päätökseen vasta 1960-luvulla. Paneudun kuitenkin lähemmin lakkoa edeltäneeseen ja sitä seuranneeseen vuoteen.

Tutkimus noudattaa suurimmalta osaltaan kronologista lähestymistapaa. Olen päätenyt siihen siksi, että sen avulla on mahdollista parhaiten havainnollistaa lakon eri vaiheita sekä tapahtumien muutoksia ja syy-yhteyksiä. Joitakin osioita tosin on käsiteltävä temaattisesti kronologiasta poiketen. Olen pyrkinyt sijoittamaan ne kronologian kannalta olennaisiin kohtiin. Niin ikään lakon jälkeisiä tapahtumia ei käsitellä pelkästään kronologisesti vaan myös temaattisesti.

Asetettujen tutkimusongelmien ratkaiseminen auttaa selvittämään yleislakon tapahtumien, ammattiyhdistysliikkeen aseman sekä poliittisen toimintakulttuurin muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa. Yleislakon tutkimisen kautta on myös mahdollista selvittää sodanjälkeisen säännöstelytalouden aiheuttamia ongelmia ja sen kohtaamaa vastustusta. Lakko voidaan yleismaailmallisten muutosten vuoksi sijoittaa myös, yllättävää kyllä, osaksi laajempaa maailmanpoliittista tilannetta.

1.3 Aiempi tutkimus

Suomessa erilaisten ammattiyhdistysten ja -liittojen historiaa on tutkittu runsaasti. Niin ammattiyhdistysliikkeen, työntajien etujärjestöjen kuin tuottajienkin tarinat toimivat taustoittajina yleislakolle ja sen tutkimiselle. Mainittujen tutkimusten lähtökohta-asetelma on kuitenkin tietyllä tavalla ongelmallinen – tutkimukset on kirjoitettu tietyn järjestön näkökulmasta. Tutkimukseni kannalta tarinat jäävätkin monessa suhteessa yleiselle tasolle. Järjestöhistorioista on kuitenkin aiheellista mainita Marjaana Valkosen ja Pirjo Ala-Kapeen kirjoittama kaksiosainen SAK:n historia *Yhdessä elämä turvallisiksi* (1982–1987) sekä Markku Mansnerin kolmiosainen STK:n historia *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa* (1981–1990). Toisiaan täydentäen ne luovat kattavan kuvan etujärjestöjen asemasta Suomessa. SAK:n historia tosin ulottuu vain vuoteen 1947 saakka, joten yleislakkoa ja sitä edeltävää kehitystä siinä ei käsitellä. Parannusta asiaan on

luvassa piakkoin, sillä Tapio Bergholm kirjoittaa keskusjärjestön historiaa vuoteen 1957 saakka, tosin tutkimukseni kannalta hieman liian myöhään – Bergholmin tutkimus julkaistaan vuonna 2005. Mainittu tutkimus tuo lisätietoa keskusjärjestöjen välisiin suhteisiin sekä edunvalvontaan, myös yleislakon osalta. Työnantajien historia ulottuu aina 1990-luvulle saakka. Vastaavasti MTK:n historia yltää ajallisesti viime vuosisadan alkupuolelta aina 1980-luvulle. Ilkka Kanasen *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka* (1986) käsittää vuodet 1917–1949 ja Liisa Saulin (1987) samanniminen teos vuodet 1950–1980. Oman tutkimukseni kannalta mainittujen teosten käyttöarvo on siinä, että ne selvittävät SAK:n vastavoimana toimineen etujärjestön harjoittamaa politiikka ja toimintatapoja. Saulin tutkimuksessa käsitellään myös yleislakkoa sekä samanaikaisesti alkanutta luovutuslakkoa. Lakkoa on sivuttu myös eri ammattiliittojen historioissa, mutta ne eivät ole tutkimuksen kannalta keskeisessä asemassa.

Eri puolueiden tarinat ovat tutkimukseni kannalta hyödyllisiä. Vaikka kaikkien suurimpien puolueiden historioita ei ole varsinaisesti kirjoitettu tai ne eivät ajallisesti yllä yleislakkoon saakka, selvittävät saatavilla olevat tutkimukset kuitenkin kunkin puolueen aatemaailmaa ja toimintatapoja. Ainoastaan Maalaisliiton historia yltää ajallisesti yli yleislakon, aina 1960-luvulle. Moniosaisesta historiasta tutkimukseni kannalta keskeisimmät ovat Kari Hokkasen kirjoittamat kolmas ja neljäs osa (1996, 2002), eli vuodet 1939–1962. Vaikka Hokkanenkaan ei käsittele yleislakkoa kuin muutamalla sivulla, tutkimukset taustoittavat Maalaisliiton aatemaailmaa sekä suhteita muihin puolueisiin. Hannu Soikkasen kirjoittama SDP:n kolmiosainen historia, *Kohti kansanvaltaa*, (1975–1991) yltää vuoteen 1952 saakka. Yleislakkoa siinä ei siten käsitellä. Kuten Hokkasellakin, on Soikkasen tutkimusten hyöty oman tutkimukseni kannalta puolueen aatemaailman sekä toimintatapojen selvittämisessä. Ja ennen kaikkea, tutkimukset valaisevat puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen, sekä SDP:n ja kommunistien välisiä suhteita. Molempien puolueiden tarinat ovat saamassa jatkoa lähiaikoina.

Kokoomuksen puoluehistoriaa ei vielä ole varsinaisesti kirjoitettu lainkaan. Sen sijaan puolueen eri järjestöjä on tutkittu jonkin verran. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoisin puolueen historiaa käsittelevä tutkimus on Jyrki Smolanderin *Suomalainen oikeisto ja "kansankoti"* (2000). Tosin nimensä mukaisesti tutkimuksessa ei käsitellä puolueen historiaa yleisesti, edellä mainittujen Hokkasen ja Soikkasen tutkimusten tavoin, vaan keskitytään lähinnä kokoomuksen suhtautumiseen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun, siis pyöreästi vuosiin 1945–1975. Tutkimus on kuitenkin oman työni kannalta merkittävä, sillä se käsittelee laajasti porvarillista aatemaailmaa ja osaltaan myös suhtautumista kommunisteihin. Sitä voi siten osaltaan käyttää selvitetessä esimerkiksi lakon vastustajien aatemaailmaa. Todettakoon, että myös kokoomuksen historian kirjoittamista ollaan käynnistämässä.

Myöskään äärivasemmiston puolueiden, SKDL:n tai SKP:n, historioita ei varsinaisesti ole kirjoitettu. Puolueiden toimintaa ovat käsitelleet useat tutkijat huomattavan runsaasti erilaisissa tutkimuksissa (esim. Hermann Beyer-Thoma,

Lauri Haataja, Veli-Pekka Leppänen ja Kimmo Rentola). Tutkimukseni kannalta keskeisin näistä tutkimuksista on Kimmo Rentolan *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958* (1997). Tutkimus ei ole varsinainen puoluehistoria, vaan käsittelee nimessään mainittujen tahojen keskinäisiä suhteita. Rentola ei esimerkiksi käsittele yleislakkoa käytännössä lainkaan. Tutkimukseni kannalta teoksen mielenkiinto onkin kommunistien toimintatapojen ja suhdetoiminnan selvittämisessä.

Erilaisten eturyhmien toimintatapojen tutkimus ei ole ollut Suomessa suosittua. Poikkeuksen muodostavat 1960–1970-lukujen positivistinen tutkimus sekä 1980-luvulla tehty korporatistinen tutkimus. Sodan jälkeisen ajan etujärjestöjä koskevasta tutkimuksesta on syytä mainita Väinö Huuskan *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa* (1968). Nimensä mukaisesti teos valaisee työmarkkinajärjestöjen käyttämiä painostuskeinoja sodan jälkeen harjoitetussa työmarkkinapolitiikassa. Teoreettisena lähtökohtana tutkimuksessa on amerikkalainen 1950-luvun eturyhmätutkimus. Huuskan tutkimuksen hyöty tämän väitöskirjan kannalta on siinä, että se selvittää tekijöitä, jotka vaikuttivat etujärjestöjen päätösten takana sekä niitä toimintamuotoja, joita eri osapuolet pitivät 1950-luvulla itselleen ominaisina. Samalla se auttaa sijoittamaan yleislakon osaksi etujärjestöjen harjoittamaa painostuspolitiikkaa ja siinä käytettyjä menetelmiä.

Uudemmissa etujärjestöjä koskevista tutkimuksista kannattaa mainita Juha-Antti Lambergin väitöskirja *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa* (1999) sekä hänen artikkelinsa *Vaalirahoituksen taloushistoria* (1997). Väitöskirjassaan Lamberg käsittelee Suomen kauppasopimuspolitiikkaa 1920–1930-luvulla, teoreettisena lähtökohtanaan niin sanottu julkisen valinnan teoria. Hän analysoi etujärjestöjen osallistumista kauppasopimuspoliittiseen valmistelutyöhön eli käytännössä neuvotteluihin sekä yhteyksiä poliittisiin päättäjiin ja puolueisiin. Lambergin tutkimus auttaa siten selvittämään, Huuskan tutkimuksen tavoin, etujärjestöjen toiminnan motiiveja, joskin erilaisesta näkökulmasta. Artikkelissaan Lamberg tarkastelee suomalaisen painostusjärjestön, Teollisuusliiton, toimintaa puolueiden tukemiseksi sekä lisäksi laajemminkin etujärjestöjen osallistumista politiikkaan. Hän myös pohtii julkisen valinnan olettamuksien käyttökelpoisuutta suomalaisten valtarakenteiden tutkimisessa. Niin ikään Lambergin artikkeli toimii tukena selvitettäessä etujärjestöjen toimintamenetelmiä ja toiminnan motiiveja.

Lakkoja ylipäänsä on Suomessa tutkittu melko runsaasti. Tutkimuksista kannattaa mainita Matti Savolan, jo alansa merkkiteokseksi Suomessa muodostunut, *Lakko työelämän ristiriitana* (1969) sekä Timo Toivosen *Lakot ja yhteiskunnan muutos* (1972). Savola tarkastelee tutkimuksessaan laajalla lähteistöllä lakkojen rakennetta työntekijöiden käyttäytymisen pohjalta sekä suomalaisen yhteiskunnan lakkojen muuntumista. Näin hän on saanut aikaan sekä poikittais- että pitkittäisleikkauksen suomalaisista lakoista viime vuosisadalla. Lakon poikittaiskuvauksella on yleistävää merkitystä, pitkittäiskuvaus koskee vain suomalaisen yhteiskunnan lakkojen muuntumista. Ensin mainitun Savola on muodos-

tanut järjestölakkojen ja spontaanien korpilakkojen profiileilla, joilla annetaan kuvaus lakkoryhmille ominaisesta käyttäytymisestä sekä siitä strategiasta ja taktiikasta, jota käytetään ryhmää ohjattaessa ja johdettaessa. Pitkittäiskuva puolestaan selvittää lakon puhkeamisen ajankohtana työmarkkinoilla vallinnutta tilannetta. Savolan tutkimus on perusteellisuutensa vuoksi monella tapaa hyödyllinen lakkoilmiön ymmärtämiseksi. Niin ikään Toivosen tutkimus taustoittaa suomalaisia lakkoja. Sen lähtökohtana on selvittää miten Suomen itenäisyyden ajan lakot ovat liittyneet samalla ajanjaksolla tapahtuneisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Savolan ja Toivosen tutkimukset ovat siten toisiaan täydentäviä, joskin nykypäivänä molempien tutkimusten lievä vanhentuneisuus haittaa niiden hyödyntämistä.

Sen sijaan vuoden 1956 yleislakkoa on oikeastaan tutkinut vain Lauri Haataja, joka on laatinut aiheesta liseniaattityönsä lisäksi muitakin tutkimuksia. Haatajan tutkimukset eivät kuitenkaan käsittele itse lakon tapahtumia vaan niiden painopiste on lakkoon johtaneessa taloudellisessa ja poliittisessa kehityksessä. Lakon taloudellisia seuraamuksia käsitellään jonkin verran. Oman tutkimukseni kannalta Haatajan tutkimukset *Vakauttamisen vai yleislakon tie? Vuoden 1956 yleislakon tausta* (liseniaattityö, 1981) sekä *Suomen malli 1940–1956* (1994) ovat tärkeitä juuri lakkoa edeltäneen kehityksen selvittäjinä. Ensin mainittu tosin jää melko yleiselle tasolle, mutta jälkimmäinen on varsin perusteellinen tutkimus. Se ei rajoitu ainoastaan lakkoon johtaviin tekijöihin vaan siinä käsitellään laajasti suomalaista työmarkkinapolitiikkaa ja sen eri osapuolten vuorovaikutussuhteita. Tutkimus on läpileikkaus toisen maailmansodan jälkeisestä tilanteesta työmarkkinoilla. Vielä 1950-luvulla työmarkkinajärjestöt, muiden etujärjestöjen tavoin, saattoivat vaikuttaa tehtyihin ratkaisuihin vaikuttamalla suoraan hallituksen päätöksiin sekä osallistumalla sen talouspolitiikkaa ja vakauttamista varten luotuihin elimiin. Käytännössä Suomen työmarkkinapolitiikka kehittyi muista Pohjoismaista poikkeavan sisäpoliittisen kehityksensä ja ulkoisen asemansa edellytyksillä omanlaisekseen. Esikuvana pidettiin Ruotsia, jossa kehitys oli rauhallista ja tasaista, kun taas Suomessa vaikutti ”konfliktimalli”.

Aiheesta on ilmestynyt useita pro gradu -tutkielmia. Työn luonteen vuoksi asioiden käsittely jää niissä hyvin yleiselle tasolle, vaikkakin kaikilla niillä on myös omat ansionsa. Yleislakon tutkimuksen tilaa kuvaa se, että esimerkiksi paras lakkotapahtumia selvittävä tutkimus on vuonna 1967 valmistunut Pertti Nikkilän pro gradu -tutkielma *Vuoden 1956 yleislakko ja sen aiheuttama laillisuuden kriisi*. Nikkilän tutkielma käsittelee lakkoa ennen kaikkea laillisuusnäkökulmasta, joskin siinä selvitetään melko ansiokkaasti myös lakon tapahtumia ja niiden taustoja. Lähteistö on pro gradu -tutkielmaksi laaja. Osa tiedoista on kuitenkin ymmärrettävästi vanhentunutta. Sen sijaan useimmat muut pro gradu -tutkielmat rajoittuvat käsittelemään lakkoa hyvin suppealta alueelta. Juha Rautiolla tutkielman aihe käy ilmi sen nimestä, *Yleislakon aikainen tiedostussota Valkeakoskella* (1996), samoin Aimo Kososella, *Vuoden 1956 yleislakko taistelukeinona* (1967). Paikallistasolla lakkoa ovat tutkineet Niko Rossi (2002) Jyväskylän sekä Hannu Ojala (1992) Turun osalta. Ansioiksi kaikille pro gradu -tutkielmille voi

mainita ajoittain hyvinkin yksityiskohtaiset tiedot, joskin niiden sijoittaminen yleisempään tutkimukseen on jäänyt useasti irralliseksi. Suomen historian yleisesitykset painottavat lakkoon johtanutta kehitystä, mutta itse lakon tapahtumat kuitataan parilla lauseella.

Aiempi tutkimus on pääpiirteissään painottunut siten lakkojen yhteiskunnalliseen asemaan yleensä, sekä yleislakon taloudellisiin vaikutuksiin ja sen taustoittamiseen. Lakkoja käsittelevä tutkimus on suurimmalta osaltaan peräisin 1960–1970-luvulta. Siksi tutkimuksia voidaan enää kaikilta osin pitää ajanmukaisina. Erityisesti vuoden 1956 yleislakkoa on sivuttu monissa 1940–1950-luvun poliittista- sekä taloushistoriaa käsittelevissä tutkimuksissa. Niiden esitleminen tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole tarpeen.

1.4 Tutkimuksen lähteistä

Tärkeimpiä tutkimuksen arkistolähteistä ovat lakon järjestäneen keskusjärjestön, SAK:n, asiakirjat. Tosin ongelmallista on, että esimerkiksi SAK:n keskuslakkotoimikunnan pöytäkirjat ovat lähinnä toteavia, joskin etujärjestön muiden elinten pöytäkirjoista on saatavissa huomattavaa tukea. Yleislakon jälkeen keskusjärjestöön koottu Yleislakko-kokoelma tarjoaa tutkijalle laajuutensa puolesta hyvän aineiston: kokoelma käsittää muun muassa lakon aikaisen kirjeenvaihdon, sopimukset, muistiot, puheet, eri osapuolten uutislehtiä sekä lakosta aiheutuneiden oikeudenkäyntien pöytäkirjat. Idea kokoelman laatimisesta heräsi SAK:n työvaliokunnassa heti lakon päätyttyä, jolloin se pyysi muun muassa paikallisjärjestöjä lähettämään erilaista aineistoa, kuten tiedostuslehtiä, mainittuun kokoelmaan. Toisaalta heti lakon jälkeen aloitettu materiaalin keruu saattoi osaltaan johtaa tiettyyn tendenssiin. Kaikkia lakkoa koskevia päätöksiä ei SAK:n asiakirjoista löydy. Silti ne ovat keskeisiä selvittäessä lakon tilanteiden kehittymistä ja lakkolaisten ohjeistamista. Lisäksi ne kertovat osaltaan muun muassa lakkojohdon toimintaperiaatteista. Ammattiliittojen osalta lähdeaineistona voidaan käyttää lähinnä pöytäkirjoja, toimintakertomuksia sekä kiertokirjeitä. Ne kertovat liittojen suhtautumisesta lakkoon ja SAK:oon.

Myös työväenpuolueiden, SDP:n, SKP:n sekä SKDL:n asiakirjat ovat tutkimuksen kannalta merkittäviä; seurasivathan puolueet läheltä lakkolaisten toimia. SDP:n asiakirjojen anti tosin rajautuu lähinnä puolueen eri elinten pöytäkirjoihin, jotka sinänsä ovat erittäin kattavat. Muuta aineistoa puolue ei juuri tarjoa. Toisaalta, pöytäkirjat ovat erittäin mielenkiintoisia, sillä puolueen haajaannus oli selvästi nähtävissä jo yleislakon aikana. SDP:ssä lakon toteuttamisesta oltiin montaa mieltä. Väinö Leskinen ja Väinö Tanner vastustivat kiivaasti lakkoa ja pitivät mellakoita lainvastaisina. Näkemys poikkesi puolueessa ja SAK:ssa vallalla olleesta käsityksestä ja aiheutti ristivetoa sosialidemokraattien kesken, myös puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen johtomiesten välillä. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta lakkoa koskeviin päätöksiin. Lakonjohtoa lähinnä

olleen poliittisen tahon asiakirjat kertovat siten merkittävällä tavalla järjestöjen välisestä ristivedosta. Se toi oman merkityksensä myös lakon tapahtumiin.

Lakon johdosta sivussa olleen äärivasemmiston aineisto on tutkimuksen kannalta tärkeää. Sekä SKDL:n että SKP:n eri puolue-elinten pöytäkirjat ovat säilyneet miltei täydellisinä sarjoina. Lisäksi ne ovat keskustelupöytäkirjoja, joissa lakkoa on käsitelty perusteellisesti. Tarjolla ovat myös puolueiden eri jaojien ja järjestöjen asiakirjat, kuten pöytäkirjat, kiertokirjeet ja muistiot, joihin eivätkään aivan täydellisesti säilyneinä. Äärivasemmiston aineisto toimii ”vertailumateriaalina” sosialidemokraatteihin nähden. Kommunistit eivät virallisesti lakon johtamiseen osallistuneet, mutta he pyrkivät vaikuttamaan sen kehittämiseen kaikin mahdollisin keinoin. Lakkolaisia kehoitettiin aktiiviseen liikehdintään, SAK:n lakko-ohjeiden vastaisesti. Vaikka keskusjärjestö lakon loppua kohden oli yhä halukkaampi taipumaan kommunistien linjalle, tietty vastakkainasettelu säilyi lakon loppuun saakka. Äärivasemmiston asiakirjat paljastavat heidän pelanseen kaksilla korteilla, sillä ylätasolla kehoitettiin rauhallisuuteen, mutta alatasolla vaadittiin lakkolaisia liikkeelle. Tarkoituksena oli ohjata lakkoa omien halujen mukaisesti, tosin muilta salassa. Puolueiden piirien ja jäsenjärjestöjen arkistoja ei ole aiemmin yleislakkotutkimuksessa käytetty. Tutkimuksessa käytän SKP:sta ja SKDL:sta sekä järjestöjen edustajista niiden omia nimityksiä, siis kommunistit ja kansandemokraatit.

Sekä Työväenarkistolla että Kansan Arkistolla on omat yleislakkokokoelmansa. Molemmista suurimman osan aineistosta muodostavat lehtileikkeet sekä lakon aikaiset monistelehdet, joita on saatavilla myös muista kokoelmista. SKP:n piirien arkistojen yleislakkokokoelmat muodostuvat niin ikään suurelta osin lehtileikkeistä. Koska aiempi tutkimus on suurelta osin suuntautunut lakon taloudelliseen puoleen, ei mainittuja kokoelmia ole tutkimuksissa juuri käytetty. Lähinnä niitä ovat käyttäneet opinnäytetöiden tekijät. Kokoelmien aineisto liikkuu monilta osin kovin ”yleisellä” tasolla, joskin kertoo esimerkiksi SKP:n osalta kerääjien mielenkiinnon kohteista.

Lakon muiden osapuolten lähteistä keskeisimpiä ovat STK:n, Kokoomuksen sekä Maalaisliiton asiakirjat. Lakko ei tosin ole herättänyt lähteiden valossa oikealla niin suurta sanomisen tarvetta kuin vasemmalla – aineisto on niukempi. Esimerkiksi jo edesmenneen STK:n yleislakkoarkisto on melko ohut. Niin ikään keskusjärjestön pöytäkirjat vuodelta 1956 ovat erittäin hatarat. Toisaalta, STK:n eri elimet eivät muutenkaan kokoontuneet lakon aikana kuin muutaman kerran. Järjestön yleislakkoarkistosta löytyvät kuitenkin esimerkiksi kentälle jaetut ohjeet ja muistiot. Vastakkainasettelu SAK:n antamiin ohjeisiin on selvä. Työnantajat olivat asettuneet murtamaan lakkoa. STK:n aineiston avulla onkin mahdollista selvittää lakkoa aktiivisesti vastustaneen osapuolen näkemyksiä lakosta ja niiden vaikutusta lakon kehitykseen. Etujärjestöjen lähteitä vertailemalla voidaan myös havaita eroavaisuudet lakon tapahtumien tulkinnasta: se, mikä toisen mielestä oli hyväksyttävää, oli toiselle useimmiten laitonta. Mieli-pide riippui kulloisestakin toimijasta.

Myös kokoomuksen pöytäkirjoja mainitulta ajalta löytyy kovin hajanaisesti, oikeastaan satunnaisesti. Puolueen kokoamassa yleislakkokokoelmassa on

melko samantyyppistä materiaalia kuin SAK:n vastaavassa kokoelmassa: puheita, ohjeita ja uutismonisteita. Aineiston keruussa on siten näytetty käytettävän jossakin määrin samanlaista "seulaa". Kokoomuksen arkisto ei muodostu tutkimuksen kannalta keskeiseksi. Maalaisliiton pöytäkirjat ovat säilyneet hyvin, joskaan muuta materiaalia lakon ajalta ei ole tallessa. Puolueen pöytäkirjat ovat kuitenkin tärkeitä, sillä Maalaisliitto oli toinen lakon ensi päivinä muodostetun hallituksen pääpuolueista. Pöytäkirjat ovat tutkimuksen kannalta erinomaisen yksityiskohtaisia. Maalaisliiton ja SDP:n mielipiteet menivät ristiin monissa lakkoa koskevissa keskusteluissa. Sosialidemokraatteja muun muassa arvosteltiin lakkolaisten suosimisesta, minkä osaltaan katsottiin vaikuttavan negatiivisesti lakon kehittymiseen. Lähteiden valossa on havaittavissa selvää ristivetoa niin hallituksen kuin sosialidemokraattienkin sisällä.

Etujärjestöjen arkistoista olen käyttänyt lisäksi MTK:n, HTK:n sekä STTK:n asiakirjoja, lähinnä pöytäkirjoja. Tutkimuksen kannalta merkittävänä tietolähteenä niitä ei voi pitää. Edellä mainittujen etujärjestöjen ja puolueiden asiakirjojen hyöty on suurimmalta osalta siinä, että ne tarjoavat tilaisuuden tutkia lakon vastapuolen tai kokonaan lakon ulkopuolella olleiden järjestöjen menettelytapoja, mielipiteitä sekä kentälle annettuja ohjeita. STK ja kokoomus pyrkivät monilla jakamallaan ohjeilla selkeästi vastustamaan lakkoa ja rajoittamaan lakkolaisten liikehdintää. Eri osapuolten näkemyksiä vertailemalla myös lakon tapahtumista on saatavissa täydellisempi kuva. Toisaalta, esimerkiksi tuottajien pöytäkirjat ovat tutkimuksen kannalta siinä mielessä olennaisia, että yleislakon kanssa samanaikaisesti maassa alkoi MTK:n luovutuslakko, joka oli selkeästi SAK:oa vastaan suunnattu toimenpide. Pöytäkirjoista on siten mahdollista osaltaan selvittää yleislakkoon johtanutta poliittista ja taloudellista kehitystä. STTK:n ja HTK:n arkistoja ei ole aiemmin tutkittu yleislakon yhteydessä.

Valtiovallan tuottamasta lähdeaineistoista kannattaa mainita valtioneuvoston sekä eri ministeriöiden asiakirjat. Tosin nämä aineistot rajautuvat melko niukoiksi. Lakkoa ei harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ole esimerkiksi valtioneuvoston pöytäkirjoissa käsitelty. Samoin on laita myös ministeriöiden asiakirjojen osalta. Esimerkiksi poliisiministeriönä toimivan sisäministeriön arkisto on yleislakon tutkijan kannalta varsin heikko. Etsinnöistä huolimatta ei lakon aikaisia poliisiohjeita eikä radiosähkeitä enää löytynyt. Saamieni, epävarmojen, tietojen mukaan ne "hukattiin" 1970–1980-luvulla. Näiltä osin olen joutunut turvautumaan toisen käden lähteisiin. Samaten sisäministeriön toimintakertomukset tuovat vain vähäistä tukea tutkimukselle. Ministeriöiden asiakirjoista löytyykin lähinnä yksityiskohtia tarkentavia tietoja. Silti on huomattava, että kokonaisuuden kannalta myös ministeriöiden lähteet ovat olennaisia. Sama koskee myös edellä mainittujen etujärjestöjen ja puolueiden asiakirjoja.

Yhden tutkimuksen mielenkiintoisimmista lähdeaineistoista muodostavat suojelupoliisin asiakirjat. Olen tutkimuksessani käyttänyt lähinnä suojelupoliisin laatimia muistioita ja tilannekatsauksia, poliittisten järjestöjen seurantaraportteja sekä asiamapistoa yleislakon osalta. Suojelupoliisin aineistoa ei ole aiemmin tässä yhteydessä käytetty. Maan turvallisuuspoliisi oli asetettu hälytys-

tilaan lakon vuoksi. Erityisesti tarkkailu oli suunnattu vasemmiston toimintaan, ja siellä tarkemmin kommunistien toimiin, joskin suojelupoliisi seurasi lakon kaikkien osapuolten toimia. Paikallistoimistot veloitettiin seuraamaan tilannetta aktiivisesti ja tiedottamaan alueensa tapahtumat keskustoimistoon useamman kerran päivässä. Pääosasto laati lopuksi saaduista raporteista yhteenvedoja. Lakon jälkeen myös paikallisosastot laativat useita pitkiä yhteenvedoja lakosta. Suojelupoliisin tiedot on kerätty ”vasikoiden” avulla ja ”tiedustellen”, sillä paikallisosastot veloitettiin jalkautumaan ”kentälle”. Syntynyt aineisto on siten miltei ”autenttista” selvittäessä lakon tilanteiden kehitystä ja eri osapuolten toimintaa.

Ajoittain aineistosta kuvastuu ilmeinen kommunismin vastaisuus, välillä jopa pieni ”liioittelu”. Tähän seikkaan ovat muutkin tutkijat törmänneet.⁷⁴ On syytä muistaa, että suojelupoliisin eräs keskeinen tehtävä ylipäänsä oli kommunistien toiminnan paljastaminen. Asiatietoja ei kuitenkaan voi missään tapauksessa pitää väärinä, vaan ”liioittelu” ilmenee lähinnä ylitulkintana, ja suurimmaksi osaksi edellä mainituissa, lakon jälkeen laadituissa, yhteenvedoissa. Suurelta osin ”vääristymät” johtuvat suojelupoliisissa työskennelleiden yksittäisten henkilöiden omista mielipiteistä, sillä joissakin tapauksissa suojelupoliisi antoi jopa kommunistien toimintaa puolustelevia ja poliiseja arvostelevia lausuntoja. Mistään tarkoitushakuisuudesta ei siten voida puhua. Raportteja myös jaettiin maan johdolle, joten myöskään valehtelusta ei voi olla kyse. Suojelupoliisin aineisto on erittäin mielenkiintoinen ja arvokas, kaikesta huolimatta. Tutkijalla on nykyään mahdollisuus verrata esimerkiksi suojelupoliisin ja ääriivasemmiston aineistoja keskenään. Näin molempien osapuolten tulkintoja on mahdollista arvioida kriittisesti.

Ääriivasemmiston lähteisiin liittyykin eräänlainen ”vääristymä”. Eri osapuolten lähdeaineistoista tutkimukseni kannalta täydellisimmän kokonaisuuden muodostavat juuri SKDL:n ja SKP:n lähteet. Näin ollen materiaali saattaisi jossakin määrin ohjata tutkijaa. Niin näihin kuten muihinkin lähteisiin pätee se tosiasia, että tilanteet on dokumentoitu lähteiden tuottajien omista lähtökohdista. Ääriivasemmiston asiakirjojen totuudellisuutta ei käy kiistäminen, mutta niitäkin vaivaa ajoittain vastaava vinoutuma kuin suojelupoliisin asiakirjoja. Tämän vinouman olen pyrkinyt poistamaan vertailemalla ääriivasemmiston lähteitä muiden osapuolten lähteisiin. Esimerkiksi lakon aikaisia järjestyshäiriöitä kuvattaessa olen pyrkinyt, mikäli mahdollista, vertailemaan eri osapuolten tuottamaa kuvaa mainitusta tilanteesta. Jos jokin asia on saatu vain yhdestä ainoasta lähteestä, (ollen ns. ohuesti dokumentoitu) olen maininnut siitä tekstin yhteydessä. Toisaalta puhuttaessa lähteiden ”vääristymistä” on syytä muistaa, että lähteet viestivät muutenkin kuin kovilla faktoilla – ne voivat olla hedelmällisiä juuri ”vääristymiensä” vuoksi. Käsitys on niin sanotusti kehittyntä lähdekritiikkiä. Oleellista lieneekin puhua luotettavista, ei ainoastaan paikkansapitävistä lähteistä. Periaatteessa jokainen lähde on käyttökelpoinen todisteena, kaikki riippuu kysymyksenasettelusta. Käänteisesti, jokainen lähde voi myös

⁷⁴ Rentola 1997, 11; Ks. myös keskustelua aiheesta Kimmo Rentolan ja Veli-Pekka Lepäsen välillä Historiallisesta Aikakauskirjasta n. 3/1999, 285 sekä 1/2000, 70-72.

olla "vääristynyt".⁷⁵ Lähteitä ei siis ole syytä syrjiä niiden sisältämän tiedon vuoksi. On tutkijan tehtävä määritellä niiden hedelmällisyys.

Olen perehtynyt myös presidentti Urho Kekkosen arkistoon. Arkiston lakkoa koskeva materiaali on kuitenkin hyvin vähäinen. Se sisältää lähinnä muutamia Kekkosen tekemiä muistiinpanoliuksia lakon ajalta sekä joitakin kirjeitä. Arkistoa ei ole aiemmin käytetty yleislakkotutkimuksessa. Vaikka Kekkonen seurasi presidentiksi tultuaan lakkoa tiiviisti, ei aiheesta valitettavasti tutkijan kannalta juurikaan tallentunut jälkipolville. Arkistot hyödyttävät enemmän muiden tapahtumien tutkijoita. Keskeisen tutkimusongelman ratkaisemiseksi alkuperäislähteitä löytyy ennen kaikkea suojelupoliisin, SAK:n sekä eri puolueiden arkistoista.

Paikallistasolla tutkimuksen keskeisimmät lähteet ovat paikallisten ammattiosastojen pöytäkirjat sekä toimintakertomukset. Lakkoa johti paikallistasolla Jyväskylässä SAK:lainen Jyväskylän Ammatillinen paikallisjärjestö muodostaen paikallisen keskuslakkotoimikunnan. Lakkotoimikunnan pöytäkirjat ja kirjeenvaihto ovat säilyneet miltei täydellisinä. Myös paikallisten ammattiosastojen pöytäkirjat ovat suurelta osin kattavia. Ammattiosastot kokoontuivat lakon aikana kokouksiin lähes päivittäin. Näistä lähteistä on mahdollista selvittää erityisesti osastojen toiminnassa mukana olleiden henkilöiden, mutta myös muiden lakkolaisten näkemyksiä itse lakosta. Lakkolaisten näkemyksiä sikäli, että keskustelupöytäkirjoihin on merkitty myös kokouksessa mainitut huomautukset tai muut ilmenneet mielipiteet. Monissa tapauksissa pöytäkirjat eivät rajaudu kertomaan ainoastaan osaston omasta toiminnasta, joskin sellaisiakin pöytäkirjoja on. Osastojen pöytäkirjat kertovat myös sattuneista järjestyshäiriöistä ja ovat siten tutkimuksen kannalta tärkeitä. Pöytäkirjat välittävät lakkolaisten suhtautumisen tilanteeseen ja silloiseen vastustajaan. Keskustelupöytäkirjoina puhujien esitykset on lainattu niissä usein sanatarkasti.

Paikallisen poliisin lakon jälkeen laatimat kuulustelupöytäkirjat tekevät niin ikään tarkasti selkoa sattuneista järjestyshäiriöistä. Miltei kaikki kuulustelupöytäkirjat on koottu koko maan osalta myös SAK:n Yleislakko-kokoelmaan. Aihetta on mahdollista lähestyä jossakin määrin myös Jyväskylän kaupunginvaltuuston sekä kaupunginhallituksen pöytäkirjojen kautta. Sen sijaan jyvskyläläiset puoluearkistot eivät tutkijalle paljoa tarjoa; niitä on tallella vain Maalaisliiton, SKDL:n ja SKP:n arkistoissa, niissäkin epätäydellisinä. Muiden puolueiden asiakirjoja en yrityksistäni huolimatta ole onnistunut löytämään. Mutta, kuten edellä mainittiin, poliisin ja vasemmiston asiakirjoja vertailemalla järjestyshäiriöistä voidaan luoda selkeä kuva.

Olen käyttänyt tutkimuksessani myös runsaasti lehdistöä alkuperäislähteinä, sillä se on antanut mahdollisuuden osapuolten valitsemien toimintatapojen selvittämiseen. Vaikka SAK julisti lakko-ohjeissaan sanomalehdet lakkoon, julkaisivat lehdet päivittäin useita, työtaistelua käsitteleviä uutismonisteita. Monet monisteiden uutiset on selvästi tarkoitettu propagandaksi tai peräti vastustajan "hämmäämiseksi". Tästä huolimatta niissä on paljon käyttökelpoista, jopa ainutlaatuista tietoa, esimerkiksi mellakoiden osalta. Lakon aikaiset uutis-

⁷⁵ Ns. kehittyneestä lähdekritiikistä tarkemmin Kalela 2000, 92-93.

monisteet oli nimenomaisesti tarkoitettu murtamaan ammattiyhdistysliikkeen asettamaa lehdistölakkoa ja ne ovat mitä parhaimpia lähteitä lakon ilmapiiriin sekä tapahtumien selvittämiseen. Lehdet julkaisivat useita monisteita päivässä, joten tilanteiden kehittymistä voi seurata lähes tunti tunnilta. Ja koska tutkijan käytettävissä eri kokoelmissa on huomattavan suuri määrä eri osapuolten monisteita, muodostuu aineisto kattavaksi. Utismonisteita julkaisivat niin oikeiston kuin vasemmistonkin lehdet, minkä lisäksi myös teollisuuslaitokset, etujärjestöt, ammattiosastot sekä suurimmat liikelaitokset julkaisivat omia monisteitaan. Kansan Arkiston lakkokokoelmassa on usean kymmenen julkaisijan uutismonisteita. Vastaavasti esimerkiksi Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmissa on lähes 40 lehden uutismonisteita eri puolilta maata. Monisteita on myös mikrofilmattu kunkin sanomalehden yhteyteen.

Lakon aikana uutistenvälitys ei ollut ainoastaan uutismonisteiden varassa; STT jatkoi uutisointiaan radion kautta. Lisäksi maassa ilmestyi yksi normaaliasuinen sanomalehti, SAK:n äänenkannattaja *Palkkatyöläinen*. Sen julkaiseminen aloitettiin 6.3., sillä sitä ennen ilmestyneet SAK:n uutislehdet eivät saaneet kiitosta keskusjärjestön johdolta. Lehti ilmestyi lakon aikana päivittäin 13 paikkakunnalla.⁷⁶ Lakon aikainen *Palkkatyöläinen* on tutkimukseni kannalta sikäli mielenkiintoinen lehti, että vaikka sen päämateriaali koottiin Helsingissä ja toimitettiin eri puolille maata, paikalliset toimitukset keräsivät oman alueen uutisia ja tapahtumia, jotka julkaistiin pääkaupungista saadun materiaalin ohella. Lakon eri osapuolet julkaisivat toisiaan tukevia tai vastustavia tietoja. Tapahtumat eri puolilla maata on siten laajalti dokumentoitu. Se on osaltaan mahdollistanut eri puolilla maata vallinneiden lakkotapahtumien selvittämisen. SAK:n lakko-ohjeisiin nähden onkin ironista, että lehdistö on yleislakon tutkijalle erinomainen aineisto sekä määrällisesti että laadullisesti.

Lakon jälkeisiä keskusteluja valottaessani olen käyttänyt myös aikalaiskirjallisuutta sekä artikkeleita alkuperäislähteiden tavoin. Kirjallisuus ilmentää niitä tunteja, jotka käyty yleislakko jätti yksilöiden mieliin. Kaikille esitetyille väitteille ei – ymmärrettävää kyllä – aina löydy todellisuus pohjaa. Aikalaiskirjallisuudesta kannattaa kuitenkin mainita muutama teos. Mielenkiintoisin niistä, Kerttu Kauniskankaan *Yleislakko 1956* (1956), ei ole tieteellinen tutkimus vaan lähinnä lakon aikaisista *Palkkatyöläisistä* tiivistetty ja omilla kommenteilte varustettu esitys käydystä työtaistelusta. Teos on silti maininnan arvoinen, sillä se on tähän saakka ainoa lakon tapahtumia laajalti käsittelevä kirja. Puutteistaan huolimatta Kauniskankaan esitys on tutkimuksen kannalta hyvä ja hedelmällinen. Vaikka sen sisältämä asiatieto on löydettävissä tarkemmin muista lähteistä, kertoo se kirjoittajan suulla ääri vasemmiston suhtautumisesta lakkoon pian sen jälkeen. Lisäksi aikalaiskirjallisuudesta on syytä kiinnittää huomiota muutamaan artikkeliin. Lakon sovittelijana toiminut pääjohtaja Teuvo Aura paneutui artikkeleissaan (*Talouspolitiikka suomalaisessa yhteiskunnassa sekä Vuoden 1956 talouspoliittisena tapahtumana*) lakon taloudellisiin vaikutuksiin. Auran

⁷⁶ Lehti ilmestyi Helsingissä, Hämeenlinnassa, Joensuussa, Jyväskylässä, Kotkassa, Kuopiossa, Lappeenrannassa, Mikkelissä, Oulussa, Porissa, Tampereella, Turussa ja Vaasassa.

artikkelit valaisevat kehitystä, jonka lakko taloudelle aiheutti. Vastaavasti Paavo Kastari ja Bruno Salmiala käsittelivät artikkeleissaan lakon laillisuutta. Heidän teksteistään käy ilmi lakon synnyttämä vaatimus etujärjestöjen toiminnan rajoittamisesta lailla. Kaiken kaikkiaan aikalaikirjoitukset toimivat erinomaisina ajan ilmapiirin ja tuntojen kuvastajina.

Tutkimustani varten olen suorittanut myös haastatteluja. Olen kuitenkin jättänyt ne varsinaisen lähdeaineiston ulkopuolelle. Haastattelut toivat esille monia mielenkiintoisia yksityiskohtia, mutta koska tutkimukseni tarkoituksena ei ole selvittää yksilöiden omakohtaisia kokemuksia lakosta, vaan paneutua lakkoon yhteiskunnallisella tasolla, eivät haastattelut tuottaneet tutkimuksen kannalta olennaista tietoa. Kertomukset ovat merkittäviä luotaessa mielikuvia, joilla on huomionarvoinen asema historiatietoisuuden muovautumisessa. Etenkin erilaiset konfliktit ovat kansallisen historian, kollektiivisen muistin ja historiatietoisuuden muotoutumisessa keskeisiä. Kuitenkin, historialla tieteenä ja historiallisella muistilla on eroa. Tapahtumien "taustoittajina" haastatteluilla on kuitenkin ollut oma merkityksensä. Samalla ne ovat johtaneet useassa tapauksessa "varman" tiedon lähteille.

2 YLEISLAKKOON JOHTANUT TALOUSPOLIITTINEN KEHITYS

2.1 Tilanne työmarkkinoilla toisen maailmansodan jälkeen

2.1.1 Ensimmäinen yleislakkouhkaus

Valtioneuvosto oli hallinnut sotien jälkeiset palkkaliikkeet kevääseen 1946 saakka myöntämällä erikoisoikeuksia kulloinkin voimassa olleen palkkapäättöksen rajoissa. Palkkojen noustessa koko ajan ja niiden säännöstelyn uhatessa luhistua, laati kansandemokraattinen pääministeri Mauno Pekkala hallituksineen kokonaisohjelman, jonka tarkoituksena oli pysäyttää inflaatiokehitys sekä turvata tuotantopoliittiset tavoitteet ja taata palkankorotuksista neuvotteleville viranomaisille työrauha. Suunnitelma hyväksyttiin kesäkuussa 1946. Laaditun tuotannon ja elintason kohottamissuunnitelman tärkein kohta oli heinäkuun alusta voimaan tullut hintasulku ja palkankorotusten kieltäminen toistaiseksi. Niin sanottu linnarauhasopimus kesti vuoden 1946 loppuun saakka.⁷⁷

Työmarkkinoiden rauhallinen vaihe loppui samalla kuin linnarauhakin. Vuonna 1947 oli poikkeuksellisen monta lakkoa, ja levotonta aikaa riitti 1950-luvulle saakka. Käyttövoimansa liikehdintä sai hinnankorotuksista ja työväenpuolueiden valtataistelusta. Lakot eivät tosin olleet ainoastaan suomalainen ilmiö, vaan monissa Euroopan maissa oli poikkeuksellisen suuria työtaisteluita, joihin liittyi myös kansanrintamahallitusten hajoaminen ja kommunistien joutuminen oppositioon.⁷⁸ Suomessa vuoden 1947 lakkojen yhteydessä eri tahot esittivät, kommunistien linjan mukaisesti, vaatimuksia hintasäännöstelyn kiris-

⁷⁷ Pihkala 1982, 338; Hyvämäki 1978, 310-312; Linnarauhaan johtaneesta TEKO-suunnitelmasta ja sen purkautumisesta tarkemmin Bergholm 1997b, 435-436; Paavonen 1987, 131-134, 148-152 sekä Haataja 1981, 63.

Keväällä 1946 kommunistit liikehtivät työmarkkinoilla ja järjestivät ns. eduskuntatalon toriparlamentin. Tarkemmin Leppänen 1994, 202-208; Haataja 1988, 149-153; Mansner 1984, 236-239; Jääskeläinen 1980, 176-177; Lue kommunistien liikehdinnästä myös Haataja 1994, 57-65, 70-87 sekä Upton 1970, 196-199.

⁷⁸ Mansner 1984, 277; Korpi & Shalev 1980, 314; Hyvämäki 1978, 313.

tämisestä ja palkkasäännöstelyn lopettamisesta. Kommunistijohtoiset ammattiliitot tukivat vaatimuksia, minkä vuoksi Suomen kommunistisen puolueen (SKP)⁷⁹ keskuskomitea antoi pian hyväksyntänsä lakkoliikehinnalle. Rauhattomuutta vauhditti myös keväällä alkanut valmistautuminen Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) kesällä järjestettäviin edustajakokousvaaleihin. Taistelu muodostui kiivaaksi, sillä työläisjoukkoja hallitsi se, joka hallitsi ammattiyhdistysliikettä. Tilanne sodan jälkeen ei ollut uusi, sillä vastaava taistelu oli käyty myös 1920–1930-luvulla.⁸⁰ Sosialidemokraatit selviytyivät edustajakokousvaaleista voittajina ja SAK säilyi heidän komennossaan. Taistelu SAK:sta päättyi sosialidemokraattien voittoon osaksi siksi, etteivät keskusjärjestön ulkopuoliset liitot voineet tukea kommunisteja järjestön sisällä.⁸¹

Pekkan hallituksen sisäinen hajaannus johti keväällä 1947 eronpyyntöön, jota seurasi 40 päivän erikoislaatuinen hallituspula, sillä se päättyi pääministerin vetäessä eronpyyntönsä takaisin. Työtään jatkamaan palannut hallitus nosti palkkoja hinnankorotusten vastapainoksi, vaikka Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) oli jyrkästi sitä vastaan. Palkankorotuksista nousi kiista myös SAK:n ja sosialidemokraattisen puolueen välille. Puoluemiehet moittivat ammattiyhdistysliikettä inflaation vauhdittamisesta – ammattiyhdistysliikkeen johdon mielestä puolueen talouspoliittinen ohjelmanluonnos oli kuin työnantajien laatima. Kommunistit puolestaan pitivät korotuksia liian pieninä. Alkoi

⁷⁹ SKDL:n perustaminen 1944 oli yritys saada kaikki työläiset yhden puolueen alle, kommunistien toimiessa johtajina. Paasivirta 1955, 294-298.

⁸⁰ Taistelusta ay-liikkeessä esim. Valkonen 1987, 53-99; Ala-Kapee & Valkonen 1982, 663-700, 747-778.

Kun SAK vuonna 1930 oli perustettu lakkautetun SAJ:n tilalle, sanoutui se irti kommunisteista ja julistautui itsenäiseksi ja epäpoliittiseksi. Kommunistit pitivätkin SAK:oa hajotusjärjestönä ja yrittivät luoda maanalaisen ammatillisen järjestön siinä kuitenkin onnistumatta. Soikkanen 1975, 549.

Vuosien 1933-34 aikana SKP:n asenne muuttui ja se kehotti kaikkia jäseniään ja työläisiä liittymään SAK:n alaisiin liittoihin. Taustalla vaikutti se, että työväestö oli yhdessä joutunut kokemaan pulakauden vaikeudet, mikä lähensi poliittisesti eri tavoin ajattelevia toisiinsa. Prunnila & Salomaa, 1977, 113.

Sodan jälkeen SAK:n ja SKP:n tekemän sopimuksen mukaisesti myös kommunistit pääsivät osallisiksi SAK:n johtopaikoista eri liitoissa. Peura 1979, 19-20; Suomalainen kapitalismi 1979, 403; Prunnila & Salomaa 1977, 122-123.

⁸¹ Valkonen 1987, 532-543; Haataja 1981, 37.

SKP:n uusi strategia perustui entistä vahvemmin ”joukkojen” mobilisointiin, eikä siihen ollut mahdollisuuksia, ellei puolueella ollut vaikutusta ammattiyhdistysliikkeessä. Siksi puolue panosti tosissaan kevään 1947 SAK:n edustajakokousvaaleihin. Mansner 1993, 171-173; Beyer-Thoma 1990, 184-186, 194-196; Peura 1979, 20; Taistelusta ay-liikkeessä sodan jälkeen esim. Salomaa 1964, 151-154; Vrt. Leppänen 1994, 271-280; Aikalaisnäkemys sosialidemokraattien periaatteista taistelussa ammattiyhdistysliikkeestä Hakulinen 1958, 37-39.

SDP:n oppositio (mm. Fagerholm) halusi vahvempaa yhteistyötä kommunistien kanssa, kun taas puoluejohto halusi yhteistyöstä eroon kokonaan. Vuodesta 1947 alkaen, mutta varsinkin Pekkan johtaman hallituksen kaatumisen jälkeen, sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen aikana SAK:n johdossa olleet sosialidemokraatit tuomitsivat työtaistelut. Tämä ero oli vallalla siitä saakka. SDP:n sisäisistä mielipiteistä SAK:sta käydyn kamppailun aikana 1940-luvun lopulla Peura 1979, 73-75.

lakkoliikehdintä kuljetustyöväen toimiessa kärkijoukkona. Suuria mellakoita koettiin etenkin Turussa.⁸²

Pekkalan hallitus yritti kaikin tavoin sovittelua eri ryhmien näkemyksiä toteuttamiskelpoiseksi talouspoliittiseksi ohjelmaksi. Suunnittelua johti ministerivaliokunta, jonka puheenjohtajana oli SAK:n entinen puheenjohtaja, sosialidemokraattinen hinta- ja palkkaministeri Erkki Härmä. Keskusjärjestöjen epävirallisissa neuvotteluissa yritettiin vielä tehdä sopimus, jonka pohjaksi kumpikin järjestö laati oman ehdotuksensa ja virkamiehet vielä kolmannen. Kun ministerivaliokunnan päätös viipyi ja sen kokouksista saadut tiedot viittasivat siihen, että sekin päätyisi vastustamaan yleiskorotusta ja ehdottamaan kuoppien tasoittamista sekä uutta indeksiehtoa, ilmoitti SAK syyskuun 20. päivänä hallitukselle, että maassa alkaisi yleislakko saman kuun 25. päivän aamuna, jollei edellisiltään mennessä päästäisi palkkakysymyksessä keskusjärjestöä tyydyttävään ratkaisuun.⁸³

Sosialidemokraateilla ei ollut todellisuudessa halua päästää tilannetta kärjistymään yleislakkoon saakka, mutta ammattiyhdistysjohtajat arvelivat voitavansa pysäyttää lakkovyöryn uhkauksellaan. Halua ei ollut myöskään kommunisteilla, sillä he eivät tahtoneet ratkaisua, joka perustuisi selväpiirteiseen palkkajärjestelyyn. Heidän pyrkimyksenä oli saada aikaan tilanne, jossa työläisjoukkojen tyytymättömyys olisi kanavoitavissa poliittisiksi vaatimuksiksi sekä taisteluun työnantajia vastaan. Siksi kommunistit vastustivat annettua uhkausta. Maan hallitus ei uskaltanut päästää palkkariitaa kärjistymään yleislakoksi, osaltaan juuri odotettavissa olleen kommunistiliikehdinnän vuoksi. Tätä ei esimerkiksi enää vuonna 1956 pelätty. Myös SAK:lla oli kiire saada neuvottelut siihen vaiheeseen, ettei sen tarvitsisi toteuttaa uhkaustaan. Neuvottelut jatkuivat ohi SAK:n asettaman takarajan ja vihdoin syyskuun 26. päivän iltana hallitus esitti viimeisen tarjouksensa, jonka keskusjärjestön työvaliokunta hyväksyi. Muussa tapauksessa tilanne olisi johtanut hallituksen eroon. Hallituksen ja

⁸² Lue tarkemmin Hyvämäki 1957, 141-144; vrt. Upton 1970, 205-209; Liikehdinnästä Turussa tarkemmin Bergholm 1997b, 453-460; Paavonen 1987, 153-156; Mansner 1984, 278-279; Hyvämäki 1978, 313.

Vuoden 1947 lopulla kansandemokraattien käymä keskustelu noudatettavasta taktiikasta ei jäänyt pelkästään sanoiksi. Ensimmäisen kerran SKP esitti koko ammatillisen liikkeen saattamista SAK:n johtamana liikehtimään myös taloudellisten vaatimusten puolesta ja hallitustakin vastaan. Vielä elokuussa kommunistit olivat tyytyneet hallituksen päätökseen lopettaa kuljetustyöväen lakko valtalain nojalla, sillä lakon katsottiin suuntautuvan hallituksen hyväksymää palkkasäännöstelyä vastaan. Käänne tapahtui selvästi sen jälkeen, kun valvontakomission venäläinen osasto oli poistunut maasta syyskuun lopulla 1947. Kesällä 1947 alkaneessa korpilakkovyöryssä oli ennen kaikkea kysymys kommunistien pyrkimyksestä päästä vahvistamaan kannatustaan työpaikoilla. Etenkin sotakorvaustoimituksissa olleet ammattiosastot pyysivät lakkolupia SAK:lta. Haataja 1994, 91-93 sekä Beyer-Thoma 1990, 208-220; Bergholmin mukaan kyse oli kommunistien kevään ja kesän 1947 aikana tekemästä linjamuutoksesta, jossa puolue luopui palkkasäännöstelystä. SKP:lla ei ollut osuutta Turun lakkoihin. Bergholm 1997a, 208, 213; Bergholm 1997b, 435, 505-510.

⁸³ Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1947, s. 50-57; Haataja 1994, 60-61; Mansner 1984, 279-281; Jääskeläinen 1980, 188-189; Yleislakkouhkauksen syystä vrt. Klockare 1972, 24; Lue kommunistien suunnitelmista yleislakon varalle Haataja 1988, 207 sekä Paavonen 1987, 158; SAK:n yleislakkouhkauksella oli tarkoitus viedä aloite pois kommunisteilta, jotka ajoivat laajaa lakkoliikehdintää. Knoelinger 1959, 180.

SAK:n neuvotteluissa sovittiin palkkasäännöstelypäätöksestä, jolla tuntipalkkoja nostettiin ja annettiin tuntuvia kuoppakorotuksia. Lisäksi palkat turvattiin automaattisella ylikompensoivalla indeksiehdolla. Yleislakkouhka toi keskusjärjestön toivoman ratkaisun ja vahvasti lisäksi sen arvovaltaa. Kuukautta myöhemmin Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK) uhkasi luovutuslakolla, jolloin hallituksen oli taivuttava vielä tähänkin vaatimukseen.⁸⁴

Yleislakkouhkauksen rauettua myös kommunistien lakon varalle suunnittelemalta joukkotoiminnalta putosi pohja. Sisäpoliittisen liikehdinnän ehdyttyä torikokousten teemaksi nousi ulkopoliittikka. Syynä tähän olivat YYA-sopimusneuvottelut maaliskuuhuhtikuussa 1948. Sopimusneuvottelujen ollessa käynnissä Hertta Kuusinen vaati Suomen siirtymistä "Tshekkoslovakian tielle".⁸⁵ Tämän seurauksena tilanne kehittyi pian siihen, että kommunistien huutettiin yrittävän vallankaappausta ja muun muassa Helsingin poliisilaitos sekä armeija olivat valmiustilassa mahdollisen kaappauksen varalta huhtikuun 1948 lopulla. "Virallisesti" vallankaappausta ei yritetty, joskin uudemmassa historiantutkimuksessa suomalaisten kommunistien on todettu käyneen useita neuvotteluja venäläisten kanssa.⁸⁶

2.1.2 Leino-lakot ja Arabia

Vuonna 1948 koettiin jälleen uusi lakkoaalto. Kolmen suuren yhteistyön päättyessä myös muodollisesti vuoden 1948 eduskuntavaaleihin muuttui poliittinen tilanne ratkaisevasti. Kansalaisten mielipiteitä muokkasivat poliittisen ilmaston muutoksen ohella tiedot, joita oli saatu muualla Euroopassa suoritetuista kansallistamisista. Suurvaltasuhteiden kiristyminen ja Suomen sisäpoliittinen kehitys vaikuttivat myös SAK:oon, jossa kommunistien ja sosialidemokraattien suhteet kiristyivät.⁸⁷

Sisäministeri Yrjö Leino sai keväällä 1948 eduskunnalta epäluottamuslauseen, ja pari päivää myöhemmin tasavallan presidentti erotti hänet valtioneuvoston jäsenyydestä. Puolue - ja NKP - olivat tosiasiallisesti hylänneet Leinon jo aikaa sitten, mutta hän nautti "joukkojen" luottamusta. Leinon aseman jouduttua vaakalaudalle eduskunnassa saivat kansandemokraattien johdettavissa olleet työpaikkaorganisaatiot hälytyksen valmistautua kokouksiin ja lakkoihin. Kommunistit järjestivät mielenosoituksia ja lakkoja, joilla vaadittiin Leinoa takaisin ministeriksi. Leino-lakkoilu meni kuitenkin pian ohi. SAK:n valtuusto tuomitsi nämä lakot jyrkästi korostaen että työväestön poliittisen vaikutusvallan laajentumisen täytyi tapahtua poliittista järjestötietä. Työväen taloudellista

⁸⁴ Elinkustannusten viiden prosentin nousu kompensoitiin puoli prosenttia suuremmalla palkankorotuksella. Tarkistus oli tehtävä kolmen kuukauden välein. Haataja 1994, 61, 93; Paavonen 1987, 161-163; Mansner 1984, 282-283.

⁸⁵ Kimmo Rentolan mukaan suunniteltiin lähinnä Unkarin tielle siirtymistä. Kyse oli siis lähinnä retorisesta eleestä. Rentola 1997, 17-56; Rentola 1995, 369-384; Ks. myös Lehtimäki 2000, 99-106.

⁸⁶ Haataja 1994, 61-63; Kommunistien vallankaappausaikeista esim. Nevakivi 1995, 258-270; Beyer-Thoma 1990, 244-245, 260-283; Haataja 1986, 27-38; Ks. myös Hyvämäki 1957, 174-177.

⁸⁷ Valkonen 1989, 40; Mansner 1984, 239; Siipi 1967, 158.

taistelujärjestöä, ammattiyhdistysliikettä, ei saanut käyttää sille kuulumattomiin tarkoituksiin.⁸⁸

Sekä työnantajat että SAK:n sosiaalidemokraattinen johto pitivät keväällä 1948 selvänä, että kommunistit pyrkivät mannermaan esimerkkien mukaisesti ottamaan vallan haltuunsa. Leino-liikkeen yleinen merkitys oli nähtävissä siinä, että eduskuntavaalit käytiin sen jälkitunnelmissa, parlamentarismien ja ”uusdemokratian” linjanvetona. Kesän 1948 eduskuntavaaleissa SKDL menetti yksitoista paikkaa. Maalaisliitto puolestaan vahvensi edustustaan eduskunnan ja sen porvarillisen enemmistön valtuutetuksi. Vaalien perusteella presidentti Paasikivi nimitti K.-A. Fagerholmin sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen, joka tarvitsi parlamentaarista tukea oikealta. SAK:ssa sosiaalidemokraatit puolestaan tarvitsivat yhteisymmärrystä työnantajien kanssa voidakseen torjua kommunistien hallituskustannuksien liikehdinnän.⁸⁹

Uuden hallituksen myötä Arabian tehtailla käynnissä ollut palkkaliikehdintä sai pian yleisvaltakunnallisen merkityksen. Liikehdintä johti avoimeen taisteluun Arabian työläisten järjestettyä syyskuun lopulla oman lakkokokouksensa ilman ammattiliittonsa ja SAK:n myötävaikutusta. Työnantajat ja sosiaalidemokraatit pitivät syntyneenä lakkoo hallituksen kaatamiseen tähtäävän korpilakko-alkuna. Käsityksiä lakon poliittisuudesta vahvistivat ne kiivaat hyökkäykset, joita kommunistit olivat kohdistaneet hallitukseen sen nimittämisestä lähtien.⁹⁰

Alkaessaan lakko oli täydellinen ja pysäytti tuotannon. Kun työnantaja ei kuitenkaan tunnustanut lakkoa, eikä ryhtynyt neuvotteluihin, osa työntekijöistä palasi työhön ja lakossa olevien tilalle palkattiin uusia työntekijöitä. Lakkotoimikunta yritti saada maan hallituksen puuttumaan asiaan ja sen edustajat kävivät selostamassa näkemyksiään sekä pääministerille että hallituksen hinta- ja palkkaministeri Erkki Härmälle. Lakko nostatti kiivaan propagandasodan, jossa kommunistit korostivat lakkorintaman lujuutta. Kestettyään kolme viikkoa rintama alkoi murentua. Työhönpaluun teki mahdolliseksi SAK:n työvaliokunnan jyrkkä päätös, jolla se julisti kaikki meneillään olevat korpilakot sopimusten vastaisiksi ja niiden alaiset työpaikat avoimiksi.⁹¹ SAK oli tuominnut, ja tuomitsi vastaisuudessaakin, kommunistien aktiivisen toiminnan niin korpilakko- kuin järjestölakkojen yhteydessä. Näin kävi myös vuoden 1956 aikana. Kommunistien aikeita lakkojen käyttämisestä poliittisten päämäärien tavoitteluun ei keskusliitossa hyväksytty.

⁸⁸ Yrjö Leinon mukaan kyseessä oli kommunistien halu saada aikaan epäjärjestystä. Leinon itsensä mielestä lakot olivat jopa työläisten pettämistä. Leino 1991, 257; Ks. myös Beyer-Thoma 1990, 286-289; Upton 1970, 223-226; Savola 1969, 139; Hyvämäki 1957, 178-181.

⁸⁹ Haataja 1994, 64-65, 130-132; Haataja 1988, 269-270; Jääskeläinen 1980, 199; Hyvämäki 1978, 338.

⁹⁰ Kansanrintaman hajottua oli SKDL:n työvaliokunnassa arveltu, että meneillään oli koe, jossa tutkittiin voitiinko Suomea hallita SKDL:n ollessa oppositiossa. Mikäli se onnistui, sosialidemokraatit ja porvarit sysäisivät kommunistit syrjään. Haataja 1994, 65; Mansner 1984, 293.

⁹¹ Salminen 1996, 155-186; Haataja 1994, 65-67.

Lakkolaiset, työhön menijät ja poliisit olivat nahistelleet monena päivänä Arabian tehtaan portilla, ja mielialat kiihtyivät päivä päivältä. Lokakuun lopulla sattui yhteisotot, jotka veivät Arabian lakon työmarkkinahistoriaan. Tilanteen kärjistyessä mellakoiksi tuotanto tehtaalla oli käynnissä ja työssä oli kaikkiaan noin 700 työntekijää. Saadakseen tuotannon pysähtymään kokoontui lokakuun 21. päivänä ennen työajan alkua noin 150 henkeä käsittänyt joukko tehtaan edustalle aikomuksenaan sulkea tehtaan portti. Vastassa oli poliisijoukko, joka turvautui pamppuihinsa ja reservinä olleeseen ratsupoliisiosastoon. Sama toistui vielä kolmena aamuna. Lopulta tilanne alkoi selvitä. Mellakoiden seurauksena yhdeksän ihmistä pidätettiin – heistä vain yksi oli tehtaan työntekijöitä. Arabia väistyi vähitellen työmarkkinapolitiikan keskipisteestä, mutta suomalaisissa oloissa harvinaisten lakkolaisten ja poliisien yhteenottojen vuoksi se sai erityisen aseman työmarkkinahistoriassa ja propagandassa. Ammattiyhdistysliikkeessä lakko syvensi entisestään kahden poliittisen ryhmittymän välistä kuilua, vaikka vielä vuoden 1947 edustajakokouksessa oli kartettu avointa välirikkoa. SKP:n tavoitteena Arabian lakossa oli saada Fagerholmin hallitus ja sosialidemokraattinen työväestö keskenään kiistoihin. Sosialidemokraattien ja kommunistien riidat voimistuivat vuoden 1948 aikana entisestään, muun muassa Arabian lakon vuoksi.⁹²

2.1.3 Kemin lakko

Arabian lakon mielenosoitusliikkeen tyrehtyttyä sisäpoliittinen tilanne rauhoitui. Kommunistit aloittivat kuitenkin uuden maanlaajuisen satamalakkoliikkeen muun muassa Hangossa ja Turussa kesällä 1949. Hallitus pyrki murtaamaan kommunistien lakkoja kehottamalla lainkuuliaisia satamatyöläisiä rikkuuteen. Näin myös kävi. Myös sosialidemokraatit vastustivat lakkoja. Satamalakot päättyivät aikanaan kommunistien täydelliseen tappioon.⁹³

Satamalakkoja kiivaammaksi taistelu kävi Kemissä loppukesällä 1949. Lakkoilu oli saanut alkunsa paikallisen palkkakysymyksen perusteella syntyneestä selkkauksesta. Sosiaaliministeriö antoi Kemi-yhtiön tehtäväksi selvittää syyt palkkaepäselvyyksiin. Yhtiön sisäisissä neuvotteluissa ei päästy sopimukseen. Ministeriön kehotuksesta yhtiö ilmoitti kesäkuun loppupuolella, että riidan keskeisinä ryhminä olleiden sellutehtaan lastaajien ja varastomiesten sekä

⁹² Arabian lakosta esim. Eduskunnan täysistunto 20.12.1948: VP 1948. Pöytäkirjat II; Haataja 1994, 65-67; Leppänen 1994, 526-591; Mansner 1984, 294-297, 302; vrt. Salomaa 1964, 175-181.

Lakkoliikkeen Arabiassa pelättiin antavan Neuvostoliitolle syyn maan miehittämiseen ja siksi se haluttiin lopettaa nopeasti. Rentola 1997, 73-75. Arabian tehtaalla poliisi sai voimakasta tukea hallitukselta, toisin kuin yleislakon aikana.

Maan johto ei juuri piitannut korpilakkolaisista, vaan piti lakkoilua järjestyskysymyksenä. Poliisi sai hoitaa levottomuudet. Osaltaan tiukkoihin poliisitoimiin vaikutti huhu, jonka mukaan kommunistit suunnittelivat vallankaappausta 7. marraskuuta 1948. Kommunistit eivät enää lakon alettua voineet kieltää julkista tukeaan lakkolaisilta. Haataja 1988, 295.

⁹³ Yksi kiivaimmista lakonmurtajista oli Mauno Koivisto. Samalla linjalla Koivisto pyysi myös yleislakon mellakoiden yhteydessä. Lehtilä 1998, 21-31; Bergholm 1997a, 335-359.

sellupuiden maallenostajien palkat saatettaisiin vastaamaan maan yleistä palkkatasoa eli työehtosopimuksen mukaisia palkkoja ja urakkatöissä palkkaviranomaisten antamia tariffeja. Tämä merkitsi muun muassa sellun lastaajille ja varastomiehille noin 30–40 prosentin palkanlaskua. Myös uitossa esiintyneet vaikeudet ennustivat ongelmia. Näin lakkoilulle Kemissä oli luotu oivat edellytykset.⁹⁴

Tilannetta yritettiin ratkaista vielä neuvottelemalla, mutta tuloksetta. Maan hallitus julisti 15. päivänä elokuuta erottelutyömaan avoimeksi työmaaksi, jolloin sinne meneviä ei voitu katsoa rikkureiksi. Työt aloitettiin seuraavana päivänä, joskin kovin nihkeästi. Saman päivän iltana erottelutyömaalle alkoi kertyä väkeä yhä enemmän uhkailemaan työssä olleita ja seuraavana päivänä liikehdintä saavutti huippunsa. Jo aamusta alkaen lakkolaisten ja poliisien välillä oli pieniä yhteenottoja, mutta suuremmilta vielä vältyttiin. Päivällä pidettiin lakkolaisten kokous Karihaaran työväentalolla. Työnteko erottelutyömaalla päätettiin estää ja uhkauksen toteuttamiseksi kokous päätti suorittaa marssin kyseiselle paikalle.⁹⁵

Seurauksena oli poliisin ja lakkolaisten yhteenotto, jossa jouduttiin turvautumaan aseisiin. Ihmishenkien menetykseltäkään ei vältytty, sillä mellakoinnin aikana kaksi lakkolaisiin kuulunutta henkilöä sai surmansa. Liikehdintä johti lopulta siihen, että SAK erotti neljä ammattiliittoa jäsenyydestään. Keskusjärjestö ei missään vaiheessa ollut hyväksynyt Kemin lakkoja, ja lakon yhteydessä kävi ilmi, että vain SAK:n työvaliokunnalla oli oikeus yksin päättää lakon käytöstä ja sen laillisuudesta. Lopulta myös palkat päätettiin nostaa takaisin lakkoliikela edeltäneelle tasolle. Myös SDP oli tiukasti asettunut vastustamaan lakkoliikehdintää. Lopullisesti lakot kuivuivat kokoon syyskuun alussa.⁹⁶

Kemin lakkoliikehdinnän kanssa samanaikaisesti mellakoita oli suunniteltu eri puolille Suomea ja niihin olisivat kuuluneet myös aseelliset välikohtaukset, joita Kemissä sitten esiintyikin. Lopullisena tavoitteena olisi ollut tilanne, jossa hallitus joutuisi mellakoiden ja laajojen vangitsemisten vuoksi eroamaan. Puhuttiin myös joukkojen ”vallankumouksellistamisesta”, jos tilanne etenisi

⁹⁴ Salminen 1995, 159-160; Ks. myös Haataja 1994, 67-69 sekä Haataja 1981, 43; Kemin tilanne oli syntynyt kommunistien yleisen lakkoliikehdinnän, erottelutyömaiden lakko-aallon sekä selluloosatehtaan palkanalennusten seurauksena. Bergholm 1997b, 643; Lakon syntyyn liittyvistä ”myyteistä” Upton 1970, 238-239.

Kemi-yhtiö ei ollut ainoa työnantaja, joka maksoi ns. ylisuuria palkkoja. Muita vastaavia löytyi mm. elintarviketeollisuudesta. Työnantajat olivat pyrkineet purkamaan tätä kehitystä jo vuoden 1948 alusta. Tarkemmin Paavonen 1987, 183-185.

⁹⁵ Salminen 1995, 182-192; Hallituksen toimista lue Hyvämäki 1978, 340-344; Hautala 1977, 86-90; Vrt. Salomaa 1964, 190-197.

⁹⁶ Eduskunnan täysistunnot 6.9.1949, 18.10.1949, 19.10.1949: VP 1949. Pöytäkirjat II; Bergholm 1997a, 334-358; Salminen 1995, 198-217, 236-237, 241; Paavonen 1987, 191-192; Haataja 1981, 44.

Lakko oli kommunistien tietoisien toiminnan tulosta ja sen tarkoitus oli johtaa kommunistien valtaan pääsyyn. Kemin mellakoiden aikaan vahvaa liikehdintää pyrittiin levittämään ympäri maata, ja muun muassa Kymenlaaksossa siinä onnistuttiin jossakin määrin. Neuvostoliiton mahdollisesti antamasta ohjeistuksesta Kemin lakon aikana lue Rentola 1997, 87-107.

riittävän pitkälle. Näin pitkälle menevästä toiminnasta ei kuitenkaan ole lopulista näyttöä.⁹⁷

Hallitus meni Arabian ja Kemin lakkojen yhteydessä melko pitkälle – se toimi aktiivisesti lakkoja hajottavana osapuolena, toisin kuin yleislakon 1956 aikana. Hallituksen toiminta osaltaan johti Kemissä vakaviin yhteenottoihin ja molemmissa tapauksissa kommunistien syytöksiin hallitusta ja poliisia kohtaan. Vastaavia syytöksiä poliisi sai kommunisteilta osakseen vuoden 1956 jälkeen; hallitusta ei syytetty, koska se kommunistien mielestä tuki lakkolaisia. Kommunistien lakkoliike Kemissä ei kyennyt viemään vaatimuksiaan läpi eikä murtamaan SAK:n johdon auktoriteettia, joka vain vahvistui kommunistijohdoisten liittojen jouduttua keskusliiton ulkopuolelle. Porvarillisen ja sosialidemokraattisen rintaman yhtenäisyys järjestyksen säilyttämiseksi ja työrauhan turvaamiseksi ei antanut mahdollisuuksia ”joukkojen” toiminnalle. Fagerholmin hallituksen ja SAK:n tiukka linja ”epäjärjestyttä” vastaan tuotti jännittyneissä tunnelmissa eläneille helpotuksen tunteen.⁹⁸

2.1.4 SAK uhkaa kahdesti yleislakolla

Vuonna 1950 ongelmaksi työmarkkinoilla nousivat jälleen palkat sekä koko palkkasäännöstelyjärjestelmä. SAK vaati aikapalkkojen nostamista kymmenellä prosentilla, jota Suomen Pankki ja STK vastustivat. MTK puolestaan vaati palkankorotusten ehdoksi hintakompensaation. Ratkaisuna ongelmaan Fagerholmin hallitus päätti lopettaa palkkasäännöstelyn helmikuun 15. päivästä alkaen. Päätös oli ehdollinen, sillä työmarkkinajärjestöille annettiin kolme kuukautta aikaa sopia palkoista. Muussa tapauksessa hallitus määräisi palkkatason.⁹⁹

Keskusjärjestöt eivät onnistuneet pääsemään sopuun, eikä tulos ollut parempi liittojenkaan neuvottelujen jälkeen huhtikuun lopulla. SAK:lla oli ratkaisu tilanteeseen. Toukokuussa 1950 se uhkasi toisen kerran sotien jälkeen yleislakolla. Palkkasäännöstelyn lopettamisen vuoksi uhkavaatimuksen kärki osoitti työnantajiin; maan hallitukselle annettiin vain tiedonanto. Aikaa sovinnon saamiseksi oli vajaat neljä päivää, toukokuun 7. päivään saakka. Neuvotteluissa palkoista päästiin sopimukseen vain neljä tuntia ennen lakon alkua. Lakon ehkäisemisen sopimuksen nimeksi muodostui F-sopimus, välitysmiehenä toimineen puhemies K.-A. Fagerholmin mukaan.¹⁰⁰

⁹⁷ Salminen 1995, 164; Ks. lakosta myös Mansner 1984, 305-323; Vrt. Salomaa 1952, 249.

⁹⁸ Haataja 1994, 69.

⁹⁹ Kevään 1950 lakkovyöryn käynnistäneen veturimiesten lakon hallitus aikoi lopettaa kertausharjoituksilla, kuten se oli ratkaissut veturimiesten lakon vuonna 1945. Kertausharjoitusesitys oli osaltaan vaikuttanut myös virkamieslakon ratkeamiseen vuonna 1947. Vuonna 1950 lakkolaiset eivät suostuneet tekemään ammattiinsa kuuluvia töitä ja pian tilanne laajeni siten, että rautatieläisten liitto aloitti yleisen rautatielakon, koska hallitus ei luopunut pakkotoimistaan. Oikeusasiamies Mauno Laisaari katsoi hallituksen toimet laittomiksi ja niistä oli luovuttava. Haataja 1994, 181; Mansner 1984, 330; Hyvämäki 1978, 354-355.

¹⁰⁰ Mansner 1984, 334-339; Ks. tarkemmin neuvotteluista ja sopimuksesta sama 334-342. Fagerholmin hallitus oli korvautunut Urho Kekkosen ensimmäisellä hallituksella maaliskuussa presidentin vaalien seurauksena. Hyvämäki 1978, 348.

Kun toukokuun palkat oli väliaikaissopimuksin maksettu, useiden keskeisten tuotantoalojen palkkaneuvottelut mutkistuivat jälleen. Metalliteollisuuden sopimus oli työmarkkinoilla avainasemassa ja se saatiin valmiiksi, mutta palkkausjärjestelmän yksinkertaistamisesta syntyi kiista, joka viivytti allekirjoittamista. Voimistaakseen vaatimuksiaan metalliliitto anoi SAK:lta lakkolupaa. Mukaan tuli myös puutyöväenliitto. SAK suostui lakkopyyntöihin ja metallialan työtaistelu määrättiin alkavaksi elokuun lopulla. Jo sitä ennen oli puhjennut mainittuun liittoon kuuluvien sähköasentajien erillinen lakko. Lakkovaroituksia annettiin vähitellen muiltakin aloilta ja syyskuun puolessa välissä lakkolaisia oli kaikilla aloilla arvioiden mukaan yhteensä jo useita kymmeniä tuhansia. Lukumäärän alati kasvaessa SAK ilmoitti lokakuun 7. päivä kirjeellä STK:lle, että kiistoissa oli päästävä ammattiyhdistysliikettä tyydyttävään ratkaisuun lokakuun 22. päivään mennessä – tai maassa alkaisi yleislakko. Jälleen oltiin yleislakon edessä, vaikka edellisestä uhkauksesta oli kulunut vain viisi kuukautta. Ongelmien takana uskottiin olevan muun muassa sosiaalidemokraattien pyrkimys kaataa Kekkonen hallitus. Lakkoon ei tälläkään kertaa jouduttu, sillä sosiaaliministeri Teuvo Auran johdolla solmittiin A-sopimus, joka ratkaisi tilanteen.¹⁰¹

Kuukausi A-sopimuksen hyväksymisen jälkeen presidentti Paasikivi ja pääministeri Kekkonen ilmoittivat yhteisessä lausunnossaan, ettei hallituksen esittämää vakauttamisohjelmaa voitu toteuttaa ilman hallituspohjan laajentamista. Tarkoituksena oli palauttaa sosiaalidemokraattien ja Maalaisliiton punamultayhteistyö. Sosiaalidemokraattien mukanaolo hallituksessa oli sisäpoliittisesti tärkeää, sillä Fagerholmin hallituksen aikana SAK:n sosiaalidemokraatit olivat hallitusta tukeakseen tehokkaasti tukahduttaneet kommunistien aloittamat lakkoliikkeet vedoten tuotantoelämän häiriöttömään toimintaan sekä yhteiskuntarauhan tarpeellisuuteen. Tammikuussa 1951 Paasikivi nimitti Kekkonen toisen hallituksen, jossa päävastuun kantoivat Maalaisliitto ja sosialidemokraatit.¹⁰²

Kun vuoden 1950 lopulla liikehdintä työmarkkinoilla oli hiljentynyt, hallituksen tärkeimmäksi tehtäväksi nousi inflaation hillitseminen. Poliittisen keskustelun ytimeksi nousi silloin vakauttaminen, joka oli myös pääministeri Kekkonen tärkein sisäpoliittinen tavoite. Indeksikorotukset, maataloustuotteiden hintojen nostaminen ja vuokrista aiheutuneet kiistat kypsyttivät hallituspuolueet sekä etujärjestöt yrittämään vakauttamista kahdessa vaiheessa siten, että ensin vakauttamiselle luotaisiin otolliset lähtökohdat taloudellisella linnarauhalla, minkä jälkeen ryhdyttäisiin toteuttamaan rauhan aikana tehtyä ohjelmaa. Hallitus ja etujärjestöt allekirjoittivat viiden kuukauden linnarauhasopimuksen toukokuun 1951 alussa. Ongelmalliset vakautusratkaisut saatiin siirrettyä syksyyn. Varsinaista vakauttamisohjelmaa laatimaan asetettiin talouspoliittinen suunnitteluneuvosto. Se valmisti vuoden loppuun mennessä tasapaino-

¹⁰¹ Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) ry:n vuosikirja 1950, s. 44-63; Mansner 1984, 344-349; Hyvämäki 1978, 360; Metallin lakosta Koivisto 1987, 78-112; Ks. vuoden 1950 yleislakkouhkien syistä myös Knoellinger 1959, 180-181.

¹⁰² Haataja 1994, 173-175; Vrt. Salomaa 1952, 254-263.

ohjelman, jolla monia ongelmia saatiin korjattua. Kesän 1951 eduskuntavaalit oikeuttivat entisen hallitusohjelman jatkamaan toimintaansa.¹⁰³

Syksyllä 1951 laaditulla vakauttamissopimuksella luotiin palkka- ja hintapolitiikan perusteet aina yleislakkoon saakka. Sopimus perustui elinkustannusten nousun täyskompensaatioon ja asetusteitse toteutettuun eräiden kulutustavaroiden hintojen alentamiseen 5–20 prosenttia. Työmarkkinasuhteissa oli vuoden 1951 linnarauhan ja vuoden 1955 lopun välinen aika tasapainottumisen kautta. Valtiovalta pystyi tuolloin toimimaan aktiivisena osapuolena STK:n ja SAK:n sekä välillisesti MTK:n kesken käydyissä ”tuloneuvotteluissa”, koska asioista voitiin sopia pääosapuolten, sosialidemokraattien ja Maalaisliiton kesken. Poliittinen järjestelmä toimi jatkuvasti etujärjestöjen välisenä sovittelijana ja iskunvaimentajana. Se oli kuitenkin myös tulevaan konfliktiin, vuoden 1956 yleislakkoon, johtaneen kehityksen siemen. Painetta tätä rakennelmaa kohtaan lisäsi myös kansainvälisen markkinatilanteen muuttuminen.¹⁰⁴

Hallitus ja virkamiehet väistyivät työmarkkinoiden päätöksenteosta siivummalle 1950-luvulle tultaessa ja etujärjestöjen vastuu kasvoi. Se lisäsi järjestöjen vaikutusvaltaa, sillä hallitus ja eduskunta kuuntelivat entistä tarkemmin niiden mielipiteitä, eikä harvinaista ollut sekään, että järjestöjen kannanotot ja painostustoimenpiteet panivat hallituksen aseman vaakalaudalle. Työrauha parani vuoden 1950 lakkoallon mentyä ja lakot menettivät poliittista sävyään ja muuttuivat selvemmin tulonjakotaisteluiksi.¹⁰⁵

2.1.5 Neljäs yleislakkouhkaus

Aiemmin asetettu suunnitteluneuvosto ei lopettanut työtään tasapaino-ohjelmaan, vaan se laati vuoden 1952 alkupuolella pitkän aikavälin talous- ja työllisyysohjelman, joka annettiin uudistettuna saman vuoden syksyllä ja jonka hiominen jatkui vielä vuoden 1953 alussa. Suomen taloutta auttanut Korean suhdanne taittui vuoden 1952 alussa, ja jokseenkin kaikkien metsäteollisuuden tuotteiden hinnat laskivat. Varsinainen kriisi iski metsäteollisuuteen seuraavan vuoden aikana, kun alkoi näyttää siltä, että suomalaiset olivat hinnoitelleet itsensä pois maailmanmarkkinoilta päästettyään tuotantokustannukset nousemaan kilpailijoita enemmän. Seurauksena oli kustannuskriisi, joka iski ennen kaikkea metsäteollisuuteen, joskin myös kotimarkkinateollisuus sai osansa: tekstiiliteollisuus joutui jopa lyhentämään työviikkoa ja myös nahka- ja kenkäteollisuus oli vaikeuksissa. Korean sodan aiheuttama huono taloudellinen tilanne johti hallituksen vaihtumiseen ja uudeksi hallitukseksi nimitettiin heinäkuussa 1953 vähemmistöhallituksena Urho Kekkosen neljäs hallitus, jossa päähallitusvastuu oli Maalaisliitolla. Uusi hallitus valmisti kiireellä kustannuskriisin laukaisemiseksi joukon ehdotuksia, joihin se ei itsekään ollut tyytyväinen. Maailmantaloudessa näkyivät kuitenkin nousun merkit ja syksyn 1953 ai-

¹⁰³ Lue tarkemmin tasapaino-ohjelmasta Haataja 1994, 184-194; Mansner 1984, 352-363; Ks. myös Hyvämäki 1978, 368-369; Eri osapuolten suhtautumisesta vakauttamiseen Haataja 1981, 88-105; Jääskeläinen 1980, 224-228.

¹⁰⁴ Pihkala & Soikkanen 1982, 362-363; Ks. myös Sjöberg 1958, 399-405.

¹⁰⁵ Mansner 1984, 349.

kana alkoi elpyminen Suomessakin. Kustannuskriisi oli ollut todellinen, mutta kilpailukyvyyn kohentamiseksi tehdyt talouspoliittiset ohjelmat kävivät tarpeettomiksi.¹⁰⁶

Kekkosen neljäs hallitus joutui pian eroamaan. Tilalle tuli marraskuussa 1953 Vapaamielisten liittoon kuuluneen Sakari Tuomiojan johtama oikeistohallitus. Poliittisen kannan kapeuden vuoksi uusi hallitus ei juuri pystynyt parantamaan taloudellista tilannetta. Pian sen tilalle, eduskunnan hajotusvaalien jälkeen, nimitettiin toukokuussa 1954 Ruotsalaisen kansanpuolueen (RKP) puheenjohtajan, Ralf Törngrenin, hallitus. Siinä päävastuu oli jälleen Maalaisliitolle ja sosiaalidemokraateilla. Syksyyn mennessä myös Törngrenin hallitus oli ajautunut vaikeuksiin. Elinkustannusindeksi lähestyi palkankorotukset laukaisevia lukemia, ja sekä SAK että toimihenkilöjärjestöt olivat vaatimassa palkansaajille suurempaa osuutta taloudellisen elpymisen tuloksista joko palkankorotuksina tai hinnanalennuksina. Maataloustuottajat puolestaan vaativat tuottajahintojen nostamista.¹⁰⁷

Vakauttamisrintaman ollessa jo tuolloin hajalla hallituksen oli yritettävä kansantalouden tervehdyttämistä pienin erillisin toimenpitein talouspoliittisten toimintaohjelmien sijaan. Pääministeri Törngren esitti lokakuun puolivälissä 1954 oman vakauttamisohjelmansa, jonka hyväksymistä hän vaati 14.10. mennessä. Päähallituspuolueet olivat ehdotukseen kuitenkin tyytymättömiä ja hallitus jätti eronpyyntönsä. Eron seurauksena jännitys työmarkkinoilla alati kohosi. Huippunsa se saavutti parin päivän kuluttua, kun SAK antoi neljännen sodan jälkeisen yleislakkouhkauksen vaatien reaaliansioiden nostamista. Lakon oli määrä alkaa marraskuun alussa, ellei palkkoja siihen mennessä nostettaisi tai vaihtoehtoisesti hintoja alennettaisi ammattiyhdistysliikettä tyydyttävällä tavalla. Maalaisliiton ja sosialidemokraattien neuvottelijat joutuivat samalla kertaa ottamaan kantaa SAK:n painostukseen ja sopimaan hallitusyhteistyön jatkamisen ehdoista. Presidentti Paasikivi pyysi eduskunnan puhemies K.-A. Fagerholmia kokoamaan neuvottelukunnan, joka valmistelisi sellaisen hallitusohjelman, jonka myös ammattiyhdistysliike voisi hyväksyä. Neuvotteluista tulikin Maalaisliiton, sosiaalidemokraattien ja SAK:n sisäpiirien keskinäiset. Keskusjärjestön tahto näkyi hallitusohjelmassa hyvin selvänä ja se peruutti yleislakkouhkauksensa ohjelman valmistuttua. Pääministeriksi nousi viidettä kertaa Urho Kekkonen, joka myönsi, että hallitus oli tehnyt SAK:lle suuria myönnytyksiä ja vielä tilanteessa, jossa sen vaatimukset olivat kasvaneet päivä päivältä. Yleislakon uhka väistyi uuden hallitusohjelman myötä, mutta palkkapäätös kiristi keskusjärjestöjen välisiä suhteita.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Mansner 1984, 363-371; Hyvämäki 1978, 373-397.

¹⁰⁷ Jääskeläinen 1980, 245-250; Hyvämäki 1978, 400-414.

Törngrenin hallituksessa ministerinä oli mm. SAK:n puheenjohtaja Aku Sumu, joka kuitenkin pian erosi puheenjohtajan paikalta ja sai nimityksen Kansaneläkelaitoksen johtajaksi. SAK:n puheenjohtajaksi nousi puolestaan Eero Antikainen. Sumu toimi myöhemmin yleislakon aikana sovittelulautakunnassa. Mansner 1984, 375-377.

¹⁰⁸ Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1954, s. 5, 66-71; Mansner 1984, 379-384; Hyvämäki 1978, 412-414.

2.2 Yleislakosta tulee totta

2.2.1 Valtalaki kumoutuu eduskunnassa

Maataloustuottajain Keskusliitto oli pettynyt Kekkonen viidennen hallituksen maataloustulosta tekemään ratkaisuun, jossa subventioita lisättiin elinkustannusindeksin painamiseksi SAK:n vaatimalle tasolle ja viljelijöiden tulot sidottiin 50-prosenttisesti palkkoihin. Tuottajien valtuuskunta vaati vuoden 1954 syyskokouksessa laatimassaan julkilausumassa maataloustulon sitomista kokonaan palkkatasoon lakisääteisellä tulojärjestelmällä. Porvarilliset puolueet tukivat viljelijöiden vaatimuksia, joille MTK itse antoi puhtia valmistelemalla luovutus-sulkua. Tuottajien lakkouhkan kanssa samaan aikaan oli käynnissä virkamiesten lakko, jonka ratkaisemiseksi valtio joutui myöntymään yhden palkkaluokan korotukseen. Maaliskuun 1955 lopulla, vain päivää ennen tuottajien uhkaaman sulun alkua, hallitus taipui ja teki päätöksen viljelijöiden tulojen kytkemisestä kokonaan yleiseen ansiotasoon.¹⁰⁹

SAK kiivastui hallituksen päätöksestä ja syytti sitä ohjelmalupausten rikkomisesta sekä vakauttamista vaarantavasta hinta- ja palkkarakenteen horjuttamisesta. Syksyllä tilanne oli jo avoimen riidan partaalla, sillä maataloustulolaki oli joutunut vastatuuleen eduskunnassa, kun sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä päätti olla hyväksymättä sitä. Vastustajiksi tulivat myös kansandemokraatit sekä kansanpuolueen edustajat. Tilanne hieman parani, kun keskusjärjestöt pääsivät marraskuussa 1955 sopimukseen palkkasäännöstelyn indeksisidonnaisuuden lopettamisesta, johon koko alkuvuosi oli tähdätty. Osapuolet edellyttivät kuitenkin hintavalvonnan jatkuvan ja valtiovallan edelleen huolehtivan hintatason vakaudesta. Kun maataloustulon taso oli jatkuvasti ollut hallituksen hoivissa, eivät osapuolet olleet huomioineet maataloustuottajia.¹¹⁰

Valtalaki¹¹¹ joutui eduskunnassa maataloustulokysymysten vuoksi vaaka-laudalle. Kun lakia koskeva esitys annettiin eduskunnalle syksyllä 1955, sitä ei enää hyväksytytkään. Laki oli säädetty vuodeksi kerrallaan vuodesta 1941 alkaen, ja hallitus esitti eduskunnalle sen jatkamista myös vuodelle 1956. Oppositio esti käsittelyn kiireellisenä, ja hallitus jäi ilman hinta- ja palkkasäännöstelyvaltuuksia vuoden 1955 päättyessä. Näin 15 vuotta kestänyt valtalaki ja sen mukana hinta- ja palkkasäännöstely hieman yllättäen päättyivät. Tosin erillislaeilla

¹⁰⁹ Tilanne ei ollut uusi, sillä kyseinen MTK:n luovutuslakkouhka oli sotien jälkeen jo viides laatuaan. Tarkemmin syksyn 1954 kriisistä Haataja 1994, 225-226; Sauli 1987, 38-41; Mansner 1984, 425; Anttila 1978, 253-261; Hyvämäki 1978, 426-427; Klockare 1972, 29.

¹¹⁰ Väyrynen 1990, 77-80; Siipi 1967, 187-188.

¹¹¹ Taloudelliseksi valtalaiksi kutsuttiin vuosina 1941-1955 voimassa ollutta lakia talouselämän säännöstelemisestä poikkeuksellisissa oloissa (303/1941). Laki vahvistettiin 6.5.1941 ollen lainvoimainen vuoden 1942 loppuun. Voimassaoloaika jatkettiin aina vuodeksi kerrallaan edellisen vuoden joulukuussa annetuilla laeilla mainitun lain muuttamisesta. AK n:o 303/1941; Ks. myös Haataja 1981, 57 viite 16, sekä 57-60.

hallitus sai hyväksyttyä osan entisistä valtuuksistaan.¹¹² Oikeisto piti säännöstelyn päättymistä vuoden 1955 joulukuussa hyvänä, sillä se halusi päästä eroon vakauttamiseen kuuluneista subventioista, jotka tuottivat valtiolle mittavia kustannuksia.¹¹³

Etujärjestöille valtalain hylkääminen ei ollut suuri menetys, sillä STK ja SAK olivat marraskuussa 1955 tehneet indeksisopimuksen, jossa sovittiin valtalakiin perustuvasta indeksiehdosta luopumisesta ja hyväksyttiin työehtosopimukseen otettava hankintahintaindeksi. Sopimuksen oli määrä olla voimassa sopimusvuosi 1956, edellyttäen että palkkasäännöstely kumoutuisi tai sitä muutettaisiin. SAK:lla oli oikeus pyytää tarkistusneuvotteluja kesäkuun ensimmäisen päivän jälkeen, mikäli indeksi ylittäisi 105 pistettä. Joulukuussa 1955 indeksi oli 101 pisteessä. Puolueetkaan eivät valtalakia juuri kannattaneet.¹¹⁴ Tilanne tuntuikin huolestuttavan eniten maataloustuottajia, jotka olivat menettäneet mahdollisuutensa saada valtalain avulla tulonsa sidotuksi yleiseen ansio-tasoon. MTK ja ruotsinkielinen tuottajajärjestö Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund (SLC) ilmoittivat valtioneuvostolle vuoden 1955 viimeisenä päivänä nostavansa maidon, voin ja juuston tuottajahintoja 26.1.1956. Samalla ne vaativat subventioiden poistamista. MTK:n päätös nosti voin hintaa 54 markkaa ja juuston 30–40 markkaa kilolta sekä maidon tuottajahintaa kolme markkaa litralta, joskin kuluttajahinta nousi noin kahdeksan markkaa. Maidon tuottajahintaa oli kumotun maatalouspäättökseen perusteella nostettu jo vuonna 1955 useita kertoja.¹¹⁵

¹¹² Valtalaki oli ollut uhattuna jo joulukuussa 1954, jolloin oppositio äänesti lain kiireelliseksi julistamista vastaan. Kekkonen ilmoitti hallituksensa erosta, mutta presidentti Paasikivi taivutteli hallituksen jatkamaan. Valtalain perusteluihin tehtiin osapuolia tyydyttävä muutos säännöstelyn lieventämisestä ja purkamisesta ja tilanne laukesi. Hyvämäki 1978, 419-420; Lue tarkemmin valtalain kohtalosta eduskunnassa joulukuussa 1955 Jääskeläinen 1980, 258-261; Ks. myös Haataja 1994, 225-228; Virolainen 1985, 38-46; Mansner 1984, 387, 427; Hyvämäki 1978, 430 sekä Siipi 1967, 187-188; MTK:n toimista valtalain kumouduttua Anttila 1978, 260.

¹¹³ Smolander 2000, 107; Jääskeläinen 1980, 258-261.

Valtalain kaatumisen aikoihin SAK ja MTK kävivät salaisia neuvotteluja hotelli Tornissa. SAK:n edustajat pyysivät MTK:lta arviota siitä, paljonko maatalous tarvitsi tuloja hankkiessaan suomalaisille syötävät. Jos tarjous olisi hyväksyttävissä, SAK yrittäisi ajaa sen läpi yhdessä palkkaratkaisun kanssa. Lisäksi luvattiin vielä maataloudelle vapautus valtion veroista. Sen jälkeen maatalous saisi itse hoitaa tuotannon kehittämisen ulkomaan vientiin ilman, että siihen sekoitettaisiin valtion taloutta ja se olisi irti politiikasta. MTK:n edustajat vastasivat suoralta kädeltä, mutta summa oli niin valtava, ettei enempää neuvotteluja asiasta käyty. Lindblom 1969, 63-64; Ks. myös Tiainen 1968, 49.

¹¹⁴ Haataja 1994, 249-250; Valkonen 1989, 45.

¹¹⁵ MTK:n kirje valtioneuvostolle 18.1.1956: ko 1/19. UKA, TPA; SAK:n kirje pääministerille, 24.1.1956: ko 21/77. UKA, TPA; Maataloustuottajain Keski-Suomen Liiton vuosikertomus vuodelta 1956, s. 21-22; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 40; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1956, s. 65; Haataja 1994, 254-259; Sauli 1987, 42-46; Mansner 1984, 427-428; Jääskeläinen 1980, 262.

Elintarvikkeiden keskihinnat vuosina 1955 ja 1956 olivat seuraavat: kuorimaton maito 21,80 - 30,43 mk/litra; voi 346,20 - 415,23 mk/kilo; juusto 307,90 - 382,47 mk/kilo. Suomen Taloushistoria 3, Taulukko 14.4.b, 454. Kahdeksan markan maidon hinnannousu oli vuoden 2003 rahassa noin 0,20 euroa.

MTK:n suorittamat maidonhinnankorotukset merkitsivät keskimäärin noin 200 markan lisälaskua henkeä kohden kuukaudessa. Koivisto 1987, 285.

Kun MTK nosti tuottajahintoja ja kun vuokrat sekä erät muut maksut olivat nousseet, SAK pyysi hallitusta alentamaan elinkustannuksia. Pääministeri Kekkonen yritti vielä saada sovintoa aikaan, mutta samalla hän ilmoitti, ettei hallitus voinut tehdä mitään valtalain kaatumisen vuoksi. Myöskään maataloustuotteiden hintoja ei voitu laskea, koska MTK ei hyväksynyt kuluttajahintojen alentamista subventioita lisäämällä. Sosiaalidemokraatit päättivät erota hallituksesta, mutta Paasikivi kieltäytyi nimittämästä uutta hallitusta viimeisinä presidenttipäivinä. Kekkonen hallitus jatkoi eräänlaisena toimitusministeriönä. Kun SAK ei saanut elintarvikkeiden hintoja alas, se ryhtyi hakemaan palkansaajille hyvitystä työnantajilta.¹¹⁶

2.2.2 Viides kerta toden sanoo

STK:n ja SAK:n välisissä neuvotteluissa tammikuun 1956 lopulla keskusjärjestöt olivat yksimielisiä siitä, että palkansaajia oli hyvitettävä elinkustannusten noususta. Erona oli se, että STK halusi jättää hyvityksen työehtosopimusneuvotteluihin, SAK vaati hyvitystä heti ennakkokorotuksen muodossa. Työnantajat vaativat prosenttikorotuksia, ammattiyhdistysliike puhui markkamääristä. Tammikuun lopulla osapuolet olivat vielä sovinnollisia ja asettivat erillisen jaoston, joka selvitti osapuolten kannat. SAK esitti 15 markan korotusta, mutta helmikuun alun neuvotteluissa se esitti kannakseen 12 markan (vuonna 2003 n. 0,29 euroa) korotuksen tuntipalkkoihin - myöhemmän yleislakon "pyhän luvun". Summa oli saatu lisäämällä miesten keskituntiansioon kuusi prosenttia. Helmikuun alun neuvotteluissa osapuolet toivat jaoston selvittämät kantansa esiin, mutta ne erosivat toisistaan huomattavasti. Käydyissä neuvotteluissa SAK piti tiukasti kiinni vaatimastaan korotuksesta ja ilmoitti, että neuvottelujen lähtökohdaksi voitiin ottaa vain sen tekemä ehdotus. Osapuolten tekemistä useista ehdotuksista huolimatta sopimukseen ei päästy. STK halusi tutkia, mistä rahat palkankorotuksiin oli saatavissa - SAK vaati ensin hyväksymään sen esittämän erilliskorotuksen; vasta sitten voitiin ryhtyä työnantajien vaatimiin tutkimuksiin. Keskusjärjestöjen neuvottelut päättyivät tuloksettomina 7. päivä helmikuuta. Henkisen Työn Keskusliitto (HTK) tuki osittain SAK:n vaatimuksia. Toimitusministeriönä toimineella hallituksella ei presidentinvaalien varjossa ollut juuri mahdollisuuksia ratkaista ongelmaa.¹¹⁷ Vaikutti myös siltä, ettei

¹¹⁶ Maataloustuottajain Keski-Suomen Liiton vuosikertomus vuodelta 1956, s. 21-22; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 40; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1956, s. 65; Haataja 1994, 225-228, 254-259; Valkonen 1989, 45; Mansner 1984, 387, 427-429; Jääskeläinen 1980, 262; Hyvämäki 1978, 430.

SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen piti maataloustuotteiden hintoja aina siinä määrin poliittisina, että istuvalla hallituksella piti olla kiinnostusta niitä kohtaan, vaikka valtalaki oli kumottu. Tvln ptk. 21.1.1956. SAKA, AyA.

Pääministeri Kekkonen suhtautui lakon uhkaan melko nuivasti. Kekkonen neuvotteluhaluudesta ks. esim. Suomi 1990, 437-439.

MTK oli kerännyt alkuvuodesta 1956 miltei 100 000 avointa valtakirjaa. Mikäli SAK uhkasi yleislakolla, MTK saattoi vastata luovutuslakolla. Lindblom 1981, 232-234.

¹¹⁷ STK:n ja SAK:n välisen neuvottelukunnan ptk:t 31.1., 6.2. ja 7.2.1956: mf 34. STKA, Elka; Tvln ptk. 31.1.1956. SAKA, AyA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 42-44; Mansner 1984, 429-435.

siihen ollut edes välttämätöntä haluakaan. Tämä käy ilmi esimerkiksi pääministeri Kekkonen aiemmin mainituista lausunnoista.

Maan hallitus teki sosiaaliministeriön ehdotuksesta eduskunnalle 16.2.1956 esityksen hintasäännöstelylaista, joka olisi voimassa 15.4.1956 saakka. Eduskuntaryhmät vastasivat myönteisesti.¹¹⁸ Samana päivänä SAK:n valtuusto kokoontui ratkomaan tilannetta. Hallituksen toimet eivät enää muuttaneet keskusjärjestön valtuuston toimenpiteitä – kolme tuntia kestäneen käsittelyn jälkeen se hyväksyi yleislakon keinona päästä neuvotteluissa asetettuun tavoitteeseen.¹¹⁹

Julkilausumassaan SAK ilmoitti lakon alkamisesta 1. maaliskuuta, mikäli sovintoon ei sitä ennen päästy. Kommunistit olivat varauksetta lakon kannalla, mutta sosiaalidemokraateissa esitys aiheutti ristivetoa. Keskusjärjestöjen välistä sovittelua jatkettiin presidentinvaalit hävinneen ja hallituksen muodostajaksi Kekkonen pyynnöstä nousseen K.-A. Fagerholmin johdolla.¹²⁰ Hallitusneuvottelut ja työmarkkinasopu liittyivät siten toisiinsa.

Alkuvuodesta 1956 kommunistit pitivät SAK:n palkkapolitiittisen linjan perusheikkoutena vakauttamispolitiikan virheellistä lähtökohtaa, joka ei ollut sopusoinnussa ay-liikkeen, eikä palkansaaajien ”todellisten etujen” kanssa. Nämä tekijät vaikuttivat siihen, että luottamus ay-liikkeen kykyyn ja haluun tehokkaasti puolustaa palkansaaajien etuja oli vakavasti horjunut. Menetetyn luottamuksen palauttamiseksi kommunistien mielestä SAK:n piti viipymättä esittää STK:lle palkankorotusvaatimus, ja se piti toteuttaa vaikka voimatoimin. Haataja 1994, 260-262. ”Yleisen taloudellisen ajattelun”, jolla SAK:n johto puolusti noudattamaansa talouspolitiikkaa, kommunistit leimasivat yhteistyöksi työnantajien kanssa. Haataja 1971, 100-101.

¹¹⁸ Ptk:t valtioneuvoston istunnoista 16.2.1956: Ca451. VNA, KA; Eduskuntaryhmän ptk. 16.2.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Eduskuntaryhmän ptk. 16.2.1956: mf23. SKDLeA, Ka.

¹¹⁹ Johtokunnan ptk:t 1.2. ja 16.2.1956. MTKA; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1955, s. 77; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1956, s. 66; Haataja 1994, 264-265; Propagandasodasta esim. MTK:n julkilausuma 17.2.1956: Johtokunnan ptk. liitteinen 17.2.1956. MTKA; MT 18.2.1956, ”Taasko yleislakko?”; Maataloustuottaja n. 1/1956, ”Haaste”.

Uusi tasavallan presidentti Kekkonen vahvisti hintavaltuuslain 5.3.1956. Lakia jatkettiin 14.4.1956, päivää ennen sen päättymistä, vuoden loppuun kestäväksi. Väyrynen 1990, 84-87.

SAK:n työvaliokunta oli jo kokouksessaan 8.2.1956 päättänyt ehdottaa yleislakon julistamista. Kokouksessa Aarne Saarinen epäili lakkouhkalla haluttavan vaikuttaa hallitusneuvotteluihin presidentinvaalien jälkeen. Saarisesta asia oli työmarkkinajärjestöjen keskinäinen, eikä siihen pitänyt sotkea maan hallitusta. Puheenjohtaja Antikaisen mukaan Saarisesta oli jo ”virkansa puolesta” vastustettava työvaliokunnan kantaa, olipa se mikä hyvänsä. Tvlk:n ptk. 8.2.1956. SAKA, AyA.

SAK:n valtuuston kokouksessa Aarne Saarinen ehdotti oman julkilausumaehdotuksensa, joka sai myös kannatusta. Hän kuitenkin luopui ehdotuksestaan puheenjohtaja Antikaisen taivuteltua häntä. Antikaisesta oli tärkeää, että valtuusto teki yksimielisen päätöksen näin tärkeässä asiassa. Valtuuston kok. ptk. 16.2.1956, liitteinen. SAKA, AyA; Tvlk:n ptk. 16.2.1956. SAKA, AyA.

¹²⁰ Olavi Lindblomin mukaan todellisen päätöksen lakon aloittamisesta oli tehnyt puheenjohtaja Antikainen oman joukkonsa kanssa. Kun Antikainen sitten ilmoitti tehdyn päätöksen työvaliokunnan kokouksessa, jopa Aarne Saarinen oli silminnähden yllättynyt. Lindblom 1969, 65.

Saatuaan tiedon asiasta STK ilmoitti SAK:lle, että lakko voisi alkaa aikaisintaan 2. maaliskuuta, lain säädöksistä johtuen. Sinänsä STK ei pitänyt lakkoa laittomana, mutta se oli arveluttava sikäli, jos sillä aiottiin painostaa valtion hallintoelimiä. Lakon katsottiin STK:ssa rikkovan myös voimassa olleet työehtosopimukset. SAK:n kirje STK:lle 16.2.1956; STK:n vastaus SAK:n kirjeeseen 17.2.1956: mappi 6133/ko 103: F1.

SAK yritti taivutella myös HTK:oa oman linjansa taakse. HTK:n hallituksessa SAK:n esittämiin vaatimuksiin suhtauduttiin kuitenkin epäröiden, sillä aiempien kokemusten perusteella yhteistoimintaa SAK:n kanssa pidettiin hyvin kyseenalaisena. HTK piti verohuojennuslinjaa ensisijaisena ja indeksikorotuksia vasta jatkotoimenpiteinä. Keskusliiton työvaliokunta ilmoitti helmikuun puolivälissä, että siltä puuttuivat realistiset edellytykset liittyä SAK:n yleislakkoon. Pari päivää ennen lakon alkua lakkoon osallistumisesta luovuttiin lopullisesti. Samoihin aikoihin myös Suomen Teknillisten toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto (STTK) päätti jättäytyä lakon ulkopuolelle.¹²¹

Tuottajat olivat päättäneet kaikin tavoin vastustaa SAK:n pyrkimyksiä. MTK:n johtokunta päätti jo 1.2.1956, ettei se hyväksy niitä palkankorotuksia, jotka eivät perustuneet työnantajien ja -tekijöiden joulukuussa tekemiin keskinäisiin sopimuksiin. Yleislakkouhkauksen tultua tunnetuksi keskusjärjestön toimisto ilmoitti 17.2.1956, että mikäli SAK ryhtyisi yleislakkoon pakottaakseen alentamaan tuottajahintoja tai ajaakseen läpi palkankorotuksen, joka heikentäisi maatalouden taloudellista asemaa, keskusjärjestö ”yhtyisi lakkoon maataloustuotteiden luovutuksen osalta”, so. menisi kansankielellä luovutuslakkoon. SAK ja MTK kävivät kiivasta propagandasotaa neuvottelujen katkettua työnantajien kanssa.¹²²

SDP:n eduskuntaryhmän kokouksessa 8.2., jolloin ensimmäinen tieto SAK:n lakon uhasta oli saatu, ehdotettiin lakon ajankohdan tarkistamista. Kokouksessa puhunut Metallityöväen Liiton puheenjohtaja, SAK:n työvaliokunnan jäsen Valdemar Liljeström kuitenkin totesi, että SAK:n oli ”rintaman vuoksi” pakko toimia, koska kommunistien ajateltiin muuten lietsovan korpilakkoja. Keskusjärjestö oli myös tukenut hallitusta talouselämän vakauttamisessa, joten puolueen oli tuettava sitä lakossa.¹²³

SKP suhtautui uhkaan maltillisesti. Puolueen ammattiyhdistysjaoston työvaliokunta piti todennäköisenä, että lakon mahdollisena tuloksena oli huono kompromissi, eikä 12 markan läpimenemiseen uskottu. Oli näet syytä epäillä,

STKA, Elka; Suomen Työnantajain Keskusliiton toimintakertomus 1957, s. 11-12; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 42-45; Haataja 1994, 266-268; Mansner 1984, 436-441; Kansamme talous n. 3-4/1956, ”Taistelu tuloista”.

Työehtosopimuslaki velvoitti sopimuksen rikkoneen osapuolen maksamaan korvauksia rikkomuksen kohteeksi joutuneelle osapuolelle. Sopimusrikkomukset oli käsiteltävä pääsääntöisesti työtuomioistuimissa, mikäli osapuolet eivät toisin vaatineet. AK n:o 436/1946 sekä AK n:o 437/1946; Ks. myös Sipilä 1961, 117, 126-128.

Helmikuun puolivälissä 1956 SAK:n annettua lakkouhkauksensa irtisanottuja ja päättyneitä työehtosopimuksia oli 70 ja ne koskivat noin 242 000 työntekijää, voimassaoleita sopimuksia oli 24, ja ne koskivat noin 48 000 työntekijää. Sjöberg 1958, 424.

¹²¹ Hallituksen ptk. 6.2.1956: C. HTKA, THA; Tvlk:n ptk:t 14.2. ja 27.2.1956: C. HTKA, THA; Tvlk:n ptk. 24.2.1956. STTKA, THA; Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen Keskusliiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 14.

¹²² Johtokunnan ptk:t 1.2. ja 16.2.1956. MTKA; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1955, s. 77; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1956, s. 66; Haataja 1994, 264-265.

Uutta vastatoimet MTK:lle eivät olleet, sillä niitä oli vaadittu jo vuoden 1950 toisen yleislakkouhkan aikana. MTK uhkasi luovutuslakoilla myös vuosina 1946, 1947, 1951, 1955. Nikkilä 1967, 10; Ijäs 1965, 79-80, 84-85.

¹²³ Eduskuntaryhmän ptk. 8.2.1956: mf32. SDPA, TA. Liljeström ei ollut kansanedustaja.

että syntyneitä kriisiä pyrittiin käyttämään puoluepoliittisiin ratkaisuihin, niin presidentinvaalissa kuin sen jälkeisissä hallitusneuvotteluissa. Vaikka kommunistit eivät uskoneet lakon puhkeamiseen, ei lakkoa myöskään avoimesti vastustettu. SKDL:n eduskuntaryhmän kokouksessa 9.2. Yrjö Murto totesi puolueen kannan olevan aina myönteinen työläisten palkkojen korotuksille; hinnan korotusten jälkeen se oli entistäkin selvempi. Pääpaino oli kamppailussa pantava palkankorotuksen läpiajamiseen, ei siihen, mitä poliittisia tarkoituksia SAK:n lakonuhkaan sisältyi.¹²⁴ Vielä ennen lakon puhkeamista kommunistit pitivät sitä siis pelkkänä palkkataisteluna. Lakon alettua sen politisoiminen oli pian ääriivasemmiston asialistalla.

Näkemyksen ollessa kaukana toisistaan myöskään puolueiden ja etujärjestöjen väliset neuvottelut eivät tuoneet ratkaisua. Maalaisliitossa ja SDP:ssa ei katsottu voitavan vaikuttaa niitä lähellä olleisiin etujärjestöihin.¹²⁵ MTK:n johtokunta päätti 23.2., siinä tapauksessa ettei hintajärjestelmälakia saatu eduskunnassa aikaan, vaatia hallitussopimukseen kohtaa, jossa valtioneuvosto vahvistaisi maataloustuotteiden hinnat satovuodeksi 1956–57 aiemmin voimassa olleen hintajärjestelmän mukaisesti, ottaen huomioon helmikuussa vallinneen hintatason.¹²⁶ Tuottajien edustajat neuvottelivat vielä 28.2. sekä STK:n että Fagerholmin kanssa. Kummisakaan neuvotteluissa ei päästy tulokseen. Ratkaisuksi ehdotettiin, että yleislakon estämiseksi MTK suostuisi karjataloustuotteiden hintojen alentamiseen jäljellä olevilla subventiovaroilla tammikuun alkupuolen tasolle. Kun varat riittäisivät noin kuudeksi viikoksi, syntyisi tällöin samanpituinen neuvottelukausi, jonka aikana asiat voitaisiin lopullisesti selvittää. Neuvottelujen loppuvaiheessa STK:n edustajat ehdottivat vielä, että MTK joka tapauksessa peruuttaisi päätöksensä maataloustuotteiden luovutusten keskeyttämisestä, vaikka tilannetta ei saataisikaan ratkaistuksi ja vaikka yleislakko puhkeaisikin. MTK ei hyväksynyt kumpaakaan ehdotusta.¹²⁷

Vastaavasti työnantajat eivät voineet suostua SAK:n vaatimaan erilliskorotukseen, mikäli kaikki muut palkkakysymykset jäivät yhä auki. STK:n hallituksen puheenjohtaja Arno Solin oli silti yhä valmis etsimään kompromissiratkaisua, jottei keskusliittoa voitu jälkikäteen syyttää neuvotteluhaltomuudesta. Kysymys keskusjärjestöjen arvovallasta nousi neuvotteluissa esille. Työvaliokunnan kokouksessa 28.2. vuorineuvos Wilhelm Wahlforss totesikin, että "meille (STK:lle, TM) ei muuten ole kysymystä SAK:n arvovallasta, joka mielellään saa kärsiä, vaan omasta arvovallastamme, joka on niin monta kertaa kärsinyt, ja joka nyt lienee ehdottomasti vaakalaudalla." STK:n hallitus oli sitä mieltä, että Fagerholm yritti sälyttää syyntä lakosta yksinomaan työnantajien harteille. Ky-

¹²⁴ Tvlk:n ptk. 8.2.1956: Cb. Ay/SKPA, Ka; Eduskuntaryhmän ptk. 9.2.1956: mf23. SKDLeA, Ka; Alustus 6.2.1956: Dc1. JjA/SKDLA, Ka.

¹²⁵ Eduskuntaryhmän ryhmävaltuuskunnan ptk. ja ryhmän ptk. 23.2.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Eduskuntaryhmän ptk. 24.2.1956: mf32. SDPA, TA; Puoluehallituksen ptk. 24.2.1956. Koka, PTA; Maalaisliitto vuoden 1956 valtiopäivillä. Kertomus maalaisliiton eduskuntaryhmän toiminnasta, s. 20, 38-39, 85.

¹²⁶ MTK:n johtokunta lähetti Pohjoismaiden veljesjärjestöille kirjelmät, jossa se pyysi niitä keskeyttämään maataloustuotteiden viennin Suomeen, mikäli luovutuslakko alkoi. Johtokunnan ptk. 23.2.1956. MTKA.

¹²⁷ Johtokunnan ptk. 29.2.1956. MTKA.

symys oli siitä, johtiko maata SAK vai ei. Enää ei ollut syytä perääntyä.¹²⁸ Arvovaltakysymys oli etenkin STK:lle kova paikka, sillä työnantaja oli jo kauan ärsyttänyt SAK:n menestyksellinen painostustoiminta, jonka keskeisenä aseena oli yleislakolla uhkaaminen. Sosiaali-, hinta- ja palkkapolitiikassa työnantajat katsoivat jo kauan kärsineensä ammattiyhdistysliikkeen sanelupolitiikasta. Mitä oli nyt tullut täyteen.

Pari päivää ennen lakkoa SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen yritti vielä yhdessä varapuheenjohtaja Vihtori Rantasen kanssa taivuttaa SAK:n enemmistöryhmää neuvotteluihin STK:n kanssa. Ehdotukselle ei kuitenkaan annettu suurta tukea, joten lakkolinja jäi voimaan.¹²⁹ Lakon mahdollinen alkaminen puhutti suuresti sosialidemokraatteja. Puolueen eri elimet kokoustivat 29.2. ahkerasti. Eduskuntaryhmän kokouksessa Fagerholm vaati SAK:oa ja puoluetta harjoittamaan itsekritiikkiä vallinneen tilanteen ja mahdollisen lakon suhteen. Kansanedustaja, SAK:n pääsihteeri Olavi Lindblomin syytti vallinneesta tilanteesta MTK:oa ja työnantaja. Ammattiyhdistysliike ei vastannut tilanteesta, mutta pyrki sitä kuitenkin hoitamaan. Lakon siirtäminen ei enää ollut mahdollista. Kannatus lakon puolesta ja vastaan meni ryhmässä suunnilleen tasan.¹³⁰ SDP:n puolueoimikunnan kokouksessa samana päivänä puhunut SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen rauhoitteli kuulijoita: oli huomattava, ettei yleislakolla ollut sellaista sisäpoliittista luonnetta kuin suurlakolla oli. Väinö Tanner kuitenkin moitti keskusjärjestöä siitä, että se oli lyönyt kantansa lukkoon puolueen johtoa kuulematta. Näin puolue ei kantanut tilanteesta vastuuta. Vihtori Rantanen ilmoitti, ettei lakon uhkaa ollut käytetty vain SAK:n eduksi vaan tarkoitus oli tuupata myös puolueen politiikkaa eteenpäin.¹³¹ SDP:n puolueoimikuntaan kuuluneiden ammattiyhdistysjohtajien ja puolueoimikunnan muiden jäsenten kannat menivät mielenkiintoisesti ristiin.

SDP:n puolueoimikunnan kokouksessa 29.2. puolueen ja SAK:n välejä selvitettiin yhä. Vapaus-lehden edustajana puolueoimikunnassa istunut Alpo Tiitinen piti lakon uhkaa huonosti ajoitettuna. Hän epäili, ettei SAK tosipaikan tullen

¹²⁸ Työvaliokunnan kokouksessa Wilhelm Wahlforss totesi, että "tuntuu mielettömältä ryhtyä yleislakkoon sen tähden, että halutaan juoda mahdollisimman paljon maitoa. Onko sellaiseen vaatimukseen mitään järkevää syytä, että esimerkiksi Arabian naimattomien työntekijättärien pitäisi saada 96 markkaa lisää päivässä sen perusteella, että maidon hinta on noussut? Suurperheiden tilanne on tietysti toinen, minkä tähden oikea ratkaisu olisi antaa heille enemmän lapsilisää sen sijaan, että työnantajat pakotetaan maksamaan kaikille työntekijöille samansuuruinen erityispalkankorotus." Fagerholm oli ilmoittanut STK:lle, että SAK saattoi tinkiä korotusvaatimuksesta. Wahlforssin mukaan Fagerholm oli ymmärtänyt tilanteen kokonaan väärin, sillä kyse ei ollut markkamäärästä, vaan siitä, ettei STK ylipäänsä hyväksynyt erilliskorotusta. Tvltk:n ptk. 28.2.1956: mf 33. STKA, Elka; Wahlforssin osuudesta lakon syntymiseen lue Zilliacus 1984, 238-250. Wahlforssia pidettiin yleisesti yleislakon isänä hänen kieltäytyttyä sopimuksesta SAK:n kanssa. Vihtori Rantasen mukaan Wahlforssiin vaikutettiin tämän Ruotsin matkalla, jolta palattuaan hän keskeytti neuvottelut SAK:n kanssa. Vaikuttajaa Rantanen ei tiennyt, mutta motiivit olivat hänen mukaansa selvät: vastavalitun Kekkosen kaataminen ja SAK:n sisäisten paineiden lisääminen. Peltoniemi 1990, 66.

¹²⁹ Haataja 1994, 271.

¹³⁰ Eduskuntaryhmän ptk. 29.2.1956: mf32. SDPA, TA; Lakkoa edeltäneistä neuvotteluista lue myös Sauli 1987, 43-46.

¹³¹ Puoluetmk:n ptk. 29.2.1956: mf 8. SDPA, TA.

pystynyt lakkoa hoitamaan, vaan se siirtyisi kommunistien haltuun. Siksi puolueuuevoston oli kehoitettava SAK:oa siirtämään ja unohtamaan koko lakko. Puheenjohtaja Emil Skog vaati puoluettaan pidättäytymään julkisesti moittimasta SAK:oa, joskaan kaikkiin ammattiyhdistysliikkeen tekemiin päätöksiin ei tarvinnut sitoutua. Kokouksessa lakon siirtämisestä keskusteltiin kiivaasti, mutta lopulta asia jäi siihen, että ”järjestösihteeri Myllymäki merkitsi asian muistikirjaansa”.¹³²

SAK:n ja monien ammattiliittojen johtajat istuivat myös puolue-elimissä, jossa he ajoivat kiivaasti ammattiyhdistysliikkeen etuja. Siten heidän mielipiteidensä kritisointi koettiin kritiikiksi myös ammattiyhdistysliikkeelle, mikä voimisti entisestään puolueen sisäistä vastakkainasettelua. Sosiaalidemokraattinen puolue ei ollut lähellekään yhtenäinen lakkoon menon järkevyydestä ja eduista. Yleislakkokysymystä oli kuitenkin pohdittu SAK:ssa tarpeeksi, eivätkä puolue ja puolueuuevosto olleet Valdemar Liljeströmin mielestä oikeita elimiä päättämään, oliko lakkoa siirrettävä vai ei. Sosiaalidemokraatit lähtivät lakkoon ristiriitaisten tunteiden vallitessa. Eipä silti, luovutuslakko herätti eripuraa MTK:ssa.¹³³

Myös Maalaisliitossa tilanteen selvittelyn katsottiin olevan pääasiassa työmarkkinajärjestöjen asia, olihan kyse lähinnä palkoista. Puolueen oli vaikea ottaa niihin kantaa. Puolueella ei katsottu olevan mahdollisuuksia, eikä edes syytä, sekaantua MTK:n julistamaan luovutuslakkoon.¹³⁴ Puolueet alkoivat selvästi ottaa etäisyyttä tilanteen ratkaisemiseen ja edessä hämmöttäviin lakkoihin.

Myös SAK:n alaiset liitot suhtautuivat kovin eri tavoin keskusjärjestön julistamaan lakkouhkaan. Monet liitot olivat sitä vastaan, mutta kommunistinen rakennusliitto vaati vieläkin voimakkaampia toimenpiteitä.¹³⁵ Myös SAK:n sisällä aloituspäivästä oli erimielisyyttä. Pääsihteeri Olavi Lindblom halusi siirtää lakkoa, koska lakkoa ei ollut sopivaa aloittaa uuden presidentin virkaanastujaispäivänä. Työtaistelua oli muutenkin turha aloittaa talvella, koska Itämeri oli jäässä ja tehtaiden varastot täynnä; se hyödytti vain työnantajia. Lindblom halusi siirtää lakon toukokuulle, jolloin tilanne oli kokonaan toinen. Pääsihteerin

¹³² Puolueuuevoston ptk. 29.2.1956: mf 40. SDPA, TA.

¹³³ Maalaisliiton keskushallituksen tvlk:n ptk. 29.2.1956: Cd. MIPAI, KMA; Haataja 1994, 269.

MTK:n valtuuskunnan asiantuntijajäsen R. Söderholm ilmoitti eroavana mielipiteenään, ettei SAK:n lakko enää kohdistunut maataloustuottajiin, sillä SAK ei enää vaatinut maataloustuotteiden hintojen alentamista vaan palkkojen korotusta. Näin ollen MTK:lla ei enää ollut aihetta maataloustuotteiden luovutusten keskeyttämiseen. Se saattoi Söderholmista tulla kysymykseen vasta silloin, jos maataloustuottajat jäivät ilman hintakompensaatiota mahdollisen yleisen palkkojen korotuksen jälkeen. Jotokunnan ptk. 29.2.1956. MTKA.

¹³⁴ Maalaisliiton keskushallituksen tvlk:n ptk. 29.2.1956: Cd. MIPAI, KMA.

¹³⁵ Liittotmk:n ptk. 29.2.1956. SRLA, RA; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liittory:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 9-10; Helin 1998, 210; Reuna 1987, 252; Reuna 1985, 949.

Myös vasta valittua presidenttiä pyydettiin kirjeitse lopettamaan SAK:n puuhailema lakko. Esim. Niilo Rauvalan kirje presidentti Kekkoselle (pvmtn): ko 1/25. UKA, TPA.

ehdotukset eivät saaneet kannatusta, vaan hänet leimattiin ”työnantajien kätyriksi”.¹³⁶

Kun uutta hallitusta ei ollut saatu kootuksi, pyysi tuleva presidentti Kekkonen Fagerholmia ryhtymään viralliseksi sovittelijaksi. Tämä kuitenkin kieltäytyi kunniasta, koska ei ollut varmaa, että sovintoon päästäisiin: hän suostui jatkamaan neuvotteluja epävirallisesti. Fagerholmin ja avuksi tulleen SAK:n entisen puheenjohtajan Eero A. Wuoren johdolla käytiin neuvotteluja hotelli Palacessa helmikuun 29. päivän iltana. Lakon alkuun oli vain muutamia tunteja ja sovintoon todella yritettiin päästä, mutta SAK:n edustajat olivat taipumattomia. Työnantajat ehdottivat samaa kuin MTK:lle: yleislakkovaroituksen peruuttamista ja kuuden viikon linnarauhaa, jonka aikana maitotuotteiden hinnat pudotettaisiin subventioilla vuodenvaihteen tasolle ja palkoista sovittaisiin työehtosopimusneuvotteluissa. SAK piti kuitenkin keskeisenä riidanaiheena erillis-korotusta, eikä linnarauha olisi siten parantanut tilannetta. SAK:ssa oltiin valmiita tinkimään palkankorotukset kahdeksaan markkaan, mutta keskusjärjestön mahdollisesti lupaamat markkamääräiset myönnytykset eivät enää olleet merkityksekkäitä. STK oli päättänyt, ettei erillis-korotuksia anneta vaan palkoista sovittaisiin työehtosopimusneuvotteluissa. Niinpä neuvottelijat saattoivat vain todeta vuorokauden jo vaihduttua, ettei sovintoa syntyisi. Seuraavana aamuna maa heräsi todistamaan historiallisia tapahtumia.¹³⁷

2.3 Lakon puhkeamiseen vaikuttaneista tekijöistä

Poliittinen järjestelmä oli toiminut aina vuoden 1951 linnarauhasopimuksesta alkaen etujärjestöjen välisenä sovittelijana ja iskunvaimentajana. Valtiovalta pystyi toimimaan aktiivisena osapuolena STK:n, MTK:n ja SAK:n kesken käydyissä ”tuloneuvotteluissa”, koska asioista voitiin sopia pääosapuolten sosialidemokraattien ja Maalaisliiton kesken. Lakon alkaessa tuota mahdollisuutta ei enää ollut, sillä valtakia ei ollut hyväksytty. On kuitenkin todettava, että valtakia ja valtion sen myötä harjoittama talouspolitiikka olivat keskeisenä syynä lakon alkamiseen. Valtalain kaudella maan talouspolitiikka oli pahoin vääristynyt, mikä aiheutti ristiriitoja kaikkien talouspolitiikan osapuolten välille. Jos jonkun osapuolen vaatimukseen suostuttiin, ilmeni vaatijoita samassa useampia. Yleislakon juuret olivat siten koko sodanjälkeisen ajan, mutta erityisesti vuosien 1954–1955, säännöstelytaloudessa ja työmarkkinapolitiikassa sekä yhteiskunnallisessa kehityksessä. Vuoden 1955 vaihteessa vakauttamisen keinot olivat lopussa ja valtion talous oli ajettu menoja lisänneillä ja tuloja supistaneilla toi-

¹³⁶ Lindblom 1969, 65–67, 82; Lue myös Lindblom 1981, 232–234; Lindblom asettuminen lakon suhteen oppositioon saattoi johtua osittain hänen tappiostaan Antikaiselle vuoden 1954 puheenjohtajavaaleissa. Lakon aikana Lindblom tosin myönteli lakon oikeutetuksi, mutta lakon jälkeen mainitsi useaan otteeseen ehdottaneensa lakon siirtämistä toukokuulle parempiin olosuhteisiin. Lindblomin lakon vastaisia lausuntoja lainattiinkin lakon aikaisissa uutismonisteissa. Toisaalta lausunnot lakon siirtämisestä olivat hyvin perusteltuja.

¹³⁷ Mansner 1984, 441–443; Fagerholm 1977, 274.

milla kestokyvyn rajoille. Lopulta lakon laukaisi maataloustulosta noussut kiista.¹³⁸

SAK:n sosialidemokraattisen johdon aiemmat yleislakkouhat huomioiden, myös ammattiyhdistysliikkeen sisäistä valtataistelua on pidettävä eräänä merkittävänä yleislakon syynä. Yleislakkouhka annettiin myös ajankohdalle, jolloin maassa ei ollut toimivaa hallitusta, joten ilmeistä on, että SAK halusi uhkauksellaan taivuttaa tulevaa hallitusta ja vaikuttaa sen hallitusohjelmaan omalta kannaltaan edullisen palkkaratkaisun tai hintojen alentamisen aikaansaamiseksi. Lakolla oli siten alusta saakka tulopoliittisia tavoitteita.

Yleislakko on tulkittu myös STK:n wahlforssilaisen linjan aikaansaamiseksi omien työnantajapoliittisten periaatteiden toteuttamiseksi. Kaikissa yleislakko-osapuolina olleissa etujärjestöissä voitiin havaita ”kentän” kapinaa järjestön johdon harjoittamaa keskitettyä politiikkaa vastaan. MTK:n valtuuskunnassa, SAK:n työvaliokunnan sosialidemokraattisessa ryhmässä ja STK:n hallituksen työvaliokunnassa jyrkkä periaatteellinen linja sai ratkaisevassa vaiheessa yksimielisen kannatuksen. Kompromisseille ei jäänyt edellytyksiä. Luottamuksellisten neuvottelusuhteiden katkeaminen työnantajiin oli kuitenkin viime kädessä se tekijä, joka mursi SAK:n keskeisen aseman työmarkkinoilla ja johti keskusjärjestön hajoamiseen kolmeen osaan. MTK:n osalta lakossa oli myös vasta vihityn puheenjohtaja Veikko Ihamuotilan näytön tarvetta.¹³⁹ Arvovaltasyiden voidaan katsoa vaikuttaneen myös STK:ssa sekä SAK:ssa.

Yleislakko alkoi 1.3.1956 kello 6.00. Samalla kellonlyömällä maataloustuottajat aloittivat oman luovutuslakkonsa. Muutamaa tuntia myöhemmin maa sai uuden tasavallan presidentin. Vaikka presidentin vaihtumisella ja lakon alkamisella ei ollut mitään yhteyttä, ei SAK suostunut siirtämään lakon alkamispäivää seuraavaksi päiväksi.¹⁴⁰ Lakon alkaminen Kekkonen presidentiksi valitsemisen vuoksi on yleisesti kiistetty. Esimerkiksi K.-A. Fagerholmin mukaan lakko ei alkanut Kekkonen valinnan vuoksi, sillä SAK ei ollut kovinkaan kiinnostunut käydyistä presidentinvaaleista. Puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen välit olivat tuolloin jo huonot, eikä moiseen olisi siksi ryhdytty.¹⁴¹ Vastaavasti kommunistit katsoivat sosialidemokraatteja ja SAK:oa kohtaan harjoittamansa painostuksen olleen osasyynä lakon puhkeamiseen. SAK joutui aloittamaan lakon rauhoittelakseen joukkoja ja estääkseen niitä toimimasta kommunistien etujen mukaisesti.¹⁴² Olivathan kommunistit vaatineet lakkoliikehdintää heti hinnankorotusten tultua julki.

¹³⁸ Tarkemmin Mansner 1984, 425; Anttila 1978, 260; Lakon syistä vrt. Tiainen 1997, 327–329; Honka 1972, 212.

¹³⁹ Haataja 1994, 278; Kulha 1981, 63.

¹⁴⁰ Olavi Lindblomin mukaan ennen lakon alkua SAK:n puheenjohtaja Antikainen ja varapuheenjohtaja Rantanen totesivat, että nähköön Kekkonen kellä on voima, joskin miehet olivat humalassa näin sanoessaan. Myös SDP:n sisäinen valtataistelu saattoi vaikuttaa lakon syntymiseen. KSML 2.3.1986, ”Vuoden 1956 lakkokenraali Olavi Lindblom: SAK:n arvovallasta on taas kysymys”.

¹⁴¹ Fagerholm 1977, 274; Ks. myös Lehtinen 2002, 283–284.

¹⁴² Aarne Saarisen mukaan lakkoon olivat syinä muun muassa sosialidemokraattien omat ristiriidat ja kommunistien heihin kohdistama painostus. Lakolla ei aluksi ollut kommunisteille poliittisia tarkoituksia, mutta se politisoitui nopeasti. Syynä olivat

Lakkoon ajautumiseen vaikutti osaltaan myös Suomen ulkopoliittisen aseman muuttuminen juuri lakkoa edeltävinä vuosina. Maa oli vastikään hyväksytty sekä Pohjoismaiden neuvoston että Yhdistyneiden Kansakuntien jäseneksi. Lisäksi Neuvostoliitto palautti Porkkalan vuokra-alueen takaisin Suomelle vuodenvaihteessa 1956; ”miehittäjä” poistui maasta. NKP:n XX edustajakouksessa helmikuussa 1956 Nikita Hruštšov esitti kuuluisan kritiikkinsä Stalin-kulttia kohtaan. Yleismaailmallisesti elettiin Geneven hengen aikaa.¹⁴³ Suomen poliittinen liikkuma-ala oli kasvanut huomattavasti ennen yleislakkoa. Enää ei esimerkiksi työnantajien eikä poliittisen oikeiston tarvinnut pelätä kommunistien lakon aikana mahdollisesti yrittämää vallankaappausta, jollainen vaara oli 1940-luvun lakkoliikehdinnällä ollut, olihan tuolloin piillyt mahdollisuus Neuvostoliiton suorasta tuesta lakkolaisille ja erityisesti kommunisteille.¹⁴⁴ Esimerkiksi vuoden 1947 yleislakkouhkauksen aikaan hallitus toimi erittäin aktiivisesti lakon uhkan poistamiseksi. Taustalla häälyi epäily kommunistien voimakkaasta liikehdinnästä, sillä nämä olivat lakkoilleet ja aiemmin samana vuonna. Vuoden 1956 yleislakon alla hallituksen rooli neuvotteluissa ei enää ollut keskeinen. Osaltaan tämä johtui siitä, ettei sillä enää ollut säännösteilyvaltuuksia. Silti kiinnostus lakkoa kohtaan olisi todennäköisesti ollut toinen, mikäli kommunistien uhkaa olisi pidetty todellisena. Nyt kommunistien mahdollisuuksia vaikuttaa lakon kulkuun ei pidetty hallituksessa tai poliittisessa oikeistossa kovin suurina. Mellakoita ei uskottu syntyvän. Sitä paitsi lakon oletettiin päättyvän muutaman päivän kuluttua omaan mahdottomuuteensa.

Yleislakon alkaessa oli tultu tilanteeseen, jossa valtiovalta ei voinut ohjalla etujärjestöjen talouspolitiikkaa. Toisaalta etujärjestöt olivat itsekin halunneet päästä valtalaista eroon. Lakon alkaessa haluttiin todella katsoa, kuka maata hallitsi ja millä otteilla. Koska lakon ei uskottu kestävän muutamaa päivää kauemmin, työnantajatkin saattoivat huolelta ottaa vastaan muutaman päivän seisokit. Ne helpottaisivat kummasti teollisuuden asemaa, sillä palkkoja ei tarvinnut työntekijöille lakon ajalta maksaa. Lisäksi varastot olivat täynnä vientiä odottaneista valmisteista.

Lakko muodostui kuitenkin kaikille osapuolille yllätykseksi. Se kesti huomattavasti odotettua kauemmin ja sai palkkataistelusta poikkeavia piirteitä. Tätä ei tietenkään osattu ennen lakkoa aavistaa. Lakko tuli useimmille lopulta yllätyksenä. Monet asiantuntijat uskoivat sovun löytyvän ja tilanteen olevan kytköksissä hallituspohjan laajentamiseen. Lehdet eivät kirjoituksissaan uskooneet lakon alkavan, ja sama mieliala oli levinnyt kansaan laajemminkin. Sovitteluratkaisua toivottiin yleisesti. Lähinnä kommunistit vaativat lakon aloittamis-

porvarilliset puolueet ja työnantajat sekä sosialidemokraattisen puolueen sisäiset erimielisyydet, joita lakko oli omiaan kärjistämään. Saarinen 1984, 58–59.

¹⁴³ Tarkemmin Polvinen 2003, 236–249; Paasivirta 1992, 461–476; Kulha 1977, 261–263.

¹⁴⁴ Yleislakon aikana STK:n sosiaaliosaston osastopäällikkönä toiminut varatuomari Tapani Virkkunen totesi Helsingin Sanomien haastattelussa vuonna 1986, ettei yleislakkoa voitu ottaa vastaan ennen vuotta 1956 muun muassa sotakorvausten vuoksi. Tilanne oli Virkkusen mukaan niin ikään muuttunut yleislakkoon tultaessa niin, ettei työnantajien tarvinnut pelätä mahdollista vallankumousuhkaa, kuten siihen saakka. HS 2.3.1986, ”19 yleislakon päivää”.

ta, mutta heidänkin usko lakon suhteen horjui.¹⁴⁵ Työnantajatkään eivät usko-
neet lakon alkavan. Valkeakoskella Yhtyneitten Paperitehtaitten toimitusjohtaja
Juuso Waldenin mielestä hänen työläisillään ei edes ollut aihetta lakkoon. Wal-
den kävikin itse 1.3. kello 6.00 tehtaan portilla katsomassa oliko ketään tulossa
töihin – ei ollut.¹⁴⁶ Lakko oli todella alkanut.

Yleislakon syyt on siten lopulta tiivistettävissä muutamaa keskeiseen te-
kijään. Lakon puhkeamiseen vaikutti ajan myötä vinoutunut talouspolitiikka
sekä viime kädessä taloudellisen valtalin kumoutuminen ja siitä seuranneet
MTK:n hinnankorotukset. Oma syynsä lakon alkamiseen oli myös etujärjestöjen
arvovallalla, sillä mikään osapuoli ei halunnut “tahria kilpeään” antamalla pe-
riksi. Myös “kentän” liikehdintä edellytti SAK:lta toimenpiteitä. Suomen muut-
tunut ulkopoliittinen asema puolestaan takasi sen, että myös työnantajat saat-
toivat ottaa lakon vastaan.

¹⁴⁵ Ay-jaoston ptk. 4.3.1956: Ca. Ay/SKPA, Ka; Keskuskomitean sihteeristön ptk.
24.2.1956: Ce. SKPA, Ka; Havaintoja yleislakosta 1.-19.3.56 Oulun tarkastuspiiristä,
Yleislakon tarkastuskertomukset: kö Ykm. SUPOA; HS 29.2.1956, “Hermosotaa yleis-
lakon merkeissä”; TV 28.2.1956, “Sovitteluratkaisuun olisi päästävä”; TV 29.2.1956,
“Tilanne kiristyy”; TkS 29.2.1956, “SAK:lle kaikki tuki 12 mk:n erilliskorotuksen
saamiseksi”; VS 1.3.1956, “Yleislakko alkanut?”.

¹⁴⁶ Raunio 1996, 55.

3 TAISTELUN OSAPUOLTEN ERILAISET TAVOITTEET

3.1 Erimielisyyksiä toimintatavoista

3.1.1 SAK haluaa lakosta rauhallisen mielenilmauksen

MTK:n hinnankorotusten tultua julkisuuteen ammattiosastot vaativat SAK:oa lähtemään joukkotoiminnan tielle, jotta hinnankorotukset saataisiin korvattua.¹⁴⁷ Sama päättäväisyys jatkui aina lakon alkuun saakka, joskin myös epäilyjä lakkoa kohtaan esiintyi. Etenkin kommunistien järjestämissä tilaisuuksissa palkankorotusten uskottiin nostavan hintoja uudelleen ja lakkouhkaa pidettiin osittain myös "SAK:n herrojen tavallisena temppuiluna". Kommunistien kannanmuodostusta tosin haittasi se, etteivät he tienneet tilanteen kehityksestä juuri mitään, sillä lakkoneuvotteluja kävivät yksistään SAK:n sosialidemokraattiset edustajat. Kritiikistä huolimatta äärivasemmiston kokouksissa annettiin täysi tuki keskusjärjestön ajamalle 12 markan palkankorotusvaatimukselle.¹⁴⁸

Paikallisten ammattiosastojen kokouksissa muodostettiin osastojen omia lakkotoimikuntia SAK:n lakko-ohjeiden mukaisesti. Erityisesti korostettiin työväestön keskinäistä yhteenkuuluvuutta ja taisteluhengen todettiin useimmiten olevan hyvä. Vaikka lakkoon varauduttiin, sen alkamista pidettiin koko ajan

¹⁴⁷ Jyväskylän osalta esim. SRL:n os. n. 72 ry Jyväskylän Kivimiehet kirje SAK:lle 29.1.1956: ko 2, SAK:lle saapuneet kirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; SRL:n os. n. 52 Jyväskylän maalarit kirje SAK:lle 29.1.1956: ko 2, SAK:lle saapuneet kirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; SRL:n os. n. 191 Säynätsalon rakentajien os:n kirje SAK:lle 6.2.1956: ko 2, SAK:lle saapuneet kirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; SRL:n os. n. 51 Jyväskylän kirje SAK:lle 12.2.1956: ko 2, SAK:lle saapuneet kirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA. Mainitussa kotelossa on SAK:lle esitettyjä vaatimuksia eri puolilta maata.

¹⁴⁸ Esim. Yleislakon uhkaa koskevat toimenpiteet Jyväskylän piirissä 14.2.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Ptk. 26.2.1956: C1. Jrospka, JyMA; Laihian yleisen työläisten kokouksen kirje STK:lle 26.2.1956 mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Porin ja lähiympäristöjen työläisten yleisen kokouksen kirje STK:lle 21.2.1956 mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Lahden työläisten kirje STK:lle 17.2.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 11; Mansner 1984, 442; Hautala 1977, 131.

epävarmana. Niinpä esimerkiksi Jyväskylän Ammatillisen Paikallisjärjestön (JAP) lakkokokouksessa 28.2. ainoaksi päätökseksi jäi määräys uudesta kokoon-
tumisesta lakon mahdollisesti alettua.¹⁴⁹ Tilanteen epätietoisuutta paikallistasol-
la kuvaa se, että Jyväskylässä paikallisia lakkotoimikuntia verrattiin kansalais-
sodan aikaisiin punakaartien esikuntiin. Molemmat kun olivat yhtä valmistau-
tumattomina joutuneet tapahtuneen tosiasian eteen.¹⁵⁰

Lakon alettua lakko-organisaatio joutui tulikokeeseen. Johdon muodosti SAK:n työvaliokunta, joka asetti viisihenkisen keskuslakkotoimikunnan hoita-
maan yleislakon käytännön tehtäviä. Ohjeensa lakkotoimikunta sai työvalio-
kunnalta. Keskuslakkotoimikuntaan kuuluivat SAK:n molemmat puheenjohta-
jat Eero Antikainen ja Vihtori Rantanen, pääsihteeri Olavi Lindblom, järjestösi-
hteeri Olavi Järvelä sekä lainopin kandidaatti Keijo Liinamaa, kaikki sosialide-
mokraatteja. SAK:n alaisten ammatillisten paikallisjärjestön työvaliokunnat
toimivat paikkakunnillaan keskuslakkotoimikuntina. Tehtaissa tai laitoksissa
muodostivat asianomaiset ammattiosastot työpaikan lakkotoimikunnan. Niiden
tuli noudattaa SAK:n ohjeita. Oli pidettävä huoli, että asianomaisen työpaikan
lakkolaiset noudattivat kuria ja järjestystä ja ettei miltään suunnalta päästy har-
joittamaan taistelua vahingoittavaa toimintaa. Lakkorajoista ja niihin liittyvistä
kysymyksistä kiellettiin paikallisjärjestöjä ja kenttätoimitsijoita antamasta omia
tulkintoja. Niitä sai tehdä vasta, kun ohjeet ensin oli kysytty SAK:n keskuslak-
kotoimikunnasta. Keskuslakkotoimikunnan ohjeita oli ehdottomasti noudatet-
tava.¹⁵¹

SAK:n keskustoimisto oli jo ennen lakkoa pyytänyt jäsenliitoilta ehdotuk-
sia lakkorajoiksi. Liittojen ehdotusten sekä vuoden 1950 yleislakkouhkien varal-
le laadittujen ohjeiden perusteella SAK:n toimisto valmisteli yleislakon rajat,
jotka työvaliokunta hyväksyi helmikuun 23. päivänä.¹⁵² Ohjeet oli laadittu siten,
että välttämätön toiminta monilla aloilla voi jatkua ja että tarpeettomilta vahin-
goilta vältyttiin. Tärkeintä oli, että palkansaajat jokaisella työ- ja toimipaikalla
noudattivat vain niitä ohjeita, jotka asiasta oli keskusliiton nimissä annettu tai
lakon aikana annettaisiin. Järjestäytyneen ja vastuunsa tuntevan työväestön ar-
von mukaista oli, että kaikki toiminta ja esiintyminen yleislakon aikana ylläpiti

¹⁴⁹ Esim. vuosikokousptk. 26.2.1956: Ca7. Jpa166A, JyMA; Ptk. 29.2.1956: Ca1. SRL8A,
JyMA; Ptk. 28.2.1956: Cb1. Valmet 74A, JyMA; Os:n tmk:n ptk. 28.2.1956: ko 2.
Vpa87A, AyA; Ylim. kok. ptk. 29.2.1956 ja tmk:n kok. ptk. 1.3.1956: C1.Vma151A, TA;
Ptk. JAP:n lakkokokouksesta 28.2.1956: ko 4. JAPA, AyA.

Vuosi 1956 oli karkausvuosi.

¹⁵⁰ Tammiruusu 1960, 32.

¹⁵¹ Paikkakunnilla, joilla paikallisjärjestöä ei ollut, muodostivat SAK:n jäsenliittojen
ammattiosastot keskuslakkotoimikunnan. Esim. Ohjeet SAK:n kenttätoimitsijoille:
Jk10, SAK:n klmtk:n ptk:t. SMLA, TA; Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), "Yleislakon johto";
HS 1.3.1956, "Lakkoratkaisut tehdään viime hetkellä".

SAK:n työvaliokunta johti varsinaisesti lakkoa, mutta juoksevia asioita hoiti keskus-
lakkotoimikunta. Tällä tulkinnalla voitiin estää Aarne Saarisen valinta keskuslakko-
toimikuntaan, johon häntä lakon ensimmäisenä päivänä esitettiin. Kuultuaan Anti-
kaisen maininnan lakon johtamisesta Saarinen asettui sen kannalle. Tvltk:n ptk.
1.3.1956. SAKA, AyA.

¹⁵² Tvltk:n ptk. 23.2.1956. SAKA, AyA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n
vuosikirja 1956, s. 45.

heidän nauttimaansa arvontaa.¹⁵³ Lakkolaiset piti saattaa tietoisiksi omista perinteistään. Lakon ulkopuolisille ei saanut tarjota tilaisuutta moittia yleislakkoa. Se heikentäisi rintamaa ja mahdollistaisi lakon aktiivisen vastustamisen.

Yleislakko koski kaikkia työpaikkoja, ellei ohjeissa toisin mainittu (Ks. Liite 1). Maininnalla lakon ulkopuolelle jätettiin muun muassa tasavallan presidentin, eduskunnan, valtioneuvoston, ministeriöiden sekä valtion keskusvirastojen toiminnalle välttämätön henkilökunta tarvittavine kuljetuksineen. Niin ikään ulkovaltojen edustustot, niiden toiminta ja diplomaattiposti olivat lakon ulkopuolella. Kunnallishallinto, kunnalliset virastot, sairaalat, terveydenhoito ja lääkintälaitos, poliisi, puolustusvoimat sekä koulut saivat jatkaa toimintaansa. Tiedotusvälineistä lakon ulkopuolelle jätettiin vain SAK:n omat tiedotuslehdet sekä Yleisradio. Myös elintarvikkeita valmistaneet yritykset, kauppaliikkeet, sairaankuljetukset sekä talonmiesten tehtäviin kuuluvat työt, pois lukien katu- ja hiekoitus, olivat lakosta vapaita. Erikseen myös määrättiin, että tehtaiden lämmitys sekä välttämättömät kunnossapito- ja korjaustyöt olivat luvallisia. Sen sijaan polttoaineen jakelu sallittiin vain ajoneuvoille, jotka suorittivat lakon ulkopuolisia, eri laitoksille välttämättömiä ajoja.¹⁵⁴

Lakon alettua asetetut lakkorajat osoittautuivat epäselviksi ja keskuslakkotoimikunnan puhelimeen alkoi tulla runsaasti soittoja. Keskuslakkotoimikunta tarkensi lakkorajoja taistelun aikana useaan otteeseen. Epäselvyyttä esiintyi etenkin puolustuslaitoksen alaisissa töissä. Ne oli alun perin vapautettu lakosta, mutta lakon kuluessa sekä SAK että Suomen Työläisliitto (STL) ilmoittivat niiden kuuluvan lakon alaisuuteen.¹⁵⁵ Myös lakkovahtien asema nousi heti lakon alusta esille. SAK painotti paikallisten keskuslakkotoimikuntien vastuuta. Niiden oli valvottava, että jokaiseen lakonalaiseen työpaikkaan valittiin lakkovahdit siten, että vartiointi tarpeen vaatiessa tapahtui keskeytymättömänä ja että jokaisella vartijaksi määrätyllä oli lakkotoimikunnan antama ja vahvistama tehtävämääräys. Kukaan muu kuin tällaisella valtakirjalla varustettu henkilö ei saanut osallistua vartiointiin.¹⁵⁶

Myös työnantajat laativat ohjeet lakon varalle. Ohjeissaan STK ilmoitti järjestyksen ylläpidon tehdasalueilla ja työpaikoilla kuuluvan työnantajalle; alueen ulkopuolella se oli järjestysvallan asia. Asiatonta oleskelua tehdasalueilla ei tullut sallia, mikä koski myös lakkovahteja. Kaikille työhön halukkaille oli mahdollisuuksien mukaan järjestettävä työtä. Tehtaiden pääluottamusmiehille

¹⁵³ SSd 29.2.1956, "SAK:n lakko-ohjeita on tinkimättä noudatettava".

¹⁵⁴ Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 10–11; HS 1.3.1956, "Lakkoratkaisut tehdään viime hetkellä"; KSML 1.3.1956, "Yleislakkoneuvottelut katkesivat yöllä klo 1"; Yleislakko 2.3.1956 (Oulu), "Lähemmät ohjeet lakkorajoiksi tullilaitosta ja satamia varten"; Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), "Yleislakkoa koskevat ohjeet"; Yleislakko 5.3.1956 (Jkl), "Teiden auraus".
Yleislakon aikaan poliisiliitto kuului SAK:oon.

¹⁵⁵ SAK:n kltmk:n ptk. n.1, 1.3.1956: ko 1, Keskuslakkotoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA; Ohjeita puhelimiin vastaajille: ko 2, Ohjeet. Lakko/SAKA, AyA; Kirje Suomen Työläisliitto ry:lle 3.3.1956, n. 976/27/K/56: De13, T22220. PMA, SÄrk; Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), "Taistelu puhjennut"; Yleislakko 5.3.1956 (Jkl), "SAK:n puhelinnumero"; Ptl 14.3.1956 (Jkl), "Keskuslakkotoimikunnan ohjeet elintarvikealan lakkorajoista ja työluvista yhtenäisiksi".

¹⁵⁶ Yleislakko 5.3.1956 (Pori), "Paikallisten lakkotoimikuntien tehtävät yleislakon aikana".

oli ilmoitettava mikäli työehtosopimus oli voimassa, sillä lakko oli tuolloin laitton. Työnantajien ohjeita levitettiin lähinnä jäsenliittojen välityksellä, mutta tilannetta seurattiin lakon aikana valppaasti ja tarvittaessa ohjeita annettiin suoraan myös jäsenyrityksille. Lisäksi STK piti koko lakon ajan tiiviisti yhteyttä valtion eri viranomaisiin, erityisesti korkeimpiin järjestysviranomaisiin. Samalla järjestö asetti varatuomari Svartströmin johtaman toimikunnan seuraamaan ja hoitamaan yleislakosta aiheutuneita tehtäviä. STK:n hallitus ei kokoontunut yleislakon aikana kertaakaan, sen sijaan työvaliokunta kokoontui päivittäin. Apuna oli Svartströmin toimikunta.¹⁵⁷

Kuten lakko-ohjeista käy ilmi, olivat keskusliitot asettuneet selvästi napit vastakkain. Erityisesti STK:n vaatimukset järjestää kaikille halukkaille töitä ja kieltää lakkovahteja oleilemasta tehdasalueille aiheuttivat lakon aikana närää. Esille nousivat siten aiempien vuosikymmenten periaatteet – lakkoa oli murrettava mahdollisuuksien mukaan, tosin tässä vaiheessa ei vielä aktiivisesti. Osa-puolet olivat valinneet linjansa, ja se tuli heijastumaan voimakkaasti koko kolmeviikkoiseen lakkoon. Tosin STK:n kehotuksista huolimatta lakon ensimmäisinä päivinä ei työhalukkuutta juuri ilmennyt.¹⁵⁸ Työnantajien kehoitus töiden tarjoamisesta ei merkinnyt, että keskusliitto oli aktiivisesti valmis murtamaan lakkoa. Tarkoituksena oli järjestää töitä lähinnä niille lakkolaisille, jotka itse olivat halukkaita jatkamaan töitä. Töiden tarjoaminen työhalukkaille kuitenkin osoittaa, että työnantajat olivat valmiita heikentämään lakkolaisten yhteisrintamaa heti, kun siihen tarjoutui tilaisuus. Se paransi omia asemia muun muassa tulevaisuudessa neuvotteluissa.

3.1.2 Kommunistit aktiivisen toiminnan kannalla

SAK oli omalta osaltaan linjannut lakon huolellisesti; sen tuli sujua rauhallisesti ilman välikohtauksia tai järjestyshäiriöitä. Työväestön tuli lakolla osoittaa oma järjestökurinsa ja maineikas asemansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Lakossa oli siis noudatettava ammattiyhdistysliikkeen vanhaa toimintakulttuuria. Mallillisuuslinja ei kuitenkaan saanut kannatusta ääriivasemmistossa. Kommunisteilla oli lakkoilussa pitkät perinteet ja heidän toimintatapansa poikkesivat huomattavasti SAK:n tekemästä linjauksesta.

Vielä reilu viikko ennen lakon alkua SKP:ssä epäiltiin lakon puhkeamista, ja puolueessa tyydyttiin SAK:n antamiin ohjeisiin. Kemissä Ajoksen öljysatamassa paikalliset kommunistit jopa vastustivat yleislakkoa erittäin kiivaasti, koska sitä pidettiin sosialidemokraattien puuhasteluna. Lakon lähestyessä kommunistien mielipide alkoi muuttua ja toiminta kiihtyä. Kommunistien johtama Suomen Rakennustyöläisten Liitto (SRL) järjesti lakon aluspäivinä eri puo-

¹⁵⁷ STK:n kiertokirje n. 110/56, 28.2.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka; Suomen Työnantajain Keskusliiton toimintakertomus 1957, s. 15; Mansner 1984, 467.

¹⁵⁸ Esim. Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka.

lilla maata suuria joukkokokouksia, joihin osallistui yhteensä tuhansia työläisiä.¹⁵⁹

Kokouksissa harjoitettu ”kiihotus” sekä monin paikoin esitetyt vaatimukset joukkotoimenpiteistä eivät jääneet sosialidemokraateilta huomaamatta. Päivää ennen lakkoa *Suomen Sosialidemokraatti* varoitti kommunisteja puuhailemasta laittomuuksia. Järjestetyt kokoukset lehti tuomitsi ”täysin epämääräisiksi kommunistien tilaisuuksiksi”, joista tuli pysyvä erossa:

”... katsomme suoranaiseksi velvollisuudeksemme varoittaa kansalaisia niin kommunistien torikokouksista kuin kaikkien muidenkin sivusta vetäjien mahdollisista tapauksista lakon alkaessa ja sen aikana. [...] (Yleislakko) on tapahtuma, jota ei hoideta katukokouksin, vaan hyvin järjestetyin rivein SAK:n johdolla ja vain sen antamia ohjeita tiukasti noudattamalla.”

Vaikka tilaisuudet eivät olleet ammattiyhdistysten järjestämiä, oli kokousten ponnet silti esitetty SAK:n valtuustolle työläisten yleisenä mielipiteenä, joka SAK:n tuli hyväksyä.¹⁶⁰ Sosialidemokraateilla ja äärivasemmistolla oli täysin vastakkaiset näkemykset siitä, miten lakko tuli hoitaa.

On huomionarvoista, että SAK kävi tavallaan kahden rintaman sotaa. Se oli aloittanut lakon vastatoimena tuottajien ja työnantajien itsepäisyydelle, mutta se teki selvän pesäeron myös kommunisteihin. Ennen lakkoa ammattiyhdistysliike loi kuvaa toiseudesta sekä oikeiston että kommunistien kohdalla. Molemmat esitettiin uhkana lakolle ja sillä ajetuille päämäärille. Ennen taistelun alkua ja sen ensimmäisinä päivinä SAK:ssa kommunisteja pidettiin työnantaja suurempana uhkana lakolle. Heidän toimintatapansa koettiin vieraiksi, ja niiden uskottiin vahingoittavan lakkolaisten rintamaa. Lakon edetessä kommunisteja kohtaan esitetty kritiikki hieman laimeni, mutta porvareita kohtaan suunnattu kritiikki voimistui. Silti koko ajan pyrittiin tekemään selvä ero sosialidemokraattien ja kommunistien toiminnan välillä. Äärivasemmiston toimia ei hyväksytty, ainakaan julkisesti. Sosialidemokraatit ja kommunistit kävivätkin miltei koko lakon ajan valtataistelua lakkolaisten johtamisesta. Osaltaan se johtui siitä, että lakon aikana joukoissa saavutetulla vallalla oli merkitystä myös työtaistelun jälkeen. Suurimmaksi osaksi valtataistelu kuitenkin kumpusi lakosta itsestään.

SAK ja kommunistit eivät olleet ensimmäistä kertaa eri mieltä. Koko 1950-luvun alkupuolen välit olivat olleet viileät, jopa vihamieliset. SAK:n VI edustajakokouksessa vuonna 1951 puheenjohtaja Aku Sumu syytti SKP:n johtoa sotkeutumisesta ammattiyhdistysliikkeen sisäisiin kysymyksiin ja väitti, että se oli vuoden 1949 aikana yrittänyt käyttää ammatillisia järjestöjä sosialidemokraattisen hallituksen kukistamiseen. Sumun käsityksissä kommunistinen puolue oli antanut havainto-opetuksen siitä, että ammattiyhdistysliike oli sille ainoastaan välikappale poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Kokouksessa SKP:n edustajat kiistivät kaikki syytökset. He vastasivat syyttämällä SAK:oa siitä, että se oli

¹⁵⁹ Ilmoitus n. 555-29.2.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Jaoston ptk:t 20.2. ja 24.2.1956: Ca2. Ay/SKPA, Ka; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 11; Mansner 1984, 442.

¹⁶⁰ SSd 29.2.1956, ”Katuparlamentteja ei tarvita”.

solminut kapitalistien kanssa työnantajille edullisia ja työläisille epäedullisia palkkasopimuksia. Tätä kansandemokraattien kansanedustajat yrittivät osoittaa myös useissa eduskunnassa pitämässään puheissa 1950-luvun alkuvuosina.¹⁶¹

Vielä 1950-luvun alussa SKP:n ohjelmaan sisältyi vaatimus proletariaatin diktatuurista, eli siirtymisestä ”täydelliseen kommunismiin” kolmessa vaiheessa, mitä puolueen puhdasoppisin siipi ajoi voimakkaasti. On mahdollista, että yleislakon aikaan SAK:ssa uskottiin edelleen, että kommunistit tulisivat käyttämään lakkotaistelua itselleen edullisten poliittisten päämäärien saavuttamiseen. Kommunisteilla katsottiin olevan ”vanhoja näyttöjä” aktiivisesta lakkoliikehdinnästä, josta SAK halusi jyrkästi sanoutua irti. Työtaistelun oli sujuttava rauhallisesti. Vielä ennen lakon alkamista SKP:n ay-jaosto varoitti perustamasta rinnakkaisia lakkotoimikuntia tai muita omia erillisiä lakkojohtoelimiä, koska se helposti johti kommunistien eristämiseen muista lakkolaisista. Niinpä jaosto kehotti noudattamaan SAK:n työvaliokunnan ohjeita. Sen sijaan lakon alettua puolueessa viitattiin sosialidemokraattien varoittelulle kintaalla. Heti lakon ensimmäisenä päivänä kommunistit linjasivat lakon uudelleen ja käynnistivät ”aktiivisen toiminnan linjan”.¹⁶²

Kommunistit olivat odottaneet yleislakkoa kauan. Kun siitä vihdoin tuli totta, ei sitä voitu pilata istumalla kotona. Joukot oli saatava liikkeelle. SKP:n ay-jaoston työvaliokunnassa sekä keskuskomitean sihteeristössä päätehtäväksi asetettiin työläisten joukkoliikkeen aloittaminen ja laajentaminen. Työläisten yhteistoiminnalle nähtiin erinomainen tilaisuus ja sitä pidettiin välttämättömänä lakon tavoitteiden läpi viemiseksi. Yhteistoiminnan aikaansaamiseksi sosialidemokraattien sekä SAK:n kanssa kommunistit pitivät välttämättömänä yhteyden ottamista keskusjärjestön johtoon neuvotteluja varten. Lakon alettua keskuskomitean eri osastot antoivat päivittäin poliittisen toimikunnan päätösten mukaisia ohjeita puolueen piiritoimikunnille sekä niille kommunisteille, jotka toimivat ammattiliitoissa, SAK:n työvaliokunnassa tai lakkoa johtavissa elimissä. Yhteistoimintaan oli pyrittävä henkilökohtaisen kosketuksen kautta. Sosialidemokraattien lakkotoimikuntia oli lähestyttävä alhaalta ylös saakka. Korostettiin, että kyseessä oli työläisten yhteinen taistelu suurpääomaa vastaan. Murtaakseen yhteistoimintaa vastustavien rintaman ja paikallisten lakkotoimikuntien ”toimettomuuslinjan” oli ammattijärjestöjen ryhdyttävä omaaloitteisesti järjestämään tiedotustilaisuuksia ja joukkomielenosoituksia ohi paikallisten lakkotoimikuntien. Kommunistit vaativat erityisesti suuria tiedotustilaisuuksia, jotka SAK nimenomaisesti oli kieltänyt. Yhteistoimintaan pyrittiin lisäämällä joukkojen liikehdintää kaduilla. Esitykset johtivat siihen, että kommunistit perustivat omia lakkotoimikuntia, sillä SAK:n lakkotoimikuntien katsottiin toimivan liian passiivisesti. Näin ennen lakkoa annetut ohjeet vaihdettiin tilanteeseen sopiviksi. Kommunistien perustamat lakkotoimikunnat järjestivät omaaloitteisesti tiedotustilaisuuksia ja joukkomielenosoituksia oli jo lakon alku

¹⁶¹ Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n kuudennesta varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1951, s. 8-9, 105-155; Oinonen 1989, 226-228, 236; Jalkanen 1969, 21-22; Huuska 1962a, 9-14, 16.

¹⁶² Jaoston ptk:t 20.2. ja 24.2.1956: Ca2. Ay/SKPA, Ka; Tvlk:n ptk. 1.3.1956: Cb6. Ay/SKPA, Ka.

päivinä muun muassa Lappeenrannassa, Oulussa, Tampereella ja Vaasassa. Samalla vaadittiin lakkorajojen tiukentamista ja työväenlehtien vapaata ilmestymistä.¹⁶³ Oli selvää, etteivät kommunistit halunneet tukkia työväenlehtien suita. Puolueen lehdet olivat sen paras propagandaväline. Sopivalla uutisoinnilla joukkojen liikehtimistä olisi voitu lisätä ja siten päästä paremmin asetettuihin tavoitteisiin.

Liikehdintää ei kuitenkaan tullut harjoittaa mielivaltaisesti vaan siten, että myös sosialidemokraatit saataisiin vedettyä mukaan toimintaan. Lakon alkupäivinä Aarne Saarinen esitti SAK:n työvaliokunnassa tiedotustilaisuuksien järjestämistä, jotteivät lakkolaiset pelkästään vetelehtisi kaduilla. Työvaliokunta hyväksyi sisätalaisuudet, mutta ulkotapahtumien järjestämistä pidettiin sopimattomana. Sen verran työvaliokunta kommunistien vaatimukseen myöntyi, että päätti perustaa erillisen tiedotustoimikunnan hoitamaan tiedotustilaisuuksia.¹⁶⁴

Vaikka SDP pyrki suhtautumaan lakkoon varovaisesti, kommunistien toiminnan aktivoituminen tuskastutti sosialidemokraatteja. Valdemar Liljeström totesi sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän kokouksessa lakon alettua, että SAK:n oli ollut pakko ainakin uhkailla yleislakolla, vaikka ajankohta oli siihen huono, sillä kommunistit valmistelivat korpilakkoja sodanjälkeiseen tapaan.¹⁶⁵ Kommunistien toiminnalta oli siis otettava pohja pois ja pidettävä aloite omissa käsissä.

Vastaavanlaisia arvioita oli tehty myös suojelupoliisissa. Se oli seurannut tiiviisti kommunistien harjoittamaa ammattiyhdistys- ja palkkapolitiikkaa pitkän talven 1955–1956. Se uskoi SKP valmistelevan yleissuunnitelmaa, joka tähtäisi yleisten palkkaliikkeiden järjestämiseen ja kehittämiseen keväällä 1956. Liikehtimiset olisivat käsittäneet kaikki tärkeimmät tuotannon alat, joskin suunnitelmissa pyrittiin välttämään yleisiä lakkotilanteita ainakin aloilla, joilla oli syytä epäillä, etteivät työntekijät ryhmittyneet yksimielisesti esille nostettavien tunnusten ympärille. Tarkoitus oli järjestää lyhyitä ja toistuvia työnseisauksia. Päävaatimuksena tuli olla palkkojen korottaminen ja työajan lyhentäminen an-

¹⁶³ Tvlk:n ptk. 1.3.1956: Cb6. Ay/SKPA, Ka; KK:n siht. ptk. 2.3.1956: Ce. SKPA, Ka; Suomen yleislakko, yhteenveto 24.4.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; STK:n tiedotus n. 2, 7.3.1956: ko 11, STK:n tiedotteita. Lakko1956/SAKA, AyA. SKP:sta eronneen kenttätoimitsija Olavi Viljasen mukaan kommunistien toimintaan kuului elimellisenä osana jatkuva liikehtiminen. Tämä perustui siihen, että oletettiin jokaisen aktiivisen osallistumisen SKP:n toimintaan kasvattavan lähemmäs kommunismin aatetta. Viljanen 1956, 70. Viljasen käsitykseen nojautuen kommunistien voitiin siis katsoa toteuttaneen omia periaatteitaan. Myös lakko nähtiin mahdollisuutena hankkia puolueelle lisää kannattajia.

¹⁶⁴ Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA; Tvltk:n ptk. 3.3.1956. SAKA, AyA.

¹⁶⁵ Eduskuntaryhmän ptk 1.3.1956: mf32. SDPA, TA; Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA; Jaoston ptk:t 20.2. ja 24.2.1956: Ca2. Ay/SKPA, Ka; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 11; Mansner 1984, 442; Ks. myös Upton 1970, 262–263.

Helsingin Sanomien haastattelussa 1986 Olavi Lindblom totesi, että yleislakkoajatus oli kytynyt kauan ay-liikkeessä, joten sen oli joskus myös puhjettava. Lakkoon tavaltaan vain ajaututtiin. Se oli vyöry, jonka monet pinnanalaiset tapahtumat yhteen suuntaan vaikuttaen aiheuttivat. HS 2.3.1986, "19 yleislakon päivää".

siotasoa laskematta. Suojelupoliisissa liikehdinnän tarkoituksena erityisesti nähtiin olevan huomion kiinnittäminen sosialidemokraattiseen puolueeseen ja SAK:ssa eri ammattiliitoissa oleviin sosialidemokraattisiin toimitsijoihin. Liikehdinnän avulla oli osoitettava, että SDP:n ja sosialidemokraattisen ammattiyhdistysliikkeen toimitsijat oikeasti vastustivat ansiotason korottamista sekä työläisten sosiaalisten etujen tehokasta valvomista. Samalla rakennustyöväen liiton toimitsijoista ja liittotoimikunnan kommunistisista jäsenistä muodostetun erillisen toimikunnan oli laadittava suunnitelma rakennusalan työntekijöiden työnsesauksista keväälle 1956.¹⁶⁶

Suojelupoliisissa kommunistien uskottiin suunnitelleen myös vuoden 1956 syksyille voimakasta liikehtimistä palkka- ja työehtosopimusten parantamisen vuoksi. Tätä tarkoitusta varten SKP:n ammatillinen jaosto toimi myös puolueen piiriportaissa, joihin suojelupoliisin tietojen mukaan oli muodostettu niin sanottu ammatillinen- ja työpaikkakomitea, johon kuului kolme jäsentä. Sen tehtäviin kuului vain neuvotteleva ja suunnitteleva työ. Käytännöllinen työpaikka- ja ammatillinen työ oli siirretty suoraan SKP:n piirikomitean ja sen työvaliokunnan ohjaukseen. Tällä organisatorisella järjestelyllä pyrittiin siihen, että työpaikat ja ammatilliset järjestöt tulisivat SKP:n piirikomitean välittömän ja kiinteämmän ohjauksen alaiseksi ja siten lähemmäs kommunistista puoluetta. Molempien mainittujen suunnitelmien oli uskottiin valmistuvan ”yksityiskohtiaan myöten” helmikuun 1956 loppuun mennessä.¹⁶⁷

Kommunistien omista arkistoista vastaavia suunnitelmia ei löydy. On syytä muistaa, että suojelupoliisin keskeinen tehtävä oli kommunistien toiminnan ehkäiseminen ja uhan torjuminen. Heidän toimiaan tulkittiin suurennuslasilla ja tulkinnat saattoivat olla pitkälle meneviä. Voi olla, että suojelupoliisin raportti kertoo enemmän sen omasta innokkuudesta kuin kommunistien todellisista hahmotelmista. Toisaalta, ohjeiden laatimista voi pitää täysin mahdollisena, suojelupoliisin havainnot vaikuttavat kovin yksityiskohtaisilta. Mainitunlaisten ohjeiden laatiminen ei olisi ollut kommunisteille mitenkään poikkeuksellista, sillä lakkoilu oli puolueelle tunnusomaista, vaikkakin kommunistien johtamat lakot osuivat 1950-luvun vaihteeseen. Yleislakon alla tilanne oli sikäli toinen, että valtalain kumouduttua eduskunnassa hinnat ja maksut maassa olivat nousseet, mikä aiheutti tyytymättömyyttä työväestössä. Kommunistit varautuivat tilanteeseen suunnittelemalla lakkoja. Suojelupoliisin esittämiä suunnitelmia voi pitää mahdollisina siinäkin valossa, että myös sosialidemokraatit pitivät kommunistien mahdollista lakkoilua todennäköisenä ja siten osasyynä yleislakon puhkeamiseen. Julistamalla maahan yleislakon SAK pyrki ottamaan kommunisteilta taisteluaseen pois ja tyyntyttämään jäsenkuntansa mieliä. Työläisten tyytymättömyys kun oli suurelta osin kohdistunut myös SAK:oon, jonka katsottiin olleen välinpitämätön jäsenistöään kohtaan.

Se, että vielä ennen yleislakon alkua SKP:n ay-jaosto varoitti kommunistisia ammattiosastoja perustamasta rinnakkaisia lakkotoimikuntia tai muita erillisiä lakkojohtoelimiä, ei tee suojelupoliisin tietoja kommunistien mahdollisista

¹⁶⁶ Supon Tiedotuslehtinen n. 3/1956, s. 1-2. SUPOA; Ks. myös Uino 1993, 79-80.

¹⁶⁷ Supon Tiedotuslehtinen n. 1/1956, s. 17. SUPOA.

suunnitelmista virheellisiksi. Lakossa kommunistit ilmiselvästi huomasivat tilaisuuden, jonka avulla omia asemia oli mahdollisuus parantaa. Aluksi oli toimittava varovasti, sillä työväestö oli suurelta osin sosialidemokraattista ja vierasti kommunistien toimintatapoja. Ymmärrettävää myös on, etteivät kommunistit olleet voineet perusteellisesti varautua yleislakon varalle, siitä päättäminen ei ollut heidän asiansa. Lakoilla ja yleislakolla oli kuitenkin huomattava strateginen ero. Yleislakko tuli kommunisteille yllätyksenä. Vaikka kommunistit oli(si)vatkin valmistautuneet laajaan lakkoliikehdintään, kuten todennäköistä on, ei yleislakon puhkeamiseen uskottu, eikä sen varalle siksi ollut laadittu varsinaista toimintasuunnitelmaa. Esimerkiksi kommunistien itsenäisesti aloittama yleislakko olisi tuomittu kaikilla suunnilla, ja siihen olisi tuskin saatu mukaan suuria joukkoja.

Linja valittiin nopeasti, kun lakon tajuttiin olevan totta. Mikäli suojelupoliisin edellä mainitut tiedot kommunistien laatimista toimintasuunnitelmista pitivät paikkaansa, tuli yleislakko kommunisteille erinomaisena lahjana. Olihan kevääksi suunniteltu lakkoaaltoa, jota varten oli myös osittain valmiiksi laadittu toimintasuunnitelma sekä käskytysoorganisaatio. Näitä suunnitelmia voitiin käyttää myös yleislakon puhjettua. Toisaalta juuri siksi tuntuu hieman omituiselta, etteivät kommunistit lopulta kuitenkaan olleet varautuneet yleislakkoon juuri lainkaan, vaikka merkkejä sen alkamisesta oli havaittavissa. Ilmeisesti usko lakon peruuntumiseen uhkauksista huolimatta – aiempien esimerkkien mukaisesti – oli niin vahva, että heidät yllätettiin pahan kerran.

Sinänsä SAK:n lakolla ajamat tavoitteet eivät olleet kommunisteille vieraita. SKP:n asettumisesta tiukasti 12 markan palkkojenkorotuksen taakse vahvasti suojelupoliisin käsityksissä se, että SAK jo neuvottelujen alkuvaiheessa lähti markkamääräisten palkankorotusten linjalle eli samalle linjalle, jota SKP oli jatkuvasti suositellut ja aikanaan hallituksessa ajanut. Siten asettuminen SAK:n taakse ei tuottanut mitään vaikeuksia, sillä ”puheet ja kirjoitukset tästä asiasta olivat SKP:n toimitsijoilla valmiina entuudestaan”. Koska kommunistit eivät uskoneet lakon puhkeamiseen, sen toteutuessa tuli kiire. Siksi yleisinä ohjeina oli aluksi tukea SAK:oa, kuitenkin samalla pyrkien lisäämään kommunistien edustusta keskuslakkotoimikunnissa. SKP:n välinpitämättömyys yllätti myös suojelupoliisin, jossa kommunistien toimettomuutta yleislakon osalta hieman ihmeteltiin. Suomen kansan demokraattinen liitto (SKDL) puolestaan velvoitti kansanedustajansa osallistumaan kaikkiin puhetilaisuuksiin, joihin heitä pyydettiin.¹⁶⁸

Vaikka kyse kommunistien palkankorotuslinjan osalta on suojelupoliisin arviosta, on sitä syytä pitää luotettavana. Oltiinhan esimerkiksi SKDL:n eduskuntaryhmässä vakaasti palkankorotusten kannalla, kun tieto SAK:n lakon uh-

¹⁶⁸ Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Eduskuntaryhmän ptk. 1.3.1956: mf23. SKDLeA, Ka; Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka. SKP oli 1940-luvun lopulta lähtien suhtautunut palkankorotuksiin kriittisesti, sillä niiden katsottiin johtavan osaltaan inflaatioon. Toisaalta puolue oli työläisten palkankorotuksille jossakin määrin myös myötämielinen. Bergholm 1997a, 178-184.

kasta helmikuun toisella viikolla oli saatu. Tärkeimpänä pidettiin palkankorotusten läpi viemistä, ei SAK:n muita mahdollisia tavoitteita.¹⁶⁹

SAK:n lakkotoimikunnat vastustivat kommunistien omatoimisuuslinjaa. SKP:n puoluettoimikunnassa todettiin joidenkin paikallisten keskuslakkotoimikuntien kieltäneen ammattijärjestöjä järjestämästä lakkolaisten yleisiä kokouksia ulkona tai jopa kieltäneen ammattijärjestöjä lainkaan kokoontumasta. Puoluettoimikunnassa tästä ei välitetty vaan se kehotti puolueen jäseniä edelleen vaatimaan lakkotoimikuntia järjestämään yleisiä kokouksia, joissa varattaisiin aikaa laajempaan keskusteluun. Jos tähän ei suostuttu, kommunististen ammattijärjestöjen oli otettava tilaisuudet hoidettavikseen ohi keskuslakkotoimikuntien, kuitenkin niin, että tilaisuudet järjestettiin lakkovaatimusten tukemiseksi. Jos uhkana oli ammattiosastojen erottaminen SAK:sta, oli harkittava toimenpiteitä sen estämiseksi. Lakon alettua myös ammatillinen jaosto, organisaatiojaosto sekä talonpoikaisjaosto veloitettiin suunnittelemaan ja valmistelemaan piirejä varten ohjeet työstä yleislakon aikana sekä suhtautumisesta maataloustuottajain luovutuslakkoon.¹⁷⁰ Tätä ennen kommunisteilla ei ollut luovutuslakkoon yleistä kantaa.

Myös rakennustyöväenliitto vaati jäseniään tukemaan kaikkia niitä toimenpiteitä, joilla lujitettiin työläisten yhtenäisyyttä ja taistelutahtoa.¹⁷¹ SRL järjesti lakon alkupäivinä tiedotustilaisuuksia omiin nimiinsä ympäri maata, muun muassa Lappeenrannassa, Vaasassa, Kuopiossa, Oulussa ja Joensuussa. Niiden tarkoituksena oli lisätä kommunistien vaikutusvaltaa paikallisissa keskuslakkotoimikunnissa, joskin sen ohella pyrittiin taivuttamaan paikallisia keskuslakkotoimikuntia muuttamaan lakko-ohjeita siten, että joukot saisivat kokoontua mielenosoitukseen toreille ja marsseihin kaduille.¹⁷² Rakennustyöväenliiton alaisuudessa toimi kommunistien ”kilpaileva” lakkotoimikunta muun muassa Helsingissä, Joensuussa, Jyväskylässä, Kajaanissa, Kemissä, Kotkassa, Kuopiossa, Lahdessa, Lappeenrannassa, Oulussa, Porissa, Tampereella ja Turussa.¹⁷³

¹⁶⁹ Esim. Eduskuntaryhmän ptk. 9.2.1956: mf23. SKDLeA, Ka.

¹⁷⁰ Puoluetmk:n ptk:t 3.3.1956, klo 9.40: mf63. SKPA, Ka.

Suojelupoliisin mukaan SKP lähetti jo muutaman päivän kuluttua lakon alkamisesta Helsingistä omia miehiään tiettävästi Ouluun ja Joensuuhun. Tehtävänä oli perustaa tukikohta ja hoitaa lakkoasioita SKP:n laskuun. Lähetetyille annettiin itsenäinen päättänytävalta, ilmeisesti huonojen yhteyksien vuoksi. Lakkoa ei saanut kommunistien mukaan lopettaa, vaan vaatimuksia oli koko ajan lisättävä. Tarkastaja Toimi Arran selostus havainnoista yleislakon ajalta Tampereen piirissä 23.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

¹⁷¹ SRL:n tiedotuskirje osastoille 3.3.1956: ko 5, 1. Yleislakko 1956 -kokoelma/Työtaistelut -arkisto, Ka.

¹⁷² Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

¹⁷³ Esim. Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 ”Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä”): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Yhteen veto 6.3.1956: Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Salon ilmoitus Helsingin piiristä 11.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 ”Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä”), kansio 4: ko AMP 3J1, 41. SUPOA.

Lappeenrannassa kommunistit perustivat oman lakkotoimikuntansa jo lakon ensimmäisenä päivänä. Seuraavasta päivästä lähtien se alkoi järjestää joukkokokouksia, tarvittaessa myös marsseja, sillä lakkolaiset oli hinnalla millä hyvänsä saatava liikehtimään kaupungille ja ”täten juhlistamaan yleislakkoa”. Samalla kommunistisen lakkotoimikunnan jäsenet velvoitettiin tekemään propagandaa kaupungilla niin, että työväentalolla 3.3. pidettävään kokoukseen saataisiin mukaan mahdollisimman paljon kommunisteja määränemmistön saavuttamiseksi mahdollisten äänestysten sattuessa. Kyseisessä kokouksessa puhunut kansandemokraattien kansanedustaja Tauno Kelovesi kehotti lakkolaisia liikehtimään kaduilla, ”kuten Tampereella ja useissa muissa kaupungeissa oli jo tehty”. Kelovesi kävi innostamassa väkeä myös Lauritsalassa, Vuokseniskalla ja Kotkassa.¹⁷⁴

Yhteyden saamiseksi sosialidemokraatteihin ajoivat kommunistit ylätasolla maltillista linjaa. Korostettiin, että väkivaltaa ja järjestyshäiriöitä oli vältettävä. Samalla ”kentällä” kuitenkin kehoitettiin jatkuvasti lisäämään aktiivista toimintaa lakkolaisten saamiseksi liikkeelle. Näennäisestä rauhallisuuslinjasta huolimatta tarkoituksena oli joukkomielenosoitusten aikaansaaminen. Kommunisteille joukkomielenosoitukset eivät olleet väkivallan käyttöä tai järjestysvallan uhmaamista. Ne olivat ainoastaan olennainen osa lakkoa ja siten täysin ”oikeutettua” toimintaa.¹⁷⁵

Paikallistasolla oltiinkin useimmiten valmiita menemään hyvin pitkälle. Lappeenrannassa kommunistien paikalliset johtomiehet Otto Hämäläinen ja Kauko Oksanen tekivät jo lakon alkuvaiheessa selväksi, että mikäli lakko kestäisi viikonkin, oli mahdollista saada aikaan kommunistien toivomia levottomuuksia, jopa kapina. Vastaavasti Turussa kommunistit suunnittelivat lakon aikana puhelinlaitoksen miehittämistä.¹⁷⁶ Jyväskylän osalta merkkejä kommunistien aktiivisesta toiminnasta ennen bensasodan alkua ei löydy.

Yhteistoimintavaatimus ulotettiin myös kaikkiin kommunistien johtamiin järjestöihin. Niinpä esimerkiksi Suomen naisten demokraattinen Liitto (SNDL) velvoitettiin pyrkimään yhteistyöhön sosialidemokraattisten naisten kanssa. Monilla paikkakunnilla yhteistoimintaan päästiinkin, mutta lähinnä vasta lakon puolivälissä lakkolaisten huollon järjestämisen yhteydessä. Näin tapahtui aina-

¹⁷⁴ Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

Lakon jälkeen kommunistien omissa arvioissa rakennustyöläisten lakkotoimikuntien todettiin olleen suuntaa antavana voimana. Ne edustivat aktiivisuutta, keskuslakkotoimikuntien ollessa passiivinen ja jarruttava tekijä. Toisin paikoin keskuslakkotoimikuntien yhteyteen muodostui eräänlainen neuvottelukunta, kuten Turussa ja Porissa. Joillakin paikkakunnilla ammattiosastojen yhdysmiehillä oli keskuslakkotoimikunnissa puhe-, muttei äänioikeutta. Yhteenvedo 24.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka.

¹⁷⁵ Vaikka kyse jälleen kerran on suojelupoliisin raporteista, voi niitä pitää monelta osin oikeina. Kuuluivathan joukkomielenosoitukset jo esimerkiksi Leninin opeissa oleellisena osana kommunistien toimintaan. Esim. Lenin 1946, 42, 44; Ks. myös Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka.

¹⁷⁶ Samalla vaadittiin myös suurimpia teollisuuslaitoksia valtion omistukseen. Tavoitteet eivät täytyneet, sillä vielä lakon päätyttyä Hämäläinen valitteli, ettei tilannetta saatu niin pitkälle, että ”teollisuusherrat olisivat vapaaehtoisesti luovuttaneet teollisuuslaitokset valtiolle”. Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Yhteenvedo 6.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA.

kin Helsingissä, Jyväskylässä, Kuopiossa, Oulussa, Porissa ja Raumalla.¹⁷⁷ Eikä kommunistien yhteistoimintahanke rajoittunut ainoastaan aikuisiin, vaan osa siitä oli sälytetty myös nuorisolle. Sekä Suomen demokraattinen nuorisoliitto (SDNL) että Suomen demokratian pioneerien liitto (SDPL) velvoitettiin hakeutumaan yhteistoimintaan sosialidemokraattisten nuorisojärjestöjen kanssa. Monilla paikkakunnilla tämä onnistuikin lakkolaisten viihdytystoiminnan järjestämisen yhteydessä. Lakon aikana nuorisoon suuntautuvaa toimintaa harjoittivat lähinnä perusjärjestöt, mutta yhteistoimintaa liittojen kesken ei saavutettu.¹⁷⁸

SAK yritti parhaansa mukaan vastustaa kommunisteja. *Yleislakon* pääkirjoituksessa keskusjärjestö syytti kommunisteja omien poliittisten tarkoitusperiensä ajamisesta. Siksi sivullisia ei saanut päästää vaikuttamaan lakkotoimikuntien toimintaan. Taistelu oli mahdollista viedä voitolliseen päätökseen ainoastaan noudattamalla keskusjärjestön kulloinkin antamia ohjeita: torikokoukset ja joukkomielenosoitukset eivät kuuluneet keskusjärjestön toimintatapoihin tai yleislakko-ohjeisiin. Siksi kaikkien tuli pysytellä niistä sivussa ”yhteisen hyvän nimissä”.¹⁷⁹ Keskusjärjestö pyrki vielä lakon alettuakin luomaan kuvaa kommunistien vahingollisuudesta. Argumenteissa kommunistit ja heidän toimintansa leimattiin suorasanaisesti vieraaksi, olihan siitä syytä pysytellä erossa ”yhteisen hyvän nimissä”. ”Yhteinen hyvä” tarkoitti tosin vain sosialidemokraattien etuja ja päämääriä; kommunistit olivat ”ulkopuolisia”.

Lehtikirjoitukset eivät kommunisteja hillinneet, sillä joukkotoiminta alkoi tuottaa tuloksia. SKP:n ay-jaosto arvioi SAK:n vähitellen taipuvan joukkojen liikehtimisen vahvistamisen kannalle. Toisaalta, edelleen oli havaittavissa merkkejä, etteivät kaikki kommunistit pitäneet lakkoo omanaan. Niin ikään SAK:n johto pysyi kannassaan, joka salli mahdollisten tiedotustilaisuuksien ja kokousten järjestämisen vain sisätiloissa. Siksi tilaisuudet oli saatava niin suu-riksi, että SAK:n olisi pakko mennä kadulle. Väkeä oli ”heitettävä kriittisimpiin paikkoihin” ja taistelu oli saatava yhteiseksi. Kaikesta huolimatta kommunistien oli tuettava SAK:n vaatimuksia oli tuettava loppuun saakka.¹⁸⁰

SKP:n linjaa toteutettiin paikallistasolla muun muassa Oulussa. Paikallisten kommunistien tiedotustilaisuudessa puhunut piirisihteri Kauko Hjerppe vaati kommunisteja tiukasti pysymään SAK:n vaatimusten takana, joskin samaan hengenvetoon hän tuli maininneeksi SAK:n joissakin kohdin ”pilaavan

¹⁷⁷ Kertomus SNDL:n työstä syksyn 1954 jälkeen ja liiton nykyisestä tilasta ja tehtävästä 2/1957: Db1. SNDLA, Ka.

¹⁷⁸ Liittotmk:n ptk. 12.4.1956 liitteinen: Cc. SDPLA, Ka.

¹⁷⁹ Yleislakko 3.3.1956 (Oulu), ”Torikokoukset ym. sellaiset puuhut”; Yleislakko 5.3.1956 (Jkl), ”Oikeutettu taistelumme”.

Helsingissä kommunisteilla oli suojelupoliisin mukaan Koiton talolla oma propaganda- ja mielipidetutkimuskeskus, jota johti Tuure Lehén. Sieltä lähetettiin pitkin päivää eri puolille kaupunkia 2-3 miehisä ryhmiä, jotka pyrkivät keskusteluihin ihmisten kanssa ja ”missä vain oli vähänkin enemmän väkeä kasalla”, provosoitiin keskustelu lakkoon ja yritettiin samalla tehdä omaa propagandaa. Tuloksista raportoitiin keskukseen. Salon ilmoitus Helsingin piiristä 11.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA.

¹⁸⁰ Ptk. 4.3.1956: Ca. Ay/SKPA, Ka.

asiaa". Niinpä jo seuraavana päivänä paikalliset kommunistit esiintyivät torilla joukkovoimaansa esitellen. Tilanne oli samanlainen myös Kemissä.¹⁸¹

Kommunistit saivat melko nopeasti vaikutusvaltaa monissa paikallisissa lakkotoimikunnissa. Tähän vaikutti se, että lakko ei ollut lähtenyt käyntiin niin tiiviinä kuin SAK oli sen ohjeillaan linjannut, vaan lakkorajoja rikottiin monilla aloilla. Mikäli lakon haluttiin jatkuvan, se oli saatava tiiviiksi. Niinpä monet lakkolaiset luonnostaan alkoivat taipua kommunistien esittämien vaatimusten taakse. Huomattiin, ettei rauhallinen työstä poissaolo johtanut mihinkään. Vastustaja ei toiminut SAK:n lakko-ohjeiden mukaisesti. Se oli jotenkin taivutettava. Rikkuroinnin katsottiin oikeuttavan lakkolaiset voimakkaampiin toimenpiteisiin. Painostuksen edessä kommunisteja otettiin monissa kaupungeissa keskuslakkotoimikuntiin. Tämän seurauksena keskuslakkotoimikunnan tiedotustilaisuudet muuttuivat paikoin "kiihotustilaisuuksiksi", joissa muun muassa arvosteltiin poliisiviranomaisia.¹⁸²

Kommunistit pyrkivät muokkaamaan keskuslakkotoimikuntien mielipiteitä itselleen sopiviksi. Esimerkiksi Turussa kommunisteilla oli oma organisaatio, joka käsitteli keskuslakkotoimikunnassa esillä olleet asiat myös itsenäisesti poliittisella tasolla. Vastaavasti keskuslakkotoimikunnan sosialidemokraattiset jäsenet järjestivät yöistuntoja, joissa käsiteltiin tulevia ajankohtaisia asioita. Näissä yöllisissä kokouksissa varmistettiin se, että seuraavan päivän keskuslakkotoimikunnan äänestyksissä oli sosialidemokraattinen enemmistö. Näistä epävirallisista lakkotoimikunnista ei puhuttu, niiden olemassaolosta vain tiedettiin.¹⁸³ Turun esimerkki osoittaa, miten kiivasta taistelua lakkolaisten "sieluista" käytiin. Johtoasema haluttiin saavuttaa puolin ja toisin. Kommunistien ottamiseen keskuslakkotoimikuntiin suostuttiin useimmiten siksi, että siten heidän toimiaan voitiin jollakin tavoin hillitä ja valvoa. Näin heidät voitiin sitouttaa keskuslakkotoimikunnan tekemiin päätöksiin. Päätökset olivat useimmiten kommunistien mielipiteiden vastaisia, sillä lakkotoimikunnissa oli sosialidemokraattinen enemmistö, joka noudatti SAK:n ohjeita. Syynä ei siten ollut ainoastaan taipuminen kommunistien painostukseen, joskin silläkin oli merkityksensä.

Kommunistien aktiivisuus oli monin paikoin ymmärrettävää. Esimerkiksi Oulussa SAK:n keskuslakkotoimikunta ilmoitti vasta 6.3. alkavansa järjestää

¹⁸¹ Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

Suojelupoliisiin 6.3. tekemän yhteenvedon mukaan Kemissä lakon johto oli kokonaan kommunistien käsissä, vaikka nämä tottelivatkin SAK:n määräyksiä. Kemin ammatillinen paikallisjärjestö oli ilmeisesti kommunistienemmistöinen, mikä selitti suojelupoliisiin havainnot.

¹⁸² Kuopiossa kommunistit levittivät huhuja poliisien suorittamista lakkolaisten "pieksäjäisistä". Poliisiin uskottiin myös sotaväen avustuksella valmistautuvan hyökkäämään rauhallisen työväen kimppuun. Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Kuopion kommunistien esitykset paikalliselle keskuslakkotoimikunnalle 6.3.1956: H10. SKPKA, Ka.

Huhuttiinpa Tuure Lehénin saapuneen lentokoneella Kuopioon johtamaan kommunistien hulinoitua ja ampuneen ensi töikseen yhden poliisin! KU 28.2.1986, "Ei mitään jatkuvaa mellakkaa, yleislakko sujui rauhallisesti".

¹⁸³ Ojala 1992, 82.

tiedotustilaisuuksia lakkolaisille. Tätä ennen se ei ollut informoinut lakkolaisia millään lailla. Ainoastaan kommunistit olivat järjestäneet omia tilaisuuksiaan. Selvä tarve tiedotustilaisuuksille oli kuitenkin olemassa, sillä 7.3. Oulun keskuslakkotoimikunnan tiedotustilaisuudessa oli enemmän väkeä kuin mitä kommunistien vastaavissa tilaisuuksissa oli aiemmin ollut.¹⁸⁴

Oulun esimerkki osoittaa, että kommunistit kantoivat huolta lakon tavoitteiden saavuttamisesta ja olivat lakon alkupäivinä SAK:oa paremmin selvillä lakon organisoimisen vaatimuksista. He tiesivät, ettei lakon päämääriä saavutettaisi passiivisella joutenololla. Samalla esimerkki osoittaa tilanteen yleisen kehityksen: SAK:n oli ensimmäisen lakkoviikon jälkeen annettava kommunistien painostuksen alla periksi ja vietävä väki kaduille omiin tiedotustilaisuuksiin. Näin alkuperäisistä toimintamuodoista oli luovuttu. Tilanteen kehittymistä seurattiin kommunistien riveissä aktiivisesti. Piiri- ja paikallisjärjestöt laativat päivittäin useilta paikkakunnilta raportteja ja tilanneselostuksia, jotka toimitettiin piirin keskuksiin ja sieltä edelleen mahdollisuuksien mukaan Helsinkiin.¹⁸⁵

3.1.3 Kommunistien toiminnan lähtökohdat

Miksi kommunistien ja SAK:n linjat erosivat niin selvästi toisistaan? Joukko-toiminnan osalta kommunistit noudattivat heille perinteiseksi muodostunutta linjaa, joka pohjasi aktiiviseen toimintaan ammattiyhdistysliikkeessä sekä joukkojen aktivoimiseen. Tämä oli perua jo Marxin ja Engelsin teeseistä. Niiden mukaan työväestön ainoa voima oli heidän lukumääränsä, jonka avulla suuria päätöksiä saatiin ajettua läpi. Eräänä parhaista joukkotoiminnan muodoista nähtiin myös Leninin opeissa juuri suurlakko.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Suomen yleislakko, yhteenveto 18.4.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Liiton uutismoniste 7.3.1956, "Kommunistit riemuitsevat häiriöistään"; Torikokouksesta käsitteenä yleislakon 1956 aikana lue Salomaa 1959, 424.

¹⁸⁵ Ks. esim. SKP:n Uudenmaan piirin tilanneselostukset lakon ajalta. Yleislakko 1956: H28. SKPUA, Ka.

Lakon jälkeen Yrjö Murto totesi taistelun tehostamisella, lakon laajentamisella ja lakko-organisaation noudattamiseen tähtäävillä toimenpiteillä tarkoitetun "avoimia mahdollisimman suurien joukkojen esiintymisiä", nimenomaisesti lakkojohdon antamien ohjeiden mukaisesti. Jokainen käsitti mihin jouduttiin, mikäli lakon johto saattoi vetäytyä syrjään tuomien kaikki esiintymiset. Murron mukaan lakko mella-koissa eivät rikkoneetkaan lakkolaiset vaan poliisit: "On selvää, että tiukassa taistelussa joukkojen ja poliisin välillä saattaa särkyä ikkunoita, jopa neniäkin, mutta lakkolaisten hulinoimisesta ei silloin voida puhua vaan silloin muuttuvat poliisitoimenpiteet provokaatioiksi, koska niiden tarkoituksena yritettiin estää lakkolaisjoukkojen tavanomainen määrättyjen lakkorajojen noudattamista." Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka.

¹⁸⁶ Kommunistien joukkotoiminnan periaatteista esim. Lenin 1946, 38-40; Lue myös Ahvenlampi 1975, 28, 30 sekä aikalaissäilyksestä Oittinen 1953, 182-183; Vrt. Salomaa 1952, 15.

"Voidakseen auttaa 'joukkoja' ja saada puolelleen 'joukkojen' sympatiat, myötämielisyyden ja kannatuksen ei pidä pelätä vaikeuksia, ei pidä pelätä riidan aiheen etsimistä, jalkakampeja, loukkauksia ja vainoa 'johtajien' taholta, jotka opportunisteina tai sosiaaliyliöisänmaallisina useimmissa tapauksissa ovat suoraan tai välillisesti yhteydessä porvariston tai poliisin kanssa; on ehdottomasti toimittava siellä missä joukot ovat. On kyettävä tekemään kaikenlaisia uhrauksia, voittamaan mitä suurimpia vaikeuksia voidakseen järjestelmällisesti, sitkeästi, itsepintaisesti, kärsivällisesti harjoit-

SAK:lle linja oli vieras, mutta kommunistit olivat käyttäneet menetelmää vaihtelevalla menestyksellä miltei koko sodan jälkeisen ajan lakkoliikkeittensä yhteydessä. Parhaana esimerkkeinä tästä olivat Arabian ja Kemin lakot 1940-luvun lopulla. Kommunistisen käsitystavan mukaan taistelu oli tehokkainta silloin, kun siihen osallistuivat mahdollisimman laajat joukot. Mitä laajempi lakkoliike oli, sen enemmän vastustajat sitä pelkäsivät ja sen helpommin ne taipuivat työntekijöiden vaatimuksiin. Liikehtiminen oli oleellinen osa kommunismia, siten voitiin parhaiten levittää kommunismin aatetta.¹⁸⁷ Näin kommunistit menettelivät yleislakonkin aikana. Kyse oli osaltaan siis myös psykologiasta ”sodankäynnistä”.

Näiltä osin kommunistit toimivat vanhan mallin mukaisesti, mutta toiminta kieli myös uusista tuulista. Vielä 1940-luvun lakkoliikkeiden aikana kommunistien pääasiallisena tarkoituksena oli ollut ”sosialidemokraattien eristäminen”. Tällä tarkoitettiin sosialidemokraattien johtamien ryhmien leimautamista mahdollisimman halveksittaviksi, solvaamalla heitä käytyreiksi, pettureiksi ja niin edelleen.¹⁸⁸ Tätä ääriivasemmisto ei enää yleislakon aikaan yrittänyt, vaan tilalle oli nostettu sosialidemokraatteja hämmästyttänyt ”kommunistinen hymykampanja”, yhteistyölinja. Kehitys lakon aikaiseen hymykampanjaan ei ollut suoraviivainen vaan kulki parin askeleen kautta. Vuonna 1951 SKP:n IX edustajakokouksessa annettiin ensi kerran kehoitus yhteistoimintaan työväenliikkeen eri osapuolten kesken. Kommunistien ja sosialidemokraattien yhteistoiminta oli välttämätöntä työväen asian menestykselle.¹⁸⁹ Mainittu kehoitus

taa propagandaa ja agitaatiota juuri niissä järjestöissä, seuroissa ja liitoissa, olkoopta nämä sitten miten taantumuksellisia tahansa, missä vain suinkin on olemassa proletariaarista tai puolittain proletariaarista joukkoa. [...] (On) osattava käyttää kaikenlaisia metkua, osattava kieroilla, turvautua laittomiin menettelytapoihin, vaikenemiseen asioissa, totuuden salaamiseen voidakseen vain päästä ammattiliittoihin, pysyä niissä ja hinnalla millä hyvänsä suorittaa kommunistista valistustyötä.” Lenin 1946, 42, 44.

Leninille työväenluokka esiintyi poliittisessa lakossa koko kansan etumaisena luokkana. Silloin proletariaatti ei täyttänyt yksinkertaisesti porvarillisen yhteiskunnan erään luokan tehtävää, vaan se täytti hegemonin, so. ohjaajan, esitaistelijan, johtajan tehtävää. Pyrkinessään parantamaan elinolojaan työväenluokka kehittyi samalla myös moraalisesti, älyllisesti sekä poliittisesti, ja se kykeni silloin paremmin toteuttamaan suuria vapautuspäämääriään. Lenin 1958, 70; Suurlakosta toimintamuotona lue sama 51; Vrt. Viljanen 1956, 80-81.

SKP sanoi 1950-luvulla kansandemokraattisessa liikkeessä viimeisen sanan. Puolueen jäsenet pitivät itseään kansandemokraatteja parempina. Työpaikat toimivat puolueen linnakkeina ja järjestetyissä kokouksissa oli käytettävä marxilaista terminologiaa. Oinonen 1989, 237.

¹⁸⁷ Viljasen mukaan kommunistit eivät todella halunneet 1950-luvun alussa muuttaa toimintamallejaan avoimempaan suuntaan, vaikka erilaisissa vetoimuksissa näin väitettiin. Jos toimintatapoja olisi muutettu, kyse ei enää olisi ollut kommunismista. Viljanen 1956, 61-63, 70, 76-77; Aikalaisnäkemys ay-liikkeen suhtautumisesta joukkoliikehdintään Miettinen 1950, 42.

¹⁸⁸ Viljanen 1956, 51.

¹⁸⁹ Puoluekokouksen kehotuksessa 1951 todettiin ilmenneen väärää suhtautumista sosialidemokraatteihin. Siksi puolueen jäseniä vaadittiin ”entistä asiallisemmin todistamaan perusteettomiksi kaikki työväen yhteistoiminnan torjumista tarkoittavat vastaväitteet sekä suhtautumaan toverillisesti ja maltillisesti sosialidemokraattisiin työläisiin ja heidän järjestönsä toimitsijoihin.” Hyvönen 1968, 33.

käynnisti kommunistien ajaman yhteisrintamakampanjan. Sen perusidea oli, että työväestön tuli pyrkiä yhteistoimintaan joukkojen tasolla. Yhteistyöstä huolimatta sosialidemokraatteja sai ja tuli edelleen arvostella, mikäli siihen oli ai-
hetta. Vuoden 1952 SKDL:n III liittokokouksessa touko-kesäkuun vaihteessa asiaa vietiin pidemmälle. Tuolloin ohjeiksi annettiin voimallisen päätöksen ja pakkopropagandan läpiviemisen sijaan käyttää sellaista kieltä, jonka voisivat hyväksyä niin sosialidemokraatit kuin mahdollisesti maalaisliittolaisetkin.¹⁹⁰

Kommunistien linjanmuutos sai jatkoa vuonna 1954, jolloin SKP lanseerasi uuden kannanoton nimellä ”Työväki yhteistoimintaan”. Tätä voidaan pitää ensimmäisenä todellisenä suunnanmuutoksena, joka näkyi yleislakon 1956 aikana. Tällä sosialidemokraateille suunnatulla yhteistyövetoomuksella pyrittiin yhteistoimintaan, kansanrintamaan, myös johtoelinten kesken. Vuonna 1954 käytiin SKP:n puheenjohtaja Aimo Aaltosen mukaan kamppailua ammattiyhdistysliikkeen organisatorisen yhtenäisyyden palauttamiseksi. Kansanrintamalinjalla myös sosialidemokraattien turhaa arvostelemista tuli välttää. Vuoden 1954 vetoomuksessa ilmeni mahdollisesti myös O.W. Kuusisen vaikutusta sekä viitteitä kansainvälisistä kokeiluista.¹⁹¹

Yleislakkoon tultaessa kommunistien 1940-luvulta lähtien ajama työväenjärjestöjen yhteistoimintalinja oli edennyt raa’asta syyttelystä yhteisrintaman kautta kansanrintamalinjaan, joka vallitsi työtaistelun aikana. Myös SAK:n kommunistiset jäsenliitot kehottivat keskusjärjestöä vuosikymmenen alkupuolella aktiivisesti käyttämään joukkovoimaa työväestön olojen parantamiseksi. SAK kieltäytyi aina kunniaa.¹⁹² Tämän seurauksena oli, että SAK:n katsottiin noudattavan ”porvarillista talouspolitiikkaa”, ja unohtavan omat jäsenensä. Kommunistit pyrkivät siis tietoisesti muokkaamaan joukkojensa asennetta sosialidemokraatteihin nähden. Jos heitä aiemmin oli pidetty ”muina”, tuli heitä nyt käsitellä ”omina”. Uuden käsityskannan tarkoituksena oli saada kommunisteille enemmän vaikutusvaltaa ja korjata suhteita sosialidemokraatteihin. Nämä kuitenkin pitivät kommunisteja edelleen ”muihin” kuuluvina.

Toisaalta SKDL oli esittänyt vetoomuksia työväestön yhteistoiminnasta jo 1940-luvun lopulta lähtien, joskin lähinnä ”virkansa puolesta”. Esim. Paremman elämän puolesta 1974, 61-62.

¹⁹⁰ Kokouksessa puhunut Vapaan Sanan päätoimittaja Raoul Palmgren totesi, että ”meikäläiset toverit keskustellessaan työpaikoilla, laittaessaan kokoon juhlien ohjelmia, esiintyessään niissä puhujina useinkin jatkuvasti tyytyvät asiaperusteluiden vakuuttavan esitystavan ja lähentävän esitystavan sijasta jyrkkään suunsoittoon, loukkaavien ja poistoyöntävien syytösten esittelyyn. On tietty taipumus asettaa pääpaino siihen, että asia saadaan sanottua mahdollisimman voimallisesti, eikä älytä sitä, ettei sanallinen voima, törkeitten sanojen käyttö suinkaan ole samaa kuin kehotukset.” Paremman elämän puolesta 1974, 62-63; Ks. kokouksen päätöslauselma ks. sama 65-66.

¹⁹¹ Rentola 1997, 309-311; Bergholm 1997b, 735; Viitala 1988, 85, 146; Kommunistien yhteistoiminta-ajatuksen luonteesta vrt. Viljanen 1956, 59-61.

SKDL:n 4. liittokokouksessa kesäkuussa 1955 SKP:n pääsihteeri Ville Pessi totesi yhteistoiminnan kehittyneen huomattavasti etenkin ay-liikkeessä, mutta sosialidemokraattinen puolue sen sijaan harasi vastaan. SDP ei ollut Pessistä tehnyt työläisten etujen mukaisia ratkaisuja. Paremman elämän puolesta 1974, 66-70.

¹⁹² Esim. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1954, s. 77-80; Ks. myös HS 10.10.1953, ”SAK torjuu kommunististen liittojen vaatimukset ’joukko-voiman käytöstä’”.

Juuri ennen lakkoa helmikuussa 1956 pidettiin NKP:n suurta kohua maailmalla aiheuttanut XX puoluekokous, jossa Hruštšov teki tilit selviksi Stalinin kanssa. Stalin-kultin romuttamisen myötä Neuvostoliitossa tapahtui muutoksia. Neuvostojohdajat alkoivat ahkerasti puhua rauhanomaisesta rinnakkaiselosta: sosialismiin siirtyminen rauhanomaista tietä nähtiin mahdolliseksi. Neuvostoliiton asennoituminen myös puolueettomia maita kohtaan muuttui myönteisemmäksi. Rauhanomaiseen rinnakkaiseloon kuului keskeisenä osana myös avoimuuden lisääminen. Puhe aiheutti myrskyn ympäri maailmaa, myös Suomessa. On epäselvää, missä määrin puhe ennätti vaikuttaa Suomessa yleislakon tapahtumiin, sillä laajemmin se tuli tunnetuksi vasta lakon jälkeen. Todennäköisesti puheen vaikutus oli vähäinen, sillä SKP käsitteli Hruštšovin uusia linjauksia vasta kesällä 1956. Tuolloin kansanrintamalinja pidettiin yhä voimassa. Tietoisia Suomessa puoluekokouksen puheesta kuitenkin oltiin, sillä SKP:llä oli paikalla omat kokousedustajansa, vaikkeivät he itse Hruštšovin puhetta kuulleetkaan. SKP:n käsitellessä kesällä 1956 mainitun puheen linjauksia esille nousivat myös kysymykset yhteistoiminnasta sosialidemokraattisen työväenliikkeen kanssa.¹⁹³

SDP:n tiedotusosaston mukaan puheen sijaan lakon aikaisiin tapahtumiin Suomessa vaikutti kommunistien NKP:n puoluekokouksen yhteydessä Moskovassa käymät neuvottelut. SKP:n kokousedustajat Aimo Aaltonen, Martti Malmberg ja Mirjam Suvanto saivat Moskovasta ohjeet, jotka Aaltonen välitti Suomessa edelleen. Niissä kommunisteja kehoitettiin kaikin tavoin tukemaan SAK:oa ja noudattamaan sen ohjeita mahdollisimman pitkälle. Rajana oli vain se, ettei SAK:n suoranaista "petosta" voitu arvostelematta sivuuttaa. Kommunistien toiminnassa ei saanut näkyä omaa linjaa, vaan kaikessa oli nojaututtava SAK:oon, sen paikallisjärjestöihin ja keskuslakkotoimikuntiin. Tässä yhteydessä korostettiin puolueorganisaation valmentamisen merkitystä, jotta sen avulla voitiin tarpeen tullen tukea keskuslakkotoimikuntiin mahdollisesti valittavia kommunisteja. Niinpä sitten lakon alettua kommunistien tiedotustilaisuuksissa korostettiin, että oli kaikin tavoin vältettävä esiintymistä, mikä vaarantaisi yhtenäisyyden kehittymisen. Näin ollen ei myöskään ollut asetettava ehdottomasti vaatimaan kommunistien valitsemista lakkotoimikuntiin.¹⁹⁴ Nämä ohjeet eivät ehtineet Suomeen vielä lakon ensimmäisiksi päiviksi, mutta mitä ilmeisimmin jo toisella lakkoviikolla. Mainintoja ohjeista ei kuitenkaan kommunistien omista arkistoista löydy. Asiaan palataan myöhemmin uudelleen.

Kommunistien joukot elivät lakon aikana siis eräänlaista murroskautta ja liikkeessä vaikuttivat sekä uudet että vanhat linjaukset. Toisaalta käytettiin vanhoja toimintamuotoja, jotka pyrittiin pukemaan uuden kansanrintamalinjan taakse. Oikeastaan lakossa ja sen jälkeen mentiin vieläkin pidemmälle, sillä so-

¹⁹³ Tarkemmin Hruštšovin puheesta ja SKP:n suhtautumisesta siihen esim. Alenius 2000, 137–139; Kinnunen 1998, 117; Haikara 1975, 129–133; Stalin-kultin romuttamisesta ja SKP:sta lue myös Leppänen 1994, 831–838; Oinonen 1989, 238–239; Ks. myös Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA.

¹⁹⁴ Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA.

sialidemokraattien arvosteleminen ja haukkuminen oli pannassa, erimielisyyksiä joukkojen kesken ei hyväksytty. Ei siis ihme, että yleisesti puhuttiin ”hymykampanjasta”. Kommunisteille yleislakko tuli kuin taivaanlahjana, sillä he itse olivat yrittäneet sodan jälkeisenä aikana useasti saada maassa aikaan laajan lakkoliikehdinnän, mutta eivät siinä ilman SAK:n tukea olleet onnistuneet. Lakkoa ei otettu vastaan varauksetta kuten kommunistien omat asiakirjat osoittavat. SAK:lle kannettiin kaunaa muun muassa sen menettelystä Kemin 1949 tapahtumissa, jolloin kommunistit jäivät yksin. Siksi ennen lakkoa ja sen alussa kommunistit eivät kaikkialla maassa olleet heti valmiita tukemaan lakkoa ja toimimaan yhdessä sosialidemokraattien kanssa. Kemin tapahtumat eivät olleet ainoa syy yhteistoiminnan kangerteluun, vaan useat kommunistit eivät yksinkertaisesti halunneet toimia yhdessä sosialidemokraattien kanssa. Kansanrintamalinjasta huolimatta sosialidemokratia nähtiin omalle aatteelle vieraaksi ja lisäksi sosialidemokraattien ajaman talouspolitiikan vuoksi heidät tulkittiin jopa porvareiksi.

Lakon alettua kommunistit kuitenkin huomasivat saaneensa tilaisuuden päästä pois eristyksestä, johon he olivat itsensä sodan jälkeisellä toiminnallaan ajaneet. Sosialidemokraatit puolestaan eivät halunneet missään tapauksessa olla yhteistyössä kommunistien kanssa, sillä näiden käyttämät toimintamuodot ja propaganda koettiin vieraaksi. Lakon alettua sosialidemokraattien oli kuitenkin tunnustettava se tosiasia, että kommunistien ajama aktiivisuuslinja saattoi sitenkin tuoda mukanaan hyviä tuloksia, mikäli se osattiin kanavoida oikein.

3.2 Yleislakon tiedotustoiminta

Antamissaan lakko-ohjeissa SAK oli julistanut sanomalehdet lakon alaisiksi; ainoastaan sen omat tiedonannot olivat lakosta vapaita. Lehdet olivat käytännössä kaksinkertaisessa lakossa, sillä 5.3. Kirjatyöntekijöiden Liitto aloitti oman, yleislakosta erillisen, työtaistelunsa, joka päättyi vasta muutama päivä yleislakon päättymisen jälkeen.

Ennen yleislakkoa kommunistinen *Työkansan Sanomat* ihmetteli SAK:n tekemää päätöstä. Työväenlehtien sulkemista lakkoon verrattiin asean luovuttamiseen omasta kädestä, sillä lehtiä pidettiin mitä tehokkaimpina valistusvälineinä. Vielä vuoden 1947 yleislakkouhkan aikana työväenlehdet oli vapautettu lakosta. Kommunisteista lehtien vapautus olisi nytkin merkinnyt työväestölle jo puolta voittoa. Työväenlehtien oli siis ehdottomasti saatava ilmestyä, mutta työnantajien lehtien suut oli pidettävä suljettuina.¹⁹⁵ Lakkotapahtumien lähen-

¹⁹⁵ Kommunistien mukaan SAK:n ennen yleislakkoa tekemä päätös johtui siitä, että SAK:n johto oli eripurainen, eikä oikein tiennyt, ketä vastaan se lakkoili, hallitusta vai STK:oa. Siksi niin puolueiden kuin etujärjestöjenkin lehtien ilmestyminen kiellettiin. TkS 29.2.1956, ”Työväenlehtien sulkeminen – ase pois omasta kädestä”. Työkansan Sanomat esitti julkisesti sen, mihin kommunistit olivat pyrkinneet SAK:n työvaliokunnassa, sillä lakkorajoista päätettäessä Aarne Saarinen ehdotti työväenlehtien jättämistä lakon ulkopuolella. SAK:n työvaliokunta äänesti asiasta, jolloin Saarisen kanta hävisi äänin 12-4. Tvlk:n ptk. 23.2.1956. SAKA, AyA.

tyessä kommunistien haluamia toimintamuotoja vasemmistolehtien ilmestymisvaatimuksesta vähitellen luovuttiin.¹⁹⁶ Siihen ei enää ollut tarvetta, saatiinhan joukot liikkeelle muutenkin.

SAK käynnisti oman tiedotustoimintansa lakon toisena päivänä, jolloin alettiin julkaista *Yleislakko*-lehteä. Sitä jaettiin eri paikkakunnilla ilmaiseksi lakkotoimikuntien toimistosta sekä katujakelussa. Tiedotustoiminta ei kuitenkaan täyttänyt keskusjärjestön asettamia tavoitteita ja kokouksessaan 4.3. työvaliokunta perusti erillisen tiedotustoimikunnan tehostamaan tiedonvälitystä. Puheenjohtaja Toivo Anttilan lisäksi siihen nimitettiin kuusi jäsentä SAK:n jäsenliitoista. Toimikunnan tehtävät olivat erilaiset maaseudulla ja Helsingissä. Pääkaupungissa tehtäviin kuului muun muassa huolehtia suurempien tilaisuuksien järjestämisestä, valmistella ohjelma sekä puhujat näihin tilaisuuksiin ja valvoa, että ne järjestettiin vain asianomaisella luvalla. Maaseudulle toimikunnan tuli olla yhdyssiteenä paikallisiin lakkotoimikuntiin näiden järjestäessä selostustilaisuuksia, mikäli alustajana oli SAK:n tai jonkun sen jäsenliiton toimitsija. Toimikunnan tuli myös antaa ohjeita paikallisten tilaisuuksien onnistumiseksi ja niiden oikean hengen säilyttämiseksi. Mikäli Helsingin ulkopuolella järjestettävään tilaisuuteen haluttiin alustaja SAK:sta tai jostakin sen jäsenliitosta, oli tiedotustoimikunnan sovittava kyseisen henkilön kanssa ensin, vasta sen jälkeen voitiin ryhtyä tilaisuuden järjestämiseen.¹⁹⁷

Myös tiedotuslehteä uudistettiin. Maaliskuun 6. päivästä alkaen *Yleislakko*-lehden korvasi SAK:n pää-äänenkannattaja *Palkkatyöläinen*. Se ilmestyi poikkeuksellisesti lakon jokaisena päivänä. Kirjaltajien lakon vuoksi lehti ilmestyi päivittäin 22.3.1956 saakka.¹⁹⁸ Lehden runkomateriaali kerättiin pääkaupungissa, josta se toimitettiin puhelimitse ympäri maata. Sisällön pääpiirteistä päätettiin tiedotustoimikunnan kokouksissa. Kaikkiaan lehteä painettiin 13 paikkakunnalla aina Helsingistä Ouluun saakka. Ruotsinkielisenä lehteä ei julkaistu. Paikallisten keskuslakkotoimikuntien puheenjohtajat toimivat SAK:n päätöksellä paikallisen numeron päätoimittajina. Painosmäärät nousivat useisiin tuhansiin, Helsingissä jopa kymmeneen tuhansiin. Yhteiseksi levikiksi laskettiin noin 75 000. Kaupungeista lehteä toimitettiin myös maaseudulle. Myyjinä toimivat usein nuoret pojat. *Palkkatyöläinen* ei ollut pelkkä tiedotuslehti vaan normaaliin tapaan toimitettu sanomalehti ilmoituksineen, mainoksineen, ulkomaan uutisi-

¹⁹⁶ Puoluetmk:n ptk:t 5. ja 7.3.1956: mf63. SKPA, Ka.

Vuonna 1956 Suomessa ilmestyi kaikkiaan 213 sanomalehteä, joista vain 8 ilmestyi lakon aikana normaalissa asussaan muutaman kerran. (Hämeenkyrön Sanomat, Jalasjärvi, Karjalan Maa, Länsi-Suomi, Saarijärven Sampo, Tervakosken Kaiku, Viiden Kunnan Sanomat ja Ylä-Satakunta). Kankaansydän 1959, 10-13.

¹⁹⁷ Toimikunnan jäseniksi valittiin liittojen edustajina Aarne Saarinen, Veikko Kaljunen, Onni Närvänen, Kunto Koski, Pirkko Värtinen ja Toivo Niemi. SAK:n tvlk:n päätös 4.3.1956 yleislakon Tiedotustoimikunnan perustamisesta: ko 1, Tiedotustoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 34; SAK taistelussa 1956, 16.

¹⁹⁸ Ennen *Palkkatyöläistä*, 5.3., ilmestyi yhden kerran SAK:n keskuslakkotoimikunnan tiedonantoja-lehti. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 34; SAK taistelussa 1956, 16.

neen sekä radio-ohjelmineen.¹⁹⁹ Ei siis ihme, että lakon muut osapuolet syyttivät SAK:oa lehtimonopolista.²⁰⁰

Vaatimuksista huolimatta uutisointi lakon aikana ei rajoittunut ainoastaan SAK:n julkaisemiin tiedotuslehtiin. Maan suurimmat sanomalehdet alkoivat jo lakon ensimmäisenä päivänä julkaista monistelehtiä, joita toimitettiin ja monistettiin omissa konttoreissa. Monistelehtiä ilmestyi päivässä kahdesta kolmeen. Niitä jaettiin kaduilla sekä ripustettiin lehtien konttoreiden sekä virastojen ja tavaratalojen ikkunoihin. Vaikka toimittaminen oli hankalaa, SAK:n uutismonopoli haluttiin murentaa kaikin tavoin. Lisäksi muutamat lehdet järjestivät erityisesti tätä tarkoitusta varten liikenneväylien varsille liiketalojen seiniin kaappeja, joihin ne ripustivat vastaavia uutisplakatteja. Suurimmat lehdet järjestivät lisäksi toimituksiinsa tai konttoreihinsa puhelinpalveluja – yleislakon aikaisia ”puhuvia sanomalehtiä” –, joista tarvitsijat saivat kyselemällä tai dimafonilevyjä kuuntelemalla paitsi yleisuutisia myös tietoja erikoisaloilta. Puhelinpalveluiden välittämien uutisten tuoreuden takaamiseksi uutislevyjä uusittiin tarpeen vaatiessa, jopa seitsemän kertaa vuorokaudessa.²⁰¹ SAK:n uutismonopoli haluttiin murtaa, jotta ihmisille voitiin toimittaa myös lakon muiden osapuolten hankkimia tietoja. Julkinen sana oli ja on erinomainen keino vaikuttaa ihmisiin suurten joukkoliikkeiden aikana. Lakon kaikki osapuolet olivat tästä varsin tietoisia. Siksi SAK oli julistanut kaikki sanomalehdet lakkoon.

Oikeistolaiset monistelehdet paheksuivat SAK:n toimintaa, sillä demokraattiseen järjestykseen kuului oikeus vapaaseen mielipiteen ilmaisuun. Lakolla tätä oikeutta oli rajoitettu niin, että vain lakossa olevat saivat äänensä kuuluviin. Seurauksena oli huhujen vyöry, joka sai aikaan paniikkia ja järjestyshäiriöitä. Lehdet väittivät SAK:n pesevän asiasta tietoisesti kätensä. STK:ssa kunnia

¹⁹⁹ Lehti ilmestyi Helsingissä, Hämeenlinnassa, Joensuussa, Jyväskylässä, Kotkassa, Kuopiossa, Lappeenrannassa, Mikkelissä, Oulussa, Porissa, Tampereella, Turussa ja Vaasassa. Esimerkiksi Jyväskylässä lehteä vietiin Tikkakoskelle, Säynäsaloon ja Muurameen. Tiedotusmk:n ptk:t 5.-18.3.1956: ko 1; Tiedotustoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA; Ilmoituskirje Jyväskylän kaupungin maistraatille maaliskuussa 1956: Da1. TVA, JYMA; JAP:n muistio lakon ajalta, 4: ko 4. JAPA, AyA; TMT 254:1066/35 (Front ja Haro), TA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 34; SAK taistelussa 1956, 16; Ptl 8.3.1956 (Jkl), ”Poikia otetaan myymään lehteämme”; Ptl 11.3.1956 (Jkl), ”Tunnustusta lehdellemme”; Palkkatyöläisen sisällöstä tarkemmin Kankaansydän 1959, 31-46, levikistä vrt. sama 94.

Lehden hinta oli kymmenen markkaa ja myynnistä saadut varat tuloutettiin keskuslakkotoimikuntien kautta SAK:lle. Myyjät saivat hinnasta pienen palkkion. Lakon puolivälissä lehden hinta nousi viidellä markalla. Hinnan piti alun perin olla 20 markkaa, mutta erehdyksessä lehti hinnoiteltiin väärin. Tvlk:n ptk. 9.3.1956. SAKA, AyA.

²⁰⁰ Lehden ilmestymisen turvaamiseksi jouduttiin joskus turvautumaan jopa rikkurityövoimaan. Tampereella lehdeltä uhkasi loppua painopaperi. Sitä saatiin Kyröskosken tehtailta, kun siellä rikkureina työskennelleille ulkomaalaisille annettiin työlupa. Toimikunnan mielestä ”meidän kannaltamme tämä ei nyt paljoa merkitse, sillä nämä ovat jo rikkurin nimen saaneet ja ilmeisesti tulevat sen pitämään lakon jälkeenkin.” Tällä tavoin tyydytettiin noin viikon paperitarve. Tiedotusmk:n ptk:t 5.-18.3.1956: ko 1; Tiedotustoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA; A. Nordgrenin selostus Hangoista 13.3.1956: H28. SKPUA, Ka.

²⁰¹ Esimerkiksi Iltasanomat sekä Etelä-Suomen Sanomat julkaisivat lakon aikana miltei sata monistelehteä. Yleislakon aikaisesta tiedotus- ja uutistoiminnasta tarkemmin Kankaansydän 1959, 9-30.

myönnettiin lakon aikaisille kustantajille ja lehtialan ammattimiehille, ”jotka taistelivat sananvapauden puolesta ja yrittivät jakaa yhteiskunnalle oikeita tietoja”.²⁰²

Maininta oli aiheellinen, sillä huhut levisivät lakon aikana nopeasti. Erään itsepintaisen huhun mukaan myymälät oli määrätty lakkotilaan. Tämän seurauksena esiintyi hamstraamista suuremmilla paikkakunnilla. Sama vaikutus oli huhulla, jonka mukaan Helsingin vedenjakelu oli lakossa. Vesilaitos kiisti tämän jyrkästi, mutta vettä ehdittiin lakon alkupäivinä hamstrata runsaasti ja veden kulutus kasvoi huomattavasti. Kun oikea tieto saatiin, kulutus palasi normaaliksi.²⁰³

SAK pyrki kaikin tavoin estämään monistelehtien ilmestymisen. Lakon alkupäivinä se vaati Kemissä lakkautettavaksi paikallisten kommunistien julkaiseman Lakkoviestin, koska sen toimittaminen katsottiin lakon alaiseksi. Lehti lakkautettiin ja tilalle keskuslakkotoimikunta perusti oman lehensä. Keskusjärjestö ei halunnut antaa kommunisteille, tai muillekaan lakon osapuolille, mahdollisuutta omaan tiedotustoimintaan. Kirjatyöntekijöiden Liitto puolestaan ilmoitti muun muassa SKDL:lle ja STK:lle, että niiden monistelehtien toimittaminen oli lakon alaista työtä. Vaikutusta kehotuksilla lehtien ilmestymiseen ei kuitenkaan ollut.²⁰⁴ Kehotusten ilmeisenä tarkoituksena oli säilyttää SAK:n uutismonopoli. Siten keskusjärjestö saattoi ohjata lakkolaisten ja lakkoon kuulumattomien mielipiteitä itselleen suotuisiksi. Kyse tiedotustoiminnassakin oli vastustajan aseman heikentämisestä.

²⁰² JS:n lisälehti n. 1, 9.3.1956, ”Demokraattiseen järjestykseen...”; JS:n lisälehti n. 4, 9.3.1956, ”Palkkatyöläinen ilmestyy ’rikkurivoimin’”, ”Laki on niin kuin se luetaan”; JS:n lisälehti n. 5, 14.3.1956, ”Pääkirjoituksemme...”; Teollisuuslehden uutismoniste n.3, 17.3.1956, ”Lakko ja sananvapaus”; Västra Nyland n. 4, 10.3.1956.

Ulkomailla Suomen yleislakkoa seurattiin lehdissä jonkin verran. Suhtautuminen vaihteli sen mukaan, mitä poliittista suuntaa lehti edusti. Ulkomaisten lehtien uutisoinnista esim. IS:n lisälehti n. 1, 7.3.1956, ”Lakko Ruotsin silmin”; US:n uutiskatsaus n. 2, 16.3.1956, ”Kun ulkomainen lehdistö...”; US:n uutiskatsaus n. 3, 16.3.1956, ”Tukholman eri lehdet käsittelivät...”; Industrialisti 12.3.1956, ”Yleislakko Suomessa on kehittynyt katkeraksi kamppailuksi leivästä: lakkolaiset pysäyttäneet gasoliinin jakelamisenkin”: ko I. Lakko1956, TA; Neue Zürcher Zeitung 14.3.1956, ”Fortrag des Streiks in Finnland”: ko I. Lakko1956, TA; Stockholms-Tidning 12.3.1956, ”Kommunistiska stöttgruppen söker skapa oro i Helsingfors”: ko I. Lakko1956, TA; Svenska Dagbladet (SvD) 14.3.1956, ”Okade fredsutsikten i Finland”: ko I. Lakko1956, TA; SvD 15.3.1956, ”Finska förhandlingen tillfälligt avbrutna”: ko I. Lakko1956, TA; Vapaa Sana 13.3.1956, ”Lakon jatkuessa kommunistit yrittävät kontrollia ammattiliitossa”: ko I. Lakko1956, TA.

²⁰³ Yhteen veto 11.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; Ptl 6.3.1956 (Jkl), ”Lomia ei ole peruutettu armeijassa”; Ptl 11.3.1956 (Jkl), ”Myymälät eivät mene lakkoon”; US:n uutiskatsaus n. 4, 5.3.1956, ”Provokaatioita”; Muista huhuista esim. STT:n sähke n. 47, 15.3.1956: ko 11, STT:n sähkeet. Lakko1956/SAKA, AyA; Hbl - Nytt 14.3.1956, ”Falska rykten om Armi Kuusela”; Kokoomuksen Nuorten Liiton tiedoituksia n. 24, 16.3.1956, ”Hilariot voivat hyvin”: ko 5. Yleislakko 1956 - kokoelma/Työtaistelut -arkisto, Ka.

²⁰⁴ Liite 2 ilmoitukseen n. 603/56-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton kirje 10.3.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka; KK:n siht. ptk. 9.3.1956: Ce. SKPA, Ka; Tvlk:n ptk. 23.3.1956: Cd. SDPLA, Ka; Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto ry:n toimintakertomus v. 1956, s. 11-20.

Lakon aikana SAK salli vain yhden poikkeuksen kirjapainolakkoon. Se myönsi luvan painaa Väinö Tannerin 75-vuotisjuhlien kunniaksi ensimmäisen kappaleen hänen juhlakirjastaan erikoisluvalla. Hakalehto 1974, 213.

Keskusjärjestön ja Kirjatyöntekijöiden Liiton rahkeet eivät riittäneet estämään monistelehtien ilmestymistä, sillä lehtiä ilmestyi kymmeniä. Suurimpien päivälehtien lisäksi myös STK ja MTK julkaisivat omaa tiedotuslehteään. Työnantajat julkaisivat lakon aikana myös nelisivuista *Teollisuuslehteä*, jonka levikki nousi miltei pariinkymmeneen tuhanteen. Monistetta jaettiin jäsenliittojen ja paikallisten jakajien välityksellä 36 paikkakunnalle. Lakon aikana myös Taloudellinen Tiedoituslaitos valjastettiin kokonaisuudessaan palvelemaan STK:n uutisointia ja tiedotustoimintaa. Toimiston työskentely muutettiin vuorotyöksi, minkä seurauksena toimintaa pidettiin yllä ympäri vuorokauden paria aamu-yön tuntia lukuun ottamatta. Työnantajien keskusjärjestö järjesti lakon aikana omia tiedotustilaisuuksia, jonka lisäksi sillä oli jatkuva puhelinpäivystys. Paikallistoimikunnat viritettiin toimintakuntoon viiden vuoden tauon jälkeen, joskin toiminta aluksi oli kovin vaikeaa. STK oli organisoinut kaikessa hiljaisuudessa kuljetusverkoston, - paikallistoimikuntien, yritysten ja työnantajayhdistysten avulla - mutta sen kapasiteetti oli vähäinen eikä se kattanut koko maata. Silti sen kautta saatiin keskusliiton tiedotteiden ohella kuljetettua muutakin postia suurimmille jäsenyrityksille.²⁰⁵ Lakon vastustajat tiesivät, että omien uutisten välittäminen lakon vastustamisen kannalta oli aivan olennaista. Yleinen mielipide määräsi, miten lakon osapuoliin ja heidän toimiinsa suhtauduttiin.

Puolueista etenkin kokoomus julkaisi monistelehtiä suurimmilla paikkakunnilla. Nämä lehdet joutuivat usein Kirjatyöntekijöiden Liiton mustalle listalle. Omaa monistelehteään julkaisivat myös maan suurimmat liikelaitokset, muun muassa Kansallis-osake Pankki.²⁰⁶ Lisäksi suurimmissa kaupungeissa ilmestyi monia paikallisten ammattiosastojen lakkolehtiä. Esimerkiksi Tampereella näitä lehtiä ilmestyi puolenkymmentä.²⁰⁷ Jyväskylässä paikallisten ammattiosastojen lehtiä ei ilmestynyt. Ammattiosastojen omat lehdet kielivät siitä, että SAK:n uutismonopoli koettiin ristiriitaisesti myös omissa joukoissa. Keskusjärjestön välittämien uutisten ei katsottu riittävän, vaan niitä haluttiin täydentää itselle tärkeillä ja omalta kannalta mielenkiintoisilla tiedoilla.

Monistelehtien uutisoinnin taso vaihteli suuresti. Suurimpien päivälehtien sekä etujärjestöjen lehdet pyrkivät noudattamaan hyvän uutisoinnin rajoja ja tavoitteita. Sen sijaan osa lakon aikana ilmestyneistä lehdistä oli perustettu puhtaasti vastustamaan SAK:oa. Tällöin uutisointi lähenei solvaamista ja oli kovin yksipuolista. Asiatietoa mainittuihin lehtiin mahtui kovin vähän, sillä tarkoitus

²⁰⁵ Teollisuuslehden levikki yleislakon aikana 1956 -muistio: mappi 1224/ko 100: F1. STKA, Elka; Suomen Työnantajain Keskusliiton toimintakertomus 1957, s. 15, 32; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1956, s. 116-117; Mansner 1984, 466.

²⁰⁶ Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto ry:n toimintakertomus v. 1956, s. 11-20; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Kokoomuslehtinen huutaa jo hädissään"; Ptl 14.3.1956 (Jkl), "Painovapauslakia rikottu törkeästi"; Lakon aikana syntyneiden oikeistolehtien sisällöistä Kankaansydän 1959, 47-55. Maalaisliitto ei julkaissut omaa lehteä.

²⁰⁷ Tietoja maaseudulta, päiväämätön: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. KokA, PTA; Yleislakko 1956 -kokoelma ko 5. Työtaistelut, Ka; Yleislakko 5.3.1956 (Pori), "Länsi-Suomi yritti ilmestyä"; Kuopion Kunnallisvirkamiesyhdistys ry:n tiedoituksia 17.3. ja 19.3.1956: H2. KokA, PTA; Porvarillisia maakuntalehtiä olivat lakon aikana muun muassa Viimetiedot, Etelä-Suomen Sanomat, Hämeen Sanomat, Kajaanin Uutispalvelu, Etelä-Suomen telex-uutiset, Länsi-Suomi, Satakunnan Kansa, Savon Sanomat, Savo, Iisalmen Sanomat, Turun Sanomat, Uusi Aura ja Karjalainen.

oli mustamaalata keskusjärjestöä sekä lakkolaisia.²⁰⁸ Lehtien runsauden seurauksena kaupungeissa ei tarvinnut olla uutispimennossa, joskin monisteiden kirjavuuden vuoksi lakosta saatu kuva muodostui kovin ristiriitaiseksi, mikä osaltaan vaikutti myös syntyneisiin mellakoihin. Lakon loppua kohden uutisointi parani jatkuvasti. Monisteiden lisäksi useilla paikkakunnilla alkoi ilmestyä painettuja lehtiä.²⁰⁹

Myös lakkolaiset yrittivät estää monistelehtien julkaisemisen. Useaan otteeseen järjestettiin mielenosoituksia porvarilehtien edustalle ja vaadittiin niitä lopettamaan ilmestyminen. Vaatimuksia esitettiin muun muassa *Uudelle Suomelle*, *Iltasanomille*, *Turun Sanomille* sekä *Uudelle Auralle*.²¹⁰ Kun mielenosoituksesta ei ollut apua, ryhtyivät lakkolaiset joukolla irtisanomaan porvarilehtien tilauksia, mihin kommunistit olivat kehottaneet paikallisissa monistelehdissään sekä paikallisten ammattiosastojen kokouksissa.²¹¹ Vaikka lehtien toimitalojen edustoilla tunteet saattoivat ajoittain kuumeta, aiheutti tilanne hauskojakin satumia. Esimerkiksi Kuopiossa noin 200 lakkolaista kokoontui kokoomuslehti *Savon* edustalle ilmoittaen tilauksen peruuttamisesta. Paikalle kutsuttu poliisi järjesti lakkolaiset jonoon, jolloin vain kuusi ihmistä meni sisälle ja peruutti tilauksensa. Eräs lehtensä peruuttanut soitti illalla lehden toimitukseen ja sanoi ettei tarkoittanut totta peruutuksellaan, vaan oli suostunut siihen toisten pakotuksesta.²¹² Toisaalta, irtisanomiset saattoivat olla hyvinkin laajoja, sillä esimer-

²⁰⁸ Lehdissä pyrittiin toimittamaan sekä koti- että ulkomaan uutisia, urheilu-uutisia ja radio-ohjelmia. Niissä julkaistiin myös pilakuvia ja sanaristikoita. Lakon synnyttämistä protestilehdistä esim. Rikkuri 2.3.1956, "Yleislakosta ja vähän muustakin": Yleislakko 1956 -kokoelma ko 7. Työtaistelut, Ka; Kiikari 14.3.56, "Saarrot lisääntyvät - ammattityö kunniaan"; Kiikari 15.3.56: ko Ykm, Yleislakkoajan julkaisuja Kuopion piirissä. SUPOA; Vastaavia lehtiä olivat myös Kaapelitehtaan Uutispalvelu ja Purnaajapoika. Yleislakko 1956 -kokoelma ko 7. Työtaistelut, Ka.

²⁰⁹ Esim. SK:n uutispalvelu n. 21, 17.3.1956, "Tiedotustoiminta parantunut"; Lakon jälkeen monistelehdet olivat kysyttyä tavaraa. Muun muassa sekä SAK että KNL pyysivät osastojaan keräämään ilmestyneitä lakkolehtiä talteen ja lähettämään niitä keskustuomistoon. Taistelu haluttiin saada tuoreeltaan talteen. Ilmoitus 12.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. Koka, PTA; SAK:n kiertokirje n. 14, 24.3.1956: ko 2, Lähteneet kiertokirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA.

²¹⁰ Esim. TS:n uutismoniste n. 2, 8.3.1956; TS:n uutismoniste n. 2, 9.3.1956; US:n uutiskatsaus n. 4, 7.3.1956, "Joukko lakkolaisten edustajia..."; US:n uutiskatsaus n. 3, 9.3.1956, "Turussa ovat lakkolaiset eilen ja tänään...".

²¹¹ Esim. Ltmk:n ptk. 17.3.1956: Cd. SRL8A, JYMA; Kuukausikok. ptk. 1.4.1956: Ca6. Sml26A, JYMA; Osuuskunta Työn Voiman toimintaa vuonna 1956: Ca1, TVA, JYMA; Ptk:n ote OK Työn Voiman juhlakokouksesta 5.6.1956: Ca1. TVA, JYMA; Työn Voiman asiamieslehti 2/1956, "Yleislakon jälkeen"; Vuosikertomus 1956 Osakeyhtiö Keskimään toiminnasta: III D2. Keskisuomalaisen historiatoimikunta, III Oy Keskimaa -arkisto, JYMA; Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön 50 -vuotis-piirikokouksista Jyväskylässä 7.-8. päivinä huhtikuuta 1956, s. 23.

Pian lakon jälkeen tekemässään tutkimuksessa Kankaansydän totesi lehtien tarpeen lakon aikana olleen suuri. Kunnollista tiedotustoimintaa Kankaansydän tutkimuksen mukaan todella kaivattiin. Lehtien puuttumista korvattiin lukemalla monistelehtiä ja kuuntelemalla radiota. Kankaansydän 1959, 79, 95.

²¹² Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Yhteenveto 9.3.1956ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Tiedotustmk:n ptk:t 13.3.1956: ko 1; Tiedotustoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA; HS:n lisälehti n. 3, 9.3.1956, "Mielenosoitus Kuopiossa"; Ptl 16.3.1956 (Jkl), "Lehtitilauksia peruutetaan".

kiksi Joensuussa ilmestyvä *Karjalainen* menetti arvioiden mukaan jopa satoja tilaajia.²¹³

Lakkolaisten viha kohdistui erityisesti Suomen Tietotoimiston (STT) sekä Yleisradion uutisointiin. Tietotoimiston väitettiin tahallisesti vääristelleen antamia uutisia ja suhtautuneen kielteisesti lakkoon sekä tukeneen avoimesti työnantajapuolta. Sekä SDP että SKDL pitivät tietotoimiston uutisointia, ”kauhumaalausta”, olennaisena tekijänä mellakoiden syntymiseen. Puolueet lähettivät lähetystönsä Yleisradioon vaatiessa STT:n uutisoinnin oikeudenmukaisuutta. Myös SAK vetosi Yleisradioon tietotoimiston uutisten oikaisemiseksi.²¹⁴ Keskusjärjestö syytti tietotoimistoa virheellisistä väitteistä, joissa pyrittiin systemaattisesti antamaan kuva, että lakossa oli kyse hulinoinnista. Kaikki tähän viittaavat asiat suurenneltiin, mutta pääasiasta vaiettiin: SAK:n uutisia ei mainittu, niitä lyhennettiin tai piilotettiin ”merkitykseltään toisarvoisten järjestöuutisten taa”. Keskusjärjestö vaati STT:oa, ”yhteiskunnan mätäpaiseita”, puhdistettavaksi. Radiouutisointi tuli antaa jonkin valtiollisen elimen tehtäväksi. Lakkolaiset kävivät useaan otteeseen osoittamassa mieltään tietotoimiston edustalla, ilman mainittavia tuloksia.²¹⁵

STT:n uutisten väittäminen vääräksi ei ollut vailla pohjaa, tietotoimisto nimittäin antoi sattuneista häiriöistä jopa oikeistolehtiä karumman kuvan ja muokkasi poliisin antamia tietoja. Tietotoimisto uutisoi monien lakkotapahtumien henkilömäärät huomattavasti muista poikkeavin luvuin, riippuen siitä, kuka tilaisuuden järjesti. Kyse oli selvästi valitusta, lakkoa vastaan suunnatusta uutisoinnista ja linja piti lakon loppuun saakka. Sinänsä tietotoimiston uutisoinnin luotettavuus tuskin erosi esimerkiksi kommunistien antamasta uu-

²¹³ Liite 1 ilmoitukseen n. 590/56-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 14, 11.3.1956, ”Pois porvarilehdet työläiskodeista!”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; KNL:n tiedotuslehti n. 19, 13.3.1956, ”Tietoja maaseudulta”: H1. KokA, PTA; TkS 27.3.1956, ”Karjalainen menettänyt satoja tilaajia Pohjois-Karjalassa yleislakon aikana ja sen jälkeen”; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 16, 13.3.1956, ”Tilajakato porvarilehdillä”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

Lakkotapahtumia Valkeakoskella erittäin kriittisesti uutisoinut Valkeakosken Sanomat koki lakon jälkeen todellisen irtisanomisaallon, sillä noin 1 200 lakkolaista ilmoitti lehden toimitukseen haluavansa peruuttaa tilauksensa ja saada rahansa takaisin. Näin toimittiin. Valkeakosken tehtaiden johtaja vuorineuvos Juuso Waldenin käskystä lehti kuitenkin lähetettiin edelleen kaikille ilmaiseksi. Niinpä vuoden loppuun mennessä lähes kaikki tilauksensa peruuttaneet olivat sen uusineet. Raunio 1996, 84-85.

²¹⁴ Eduskuntaryhmän ptk:t 7.3 ja 8.3.1956: mf32. SDPA, TA; Puoluetmk:n ptk. 3.3.1956, klo 14.30: mf63. SKPA, Ka; Tvlk:n ptk. 1.3.1956. SAKA, AyA; Ptl 8.3.1956 (Jkl), ”Mikä on STT?”; Ptl 9.3.1956 (Jkl), ”Radion hallintoneuvoston sos-dem jäsenet kävivät pääjoht. Sundströmin luona”.

²¹⁵ HS:n lisälehti n. 2, 7.3.1956, ”Lakkolaislähetystö”; Ptl 8.3.1956 (Jkl), ”Mikä on STT?”, ”STT:n ja US:n uutistoiminta herättää suurta suuttumusta”; Ptl 9.3.1956 (Hki), ”Pohjoismaiden sanomalehdistö STT:n uutisten umpisokkelossa”; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 8, 7.3.1956, ”STT:ssä kävi...”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; TkS 23.3.1956, ”STT:n kukkatarhasta poimittuja ’lakkouutisia’”.

SAK:n tiedotustoimikunta yritti keksiä keinoja, jolla STT olisi saatu nolatuksi. Toivo Anttilan mukaan oli suunnattava kampanja sen uutisointia vastaan ja oli alettava käyttää nimeä ”STT = Sovelletun Totuuden Tiedoittaja”. Tiedotustmk:n ptk:t 13.3.1956: ko 1; Tiedotustoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA.

tisoinnista. Ongelmana oli kuitenkin se, että STT nautti (puoli)virallisen tietotoimiston asemasta, ja sen uutisointia oli totuttu pitämään puolueettomana. Uutisten välittäjänä myös Yleisradio sai osan syytöksistä.²¹⁶

Lakon jälkeen herätti yleisesti ihmetystä, että SAK:n annettiin sulkea muiden lehtien suut ja monopolisoida uutisointia. Tapausta pidettiin räikeänä siksi, että sosialidemokraattisen työväenliikkeen katsottiin alkuajoistaan asti vaatineen sananvapautta. Nyt nuo vaatimukset oli unohdettu. SAK:n johdon katsottiin tahallisesti käyttäneen uutisointia omana lakkoaseenaan.²¹⁷ Keskusjärjestö kiisti esitetyt syytökset; lehdistö oli ollut vain yksi osa tiivistä lakkorintamaa.²¹⁸

Lakon päätyttyä Sanomalehtien Liitto ja Maaseutulehtien Liitto lähettivät pääministeri Fagerholmille kirjeen, jossa ne toivoivat valtiovallan jollakin tavoin tulevaisuudessa turvaavan lehtien ilmestymisen myös lakon aikana. Fagerholm suhtautui vetoomukseen myötämielisesti. Positiivisiin toimiin kirje ei kuitenkaan missään vaiheessa johtanut, vaan vastaus siihen sisältyi pääministerin eduskunnalle antamaan hallituksen tiedonantoon.²¹⁹ Lakon jälkeen *Västra Nylandille* antamassaan haastattelussa Fagerholm totesi, että lehdet piti jättää lakon ulkopuolelle ja lupasi ottaa asian myöhemmin tutkittavaksi. Pääministeristä asia ei kuitenkaan ollut niin helppo järjestää lainsäädännöllä vaan siitä olisi päästävä yhteisymmärrykseen järjestöjen kesken. *Palkkatyöläisen* monopoliasemaa ja ilmestymistä sanomalehtenä hän erityisesti paheksui. Tiedotusmoniste olisi ollut riittävä. Fagerholm oli ilmaissut kantansa SAK:lle jo lakon aikana, muttei siihen kiinnitetty huomiota.²²⁰

Vasemmalla paheksuttiin STT:n ja Yleisradion uutisoinnin puolueellisuutta.²²¹ Tietotoimisto julkaisikin lausunnon, jossa se kertasi lakon aikaisen uu-

²¹⁶ Myös Yleisradiossa suhtauduttiin lakkoon melko välinpitämättömästi. Se ei esimerkiksi lähettänyt minkäänlaista selostusta 16.3. kautta maan järjestetystä lakkolaisten suurmarssista, kun taas Ruotsin radio lähetti tapahtuman suorana. SSd 23.3.1956, "Yleisradiomme".

²¹⁷ Vuoden 1949 kirjaltajain lakon aikana pääministeri Fagerholm vaati lehtien ilmestymistä, mikä kuului hänen mukaansa demokratiaan. Esim. Hbl 23.3.1956, "Det fria ordet i trängmål"; US 23.3.1956, "Tilintekoa", "Pimennys".

²¹⁸ SSd 27.3.1956, "SAK:n jäsenistölle! Maamme palkansaajille"; Lue kommentit SAK:n julkilausumasta Maakansa 4.4.1956, "Oman voimansa mitalla".

Lakon jälkeen oikeistossa maahan vaadittiin Tanskan ja Ruotsin mallia, sillä molemmissa maissa lehdet jätettiin yleensä lakkotaisteluiden ulkopuolelle. Hbl 23.3.1956, "Det fria ordet i trängmål"; Teollisuuslehti n. 4/1956, "Kuukauden kuvastimesta"; US 28.3.1956, "Lehdistörauha turvattava".

²¹⁹ Suomen Lehdistö n. 2-4/1956, "Vastalause"; Kankaansydän 1959, 138-139.

²²⁰ Suomen Lehdistö n. 2-4/1956, "Lakko ja lehdistö", "Pimeä lakko"; Fagerholm 1977, 286; Lehtien kommenteista lehtilakosta esim. Hbl 23.3.1956, "Det fria ordet i trängmål"; HS:n lisälehti n. 1, 20.3.1956, "Miksi lehdet eivät ilmesty?"; KSML 24.3.1956, "Toimituspöydän takaa"; KSML 25.3.1956, "Toimituspöydän takaa"; Kuvaposti n. 10-14/1956, "Yleislakko ja demokratia"; Liitto 23.3.1956, "Laittomuuden viikot"; Liitto 29.3.1956, "Yhteiskunnan turvaksi"; PS 28.3.1956, "Sananvapaus turvattava"; Uusi Kuvalehti n. 10-13/1956, "Rautaesiripun takana".

²²¹ STT:sta ja YLE:sta käydystä keskustelusta esim. Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 11-12; K-ST 23.3.1956, "Työväenliike maan ratkaisevaksi valtatekijäksi!"; SSd 23.3.1956, "Yleisradiomme"; TkS 23.3.1956, "STT:n kukkatarhasta poimittuja 'lakkouutisia'"; Vrt. Hbl 27.3.1956, "FNB:s radionyheter under strejken"; Hbl 28.3.1956, "Det fria ordet och notisbyrån"; IS 27.3.1956, "Vieläkin lakkouutisia"; Suomen Lehdistö n. 2-4/1956, "Lakko ja lehdistö";

tisointinsa perusteita. Se katsoi menettelleensä puolueettomasti, eikä poikkeuksellisissa olosuhteissa pystynyt parempaan. Tietotoimisto ei pyytänyt anteeksi uutisointiaan vaan ilmoitti toimineensa jopa lakkolaisille myötämielisesti: sen uutiset oli tulkittu tahallisesti väärin. Syyttely osapuolten välillä jatkui jonkin aikaa lakon jälkeenkin ja työväenlehdissä kehoitettiin edelleen perumaan porvarilehtien tilauksia. Ajan myötä kirjoittelu laantui.²²²

Lakon aikana sekä kokoomus että SKDL olivat tehneet uutisoinnista eduskuntakyselyn. Vastaukset saatiin vasta lakon jälkeen. Mauri Ryömän kysymykseen Yleisradion ja STT:n uutisoinnista ministeri Palovesi katsoi pääministerin vastanneen jo hallituksen tiedonannossa. Saman vastauksen sai kokoomuksen Tuure Junnila. Pientä lohtua vasemmistolle tosin toi Yleisradion STT:lle antamat moitteet lakon aikaisista uutisista.²²³

SAK:n kanta lehtien ilmestymisestä oli lakkorajat huomioiden selvä: lehdet olivat lakossa ja siksi niiden ilmestymistä ei sallittu. Ilmeistä kuitenkin oli, että lehtien ilmestymisessä keskusjärjestöä harmitti eniten se, että myös vastapuoli pystyi välittämään omia tietojaan. Mikäli SAK:n uutismonopoli olisi onnistunut, olisi lakkorintama ollut todennäköisesti huomattavasti tiiviimpi. Kyse lakon tiedonvälityksessäkin oli siis vallasta ja sen käytöstä. Julkisen sanan hallinta takasi sen ohjaajalle vahvan aseman. Siihen myös SAK:ssa pyrittiin. Oikeiston vastatoimien vuoksi siinä ei kuitenkaan onnistuttu.

3.3 MTK:n luovutuslakko

3.3.1 Maitolakon käytännön toteutus

Samanaikaisesti SAK:n julistaman yleislakon kanssa alkoi MTK:n julistama maataloustuotteiden luovutusten keskeytys, kansankielellä luovutuslakko. Paria päivää ennen luovutuslakon alkua, 28.2.1956, maataloustuottajien yhdistykset kokoontuivat eri puolilla maata käsittelemään lakko-ohjeita ja lakon toteuttamista. Maakunnallisten liittojen tuki keskusjärjestön toimille oli kokouksissa yksimielinen. Keskusjärjestöä vaadittiin kaikin keinoin estämään mahdolliset

Uusi Kuvalehti n. 14/1956, "Kauko Kare: Yhdeksäntoista vuorokautta jääräpäiden itsetutkiskelua"; Ylioppilaslehti osallistui keskusteluun lähinnä arvioimalla muiden lehtien käymää keskustelua. Ylioppilaslehti 6.4.1956, "Jälkipuheista".

²²² Esim. HS 27.3.1956, "STT:n radiouutiset lakon aikana"; IS 27.3.1956, "Vieläkin lakko-uutisia"; Vrt. SSd 28.3.1956, "STT selittää"; TkS 27.3.1956, "Totuus saa odottaa STT:n oven takana"; TkS 29.3.1956, "Uutisvälityksen ja lehdistön vapaudesta"; TkS 5.4.1956, "STT säästämässä totuutta"; VS 29.3.1956, "Käsitteet selvenivät"; Lue ohjeet työväenlehtien levikin edistämisestä Lehdistömme levitystyön voimistaminen yleislakon luoman tilanteen pohjalla, kirje n. 122, KD n. 55/56, 27.3.1956: Fb10. JJA/SKPA, Ka; HS 1.4.1956, "Lehtemme työläislukijoille"; Klemola 1975, 101.

²²³ Kokoomuksen kysymyksen aiheena oli lehtien ilmestymisen estäminen lakon aikana, SKDL:llä Yleisradion ja STT:n lakkolaisille vihamielinen uutisointi. Eduskunnan täysistunto 4.4.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I; Eduskuntaryhmän ptk. 4.4.1956: mf23. SKDLeA, Ka; TkS 5.4.1956, "Epätäydellinen vastaus", "Yleisradio ja STT"; TV 5.4.1956, "Yleisradio kehoittanut STT:oa asiallisuuteen".

hinnanalennukset. MTK:n mukaan mieliala kokouksissa oli erittäin päättäväinen.²²⁴

Luovutuslakosta ei tullut täydellistä. Kaikki meijerit eivät asettuneet MTK:n julistamaan rintamaan vaan kymmenkunta meijeriä päätti vastaanottaa maitoa lakosta huolimatta. Tosin nekään eivät luovuttaneet maitotaloustuotteita yleiseen kulutukseen. Meijerit saivat vastaanottaa vielä 1.3.1956 kaiken tiloilta saadun maidon, minkä kello 6 aamulla lähteneet maitoautot meijereihin kuljettivat. Samoin osuusteurastamot olivat oikeutettuja lähettämään jakeluliikkeille sellaisia lihajalosteita, jotka eivät kestäneet varastointia tai joita niillä ei ollut mahdollisuutta säilyttää syväjäädäytymöissä. Lihaa ja lihajalosteita ei kuitenkaan saanut lähettää jakeluliikkeille enää lakon alettua. MTK pyrki taivuttamaan ”kapinoivat” meijerit rintamansa taakse ja varoitti *Maaseudun Tulevaisuudessa* meijereitä rikkuruudesta.²²⁵ Rikkuri oli siten vihan kohde niin ammattiyhdistysliikkeelle kuin tuottajillekin.

Luovutuslakon aikana lapsille, sairaille ja vanhuksille jaettiin päivittäin maitoa enintään puoli litraa henkilöä kohti. Jakeluliikkeille toimitettiin luovutuslakon aikana noin 15 prosenttia normaalista päivittäisestä jakelusta jaettavaksi alle 2-vuotiaille lapsille, imettäville äideille, yli 70-vuotiaille vanhuksille sekä lääkärintodistuksen perusteella määrätyille henkilöille. Sairaaloille, lastenkodeille ja -seimille sekä vanhainkodeille meijerit saivat jakaa maitotaloustuotteita yli mainitun prosenttirajan, kuitenkin enintään normaalijakelua vastaavasti. Ohjeiden mukaisen maitomäärän saivat noutaa tuottajilta vain MTK:n liittojen määräämät tuottajien hallinnassa olleet meijerit. Samalla ne suorittivat myös jakelun liikkeille. Maidosta ei maksettu tuottajille hintaa lakon ajalta, mutta meijerit sitoutuivat antamaan maidosta saamansa hinnan MTK:n johdon myöhemmin määräämään tarkoitukseen. Maitotaloustuotteiden ohella myös halkojen luovuttaminen tiloilta oli kielletty. Vastavetona maataloustuotteiden luovutusten keskeyttämiselle SAK ilmoitti 2.3., että niissä meijereissä, jotka MTK:n käskystä olivat kieltäytyneet luovuttamasta valmisteitaan kulutukseen, julistettiin kaikki työt lakon alaisiksi. Samalla margariinitehtaat vapautettiin yleislakosta.²²⁶

Luovutuslakko jakoi osapuolten mielet jyrkästi kahtia. Tukensa luovutuslakolle antoivat lähinnä porvaripuolueet sekä maataloustuottajien määräysvallassa olleet markkinoimisjärjestöt, osuusmeijerit ja keskusliikkeet, osuusteurastamot sekä erilaiset osuuskunnat kuten Metsäliitto. Ulkomailta tukea lupasi MTK:n Norjan sisarliitto ja kotimaassa MTK:n puolesta rummutti sen oma lehti,

²²⁴ Johtokunnan ptk:t 17.2. ja 23.2.1956. MTKA; Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1955, s. 78; KSML 29.2.1956, ”Luovutuslakko kestää yhtä kauan kuin yleislakkokin”; MT 25.2.1956, ”Maataloustuottajat kokoontuvat”; MT 1.3.1956, ”Päättävä mieliala maakunnissa”.

²²⁵ Johtokunnan ptk. 29.2.1956. MTKA; MT 28.2.1956, ”Ohjeet maataloustuotteiden luovutusten keskeyttämisen varalta”, ”Tuotteiden luovutusten keskeyttäminen ja keskusliikkeet”.

²²⁶ Johtokunnan ptk. 29.2.1956. MTKA; SAK:n kltmk:n ptk. n. 2, 2.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; HS 1.3.1956, ”Elintarvikkeiden luovutuslakko alkaa rinnan yleislakon kanssa”; MT 28.2.1956, ”Ohjeet maataloustuotteiden luovutusten keskeyttämisen varalta”, ”Tuotteiden luovutusten keskeyttäminen ja keskusliikkeet”.

Maaseudun Tulevaisuus.²²⁷ Sen sijaan SAK, sosialidemokraatit sekä kommunistit vastustivat jyrkästi luovutuslakkoa. Julkisuudessa esittämistään väitteistä huolimatta SKDL:n maatalouspoliittinen jaosto joutui kokouksessaan myöntämään, että MTK oli saanut rintamaansa myös pienviljelijöitä. Oman rintamansa tehostamiseksi puolue aloitti Maalaisliittoa ja kokoomusta kohtaan suunnatun arvostelukampanjan. Samalla propagointityö suunnattiin pienviljelijöihin. Oli osoitettava, että pienviljelijät ja palkkatyöläiset olivat yhteisessä rintamassa suurpääomaa vastaan. Molemmilla oli puolustettavanaan yhteiset edut.²²⁸ Paikallistasolla uutta linjaa julistettiin muun muassa lakkotoimikuntien tai vastaavien julkaisemissa monisteissa.²²⁹

Kommunistien väitteissä suurin osa pienviljelijöistä vastusti luovutuslakkoa ja lakon katsottiin olevan hyvä esimerkki kokoomuksen vehkeilystä. Kiista siitä, olivatko pienviljelijät luovutuslakon takana vaiko eivät, selittyi osin sillä, että maassa oli 1950-luvulla useita viljelijäjärjestöjä, joilla kaikilla oli tukenaan eri poliittinen puolue. Yli puolet MTK:nkin jäsenistä oli todellisuudessa pienviljelijöitä, sillä kukin heistä omisti peltoa alle kymmenen hehtaaria. Keskusjärjestön jäsenyyteen vaadittiin kolmen hehtaarin peltopinta-ala. Näin monet ”todelliset” pienviljelijät jäivät luovutuslakon ulkopuolelle, koska eivät kuuluneet MTK:oon lainkaan. Tämä tosiasia sai vasemmiston esittämään luovutuslakon vesittyneen pienviljelijöiden vastustukseen. Vaikka väite onkin liioiteltu, totta on, että osa keskusjärjestöön kuuluneista pienviljelijöistä vastusti luovutuslakkoa.²³⁰

Osapuolten valittua linjansa tilanne luovutuslakon aikana kuumeni huomattavasti. Yleisesti ottaen maidontuottajat ottivat tilanteen vastaan rauhallisesti, mutta ylilyönnejäkin sattui. Suurin osa tuottajista säilöi maidon omiin astioihinsa tai juotti sen vasikoille. Aatteelleen uskollisimmat kuitenkin kaatoivat maidon maahan, mikä närkästytti yleislakkolaisia. Seurauksena oli paikoin väkivaltaisia yhteenottoja isäntien ja yleisön välillä ja uhkauksia jaettiin puolin ja

²²⁷ HS 1.3.1956, ”Elintarvikkeiden luovutuslakko alkaa rinnan yleislakon kanssa”; KSML 1.3.1956, ”Yleislakkoneuvottelut katkesivat yöllä klo 1”, ”Maataloustulokysymykset eivät estä hallituksen muodostumista”, ”Norjalaiset tukevat MTK:n luovutuslakkoa”; MT 28.2.1956, ”Ohjeet maataloustuotteiden luovutusten keskeyttämisen varalta”, ”Tuotteiden luovutusten keskeyttäminen ja keskusliikkeet”; MT 1.3.1956, ”Päätävä mieliala maakunnissa”, ”Lakkoon?”; Lue luovutuslakon syistä sekä Maalaisliiton suhtautumisesta luovutuslakkoon Hokkanen 2002, 358-363.

²²⁸ Ptk. 2.3.1956. MjA/SKDLA, Ka; Anttila 1978, 267.

²²⁹ Ks. esim. Pietarsaaren kltmk:n lausuma ”Talonpoika ja työmies”: ko 5, 2. Yleislakko 1956 -kokoelma/Työtaistelut -arkisto, Ka; SKDL:n Vaasan piirin talonpoikaisjaoston Lakkorintama -lehti n. 1: ko 5. Yleislakko 1956 -kokoelma/Työtaistelut -arkisto, Ka.

²³⁰ SKDL:n tiedotuksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 1, 2.3.1956, ”Luovutuslakko herättää katkeruutta maaseudulla”; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 12, 9.3.1956, ”Pienviljelijät auttavat lakkolaisia”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

Kommunistien lausunnoissa oli osaltaan kyse propagandasta, jonka oli tarkoitus hajottaa MTK:n lakon rivejä. MTK:n lisäksi 1950-luvulla tuottajajärjestöinä toimivat Pienviljelijäin Keskusliitto (PKV), joka oli porvarillinen, Pienviljelijäin Liitto (PVL) oli kommunistinen ja Suomen Pienviljelijäin Liitto (SPVL) sosialidemokraattinen. Sen sijaan MTK oli puolueeton järjestö, joka suhtautui puolueisiin siten, kuinka puolueet suhtautuivat siihen. Siksi suhteet vasemmistoon olivat yleensä kielteiset. Ijäs 1965, 7-8, 16-17.

toisin. Luovutuslakon lakkovahdit pysäyttelivät myös liikennettä ja estivät maidon haun tiloilta.²³¹ Vasemmiston lehtien esittämien väitteiden mukaan Koskenkorvalla tarkastettiin luovutuslakon aikana jopa kauppaliikkeitä, etteivät ne olisi myyneet lakon alaisia tuotteita. Myös Tuusniemen kirkonkylää väitettiin piiritetyn niin, ettei elintarvikekuljetuksia sinne päästetty.²³² Vaikka kuvaukset lienevät suurelta osin liioittelua, sisältyy niihin osaltaan myös totuuden siemen, sillä luovutuslakon aikainen tilanne oli paikka paikoin verrattavissa yleislakon aikana syttyneen bensasodan synnyttämiin väkivaltaisuuksiin. Jyväskylän seudulla luovutuslakko sujui ilmeisen rauhallisesti, sillä yhteenotoista ei löydy mainintoja.

Luovutuslakkorintama ei pysynyt tiiviinä, sillä vasemmistolaiset keskusliikkeet Elannon ja eräiden muiden OTK-osuusliikkeiden johdolla eivät noudattaneet MTK:n ohjeita, vaan keräsivät edelleen maitoa viljelijöiltä luvaten tilittää maidosta entiseen tapaan. Vasemmistolaiset liikkeet halusivat siis tietoisesti rikkoa luovutuslakon rintamaa; sitä pidettiin luonnollisena toimenpiteenä. Mielenkiintoista kyllä, yleislakon osalta tilanne nähtiin aivan toisin. Rikkuruutta esiintyi ilmeisesti myös suoritusportaassa. Esimerkiksi Jyväskylän seudulla luovutuslakon lakkovartijoiden ja tuottajien väitettiin myyneen maitoa vartioimattomista tonkista mustaan pörssiin 40 markan litrahintaan. Joidenkin tietojen mukaan maitoa myös tuotiin salaa kauppoihin. Niin ikään Valion väitettiin kauppaavan maitoa. Mainittujen väitteiden todenperäisyyttä on kuitenkin vaikea selvittää. Luovutuslakon alkamisen seurauksena suurimmilla paikkakunnilla olikin havaittavissa hamstraamista. Erityisesti hamstrattiin voita, munia ja perunoita, joiden arveltiin riittävän vain muutamaksi päiväksi. Varsinkin Helsingissä ilmeni suuria vaikeuksia päivittäisten maitoannosten saamiseksi kauppoihin, sillä viljelijät eivät halunneet luovuttaa maitoa mainittuun tarkoitukseen ilmaiseksi.²³³

3.3.2 MTK saa haluamansa

Ennen lakon alkua MTK uhkasi jatkavansa luovutuslakkoa yhtä kauan kuin SAK yleislakkoaan. Parin eletyn lakkopäivän jälkeen mieli oli kuitenkin muuttunut. Jo 2.3. MTK:n johtokunnan kokouksessa puheenjohtaja Veikko Ihamuotila ilmoitti, että hän ja toiminnanjohtaja E.J. Korpela olivat omasta puolestaan hyväksyneet uuden hallituksen hallitusohjelman maataloutta koskevat kohdat siinä muodossa kuin ne edellisyön neuvotteluissa oli esitetty. Samalla Iha-

²³¹ Esim. TMT 255:1161/1 (Mörk), TA; TV 27.3.1956, "Maitoa kaadettiin väkivalloin maahan, uhkauksia..."; TV 28.3.1956, "Toissilmäisyyttä"; Luovutuslakon aikaisista menettelytavoista ks. myös Kauniskangas 1956, 28-31.

²³² TV 27.3.1956, "Luovutuslakon lakia ja järjestystä"; Ks. myös Kauniskangas 1956, 29-30.

²³³ Johtokunnan ptk. liitteineen 2.3.1956. MTKA; HS 1.3.1956, "Elintarvikkeiden luovutuslakko alkaa rinnan yleislakon kanssa"; Kansan Lehti 14.8.1958, "Yleislakon ajat päiväkirjan lehdillä"; Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), "Maataloustuottajien lakonvartijat maidon myyjinä".

Kuorimatton maito maksoi vuonna 1956 keskimäärin 30,43 markkaa litralta. Suomen Taloushistoria 3, Taulukko 14.4.b, 454.

muotila suositteli johtokunnalle mainittujen kohtien hyväksymistä. Ehdotus herätti laajan keskustelun, jonka tuloksena johtokunta kuitenkin yksimielisesti päätti sen hyväksyä. Myös ruotsinkielinen sisarjärjestö SLC ilmoitti hyväksyvänsä hallitusohjelman maatalouskohdat. Päätöksen synnyttyä MTK:n johtokunta ryhtyi saman tien käsittelemään maataloustuotteiden ja halkojen luovutusten keskeyttämisen lopettamista, sillä tilanne oli se, että mikäli luovutuslakkoa jatkettaisiin siitä huolimatta, että keskusliiton vaatimukset oli otettu huomioon hallitusohjelmassa, voitaisiin järjestön toimenpiteiden katsoa tukevan SAK:n yleislakkoa ja sen vaatimuksia. Koska oli ilmeistä, ettei maatalouden kannalta ollut mahdollista päästä hallitusohjelmassa luvattua parempaan ratkaisuun, katsottiin viisaammaksi lopettaa luovutusten keskeyttäminen. Tämän tapahtui sillä edellytyksellä, että hallitusohjelma oli allekirjoitettu ja uusi hallitus muodostettu yhteisissä neuvotteluissa mainitulla pohjalla. Varmistus uuden hallituksen muodostamisesta tuli 3.3. ja jo samana päivänä puheenjohtaja Ihamuotila julisti päivä uutisten yhteydessä luovutuslakon päättyväksi samana iltana kello 24. Hallitussopimuksessa oli sovittu pysyvästä maataloustulojärjestelmästä vallitsevien tuottajahintojen perusteella, joten enää ei ollut syytä jatkaa lakkoa.²³⁴ Luovutuslakon päättyttyä palattiin normaaliin päiväjärjestykseen: maito noudettiin tiloilta ja jalostamot aloittivat toimintansa uudelleen, tosin SAK:n lakkorajojen mukaisesti.

Hallitussopimuksessa muun muassa luvattiin säätää kolme vuotta voimassa oleva laki maataloustulosta, jonka perusajankohdaksi otettiin helmikuun 1956 hinta- ja kustannustaso kausivaihteluineen. Samalla maataloustulo sidottiin yleiseen ansiotasoon, kuitenkin niin, että sen noususta laskettiin maatalouden hyväksi 85 prosenttia. Kyseessä oli siten MTK:n selvä voitto, sillä aiemmin maataloustulo oli sidottu palkkoihin 50 prosenttisesti. Maatalouden tuottavuuden lisäys jäi kokonaan maataloudelle. Myös maatalouslaskelman tekninen rakenne säilytettiin sellaisena kuin se oli ollut vuosina 1952–1955. Näin myös maanviljelijäperheiden työn arvo sisältyi maataloustuloon. Samalla hallitusohjelmassa varattiin määrärahoja maatalouden perusluoton tarpeiden tyydyttämiseksi ja selvitetiin kysymys maatalouden perusluotto-organisaatiosta. Maataloustuotannon välittömät tukitoimenpiteet luvattiin kehittää entistä tarkoituksenmukaisemmiksi. Maaliskuun lopulla hallitus antoikin eduskunnalle esityksensä maataloustulon vakaannuttamislainsiksi. Laki hyväksyttiin eduskunnassa toukokuussa 1956 ja sen mukaiset hinnat tulivat voimaan uuden satovuoden alkaessa. Laki oli voimassa 31.8.1959 saakka.²³⁵

²³⁴ Johtokunnan ptk. liitteineen 2.3.1956. MTKA; Maataloustuottaja n. 2/1956, "Tuotteiden luovutusten keskeyttäminen ja uusi hallitussopimus".

²³⁵ Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1955, s. 79-80; Tarkemmin maataloustulolaista Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomus 1956, s. 69-80 sekä Pöytäkirjat puhuvat III. Poliittisten tapahtumien kulku vv. 1954 - 57, s. 38-40; Maataloustuottajain Keski-Suomen Liiton vuosikertomus vuodelta 1956, s. 21-22; Maataloustuottaja n. 3/1956, "Päätepiste".

1956 säädetty maataloustulolaki oli Suomen ensimmäinen. Tarkemmin laista esim. Sauli 1987, 47-52 sekä Anttila 1978, 268-276; Ks. eri osapuolten kommentit maataloustulolaista myös Kansamme talous n. 3-4/1956, "Maataloustulokysymys ja rahan arvo".

Luovutuslakon jälkeisissä arvioinneissa vasemmisto piti sitä epäonnistuneena. Suostuminen hallitussopimuksen ehtoihin "merkitsi täyttä perääntymistä, koska luovutuslakko oli nimenomaan julistettu palkankorotusten estämiseksi". Syynä lakon lopettamiselle sen sijaan nähtiin, että sen käytännöllinen toteuttaminen oli tuottanut vaikeuksia eikä rintama ollut yhtenäinen. Luovutuslakkoa pidettiin myös tarkoin laskelmoituna hyökkäyksenä palkansaajia ja kuluttajia vastaan, minkä tarkoituksena oli ainoastaan turvata talvella tehdyt hinnankorotukset.²³⁶

Sen sijaan MTK itse piti lakkoa erittäin onnistuneena, vaikka rintama paikoin rakoilikin. Keskusjärjestö jakoi avoimesti tunnustusta maakunta- ja paikalliselimille, jotka olivat osoittaneet hienoa toimintavalmiutta. Yleisesti ottaen MTK:ssa lakkoa pidettiin hyvin hoidettuna ja yksimielisenä. Samalla kuitenkin myönnettiin, että lakon aikana esiintyi ilmiöitä, jotka pakottivat tuottajaväestön vakaviin itsetutkiskeluihin "erityisesti suhtautumisessa sellaisiin kaupallisiin liikkeisiin, jotka taistelumme aikana tekivät voitavansa rintamamme hajoittamiseksi. Nämä liikkeet on saatava tuntemaan, kenen asialla ne toimivat."²³⁷ Vasemmistoa lähellä olleet kauppaliikkeet olivat siis pyrkineet rikkuroimaan luovutuslakkoa. Vasemmisto käytti siten taistelussaan samoja menetelmiä, joista se itse vastustajiaan syytti.

Tuottajajärjestö otti vaarin luovutuslakon aiheuttamasta tilanteesta. Pari viikkoa luovutuslakon päättymisestä MTK:n johtokunta perusti 14.3. erillisen taistelurahaston vastaisuuden varalle. Rahaston peruspääomaksi otettiin varat niistä tuloista, jotka meijerit olivat saaneet myytyään maanviljelijöiden maksuttomasti luovutuslakon aikana luovuttamaa maitoa. Tämän lisäksi oli tarkoitus kerätä viljelijöiltä rahaston peruspääomaksi yhden päivän maidon keskimääräinen tilityshinta kuukaudelta. Näin keskusliitto pyrki tulevaisuudessa ehkäisemään rintaman mahdollisen rakoilemisen.²³⁸

MTK:n luovutuslakko oli suunnattu SAK:n hinnanalennusvaatimuksia vastaan - se oli vastapaino SAK:n yleislakolle. Tuottajajärjestö kuitenkin lopetti lakkonsa saatuaan hallitusneuvotteluissa maataloudelle haluamansa myönnytykset. Päätös saattoi vasemmiston silmissä vaikuttaa luovutukselta. Kyse oli kuitenkin siitä, että MTK oli saanut haluamansa. Ja vaikka se mahdollisesti hieman arvovallastaan menettikin, säilytti se silti kasvonsa. Eräs merkittävä ero MTK:n ja SAK:n välillä oli siinä, että saavutettuaan haluamansa tuottajilla oli kanttia lo-

²³⁶ Esim. Suomen Kunnantyöntekijäin Liiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 14-15; Suomen Autoalantyöntekijäin Liitto (SAL) ry:n toimintakertomus vuodelta 1956, s. 17; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 46; Yleislakko 4.3.1956 (Oulu), "MTK lopetti luovutuslakkonsa"; Vrt. Kauniskangas 1956, 28-31.

²³⁷ Esim. Valtuuskunnan vuosikok. ptk. liitteinen 12.4.1956. MTKA; Maataloustuottajain Keski-Suomen Liiton vuosikertomus vuodelta 1956, s. 21-22; Maataloustuottaja n. 2/1956, "Taistelun tielle"; MT 24.3.1956, "Lakkoviikkojen tiedotustoiminta", "Luovutusten keskeydyttyä", "Onko opittu", "Maataloustuotteiden luovutuslakosta myönteiset kokemukset kautta maan".

²³⁸ Johtokunnan ptk. liitteinen 14.3.1956. MTKA; Maataloustuottaja n. 4/1956, "Kypsyyskoe", "Myös poikkeuksellisten olosuhteiden varalta varustauduttava".

pettaa muut toimenpiteet. Ammattiyhdistysliike ei tähän lakkonsa aikana suostunut, vaikka sille pariinkin otteeseen tarjottiin sen ennen lakkoa ajamaa ratkaisua. Kyse yleislakkoon liittyvissä ratkaisuissa oli monelta osin niin arvovollasta kuin poliittisesta vallastakin. Luovutuslakon päättymisen myötä maan hallitus oli saanut raivattua yhden pulman pois päiväjärjestyksestä. Edessä oli kuitenkin huomattavasti suurempi ongelma, jonka ratkaiseminen ei muodostunut yhtä helpoksi.

4 PALKKALAKKO VAI POLIITTINEN YHTEENOTTO?

4.1 Ensimmäiset päivät näyttävät suunnan taistelulle

4.1.1 Poliisien saamat toimintaohjeet

Helmikuun lopulla sosialidemokraattinen sisäasiainministeri Valto Käkelä antoi poliisiohjeet lakon varalle. Poliisin oli vartioitava yleiselle hallinnolle ja liikenteelle tärkeitä paikkoja, kuten virastotaloja, sähkö-, lennätin- ja puhelinlaitosten toimitiloja ja rautatieasemia tarpeen vaatiessa. Myös poliisin käytössä olleet viesti- ja kuljetusvälineet oli pidettävä toimintakunnossa. Omia kulku-
neuvoja varten oli varattava poltto- ja voiteluaineita. Edelleen paikalliset poliisipäälliköt velvoitettiin järjestämään käytettävissään olevista poliisivoimista tarpeellinen reservi toimitettavaksi tarpeen tullen paikkoihin, joissa järjestyshäiriöiden uhka oli suurin. Poliisin oli kaikin voimin turvattava lakon aikana sallittu matkustaja- ja tavaraliikenne. Erityisesti tuli huolehtia siitä, ettei ulkomaisten diplomaatteja ja kaupallisia edustajia häiritty. Kansalaisten työrauha oli turvattava ja työssä käyviä kohtaan harjoitetut väkivaltaisuuksia oli estettävä. Poliisin oli myös puututtava väkivaltaisuuksiin, jotka kohdistuivat asianmukaisesti asetettuihin lakkovahteihin. Jos virka-apua pyydetessä syntyi epäselvyyttä siitä, oliko määrätty työ lakon alaista vai ei, oli poliisipäällikön otettava yhteys asianomaisiin lakonjohtajiin ja työnantajiin. Virkavallan oli kaikissa toimenpiteissään noudatettava rauhallisuutta ja tyyntä harkintaa. Vastaavasti yli-
poliisipäällikkö Urho Kiukas edellytti maan hallituksen pitävän lakon aikana ohjat hallussaan ja pyrkivän kaikin tavoin säilyttämään järjestyksen ja turvallisuuden. Ennakkovartiointiin poliisilla ei ollut mahdollisuutta, joten voimia keskitettiin sinne, missä niitä eniten uskottiin tarvittavan. Pakkotoimenpiteisiin ryhdyttiin vain, jos oli olemassa konkreettinen uhka yhteiskuntajärjestyksestä tai yleistä turvallisuutta vastaan. Toimintaa oli tarkoitus tiukentaa koko maassa samanaikaisesti, jos se oli tarpeen. Sotaväen apuun oli tarkoitus turvautua vasta

viime tingassa.²³⁹ Poliisin tuli siis mahdollisuuksiensa mukaan säilyttää yhteiskuntarauha kaikissa tilanteissa. Lakeja ja asetuksia lakkolaiset tai ulkopuoliset eivät saaneet loukata. Ohjeet pysyivät voimassa koko lakon ajan, sillä sisäministeriö ei täydentänyt niitä millään tavoin.

Sisäministeriön ohjeiden lisäksi poliisin toimintaa ohjasivat lait ja asetukset. Yleislakon aikana oli voimassa poliisiasetus vuodelta 1925. Se sisälsi kuitenkin vain hyvin vähän toimivaltasäännöksiä. Vuonna 1932 rikoslakiin lisättiin kohta RL 3:8 a, joka oikeutti poliisin voimakeinoihin (so. väkivaltaan) vain, mikäli joku väkivallalla tai uhaten käyttää väkivaltaa asettui vastustamaan poliisimestä tämän virkatehtävissä. Asetus oli voimassa vielä lakon aikanakin ja poliisi joutui soveltamaan sitä paikkakunnittain, sillä sisäministeriöstä saadut ohjeet lakon varalle olivat ympärilyöntejä ”yleisohjeita”.²⁴⁰ Muutoksia asetukseen tehtiin vasta lakon jälkeen.

Lakon alettua sisäministeriö keskeytti Liikkuvan poliisin (LP) komennuskuntien säännöllisen toiminnan ja niiden henkilöstö alistettiin sijoituspiirien poliisivoimille. Myös läänien sisäisiä vahvistussiirtoja suoritettiin. Esimerkiksi Helsingin lähiympäristössä toimi LP:n kansliasta ohjattu, keskimäärin viisi autopartiota käsittänyt komennuskunta. Toiminnalla estettiin useita mellakoita jo ennalta.²⁴¹ Myös suojelupoliisi keskitti voimansa lakon aikana siten, että se pystyi seuraamaan tilanteita, joiden oli syytä odottaa kohdistuvan rikoslaissa määritellyn kapinan tai muun vakavan järjestyshäiriön aikaansaamiseen. Ensisijainen huomio oli kiinnitettävä kommunistien toiminnan valvomiseen, sillä monien SAK:n ulkopuolisten liittojen uskottiin olevan mahdollisia häiriöiden aiheuttajia. Suojelupoliisi vaati keskustuomistoon ilmoitukset kaikilta alaosastoiltaan maassa järjestetyistä kulkue- ja kokousilmoituksista. Samoin kaikista ilmenneistä levottomuuksista oli ilmoitettava keskustuomiston päivystäjälle. Suojelupoliisi oli päivittäin yhteydessä myös SAK:n keskuslakkotoimistoon.²⁴²

Lakkoliikkeiden merkitys kommunistien toiminnalle oli huomioitu suojelupoliisissa. Ensimmäisten mellakoiden ilmetyä suojelupoliisin pääosasto antoi ääriivasemmiston tarkkailusta tarkemmat ohjeet. Pääosastolle oli puhelinsanomana ilmoitettava kaikki kommunistien suunnitelmat lakkojohdon valtaami-

²³⁹ Kauppalehti 21.4.1956, ”Lakon loppupäivät kriittisiä”; HS 22.4.1956, ”Lakon vaikeat vaiheet poliisin kannalta”. Poliisien toimintaohjeita selvitetessä on jouduttu turvautumaan toisen käden lähteisiin, sillä sisäministeriön arkistosta niitä ei löydy. Yllä mainituissa lehdissä on lainattu ylipoliisipäällikkö Kiukkaan lakon jälkeen pitämä laaja esitelmä yleislakon tapahtumista. Tekstissä hän selvittää sisäministeriön poliisille antamia toimintaohjeita.

²⁴⁰ AK n:o 57/1925; AK n:o 154/1932; Sinisalo 1971, 13-17; Poliisilain sekä muiden lakien luomista poliisin toimivallan säännöksistä lue tarkemmin sama 64-142; Myöskään poliisi ei saanut käyttäytyä siten, että hänen toimistaan aiheutui vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. Toimien tuli olla oikeusjärjestykseen perustuvia vanhan hallitusmuodon (HM 92.1§:n) perusteella. Toimivaltaa rajoittivat muun muassa kansalaisten perusoikeudet. Poliisin toimivallasta tarkemmin Sinisalo 1971, 143-148, ja sen rajoituksista 153-220.

²⁴¹ Sisäasiainministeriön kertomus poliisitoiminnasta vuonna 1956, s. 5-8. SMA. Liikkuva poliisi toimi ylipoliisipäällikön alaisuudessa.

²⁴² Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Supon ohjeet (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA.

seksi sekä suunnitelmat yleisen järjestyksen häiritsemiseksi. Tiedot oli kerättävä tiedustelemalla. Lisäksi oli raportoitava kaikki kommunistien näkyvät toimenpiteet, kuten lakkotoimikunnat, kulkueet, torikokoukset, osallistuminen bensa-sotaan sekä muut mahdolliset toimenpiteet. Henkilökuntaa vaadittiin erittäin tarkasti seuraamaan, pysyikö yleislakon johto SAK:n käsissä: oli ilmoitettava pienetkin seikat, jotka viittasivat siihen, ettei lakkojohto pystynyt hallitsemaan tilannetta, tai että ote oli siirtymässä kommunisteille. Piirien päälliköiden oli ilmoitettava tiedot pääosastolle piirinsä koko alueelta kahdesti päivässä.²⁴³ Suojelupoliisin tehtävä oli tarkkailla, että ylin valta maassa säilyi hallituksella ja että SAK hallitsi joukkonsa. Virkavallalle kommunistit olivat mahdollisten uhkien aiheuttajia. Sen sijaan SAK:n toimiin luotettiin.

4.1.2 Vastakkainasettelu alkaa liikennöinnin seurauksena

Maaliskuun kolmantena päivänä maahan saatiin vihdoon uusi hallitus. Pääministeriksi tuli K.-A. Fagerholm. Päähallituspuolueina olivat sosialidemokraatit sekä Maalaisliitto. Ruotsalainen Kansanpuolue (RKP) sekä Suomen Kansanpuolue (KP) saivat kumpikin yhden ministerin paikan.²⁴⁴

Uusi pääministeri piti jo samana päivänä radiopuheen, jossa hän kosketti myös lakkotilannetta. Syynä jumiutuneeseen tilanteeseen Fagerholm piti ”perisuomalaista jukuripäisyyttä”, mikä esti lakon osapuolia neuvottelemasta keskenään. Puheessaan pääministeri rauhoitteli kansan mielialoja. Uusi hallitus tuli tekemään kaikkensa yleislakon lopettamiseksi. Fagerholm vetosi kaikkiin kansalaispiireihin, jotta rauhallisuus ja harkintakyky säilyisivät. Kaikista toimenpiteistä ja eleistä, jotka kärjistikö tilannetta, ja osaltaan vaikeuttivat sovintoon pääsyä, oli pidättäydyttävä. Vain siten oli mahdollista päästä tasapuoliseen ja luonteeltaan pysyvään ratkaisuun.²⁴⁵

²⁴³ Supon pääos:n ohjeet 6.3.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

²⁴⁴ Hallituksessa oli kuusi sosialidemokraattia (pääministeri Fagerholm, puolustusministeri Emil Skog, työministeri Hannes Tiainen, II sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson, sisäministeri Vilho Väyrynen ja valtiovarainministeri Aarre Simonen), kuusi maalaisliittolaista (II valtiovarainministeri Mauno Jussila, opetusministeri Johannes Virolainen, maatalousministerit Martti Miettunen ja Vieno Simonen, kulkulaitosministeri Eino Palovesi, kauppa- ja teollisuusministeri Kauno Kleemola), yksi RKP:n edustaja (ulkoministeri Ralf Törngren) sekä yksi kansanpuolueen edustaja (I sosiaaliministeri Eino Saari). Sisäministeri Väyrynen toimi myös oikeusministerinä toukokuuhun 1956 saakka, jolloin paikan sai sitoutumaton Arvo Helminen. Ptk. valtioneuvoston istunnosta 5.3.1956: Ca452. VNA, KA; Hyvämäki 1978, 433-434.

²⁴⁵ Ptk. valtioneuvoston istunnosta 5.3.1956: Ca452. VNA, KA; Pääministeri Fagerholmin puhe Päivän peilissä 3.3.1956: ko 34. KAFA, TA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 5; Yleislakko 3.3.1956 (Pori), ”Uusi hallitus muodostettu”; Yleislakko 3.3.1956 (Oulu), ”Puhemies Fagerholm muodosti hallituksen”; Ptl 6.3.1956 (Jkl), ”Fagerholmin hallitus...”.

Hallitukseen valituista sosialidemokraattisista ministreistä ”skogilaisia” olivat valtiovarainministeri Simonen, puolustusministeri Skog, II sosiaaliministeri Leivo-Larsson sekä työministeri Tiainen. Myös pääministeri Fagerholm oli heidän kannallaan, ainoastaan sisäministeri Väyrynen oli ”leskisläinen”. Väyrynen oli ministerinä ensimmäistä kertaa. Peltoniemi 1990, 64; Hyvämäki 1978, 433-434; SDP:n ministerien jakautumisella oli ilmeinen merkitys, kun hallitus käsitteli lakon aikaisia mellakoita. RKP:n suhtautumisesta uuteen hallitukseen von Bonsdorff 1997, 23-25.

Myös talouspoliittiset ongelmat alkoivat vähitellen ratketa. Maaliskuun viidentenä päivänä uusi tasavallan presidentti Urho Kekkonen vahvisti hintavaltuuslain, jota sosiaaliministeriö oli esittänyt jo 16.2.1956. Lakon alettua yksikään eduskuntaryhmä ei enää asettunut vastustamaan ehdotusta. Alkanut lakko oli karistanut turhat kuvitelmat osapuolten mielistä. Lain oli aluksi määrä olla voimassa 15.4. saakka, mutta päivää ennen sen umpeutumista sitä jatkettiin kestäväksi aina vuoden loppuun saakka. Lisäksi hallitus antoi 23.3., lakon jo päätyttyä, päätöksen kotimaisten tarvikkeiden hintojen ja maksujen säännöstelystä. Tämä laki astui voimaan 1.4. alkaen.²⁴⁶ Jos mainittu laki olisi hyväksytty jo ennen lakkoa, olisi lakon alkaminen mahdollisesti voitu välttää. Näin kahdella toisiaan täydentävällä lailla hallitus sai itselleen lakon jälkeen laajat valtuudet säädellä hintoja ja palkkoja.

Uusi hallitus joutui kuitenkin pian karun todellisuuden eteen, sillä lakkotilanne ja kommunistien ajama aktiivisen toiminnan linja ajoivat lakkolaisia liikehtimään hyvin innokkaasti. Lakko ei ollut täydellinen, kuten SAK:ssa ennen lakkoa oletettiin. Lakosta huolimatta jatkuneen lento- ja autoliikenteen sekä bensiininjakelun tajuttiin rikkovan lakkorintamaa. Lakkolaisissa herätti suurta närää se, että linja-autot jatkoivat liikennöintiä SAK:n lakko-ohjeiden vastaisesti. Useimmiten autoja ajoivat omistajat, mutta lakkolaisille oli yhdentekevää, kuka autoa kuljetti – lakon alaisen työn tekeminen oli aina rikkurointia. Lakkojen aikana ammattiyhdistysliike jäsenineen piti rikkurityövoimaa vakavana uhkana työtaisteluiden onnistumiselle. Ei siis ollut ihme, että rikkurikuljettajiin suhtauduttiin erittäin vihamielisesti. Yleislakon aikana ongelmaksi nousikin se, oliko lakossa työ, tekijä vai molemmat. Vielä lakon ensi päivinä tilanteeseen ei SAK:ssa kiinnitetty suurta huomiota, joskin puheenjohtaja Antikaisen mielestä linja-autoliikenteen saattaminen järjestykseen ”mielialakysymyksenä oli tarpeellinen”. Hän ei uskonut liikennöinnillä ja bensiininjakelulla olevan koko lakon kannalta ratkaisevaa merkitystä. Samassa yhteydessä Antikainen kuitenkin terotti järjestyksen säilyttämistä.²⁴⁷ Tulevat tapahtumat osoittivat, että Antikaisen arvio liikennöinnin vaikutuksesta lakkoon oli liian optimistinen.

Ensimmäiset järjestyshäiriöt sattuivat jo lakon ensimmäisenä päivänä Uudessa kaupungissa, jossa lakkolaiset yrittivät estää linja-autoja liikennöimästä. Seuraavat lakkopäivät kertoivat vastaavaa ”ilosanomaa” eri puolilta maata. Lakkolaiset pyrkivät pysäyttämään liikenteen lähinnä suuremmissa kaupungeissa ja kauppaloissa, kuten Helsingissä, Kajaanissa, Kemissä, Lahdessa, Lappeenrannassa, Oulussa, Rovaniemellä, Tampereella, Turussa ja Vaasassa. Kuljettajia uhkailtiin ja solvattiin, autoihin käytiin käsiksi tai sitten liikennöinti pyrittiin vain estämään suurella väkijoukolla. Toimittiin siis juuri niin kuin rikku-

²⁴⁶ Ks. hintasäännöstelylain eduskuntakeskustelusta Eduskunnan täysistunto 2.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I; Hintasäännöstelylaista yleensä Ptk:t valtioneuvoston istunnoista 16.2.1956: Ca451. VNA, KA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 54.

Valtioneuvosto hyväksyi 8.3. istunnossa maatalousministeriön ehdotuksen maidon tuottajahinnan korottamiseksi meijereille ja maidon hankintaliikkeille suoritettavista korvauksista. Ptk. valtioneuvoston istunnosta 8.3.1956: Ca452. VNA, KA.

²⁴⁷ Tvln ptk. 2.3.1956. SAKA, AyA; Suhtautumisesta rikkureihin esim. Koivuniemi 1998, 105.

reita vastaan lakkolaisten yleisessä käsityksessä oli toimittava. Sisäänrakennetut toimintatavat, mentaliteetit, vaativat lakkolaisia toimimaan kyseissä tilanteissa tietyllä tavalla. Vastakkainasettelu osapuolten välillä syntyi kuin luonnostaan. Miltei alusta alkaen järjestyshäiriöiden yhteydessä oli havaittavissa myös poliisin vastaista mielialaa, olletikin että poliisi pyrki seuraamaan sivusta lakon alkupäivien kahinoita.²⁴⁸

Miksi poliisi ei heti lakon ensimmäisinä päivinä puuttunut lakkolaisten aiheuttamiin järjestyshäiriöihin? Kyseessähan oli selvästi tilanne, jossa poliisille kuuluvaa virkavaltaa omittiin lakkolaisille. Selityksiä on useita. Vielä lakon ensimmäisinä päivinä poliisissa ei uskottu, että lakkotilanne johtaisi suurempiin ongelmiin. Todennäköisesti pienet järjestyshäiriöt miellettiin osaksi lakkoa. Tilanne oli hallinnassa niin kauan kuin vakavia yhteenottoja ei tapahtunut. Lisäksi poliisit noudattivat saamiaan ohjeita, eli tilannetta tarkkailtiin niin kauan kuin mahdollista. Poliisin ja lakkolaisten välille ei haluttu synnyttää ristiriitoja tai vakavia yhteenottoja. Myös lakkolaisten ärsyttäminen oli ohjeissa epäsuorasti kielletty. Eikä hallitus voinut antaa uusia ohjeita, sillä sitä ei vielä virallisesti ollut nimitetty. Valitettavasti kävi kuitenkin niin, että ennen lakkoa poliisille ohjeeksi annettu ”tarkkailulinja” ei tuottanut tulosta, vaan huomattuaan, ettei poliisi suuremmin puuttunut linja-autoliikenteen estämiseen, alkoivat lakkolaiset venyttää toimintansa rajoja. Lakkolaisten ja lakon ulkopuolisten välinen taistelu vallasta alkoi heti lakon ensimmäisinä päivinä. Maan virkavalta ei siihen vielä tuolloin halunnut puuttua.

Lakkolaisia suututti myös se, että monet yksityiset autoilijat toimivat takseina lakon alkupäivinä. Toiminta oli lainvastaista, mistä SAK oli varsin hyvin tietoinen. Niinpä se kehotti lakkovahteja ilmoittamaan asiasta poliisille, mikäli tällaista havaittiin. Niin ikään kaupalliikkeet viittasivat kintaalla SAK:n lakko-rajolle. *Yleislakko* arvelikin, että lakosta huolimatta jatkuva liikennöinti johtaisi yhteiskunnalle elintärkeiden kuljetusten vaikeutumiseen, sillä yleislakko oli poikkeuksellinen olotila, jolloin bensanjakelu muodosti erään pullonkaulan, mikä saattoi aiheuttaa vakavia häiriöitä jokapäiväisessä elämässä. SAK leimasi kaikki pääkaupungissa tapahtuneet mellakat yksityisautoilijoiden syyksi, koska nämä eivät totelleet lakko-ohjeita. Vastaavasti Suomen Autoklubi (AK) ja Auto-liitto (AL) kehottivat julkisesti monistelehdissä kaikkia yksityisiäkin autokuskeja tarjoamaan kyydin sitä tarvitseville ja näin helpottamaan vaikeaa tilannetta.²⁴⁹ Kuten lakoissa yleensä, työnantajapiirit sekä tietty osa porvarillisesti ajat-

²⁴⁸ Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; HS:n lisälehti n. 3, 1.3.1956, ”Välikohtaus linja-autoasemalla”; HS:n lisälehti n. 3, 5.3.1956, ”Liikenteen pysäyttämisyrietykset jatkuvat”; HS:n lisälehti n. 1, 6.3.1956, ”Mellakointi kiihtyy”, ”Levottomuuksia eri puolilla maata”; Maakansa 24.3.1956, ”Hulina-aalto Tampereella”.

Jälkikäteisarvioissa Turussa poliisin passiivisuuden katsottiin houkutelleen lakkolaisia mellakointiin. Esim. Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka.

²⁴⁹ SAK:n kltnk:n ptk. n. 3, 2.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Yleislakko 3.3.1956 (Mikkeli), ”Yleinen tilanne”; Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), ”Lainvastaista toimintaa”; SAK:n tiedonantoja 5.3.1956, ”Bensiinisota”; HS:n lisälehti n. 3, 5.3.1956, ”AK ja AL kehottavat”.

televista ihmisistä piti lakonmurtamista palveluksena isänmaalle.²⁵⁰ Lakon ensipäivien toiminta puolin ja toisin kieli selvästi lakolle ominaisesta käyttäytymisestä. Vihollisen toimia oli vastustettava, sillä oma toiminta koettiin ainoaksi oikeaksi. Niin ikään vastustajan toiminta tiivistä omia rivejä.

Pian olikin selvää, ettei autoliikennettä saatu yrityksistä huolimatta kuriin. Lakkolaiset siirtyivät linja-autoasemilta maanteiden ja katujen varsiin estämään sekä linja-autojen että yksityisautojen liikennöintiä järjestämällä tiesulkuja ja liikenteen "tarkastusta", jonka yhteydessä kysyttiin lakkotoimikuntien myöntämiä ajolupia. Lakon ensi päivien mittavimmat katu- ja tiesulut järjestettiin Turussa, jossa 5.3. parin sadan lakkolaisen joukko pysäytti kolmeen otteeseen eri puolilla kaupunkia kaikki kaupungista tulevat ja sinne menevät kuorma-autot. Kaupungin poliisimestarin ilmoitus toiminnan laittomuudesta ei hillinnyt lakkolaisia. Viimeisten sulkujen poistamista seuraamaan Turun poliisi haetti paikalle paikallisen keskuslakkotoimikunnan edustajan, joka totesi lakkotoimikunnan kieltäneen järjestämästä sulkuja ja ilmoitti lakkolaisten toimineen omin päin. Liikenteen tarkkailun yhteydessä Turussa kaadettiin jokunen henkilöauto. Lehdissä järjestyshäiriöistä syytettiin kommunisteja.²⁵¹

Todellisuudessa Turun liikenteentarkkailun ohjeisti paikallisen keskuslakkotoimikunnan vartiointijaosto, joka oli asetettu järjestämään lakkovartiointia ja kiertäviä tarkkailupartioita. Määräysvalta jaostossa oli jaettu kahtia kommunisti Mauno Salon ja sosialidemokraatti Into Suominen kesken. Tarkoituksena oli, että Suominen hillitsisi Saloa ja kommunistien katupartiointia. Myös Helsingistä Turkuun komennetulla SAK:n toimitsijalla, Tauno Kaivolalla, uskottiin olleen sormensa pelissä katusulkuja järjestettäessä.²⁵² Tämä osoittaa sen, että myös sosialidemokraattien joukoista löytyi henkilöitä, jotka olivat valmiita suoraan toimintaan. Järjestyshäiriöiden syntyminen lakon alkupäivinä oli paljolti kiinni joukon johtajasta. Porvarilehdille kommunistien syyttäminen kaikis-

²⁵⁰ Esim. Koivuniemi 1998, 105.

²⁵¹ Turussa lakkolaiset olivat päättäneet lopettaa autojen liikennöinnin kokonaan, sillä myös paikallista autokoulua vaadittiin sulkemaan ovensa lakon ajaksi. HS:n lisälehti n. 2, 5.3.1956, "Välikohtaus Turussa", "Tampereella ei sähköä bensiiniasemille"; TS:n uutiskatsaus n.2, 5.3.1956; TS:n uutiskatsaus n. 3, 6.3.1956; US:n uutiskatsaus n. 2, 2.3.1956, "Yleislakkotilanteessa..."; Hbl - Nytt 6.3.1956, "Kommunistiska strejkkomittéer".

Bensasodasta Turun osalta lakon alkupäivinä Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; Ojala 1992, 86. STT kertoi kaupungissa olleen suuria mellakoita, jotka todellisuudessa rajautuivat melko säyseisiin bensa-asemien sulkemisiin.

²⁵² Katusuluista lakon ensimmäisinä päivinä Turussa lue Ojala 1992, 89-90; HS 14.12.1957, "Turun lakon johtajia vastaan käytettiin painostuskeinoja".

Lakon alkupäivien "liikenteentarkastusasemien" perustamisessa lakkolaisia auttoi se, että he käyttivät siirtymätaipaleillaan kaupungin linja-autoja. Tämä vaikeutti entisestään järjestyksen ylläpitoa. Kaupungin linja-autojen käyttö kiellettiin nopeasti ja autot määrättiin palautettaviksi talleihin. Talleille asetettiin jopa poliisivartio estämään lakkolaisten mahdollisia yrityksiä ottaa autoja uudelleen käyttöön. Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; TS:n uutiskatsaus n.2, 5.3.1956; TS:n uutiskatsaus n. 3, 5.3.1956.

STL:n Turun osaston puheenjohtaja Into Suominen oli särmiäs ay-vaikuttaja, joka herätti ristiriitaisia tunteita. Hän ei epäroinyt toimia yhdessä kommunistien kanssa silloin, kun ay-liikkeessä tarjoutui tilaisuus. Hän vaikutti vahvasti Turun ay-politiikkaan. Bergholm 1997b, 738-739.

ta mellakoista oli miltei itsestään selvää, olihan kommunisteilla ”vanhoja näyttöjä” mellakoinnista. Kommunistien kaikenlaisen toiminnan vastustaminen oli osa porvarillista aatemaailmaa.²⁵³ Eivätkä sosialidemokraatit oikeiston ”virhetä” korjanneet, palvelihan se myös heidän omia etujaan.

Poliisin alkupäivien tilanteen tarkkailu muuttuikin Turussa melko nopeasti virkavallan ja lakkolaisten vastakkainasetteluksi. Saamissaan ohjeissa poliisi velvoitettiin turvaamaan lakkoon kuulumattomien työssäkäynti. Niinpä lakkolaisten ja poliisin välille syntyi käsirysyä eri puolella kaupunkia virkavallan turvatessa työssäkäynejä. Tämän seurauksena lakkolaiset järjestivät mielenosoituksen poliisiaseman edustalla, joskin ilman sen suurempia seurauksia. Aiheutuneiden järjestyshäiriöiden vuoksi Turun kaupunginhallituksen porvarilliset ryhmät kokosivat lähetystön, joka vieraili Turun ja Porin läänin maaherra Erkki Härmän luona. Lähetystö väitti lakkovahtien syyllistyneen laittomuuksiin ja aikaansaaneen epäjärjestyä asettumalla poliisia vastaan. Maaherraa vaadittiin palauttamaan järjestys lääniin. Härmä ei vaatimuksille lämmennyt vaan katsoi tilanteen olevan poliisin hallinnassa.²⁵⁴ Kuten Turun esimerkki osoittaa, niin jo lakon alkupäivinä oli paikallisesti syntynyt tilanteita, joissa porvariryhmittymät kantoivat huolta järjestysvallan siirtymisestä lakkolaisille. Tämä soti heidän aatemaailmaansa vastaan. Suhtautumisessa lakkolevottomuuksiin, jotka olivat vielä varsin pieniä, tuli selvästi esille eri yhteiskuntaryhmien erilainen käsitys siitä, kummat olivat lakossa ”oikealla” puolella, lakkolaiset vai työssäkäyvät ihmiset ja poliisi. Eikä tästä asetelmasta luovuttu koko lakon aikana, vaan omia mielipiteitä pyrittiin edelleen vahvistamaan ja tuomaan selvemmin esille. Ero toisiin oli tehtävä selväksi.

Järjestyshäiriöiden alettua Turun työnantajat perustivat oman lakkotoimikuntansa, joka oli useaan otteeseen yhteydessä kaupungin poliisiin. Se käynnisti myös oman ”tiedustelutoiminnan” tarkoituksenaan ennalta selvittää lakkolaisten liikkeitä, joukkojen vahvuudet ja mahdolliset kokoontumispaikat. Työnantajien toimikunta järjesti kaupungilla myös mielipidemittauksia saadakseen selville lakkolaisten suhtautumisen työtaisteluun. Paikallinen keskuslakkotoimikunta oli tietoinen työnantajien puuhastelusta ja mutta ei ottanut sitä vakavasti. Työnantajien toimikunta vetikin useassa tilanteessa ”kurvit suoriksi”, sil-

²⁵³ Oikeistossa sattuneista järjestyshäiriöistä yleensä syytettiin suoralta kädeltä kommunisteja. Suojelupoliisi oli arvioissaan varovaisempi. Esimerkiksi Helsingissä Koiton talossa kommunistien tilanneselostuksessa 6.3. teroitettiin kuulijoille, ettei mihinkään järjestyshäiriöihin saanut ryhtyä eikä niihin saanut antaa aiheita. Poliisia vastaan oli käytettävä massavoimaa minkäänlaiseen tappelunkahinaan syyllistymättä. Järjestyshäiriöiden katsottiin suojelupoliisissa johtuvan SAK:n toiminnasta. Helsingin piirin tilannetiedotus 7.3.1956 klo 8: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA.

²⁵⁴ TS:n uutiskatsaus n. 5, 7.3.1956; Ks. myös HS:n lisälehti n. 2, 7.3.1956, ”Turun lakkolaiset...”; TS:n uutiskatsaukset n. 2, 6.3.1956, ”Turun poliisilaitos...” sekä n. 1, 7.3.1956, ”Turussa yritetty estää...”; US:n uutiskatsaus n. 3., 6.3.1956, ”Turun poliisi...”; US:n uutiskatsaus n. 4, 6.3.1956, ”Kommunistit johtavat Turun lakkomellakoita”; Palkkatyöläinen tuomitsi porvareiden lähetystön provokaatioksi. Ojala 1992, 91. Osasy Härmän haluttomuuteen toimia saattoi olla sillä, että hän toimi 1940-luvulla SAK:n puheenjohtajana. Hän oli myös SDP:n jäsen.

lä se tulkitse monissa tapauksissa pienet järjestyshäiriöt kapinayrityksiksi.²⁵⁵ Työnantajien toimikunta on kuitenkin hyvä esimerkki kahdesta asiasta: siitä, millaista huolta lakon vastustajat tilanteen kehittymisestä kantoivat, sekä siitä, millaisen vastustuksen yleislakon aikaiset mellakat ulkopuolisissa synnyttivät. Osapuolten omine ”tiedusteluelimineen” lakko alkoi poiketa palkkalakon toimintamuodoista huomattavasti. Vaikka raportit jälkikäteisarvioissa saattavat vaikuttaa liioittelulta, ne kertovat kuitenkin siitä, kuinka vakavaksi tilanne lakon aikana koettiin.

Eri puolilla maata sattuneista välikohtauksista huolimatta SAK tiedotti *Palkkatyöläisessä* hallitsevansa tilanteen ja ilmoitti samalla pystyvänsä koventamaan vastatoimenpiteitä lakkoa vastaan niskuroiville. Paikalliset lakkotoimikunnat kehottivat tiedotteissaan joukkoja rauhallisuuteen ja vaativat pidättäytymään laittomuuksista, sillä ne aiheuttivat vahinkoa lakon päämäärille. Kurin ja järjestyksen noudattamista vaadittiin ehdottomasti.²⁵⁶ Monissa tapauksissa kehotukset kaikuivat kuuroille korville, sillä lakkotoimikunnan kokouksen päätyttyä lakkolaiset suunnistivat suoraan paikalliselle linja-autoasemalle estämään liikennöintiä. Kokouksissa järjestyksen noudattamista oli helppo kannattaa, mutta asemalla lakkolaiset provosoituivat helposti nähdessään linja-autojen lähtevän vuorolleen. Tosin joissakin tapauksissa lakkolaiset tyytyivät vain kirjaamaan rikkurikuljettajat ylös tai ryhtyivät linja-autoasemalla tuijotuskampanjaan. Kyse lakkolaisten osalta oli poikkeusoloille, erityisesti lakolle, tyypillisestä käyttäytymisestä.²⁵⁷

Yhteenottoja lakkolaisten ja muiden kansalaisten välillä aiheutti myös katujen hiekoitus. Katujen ja teiden kunnossapito oli lakon alaista mutta muun muassa Kiinteistöliitto kehotti talonmiehiä pitämään katuosuudet asianmukaisessa kunnossa. Kun näin ei käynyt, alkoivat yksityiset henkilöt hiekoittaa katuja parhaansa mukaan. Lakkolaisten vastustaessa hiekoitusta oli yhteenottoja odotettavissa. Lakon alkupäivinä erityisesti ylioppilaat hiekoittivat Helsingin katuja. Niinpä ääriivasemmisto leimasi kaikki hiekoittajat saman tien Kokoomuksen Nuorten Liiton (KNL) jäseniksi. Kun useimmissa tapauksissa hiekoitus päättyi yleiseen hulinaan ja nyrkkitappeluun, kehotti Helsingin poliisi ylioppilaita lopettamaan katujen hiekoituksen. Tämän seurauksena sekä Suomen Nuorisjärjestöjen edustajiston puhemiehistö että Helsingin ylioppilaskuntien lakkoa varten asettama toimikunta kehottivat jäseniään rauhallisuuteen ja välttä-

²⁵⁵ Yhteen veto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; Tilanearvioista Turun teollisuusmiesten ”esikunnas-ta” lue myös Björklund 1983, 223-225.

²⁵⁶ SAK:n tiedonantoja 5.3.1956 (Oulu), ”Varoitus yleislakkolaisille”; HS:n lisälehti n. 2, 6.3.1956, ”Järjestyksen ja kurin säilyttämistä...”; Ptl 6.3.1956 (Hki), ”SAK huolehtii vastatoimenpiteistä”.

²⁵⁷ Esimerkiksi Joensuussa 5.3. keskuslakkotoimikunnan kokouksessa lakkolaisia kehoitettiin ehdottomasti noudattamaan kuria ja järjestystä. Kokous ehti tuskin päättyä, kun linja-autoasemalle kerääntyi joukko lakkolaisia, jotka ryhtyivät soittamaan suutaan ajoon lähdössä olleen liikennöitsijä Mertasen autonkuljettajalle. Lakkolaiset yrittivät jopa käydä kuljettajaan käsiksi, mutta poliisi ehti rauhoittaa tilanteen. Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 ”Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä”); ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Hbl - Nytt 7.3.1956, ”Streijko-mittéen svartlister...”; Kauniskangas 1956, 47.
Käyttäytymisestä poikkeusoloissa esim. Lehtonen 1991, 23-24; Allardt 1971, 43,120.

mään kaikkia epäjärjestyttä aiheuttavia toimia. Ylioppilaiden jäätyä pois "töistä" hiekoitusvastuu siirtyi muille. Hiekoittamassa nähtiin muun muassa upseereita, varusmiehiä, johtajia, Autoklubin edustajia sekä rouvashenkilöitä, jotka kantoivat hiekkaa kadulle käsilaukuissaan. Useimmiten seurauksena oli käsiryisy. Myös poliisi hiekoitti Helsingissä vaarallisimpia katuosuuksia, kuten peilijäällä ollutta Lauttasaaren siltaa.²⁵⁸

Taistelu katujen kunnossapidosta sai ajoittain melko omituisia piirteitä. Ihmisten hiekoittaessa katuja perässä käveli lakkolaisjoukkoja, jotka saman tien lakaisivat levitetyn hiekan pois. Toisinaan hiekoittajat sekoittivat sekaan suolaa, jolloin lakkolaisten harjausoperaatio muuttui huomattavasti hikisemmäksi. Helsingissä Töölönlahdella lakkolaiset estivät autoilijoita tekemästä puroja suuren vesilammikon luona. Paikalle keräännuttiin suurin joukoin katsomaan lammikkoon vajoavia autoja. Lakkolaiset varjelivat lammikkoon mustasukkaisesti, kunnes eräänä aamuna kevätaurinko oli ryhtynyt rikkuriksi.²⁵⁹ Hiekoittajien huoli katujen liukkaudesta oli aito, sillä Suomen Punaisen Ristin (SPR) mukaan Helsingin sairaaloissa hoidettiin päivittäin useita liukastumisesta aiheutuneita luunmurtumia. Myös sairaankuljetus kärsi huonokuntoisista kaduista. Lakon aikana sattui useita vakavia liikenneonnettomuuksia, joskaan kaikki eivät johtuneet huonokuntoisista teistä.²⁶⁰

Lakon ensi päivien mellakat olivat seurausta kahdesta asiasta. Kommunistien aktiivinen toiminta ja lakon joukkoihin tartuttama into oli saanut lakkolaiset kadulle. Joissakin tapauksissa aktiivisuutta olivat osoittaneet myös sosialidemokraatit. Innostuneisuus lisääntyi ja oman toiminnan ajoittain tuottamat tulokset vetivät lakkolaisia mukanaan. Heitä vastaan suunnatut toimenpiteet lisäsivät joukon tiiviyyttä ja yhdessä oltiin valmiita menemään pidemmälle kuin normaalisti. Lakolle yleisesti ominaisten piirteiden tavoin lakkolaiset lakkasivat

²⁵⁸ Ilmoitus 7.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; IS:n lisälehti n. 3, 6.3.1956, "Noin 200 ylioppilasta ja koululaista...": H1. Koka, PTA; Ptl 8.3.1956 (Jkl), "SNE:n puhemiehistö..."; "Ylioppilaskuntien yleislakkoa varten asettama toimikunta tiedottaa"; Ptl 12.3.1956 (Jkl), "Kuopion poliisilaitos värväsi sotilaita rikkureiksi"; Ptl 15.3.1956 (Jkl), "Kokeilat hiekoittamassa - päällystö tietämätön asiasta"; TS:n uutiskatsaus n. 2, 5.3.1956, "Talja on vedonnut..."; TS:n uutiskatsaus n. 3, 6.3.1956, "Katujen hiekoitus"; US:n uutiskatsaus n. 3, 7.3.1956, "Ylioppilaskunnat ovat antaneet yhteisen julkilausuman"; Ylioppilaslehden uutismoniste n. 1, 9.3.1956, "Ylioppilaiden lakkotoimikunta"; Ylioppilaslehden uutismoniste n. 2, 13.3.1956, "Lakon ajaksi asetetun ylioppilaiden toimikunnan..."; Reuna 1987, 259-260; Vrt. Kauniskangas 1956, 81.

Lakon jälkeen vakuutusjohtaja Harri Parmanne syytti SAK:oa useista kuolonuhreista, jotka olivat seurausta lakon aikana hoitamattomilla teillä ja kaduilla sattuneista onnettomuuksista. Suomalainen Suomi n. 3/1956, "Kalamies". SAK:n tietojen mukaan Helsingin kaupunki oli tehnyt erään "maalaisautoilijan" kanssa sopimuksen katujen hiekoituksesta. Työvaliokunnassa pidettiin selvänä, että mahdollinen hiekoitus aiheutti uhkaavia tilanteita. Tvln:n ptk. 5.3.1956. SAKA, AyA. ²⁵⁹ Esim. Yleislakkoa koskevia tiedonantoja 8.3.1956: ko YL. Lakko1956/SAKA, AyA; Kuvaposti n. 10-14/1956, 9; Maakansa 24.3.1956, "Yksimielisyyttä"; Sensaatio Uutiset n. 1, 3.3.1956, "Poliisi auttoi": ko 7. Yleislakko 1956 -kokoelma/Työtaistelut -arkisto, Ka; Kurjensaari 1976, 35; Lindblom 1969,71-72.

²⁶⁰ KNL:n tiedotuslehti n. 22, 15.3.1956, "Helsingin palokunnan toiminnassa...": H1. Koka, PTA; IS:n lisälehti n. 3, 3.3.1956, "Paljon loukkaantumisia liukkaalla kelillä".

toimimasta ulkopuolisten odottamalla tavalla. Heti, kun oma asema ja vastarinta tunnettiin uhatuiksi, toimia kovennettiin. Yksilöiden yhä enemmän omaksuessa ryhmässä vallitsevan mielialan, saatiin sellaista voimaa ja yhtenäisyyttä, että avoin toiminta kävi mahdolliseksi. Lakkolaiset alkoivat samastua ammattiyhdistysliikkeen pitkään, rikkuruutta vastustavaan linjaan.²⁶¹ Lakkolaisten ja lakon ulkopuolisten välillä vallinneet mentaliteettierot nousivat esille. Porvarit vaativat lakien noudattamista, lakkolaiset tukeutuivat luokka-ajattelun avulla joukkojen tuomaan turvaan.

Toisena tekijänä vaikutti lakon ulkopuolisten piittaamattomuus lakkorajoja kohtaan. Lakoille tyypilliseen tapaan oman joukon asettamat päämäärät nähtiin ainoiksi oikeiksi, eikä neuvottelun varaa jätetty. Ominaista lakoille ylipäänsäkin on omien näkemysten korostaminen ja muiden mielipiteiden väheksyminen. Niin ikään rikkureita oli vastustettava yhtä voimakkaasti kuin nämä vastustivat lakkoa. Tämä ilmeni myös yleislakon alusta saakka, joskin käsitys vain voimistui huomattavasti tilanteiden kehittyessä edelleen. Vaikka kommunistien vaikutus aivan lakon ensimmäisten päivien mellakointiin ei ollut suuri, olivat he silti jälleen osoittaneet olevansa hyviä joukkojen käsittelijöitä. Heillä lakkoihin "todellisesta" luonteesta oli oikea käsitys, joka vielä lakon alussa oli SAK:n johdolle vieras. Kommunisteille lakkoon kuului mielenosoituksellinen toiminta, SAK:lle ei. Tilanne kuitenkin muuttui lakon edetessä.²⁶²

4.2 Bensasota

4.2.1 SAK määrää bensanjakelun lakkotilaan

Kun SAK:ssa huomattiin, ettei liikennettä lakkolaisten yrityksistä huolimatta saatu aisoihin, keskusjärjestö tarttui bensiininjakelun ongelmiin. Bensanjakelusta annetuissa ohjeissa ammatilliset paikallisjärjestöt veloitettiin järjestämään huoltoasemille lakkovahteja, joiden oli valvottava, että polttoainetta ja voiteluöljyä jaettiin vain lakosta vapautetuille kuljetuksille ja että asemat olivat auki ainoastaan kello 6–18 välisenä aikana. Vahdin oli ilmoitettava keskuslakkotoimikunnalle, mikäli ohjeita rikottiin. Tällöin bensiinin toimitus keskusvarastoista asemalle keskeytettiin. Vastaavanlainen vartiointi oli järjestettävä myös keskusvarastoille. Rikkeiden sattuessa ilmoitti SAK:n keskuslakkotoimikunta sähkölaitoksille, ettei asianomaiselle varastolle tai huoltoasemalle virtaa enää jaettu.²⁶³

²⁶¹ Pakkotilanteelle, jollaiseksi yleislakkokin voidaan mieltää, on ominaista ihmisten siiliytyminen omaan ryhmäänsä tai osakulttuuriinsa, jolloin he tuntevat antagonismia yhteiskunnan muita ryhmiä kohtaan. Sen vuoksi tällaisessa tilanteessa esiintyy myös legitimiisyysristiriitoja. Näin on esimerkiksi silloin, kun luokkaristiriidat ovat voimakkaita ja ihmiset ovat voimakkaasti luokkatietoisia. Lehtonen 1991, 23-24; Al-lardt 1971, 43,120.

²⁶² Lakon luonteesta ja sille ominaisista piirteistä esim. Canetti 1998, 20-21, 28-31, 67-68; Lähteenmäki 1967, 23-24; Ks. myös Ilmonen 1991, 20-22; Lehtonen 1990, 29, 130-131, 149-153; Hyman 1978, 21-22; Savola 1968, 50; Littunen 1960, 162.

²⁶³ Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), "Määräykset öljyn ja polttoaineen jakelusta".

Sattuneiden rikkomusten seurauksena SAK:n keskuslakkotoimikunta uhkasi asettaa Shellin, Gulfin ja Unionin keskusvarastot sekä mainittujen yhtiöiden huoltoasemien työt Helsingissä lakon alaisiksi 3.3. alkaen. Mikäli vaatimukseen bensinjakelun lopettamisesta ei suostuttu, uhkasi SAK julistaa myös kaupungin sähkölaitoksen lakkotilaan 5.3. kello 6 lähtien. Helsingin oikeistoenemmistöinen kaupunginhallitus kieltäytyi ykskantaan suostumasta vaatimukseen, joten keskusjärjestö sai toteuttaa uhkauksensa. Ennen tekemäänsä päätöstä kaupunginhallitus pyysi tilanteesta lausunnon kaupungin lakimieheltä, jonka mielestä kaupungilla ei ollut velvollisuutta myöntyä esitettyyn vaatimukseen. Lakkojulistuksen jälkeen kaupungin sähkölaitosta hoitivat pääasiassa eri teknillisten oppilaitosten oppilaat. Tämän seurauksena lakkojulistuksia alkoi tulla lisää, sillä kaupungin kaasulaitos julistettiin osittain lakkotilaan ja puhtaanapitolaitoksen työt aiottiin lopettaa. Helsingin satama julistettiin saartoon kevääseen saakka.²⁶⁴

Vastaavia tilanteita koettiin muuallakin maassa SAK:n keskuslakkotoimikunnan ja paikallisten lakkotoimikuntien uhatessa kaupunkeja sähkölaitoslakolla. Käytyjen neuvottelujen jälkeen sähkönkatkaisuun suostuttiin muun muassa Haminassa, Hämeenlinnassa, Jyväskylässä, Kemissä, Kotkassa, Lahdessa, Lappeenrannassa, Porissa, Savonlinnassa, Tampereella ja Turussa. Sen sijaan Kuopiossa, Oulussa, Rovaniemellä ja Vaasassa vaatimuksiin ei suostuttu. Useimmiten jakelua kuitenkin jatkettiin insinöörivoimin.²⁶⁵ SAK:n vaatimuk-

²⁶⁴ Kokouksessa 4.3. Antikainen toivoi, että työvaliokunta hyväksyisi keskuslakkotoimikunnan tekemän päätöksen sähkönjakelun katkaisemisesta, jolloin päätöstä voitiin käyttää eräänlaisena ennakkotapauksena vastaisuuden varalle. Yhtiöiden lisäksi virta oli katkaistava myös Seutulan ja Malmin lentokentiltä. Tvlk:n ptk. 3.3.-5.3.1956. SAKA, AyA; SAK:n klmtk:n ptk. n. 4, 3.3. ja n. 7, 6.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Liittotmk:n ptk. 8.3.1956: Cc4. KTVA, TA; Suomen Kunnantyöntekijäin Liiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 31-32; Ptl 6.3.1956 (Jkl), "Helsingin sähkölaitos lakkotilassa, satama joutuu saartoon"; SAK:n tiedonantoja 5.3.1956, "Helsingin kaupungin sähkölaitos lakkotilassa".

Kun Helsingin kaupunginhallitus kieltäytyi katkaisemasta sähkönjakelua huoltoasemilta, neuvoi pääministeri Fagerholm yksityishenkilönä kaupunginhallitusta hyväksymään SAK:n vaatimuksen, sillä se ei aikonut siitä luopua. Kaupunginhallitus päätti silti äänin 6-5 kieltäytyä. Urho Kekkosen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA; HT n. 2/1956, "Helsingin sähköselkkaus"; Reuna 1987, 259-260; Vrt. Ptl 7.3.1956 (Jkl), "Teekkarit eivät ryhdy rikkureiksi"; Myös Turun satamassa laivojen purku- ja lastaustyöt olivat keskeytyksissä. TS:n uutiskatsaus n. 2, 7.3.1956; TS:n uutismoniste n. 2, 8.3.1956; TS:n uutismoniste n. 3, 9.3.1956.

²⁶⁵ HS:n lisälehti n. 2, 5.3.1956, "Tampereella ei sähköä bensiniasemille"; HS:n lisälehti n. 3, 5.3.1956, "Liikenteen pysäyttämisyriytykset jatkuvat"; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 5, 5.3.1956, "Lakkovartiointi tehostuu", "Tilanne sähkövirran jakelussa": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 6, 6.3.1956, "Työläiset ovat nyt...": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; SAK:n tiedonantoja 5.3.1956 (Oulu), "Oulun sähkölaitos lakon alaiseksi"; Koivisto 1999, 445.

Kotkassa myös pienet liikkeet joutuivat lakkolaisten silmätikuiksi kaupunginvaltuuston päätettyä katkaista sähkönjakelun keskuslakkotoimikunnan vaatimuksen mukaisesti. Lakkolaiset tulkitsivat, että kiellon koskevan myös muun muassa valokuvausliikkeitä. Myös niiltä uhattiin katkaista sähkö, elleivät ne yhtyneet lakkoon. Kymin lääninhallitus käsitteli lakon aikana porvarillisten ryhmien Kotkan kaupunginvaltuuston päätöksestä tekemän valituksen ja päätyi kunnallislain 209 §:n nojalla siihen, että kaupunginvaltuuston päätös oli laitton. Näin lääninoikeus kielsi päätöksen toimeenpanon. HS:n lisälehti n. 2, 12.3.1956, "SAK:n alaisuuteen kuuluvat Turun...",

seen taipuivat lähinnä ne kaupungit, joissa valtuusto oli vasemmistoenemmistöinen.

SAK:n päätös sähkölaitoslakoista oli lain vastainen. Kokoomus pyysikin tiedotteessaan piiritoimitsijoitaan kehottamaan bensiiniasemien hoitajia kantelemaan lääninhallitukselle. Lääninhallitus oli lain mukaan velvollinen saattamaan lainvastaisen päätöksen tehneet henkilöt edesvastuuseen. Samalla tavoin oli toimittava tilanteissa, joissa lakkolaiset olivat estäneet lakon ulkopuolella olevien henkilöiden työhön saapumisen. Lieneekö kokoomuksen vetoomuksella ollut vaikutusta, mutta esimerkiksi Lahdessa huoltoasemien omistajat päättivät jo lakon aikana nostaa syytteen kaupunkia vastaan sähkönjakelun katkaisemisen vuoksi. Myös *Helsingin Sanomat* vaati monistelehdissään syytteitä nostettavaksi sähkölain 21§:n nojalla.²⁶⁶ Monin paikoin huoltamot lupasivat jatkaa bensanjakelua käsipumpuilla. Myös virkavalta katsoi sähkönkatkaisun laittomaksi. Kangasalalla nimismies ajoi lakkovahdit pois huoltoasemilta ja ilmoitti itse määräävänsä bensanjakelusta. Jyväskylän maalaiskunnassa nimismies puolestaan ilmoitti pidättävänsä jokaisen, joka yritti mennä sähkölaitokselle estämään virranjakelua.²⁶⁷ Mitä selvemmin oli havaittavissa, että SAK tai lakkolaiset alkoivat menetellä ”vastoin odotuksia”, sitä tiukemmin myös lakon vastustajat alkoivat vaatia maan virkavallalta ja hallitukselta kovempia toimia. Lakien noudattaminen ja yksilön henkilökohtaisen vapauden turvaaminen oli porvarilliselle aatemaailmalle keskeistä. Myös voimakkaiden lakon aikaisten liikkeiden vastustaminen kuului samaan kategoriaan.

SAK:ssa sähkölaitoslakkoja pidettiin osana yleislakkotaistelua. Keskusjärjestö pahoittelikin kuntien ja kaupunkien vastarintaa: ei voitu ymmärtää, kuinka lakon alainen työ katsottiin tärkeämmäksi kuin sähkövirranjakelu kaupunkien ja kuntien alueella. Kielteistä päätöstä pidettiin esimerkkinä huonosta kunnallispolitiikasta. SAK:n mielestä kuntien päättävien elinten kantaa ei ratkaissut kunnan etu vaan halu rikkoa lakkoa. Syyn sähkölaitoslakoista keskusjärjestö vieritti tyystin öljy-yhtiöille sekä kaupungeille ja kunnille.²⁶⁸ Oli siis kyse siitä lakolle ominaisesta tilanteesta olivatko oikeassa lakkolaiset vai vastustajat. Tilanne sähkölaitoslakkojen osalta kertoo myös hyvin selvästi osapuolten erilaisista arvomaailmoista.

Öljyalalla tilanne oli kuitenkin huomattavasti epäselvempi kuin mitä SAK väitti. Alun perin työntekijät olivat kuuluneet Suomen Autoalan työntekijöiden Liittoon (SAL), mutta ennen yleislakkoa heistä osa erosi liitosta. Myös SAL il-

”Polttoaineen jakelu”; Teollisuuslehden uutismoniste n.2, 16.3.1956, ”Sattuipa Haminnassa”; Teollisuuslehden uutismoniste n.5, 20.3.1956, ”Kymmin läänin lääninoikeus...”; Yleislakkoa koskevia tietoja n. 4, ”Pienet liikkeet Kotkassa...”; Mansner 1984, 451.

²⁶⁶ Sähkölain 21§: ”Joka estää tai häiritsee virtaa jakavan sähkölaitoksen käyttämistä, rangaistakoon niin kuin rikoslain 34 luvun 12 §:ssä säädetään.” AK n:o 167/1928.

Lisätiedotus piireille 7.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. KokA, PTA; HS:n lisälehti n. 2, 12.3.1956, ”SAK:n alaisuuteen kuuluvat Turun...”, ”Polttoaineen jakelu”; HS:n lisälehti n. 3, 5.3.1956, ”Liikenteen pysäyttämisyrietykset jatkuvat”; Etelä-Suomen Sanomien uutispalvelu n. 20, 5.3.1956, ”Oikeusjuttu kaupunginhallitusta vastaan”.

²⁶⁷ Koivisto 1999, 446; HS:n lisälehti n. 1, 5.3.1956, ”Bensiinin jakelu jatkuu - häiriöitä asemilla”, ”Poliisivartiot bensiiniasemille”.

²⁶⁸ SAK:n tiedonantoja 5.3.1956, ”Bensiinisota”.

moitti helmikuussa 1956 SAK:lle, ettei se aikonut osallistua yleislakkoon voimassa olleen työehtosopimuksen vuoksi. Se katsoi voivansa osallistua lakkoon ainoastaan silloin, kun taistelu käytiin hintojen alentamiseksi, ei palkkojen korottamiseksi. Aivan lakon alla liitto kuitenkin perui uhkauksensa ja osallistui lakkoon. Sen sijaan SAL:sta eronneet öljyalan työntekijät olivat perustaneet uuden, Suomen Öljytyöntekijöiden Liiton (SÖL), joka ei kuulunut keskusjärjestöön. SÖL:n puheenjohtaja Edwin Willför ilmoitti lakon alettua, ettei lakko koskenut öljyalaa eikä huoltamoita, koska liitto oli SAK:n ulkopuolella. Asia ei ollut vielä näinkään yksinkertainen, sillä huoltamoiden työntekijöistä osa kuului SAK:oon muiden ammattiliittojen kautta, ulkopuolella olivat esimerkiksi Esson työntekijät. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi bensasodan kiivain taistelu käytiin juuri Mannerheimintien Esson huoltamolla. Joillakin paikkakunnilla myös SAK:oon kuulumattomat noudattivat sen antamia ohjeita, toisilla taas eivät. Useimmat huoltamot pyrkivät jatkamaan jakelua käytettävissään olevin keinoin. Juuri alan sekavasta järjestäytymisestä johtui, että eri yhtiöt toimivat eri tavoin. Kaikesta huolimatta SÖL päätti velvoittaa työntekijät työpaikalle myös lakon aikana. Bensasota oli liiton mukaan yhtiöiden ja SAK:n välinen sota.²⁶⁹

Entistä epäselvemmäksi tilanne muuttui SÖL:n puheenjohtaja Willförin ilmoitettua kesken kiivaimpien mellakoiden, ettei huoltamoiden ollut syytä huomioida SAK:n antamia ohjeita, koska suuri osa niiden työntekijöistä ei kuulunut keskusjärjestöön. SÖL:n työvaliokunta puolestaan kumosi julkisesti liiton puheenjohtajan kehotuksen. Puheenjohtajan tiedonanto oli annettu ilman neuvottelujäsen työvaliokunnan tai liittotoimikunnan kanssa, joten se ei ollut liiton todellinen kanta. Samalla liitto velvoitti jäsenensä noudattamaan SAK:n ohjeita.²⁷⁰ Tilanne huoltamoilla oli siis erittäin sekava, mikä ei voinut olla vaikuttamatta syntyneeseen tilanteeseen.

²⁶⁹ HS 27.3.1956, ”Öljytyöntekijät ja bensiinisota”; HS 24.4.1956, ”Oy Esso Ab ja yleislakko”; Bergholm 1997b, 750-752; Ks. myös Salomaa 1959, 426-427 sekä Knoellinger 1959, 185-186.

²⁷⁰ Esim. SAK:n tiedonantoja 5.3.1956 (Hki), ”Willforssin rikkurijulistus hänen yksityistapauksensa”; Ptl 6.3.1956 (Jkl), ”Vilsörin rikkurijulistus hänen yksityistapauksensa”; Willförin julistus johtui ilmeisesti siitä, että hän oli syvästi katkeroitunut SAK:oon toimiessaan SAL:ssa. Näin hän halusi tehdä SAK:lle kiusaa. Tosin lakon jälkeen SÖL ilmoitti uudelleen, ettei se kuulunut SAK:oon. Neuvotteluissa SAK:n pääsihteeri Lindblom totesikin, että liitto sai jopa erottaa lakkoon osallistuneita työntekijöitä, mikäli katsoi sen aiheelliseksi. Pääsihteeri oli nimenomaan korostanut, ettei liiton ja SAK:n välillä ollut erimielisyyksiä. HS 27.3.1956, ”Öljytyöntekijät ja bensiinisota”; Bergholm 1997b, 751-752. Näin siis myös ay-johtajien henkilökohtaiset kaunat aiheuttivat vakavia yhteenottoja.

Myös öljy-yhtiöissä tilannetta seurattiin jatkuvasti. Shellin pääkonttoriin Helsinkiin perustettiin lakon aikana ”esikunta” päällikkönään yhtiön operatiivinen johtaja K.H. Pentti. Osa esikunnasta miltei asui pääkonttorissa lakon ajan. Auer & Sario 1986, 78.

Mikäli Arvo Hautalaa on uskomisen, SAK:n työvaliokunnassa lakon aikana ollut ja sen jälkeen SAJ:öön siirtynyt toimitsija (ilmeisesti Olavi Järvelä) käski öljyvarastojen lakkovahteja jopa valamaan öljyä mäkiin, etteivät autot pääsisi ylös. Vaihtoehtoisesti renkaat oli puhkottava. Hautala 1977, 132-133.

4.2.2 Määräys synnyttää yhteenottoja huoltoasemilla

SAK:n uudet tulkinnat ja kommunistien aktiivisuuslinja alkoivat yhdessä muuttaa lakon luonnetta. Huoltamoilla sattuneita järjestyshäiriöitä, oikeammin mellakoita, alettiinkin pian nimittää "bensasodaksi". Bensasota sai alkunsa Porissa kolmantena lakkopäivänä. Tuolloin kaupungissa lakkolaisten toiminnan seurauksena jouduttiin sulkemaan sekä bensiinivarasto että huoltoasemia. Porin esimerkkiä seurattiin seuraavana päivänä Turussa. Lakkolaiset häiritsivät bensiinjakelua pitkin päivää ja jakelu jouduttiin pian keskeyttämään. Poliisi seurasi tilannetta puuttumatta siihen millään tavoin. Parissa päivässä bensasota levisi koko maahan. Huoltamoyrittäjät toivoivat poliisivartioita bensa-asemille, mutta poliisi halusi pysytellä erossa. Suomen Tietotoimisto ihmetteli uutisissaan poliisin toimettomuutta, ja väitti poliisin laiminlyövänsä tehtäviään. Sisäasiainministeriö kuitenkin kiisti STT:n syytökset ja luonnehti tapahtuneita järjestyshäiriöitä sellaisiksi, ettei niissä poliisin apua tarvittu.²⁷¹

Mielenkiintoista kyllä, ministeriössä ilmeisesti edelleen katsottiin, että sattuneet järjestyshäiriöt olivat osa normaalia lakkotaistelua, joihin poliisin ei tarvinnut puuttua. Poliisin asemaa tilanteen aikanaan kiristyyessä tämä ei tietenkään parantanut. Eipä silti, samalla lausunto antoi kuvan, että ministeriö oli hyväksynyt pienet järjestyshäiriöt, elleivät ne uhanneet yhteiskuntarauhaa. Lakon tulevia tapahtumia ajatellen näkemys oli varsin ongelmallinen. Sisäministeriön passiivisuuden vuoksi lakkolaiset alkoivat tavoitella heille kuulumatonta valtaa entistä selvemmin. He alkoivat omia poliisille kuuluneita tehtäviä. Oli selvää, että virkavallan oli jossakin vaiheessa puututtava tilanteeseen. Ilmeistä myös oli, että alkupäivien passiivisuuden vuoksi yhteenotot poliisin ja lakkolaisten välillä muodostuivat vakaviksi.

Bensasodan aiheuttamat mellakat eivät olleet SAK:n järjestämiä, joskin se antoi niille hiljaisen suostumuksensa. Lakkolaiset kerääntyivät huoltoasemille yleensä oma-aloitteisesti tai ohimennen heitetystä kehotuksesta. Kehottajia löytyi erityisesti kommunisteista. Tiedotustilaisuuksissa kerrottiin tapahtumia myös muilta paikkakunnilta, mikä lisäsi vaatimuksia oman toiminnan tehostamisesta muualta saatujen esimerkkien tavoin.²⁷² Kehotusten tarkoituksena oli useimmiten vain saada joukot liikkeelle, joskin joukosta tulleen sopivan kiiho-

²⁷¹ HS:n lisälehti n. 1, 5.3.1956, "Bensiinin jakelu jatkuu - häiriöitä asemilla", "Poliisivartioiden bensiiniasemille"; HS:n lisälehti n. 1, 6.3.1956, "Mellakointi kiihtyy", "Levottomuuksia eri puolilla maata"; US:n uutiskatsaus n. 1, 5.3.1956, "Bensiinisota vallitsi Turussa..."; US:n uutiskatsaus n. 3, 6.3.1956, "Sisäasiainministeriö..."; Koivisto 1987, 290, lue bensasodasta sama 292.

²⁷² Esimerkiksi Kajaanissa 5.3. pidetyssä tiedotustilaisuudessa viimeisen puheenvuoron käytti paikallinen kommunisti Yrjö Manninen, joka pois lähtiessään kehotti kuulijajoukkoa siirtymään kaupungin huoltoasemille. Kehotuksen seurauksena Kajaanin Essolle kerääntyi noin 200 miehen lakkolaisjoukko liikehtien levottomasti. Samoin kävi myös Oulussa. Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA. Lappeenrannassa kommunistien lakkotoimikunnan kokouksessa puheenjohtaja Otto Hämäläinen oli pariin otteeseen sanonut, että lakolle oli saatava vallankumouksellinen luonne. Tästä eräs paikalla ollut lakkolainen intoutui niin, että kehui itsellään olevan "sen verran tököttiä, että yksi bensiiniasema saadaan ilmaan". Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

tuksen seurauksena väkijoukko innostui usein liikaa. Tosin tähän kommunistiset kiihottajat pyrkivätkin.²⁷³ Lakkolaisista oli rikkureiden vuoksi jo muodostunut yhtenäinen joukko, jonka yhteenkuuluvuuden tunne takasi kehotusten onnistumisen.

Suojelupoliisin tietojen mukaan myös tunnettu kommunisti Eero Hautojärvi kierteli ympäri maata innostamassa lakkolaisia mellakoihin. Hautojärvi oli puolueaktiivi ja hänen väitettiin toimineen vuoden 1949 Kemin mellakoiden ”kenttäjohtajana”. Hautojärven liikkeitä huomioitiin myös lakon aikaisissa uutismonisteissa. Erään tarinan mukaan Hautojärven nähtiin poistuvan erittäin tyytymättömänä näköisenä SAK:n tiedotustilaisuudesta Helsingin työväentalolta, jossa lakkolaisia oli kehoitettu rauhallisuuteen ja tottelemaan järjestysvaltaa.²⁷⁴ Lopullista näyttoa Hautojärven osuudesta mellakoihin ei ole.

Suurimmalta osaltaan bensasodan järjestyshäiriöt olivatkin kommunistien alulle panemia. Suoraan mellakointiin kokouksissa ei juurikaan kiihotettu, sen sijaan epämääräisiä kehotuksia jaettiin sitäkin enemmän. Muuta ei tarvittukaan, sillä kommunistit olivat ilmeisen varmoja, etteivät lakkolaiset asemalle mentyään jäisi seisoskelemaan toimeettomana vaan yrittäisivät estää bensiininjakelun. Vaikutusta oli siis myös lakon synnyttämällä tilanteella. Tosin jotakin kommunistien toiminnan suunnitelmallisuudesta kertoo se, että SAK sai lakon alkupäivinä selville kommunistien painavan omatoimisesti SAK:n lakkovahtimerkkejä. Uusia merkkejä kommunistit jakoivat omille miehilleen. Lakkovahtien tunnukset vaihdettiin pikaisesti uusiksi eikä kommunistien väärinkäytöksiä enää ilmennyt.²⁷⁵ Äärivasemmiston toiminnan osalta kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään tarkoituksellisesta epäjärjestyksen aiheuttamisesta. Kommunistien käsitysmaailman mukaan lakkotaistelua tuli käydä juuri aktiivisen toiminnan kautta. Passiivinen työstä pidättäytyminen ei johtaisi tuloksiin. Oli siis järjestettävä joukkotilaisuuksia, kunhan ei loukattu SAK:oa. Ja mitä suurempi määrä

²⁷³ Esim. Tarkastaja Toimi Arran selostus havainnoista yleislakon ajalta Tampereen piirissä 23.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

²⁷⁴ HM 3097. SUPOA; Yleislakkoa koskevia tietoja n. 2, ”Eero Hautojärvi jälleen liikkeellä”; Lue myös Salminen 1996, 65-66.

²⁷⁵ SAK:ssa epäiltiin kommunistien suunnittelevan myös avainpaikkojen miehittämistä ja vallankumousta. Esim. Peltoniemi 1990, 68; Lindblom 1981, 238; Vrt. Kauniskangas 1956, 40.

Tapana huoltoasemilla oli, että lakkolaiset muodostivat pitkän jonon ja ostivat bensa puolen litran pulloihin. Toiminta tyrehtyi bensanmyynnin autoilijoille erittäin tehokkaasti. Kuopiossa tilanne riistäytyi käsistä lakkolaisten kaataessa ostamansa bensa maahan. Asemalle saapuvia autoja yritettiin kaataa ja lopulta heitettiin palavia tulitikkua autojen alle. Poliisi lopetti bensanmyynnin saman tien. Paikallisen keskuslakkotoimikunnan ohjeiden mukaan lakkolaisten tuli tyhjentää pullot työväentalon pihalla olleeseen tynnyriin. Monet lakkolaiset eivät kuitenkaan viitsineet työväentalolle saakka kävellä, vaan kaatoivat bensa asemalla maahan. Ostoidea oli Kuopiossa siis mitä ilmeisimmin keskuslakkotoimikunnan järjestämä. Kuopiossa bensasodan kahinoita osaltaan johti suojelupoliisin mukaan jo vuoden 1954 työttömyysliikehtimisien ajoilta tunnettu työmies Vilho Roivainen, joka sai lakon jälkeen syytteen haitanteosta. Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 ”Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä”): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Yleislakko Kuopion piirissä, tarkastaja Jäntin selostus 20.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Savon uutismoniste 7.3.1956: ko Ykm, Yleislakkoajan julkaisuja Kuopion piiristä. SUPOA; Lisäselvitystä tarkastaja Jäntin tiedoitukseen Kuopiosta 6.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA.

ihmisiä niihin osallistui, sen parempi. Esimerkit kuitenkin osoittavat, kuinka selvät periaatteelliset erot sosialidemokraattien ja kommunistien välillä vallitsivat. Kyse ei ollut ainoastaan lakon toimintatavoista vaan aatteellisista taustoista yleensä.

Bensasodan tapahtumarikkaimmat päivät olivat 6.-7.3. Vakavimmat välikohtaukset koettiin tiistaina 6.3. Helsingissä. Tuolloin lakkolaiset ja poliisi ottivat useamman kerran yhteen kaupungin huoltoasemilla. Pahin mellakka sattui puolenpäivän jälkeen Mannerheimintie 78 Esson huoltamolla. Tilanne sai jossakin määrin alkunsa *Uuden Suomen* samana aamuna ilmestyneen monistelehden ilmoituksesta, jossa kerrottiin mainitun aseman jakavan bensiniä ja että jakelu turvattaisiin poliisin voimin. Iltapäivän monisteessaan lehti saikin kertoa todellisesta bensasodasta.

Asemalle oli kerääntynyt puolenpäivän aikaan runsaasti väkeä seuraamaan bensanjakelua. Myös poliisit saapuivat paikalle. Tilanne säilyi aluksi rauhallisena mutta kiristyi vähitellen virkavallan estäessä lakkolaisia tunkeutumasta jakelupihalle. Tällöin tuhatpäiseksi kasvanut lakkolaisjoukko alkoi heitellä jääkimpaleita, heilutella metalliputkia ja lankunpätkiä sekä solvata poliisia. Poliisit vastasivat ”huutoon” ja alkoivat poistaa asemalle tunkeutuneita lakkolaisia pamppuihin turvautuen. Osansa lakkolaisten nyrkeistä saivat myös huoltoaseman työntekijät sekä talonmiehet. Mellakka asemalla jatkui useamman tunnin ajan, kunnes poliisi ratsupoliisin avustuksella vihdoinkin sai lakkolaisjoukon hajotetuksi. Mannerheimintien mellakassa loukkaantui 18 poliisia, joista yksi vakavasti. Lisäksi 17 lakkolaista pidätettiin. Ihmisten lisäksi vammoja sai kahdeksan hevosta. Mellakointiin kerrottiin osallistuneen myös kansanedemokraattien kansanedustajan, Eino Tainion.²⁷⁶

Samana päivänä Helsingissä mellakoitiin lakkolaisten ja poliisin kesken myös Eteläranta 10:ssä, jonne kuorma-auto toi lisää lakkolaisia mellakan ollessa kiivaimmillaan. Järjestyshäiriöitä sattui usealla muullakin kaupungin huoltoasemalla. Näissä mellakoissa pahoinpideltiin yksi poliisi. Lisäksi lakkolaiset pahoinpitelivät Pitkälläsillalla katuja hiekoittamassa olleita miehiä ja moukaroivat miesten auton rikki. Tilanne oli vastaavanlainen eri puolilla maata, joskaan henkilövahinkoja ei sattunut. SAK syytti järjestyshäiriöistä itsepintaisesti öljy-yhtiöitä, jotka jakoivat bensaa annetuista ohjeista piittaamatta. Itse lakko ei ta-

²⁷⁶ Asemalla ilmaistiin myös tyytymättömyys uuteen presidenttiin vaatimalla ”Kekkonen hirteen!”. Ilmoitus n. 572-7.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Hbl - Nytt 6.3.1956, ”En svår sammanstötning”; HS:n lisälehti n. 2, 6.3.1956, ”Mannerheimintien välikohtaus...”; TS:n uutiskatsaus n. 3, 15.3.1956, ”Bensiinimellakoissa Helsingissä...”; US:n uutiskatsaus n. 2, 6.3.1956, ”Esson taholta ilmoitetaan...”; US:n uutiskatsaus n. 4, 6.3.1956, ”Mellakoita tapahtui tiistaina...”, ”Hulinoitsijat kiertelevät Helsingissä”, ”Linnankoskenkadun kulman mellakan...”; US:n uutiskatsaus n. 1, 7.3.1956, ”Tiistain mellakoista”; US:n uutiskatsaus n. 1, 10.3.1956, ”Poliisin ilmoituksen mukaan...”; Kurjensaari 1976, 22 sekä Kurjensaari 1956, 24-25; Vrt. Ptl 7.3.1956 (Jkl), ”Poliisien liiallinen virkainto...”; Lakkovartijoiden kommentteista bensasodan aikana lue esim. SAK taistelussa 1956, 27; TkS 23.3.1956, ”Nyt loppui bensa”. STK:ssa mellakoita pidettiin SAK:n järjestäminä, sillä Mannerheimintielle tuli lakkolaisia Töölönlahden jäätä pitkin suoraan Hakaniemestä. Näin totesi STK:n sosiaaliosaston osastopäällikkönä toiminut varatuomari Tapani Virkkunen Helsingin Sanomien haastattelussa vuonna 1986. HS 2.3.1986, ”19 yleislakon päivää”.

pahtumia aiheuttanut.²⁷⁷ STK:n toimiston työtä ei suuremmin lakon aikana häiritetty, vaikka Palacen talon bensa-aseamalla mellakoitiinkin.²⁷⁸

Ongelmia huoltamoilla ja järjestyshäiriöiden sattuessa yleensä aiheutti myös se, että ennen lakkoa SAK:ssa ei mietitty lainkaan lakkovahtien oikeuksia eikä virkavaltaan suhtautumiseen otettu minkäänlaista kantaa, koska ongelmia ei uskottu ilmenevän. Niinpä bensasodan aikana lakkovahdeille sattui räikeitä ylilyöntejä. Eräänä päivänä SAK:n toimistoon raahattiin huoltoasemalta otettu ”vanki”, joka oli käyttäytynyt uhittelevasti lakkovahdeja kohtaan. Lakkolaiset olivat pidättäneet ”vangin” kuulusteluja varten ja veivät hänet SAK:n toimistoon. Toimistossa juristi Mikko Laaksonen päästi miehen nopeasti menemään ennen kuin mitään ennätettiin tehdä.²⁷⁹ Kyse ei ollut edes yksittäistapauksesta, sillä vastaavia tilanteita Helsingin lakkotoimikunnissa sattui muitakin. Tapaukset ovat omiaan kertoamaan bensasodan aikana vallinneista lakkotunnelmista. Huoltoasemilla myös kaadettiin henkilöautoja ja niiden tankkeja täytettiin sahanpuruilla. Esimerkiksi Helsingissä kaadettiin lakon aikana kaikkiaan noin 30 autoa.²⁸⁰

”Vangit” ovat selviä merkkejä siitä, että lakkolaisjoukot alkoivat menetellä poikkeustilanteille ominaisella tavalla. Joukossa laillisuuden rajat hämärtyivät ja syyllistyttiin ylilyönteihin. Henkilökohtaisen vapauden suoja on lähes kaikissa tilanteissa perustuslain turvaama, joten toimia voi pitää törkeinä. Samalla lakkolaisten toimet kertovat kuinka vahva toisesta luotu viholliskuva oli. Omalta kannalta loukkaukseksi luetut lausunnotkin aiheuttivat vakavia seurauksia. Tästä oli kyse myös Mannerheimintien bensamellakoissa yleensä. Vastustaja edusti kaikkea itselle vierasta, jota oli vastustettava kaikin keinoin. Oli kyse valkankäytöstä, jota harjoitettiin toiseuden kuvaa luomalla. Kyse oli kuitenkin järjestysvallankäytöstä, joka ei kuulunut lakkolaisille. Alkoi syntyä kaksoisvallan tilanteita, mikä kiristi tilanteita entisestään.

SAK:n työvaliokunta käsitteli kokouksessaan sattuneita järjestyshäiriöitä. Poliisin ei suoranaisesti katsottu toimineen väärin vaan noudattaneen saamiaan ohjeita, joskin toimia pidettiin silti ylimitoitettuina. Vihtori Rantasen mukaan poliisin oli ollut pakko toimia, koska se ei lakkoon kuulunut. Tältä osin virkavalan toimia ymmärrettiin. Sen sijaan Rantanen katsoi maan poliisiupseerien ta-

²⁷⁷ Ilmoitus n. 572-7.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Hbl - Nytt 6.3.1956, ”En svår sammanstötning”; SAK taistelussa 1956, 27; SAK:n tiedonantoja 5.3.1956, ”Bensiinisota”, ”Toimintaohjeet öljy-yhtiöiden keskusvarastojen ja huoltoasemien lakkovahdeille”; TS:n uutiskatsaus n. 1, 6.3.1956; US:n uutiskatsaus n. 4, 6.3.1956, ”Mellakoita tapahtui tiistaina...”, ”Hulinoitsijat kiertelevät Helsingissä”, ”Linnankoskenkadun kulman mellakan...”; Mansner 1984, 451; Lue mellakoista myös Liinamaa 1979, 241-242; Vrt. Kauniskangas 1956, 34-46.

²⁷⁸ Mansner 1984, 465.

STK väitti bensasodan ollessa kiivaimmillaan sen puheluita kuunneltavan. STK:n mukaan asia oli selvästi todettu, mutta kuuntelijoita ei ollut saatu selville. STK:n tiedoituksia n. 1, 6.3.1956, ”Puhelua kuunnellaan”: H1. KokA, PTA; STK:n tiedotus n. 2, 7.3.1956: ko 11, STK:n tiedotteita. Lakko1956/ SAKA, AyA; TS:n uutiskatsaus n. 3, 6.3.1956, ”Puhelinkuuntelua”.

²⁷⁹ Ruohonen 1981, 43-44.

²⁸⁰ Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Viikkosanomat n. 10-11/1956, sivun 28 kuvateksti.

voitteena olleen estää uuden Arabian syntyminen ja tämän seurauksena oli syyllistytty ylilyönteihin. Toisaalta taas lakkovahtien toimet todettiin riittämättömiksi, sillä pelkkä tilanteen seuraaminen ei voinut estää jakelua. Siksi vahdeille oli saatava selkeät ohjeet.²⁸¹

Poliisikomentaja Erik Gabrielson raportoi Helsingin mellakoista presidentti Kekkoselle. Gabrielson selitti lakkolaisten käyttäytyneen erittäin aggressiivisesti eri puolella kaupunkia, joten poliisi oli joutunut kaivamaan pamput esille. Vaikka mellakoita oli toki ollut aiemminkin, kuten Arabian lakon aikaan, eivät lakkolaiset aiemmin olleet olleet näin vihamielisiä. Poliisikomentaja ei yrityksistään huolimatta ollut tavoittanut pääministeri Fagerholmia, joka valmisti tilanteen vuoksi radiopuhetta, eikä sisäministeri Väyrynen ollut antanut minäkäänlaisia ohjeita. Gabrielson totesi Kekkoselle, että poliisin oli vähitellen turvauduttava aseisiin, mikäli tilanne vielä kiristyisi. Presidentti huolestui tilanteesta ja kutsui ylipoliisipäällikkö Urho Kiukkaan sekä sisäministeri Väyrysen luokseen. Väyrynen totesi Kekkoselle SAK:n yrittävän pitää joukkonsa kurissa, mutta lakon johdolla ei ollut valtaa joukkoihin. Jotkut tekivät mitä tekivät, mikä lisäksi joukossa oli havaittu provokaattoreita. Puheenjohtaja Antikainen oli muun muassa vaatinut SAK:lle oikeutta tarkastaa liikennettä, johon ei kuitenkaan myönnetty. Kekkonen halusi viimeiseen asti pidättyä käyttämästä aseita, joskin poliisillakin oli oltava itsepuolustuksen raja. Presidentti ei kuitenkaan antanut tarkempia ohjeita.²⁸²

Mielenkiintoista osapuolten lausunnoissa on, että esille nousivat Arabian 1948 lakon aikaiset tilanteet. Myös SAK:ssa riitti ymmärrystä vastaavan tilanteen estämiseksi, joskin poliisin toimia pidettiin silti liioiteltuina. Tämä kieli siitä, että SAK:ssa ei oltu lainkaan tyytyväisiä lakon saamaan luonteeseen. Alkupäivien ikävät tilanteet synnyttivät yhä pahempia yhteenottoja. Eri osapuolille lakkolaisten toiminnan rajan katsottiin tulevan vastaan, mikäli joukot asettuivat vastustamaan virkavaltaa, joskaan SAK ei ryhtynyt kehotusta suurempiin toimiin järjestyksen palauttamiseksi. Tässä vaiheessa kommunisteja ja rikkureita pidettiin SAK:ssa poliisia suurempana ongelmana lakon menestymiselle. Lakon edetessä käsitys alkoi muuttua. Tosin alkupäivinä virkavalta ei ollut lakkolaisille ainoa vastustaja, sillä he vastustivat rikkureita ja muita työntekijöitä vielä poliisiakin enemmän. Tilanne alkoi kuitenkin vähitellen muodostua järjestyksen kannalta uhkaavaksi. Juristina presidentti Kekkonen tajusi, ettei oman käden oikeus tai vallan luisuminen pois virallisilta valtioelimiltä ollut hyväksyttävää. Maan hallitus suhtautui tilanteeseen pidättyvämmiin.

Vaikka Kekkonen tapasikin lakon aikana maan korkeinta poliisijohtoa, hän pyrki kaikin tavoin pysyttelemään varsinaisten lakkotapahtumien ulkopuolella. Presidentti ei oman käsityksensä mukaan voinut, eikä hänen edes pitänyt puuttua maan talouselämän johtamiseen liittyviin toimiin. Eikä pääministeri Fagerholmkaan liiemmin Kekkosta informoinut, sillä hänen mielestään presidentin pysytteleminen palkkalakkojen ulkopuolella oli aivan normaalia.²⁸³

²⁸¹ Tvlk:n ptk. 6.3.1956. SAKA, AyA.

²⁸² Urho Kekkonen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA.

²⁸³ Koivisto 1999, 436; Suomi 1992, 17; Fagerholm 1977, 275.

Sattuneista mellakoista huolimatta maan johdossa lakkoa pidettiin siis edelleen palkkalakkona. Hieman vastaavanlaisella perusteella puheenjohtaja Antikainen oli perustellut yleislakon oikeutusta SDP:n puoluetoimikunnalle ennen lakkoa todetessaan, ettei yleislakolla ollut sellaista sisäpoliittista luonnetta kuin suurlakolla oli.²⁸⁴ Antikainen piti siis yleislakkoa ainoastaan palkkalakkona. Lakon aikaisten lausumiensa perusteella hän ei käsityksestään luopunut.

Uuden hallituksen sisäministeriksi oli valittu sosialidemokraatti Vilho Väyrynen. Hän oli ministerinä ensikertalainen, ja joutui uransa aluksi heti vaikean paikan eteen. Ilmeisen tottumattomana lakon aikaisten tilanteiden hoitoon Väyrynen pysytteli aluksi melko lailla sivussa; hän ei mielellään puuttunut lakolaisten ja poliisin välisiin yhteenottoihin ja antoi lausuntonsa yleensä muiden painostuksesta. Sisäministerin toimettomuus vaikutti osaltaan lakkotapahtumien kehittymiseen ja sai ylipoliisipäällikkö Kiukkaan menettämään malttinsa useamman kerran. Väyrynen turvautui lakon alkupäivinä jossakin määrin myös alkoholiin, minkä vuoksi hänen lausuntonsa olivat sekavia. Lausuntoihin palattiin lakon aikana useaan otteeseen, sillä niiden katsottiin haittaavan lakon päättymistä.²⁸⁵ Hallituksen toimia arvosteltaessa on muistettava, että se muodostettiin virallisesti lakon kestänyt jo muutaman päivän. Niin ikään Väyrysen puolustukseksi on todettava, että hänen edeltäjänsä oli antanut poliisiohjeet lakon varalle. Tilanteen kehittyminen olisi kuitenkin vaatinut ohjeita myös uudelta sisäministeriltä.

Osittaisesta ymmärryksestä huolimatta SAK:ssa maan poliisikunnan toimia katsottiin karsaasti. Ensimmäisten mellakoiden tapahduttua SAK:ssa tilanteen uskottiin edelleen kiristyvän. Käsitystä edesauttoi se, että keskusjärjestössä

Kekkonen asennetta kuvaa hyvin tapaus, jossa Valtakunnallinen asutusliitto 5.3. pyysi presidenttiä "maan ylimpänä viranomaisena ja sotaväen päällikkönä kunnioittaen harkitsemaan toimenpiteitä, jotta laki ja järjestys maassa kaikkien kansalaisten kohdalla olisi voimassa". STT luki kirjeen saman päivän uutisissa. Kekkonen kiukustui asiasta: "Soitin STT:hen Bergille ja moitin häntä uutisen lukemisesta. Minulle on tärkeää pysyä poliittisten riitojen ulkopuolella, jos Asuntoliitto ei sitä ymmärrä, niin STT:n pitäisi ymmärtää. B. ei ollut lukenut jne..."; Urho Kekkonen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA; Oma maa n. 5, 26.3.1956, "Yleislakko päättyi inflaatiotosopimukseen"; Asutusliiton kirje oli ilmeisesti seurausta Maalaisliiton ja Veikko Vennamon huonoista väleistä. Asutusliittoa johtanut Vennamo oli puoluetta arvostelevilla lausunnoillaan ja epälojalilla toiminnallaan suututtanut puolueen, mutta liitto tuki tarmokkaasti johtajaansa. Asutusliiton kirjeessä lieneekin ollut kyse Vennamon johtaman liiton kritiikistä omaa puoluetta kohtaan. Tämä selittäisi osaltaan myös Kekkonen kiukustumisen kirjeen julkaisemisen vuoksi. Toisaalta, Vennamo vaati koko lakon ajan valtiovallan puuttumista lakon tapahtumiin. Virkkunen 1976, 208-221.

²⁸⁴ Puoluetmk:n ptk. 29.2.1956: mf 8. SDPA, TA.

²⁸⁵ Urho Kekkonen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA.

Ensi töikseen valittu ministeri päästi suustaan ikävän "sammakon" kommentoidessaan lakkoa STT:lle. Väyryseltä tiedusteltiin mitä oikeus- ja sisäministeriöt aikoivat tehdä järjestyksen ylläpitämiseksi maassa. Tiedusteluun selvästi juovuksissa ollut ministeri vastasi antavansa tietonsa vain SAK:n kautta. Myöhään samana iltana Väyrysen puolesta pyydettiin, ettei lausuntoa välitettäisi julkisesti eteenpäin. STT kuitenkin oli julkaissut ilmoituksen jo tuoreeltaan. Esim. Etelä-Suomen Sanomien uutispalvelu n. 20, 5.3.1956, "Ministeri tiedottaa vain SAK:n välityksellä"; Karjalaisen uutiskatsaus n. 4, 5.3.1956, "SAK sisäministerin tiedotusvälineenä"; Uuden Auran tiedotuslehti n. 5a (ylim. painos), 5.3.1956: H1. KokA, PTA; Tiainen 1968, 57-58. Sisäministerin virka jäi Väyrysen ainoaksi ministerin tehtäväksi.

luultiin maan virkamieskunnan omaksuneen kannan, jonka mukaan lakko oli laitton ja että virkavallalla oli velvollisuus rikkoo sitä. Tämän käsityksen eroava hallitus oli virkavallalle antanut. Mikäli uusi hallitus jatkoi samalla linjalla, oli keskusjärjestössä varauduttava tilanteeseen entistä paremmin.²⁸⁶ SAK:n näkemys ei pitänyt paikkaansa, sillä maan virkamieskunta ei pitänyt lakkoa laittomana. Tilanne oli vain se, että poliisin oli saamiensa ohjeiden ja työmoraalinsa vuoksi pakko toimia. Järjestyksenpito ei ollut poliisille neutraali käsite.

Bensasodan aiheuttamat järjestyshäiriöt synnyttivät ristivetoa sosialidemokraattisessa puolueessa. Puolueoimikunnan työvaliokunnan kokouksessa 5.3. puoluesihteerä Väinö Leskinen esitti maan julistamista lakon vuoksi poikkeustilaan, jotta tilanne saataisiin selvitetuksi. Niin ikään hän ehdotti sotaväen käyttämistä tilanteen ratkaisemiseksi. Levottomuuksista Leskinen syytti SAK:n hermostuneisuutta. Laskut tulivat lopulta puolueen maksettaviksi, eikä sen tullut ottaa riskilleen mitään lausumaa lakosta. Järjestysvallan ottaminen SAK:lle oli kapinaa. Puolueoimikunnan muut jäsenet puolustusministeri Skogin johdolla vastustivat tehtyjä ehdotuksia, ainoastaan Väinö Tanner oli Leskisen linjoilla. Myös hän suhtautui lakkoon erittäin kriittisesti. Mellakoiden alettua hän epäili, että lakko toi esille voimia, joita SAK:ssa ei kyetty hallitsemaan: lakko kääntyi ”yhteiskuntaa vastaan”. Tannerin mielestä lain mukaan kyseessä oli kapina, ”ruumiit vain puuttuvat.” Tanner ja Leskinen epäilivät lakon ylipäänsä huonontavan sosialidemokraattien asemaa.²⁸⁷

Leskinen ja Tanner vaativat yksinkertaisesti voimassaolleiden lakien noudattamista. Niin uskomattomalta kuin saattoi kuulostaakin, lain mukaan kyseessä todella oli kapina. Tämä johtui siitä, että yleislakon aikaan voimassa ollut rikoslaki oli laadittu vuonna 1889 turvaamaan Venäjän keisarin asemaa ruhtinaskunnassa, ja lain kapinapykälä oli erittäin ankara.²⁸⁸ SDP:n ”oikeistosiivessä” kannettiin huolta vallan luisumisesta virallisilta valtioelimiltä lakkolaisille. Tannerin mielipiteeseen vaikuttivat muistot vuoden 1917 yleislakosta, mutta hänen lausuntonsa on sikäli mielenkiintoinen, että tilannetta läheltä seuranneena hän ei voinut hyväksyä valtiovallän auktoriteetin murskaamista; hallituksen tuli kaikissa olosuhteissa olla ylin vallankäyttäjä. Lausunto on merkittävä myös siksi, ettei Tanner uskonut edes SAK:n voivan hallita tilannetta: valta oli siirtymässä lakkolaisille, mikä oli lainvastaista. Tilanne ei tosin vielä lakon alkupäivinä ollut ajautunut aivan niin pitkälle kuin Tanner esitti, mutta puheen eräänä tarkoituksena oli selkeästi kiinnittää hallituksen, puolueen sekä ammattiyhdistysliikkeen huomio lakkolaisten toimintaan. Vallän anastaminen lakkolaisille heikentäisi ennen pitkää sekä puolueen että keskusjärjestön asemaa ja johtaisi entistä vakavampiin yhteenottoihin. Tannerin mielipiteisiin vaikutti vahvasti sekin, että hän ei tullut kovin hyvin toimeen ammattiyhdistysliikkeen kanssa,

²⁸⁶ Tvlk:n ptk. 3.3.1956. SAKA, AyA.

²⁸⁷ Leskisen ehdotusta ei otettu vakavasti, sillä valtiovarainministeri Aarre Simonen huomautti, ettei laki tuntenut poikkeustilaa, sotatilan kylläkin. Tiainen 1997, 78-79, 159-160; Klemola 1975, 104-105; Hakalehto 1974, 212-213; Poikkeus/sotatilan julistamiseen liittyvistä kysymyksistä yleensä lue Sipponen 1965, 1-7.

²⁸⁸ Rikoslaki AK n:o 39/1889.

koska katsoi sen useimmissa tapauksissa ajavan vain omia etujaan, puolueen edusta välittämättä. Ja on syytä muistaa, että Tanner oli myös kiivas kommunistin vastustaja. Ehkä hän ajatteli lakon mellakoiden johtavan kommunistien kannalta otollisen tilanteen syntymiseen. Olivathan kommunistit osallistuneet aktiivisesti lakon ensimmäisten päivien mellakointiin. Tätä Tanner ei hyväksynyt. Hänen aatemaailmansa oli tässä suhteessa lähellä porvareita. Tanner oli tuominnut aikanaan myös Kemin 1949 mellakat.²⁸⁹

Puolustusministeri Skog oli eri mieltä. Hänen mielestään poliiseja tuli tarvittaessa ottaa lisää, ellei järjestys muuten säilynyt. Armeijaa ei missään tapauksessa saanut sotkea mukaan palkkataisteluihin, sillä sotilaiden ja poliisien menettelytavat olivat täysin vastakkaiset. Kyseessä oli kuitenkin lakko, ei yhteiskuntajärjestelmän väkivaltainen kumoaminen, so. kapina. Puolustusministerinä Skog kieltäytyi ehdottomasti komentamasta armeijaa lakkolaisia vastaan. Hän lähetti Pääesikuntaan kirjeen, jossa alisti kaikki puolustusvoimille tulleet virka-apupyynnöt toistaiseksi puolustusministeriön ratkaistaviksi.²⁹⁰ Skog oli sikäli oikeassa, ettei sotavoimien käyttö järjestystehtävissä soveltunut kaupungistuneeseen yhteiskuntaan. Tähän vaikuttivat muun muassa sotaväen luotettavuuteen ja kurinalaisuuteen liittyvät ongelmat, sekä se, että sotaväen puuttuminen lakkotilanteisiin kärjisti ristiriitoja ja lisäsi tyytymättömien joukkojen suuttumusta. Moderni poliisi kykeni tukeutumaan yhteiskuntaan tavalla, joka oli sotavoimille täysin vieras. Poliisi kytki jokapäiväisen elämän keskusvaltaan ei vain pakkokeinoin, vaan myös moraalisen konsensuksen avulla.²⁹¹ Sotaväen käyttö oli käytännössä pois laskuista, joten poliiseille olisi täytynyt antaa selvempi tuki. Näin ei käynyt.

Leskisen idea poikkeustilan julistamisesta maahan kantautui jollakin tavalla sotilaspiireihin. Hallitus sai Turusta ilmoituksen, että sikäläisessä varuskunnassa eräs korkea upseeri suunnitteli joukko-osastoa, joka ryhtyisi "palauttamaan järjestystä" kaupungissa. Samaan aikaan SAK:n puheenjohtaja Antikainen ilmoitti, että turkulaiset lakkolaiset uhkasivat hyökätä varuskunnan alueelle ja riisua aseista suunnitteilla olleen joukon. Puolustusministeri Skog kehotti Antikaista jyrkästi kieltämään lakkolaisia menemästä varuskunta-alueelle, sillä armeija ei tulisi millään muotoa taipumaan tällaiseen toimeen. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Tauno Viljanen, soitti Turun varuskuntaan ja antoi määräyksen, ettei sotaväki saanut sekaantua lakkolaisten ja poliisin välisiin hakoihin. Skogin keskusteltua puolustusvoimain komentaja Kaarlo Heiskasen sekä sisäministerin kanssa, asetettiin toimikunta, johon kuuluivat yleisesikun-

²⁸⁹ Majander 2002, 207-237; Lehtilä 1998, 339-344; Hakalehto 1974, 73-89; Hakalehto 1973, 21-25.

²⁹⁰ Puolustusministerin kirje Pääesikunnalle 7.3.1956, n. 1033/44/Sot./56: F202, T22220. PMA, SArk; Santonen 1993, 180-181; Skog 1971, 388.

Ennen ministeriksi tuloaan Fagerholmin hallitukseen vuonna 1948 Skog oli tunnettu ay-mies. Hän toimi metalliliiton valistussihteerinä ministerivalintaan saakka. Samassa hallituksessa sosiaaliministerinä oli metalliliiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström. Myös Fagerholmilla oli ay-tausta. Hän toimi vuodet 1930-1942 Liiketyöntekijäin Liiton puheenjohtajana. Eräänlainen uskollisuus ay-liikkeelle ei voinut olla vaikuttamatta myös lakon aikaisessa tilanteessa. Mainitut herrat pitivätkin SDP:n puolue-elinten kokouksissa lakon aikana selvästi SAK:n puolta.

²⁹¹ Hietaniemi 1988, 86-87.

nan päällikkö Viljanen, ylipoliisipäällikkö Kiukas, puolustusministeriön kansliapäällikkö Kalle Lehmus sekä poliisikomentaja Gabrielson. Toimikunnan tehtävänä oli seurata tilannetta ja raportoida havainnoistaan sekä sisä- että puolustusministerille.²⁹²

Puoluesihteeri Leskisen välit SAK:oon tulehtuivat hänen antamiensa lausuntojen vuoksi täysin. SAK:n johtajat eivät enää lakon aikana suostuneet käymään puoluesihteerin tai jonkun hänen uskottunsa läsnä ollessa luottamuksellisia keskusteluja puolueen johdon kanssa.²⁹³ Sosialidemokraattien sisäiset ristiriidat tuotiin esille lakon vastustajien uutismonisteissa. Ristiriitoja käytettiin taisteluaseena pyrittäessä osoittamaan ammattiyhdistysliikkeen rivien sekaavuutta.²⁹⁴

4.2.3 Lakon alkupäivät Jyväskylässä

Tämän tutkimuksen pääpaino on asetettu valtakunnalliselle tasolle. Lisäksi lakkoa käsitellään myös paikallisesta näkökulmasta: tutkimuksen paikallisen tason muodostaa Jyväskylä. Paikallistasoa lähestytään mikrohistoriallisesta näkökulmasta, jolle on ominaista esimerkiksi jonkin tietyn yhteisön tarkastelu. Vaikka tutkimus liikkuu tällöin ”pienessä piirissä” on samalla kuitenkin mahdollista tutkia yhteiskunnan ja yhteisöjen toimintaperiaatteita, sillä yksilöt ja yhteiskunta elävät keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Pienyhteisö voidaan määritellä sosiaalisten suhteiden verkoksi. Erillisinä mikro- tai makrohistoria eivät ole riittäviä kurkistusaukkoja menneisyyteen. Todellinen synteesi syntyy silloin, kun onnistutaan yhdistämään nämä kaksi näkökulmaa sekä tekemään entistä monitasoisempia ja monivivahteisempia tulkintoja menneisyydestä.²⁹⁵ Mikrohistoriallisen näkökulman avulla pyritään löytämään tekijöitä, jotka vaikuttivat myös

²⁹² Skog 1971, 389; Turussa huhuttiin myös paikallisen palokunnan osallistuvan lakon aikana järjestyksen ylläpitoon. Tämän tiedon palopäällikkö Juvakoski kuitenkin kiisti jyrkästi. TS:n uutiskatsaus n. 1, 9.3.1956, ”Turun palokunta”; Lehdissä uskottiin ylipoliisipäällikkö Kiukaan neuvotelleen armeijan kanssa tilanteen hoitamisesta sotaväen voimin. Esim. Etelä-Suomen Sanomien uutispalvelu n. 26, 6.3.1956, ”Armeija asiaan?”.

Kansliapäällikkö Lehmus piti muutenkin tiukasti yllä suhteita armeijan ja sosialidemokraattien välillä. Väli rauhan aikana hän organisoi kommunistien vastaista toimintaa (SAT/VIA-järjestö), mutta sodan jälkeen hän tarkkaili ja vastusti hankkeita, joiden tavoitteena oli kytkeä Suomea länteen ohi virallisen ulkopolitiikan. Tämä aiheutti närää muiden upseeritovereiden kanssa. Hentilä 1986, 125.

²⁹³ Tällöin alkoi muodostua skogilainen ydinryhmä puolueeseen, johon kuuluivat ministerit Skog, Simonen ja Tiainen, SAK:sta Antikainen ja Rantanen sekä metalliliiton Valdemar Liljeström. Hakalehto 1974, 212-213; Lue Leskiseen kohdistuvasta kritiikistä myös ”Ay-liikkeen punainen aapinen”, Tästä on kysymys, 28.

Vielä lakon päätyttyä Leskinen vaati SAK:n edustajilta, ettei jatkossa toimittaisi yhdessä kommunistien kanssa. Tiainen 1997, 159-160; Kommunistit puolestaan väittivät SAK:n leskijohtoisen lakkojohdon kehottaneen joillakin paikkakunnilla kommunisteja sabotoimaan yleisiä ohjeita ja osallistumaan lakonvastaisiin provokaatioihin. Reuna 1985, 952; Tunnelmista SDP:n eduskuntaryhmässä lakon aikana lue myös TMT 254:1066/37 (Lukkarinen), 1. TA.

²⁹⁴ Esim. JS:n lisälehti n. 2, 10.3.1956, ”SAK:n piirissä...”.

²⁹⁵ Elomaa 2001, 61; Ollila 1995, 8-9; Heikkinen 1993, 40-41.

makrotasolla. Samalla voidaan mahdollisesti havaita pelkästään mikrotasolle ominaisia piirteitä.

Jyväskylässä paikallisen keskuslakkotoimikunnan muodosti JAP:n työvaliokunta. Puheenjohtajaksi valittiin työvaliokunnan puheenjohtaja Unto Kuronen (Valmet os. 74) ja sihteeriksi Hannes Tammiruus. Lakkotoimikunnan rahastonhoitajana toimi Kalle Virenius. Keskuslakkotoimikunnan keskuksena oli Liikeliiton toimisto. Kommunistien painostuksen seurauksena lakkotoimikuntaa täydennettiin myöhemmin kahdella rakennustyöläisten oman lakkotoimikunnan edustajalla.²⁹⁶ Täydennysvaatimus noudatteli siten kommunistien koko maassa ajamaa linjaa.

Lakon alettua Jyväskylän keskuslakkotoimikunta kokoontui ensimmäiseen kokoukseensa työväentalolle 1.3.1956. Tila oli mitoitettu täysin väärin, sillä kokoukseen osallistui arvioinneista riippuen noin 500–1 000 kuulijaa. Suuri joukko joutui jäämään talon ulkopuolelle kuuntelemaan kokouksen kulkua. Tiedonkulkua päätettiin tehostaa valitsemalla keskuslakkotoimikunnan ja perusjärjestöjen välille erilliset yhdysmiehet. Kokouksessa vaadittiin, että järjestäytynyt työväki pitäisi tilanteen hallinnassaan. Samalla vaadittiin bensiniinjakelusta annettujen määräysten noudattamista.²⁹⁷ Paikallista keskuslakkotoimikuntaa työllistivät lakon ensimmäisinä päivinä lähinnä ammattiosastojen lakkotoimikunnilta ja paikallisilta teollisuuslaitoksilta tulleet työlupa-anomukset. Yleensä keskuslakkotoimikunta suhtautui perusteltuihin anomuksiin myönteisesti, joskin se samalla pyrki pitämään kiinni asetetuista lakkorajoista.²⁹⁸ Myös paikallisten ammattiosastojen kokouksissa pohdittiin päivittäin erilaisia työluomia ja muita anomuksia.²⁹⁹

²⁹⁶ Keskuslakkotoimikunnan jäsenet olivat paikallisten ammattiosastojen edustajia, siis tavallisia luottamusmiehiä. Keskuslakkotoimikuntaan kuuluivat Jalo Lindgren, Ville Paananen, Jalo Tuominen, Pentti Kekki, Eino Palander, Paavo Iitti, Vilho Orenius, Pekka Nykänen ja Hannes Sahi, sekä varajäsenenä Oskari Nieminen, Toivo Kuivainen, Sulo Leppänen, Hugo Lahti, Heikki Kotkajärvi, Lauri Ruusela, Tauno Majuri, Väinö Pötry, Onni Lintula ja Onni Lahti. Toiminnassa olivat mukana aktiivisesti myös toimitsijat Niilo Hämäläinen ja Arvo Knuutinen sekä naisjaostosta Rauha Ilonen, Kirsti Laakso ja Anni Virolainen. JAP:n työvaliokunnan kokouksessa 7.3.1956 keskuslakkotoimikuntaan otettiin lisäksi kaksi edustajaa paikallisen rakennusalan lakkotoimikunnasta asiantuntijajäseniksi. Asiantuntijoiksi nimitettiin Unto Hämäläinen ja Hannes Hagman. JAP:n muistio yleislakon ajalta, s. 7: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n tvlk:n ptk. 7.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ptl 6.3.1956 (Jkl), "Jyväskylän keskuslakkotoimikunta"; Historiikki SML:n os. 26:n toiminnasta vuosilta 1914-1964: Dc. Sml26A, JYMA; Mikonranta 1985b, 84.

²⁹⁷ Ptk. JAP:n lakkokokouksesta 1.3.1956: ko 4. JAPA, AyA.

²⁹⁸ Esim. Schaumanin ltmk:n ptk:t 1.3. ja 2.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Oy Wilhelm Schauman Ab:n kirje JAP:n klmtk:lle 5.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n tvlk:n ptk. 4.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Klmtk:n ptk. 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ltmk:n ptk:t 4.-6.3.1956: Cd. SRL8A, JyMA; Yl. kok. ptk. 6.3.1956 sekä ltmk:n ptk:t 1.3. ja 2.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA; Johtokunnan ptk. 2.3.1956. OMMA, TA; Yl. kok. ptk. 4.3.1956: C9. JKYA, JyMA.

²⁹⁹ Esim. vuosikok. ptk. 26.2.1956: Ca7. Jpa166A, JyMA; Ptk. 29.2.1956: Ca1. SRL8A, JyMA; Ptk. 28.2.1956: Cb1. Valmet 74A, JyMA; Os:n tmk:n ptk. 28.2.1956 sekä ltmk:n ptk:t 1.3. ja 2.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA; Ylim. kok. ptk. 29.2.1956 ja tmk:n kok. ptk. 1.3.1956: C1. Vma151A, TA; Toimintakertomus 1956: D9. JkdkA, Ka; Selostus yleislakon aikaisista kokouksista ja tiedotustilaisuuksista: C9. JKYA, JyMA; Ptl 7.3.1956 (Jkl), "Toistatuhatta lakkolaista tiedotustilaisuudessa eilen Jyväskylässä".

Ongelmiltakaan ei vältytty. Esimerkiksi Schaumanin tehtaat pyysi tehtaan lakkotoimikunnalta lupaa saada miehiä lumen luontiin. Periaatteessa oltiin myöntäväisiä, mutta päätöstä ei saatu tehdyksi. Luvan viipyessä tehdas kääntyi paikallisen keskuslakkotoimikunnan puoleen. Erään tehtaan katto oli tuolloin jo osittain romahtanut ja aiheuttanut puolivalmisteiden pilaantumisen. Tehdas teki asiasta rikosilmoituksen, joka ei johtanut toimenpiteisiin. Paikallinen keskuslakkotoimikunta päätti suostua katon korjaamiseen neuvottelematta tehtaan oman lakkotoimikunnan kanssa. Schaumanin tehtaiden ja tehtaan lakkotoimikunnan välit eivät olleet parhaat mahdolliset. Tilanne tullehtui lakkotoimikunnan valtuuskunnan tehtaalla saaman huonon kohtelun vuoksi. Tämän seurauksena lakkotoimikunta epäsi tai viivytteli tehtaan työlupa-anomusten kanssa. Usein kuitenkin keskuslakkotoimikunta vastasi samoihin anomuksiin myöntävästi. Lakkolaisten ja työnantajan välit kiristyivät myös Helno Oy:ssä.³⁰⁰

Lakko ei ollut kaupungissa aivan täydellinen, sillä työt olivat osittain käynnissä Schaumanin tehtaiden puutarhassa, kaupungin ompelimoissa sekä Vaajakosken tehtailla.³⁰¹ Tunnelma lakon alkupäivinä oli kuitenkin hyvä ja joukot pysyivät yksimielisesti SAK:n vaatimusten takana. Tätä korostivat erityisesti ääriivasemmiston monistelehdet, mutta myös ammattiosastojen kokouksissa mielialat lakon ensimmäisinä päivinä olivat korkealla. Keskuslakkotoimikunnan tiedotustilaisuuksissa korostettiin järjestyksen säilymisen merkitystä ja kehoitettiin erityisesti työläisnaisia ja perheenemäntiä osallistumaan lakkoon aktiivisesti. Kommunistit puolestaan korostivat kokouksissa joukkomielienosoitusten merkitystä. Joukkojen taistelumielialaa pyrittiin ylläpitämään turvautumalla työväen omiin tunnuksiin, sillä tiedotustilaisuudet päätettiin usein joko Työväenmarssiin tai Kansainväliseen. Ensimmäinen kauppatorilla järjestetty tiedotustilaisuus pidettiin vasta 8.3.³⁰²

Paikallistasolla lakkorintamaa pyrittiin pitämään tiiviinä ja samastamaan lakkolaisia liikkeen etuihin. Välttämättä siihen ei tarvittu kovia palopuheita, pienet, mutta yhteisestä aatteesta kertovat, merkit olivat riittäviä. Hengennostatuspuheet olivat hyvin tyypillisiä etenkin ääriivasemmistolle. Lakon ensimmäisinä päivinä järjestyshäiriöitä ei suvaittu. Paikallistasolla lakon arki oli kovin toisenlainen kuin SAK:n keskuslakkotoimikunnassa Helsingissä. Paikalliset toimijat joutuivat ottamaan kantaa konkreettisiin asioihin ja tapahtumiin. Esimerkiksi lopullisia työlupia koskeviin kysymyksiin Helsingistä saadut vastauk-

³⁰⁰ Schaumanin ltmk:n ptk:t 1.3. ja 2.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Oy Wilhelm Schauman Ab:n kirje JAP:n klmtk:lle 5.3.1956: ko 4. JAPÄ, AyA; Klmtk:n ptk. 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 133-98/56: Adb119/II. JPA, JyMA; Schaumanin ltmk:n ptk:t 5.3.1956: Cf. ja ltmk:n yl. kok. ptk. 6.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Schaumanin ltmk:n ptk. 6.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Vuori 1999, 122-126.

³⁰¹ Schaumanin ltmk:n ptk. 3.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Ltmk:n ptk. 3.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA.

³⁰² Esim. Schaumanin ltmk:n ptk:t 1.3. ja 2.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Os:n tiedotuskok. ptk. 6.3.1956: Cb1. Valmet74A, JyMA; Yleislakko 2.3.1956 (Jkl), "Voimakas tiedonantokokus Jyväskylässä"; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 2, 3.3.1956, "Voimakasta esiintymistä Jyväskylässä": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 4, 5.3.1956, "Yleislakkotaiastelu voimistuu kautta maan", "Taisteluintoa Jyväskylässä": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; Mikonranta 1985b, 89.

set saattoivat olla paikallisesti kovin omituisia, sillä päätökset pääkaupungissa tehtiin ”suurten linjojen” mukaisesti, eikä kaikkia paikallisia erityispiirteitä voitu ottaa huomioon. SAK:n johto vastasikin lakon yleisestä sujumisesta ja paikallistaso sen käytännön toteutuksesta. Tätä SAK oli painottanut myös antamisensa lakko-ohjeissa. Paikallistasolla oman lisänsä asioiden hoitoon toi myös se, että lakon osapuolet olivat toisilleen usein ennestään tuttuja. Esillä nousivat kysymykset siitä, ollako lojaali ystävilleen, jotka olivat lakon ulkopuolella, vai muille lakkolaisille. Sama ongelma vaikutti myös lakon toisella puolella. Samalla edellä mainitusta käy ilmi, että lievästä lakkoon valmistautumattomuudesta huolimatta organisaatio toimi ja SAK:n antamat käskyt välittyivät paikallistasolle. Toisaalta, monin paikoin muualla maassa lakkolaiset olivat jo ensimmäisinä päivinä ryhtyneet aktiiviseen toimintaan. Toiminnan taso vaihteli paikkakunnittain lähinnä yksittäisten henkilöiden ja kommunistien aktiivisen toiminnan seurauksena. Kielsihän paikallinen keskuslakkotoimikunta esimerkiksi myös Turussa yllyttäneensä lakkolaisia mellakointiin. Silti niin oli käynyt, keskuslakkotoimikunnan vartiointijaoston kehotuksesta. Jyväskylässä ongelmia ei lakon ensi päivinä ilmennyt.

Rauhallisten alkupäivien jälkeen huomio alkoi myös Jyväskylässä kiinnittyä entistä enemmän ilmenneisiin epäkohtiin. Ammattiosastojen lakkotoimikuntien kokouksissa vaadittiin poistamaan autoliikenteessä ja bensiinin jake- lussa ilmenneet väärinkäytökset. Valvontaa oli tehostettava ja paikallista keskuslakkotoimikuntaa kehoitettiin seuraamaan tarkasti, ettei annettuja lupia käytetty väärin. Liikenteelle vaadittiin tiukempia rajoituksia ja paikallinen keskuslakkotoimikunta velvoitettiin vetoamaan SAK:oon, jotta se tarkistaisi kantaansa lakkorajoista.³⁰³

Bensasota teki kuitenkin tuloaan. Sen kehitys noudatteli muualla maassa toteutunutta kaavaa. Ensimmäisen lakkoviikon lopulla, 5.3., päätti keskuslakkotoimikunta vaatia virranjakelun keskeyttämistä paikalliselle Shell Oy:n huoltamolle, koska se rikkoi lakkorajoja. Keskuslakkotoimikunnan päätös virranjakelun katkaisemisesta koski myös kaikkia muita asemia, jotka eivät noudattaneet annettuja yleislakko-ohjeita. Kaupunginhallituksen päätöstä asiaan vaadittiin samana päivänä kello 17.30 mennessä. Muussa tapauksessa kaupungin sähkölaitos julistettaisiin lakkotilaan SAK:n ohjeiden ja sieltä saadun luvan mukaisesti. Kaupunginhallitus päätti suostua JAP:n vaatimukseen äänin 6–3. Vastaan äänestivät ainoastaan kokoomuksen edustajat, joiden mukaan vaatimus oli laitton. Kyse oli siis osapuolten välisestä näkemyserosta. Näkemykset pohjautuivat omalle maailmankatsomukselle ominaisiin lähtökohtiin. Päätöstään kaupunginhallitus perusteli sillä, että keskuslakkotoimikunta ilmeisimmin olisi toteuttanut uhkauksensa, ellei vaatimukseen olisi suostuttu. Kaupunginhallituksella ei ollut mahdollisuuksia turvata sähkönjakelua lakon sattuessa, joten seurauk-

³⁰³ Schaumanin ltmk:n ptk:t 1.3. ja 2.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Schaumanin ltmk:n yl. kok. ptk. 6.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 9, 7.3.1956, ”Rintama tiivistyy Jyväskylässä”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka.

set olisivat voineet muodostua kaupungille erittäin vahingollisiksi. Keskuslakkotoimikunnan vaatimukseen katsottiin olleen pakko suostua.³⁰⁴

Myöntävän päätöksen saatuaan keskuslakkotoimikunta päätti kokouksessaan 6.3. vaatia virrankatkaisua myös Are Oy:n sekä Nyström Oy:n asemilta, jotka edelleen jakoivat bensiiniä rajoituksetta. Vaatimuksella oli aidosti kiire, sillä lakkolaiset olivat jo marssineet kaupungin huoltamoille. Niinpä kokouksen pöytäkirja luettiin ja tarkastettiin tältä osin välittömästi. Toimenpide osoittaa, että keskuslakkotoimikunta halusi pitää joukkonsa järjestyksessä ja välttää mahdollisia yhteenottoja. Mellakointi ei kuulunut järjestäytyneen työväen toimintatapoihin. Vielä ennen kokouksen päättymistä keskuslakkotoimikunta sai kaupunginjohtajalta kirjeen, jossa tämä ilmoitti, että sopimukseen Aren ja Nyströmin asemien kanssa oli päästy. Molemmat asemat olivat luvanneet keskeyttää bensiinin jakelun ainakin 7.3. iltaan saakka. Sen sijaan Jyväskylän Kunnan Sähkö (JKS) ei keskuslakkotoimikunnan uhkailuista huolimatta suostunut katkaisemaan virranjakelua Shellin ja Gulfin asemilta. Kirjeessään keskuslakkotoimikunnalle JKS totesi, että nimismies Sirola piti yhtiön lakkotilaan julistamista laittomana ja lupasi tarvittaessa estää sen henkilökohtaisesti. Yhtiö toivoi lakkorajojen lieventämistä, etteivät yksityiset joutuneet kärsimään lakosta: "Olisi outoa jos heidän pitäisi olla pimeässä sellaisen häiriön tähden, joka olisi helposti korjattavissa." Kieltävän vastauksen saatuaan keskuslakkotoimikunta päätti julistaa Jyväskylän kunnan sähkölaitoksen lakkotilaan 7.3. kello 6.00 alkaen. Päätökselle oli saatu SAK:n suostumus.³⁰⁵

Osapuolet olivat valinneet linjansa ja se alkoi näkyä myös lakon tapahtumissa niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin. Lakkolaisille bensa-asemien sulkeminen oli osa lakkotaistelua, työnantajille ja porvaristolle lainvastaista toimintaa. Kyse ei ollut ainoastaan siitä, että oikeisto halusi vastustaa lakkoa,

³⁰⁴ JAP:n tvlk:n ptk. 4.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n kltmk:n kirjeet kaupunginhallitukselle 5. ja 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; SAK:n kltmk:n ptk. n. 6, 5.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Kaup.hall. ptk. 5.3.1956, § 296: Cc33. JkhA, JKA; TMT 254:1066/35 (Front ja Haro), Haro 2-3. TA; Sähke Jyväskylän kaupunginhallitukselle, päiväämätön: ko 2, Lakkoon liittyvää kirjeenvaihtoa. Lakko1956/SAKA, AyA; STT:n sähke n. 82, 5.3.1956: ko 11, STT:n sähkeet. Lakko1956/SAKA, AyA; JS 23.3.1956, "Jyväskylässä sujui lakko melko rauhallisesti"; IS:n lisälehti n. 3, 6.3.1956, "Tähän aamuun mennessä ovat..."; Ptl 6.3.1956 (Jkl), "Shell ei saa sähköä Jyväskylässä". Lakon päätyttyä kaupungin sähköinsinööri Stigzelius jätti lääninhallitukselle kante-lukirjelmän vaatien kaupunginhallituksen 5.3. tekemään päätökseen osallistuneita kaupunginhallituksen jäseniä edesvastuuseen. Lääninhallitus pyysi selvitystä mainituilta kaupunginhallituksen jäseniltä. Jatkotoimenpiteiltä kuitenkin välttyttiin. Myös paikallinen Shell-yrittäjä nosti syytteen sähkönjakelun katkaisemisesta kaupunkia vastaan. Teko oli yrittäjän mukaan lainvastainen ja aiheutti huomattavia tappioita ja vahinkoja asemalle. Kaup.hall.kok. ptk. 16.4.1956, § 472, yleisliitteen asia n. 22: Cc33. JkhA, JKA; KSML 30.3.1956, "Jyväskylän kaupunki syytteeseen sähkönjakelun katkaisemisen vuoksi".

³⁰⁵ Kltmk:n ptk. 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n tvlk:n ptk. 7.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Jyväskylän kaupunginhallituksen kirje JAP:n kltmk:lle 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n kltmk:n kirje Jyväskylän Kunnan Sähkö Oy:lle 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Jyväskylän Kunnan Sähkö Oy:n kirje JAP:n kltmk:lle 9.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ote Jyväskylän Kunnan Sähkö Oy:n johtokunnan kok. ptk:sta 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Kaup.hall.kok. ptk. 12.3.1956, § 323, yleisliitteen asia n. 22: Cc33. JkhA, JKA; Ptl 7.3.1956 (Jkl), "Jyväskylän Kunnan Sähkö Oy:n työt lakon alaisia"; Mikonranta 1985a, 154-155; Mikonranta 1985b, 86.

vaan myös siitä, että lakonkin aikana lakeja oli noudatettava. Uusia painostuskeinoja kehiteltäessä näkökulma unohtui helposti. Osapuolten kulloisessakin tilanteessa omaksumat toimintatavat ohjasivat mielipiteitä.

Ennen kuin Jyväskylän keskuslakkotoimikunta ehti vaatia Aren ja Nyströmin huoltamoiden sulkemista lähtivät lakkolaiset liikkeelle. Tiistaiamuna 6.3. lakkolaisia kerääntyi totuttuun tapaan kauppatorille. Tuolloin saatiin tieto, että osa lakkolaisista oli lähtenyt Shellin huoltamolle seuraamaan bensanjakelua. Aamupäivän aikana asemalle kerääntyi noin 400 lakkolaista. Joukkoa johti, monien silminnäkijäläusuntojen mukaan, paikallinen kommunisti Pekka Nykänen. Lakkolaiset vaativat asemaa suljettavaksi. Aseman hoitaja Toivo Putero ei kuitenkaan vaatimukseen suostunut, koska ei kuulunut SAK:oon. Tämän seurauksena lakkolaisjoukko täytti jakeluaulan. Puteron soitettua poliisille paikalle saapui pieni osasto komisario Tolkin ja komisario Hakalan johdolla. Meluava joukko ei piitannut poliisin poistumiskehotuksista – se peitti komennot huutonsa alle. Lakkolaisten vaatiessa aseman sulkemista komisario Hakala huomautti Shellin olevan lakon ulkopuolinen yksityinen asema, jonka aukiolosta poliisi oli mainitussa tapauksessa velvollinen huolehtimaan. Nykänen totesi SAK:n määränneen aseman suljettavaksi ja näin myös tehtäisiin. Kun poliisi ei kehotuksistaan eikä harvasta ketjustaan huolimatta saanut joukkoa poistumaan asemalta, se päätti luopua enemmistä toimenpiteistä ja seurata tilanteen kehittymistä ja estää mahdolliset väkivaltatapaukset. Joukko käyttäytyi kuitenkin tilanteeseen nähden rauhallisesti. Puteron oli lopulta suljettava asema. Tämän jälkeen Nykänen kehotti joukkoa siirtymään Aren asemalle, jotta sekin saataisiin suljetuksi. Shellille jäi muutama mies estämään bensininjakelua.

Tällä välin komisariat olivat yhteydessä paikallisen keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Unto Kuroseen. Hän ilmoitti, että keskuslakkotoimikunnalla oli ollut Shellillä kaksi lakkovahtia, joihin Nykänen ei kuulunut. Keskuslakkotoimikunta sen enempää kuin SAK:kaan ei ollut koko aikana antanut jäsenilleen, tai muille henkilöille, lupaa minkäänlaisiin laittomuuksiin. Kuronen oli itse nimenomaisesti lakkolaisille järjestetyissä julkisissa tiedotustilaisuuksissa korostanut sitä, ettei laittomuuksiin saanut ryhtyä, sillä keskuslakkotoimikunta ei niitä hyväksynyt, eikä niistä siten myöskään ottanut vastuuta. Puheenjohtaja Kuronen ei ollut omien sanojensa mukaan tietoinen väkijoukon menosta huoltoasemille, eikä missään tapauksessa ollut siihen kehottanut. Keskuslakkotoimikunnan kanta järjestyshäiriöihin oli, että mikäli niitä syntyi, niihin ei puututtu, koska järjestyksen pito kuului poliisille.

Samanlaisen ilmoituksen poliisi oli kuullut myös Turussa. Paikalliset keskuslakkotoimikunnat sanoutuivat irti kaikista sattuneista mellakoista. Tilanne on sikäli mielenkiintoinen, että juuri niiden piti SAK:n lakko-ohjeiden mukaisesti vastata järjestyksen säilymisestä sekä siitä, etteivät ulkopuoliset päässeet provosoimaan joukkoa. Lakon ensimmäisinä päivinä sekä lakon paikalliset johtajat että virkavalta katsoivat tavallaan olevansa mellakoiden ulkopuolella. Lakkolaiset jäivät siten yksittäisten johtohenkilöiden ohjaamiksi. Ei siten ollut ihme, että kommunistien toimiessa monissa tapauksissa joukon johtajina lakko-

laiset intoutuivat joukkovoiman käyttöön – vaikka tiedotustilaisuuksissa oli kielletty niin tekemästä. Valta alkoi luisua lakkolaisille aivan kuin itsestään. Mielenkiintoista myös on, että poliisi toimi täsmälleen saamiensa ohjeiden mukaisesti. Järjestyshäiriöiden sattuessa se kääntyi keskuslakkotoimikunnan puoleen ja vaati sitä hillitsemään lakkolaisia. Poliisi ei siis missään tapauksessa halunnut provosoida lakkolaisia turhan takia.

Shellillä koettu tilanne toistui myös sekä Are Oy:n että Nyströmin huoltamoilla. Ensin lakkolaisjoukko miehitti Aren huoltamon ja sen suljettua ovensa he siirtyivät Nyströmille. Kesken lakkolaisten hulinoinnin sosialidemokraattinen kaupunginjohtaja Jorma Tuominen soitti Nyströmin asemalle ja pyysi sitä sulkemaan ovensa. Näin välttyttäisiin suuremmilta harmeilta eikä kaupunginhallituksen tarvitsisi kokoontua ylimääräiseen kokoukseen sähköjen katkaisemista varten. Seurauksena saattoi olla koko kaupungin jääminen ilman sähköä. Nyströmillä suostuttiin aseman sulkemiseen, ja jakelu lopetettiin noin kello 14.30. Näin lakkolaiset olivat sulkeneet kaikki kaupungin huoltoasemat reilussa kolmessa tunnissa. Huoltamoiden tultua suljetuiksi poliisi siirtyi linja-autoasemalle, sillä sen saamien tietojen mukaan lakkolaiset yrittivät estää myös linja-autojen liikennöinnin. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut. Väkivaltaa huoltoasemilla ei juuri käytetty; ainoastaan juoksupoika sai Shellin asemalla tuta humalaisen lakkolaisen nyrkiniskusta.³⁰⁶

Jyväskylässä bensasodan puhkeamiseen vaikuttivat muualta maasta saadut esimerkit. Keskuslakkotoimikunnan rauhoittavat puheet eivät enää riittäneet hillitsemään lakkolaisten mieliä vaan vaadittiin toimintaa. Joukosta oli tullut tiivis, lakon murtajia oli vastustettava. Seurauksena oli, että joukot marssivat kaupungin huoltoasemille, kommunistien kehotuksesta. SKDL:n Jyväskylän kunnallisjärjestön kokouksessa 4.3. kansandemokraattien paikallinen kansanedustaja Matti Koivunen korosti kommunistien toiminnan tärkeyttä lakkotaistelun kannalta. Jyväskylässä oltiin toiminnallisesti huomattavasti jäljessä muita paikkakuntia. Liikenteen valvonta esimerkiksi Tampereella ja Helsingissä oli paljon tiukempi ja yleisen huomion kohteena. Siksi paikallisten kommunistien oli entistä aktiivisemmin osallistuttava lakkotilaisuuksiin, vaadittava tiukempia otteita ja ennen kaikkea, pyrittävä yhteistoimintaan sosialidemokraattien kanssa. Joukkoihin ei pitänyt lietsoa passiivista mielialaa, vaan piti vakaasti uskoa taistelun voitokkaaseen päätökseen.³⁰⁷ Siksi joukkoja vaadittiin voimakkaam-

³⁰⁶ JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 28.8.1956, § 309: Ccb150. JRMA, JYMA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 167: Adb119/II. JPA, JYMA; HS:n lisälehti n. 2, 6.3.1956, "Kolme Jyväskylän suurinta huoltoasemaa lopetti tänään bensiininjakelun ja huollon", "Järjestyksen ja kurin säilyttämistä..."

³⁰⁷ Vuosikok. ptk. 4.3.1956: Ca1. JkdkA, Ka.
Jyväskylän piirissä kommunistien propagandatoiminta kärsi puutteista. Piirin ammatillisella jaostolla ei ollut Jyväskylässä ammatillista työpaikkatyötä ohjaavaa henkilöstöä. Rakennusliiton järjestäjä yritti asiaa hoitaa, muttei se kunnolla onnistunut. Piiri pyysi, että oli saatava joku mies kyseiseen tehtävään, jotta tilanne todella paranisi. Selostus Jyväskylän piiristä 8.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka.
Lakon aikana kommunistit yrittivät hoitaa tiedotustoimintaa muun muassa lähettämällä Jyväskylästä päivittäin neljä autoa maakuntaan, ilman sanottavia tuloksia.

min liikkeelle myös Jyväskylässä. Kommunistien osuutta bensa-aseilla tapah-
tuneeseen liikehdintään vahvistavat heidän omat näkemyksensä: niiden mu-
kaan “ensimmäiseen bensasotaan osallistui lähinnä kommunisteja, mutta lakon
viimepäivien yhteenotoissa poliisilla olikin vastassa jo yhtenäinen kansa”.³⁰⁸
Näin tosiaankin oli.

Palkkatyöläinen epäili aiheutuneiden mellakoiden syyksi kaupungilla edel-
lisenä yönä levitettyä “Joko riittää” -monistetta. Monisteen teksti oli selvä haas-
te lakkolaisille, sillä siinä bensaa luvattiin jakaa asemilla vaikka käsipumpuilla.
Palkkatyöläinen piti lentolehtistä oikeistolaisten puuhailuna, jonka tarkoituksena
oli ainoastaan suututtaa lakkolaisia. Suoritetun tutkinnan jälkeen jakajiksi epäil-
tiin kansallisia nuoria.³⁰⁹ Lentolehtisen ja kommunistien antamien kehotusten
seurauksena aamulla kauppatorille kerääntyneet lakkolaiset lähtivät asemille
katsomaan oliko monisteen teksti totta. Syntyneet järjestyshäiriöt saivat alkunsa
useammasta syystä.

Työväentalolla asemien sulkemista seuranneena päivänä pidetyssä tiedo-
tustilaisuudessa keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Unto Kuronen tuomit-
si sattuneet järjestyshäiriöt ja kehotti lakkolaisia rauhallisuuteen ja järjestyk-
seen. Rintaman lujuuksi oli osoitettava rauhallisin keinoin. Toimintainto oli kui-
tenkin jo tarttunut muutamiin lakkolaisiin, sillä nämä ehdottivat tehdaslaitosten
sosialisoimista SAK:n liian laihojen vaatimusten vuoksi. Tilaisuudessa puhunut
Pekka Nykänen selosti tilannetta paikallisilla huoltoasemilla ja kehui lakkotoi-
mikunnan pidättyvää toimintaa asiassa. Työväentalolla järjestetty tilaisuus oli
laatuun viimeinen, sillä seuraavasta päivästä lähtien keskuslakkotoimikunta
järjesti tiedotustilaisuutensa kauppatorilla. Kommunistien vaatimukset “torilla
tapaamisesta” olivat menneet läpi. Paikalle kokoontui useampi tuhat kuulijaa.
Yhä korostettiin järjestyksen säilyttämistä, mutta samalla todettiin, etteivät ben-
sasodan aikaiset kahnaukset olleet lakkolaisten syytä vaan johtuivat ulkopuoli-
sista provokaattoreista. Kansandemokraatit syyttivät avoimesti kokoomusta
sekasorron lietsonnasta, sillä kokoomuslaiset kaupunginvaltuutetut olivat jää-
neet pois valtuuston kokouksista, jolloin kokouksilla ei ollut lainvoimaa.³¹⁰

Syntyneet järjestyshäiriöt vaikuttivat myös ammattiosastoihin ja lakkolai-
siin. Nyt pyrittiin entistä tarkemmin ilmoittamaan keskuslakkotoimikunnalle
kaikista ilmenneistä rikkuritapauksista ja työlupa-anomukset tutkittiin entistä
tarkemmin. Lakkorajoja vaadittiin tiukemmiksi. Esimerkiksi muut paitsi elin-

Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön 50 v.
piirikokouksesta 7.-8.4.1956: ko 4. SDPK-SA, JyMA.

³⁰⁸ Huomioita Jyväskylästä yleislakkopäiviltä 1.3.-20.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tie-
dot. Ay/SKPA, Ka.

³⁰⁹ JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 28.8.1956, § 309: Ccb150. JRMA, JyMA; Ptl 7.3.1956
(Jkl), “Penikkamaista lentolehtistouhua Jyväskylässä”; Vrt. Rossi 2002, 19.

³¹⁰ Ptk. kltnk:n tiedotustilaisuudesta 7.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Kltnk:n ptk. 8.3.1956:
ko 4. JAPA, AyA; JAP:n muistio lakon ajalta, 4: ko 4. JAPA, AyA; Ptl 9.3.1956 (Jkl), “7
- 8 000 henkeä kauppatorilla eilisessä tiedotustilaisuudessa”; SKDL:n tiedoituksia pe-
rusjärjestöille ja jäsenille n. 9, 7.3.1956, “Rintama tiivistyy Jyväskylässä”: Yleislakko-
tiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäse-
nille n. 10, 8.3.1956, “Kokoomus sekasorron lietsojana”, “Jyväskylän työläisten voi-
manosoitus”: Yleislakko-tiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; K-ST 23.3.1956, “19
työläisten päättävän taistelutahdon ja yhteistoiminnan päivää”.

tarvikemyymälät vaadittiin suljettaviksi.³¹¹ Tilanne kaupungissa säilyi vielä rauhallisena. Bensiinijakelun osalta mellakat keskittyivät Jyväskylän seudulla lähinnä kaupungin alueelle. Esimerkiksi Vaajakoskella jakelua tarkkailtiin, mutta se ei aiheuttanut mitään toimenpiteitä, ei edes muistutuksia.³¹²

Mielenkiintoista on, että paikallistasolla lakon rajoja vaadittiin huomattavasti tiukemmiksi kuin mitä SAK oli suunnitellut. Jyväskylän lisäksi sosialisointi vaatimuksia oli esitetty muun muassa Lappeenrannassa ja Turussa. Kyse oli osaltaan ääriivasemmiston hengennostatuksesta ja heille ominaisesta retoriikasta, mutta se osoittaa, että lakkolaisten mielipiteitä ja toimintaan pyrittiin tietoisesti radikaalistamaan. Vaatimukset eivät asettuneet SAK:n lakon päämääriä vastaan, vaan veivät vaatimuksia entistä pidemmälle. Samaten se, että kommunistit kiittelivät keskuslakkotoimikunnan pidättyväistä kantaa huoltamoiden sulkemisen yhteydessä osoittaa, että he olivat valmiita tukemaan keskuslakkotoimikunnan linjaa, siis lähinnä toimettomuutta. Juuri siitä he olivat lakon ensi päivinä halunneet päästä eroon, omaa toimintaa tehostamalla.

Paikallisen tason tapahtumat osoittavat, ettei SAK ollut valmistautunut mellakoihin. Niin kauan kuin lakko sujui ennalta oletettuun tapaan ei vastustajankaan toiminnassa ollut moittimista. Mutta kun kävi ilmi, ettei lakko pysäyttänytäkään koko maata, joukkojen vaatimukset alkoivat kasvaa ja mielialat käydä yhä kärsimättömämmiksi. Rikkureiden toimiin oli puututtava. Paikallisesti tämä johti siihen, että esimerkiksi työlupien saanti selvästi vaikeutui. Annettuja ohjeita alettiin noudattaa kirjaimellisesti. Myös lakon vastustajat ottivat käyttöönsä uusia menetelmiä vastustaa lakkoa huomattuaan, että SAK taivutti paikallisia päättäjiä omaan tahtoonsa. Keskusjärjestön painostustoimenpiteitä pidettiin laittomana ja siksi esimerkiksi kokoomuksen valtuutetut jäivät kokouksista pois, ettei vastaavia päätöksiä voitu enää tehdä. Lakon eri osapuolten rintamat alkoivat tiivistyä ja jakautua selvästi kahtia lakkolaisiin ja lakon ulkopuolisiin. Mielenkiintoista on, että osapuolet syyttivät toisiaan lähes kaikista mahdollisista asioista. Kaikki keinot ”toisen” vastustamiseksi otettiin käyttöön.

Lakon alkupäivinä kaupungin poliisi toimi saamiensa ohjeiden mukaisesti. Toiminta erosi siis selvästi esimerkiksi Helsingin poliisien toiminnasta. Se

³¹¹ Kuukausikok. ptk. 8.3.1956: Cb2. Jss76A, JyMA; Kuukausikok. ptk. 10.3.1956: Cb2. Jss76A, JyMA; SAK:n kltmk:n ptk. n. 12, 9.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Kltmk:n ptk. 9.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Johtokunnan ptk. 6.3.1956. KdnA, Ka; Schaumanin ltmk:n ptk. 7.-9.3.1956: Cf. Jpa166, JyMA.

Kommunistien mukaan Jyväskylässä sosialidemokraattien taktiikkana lakon aikana oli joukkojen rauhoittelu, ”jotta heidät saataisiin pidettyä neljän seinän sisällä”. Niinpä SKP buffasi 7.3. tiedotustilaisuutta lentolehtisin ja kovaäänisautolla. Seuraavasta päivästä lähtien tilaisuudet oli pakko järjestää kauppatorilla. Piirisihteeri Eerolan mukaan vastaisuudessa kauppatorille tuli aamulla jo kahdeksalta miehiä kyselemään, mitä tänään tehdään. Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka.

Erään tiedon mukaan Jyväskylässä kokoomusnuoret kerääntyivät yhtenä päivänä asuintalon kellariin noin sadan miehen voimin tarkoituksena hyökätä bensa-asemalle, mutta sisu loppui kesken. Kauniskangas 1956, 80.

Palkkatyöläinen moitti kaupungin poliisien toimintaa. Poliisit olivat lehden mukaan ilkkuneet lehteä kaupitteleville lakkolaisille, ja tahallisen huomiota herättävästi tehneet kunniaa linja-autoa kuljettaneelle rikkurikuljettajalle. Ptl 9.3.1956 (Jkl), ”Onko poliiseilla liian hyvät palkat”.

³¹² Rossi 2002, 23; Mikonranta 1985a, 154-155.

tyytyi vain tarkkailemaan tapahtumia, koska ei olisi pystynyt pienellä joukolla mellakointia estämään. Eikä poliisi pitänyt tilanteita vielä uhkaavina, sillä väkivaltaa ei käytetty. Virkavalta uskoi, ja toivoi, rauhallisen esiintymisen rauhoittavan myös lakkolaisia, jotta uusilta ongelmilta voitaisiin välttyä. Kävi kuitenkin niin kuin muuallakin maassa, että lakkolaiset saivat uutta puhtia poliisin passiivisesta asenteesta, ja tuolloin Jyväskylän poliisin joutui käyttämään jo huomattavan kovia otteita.

Paikallinen lakkotoimikunta ei hyväksynyt mellakointia. Tilanne ei ollut poikkeuksellinen, korostettiinhan muillakin paikkakunnilla, että lakkolaisten oli toimittava SAK:n ohjeiden mukaisesti. Toisaalta paikallisten lakkotoimikuntien kanta saattoi lakkolaisjoukot hämilleen, sillä bensiininjakelua ei käytännössä voitu lopettaa kuin suurella joukolla. Ensimmäisen lakkoviikon aikana oli myös käynyt selväksi, että lakon vastustajat olivat valmiita murtamaan sitä kaikkiin keinoihin. Rintaman ylläpitämiseksi ei oikeastaan jäänyt muita vaihtoehtoja kuin aktiivinen toiminta. Ja tästä erityisesti kommunistit olivat perillä. SAK:n johtajien, niin paikallistasolla kuin valtakunnallisestikin, omaamat käsitykset siitä, että lakko lopettaisi kaiken työn teon oli kovin optimistinen, mikä olisi pitänyt tajuta jo aiempien lakkojen yhteydessä saaduista esimerkeistä. Bensason puhkeaminen osoitti, että SAK:ssa lakkoon oli lähdetty ”löysin rantein” eikä siihen ollut kunnolla valmistauduttu. Kun mellakoita alkoi ilmetä, niiden vakavuutta ei aluksi haluttu myöntää. Tapahtumat kuitattiin SAK:ssa lakon vastustajien syyksi. Siksi Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Unto Kurosen lausunnot ovatkin mielenkiintoisia. Hän piti lakkolaisten toimia liian pitkälle menevinä, eikä hyväksynyt niitä. Paikallinen lakon johtaja oli siis eri mieltä SAK:n lakkojohdon kanssa. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että paikallistasolla lakkolaisten toimet nähtiin konkreettisesti. Lakien rikkomista ei sallittu, sitähän SAK:kin oli ennen lakkoa korostanut. Vallansiirtymää lakkolaisille pidetty oikeana. Se oli ristiriidassa ammattiyhdistysliikkeen päämääriin nähden.

4.3 Hallitus yrittää ratkaista tilannetta

4.3.1 Fagerholm nimeää lakon osapuolet

Oikeiston monistelehdet syyttivät maan hallitusta välinpitämättömyydestä ja katsoivat SAK:n hyväksyvän lakkolaisten rettelöinnin. Johtopäätös oli seurausta SAK:n puheenjohtajan Helsingin työväentalolla pitämästä puheesta, jossa tämä oli todennut ettei kyse ollut palkkataistelusta vaan siitä, nujerrettiinko SAK vai ei. Lehdissä yleislakko leimattiin useammastakin syystä laittomaksi. Tärkein syy oli se, että suurimmalla osalla aloista työehtosopimukset olivat voimassa. SAK torjui kaikki väitteet; se oli täysin selvillä käynnissä olevan taistelun oikeudellisesta puolesta niin pelkän juridiikan kuin käytännöllistenkin näkökoh-

tien osalta.³¹³ Syyksi mellakoihin nähtiin oikeiston yritykset murtaa lakkoa erilaisilla toimenpiteillä, jotka aiheuttivat vain lisää häiriöitä. Erityisesti provosoinnista syytettiin kokoomusnuoria. Sen sijaan SAK:n linjana oli ollut rauhallisuuden ja maltin korostaminen. Järjestäytynyt työväki ei suvainnut epäjärjestystä. Keskusjärjestössä pahoiteltiin, että poliisi oli langennut bensasodassa "provokaattoreiden ansaan".³¹⁴ Viholliskuvan luominen oli täydessä käynnissä. Molemmat osapuolet ilmoittautuivat lakien ja järjestyksen kannattajiksi – lakeja rikkoi vastustaja.

Bensasota herätti myös valtiovallan. Pääministeri koetti rauhoitella tilannetta puhuessaan 5.3. Helsingin työväentalolla. Hallitus halusi turvata palkansaajien aseman, mutta se ei voinut maksaa palkankorotuksia; se oli työnantajien tehtävä. Fagerholmin mielestä "kunnianarkuussyyt pakottavat kummankin riitapuolen pysymään kannassaan ja välttämään neuvottelutarjousta, joka voitaisiin mahdollisesti vastapuolen taholla tulkita heikkouden merkiksi." Pääministeri totesi lakolla olevan vain kaksi osapuolta, STK ja SAK. Puheensa lopuksi Fagerholm kehotti rauhallisuuteen ja välttämään levottomuuksia, sillä oli syytä muistaa, että työtä oli tehtävä ja elämää jatkettava vielä lakon jälkeenkin. Aiemmin päivällä sisäministeri Väyrynen oli kehottanut SAK:oa radiossa vaatimaan järjestyksen ja lakien noudattamista.³¹⁵ Ministereiden kehotukset kaikui- vat kuuroille korville, sillä seuraavana päivänä käytiin Helsingissä bensasodan kiivaimmat taistelut.

Mannerheimintien mellakoiden ollessa kiivaimmillaan sisäministeri Väyrynen sekä ylipoliisipäällikkö Kiukas keskustelivat pääministeri Fagerholmin kanssa tilanteesta.³¹⁶ Pääministeri itse puhui illalla radiossa. Puheessaan pääministeri uudelleen totesi yleislakon olevan työnantajien ja -tekijöiden välinen taistelu, jonka ulkopuolella valtiolta oli. Riidassa oli kyse palkoista eikä mistään muusta. Hallitus ei juuri sillä hetkellä voinut määrätä millaisia palkkoja oli maksettava, koska siltä puuttuivat siihen vaadittavat valtuudet. Mutta vaikka hallitus oli työtaistelun ulkopuolella, ei se silti sietänyt taistelevien osapuolten aiheuttamaa yhteiskunnan yleisen edun loukkaamista. Yhteiskunnan etu vaati, että kansalaiset voivat luottaa järjestyksen säilymiseen myös yleislakon aikana.

³¹³ Yleislakko 4.3.1956, "Neljäntenä lakkopäivänä"; UP 8.3.1956, "Valtio ei voi vetäytyä vastuustaan selkkausten selvittämiseksi"; Oma maa n. 5, 26.3.1956, "Yleislakko päättyi inflaatiosopimukseen".

³¹⁴ Ptl 6.3.1956 (Jkl), "Vastustajat hermostuvat – me kartamme epäjärjestystä", "Taistelun voittaminen vaatii malttia ja järjestökuria"; Ptl 7.3.1956 (Hki), "Taistelu jatkuu", "'Bensiinisodassa' sopimatonta tyyliä"; Ptl 8.3.1956 (Jkl), "Taistelumme oikeutus". Syntyneet mellakat käynnistivät myös STK:lle suunnatun kirje- ja sähkökampanjan. Kirjeissä lakkolaiset katsoivat lakon ja sen mellakoiden olevan STK:n itsepäisyyden syytä. Esim. Helsingin metallityöläisten kokouksen kirje STK:lle 8.3.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Kempeleen työläisten sähkö 5.3.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Tampereen työläisten sähkö 1.3.1956; Nokian työläisten sähkö 2.3.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Kuopion rakennustyöläisten sähkö 2.3.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Oulun työläisten sähkö 10.3.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka; Ivalon työläisten sähkö 10.3.1956: mappi n. 500/ko 103: F1. STKA, Elka.

³¹⁵ Pääministeri Fagerholmin puhe Helsingin työväentalolla 5.3.1956: ko 34. KAFA, TA; TS:n uutiskatsaus n. 1, 6.3.1956.

³¹⁶ SAK:n kltmk:n ptk. n. 6, 5.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; IS:n lisälehti n. 1, 6.3.1956, "Sisäministeri Väyrynen sekä ylipoliisipäällikkö Kiukas...".

Fagerholm korosti, ettei kenenkään pitänyt luulla, että hallitus luopuisi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden huolehtimisesta. Lait olivat voimassa ja niiden noudattamista valvottiin: "Viranomaisten antamia määräyksiä lain ja järjestyksen noudattamisesta on ehdottomasti toteltava." Samalla pääministeri kehotti lakon osapuolia ehkäisemään ulkopuolisten provosoivat ja lainvastaiset teot lakkotaistelun yhteydessä. Tarpeetonta liikkumista kaduilla ja kokouksissa oli vältettävä. Jo suomalaisen demokratian ja pitkäikäisen kulttuurisen taustan vuoksi lapsellisista mellakoista oli luovuttava. Vain siten voitiin tilanteesta selvitä kunnialla.³¹⁷

Pääministerin puheessa Helsingin työväentalolla sekä radiossa oli yksi yhteinen nimittäjä; molemmilla kerroilla Fagerholm totesi lakon olevan työnantajien ja -tekijöiden välinen taistelu, johon hallituksen ei tullut osallistua. Hallituksen lähtökohdan ollessa tällainen, oli lähinnä optimistista odottaa, että pääministerin esittämä vetoamus rauhallisuuden puolesta tuottaisi suurempaa tulosta. Rajatessaan itsensä lakon ulkopuolelle hallitus väistämättä oli luovuttamassa valtaa sille osapuolelle, joka saisi lakosta vahvemman otteen. Tätä ei muuttanut sekään, että pääministeri vaati noudattamaan virkavallan antamia kehotuksia, olihan valtio – virkavallan todellinen ohjeistaja – itse jättäytynyt lakon sivustakatsojaksi. Pääministerin kanta oli vaikeasti ymmärrettävissä. Näkemys siitä, ettei hallitus voinut tehdä tilanteessa mitään säännöstelyvaltuuksien puuttuessa ei voinut oikeuttaa passiivisuuteen lakon suhteen. Hallituksen julkinen tunnustus jättäytymisestä lakon ulkopuolelle vahvisti työnantajien ja erityisesti lakkolaisten asemaa hallituksen kustannuksella. Valta alkoi luisua lakkolaisille, jotka saattoivat tulkita taistelevansa työnantajia vastaan aiheuttaessaan järjestyshäiriöitä. Kaiken lisäksi maan ylimpänä vallankäyttäjänä hallituksella olisi ollut valtuudet lopettaa lakko tai siirtää sitä myöhemmäksi, mikäli järjestystä ei muuten saatu turvattua. Lakko olisi voitu myös siirtää ennen sen alkamista. Koska hallitus sai lakon aikana hintojen ja palkkojen säännöstelyoikeuden, voi jo senkin yksin katsoa riittäneen tekemään myös valtiosta yleislakon osapuolen. Lisäksi lakko oli selvä painostuskeino valtiota kohtaan, erityisesti juuri SAK:n hintojen alennuspuheiden vuoksi. Hallituksen passiivisuus lisäsi mellakointia jatkossa.³¹⁸

STK:n toimitusjohtaja, eversti V.A.M. Karikoski vastasi nopeasti pääministerin puheeseen: lakkotilanne ei aiheutunut työnantajien ja työntekijöiden välisistä suhteista, vaan ulkopuolisista hintatasoon vaikuttaneista toimenpiteistä. Niiden poistaminen tai niiden vaikutusten eliminoiminen ei voinut olla valtiovallallekaan yhdentekevää. Yleislakossa oli edelleen neljä osapuolta, STK, SAK, MTK sekä hallitus. Olihan valtio itse maan suurin työnantaja. Hallituksen ja maataloustuottajien välinen sopimus hallituksen muodostamisen yhteydessä ei voinut Karikosken mielestä poistaa näitä osapuolia lakosta, koska sopimus oli tehty lakon kahta muuta osapuolta kuulematta.³¹⁹

³¹⁷ Pääministeri Fagerholmin puhe radiossa 6.3.1956: ko 34. Kafa, TA; SK:n uutispalvelu n. 1, 7.3.1956, "Lakien noudattamista valvotaan".

³¹⁸ Ks. valtion osuudesta lakkoon yleensä Toivonen 1972, 27.

³¹⁹ V.A.M. Karikosken kirje pääministerille 7.3.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka; STK:n tiedoituksia n. 3, 8.3.1956, "Kirjelmä pääministerille": H1. Koka, PTA.

Pääministerin puhe tuomittiin useammallakin suunnalla. Maalaisliitossa puhetta pidettiin tietoisena lempeänä ja lakkolaisia sympatisoivana. Metalliliiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström puolestaan moitti hallitusta liian kovista toimista lakkolaisia kohtaan. SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen yhtyi Liljeströmin näkemyksiin ja väitti lisäksi maan korkeimman poliisijohdon olevan liian virkaintoista.³²⁰ Pääministerin puheen olivat näin tuominneet sekä hallituskumppanit että oman puolueen jäsenet. Lähtökohdat tilanteen selvittämiseksi eivät olleet parhaat mahdolliset.

Ennen radiossa pitämäänsä puhetta pääministeri oli keskustellut oikeuskansleri Olavi Hongan kanssa. Ilmeisesti puoluesihteerin Leskisen lausahduksen pohjalta Fagerholm erityisesti pyysi Honkaa antamaan jonkinlaisen selostuksen sotatilan julistamisen edellytyksistä ja sen sisältämistä valtuuksista. Kun Honka ei osannut asiaan mitään suoralta kädeltä sanoa, sovittiin uusi tapaaminen samaksi illaksi. Tilaisuus käynnistyi pääministerin palattua Yleisradiosta. Paikalla oli myös ministereitä ja korkeata poliisijohtoa. Maassa vallinnut tilanne huolestutti kokoukseen osallistuneita. Oikeuskansleri Honka syytti mellakoista SAK:n lausuntoja. Hän kirjoitti muistiinpanoissaan seuraavana päivänä, että sisäministeri

”Väyrynen sekä Kiukas ja Gabrielson lausuiivat käsityksensä, että jos tilanne saa nykyistä menoa jatkua ja järjestysvallan on kaikin keinoin yritettävä pitää järjestystä yllä, se johtaa verenvuodatukseen, sekä ettei poliisi kykene nykyisin voimin järjestyksestä vastaamaan. Skog sanoi, etteivät puolustusvoimat ole päteviä tai tottuneita pitämään huolta järjestyksestä, vaan pikemminkin vain ampumaan ja suhtautui pessimistisesti mahdollisuuksiin käyttää niitä järjestyksen pidossa. Keskustelun kuluessa käytin puheenvuoron, jossa lausuin, että SAK on antanut selvästi lainvastaisia ohjeita ja esitin ’SAK:n keskuslakkotoimikunnan tiedonantoja Maaliskuun 5 p:nä 1956’ otsikolla varustetun painetun julkaisun ja viittasin sen ’Toimintaohjeet’ otsikon alla oleviin ohjeisiin, jotka käsitykseni mukaan ovat sellaisia, joita vain laillinen säännöstelyviranomaisen voi antaa.”

Hongan kirjoitus osoittaa, että maan ylin oikeusviranomaisen heti ensimmäisten yhteenottojen sattuessa vaati lakkolaisten kuriin saattamista. Yhteiskuntarauha voitiin turvata vain lakeja noudattamalla, ei luovuttamalla valtaa lakon osapuolille. Tämä vaati toimenpiteitä sekä hallitukselta että ennen kaikkea SAK:lta. Keskustelu kokouksessa jatkui kauan. Fagerholm totesi käytettävissä olevan kolme vaihtoehtoa, joista yksi oli aseiden käyttö. Tähän pisteeseen ei asioita kenenkään läsnä olleen mielestä saanut päästä. Sen sijaan työmarkkinajärjestöt pyrittiin saamaan neuvottelukosketukseen keskenään.³²¹

³²⁰ IS:n lisälehti n. 2, 7.3.1956, ”Kiihotusta poliisia vastaan”; UP 8.3.1956, ”Valtio ei voi vetäytyä vastuustaan selkkausten selvittämiseksi”; Virolainen 1985, 142-143.

Liljeströmin mukaan hallitus oli käyttänyt poliisia lakkolaisia vastaan, etenkin uusi sisäministeri ei tajunnut työmiehen asiaa. Fagerholmin radiopuheen hän leimasi työläisiä ajatellen harkitsemattomaksi. Olisi pitänyt moittia lakon alkusyytä, hinnankorotuksia ja työnantajien taktiikkapeliä. Fagerholm totesi, ettei SAK selvinnyt tilanteesta vain haukkumalla hallitusta, joka oli istunut yötä päivää: ”SAK ei ole kaikkialla hallinnut tilannetta ja rikkureiden esiintyminen on sen vika. Laki suojaa rikkureitakin. Ilman myötämiehistä hallitusta SAK ei selviä ollenkaan”. Tiainen 1968, 58-59. Liljeströmin moitteet Väyrykselle ymmärtää hyvin, sillä miehet kuuluivat puolueessa eri leireihin.

³²¹ Honka 1972, 213-214; Tiainen 1968, 58.

4.3.2 Suositus polttonesteiden jakelusta

Keskusjärjestöjen osalta tilanteen ollessa umpikujassa, hallitus päätti lopulta ottaa bensasodan ratkaistavakseen. Ratkaisun aikaansaamiseksi kaikki maan bensa-asemat suljettiin yhdeksi päiväksi, 7.3., jotta tilanne saatiin rauhoitettua. Samalla hallitus aloitti neuvottelut STK:n ja SAK:n kanssa. Ongelmaksi hallituksen kannalta muodostui se, ettei se voinut antaa osapuolia sitovaa päätöstä jakelusäännöstelystä, koska sillä ei ollut siihen lain mukaisia valtuuksia. Pitkien neuvottelujen jälkeen sopimus kuitenkin saatiin aikaan. Valtioneuvosto päätti *kehottaa* myyntiyhtiöitä supistamaan polttonesteiden myynnin kaupungeissa ja kauppaloissa sekä alueella, joka oli enintään 25 kilometrin säteellä niiden keskustasta, 50 prosenttiin normaalista. Yhtiöiden oli huolehdittava, että sopimuksessa mainittujen moottoriajoneuvojen - valtion ja kuntien sekä ulkovaltojen edustustojen autot, sekä elintarvike- että sairaankuljetukseen varatut autot - polttoainetäydennys ensisijaisesti turvattaisiin. Kun tärkeimmät tarpeet oli tyydytetty, voitiin jäännös jakaa muille elintärkeillä aloilla liikennöinnille, paikkakunnalle rekisteröidyille henkilö- ja farmariautoille. Jakelun kokonaismäärien päivittäinen ja paikkakunnittainen valvonta kuului kauppa- ja teollisuusministeriölle. SAK:illa ei ollut enää oikeutta asettaa lakkovahteja bensiiniasemille, ainostaan tarkkailijoita. (Ks. Liitteet 2 ja 3) Neuvotteluissa mukana ollut oikeuskansleri Honka vaati SAK:oa heti oikaisemaan antamia lainvastaisia ohjeita. Samalla sisäasiainministeriö antoi poliisille uudet ohjeet jakelun valvonnasta ja kurin säilyttämisestä jakelupaikoilla. Erityisesti bensiininostolupien kyseleminen kiellettiin. Valtioneuvosto hyväksyi ehdotuksen istunnossaan äänestyksen jälkeen.³²²

³²² Ptk. valtioneuvoston istunnosta 7.3.1956: Ca452. VNA, KA; Tvlk:n ptk:t 7.3. ja 8.3.1956. SAKA, AyA; SAK:n tiedotus 8.3.1956 sekä SAK:n tiedotus menettelytavoista moottoripolttoöljyn jakelun järjestämisestä valtioneuvoston antaman suosituksen perusteella 8.3.1956: ko 2, Tiedoituksia. Lakko1956/SAKA, AyA; Eduskuntaryhmän ptk. 8.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidon). MleA, KMA; HS:n lisälehti n. 2, 7.3.1956, "Bensiinisota kiristyy"; HS:n lisälehti n. 2, 9.3.1956, "Bensiinijakelusta uudet ohjeet"; Ptl 9.3.1956 (Jkl), "Bensiiniyhtiöt taipuivat rajoituksiin: valtioneuvoston suositus lopetti bensiinisodan"; US:n uutiskatsaus n. 1, 7.3.1956, "Bensiiniasemat suljetaan"; US:n uutiskatsaus n. 2, 8.3.1956, "Bensiinipäätös"; Honka 1972, 214.

Bensiinisopimusneuvotteluissa STK ehdotti jakelumääräksi 75 % ja kilometrirajaksi 10, kun taas SAK:n mielestä jakeluprosentti tuli olla 10. Lisäksi SAK vaati, että henkilöautoille bensaa olisi saanut jakaa vain yhtenä päivänä viikossa. Virolainen 1985, 145-149.

Lakon jälkeen eduskunnan oikeusasiamies Paavo Kastari piti sopimusta ongelmallisena, sillä säännöstelyyn ei valtiolla sopimuksen tekohetkellä ollut valtuuksia. Normien antamisen oli juridisesti katsottava perustuvan jonkinlaiseen hätäoikeuteen, joka ehkä jollakin tavoin antoi hallitukselle puuttuvat valtuudet. Hallituksen auktoriteetti olikin muun muassa bensasopimuksen suhteen Kastarin mielestä vain muodollista laatua ja tosiasiallinen valta ja auktoriteetti olivat Siltasaarella SAK:n työvaliokunnalla. Bensasopimus osoitti, että SAK:n oli onnistunut valtioavun avulla ulottaa totaalisuuden periaatteet haluamassaan laajuudessa koko yhteiskuntakoneistoon ja pakottamaan erittäin suuren määrän pieniä yrittäjiä alistumaan siihen. Bensiinisota ja sen lopettamiseksi toimeenpantua säännöstely osoitti Kastarista, että yleislakko johti karkeasti perustuslain vastaiseen tilanteeseen. Kastari 1957, 62-68; Lue myös Lakimies ja yhteiskunta n. 2/1956, "Valtiosääntö ja etujärjestöt".

SAK tiedotti asiasta välittömästi. Se kehotti kaikkia osapuolia noudattamaan tehtyä sopimusta ja vaati siihen vedoten linja-autojen liikennöinnin lopettamista. Tilanne ei ollut tällä selvä. STT:lle annetussa tiedotteessaan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö totesi, että liikenteenharjoittajien oikeus harjoittaa liikennettä ja valtioneuvoston suositus bensiininjakelun rajoittamisesta olivat kaksi toisistaan erillistä asiaa. Valtioneuvoston suositukseen ei sisältynyt linja-autoliikenne kaupungeissa ja kauppaloissa sekä alueella 25 kilometrin säteellä niiden keskustasta. Ministeriön mukaan linja-autoille oli edelleen jaettava polttoainetta.³²³

Näin ministeriön ja SAK:n kannat poikkesivat toisistaan jo sopimuksen alikirjoitusta seuranneena päivänä. Tämä vaikutti osaltaan lakon loppupuolen tapahtumiin. Lisää harmia tuottivat sopimuksesta annetut epäselvät lausunnot. Esimerkiksi maalaisliittolainen kauppa- ja teollisuusministeri Kauno Kleemola ilmoitti toimittajille bensasopimuksen synnyttyä, että bensaa sai vain lakkotoimikuntien luvalla, mikä ei ollut totta. Ministerin lausunnon seurauksena huoltamoilla syntyi monia rettelöitä lakkovahtien kysyessä lupalappuja, joita ei todellisuudessa tarvittu.³²⁴ Sopimuksen synnyttyä SAK kuitenkin antoi 200 taksin liikennöidä Helsingissä vapaasti 8.3.56 kello 5.00 alkaen. Bensaa luvattiin jakaa niille rajoituksetta.³²⁵

Bensasopimuksen myötä SAK:n oli määrä lopettaa aloittamansa sähkölaitoslakot. Tehty sopimus ei kuitenkaan lopettanut bensanmyyntiä vaan sitä jatkettiin esimerkiksi yöllä, kun lakkovahdit eivät olleet paikalla. Kun selvää lipsumista sopimuksesta ilmeni, ilmoitti SAK, ettei sähkölaitoslakkoja lopeteta, vaan niitä jatkettaisiin entiseen tapaan.³²⁶ Yleisesti ottaen ongelmana olikin se, että bensasotaan oli saatu sopimus, joka ei rauhoittanut tilannetta juuri lainkaan. Mitättömäksi osoittautunut sopimus jyrkensi vain entisestään kaikkien osapuolten mielipiteitä. Ilmeisesti oli käynyt niin, ettei kaikille sopimusta laati-neille käynyt täysin selväksi, mitä oli sovittu. Eri osapuolilla oli ollut liikaa vaatimuksia. Tämä käy ilmi muun muassa Kleemolan lausunnoista. Sen sijaan kulkulaitosministeri Paloveden lausunnoissa ei ollut kyse epätietoisuudesta, vaan hän oli selvästi valinnut lakkoa vastustavan kannan. Sinänsä taistelu polttoaineista tuntui olevan olennainen osa lakkotaistelua. Esimerkiksi yleislakon kans-

³²³ SAK:n tiedotus 8.3.1956 ja SAK:n tiedotus menettelytavoista moottoripolttoöljyn jakelun järjestämisestä valtioneuvoston suosituksen perusteella 8.3.1956: ko 2, Tiedoituksia. Lakko1956/SAKA, AyA; STT:n uutiset 9.3.1956 kello 19: ko 11, STT:n uutiset yleisradiossa. Lakko1956/SAKA, AyA; Ptl 11.3.1956 (Jkl), "Huoltoasemia suljetaan väärinkäytösten ilmetessä".

³²⁴ Teekkarit turvautuivat tilanteessa omatoimisuuteen - he leimasivat lupalappuja sopivalla virkanapilla. Lauantaikirje 10/1956, KD n. 115, 31.3.1956: Propaganda-asiat 1955-1956. KokA, PTA; Nikkilä 1967, 82-83.

³²⁵ Tvln:n ptk. 7.3.1956. SAKA, AyA; HS:n lisälehti n. 1, 7.3.1956, "200 taksia liikennöimään"; Hbl - Nytt 7.3.1956, "FFC och taxibilisterna i Helsingfors...".

³²⁶ Tvln:n ptk. 7.3.1956. SAKA, AyA; Kaup.hall.kok. ptk. 12.3.1956, § 323, yleisliikenteen asia n. 22: Cc33. JkhA, JKA.

Jyväskylässä huoltoasemaa pitäneen Väinö Nyströmin mukaan bensiini laitettiin valmiiksi astioihin ja myytiin "takakautta" yön pimeydessä. Erityisesti liikennöitsijät hankkivat polttoainetta tällä tavoin saadakseen liikenteen jotenkin sujumaan. Maksu sovittiin maksettavaksi myöhemmin. Suurimmat myydyt erät olivat jopa 200 litraa. Rossi 2002, 23.

sa samaan aikaan käynnissä olleissa Tanskan lakoissa polttoaineen jakelu nousi niin ikään tapahtumien keskiöön.³²⁷ Öljy oli jo tuolloin yhteiskuntaa käynnissä pitävä voima.

4.3.3 Puolueiden suhtautuminen syntyneisiin mellakoihin

Bensasodan maahan synnyttämä tilanne miellytti kommunisteja. Muiden osapuolten rauhoittelevista puheista huolimatta SKP:n puoluetoimikunnan kokouksissa alettiin yhä voimakkaammin kehittää joukkotoimintaa lakkoa varten. Oman agitaation voimistaminen katsottiin tärkeäksi. Yhteistoimintaa sosialidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien kanssa oli pyrittävä lujittamaan. Samalla korostettiin, että puolueen tuli pysyä SAK:n vaatimusten takana, eikä lakkolle asetettu omia päämääriä. Keskuslakkotoimikuntien toimia ei tullut hyväksyä kritiikittä, vaan ohjeeksi annettiin, että niitä oli yhä painostettava toimimaan työläisten joukkovoiman osoittamiseksi. SKP:n tarkoituksena oli laatia piireille omat ohjeet agitaatio- ja organisointityöhön. Piirien tuli ottaa huomioon kaikki kansanosat, sillä agitaatio oli kohdistettava myös naisiin, nuoriin ja urheilijoihin. Kuin varmimmaksi vakuudeksi uudesta linjasta puolue päätti olla suhtautumatta solmittuun bensasopimukseen kielteisesti. SKP:ssa pyrittiin siis lakon jatkuessa koko ajan kehittämään uusia muotoja, jolla toiminta saatiin jatkumaan ja lakkolaiset omistautumaan asialleen.³²⁸ SKP:n johto korosti, että bensiiisota oli kaikesta huolimatta vain toisarvoinen kysymys, jonka merkeissä ei ollut vahingoitettava itse pääasiaa, yhtenäisyyttä.³²⁹

Kommunistien tekemät linjaukset menevät mielenkiintoisesti yksiin SDP:n tiedotusosaston keräämien tietojen kanssa. Osaston mukaan SKP:n edustajat olivat saaneet juuri edellä mainitunlaiset ”ohjeet” NKP:n XX puoluekokouksen yhteydessä Moskovassa käymissään neuvotteluissa. Ne levitettiin Suomessa edelleen piireille ensimmäisen lakkoviikon jälkeen.³³⁰ ”Puskalan toimiston” tie-

³²⁷ Yleislakon vertailusta samaan aikaan käynnissä olleisiin Tanskan ja Kyproksen lakoihin ks. esim. Kosonen 1967, 89-95. Tanskassa kyse ei ollut yleislakosta, vaan usean alan samanaikaisesta lakosta. Kyproksella kyseessä oli lähinnä poliittinen yleislakko, joka oli saanut alkunsa saaren arkkipiispan viraltapanosta.

³²⁸ Puoluetmk:n ptk:t 5.3., 7.3. ja 8.3.1956: mf63. SKPA, Ka.

³²⁹ Katsaus n. 2/1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja ”piirustuksista”: Hab18. SDPA, TA.

³³⁰ NKP:n ohjeissa todettiin tilanteen vaativan kommunisteja kaikin tavoin tukemaan SAK:oa ja noudattamaan sen ohjeita mahdollisimman pitkälle. Rajana oli vain se, ettei SAK:n suoranaista ”petosta” voitu arvostelematta sivuuttaa. Kommunistien toiminnassa ei saanut näkyä omaa linjaa, vaan kaikessa oli nojaututtava SAK:oon, sen paikallisjärjestöihin ja keskuslakkotoimikuntiin. Tässä yhteydessä korostettiin puolueorganisaation valmentamisen merkitystä, jotta sen avulla voitiin tarpeen tullen tukea keskuslakkotoimikuntiin mahdollisesti valittavia kommunisteja. Tiedotusosaston raportti on tosin päivätty vasta huhtikuun lopulla, johon mennessä sosialidemokraatit olisivat toki voineet muutenkin päätellä kommunistien toiminnan periaatteet. Kuitenkin ohjeiden levityspäivämäärästä annetut tiedot sekä kommunistien lausuntojen että sosialidemokraattien saamat tiedot käyvät niin ilmeisesti yhteen, että todennäköistä on, että Moskovassa SKP:n edustajat olivat yhteydessä NKP:een. Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja ”piirustuksista”: Hab18. SDPA, TA. Toisaalta on hyvä muistaa, että ”julkisen salaisuuden” mukaan Puskala myöhemmin huijasi esimerkiksi Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelua keksimillään

tojen ja kommunistien saamien ohjeiden yhteneväisyydessä kyse ei liene pelkästä yhteensattumasta. Mitä ilmeisimmin NKP todella vaikutti Suomen kommunistien lakon aikaiseen toimintaan. Ohjeet eivät tosin välttämättä olleet NKP:n laatimat, vaan ilmeisemmin suomalaiset kokousedustajat esittelivät suunnitelmiaan itänaapureille, jotka sitten antoivat niille jonkinasteisen hyväksynnän. Tiedon perusteella ei voi väittää NKP:n ohjailleen Suomen yleislakkoa, sillä lakon ensimmäisistä päivistä lähtien kommunistit pyrkivät omaaloitteisesti toimimaan jo aiemmin lanseeratulla kansanrintamalinjalla, joka velvoitti yhteistoimintaan sosialidemokraattien kanssa. Mitä ilmeisimmin "iso-veljeltä" saadut myönteiset lausunnot tai "ohjeet" olivat merkki siitä, että Suomessa oli toimittu juuri oikealla tavalla. SKP:stä oltiin lakon aikana yhteydessä Moskovaan muissakin yhteyksissä, kuten myöhemmin käy ilmi.

Oli totuus "ohjeiden" alkuperäisestä laatijasta mikä tahansa, ne olivat joka tapauksessa menneet perille. SDP:n eduskuntaryhmän kokouksessa 7.3. puhunut sisäministeri Väyrynen totesi kommunistisilla paikkakunnilla toimivan kaksi lakkotoimikuntaa. Hän kertoi myös kehottaneensa puheenjohtaja Antikaista hillitsemään joukkojaan. Sosialidemokraattien katsottiin edelleen johtavan lakkoa, kommunistien aktiivisesta toiminnasta huolimatta. Valdemar Liljeström jatkoi poliisin toiminnan arvostelua ja vaati sitä edelleen toimimaan rauhallisemmin mellakoiden yhteydessä. Kokouksen mielenkiintoisimman lausunnon antoi pääministeri Fagerholm, joka totesi, että tilanteen vakavuudesta huolimatta puolueen oli toimittava siten, että SAK saisi mahdollisimman hyvän sopimuksen. Puolue pysyi tiukasti SAK:n takana.³³¹ Pääministerin lausunto vahvisti muiden hallituspuolueiden epäilyt ammattiyhdistysliikkeen suosimisesta.

Pääministerin lausunnosta käy ilmi, että toinen päähallituspuolue, SDP, pelasi kaksilla korteilla: se yritti toimia sekä järjestyksen ylläpitäjänä että lakkojohdon tukijana. Yhtälö oli mahdoton ratkaista. SAK:n tukeminen ja järjestyksen säilyttäminen alkoivat yhä suuremmassa määrin olla toisiaan poissulkevia tekijöitä. Fagerholmin eduskuntaryhmän kokouksessa antama lausunto vahvisti vain edelleen hänen aiemmin puheissaan ottamaa kantaa, jonka mukaan hallitus oli lakon ulkopuolella. Ilmeisesti SDP:ssä, "leskisläisiä" lukuun ottamatta, ei haluttu - tai kyetty - irtautumaan puoluetta ja ammattiyhdistysliikettä yhdistävistä siteistä. Fagerholmin antamat lausunnot vahvistivat edelleen myös SAK:n asemaa, sillä nyt hallitusvallalla oltiin valmiita turvaamaan keskusjärjestön asema lakossa. Ei siis ihme, että myös keskusjärjestön lausunnot kovenivat työtaistelun edetessä huomattavasti. Ikävimpään välikäteen joutui poliisikunta. Sen tehtävä oli pitää maassa järjestys, mutta hallitus ei antanut sille täyttä tukeaan, vaan pääministerin suulla tuki lakkolaisia. Hallitus ei ollut halukas käyttämään valtaansa lakkolaisia vastaan.

raporteilla rahantarpeessaan. Tästä ei liene lakon aikana ollut kyse. Puskalan länsiyhteyksistä esim. Rentola 1997, 157.

³³¹ Eduskuntaryhmän ptk. 7.3.1956: mf32. SDPA, TA; Metalliliiton liittotoimikunnan kokouksessa Liljeström edelleen jatkoi, että mellakoiden vakava laatu bensa-aseilla johtui todennäköisesti siitä, että Liikkuvan poliisin miehet olivat melko tottumattomia selvittämään tämän luontoisia asioita. Liittotmk:n ptk. 8.3.1956: Cc19. SMLA, TA.

Sosialidemokraattien ”puolitotista” suhtautumista lakkoon oli ihmetelty Maalaisliitossa ja Suomen kansanpuolueessa. Maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa 8.3. hallituskumppanista ja lakon kehittymisestä annettiin synkeä kuva. Veikko Vennamo katsoi hallituksen joutuneen arvovaltakriisiin pääministerin myötätullessa lakkoliikettä. Opetusministeri Virolaisesta oli ilmeistä, että sosialidemokraatit olivat tiiviisti SAK:n takana ja he pyrkivät yhdessä alistaamaan myös Maalaisliiton omiin pyrkimyksiinsä. Tästä oli ehdottomasti sanouduttava irti. Oli tutkittava kaikkia mahdollisuuksia umpikujasta pääsemiseksi. Puoluesihteri Korsimo totesi maassa olevan kaksi isäntää, SAK ja hallitus, joista SAK oli saanut työvoiton. Samalla Korsimo ihmetteli myös oman puolueensa hampaatonta linjaa hallituksessa. Puolue asettui laillisuuden ja järjestyksen kannattajaksi ja katsoi, että tehtävä oli jäänyt yksin sen harteille.³³² Hallitusyh-teistyötä sosialidemokraattien kanssa alettiin pitää Maalaisliitossa rasitteena.

Kokoomus syytti koko hallitusta, jonka käsistä tilanne oli karannut. Niilo Honkalan mukaan lakko ei voinut antaa lakkovahdeille oikeutta rajoittaa yksityisten yritysten laillista toimintaa. Tilanne ei ollut ainoastaan työmarkkinajärjestöjen asia, vaan myös hallituksen oli siihen puututtava. Puolueen eduskuntaryhmä päätti esittää kysymyksen bensasodasta, vaikkei hallituksella katsottukaan olevan mahdollisuuksia vaikuttaa tilanteeseen. Puolueen ei kuitenkaan tullut ryhtyä yksipuolisesti STK:n asioiden ajajaksi. Eduskuntaryhmässä ehdotettiin useampaakin kysymystä, mutta niistä luovuttiin, sillä liiallisten kysymysten katsottiin kääntyvän puoluetta itseään vastaan. Jo aiemmin kokoomus oli vaatinut hallitusta turvaamaan kansalaisten perustuslailliset oikeudet lakon aikana. Puolue katsoi, että hallituksen tuli estää myös puuttuminen kuntien itsehallintoon sekä turvata tiedonkulku lakon aikana. Myös sekä Suomen kansanpuolue että RKP vaativat hallitusta ylläpitämään järjestyksen maassa.³³³

Kaikki porvarilliset puolueet olivat asettuneet sosialidemokraattien kanssa erillisille linjalle. Osaltaan lakon vastustamisen selittää puolueille monilta osin yhteinen aatemaailma, joka ei sallinut lakien loukkaamista ja vallan anastamista valtiolta. Porvarillisen aatemaailman mukaan erityisesti valtion tuli olla se tekijä, joka piti huolen yksittäisten kansalaisten oikeusturvasta. Kun nyt oli käynyt ilmeiseksi, että hallituksessa olleet sosialidemokraatit halvaannuttivat hallituksen toimet, oli syytteet helppo esittää. Mielenkiintoista on, että sekä kommunis-

³³² Eduskuntaryhmän ptk. 8.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidon). MleA, KMA; Ks. Vennamon suhtautumisesta lakkoon myös Oma maa n. 5, 26.3.1956, ”Yleislakko päättyi inflaatio-sopimukseen”.

³³³ Eduskuntaryhmän ptk. 9.3.1956: mf3. KokeA, PTA; Kokoomuksen hallituksen lausunto valtioneuvostolle (Oikeusturva ja järjestys palautettava) 16.3.1956: Yleislakko H1, Puheita ja lausuntoja. Koka, PTA; Tvlk:n ptk. 8.3.1956: VAY4844. SKA, KA; US:n uutiskatsaus n. 4, 8.3.1956, ”Kansanedustaja Junnilla...”; US:n uutiskatsaus n. 1, 9.3.1956, ”Kansanpuolueen puoluetoimikunnan...”; von Bonsdorff 1997, 25; Vrt. SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 9, 8.3.1956, ”Kokoomus sekasorron lietsojana”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka. Kokoomuksen epäilyt kyselyiden turhuudesta osoittautuivat todeksi, sillä sisäministerin vastaukset esitettyihin kysymyksiin saatiin vasta yleislakon päättymisen jälkeen. Kirje toiminnanjohtajille, KD n. 76, 14.3.1956: Propaganda-asiat 1955-1956. Koka, PTA; Kirje eduskunnan puhemiehelle 26.3.1956, n. 3946: n. 9/511, KD-II SM1956: Da305. SMA, KA; Kirje eduskunnan puhemiehelle 4.4.1956, n. 4252: n. 6/510, KD-II SM1956: Da305. SMA, KA.

tit että sosialidemokraatit alettiin nähdä muissa puolueissa miltei yhtä suurena uhkana yhteiskuntarauhalle. Sosialidemokraattien osalta tilanne oli sikäli erikoinen, että heitä oli jo jonkin aikaa totuttu pitämään yhteiskunnan ylläpitäjinä ja kovina kommunismin vastustajina. Lakkotilanne toi porvaripuolueille tässä mielessä uutta ajateltavaa. Erilaiset mentaliteetit eivät yksin selitä puolueiden mielipiteitä. Niitä selittävät myös se, että usko sosialidemokraatteihin alkoi horjua. Vasemmistossa tukeuduttiin lakon kestäessä koko ajan yhä selvemmin omaan joukkoon. Näin vasemmistossakin sille ominainen aatemaailma ohjasi toimintaa. Kyse lakon kaikkien osapuolten kohdalla oli sisäänrakennetusta toimintamallista, jota toteutettiin luonnostaan, kun lakon tilanteet saavuttivat tietyn pisteen.

4.3.4 Mistä lakon alkupäivien mellakat johtuivat?

Alusta saakka lakkolaisia oli hiertänyt vastoin lakkoa ja SAK:n ohjeita jatkunut liikennöinti sekä bensiinijakelu. Lakon yleisten periaatteiden mukaisesti työtaistelun tuli olla täydellinen, jotta päästäisiin tuloksiin. Oli päivänselvää, että etenkin linja-autoliikenne vesitti pahoin lakon tiiviyyttä, sillä lakon yhtenä tarkoituksena oli nimenomaan ollut pysäyttää yhteiskunta ilman sille koituvia vahinkoja. Linja-autoliikenne ja sen kautta myös bensiinijakelu olivat olennainen osa lakkoa. Sen sijaan mellakat eivät normaalisti kuuluneet osaksi sosialidemokraattista palkkalakkoa. SAK:ssa liikehdinnälle annettiin kuitenkin hiljainen suostumus, koska sen tajuttiin olevan keino saavuttaa ennen lakkoa asetetut tavoitteet.

Lakon alkupäivien järjestyshäiriöille on löydettävissä useita syitä. Eräs merkittävimmistä on kommunistien aktiivinen toiminta. Vielä aivan lakon ensimmäisinä päivinä lakkolaiset saattoivat toimia oma-aloitteisesti, mutta bensasodan mellakoita johtivat kommunistit. He olivat alusta saakka vaatineet joukkoja kadulle tietäen kokemuksesta, ettei lakkoa muuten voitettu. Äärivasemmisto oli tietoinen siitä, että lakkolaiset tarvitsi vain saada liikkeelle, loppu hoituisi itsestään. Näin myös kävi. Siksi kommunistien ei aina edes tarvinnut toimia joukon yllyttäjinä tai kiihottajina, sillä aina löytyi joku, joka yllytti muita esimerkillään. Kiihtyneessä mielentilassa oleville lakkolaisille ei suuria yllykkeitä tarvittu. Suuressa joukossa oli helppo mennä pidemmälle kuin mihin yksin oltiin valmiita.³³⁴ Näin mellakka oli valmis. Tästä syystä esimerkiksi monissa suojelupoliisin tilannekatsauksissa kommunisteja ei suoranaisesti syytetty lakkolaisten yllyttämisestä mellakointiin, koska siitä ei ollut näyttöä. Silti heitä pidettiin tilanteiden alullepanijoina. Toisaalta on muistettava, että esimerkiksi

³³⁴ Canettin mukaan ulkoinen hyökkäys joukkoa vastaan vain vahvistaa sitä, ja esimerkiksi poliisi voi hetkeksi hajottaa joukon ja ajaa ihmiset pakosalle, mutta sillä on vain tilapäinen vaikutus. Yhdessä kieltäydytään siitä, mihin yksilöinä oltaisiin valmiita. Samalla lakkolaiset lakkaavat toimimasta ulkopuolisten odottamalla tavalla. Heti kun lakkolaiset tuntevat asemansa ja vastarintansa uhatuiksi, he tuntevat vetoa tuhoamiseen ja ennen kaikkea tuhoamiseen, joka kohdistuu heidän tuttuun toiminta-alaansa. Särkyvät esineet houkuttelevat joukkoa hajottamaan paikkoja, sillä näin saadaan aikaan vallan tunnetta. Canetti 1998, 20-21, 28-31, 65-68; Ks. joukon liikehtimisestä myös Lehtonen 1990, 29, 130-131, 149-153 sekä Lähteenmäki 1967, 23-24.

Turussa sosialidemokraatit olivat osaltaan johtamassa kaupungilla järjestettyjä katusulkuja. Sosialidemokraattien johtamat järjestyshäiriöt olivat kuitenkin selvänä vähemmistönä, sillä vielä ensimmäisellä lakkoviikolla SAK:n keskuslakkotoimikunnat olivat kaikenlaista joukkoliikchedintää vastaan. Muutamissa tapauksissa järjestyshäiriöitä syntyi myös lakkolaisten aloitteesta, ilman kommunistien kiihotusta.

Kommunistien aktiivista toimintaa kohtaan työtaisteluissa yleensä on esitetty kritiikkiä. Ääriivasemmiston roolia monien lakkojen yhteydessä on pidetty huomattavasti heikompana kuin aiemmin on arveltu. Kommunistien aseman korostumisen katsotaan johtuvan vastustajien esittämistä liioittelevista lausunnoista; ääriivasemmisto olikin todellisuudessa heikko ja kyvytön aiheuttamaan lakkojen aikana suurempaa vaaraa. Lausunnot kertovat enemmän kommunistien vastustajista kuin kommunisteista.³³⁵ Näkemys saa tukea kommunistien omista arvioista, joita usein leimaa synkkyys toiminnan riittämättömyydestä.

Mikä tilanne sitten oli yleislakossa? Tällaisia arvioita yleislakon ajalta löytyy vain muutama. Useimmiten tilanteen katsottiin edenneen kommunistien toivomalla tavalla alkuvaikeuksien jälkeen. Kriittiset arviot sijoittuvat lähinnä lakon viime päivien tapahtumiin, joiden aikana kommunistien huhuttiin haluvan kärjistä tilannetta entisestään ja viedä taistelu "loppuun saakka". Yleislakossa kommunistien toimintaa ei voi pitää heidän kannaltaan täysin epäonnistuneena, sillä se oli aktiivista lähes lakon alkupäivistä lähtien. Sen tunnustivat myös SAK ja sosialidemokraatit, jotka lausunnoissaan valittivat ääriivasemmiston pitkälle meneviä toimenpiteitä. Lakon loppupuolella kommunistien aktiiviseen toimintaan ei enää ollut tarvetta, sillä joukot olivat jo asettuneet liikehdintän kannalle. Vaikka kommunistit onnistuivat tavoitteissaan saada joukot liikkeelle, ei "kunnia" katuparlamenteista kuulu yksin heille. Osasyynä lakkolaisten innostukseen oli itse lakkotilanteessa sekä joissakin tapauksissa myös sosialidemokraattien toimissa. Silti kommunistit toimivat lakon ensi päivinä joukkojen "herättäjinä". Ei voi kuitenkaan väittää, että kommunistit olisivat tietoisesti asettuneet vastustamaan maan hallitusta. Mellakointi vain kuului osaksi kommunistien lakkoideologiaa. Kaiken lisäksi kommunistit katsoivat monessa yhteydessä maan hallituksen passiivisen toiminnan suosivan lakkolaisia, joten tuskin sitä haluttiin vastustaa. Lisäksi hallituksessa istuivat sosialidemokraatit, joiden kanssa kommunistien oli tarkoitus päästä yhteistoimintaan. Kyseessä ei siis ollut kommunistien yritys aiheuttaa esimerkiksi kapinaa.

Yleisessä mielessä kapinallisuus voidaan määritellä yhteiskuntajärjestyksen vastaiseksi kollektiiviseksi toiminnaksi, joka näkyy konflikteina. Kapinallisuudella on erilaisia syitä, mutta yleistäen voidaan todeta, että ihmiset puolustavat etujaan. Lisäksi ratkaisevia ehtoja ovat järjestäytyminen ja "tilaisuus" kapinoida: ihmisten kokemus kollektiivisesta toiminnasta osoittaa, että tiettyihin viranomaisiin voidaan vaikuttaa vain osoittamalla tietyn väestöryhmän näkyvä tuki asialle, siten esimerkiksi mielenosoitukset ovat protestimuotona yleisiä. Toisaalta esimerkiksi julkisten kokousten käyttö protestivälineenä riippuu viranomaisten osoittamasta innosta hajottaa kokouksia. Tavallisille ihmisille ka-

³³⁵ Esim. Bergholmin arvioista 1997a, 358, 371-375.

pina ei ole epäjärjestyttä, vaan omalla tavalla tarkoituksellista toimintaa.³³⁶ Kyse lakon aikana oli osaltaan tästä. Poliisin toimien vastustamiseksi ei oikein löydetty muita keinoja kuin suuret joukkoesiintymiset ja mellakointi. Niitä ei koettu laittomiksi toimenpiteiksi. Useimmiten lakkolaiset katsoivat toimivansa SAK:n ohjeiden mukaisesti. SAK:n sana oli heille lakon aikana laki. He taistelivat omasta toimeentulostaan. Tällöin juuri taistelu rikkuruutta vastaan oli aivan olennaista. Osapuolet tavoittelivat valtaa, mutta sitä ei riittänyt kaikille. Seurauksena oli yhteenottoja.

Järjestyshäiriöiden sattuessa lakkolaisille ongelmia tuotti se, että lakkovahdin asema oli useimmille täysin tuntematon. Lakkovahdin lupakirjan luultiin oikeuttavan pysäyttämään liikennettä tai estämään bensiininjakelua. Todellisuudessa vahdilla ei ollut sen suurempia oikeuksia kuin kadun laidalla seisokelevalla kansalaisella yleensä oli. Lakon uskottiin myös muuttavan yhteiskunnan toimintatapoja. Luvattomasta tuli luvallista. Monissa tapauksissa ei edes tajuttu, että rikottiin lakia. Syytä tähän oli SAK:ssa, joka ei missään vaiheessa kunnolla kieltänyt lakkolaisia ryhtymästä mellakointiin, vaan vaati huoltoasemien sulkemista. Paikalliset lakkotoimikunnat tosin vaativat lakkolaisia hiltsemään mieliään, mutta kommunistien toiminta ohi lakkotoimikuntien ja sopivan kiihtynyt tilanne veivät voiton. Muilta paikkakunnilta saadut tiedot lakkotapahtumista johtivat myös järjestyshäiriöihin. Oma toimintaa tuli tehostaa, sillä ei sopinut jäädä jälkeen yleisestä lakkorintamasta. Koko maan kattava luja rintama lisäsi luonnollisesti lakkolaisten uskoa taistelun voitolliseen päätökseen.

Mielenkiintoiseksi SAK:n lausunnot rikkureista tekee se, että vasemmistolaiset osuusliikkeet pyrkivät toiminnallaan murtamaan MTK:n luovutuslakkoa. Tuolloin toiminnassa ei nähty mitään pahaa, vaan sitä pidettiin täysin normaalina. Kyse olikin siitä, miltä kannalta tilanteita katsottiin. Omia toimia arvioitiin täysin eri perustein kuin vastustajan toimia. Tämä on normaalia silloin, kun vastustaja halutaan leimata omien päämäärien ja tavoitteiden kannalta vihamieliseksi. Lakon eri osapuolten kannalta, virkavaltaa lukuun ottamatta, tällainen jaottelu palveli oman päämäärän saavuttamista. Vastustajassa ei nähty mitään hyvää.³³⁷ Kyse oli viholliskuvan luomisesta.

Hallituksen ohjeistus poliisille lakon alkupäivinä oli kehno. Virkavalta joutui toimimaan oman harkintansa mukaan, jolloin paikkakunnittain vaihteleva linja hämmästytti lakkolaisia. Poliisin asettumista yrittäjien puolelle ei ymmärretty, sillä joukoilla ei ollut täyttä selvyyttä poliisien saamista ohjeista. SAK:ssa tilanne tiedettiin, mutta tieto ei välittynyt toimiston ulko-ovea pidemmälle. Missään vaiheessa lakkolaisia ei todella tiukassa sävyssä kielletty ryhtymästä laittomuuksiin. Käskyjen sijaan kehotuksia jaettiin useampiakin, mutta ne kantautuivat kuuroille korville. Myös hallituksen ensimmäiset vakavammat kehotukset tulivat vasta yhteenottojen jo tapahduttua. Toisaalta on muistettava, että hallitus nimitettiin virallisesti vasta lakon kestänyt kolme päivää. On myös

³³⁶ Haapala 1989, 108; Tilly 1986, 2-10. Esimerkiksi lakon aikaisessa rikoslaissa kapinamääritelmä on huomattavan erilainen. AK n:o 39/1889.

³³⁷ Toiseudesta ja viholliskuvasta esim. Harle 1991, 17, 34-35.

huomioitava se, että lakon tilanteet eri puolilla maata vaihtelivat suuresti, joten tarkkoja ohjeita ei siksi voitu antaa, joskaan se ei olisi saanut estää antamasta ohjeita lainkaan. Syy oli ilmeisesti siinä, että hallitus katsoi olevansa lakon ulkopuolella – poliisi sai toimia oman harkintansa mukaan. SDP tuki lakkolaisia. Järjestysvaltaa voitiin käyttää hieman harkitummin. Toisaalta valtion ja etujärjestöjen vallankäyttö oli monissa tilanteissa sekoittunut jo ennen lakkoa säännöstelytalouden vuoksi. Olihan etujärjestöillä järjestelmässä keskeinen asema, joskin kyse oli taloudellisen vallan käytöstä. Toisaalta SAK:ssa painotettiin erityisesti paikallisten lakkotoimikuntien vastuuta. Keskusjärjestö vesitti sitä kuitenkin omalla toiminnallaan suosimalla jossakin määrin järjestyshäiriöitä. Paikallisilta toimilta putosi näin pohja pois.

Osittain hallituksen näkemys viittasi Arabian 1948 lakon yhteydessä noudatettuun linjaan. Tuolloin Fagerholmin sosialidemokraattisen vähemmistöhallitus piti lakkoilua järjestyskysymyksenä, jota hoitivat poliisit, ei maan johto. Fagerholmin hallituksen suhtautuminen työmarkkinaselkkauksiin oli täysin uusi sen edeltäjiin verrattuna. Vielä vuosina 1945–1947, Mauno Pekkalan ja J.K. Paasikiven hallitusten aikaan, poliisit katsoivat sivusta, kun lakkovahdit varmistivat työtaisteluiden pitävyyden – Helsingissä poliisit jopa hätistelivät rikkureita pois satamasta vuonna 1947. Poliisi ei osallistunut Leino-lakkoihinkaan. Sen sijaan Fagerholmin sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus tuotti työtaistelujen vastaista propagandaa ja suunnitteli lakonmurtotoimia. Poliisi suojele aktiivisesti työhaluisia ja oli valmis käyttämään voimaa lakkovahtien ja lakkoilaisten taltuttamiseen.³³⁸

Poliisi toteuttaa yhteiskunnassa vallitsevaa moraalista konsensusta tai järjestelmää selvästi poliittisen valtuutuksen turvin. Virkavallan on valittava kuhunkin tilanteeseen soveltuva toimintastrategia. Tämä valinta sekä myös poliisin olemassaolo on riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevasta valtapoliittisesta tilanteesta, vallitsevasta valtarakenteesta sekä siihen mahdollisesti kohdistuvista ilmiänsuista jo selvästi valtapoliittisista uhkatekijöistä. Järjestysvalta on paitsi vallankäytön väline, myös muuttuja, johon yhteiskunnan sekä sisäiset että myös ulkoiset paineet vaikuttavat. Yhteiskuntakoneiston puuttuminen johonkin lain rikkomiseen sekä palauttaa yhteiskuntarauhan että tarjoaa sosiaalisen kontrollin ylläpitämiseksi tarvittavan sarjan konkreettisia havaintoesimerkkejä. Nimenomaan viralliskoneiston tarkoin säännöstelty puuttuminen tekoon dramatisoi rikotun käyttäytymissäännön merkitystä ja kohdistaa tekoon arvovaltaista paheksumista.³³⁹

Yleislakon aikana kunnollista ohjeistusta ei annettu. Ilmeisesti siksi, että kyseessä oli SAK:n johtama lakko. Toisaalta, aiemmat yhteenotot Kemissä ja

³³⁸ Haataja 1988, 295; Bergholm 1997a, 381; Poliisikomentaja Gabrielsonin suhtautumisesta Fagerholmin vähemmistöhallitukseen 1948 lue Hietaniemi 1986, 158.

SKP:n ammatillisen jaoston työvaliokunta 11.8.1949 oli erityisesti päättänyt, että lakonmurtajien kohtelun tuli olla se, mikä rikkurille kuului. Väkivalta tuotti väkivaltaa. Kemin mellakan aikana tapahtuneet väkivaltaisuuDET olivat lisänneet lakkolaisten uskoa suoraan toimintaan. Epäonnistuminen näissä selkkauksissa oli lisännyt poliisin valmiutta ja päättäväisyyttä estää uudet vakavat järjestyshäiriöt. Bergholm 1997b, 643.

³³⁹ Hietaniemi 1988, 88, 91; Anttila & Törnudd 1983, 71.

Arabialla eivät voineet olla vaikuttamatta pääministerin päätöksiin yleislakon aikana; hän halusi ehdottomasti välttää etenkin Kemin tapahtumien uusiutumista. Siksi poliisille ei haluttu myöntää oikeutta aseiden käyttöön kuin äärimmäisissä tilanteissa. Pääministerin mielipide on sinänsä täysin ymmärrettävä, mutta toisaalta se osoittaa, että hallituksessa ja erityisesti SDP:ssä luultiin hallituksen pidättyvyydellä voitavan välttää mellakoita. Ilmeisesti poliisille annettavien jämerämpien ohjeiden uskottiin johtavan entistä verisempiin yhteenottoihin. Arabian ja Kemin lakkojen yhteydessä valtiovallan aktiivista toimintaa puolusti se, että kommunisteilla oli aidosti tarkoitus viedä mainittujen työtaisteluiden aikana tilanne "loppuun saakka". Yleislakon aikaan kommunistien kaappausuhkaa ei enää ollut olemassa, eikä hallituksessa ilmeisesti uskottu sosialidemokraattisen työväenliikkeen ryhtyvän vastustamaan sosialidemokraattisen hallituksen toimia. Ja miksi sosialidemokraattien järjestämää lakkoa olisi pitänyt vastustaa, jos se vähääkään näytti sujuvan suunnitelmien mukaisesti? Käsitystä tukevat SDP:n ministerien antamat lausunnot. Esimerkiksi sisäministeri Väyrynen, toisinaan myös pääministeri Fagerholm, suhtautui sosialidemokraattisten puolue-elinten kokouksissa lakkoon hyvinkin kriittisesti ja vaati keskusjärjestöä pistämään lakkolaiset kuriin. Julkisuudessa kumpainenkaan ei kuitenkaan antanut lakosta kovin kriittisiä lausuntoja. Tähän vaikutti selvästi se, että SAK:n lakolle päätettiin olla lojaaleja. Se piti hoitaa omissa joukoissa. SDP:n asenne suututti muut hallituspuolueet.

Toisaalta, maan hallituksessa ja poliisissa järjestyksen säilyttämisen asteesta saattoi olla eroja. Hallitus halusi säilyttää maassa yhteiskuntarauhan. Käsitysten mukaan pienet levottomuudet voitiin sallia, mikäli ne eivät vaarantaneet yhteiskuntarauhaa. Näkemystä tukevat lakon jälkeen annetut lausunnot. Poliisissa oli vallalla periaate, että järjestys tuli turvata kaikissa tilanteissa, lakkolaiset eivät saaneet rikkoa toimillaan lakeja. Poliisille järjestysviranomaisena lakien noudattaminen oli välttämättömyys, siitä ei voitu tinkiä. Siten kaikki mellakat oli estettävä. Ero mielipiteissä saattoi olla pieni, mutta käytännössä merkittävä. Mahdollisesti hallituksessa luotettiin poliisiin siinä määrin, ettei sen uskottu aiheuttavan toimillaan ongelmia; poliisin haluttiin käyttävän omaa harkintakykyään.

Myös poliisin alkupäivien passiivisella asenteella oli oma vaikutuksensa. Lakkolaiset alkoivat selvästi vähitellen venyttää lain rajoja ja haalia järjestysvaltaa itselleen – yhteenotot virkavallan kanssa olivat ennen pitkää väistämättömiä. Mellakoiden kiihtyessä poliisista muodostui lakkolaisille vain yksi monista lakkoista murtaneista vastustajista. Poliisia ei mielletty valtiovallan edustajaksi. Lakkolaiset tulkitsivat pamppujen käyttämisen poliisimielivaltana, jota ei hyväksytty. Weberiläisessä mielessä valtiota pakkoyhteisönä ei enää tunnustettu, sillä periaatteessa lakkolaiset hyökkäsivät valtiota vastaan taistelllessaan poliisien kanssa. Todellisuudessa lakkolaiset eivät asettaneet valtion asemaa missään vaiheessa uhatuksi, ainoastaan poliisin. Käsitysten muodostamisessa lakkolaisia auttoivat sekä *Palkkatyöläisen* että SAK:n puheenjohtaja Eero Antikaisen poliisia kohtaan esittämät syytökset. Ne olivat omiaan asettamaan osapuolet vastakkain. On vaikeata uskoa, että keskusjärjestössä todella olisi luultu, että esi-

merkiksi Poliisien liiton kuuluminen SAK:oon estäisi maan poliisikuntaa toimimasta järjestyshäiriöiden yhteydessä. Poliisi koettiin siis tavalliseksi lakon murtajaksi myös SAK:ssa.

Keskusjärjestön omaperäiset tulkinnat johtivat laittomiin toimenpiteisiin sähkölaitoslakkojen muodossa. Lakkolaisten ja poliisin väliset suhteet tulehtuivat lakon jatkuessa vielä pahemmin. Poliisia suurempi syy lakkolaisten provosoitumiseen oli niillä, jotka itsepäisesti jatkoivat työtään lakon alaisilla aloilla. Kyse oli lähinnä periaatteesta – lakkoa oli vastustettava. Lakkolaiset olivat omaksuneet vastakkaisen periaatteen, lakolle oltiin lojaaleja. Lakko oli voimakkaasti joukkoja yhdistävä tekijä, olihan suuri osa lakkolaisista SAK:oon kuulumattomia. Heille keskusjärjestön totteleminen ei olisi ollut velvoite.

Myös lakon osapuolten aatemaailman erot törmäsivät yhteen pahemman kerran. Kun lakkoa ja vastustajaa katsottiin omista, oikeiksi nähdystä periaatteista käsin, ei vastapuolen ymmärtäminen käynyt päinsä. Se toimi juuri siten kuin sen pahimmissa tapauksissa uskottiin toimivan; se oli lakien ja moraalin ulkopuolella. Tällöin sitä oli vastustettava.

4.4 Lakon vastustajien rintama tiivistyy

4.4.1 SAK ei saa linja-autoliikennettä kuriin

Solmittu bensasopimus rauhoitti tilanteen vain hetkeksi. Kommunisteja tilanteen rauhoittuminen ei tyydyttänyt: suojelupoliisi totesi heidän hakemalla hakevan rettelöitä ja selkkauksia. Tämän seurauksena siirryttiin entistä selvemmin liikenteen harjoittajien kimppuun.³⁴⁰ On kuitenkin syytä muistaa, että ensimmäisten mellakoiden ilmetyä suojelupoliisi sai erilliset ohjeet kommunistien tarkkailusta. Siksi kommunistien toimia seurattiin entistä tiiviimmin ja saattoi olla, että suuren lakkolaisjoukon aiheuttamat rettelöinnit leimattiin suojelupoliisissa helposti kommunistien aiheuttamiksi. Eipä silti, kommunistit pyrkivät koko ajan tiivistämään joukkoja innostamalla niitä liikehtimään.

Myös SAK:ssa linja-autoliikennettä katseltiin alta kulmien. Jyväskylässä lakon aikana toimitsijana ollut Niilo Hämäläinen sai toisen lakkoviikon alkajaisiksi SAK:sta soiton, jossa käskettiin pysäyttää linja-autoliikenne kokonaan. Hämäläisen tiedusteltua, kuka mahdolliset vahingot korvaisi, selitettiin asiat hoidettavan jälkeensä. Epäselvien vastausten vuoksi Hämäläinen kieltäytyi toteuttamasta käskyä. Jyväskylän keskuslakkotoimikunta syrjäyttikin varsin pian SAK:n lähettämän miehen ja hoiti lakon johdon paikallisilla voimin.³⁴¹ Esi-merkki osoittaa, että paikallisten keskuslakkotoimikuntien ja SAK:n johdon käsitykset lakon toteuttamisesta erosivat toisistaan huomattavasti. Paikallistasolla tajuttiin konkreettisten toimien seuraukset; niistä oltiin itse vastuussa. Pitkälle- meneviä kehotuksia oli helppo antaa.

³⁴⁰ Liite 1 ilmoitukseen n. 590/56-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

³⁴¹ Hämäläinen 1975, 16-18.

Linja-autoliikenteeseen tehdyllä bensasopimuksella ei ollut haittaavaa vaikutusta, päinvastoin. Kulkulaitosministeri Eino Palovesi määräsi jo sopimusta seuraavana päivänä lentoliikenteen ja linja-autoliikenteen maassa uudelleen alkavaksi. SDP:n eduskuntaryhmän kokouksessa Olavi Lindblom valittikin etteivät kulkulaitosministeriö ja sisäasiainministeriö olleet toimineet objektiivisesti. Puolueen eduskuntaryhmä päätti ilmoittaa pääministerille, että ryhmä tuki SAK:n yleislakkotaistelua ja paheksui maalaisliittolaisten ministereiden menettelyä valtioneuvostossa.³⁴² Lausunto vaikuttaa jotenkin ”juhluvalla”, sillä asia lienee ollut pääministerille selvä muutenkin. Olihan hän itsekin avoimesti tunnustanut kannattavansa keskusjärjestön taistelua. Nyt tosin tuli varmuus, että myös suurin osa puolueesta oli lakon takana. Toisaalta, oman rintaman tiiviyn kannalta pääministerin tietoon saatettu mielipide oli hyvin valittu toimenpide.

SAK:n keskuslakkotoimikunta päätti vastatoimista ministeri Paloveden lausunnon vuoksi. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön virkailijoita ei enää kuljetettu valtioneuvoston käyttöön luovutetuilla Posti- ja Lennätinhallituksen linja-autoilla. Lentoliikenteen aloittamisen vuoksi SAK julisti myös maanteiden aurauksen lakon alaiseksi. Samoin vanki- ja siirtotyömaiden erikoisammattimiesten työt julistettiin lakkoon. Syyksi toimenpiteilleen SAK ilmoitti kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ryhtymisen rikkurivärväykseen linja-autoliikenteessä. Ministeri Palovesi piti syytöstä rikkurivärväyksestä ”puhtaana valheena”.³⁴³ Palovesi katsoi toimivansa isänmaan asialla määrätessään linja-autot liikkeelle, keskusjärjestö oli toista mieltä. Vastapuolen asennoitumista pidettiin lakolle ominaiseen tapaan vääränä. SAK:n katkeruus oli hyvin ymmärrettävää, sillä linja-autoliikenne oli 1950-luvun Suomessa keskeisin joukkoliikenteen muoto.³⁴⁴ Vaikka linja-autoliikenteen, kuten myös rautatieliikenteen tulevaisuutta, uhkasi henkilöautoliikenteen nopea kasvu, oli linja-autoliikenne henkilökilometreillä mitattuna selvästi maan suurin henkilöliikenteen välittäjä.³⁴⁵

³⁴² Eduskuntaryhmän ptk. 13.3. ja ryhmän tvlk:n ptk. 13.3.1956: mf32. SDPA, TA.

³⁴³ Tvlk:n ptk. 9.3.1956. SAKA, AyA; SAK:n kltmk:n ptk. n. 14, 10.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Hbl - Nytt 9.3.1956, ”Busstrafiken ska som...”; TS:n uutiskatsaus n. 3, 9.3.1956, ”Aero aloitti tänään...”; Kokoomuksen mukaan SAK:n päätös herätti närää työttömissä, joille SAK oman johtonsa arvovallan tähden aiheutti vain turhia lisäkäsimyksiä muutenkin vaikean tilanteen vuoksi. KNL:n tiedoituslehti n. 15, 12.3.1956, ”SAK ajoi työttömät pois varatöistä”, ”Ministeri Palovesi: syytös rikkurivärväyksestä valhe”: H2. KokA, PTA; US:n uutiskatsaus n. 1, 10.3.1956, ”SAK on kulkulaitosten...”; Ptl 10.3.1956 (JKL), ”Aurastyöt lakonalaisiksi”; Lue myös Nikkilä 1967, 82-83.

³⁴⁴ Vuosikymmenen aikana linja-autoliikenne kasvoi noin 42 prosenttia. Rautatieliikenne vastaavasti kasvoi nelisen prosenttia. Ero luvuissa on suuri, mutta liikenneverkkoon suhteutettuna kasvu oli suunnilleen samanlainen. Linja-autoverkko oli yli 40 000 kilometriä (1954) ja rautatieverkko noin 5 000 kilometriä (1955). Viitaniemi 1978, 308-309.

³⁴⁵ Viitaniemi 1978, 308-309.

Vuoden 1955 lopussa Suomessa oli autoja kaiken kaikkiaan 141 576, joista henkilöautoja oli yli puolet eli 85 448 (60,4 %). Linja-autoja oli 4 338 (3,1 %). Vertailun vuoksi mainittakoon, että vuoden 2001 lopussa autoja oli maassa 2 499 154. Niistä henkilöautoja oli 2 160 603 (86,4 %) ja linja-autoja 9 769 (0,4 %). Suluissa oleva luku kertoo

Liikenteenharjoittajat katsoivat monissa tapauksissa velvollisuudekseen jatkaa kuljetuksia poikkeuksellisista olosuhteista huolimatta. Erinäisin järjestyin linja-autoliikenne oli pahimpinaakin lakkopäivinä toiminnassa jopa lähes 40-prosenttisesti.³⁴⁶ Linja-autoliikenteellä oli eittämättä tärkeä asema koko yhteiskunnalle, joten ei ollut ihme, että lakkolaiset hyökkäsivät kiivaasti linja-autoliikenteen harjoittajia vastaan. Vaikka linja-autoliikenteen hallitsevaa asemaa ei SAK:ssa vielä lakon ensimmäisinä päivinä kunnolla oivallettu, eikä liikennöintiä otettu vakavasti, merkitys opittiin syntyneiden mellakoiden seurauksena kantapään kautta. Bensasopimuksen tultua julki myös Suomen Autoklubi, Autoliitto, Linja-autoliitto, Maaseudun Autoliitto, Yleinen Autoliitto sekä Suomen Autokoululiitto pyysivät valtioneuvostoa ryhtymään kiireellisiin toimenpiteisiin järjestyksen turvaamiseksi polttoaineenjakelella. Järjestöt pyysivät edelleen, että hallitus lopettaisi mielivaltaiset toimet, joilla kansalaisia oli yritetty estää liikkumasta omilla tai julkisilla kulkuneuvoilla. Rajoittavat toimenpiteet loukkasivat perustuslain turvaamaa kansalaisten oikeutta työhön sekä yksilön vapautta.³⁴⁷

Koska kulkulaitosministeriö oli asettunut SAK:n vastaiselle kannalle, painosti keskusjärjestö kaikin tavoin liikenteenharjoittajia. Kuitenkin Suomen Autoalanyöntekijäin Liiton (SAL) vaikutus autoliikenteen yöntekijöihin oli vähäinen. Vain kaupungeissa ja liikennekeskuksissa sillä näytti olevan jonkin verran valtaa. Suurin painostus linja-autoliikennettä kohtaan tuli lakkolaisjoukoista. Vastaavasti Autoliikenteen Työnantajayhdistys toimi aktiivisesti lakon murtajana. Jo ennen lakon alkua se oli ilmoittanut SAL:lle lakon olevan liiton osalta laitton, koska työehtosopimus oli voimassa. Samalla lähetettiin myös jäsenkirje, jossa liikennöintiä kehoitettiin jatkamaan mahdollisuuksien mukaan lakosta huolimatta. Liitto toimi myös tiiviissä yhteistyössä Linja-autoliiton (LAL) kanssa. Bensasopimuksen tultua julki LAL selitti jäsenilleen antamassa julkilausumassa, ettei sopimus suinkaan merkinnyt linja-autoliikenteen lopettamista vaan häiriöiden poistamista jakelupaikoilta. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön auto-osasto puolestaan ei vain oikeuttanut, vaan suorastaan velvoitti liikenteenharjoittajat liikennelupien perusteella, mahdollisuuksiensa mukaan, ylläpitämään liikennettä.³⁴⁸

Vastakkainasettelu osapuolten välillä oli selvääkin selvempi. Lakkoa ja rikkuruutta vastustettiin yhtä voimakkaasti. Autoalan järjestöjen ja liikennöitsijöiden toimet olivat oikeastaan kovin odotettuja. Viimeistään silloin, kun lakkolaiset ja SAK toden teolla ryhtyivät taistelemaan linja-autoliikennettä vastaan, syntyi liikennöitsijöiden ja järjestöjen yhteinen vastareaktio, eikä lakkolaisille haluttu antaa periksi. Kyse oli periaatteesta. Kun vielä kulkulaitosministeri velvoitti autot liikkeelle, ei liikennöinnille jäänyt vaihtoehtoja. Osapuolten mentali-

autojen osuuden koko autokannasta. STV 1956, Taulukko 192; STV 2002, Taulukko 273.

³⁴⁶ Viitaniemi 1978, 309-310; Kuriositeettina mainittakoon, että Ahvenanmaalla liikennöintiä jatkettiin lakon ajan aikataulujen mukaisesti. Åland meddelanden n. 1, 1.3.1956, "Busstrafiken".

³⁴⁷ STT:n uutiset 12.3.1956 kello 19: ko 11, STT:n uutiset yleisradiossa. Lakko1956/SAKA, AyA; HS:n lisälehti n. 2, 12.3.1956, "Polttoaineen jakelu".

³⁴⁸ Linja-autoliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 36-37.

teettierot oli selvästi havaittavissa. Lakkolaisista luotiin tietoista kuvaa yhteiskunnan vihollisina, jotka pyrkivät estämään kuljettajia toteuttamasta ministeriön tahtoa. Ei sellaista voitu hyväksyä. Lakkolaisilla itsellään oli täysin vastakainen mielipide.

Linja-autoliikenteen vuoroista ajettiin niin paikallis- kuin kaukovuorojakin. Esimerkiksi Turussa autoista liikennöi noin neljännes. Lisäksi kaupungin linja-autot kuljettivat lakon ulkopuolisia työpaikoilleen. Sen sijaan Joensuussa ja koko Pohjois-Karjalassa linja-autoliikenne oli melkein täydessä käynnissä, vain muutamia vuoroja oli jouduttu peruuttamaan työvoiman puutteen vuoksi. Lakon loppua kohti vuorot alkoivat jälleen jopa lisääntyä. Lakosta huolimatta esimerkiksi Jyväskylän ja Helsingin välinen linja-autoliikenne alkoi uudelleen 15.3. tavallisessa laajuudessaan. Toisaalta, jotkut yritykset lopettivat liikennöinnin lakon aikana kokonaan.³⁴⁹

Autoja liikennöivät suurimmaksi osaksi omistajat tai heidän sukulaisensa. Työnantajina he eivät kuuluneet lakkoon, mutta SAK:n tulkinnoissa lakossa olikin työ sinänsä eivät ainoastaan sen tekijät. Tulkinnasta oltiin vastapuolella eri mieltä. Jonkin verran kuljettajina oli myös oikeita ”rikkureita”, joita omistajat pyrkivät värväämään aktiivisesti. Liikennöitsijät olivat varautuneet lakkolaisten toimiin. Monilla autonkuljettajilla huhuttiin, osissa tapauksista jopa todettiin, olevan pistooli mukana mahdollisten tiepartioiden varalta.³⁵⁰

Lakkolaisten painostus kohdistui erityisesti rikkurikuljettajiin. Painostuskeinoina käytettiin muun muassa tuijotusvartioita, kuljettajia saatettiin häiritä matkan aikana tai maksuksi tarjottiin suuria seteleitä, joista kuskeilla ei ollut antaa takaisin. Autojen kylkiin ilmestyi sana ”rikkuri” pölyyn kirjoitettuna.³⁵¹

³⁴⁹ Esim. STT:n sähke n. 90, 9.3.1956: ko 11, STT:n sähkeet. Lakko1956/SAKA, AyA; HS:n lisälehti n. 2, 14.3.1956, ”Linja-autoliikenne Jyväskylän ja Helsingin välillä...”; Ptl 11.3.1956 (Jkl), ”Liikennöitsijät rikkureina”; Ptl 12.3.1956 (Jkl), ”Kulkulaitosministeriö kestäättömällä poluilla”; Ptl 14.3.1956 (Jkl), ”Esimerkillisiä liikennöitsijöitä”, ”Lisää rikkureita linja-autoissa”; Ptl 16.3.1956 (Jkl), ”Lisää nimiä rikkuriautoilijoiden luetteloon”; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 12-13, 9.3.1956, ”Lakonaikana tapahtunutta”: Yleislakko tiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; Viitaniemi 1989, 150.

³⁵⁰ Esim. pistoolista Lohjan paikallisen keskuslakkotoimikunnan tiedoituksia n. 3: H28. SKPUA, Ka; TMT 254:1066/43 (Nokelainen). Nokelainen, 5. TA; Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio. SUPOA.

Omistajat pyrkivät saunailloissa houkuttelemaan kuljettajia ajamaan autoa. Vastavasti rikkurikuljettajien nimet ja kuvat pyrittiin kirjaamaan ylös ja julkaisemaan lehdistä. Lisäksi rikkureita suosivia työnantajia kehoitettiin lakon jälkeen välttämään. Ptl 11.3.1956 (Jkl), ”Liikennöitsijät rikkureina”; Ptl 12.3.1956 (Jkl), ”’Saunailat’ eivät tehoa linja-autonkuljettajiin”; Ptl 14.3.1956 (Jkl), ”Lisää rikkureita linja-autoissa”; Ptl 16.3.1956 (Jkl), ”Lisää nimiä rikkuriautoilijoiden luetteloon”; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 12-13, 9.3.1956, ”Lakonaikana tapahtunutta”: Yleislakko tiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; Ks. myös Kurjensaari 1976, 36 sekä Kurjensaari 1956, 42.

Väinö Nyströmin mukaan työnantajilla oli luettelot kaikista Sirola-opiston käyneistä. Tämä siis vastavetona mahdollisten rikkureiden tuomitsemisen varalle lakon jälkeen. Rossi 2002, 38.

³⁵¹ Ilmoitus Helsingin piiristä 17.3.56: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 ”Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä”): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Yhteenveto 7.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Kauniskangas 1956, kuva s. 54.

Myös fyysinen painostus kuului lakkolaisten menettelytapoihin. Kuskeja yritettiin repiä ulos autoista, heitä tönittiin asemilla ja päälle päätteeksi heille julistettiin hirttotuomioita. Lisäksi autoista särjettiin ikkunoita, tyhjennettiin renkaita, revittiin irti kaapeleita tai viskottiin kiviä ja jääkimpaleita. Myös katusulut palasivat käyttövalikoimaan, vaikka ne oli useaan otteeseen todettu laittomiksi.³⁵²

Useimmissa tapauksissa paikalliset lakkotoimikunnat yrittivät parhaansa mukaan rauhoitella lakkolaisia, usein tuloksetta.³⁵³ Rikkurityön vastustaminen oli lakkolaisille velvollisuus. Ajoittain tilanteet muistuttivat 1920–1930-luvun lakonmurtajien ja lakkolaisten välisiä, hyvinkin väkivaltaisia, yhteenottoja. Linja-autoihin jatkuvasti kohdistuneiden ilkeiden tekosten vuoksi LAL jätti ministeri Palovedelle 13.3. kirjelmän, jossa se arvosteli tehtyä bensasopimusta epäoikeudenmukaiseksi linja-autoliikenteelle. Valtiovallalta vaadittiin tehokkaampia toimia kurin ja järjestyksen ylläpitämiseksi. Yhdistys lähetti kirjeen myös viidelle suurimmalle öljy-yhtiölle valitellen näiden taipumista SAK:n esittämiin vaatimuksiin.³⁵⁴

4.4.2 Poliisi turvautuu aseeseen Jyväskylän Taulumäellä

Eräs bensasopimuksesta huolimatta jatkuneen liikennöinnin vakavimmista selkkauksista käytiin Jyväskylän Taulumäellä. Aamupäivällä 9.3. oli väkijoukko kokoontunut paikalle tarkkailemaan liikennettä. Lakkolaiset pysäyttivät kaksi

³⁵² Tiesuluilla meno oli varsin vilkasta. Esimerkiksi Ylöjärvellä liikkeessä ollutta autoa heitettiin potkukelkalla. Muutamia autoja pakotettiin myös purkamaan lastinsa tien sivuun ennen kuin niiden annettiin jatkaa matkaansa. Tien poikki saatettiin myös viirtää vajereita tai sulkea tie tukkipuilla. Lakkolaiset terästivät toimintaansa usein alkoholilla. HS:n lisälehti n. 2, 9.3.1956, "Mellakoita Tampereella"; HS 5.5.1956, "Lakkovartijoille sakkoa ilkitöistä"; HS 13.5.1956, "Lakkohäiriköitsijät syytteeseen Ylöjärvellä"; HS 18.5.1956, "Syytetyt lakkolaiset vetosivat Antikaiseen"; HS 19.5.1956, "Lakkovahdit yrittivät pysäyttää poliisiautonkin"; HS 15.6.1956, "Kuudelle miehelle sakkoja lakon aikaisesta liikenteenvalvonnasta"; US 16.5.1956, "Yli 50 yleislakon aikaista liikenteen häiritsijää syytteeseen Kangasalan ja Nokian käräjillä"; Tks 25.5.1956, "Harjavallan lakkolaisia syytteessä käräjillä".

Rikkurityön vastustaminen oli lakkolaisten velvollisuus. Esimerkiksi 1920-1930-lukujen lakkojen aikaan ay-liike ja poliittinen vasemmisto pitivät rikkurityövoiman käyttöä vakavana uhkana työtaisteluiden onnistumiselle. Työväenlehdissä rikkuruutta arvosteltiin armottomasti, heidän tekonsa kataluutta korostettiin ja väkivaltaisuuttansa kärjistettiin. Lisäksi murtajien nimiä julkaistiin työväenlehdissä, minkä arveltiin pelästyttävän murtajiksi aikovia. Työväenliikkeelle rikkurit olivat kaikkein katalimpia ja halveksuttavimpia ihmisiä, joiden kanssa ei saanut olla missään tekemisissä: heitä oli kohdeltava "kuin vihollista ainakin". Lakon jälkeen murtajien asema kävi paikkakunnalla tukalaksi. Heitä saatettiin uhkailla jopa väkivaltaisesti. Koivuniemi 1998, 104-105, 108. Yleislakon aikana meneteltiin vastaavalla tavalla.

³⁵³ Yhteen veto 7.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Tietoja maaseudulta, päivämätön: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. KokA, PTA; Päivän tietoja 16.3.1956, "Lakkovahdeille liukas lähtö": H1. KokA, PTA; HS 19.5.1956, "Lakkovahdit yrittivät pysäyttää poliisiautonkin"; HS 15.6.1956, "Kuudelle miehelle sakkoja lakon aikaisesta liikenteenvalvonnasta"; HS 5.5.1956, "Lakkovartijoille sakkoa ilkitöistä".

³⁵⁴ Linja-autoliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 36-37; Linja-autoliitto sai kiitosta tekemästään lakon aikaisesta "uroteosta". Lakon jälkeen ministeri Palovesi esitti liittokokouksessa koko yrittäjäkunnalle osoitetun valtiovallan kiitoksen. Lisää positiivista palautetta saatiin vuoden 1956 itsenäisyyspäivänä, kun 26 yleislakon aikana liikennöintä liikenteenharjoittajaa palkittiin kunniamerkeillä. Linja-autoliitto ry:n vuosikirja 1957, s. 33.

linja-autoa kysyen kuskeilta ajolupaa. Lupia ei ollut, sillä kuljettajat kuuluivat omistajiin. Toista kuskia yritettiin väkisin repiä pois autosta, mutta tilanne rauhoittui tämän luvattua viedä auton varikolle. Tässä vaiheessa oli kaupungin poliisi saapunut paikalle. Yhdeksän poliisin ryhmää johti komisario Tolkki. Lakkolaisia kehoitettiin useaan otteeseen väistymään tieltä ja heitä alettiin työntää ketjussa. Joukko ei kuitenkaan totellut vaan vastasi kehotuksiin ivahuudoin. Poliiseille selitettiin, että liikenteentarkastukselle oli saatu lupa keskuslakkotoimikunnalta. Lakkolaiset jopa ehdottivat, että virkavalta ryhtyisi apuna valvomaan liikennettä. Komisario Tolkki kieltäytyi kunniasta ja vaati joukkoa poistumaan välittömästi. Lakkovahtien mielestä liikenteenvalvonta oli lakon vuoksi sallittua ja siksi joukko yritti pysäyttää henkilöauton vielä poliisien kieltojen jälkeen. Joukon johtajana poliisi piti jo bensa-asemilta tuttua Pekka Nykästä. Tilanteen ollessa lakkolaisten mielestä epäselvä, eräs heistä lähti soittamaan keskuslakkotoimikuntaan varmistuakseen asiasta. Keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Kurosen vastaus oli lakkolaisten kannalta ehdottoman kielteinen.

Ennen kuin lakkolaiset kuuluivat Kurosen vastausta poliisi oli saanut lisävoimia ja käski joukkoa poistumaan paikalta. Joukko kuitenkin pysytteli Taulumäellä, sillä se halusi tietää keskuslakkotoimikunnan vastauksen. Lisävoimia saatuaan komisario Tolkki uusi hajaantumiskäskyn ja ilmoitti, että edessä oli yhteenotto, mikäli käskyä ei toteltu. Suurin osa lakkolaisista totteli kehotusta, mutta paikalle jäi yhä noin 50 päättäväisintä. Seurauksena oli, että komisario Tolkki komensi konstaapeli Salosta ottamaan konepistoolin esille ja asettamaan sen tulivalmiiksi. Näin myös kävi. Mahdollista tulikomentoa ei enää jääty odottamaan, vaan lakkolaiset poistuivat ripeästi paikalta pysähtyen noin sadan metrin päähän tiheäksi joukoksi. Paikalle saapui myös LP:n Jyväskylän osasto, jolloin Tolkki komensi kaikki poliisit ketjuun, joka alkoi lähestyä metelöitsijöitä. Loputkin lakkolaiset poistuivat paikalta. Tilaisuus oli siltä erää ohi. Loppuvaiheessa paikalla oli kaikkiaan 21 poliisia, joista kolme vartioi poliisiautoja.³⁵⁵

Taulumäen tapahtumat olivat saaneet alkunsa saman päivän aamuna työväentalolla pidetystä paikallisen rakennustyöväen ammattiosaston tiedotustilaisuudesta, jossa oli käsitelty linja-autoliikennettä. Valiteltiin autoliikenteen

³⁵⁵ Omien sanojensa mukaan komisario Tolkki olisi antanut vielä RL 16:6 mukaisen hajaantumiskäskyn ennen tulikomentoa. Kaikki Taulumäellä ja huoltamoilla johtajiksi nimitetyt henkilöt olivat paikallisia kommunisteja - Otto Meijanen jopa istunut tuomion valtiopetoksen valmistelusta. Teksti ja lainaus JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 28.8.1956, § 309: Ccb150. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 11.9.1956, § 326: Ccb151. JRMA, JyMA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 141-68/56: Adb119/II. JPA, JYMA; Vrt. Kauniskangas 1956, 65.

Salonen on myöhemmin todennut, että luonnollisestikaan ensi tulikomennosta ei ollut tarkoitus ampua lakkolaisia, vaan varoitussarjoja ilmaan. Joka tapauksessa Salonen olisi omien sanojensa mukaan asetta käyttänyt, mikäli häntä siihen olisi komennettu. Rossi 2002, 35-36; Lakkolaisten toiminta Taulumäellä oli sikäläkin mielenkiintoista, että he itse tulivat usein syrjäkyliltä linja-autoilla kaupunkiin "lakkoilemaan". Kyyti kelpasi aina, vasta jälkeensä kuskeille irvisteltiin. KSML 9.3.1956, "Kirein tilanne Taulumäellä 1956".

Joukkojenhallintatilanteessa esim. käskyllä ja kehotuksella on merkittävä ero. Kehotus on juridisesti sitomaton ohje, ei siis vallan käyttöä, kun taas käsky on tapa luoda yksittäisessä tapauksessa kansalaiselle velvollisuus käyttäytyä määrättyllä tavalla. Lahti 1997, 91. Tosin on syytä todeta, että lakkolaiset tuskin olivat erosta tietoisia.

valvonnassa olevien lakkovahtien vähäistä lukumäärää, jonka vuoksi kuskit saattoivat ajaa miten halusivat. Eräs osallistujista kehotti lakkolaisia menemään Taulumäelle liikenteen vartiointiin. Näin myös kävi. Lakkolaisilla oli koko ajan se käsitys, että lakkovahdeilla oli oikeus tarkastaa liikennettä. Vaikka tämä käsitys oli kumottu useissa lausunnoissa jo lakon ensimmäisinä päivinä, se pysyi sitkeästi joukkojen mielissä. Ainakin sillä haluttiin perustella omaa, lainvastais-ta, toimintaa. Paikalle kertyi myös uteliaita katsojia, sillä pian myös kauppatorilla tiedettiin Taulumäen tilanteesta. Poliiseja ei aluksi uhkailtu millään lailla. Jälleen kerran autoliikenne ja rikkurikuljettajat koettiin uhkaksi lakolle. Osasy tapahtumiin väitettiin olleen kommunistien kiihotustoiminnalla, joka oli alkanut jo ennen Taulumäen tapausta. Tehtiinhän mainittu esityskin rakennustyöläisten lakkotoimikunnan kokouksessa.³⁵⁶

Lähellä ollut yhteenotto oli osaltaan seurausta paikallisen poliisin lakon alku-päivien passiivisesta toiminnasta. Vielä huoltoasemien mellakoiden yhteydessä poliisi päätti olla suuremmin puuttumatta tapahtumien kulkuun. Tämä oli saanut lakkolaiset siihen uskoon, että poliisi oli heidän puolellaan. Tästä kieli myös poliisille tehty ehdotus liikenteen yhteisestä tarkkailusta. Jo huoltoasemien mel-lakoiden yhteydessä kaupungin poliisi oli päättänyt, ettei se enää vastaisuudes-sa sallinut minkäänlaisia järjestyshäiriöitä. Alkupäivien passiivisen toiminnan vuoksi poliisi joutui turvautumaan erittäin koviin otteisiin järjestyksen palaut-tamiseksi. Muualta maasta saatujen esimerkkien mukaisesti poliisi kovensi lin-jaansa, sillä lakkotapahtumien ei voinut enää odottaa ainakaan rauhoittuvan. Poliisin tehtäväksi oli annettu järjestyksen säilyttäminen kaikissa tilanteissa ja siihen Taulumäelläkin pyrittiin.

Komisario Tolkin komento oli ensimmäinen kerta, kun maan poliisikunta paljasti lakon aikana aseet lakkolaisia vastaan. Siitä tuli lakon eräänlainen käännekohta: komento muutti lakon luonnetta koko maassa. Lakkolaisten viha kohdistui koko maassa entistä suuremmin poliisiin, eikä yhteenotoilta enää voi-tu välttyä. Poliisin näkyminen katukuvassa riitti lakkolaisille mellakoinnin syyksi. Jyväskylässä poliisi ei konepistooleistaan lakon aikana enää luopunut ja näkyvä aseistus tuli osaksi poliisien varustusta myös muun muassa Helsingissä ja Turussa. Alkoi selkeä kamppailu siitä, kenelle tapahtumien valvonta kuului. Lakkolaisjoukot ryhtyivät entistä suuremmin vaatimaan poliisien toiminnan rajoittamista, järjestysvalta piti saada lakkolaisille, sillä mielensä kuumentaneen poliisin ei enää uskottu voivan toimia rauhallisesti. Poliisissa ajateltiin lakkolai-sista viimeistään nyt vastaavalla tavalla. Mielikuvia ja käsityksiä vastustajasta jouduttiin muuttamaan. Kaksoisvallan tilanteita syntyi yhä useammin ja tietoi-sesti.³⁵⁷

³⁵⁶ TMT 255:1161/1 (Mörk). Mörk, 51-52. TA; TMT 254:1066/35 (Front ja Haro). Haro, 2. TA.

³⁵⁷ Virkavallan on valittava kuhunkin tilanteeseen soveltuva toimintastrategia. Tämä valinta, sekä myös poliisin olemassaolo, on riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevasta valtapoliittisesta tilanteesta, vallitsevasta valtarakenteesta sekä siihen mahdollisesti kohdistuvista ilmiänsultaan jo selvästi valtapoliittisista uhkatekijöistä. Järjestysvalta on paitsi vallankäytön väline, myös muuttuja, johon yhteiskunnan sekä sisäiset että myös ulkoiset paineet vaikuttavat. Hietaniemi 1988, 88, 91.

Lakkolaisten mielestä poliisi liioitteli ottaessaan konepistoolin esiin, sillä tilanne olisi lauennut itsestäänkin, mikäli lakkolaiset olisivat saaneet kuulla keskuslakkotoimikunnan kannan. On syytä huomioida, että kyseessä on lakkolaisten oma mielipide. Poliisi ei voinut ottaa sitä ”riskiä”, että se olisi jäänyt odottamaan keskuslakkotoimikunnan päätöstä. Olivathan jo aiemmat kaupungissa, sekä muualla maassa sattuneet järjestyshäiriöt osoittaneet, etteivät lakkolaiset piitanneet edes ylempää annetuista määräyksistä. Jos tilanne ajautui mellakointiin, eivät keskuslakkotoimikunnan mielipiteet siihen juurikaan vaikuttaneet. Myöntyminen lakkolaisten esityksiin olisi myös merkinnyt poliisille jälleen kerran arvovaltappiota. Sitä poliisi ei hyväksynyt, toimihan se valtiovaltan edustajana. Lakon aikana voimassa olleen rikoslain 16:6 § antoi poliisille mahdollisuuden hajottaa väkijoukko asevoimin, ellei sitä muuten saatu poistumaan. Tätä ennen tuli kolme kertaa käskeä joukko hajalle, aseiden käyttäminen ja esille ottaminen oli äärimmäinen keino. Poliisin käsityksissä pelkkää aseiden käyttöön varautumista, so. esille ottamista, virkatehtävän suorittamisen yhteydessä ei pidetä voimakeinon käyttämisenä, jollei aseella uhata tai painosteta ketään. Silti väkijoukon keskellä aseiden esille ottamiseen on suhtauduttava varauksellisesti, ja sen on suhteellisuusperiaatteen mukaan oltava puolustettavissa. Myös poliisin liika varustautuminen voi provosoida joukkoja.³⁵⁸ Tolkin mielestä aseiden käyttö oli perusteltua, mutta juuri se pilasi poliisin ja lakkolaisten välit lopullisesti.

Lakkolaisille konepistoolin esiin ottaminen saattoi rinnastaa poliisin lähinnä armeijaan, jonka osallistumista työtaisteluihin ei suvaittu. Komisario Tolkki oli kuitenkin jo huoltoasemien mellakoiden yhteydessä mielestään nähnyt tarpeeksi, ja halusi lakkolaisten tietävän mihin heidän oikeutensa riittivät. Mielenkiintoista kyllä, molemmat osapuolet katsoivat toimivansa juuri lakien mukaisesti. Lakkolaisten käsityksissä lakko antoi oikeuden liikenteen tarkkailuun. Niin ikään komisario Tolkki antoi käskynsä rikoslakiin sekä ennen lakkoa poliisille annettuihin ohjeisiin perustaen. Määrätessään konepistoolin esille, Tolkki uskoi sen rauhoittavan kaupungin lakkolaisia. He näkivät, että vastassa oli päättäväisesti toimiva virkavalta. Mutta koska poliisin ei tajuttu toimineen saamiensa ohjeiden perusteella, konepistoolin paljastaminen laski poliisin arvovaltaa. Se vaikutti tulevien lakkopäivien tapahtumiin koko maassa, mutta erityisesti Jyväskylässä. Tietenkään ei voi väittää, että Tolkin komento oli ainoa tekijä, joka pilasi maan poliisikunnan ja lakkolaisten suhteet. Todennäköistä on, että jossakin lakon vaiheessa vastaava tilanne olisi tullut vastaan esimerkiksi Helsingissä tai Turussa. Nyt vain kävi niin, että konepistoolit paljastettiin ensimmäisenä Jyväskylässä. Poliisien yleisessä toiminnassa ei siten ole havaittavissa suuriakaan eroja. Vakavien mellakoiden synnyttyä virkavalta päätti estää ne koko maassa. Menetelmät vaihtelivat paikkakunnittain jonkin verran.³⁵⁹

Myöhemmin samana iltana SAK:n paikallinen toimitsija Alpo Rantanen ilmoitti tapahtumista keskuslakkotoimikunnalle Helsinkiin. Siellä asiasta pää-

³⁵⁸ AK n:o 39/1889; Lahti 1997, 130.

³⁵⁹ Viralliskoneiston tarkoin säännöstelty puuttuminen tekoon dramatisoi rikotun käytäytymissäännön merkitystä ja kohdistaa tekoon arvovaltaista paheksumista. Anttila & Törnudd 1983, 71.

tettiin ilmoittaa sisäasiainministeriöön.³⁶⁰ SAK sai tilanteesta muutenkin puhtia, sillä Taulumäen yhteenotto mainittiin monissa puheissa. Tämä luonnollisesti katkeroitti lakkolaisten mieliä muillakin paikkakunnilla. Ministeriössä tai hallituksessa asiaan ei reagoitu julkisuudessa millään lailla. Vaikka hallitus oli viimeiseen saakka halunnut välttää aseiden esille ottamista lakon aikana, silti sekä pääministeri että sisäministeri lähinnä totesivat tapahtuneen: sisäministerin paria päivää myöhemmin pitämässä radiopuheessa lakon kaikkia osapuolia kehoitettiin säilyttämään rauhallisuutensa.³⁶¹ Maan hallitus oli todella päättänyt pysytellä sivussa lakon tapahtumista. Edes vakavan yhteenoton uhka ei saanut sitä muuttamaan mieltään. Valta odotti ottajaansa. Maan poliisikunta alkoi pettyä hallituksen toimintaan tajutessaan, ettei se antanut todellista tukea. Poliisi joutui nyt yksin selvittämään tilannetta kovien paineiden alla. Niitä asettivat lakon kaikki osapuolet. Toiset vaativat poliisia säilyttämään rauhan kaikissa tilanteissa, toiset pysymään sitä poissa lakkotaistelusta.

Oma syynsä Taulumäen kahakkaan oli myös monistelehtien uutisoinnilla. Lehdet antoivat keskenään ristiriitaista tietoa, joiden paikkansapitävyyttä oli lakon aikana mahdotonta selvittää. Niinpä lakkolaiset joutuivat muodostamaan käsityksensä kenties hyvinkin ”väärin” tietojen perusteella, sillä kaikille mielipiteille löytyi lehdistä tukea. Taulumäen tilanteen aiheuttama katkeruus poliisin ja lakkolaisten välillä jatkui myöhemminkin, sillä komisario Tolkki vaati paikallisen kommunistilehti *Keski-Suomen Työn* toimittajaa vastaan nostettavaksi syytteen tapahtuman uutisoinnista, jossa poliisin toimintaa oli käsitelty halventavaan sävyyn. Asiasta kuultiin useita henkilöitä, mutta kaupunginviskaali ei kuitenkaan nostanut syytettä.³⁶²

Käytyä kahakkaa ruodittiin keskuslakkotoimikunnan tiedotustilaisuudessa seuraavana päivänä kauppatorilla usean tuhannen ihmisen läsnä ollessa. Puheenjohtaja Kuronen totesi lakon saaneen piirteitä, joita ammattiyhdistysväki ei

³⁶⁰ Alpo Rantasen ilmoitus SAK:lle Taulumäen kahakasta: ko YL. Lakko1956/SAKA, AyA.

Taulumäellä mukana ollut SKDL:n järjestötoimitsija Jalo Lepola piti poliisin esiintymistä provokaationa ”rauhallisia, SAK:n keskuslakkotoimikunnan antamia lakko-ohjeita valvovia lakkolaisia vastaan. Työläiset ovat paheksuneet poliisien menettelyä ja päättäneet voimakkaasti puolustaa perustuslain takaamia oikeuksiaan, sen ohessa SAK:n keskuslakkotoimikunnan antamia ohjeita.” JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 28.8.1956, § 309: Ccb150. JRMA, JyMA; TMT 254:1066/35 (Front ja Haro). Haro, 2. TA. STT:n uutiset 12.3.1956 kello 19: ko 11, STT:n uutiset yleisradiossa. Lakko1956/SAKA, AyA.

³⁶² JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 144-115/56: Adb119/II. JPA, JyMA; Lehtien kommentteista Taulumäen tapauksesta esim. IS:n lisälehti n. 3, 10.3.1956, ”SKDL:läisen kaupunginvaltuutetun johdolla tiesulku vastoin lakkotoimikunnan ohjeita”; JS:n lisälehti n. 1, 9.3.1956, ”Taulumäelle oli perjantaina...”, ”Autoliikenne”; Kokoomuksen Nuorten Liiton tiedoituksia n. 12, 9.3.1956, ”Lakkolaiset käyttäytyivät uhkaavasti Jyväskylässä”; SKDL:n Jyväskylän piirin tiedonanto jäsenille ja perusjärjestöille 9.3.1956, ”Poliisiprovokaatio Jyväskylän Taulumäellä”: H11. SKPK-SA, Ka; Oikeistolehdet katsoivat poliisin toimineen oikein ja lain vaatimalla tavalla, ja pitivät tapahtunutta paikallisten kommunistien järjestämä. Vasemmiston lehdissä paikalla oli noin 30 konepistoolein varustettua poliisia, jotka toimivat tahallisesti provosoiden lakkolaisia, jotka noudattivat keskuslakkotoimikunnan antamia ohjeita. Kyse oli siis lakolle ominaisesta, eri osapuolten aatteellisista eroista johtuvasta uutisoinnista.

voinut pitää asiallisina. Lakkolaisista ehkä hieman yllättäen hän katsoi lakkolaisten toimineen väärin:

“Niillä, joiden vastuulla on toimia esimerkiksi keskuslakkotoimikunnassa, on velvollisuus huolehtia siitä, etteivät jäsenemme joudu lakon missään vaiheessa henkilökohtaisesti vaaroille alttiiksi, eivätkä tekemisiin joko viranomaisten tai oikeuslaitoksen kanssa. Me pidämme lakkolaisina omaamistamme oikeuksista kiinni, mutta meidän on nähtävä, että kun elinkeinovapaus maassamme antaa yrittäjille myös laajat oikeudet, niin meidän on se tosiasia otettava huomioon. Kellään yksityisellä henkilöllä ei lain mukaan ole oikeutta pysäyttää ajoneuvoja.”

Kuronen huomauttikin ennen häntä puhuneille, että torille oli tultu ainoastaan saamaan tietoja eikä tekemään päätöksiä. Kritiikki oli epäsuorasti suunnattu Pekka Nykästä kohtaan, joka oli keskuslakkotoimikunnan jäsen ja johti Taulumäellä lakkolaisia. Poliisien kanssa vartioinnista oli Kurosen mukaan jo päästy sopuun ja hän kielsi joukkojaan ryhtymästä luvattomaan partiointiin.³⁶³

Kurosen linja ei ollut muuttunut lakon aikana lainkaan. Alusta lähtien hän oli korostanut järjestyksen noudattamista, mikä oli myös SAK:n ohjeistama linja. Lakkolaisten saattoi olla vaikea sulattaa Kurosen lausuntoja, olihan poliisi asettunut jyrkästi lakkolaisia vastaan. Ei ymmärretty, että se johtui lakkolaisten omista toimista. Joukkojen uskollisuus lakolle sekä omalla toiminnalla saatu voiman tunne alkoivat vähitellen ohjata toimintaa. Paikallisessa keskuslakkotoimikunnassa hätkähdettiin sen ohi annettuja kehotuksia. Niinpä se päätti, että vastedes puheenjohtaja tarkastaisi tiedotustilaisuuksien puheluonnokset etukäteen, jolloin jälkiseuraamuksia ei pääsisi syntymään. Puheet oli toimitettava kahtena kappaleena, jotta tarkastus voitiin suorittaa myös jälkikäteen.³⁶⁴

Taulumäen kahakasta puhuttiin myös ammattiosastojen kokouksissa. Niissä valiteltiin SAK:n sekavia ohjeita liikenteen tarkkailemisesta. Toiminnan laittomuudesta oltiin Kurosen kanssa yleisesti samaa mieltä ja jäseniä kehoitettiin noudattamaan lakia ja järjestystä. Vaikka lakon paikalliselle johdolle selvästi oltiin yhä lojaaleja, joukkojen hallinta ei kaikissa tilanteissa enää onnistunut. Kun nähtiin, etteivät lakon ulkopuoliset taipuneet, oli pakko toimia. Ainoastaan rakennustyöväen liiton Jyväskylän ammattiosastot eivät poliisien toimia hyväk-

³⁶³ Tilanteen korjaamiseksi oli SAK:n keskuslakkotoimikunnalle esitetty, että sisäasiainministeriöltä vaadittaisiin poliisin osallistumista liikennepartiointiin. Ehdotuksen läpimenoon ei kuitenkaan uskottu. Kaupungilla poliisia työllistettiin toisin keinoin: se sai runsaasti ilmoituksia ylikuormalla liikennöivistä autoista. HS:n lisälehti n. 3, 10.3.1956, “Jyväskylän Taulumäellä...”, “Poliisi väkivallan tekijänä”; Ptl 11.3.1956 (Jkl), “Värikäs tiedotustilaisuus eilen jälleen Jyväskylässä”; Ptl 13.3.1956 (Jkl), “Rikkuritapaukset tullaan lakon jälkeen täydellisesti selvittämään”; Nikkilä 1967, 71; Palkkatyöläisen mukaan torilla oli noin 4 000–5 000 kuulijaa, SKDL:n tiedotuslehtisen mukaan 8 000–9 000. Luvut olivat vastaavassa suhteessa koko lakon ajan. Ptl 11.3.1956 (Jkl), “Värikäs tiedotustilaisuus eilen jälleen Jyväskylässä”; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 14, 11.3.1956, “Mielenosoitusten päivä”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; Oikeiston kommentit Kurosen rikkurilausuntoon esim. JS:n lisälehti n. 4, 13.3.1956, “Maanantaina oli Jyväskylässä...”; Vrt. JKL:n poliisilaitoksen järjestysos. ilm.asiain pvk., n. 122, 11.3.1956: Ada45/II. JPA, JyMA.

³⁶⁴ Kltnk:n ptk. 12.3.1956: ko 4. JAPA, AyA.

syneet. Ne päättivät vaatia SAK:oa erottamaan poliisit keskusjärjestön jäsenyydestä. Niin ikään komisario Tolkkia vaadittiin eroamaan virastaan.³⁶⁵

4.4.3 Virkavalta lakkolaisten vihan kohteena

Jatkuvan mellakoinnin seurauksena poliisin ja lakkolaisten välit tulehtuivat lopullisesti. Suhdetta oli koeteltu jo huoltoasemilla. Poliisien asettuessa ohjeittensa mukaisesti liikennöitsijöiden puolelle, monet kohdistivat aggressionsa virkavaltaan. Se alkoi eri puolilla maata saada puhelimitse tahallisia harhahälytyksiä. Helsingissä liikkui huhuja, joiden mukaan kommunistiset lakkolaiset yrittivät hankkia aseita ja ammuksia mellakoiden varalle. Suojelupoliisi ei kuitenkaan pystynyt asiaa vahvistamaan. Harjavallassa lakkolaiset vaativat toimeenpantavaksi puhdistuksen paikallisessa poliisilaitoksessa.³⁶⁶

Kuopiossa tilanne poliisin ja lakkolaisten välillä muodostui hyvin arka-luontoiseksi. Erään tiedotustilaisuuden (7.3.) jälkeen kaupungin poliisi joutui paljastamaan patukkansa, sillä lakkolaisjoukko jäi häiritsemään torikauppiaita. Tapahtuman jälkeen kommunistit alkoivat kerätä todistajia komisario Helppiä vastaan, koska tämä oli käskenyt ottaa patukat esille. Samalla kerrottiin muualla maassa tapahtuneista "pieksäjäisistä", johon Kuopion poliisissa valmistauduttiin – armeijan uskottiin tulevan avuksi. Sotaväen käyttö kuitenkin selitettiin rauhansopimuksen vastaiseksi, johon "itäinen naapuri tulee heti puuttumaan, kun työläisten veri on ruvennut virtaamaan." Kaupungin kommunistit ehdottivat myös työväentalon valtaamista, jotta keskuslakkotoimikunta ryhtyisi viimeinkin noudattamaan työläisten tahtoa. Suunnitelmaa ei kuitenkaan pantu täytäntöön.³⁶⁷ Huhut armeijan saapumisesta poliisin avuksi olivat erittäin yleisiä etenkin varuskuntakaupungeissa. Kun sotilaita ei iltaisin nähty kaupungilla,

³⁶⁵ Ptk. 12.3.1956: Cb1. RTL342A, JyMA; Osastojen edustajien neuvottelukok. ptk. 9.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Kuukausikok. ptk. 10.3.1956: Cb2. Jss76A, JyMA; Schaudmanin ltmk:n yl. kok. ptk. 14.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Tmk:n ptk. 12.3.1956: Ca6. RTL51A, JyMA; Yhteenveto 11.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 15, 11.3.1956, "Jyväskylän työläiset tuomitsevat...": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

Vaikka Unto Kurosta Taulumäen kahakan jälkeen arvosteltiin pidättyvästä suhtautumisesta tilanteeseen, kuvattiin häntä yleisesti intomieliseksi lakon johtajaksi. Kuronen julisti jopa menevänsä "linna" koko porukan edestä, mikäli tarvis vaati. TMT 254:1066/35 (Front ja Haro), 1. TA.

³⁶⁶ Ilmoitus 16.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. Koka, PTA; Lakkoa vaadittiin laajennettavaksi puhelinliikenteeseen. Yhteenveto 7.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Neuvosen ilmoitus 17.3.56: ko Ykm, Yleislakko koskevat tiedot. SUPOA.

³⁶⁷ Yhteenveto 7.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Neuvosen ilmoitus 17.3.56: ko Ykm, Yleislakko koskevat tiedot. SUPOA. Kannattaa huomioda, että kyse kommunistien toiminnan osalta on suojelupoliisin arviosta.

johtopäätös oli, että nämä olivat varuskunta-alueella hälytystilassa ja puuttuisivat tarvittaessa syntyneisiin mellakoihin.³⁶⁸

Lakkolaisten suunnattua aggressionsa poliisia kohtaan suojelupoliisi lisäsi valmiuksiaan. Kuopiossa se kutsui "vanhoja reservejä" soluttautumaan kommunistien joukkoihin, minkä lisäksi se värväsi uusia tiedonantajia. Päämääräksi asetettiin mahdollisten järjestyshäiriöiden selvittäminen ennakolta, jolloin niistä olisi voitu tiedottaa kaupungin järjestysoikeuksia. Tarkoitus oli kerätä runsaasti todistusaineistoa mahdollisia oikeudenkäyntejä varten.³⁶⁹ Iltaisin kaupungin poliisit neuvottelivat seuraavan päivän 'ohjelmasta'. Neuvotteluissa suojelupoliisin tarkastaja Ukko Jäntti joutui toimimaan jonkinlaisena sovittelijana poliisimestarin ja järjestysoikeuksien päällikkökomisarisarion välillä, sillä ensin mainittu kannatti melko pitkälle menevää suvaitsevaisuutta ja maltillisuutta, kun taas jälkimmäinen oli valmis kaikissa tilanteissa panemaan "kovan kovaa vastaan".³⁷⁰

Vastaavasti Kajaanissa poliisit ajettiin ulos paikallisen lakkotoimikunnan kokouksesta. Jälkeenpäin kokouksen puheenjohtaja Karjalainen pidätettiin ja vasta kuulustelussa hänelle ilmoitettiin, että poliisilla oli oikeus olla paikalla ja jopa hajottaa kokoukset. Karjalainen selitti antaneensa kehotuksen kommunistien painostuksesta.³⁷¹

Suojelupoliisi epäili kommunistien yleisesti ottaen johtavan mellakointeja. Niihin yleensä ajaututtiin, koska toritilaisuuksien jälkeen oltiin "liikuttuneita" ja joku kehotti siirtymään linja-autoasemalle. Tällöin syntyi spontaani "poliisiliike", joka unohti kehotuksen järjestyksen noudattamisesta. Poliisi sai vihat niskaansa myös siksi, että eri puolilla maata kerrottiin muilla paikkakunnilla tapahtuneista poliisin ja lakkolaisten yhteenotoista. Vähitellen lakkolaisten mieltä alkoi painaa myös puutteesta johtuva mielenärtymys. Tilanteen seurauksena muun muassa Joensuussa levitettiin huhua, ettei hallitus enää määrännyt maan asioista vaan kaikki määräysvalta oli siirtynyt työläisille. Huhu levisi, osittain muuttuneena, Ouluun saakka. Eri puolilla maata poliisin tahallista hännämistä esiintyi päivittäin. Näiden toimien ilmeisenä tarkoituksena oli saada poliisit

³⁶⁸ Aivan tuulesta temmattuja kommunistien esittämät väitteet armeijan apuun kutsumisesta eivät olleet. Kuopion suojelupoliisin, kaupungin poliisilaitoksen sekä varuskunnan edustajien käymässä neuvottelussa varuskuntapäällikkö lupasi antaa määräyksen suunnistus- ja partiointiharjoitukseksi naamioitun tiedusteluoperaation järjestämisestä kaupungin lähimetsissä, muun muassa sabotaasisuunnitelmien kohteina pidettyjen Kallan siltojen lähistöllä. Harjoitukseen oli määrä osallistua luotettavia upseereita ja aliupseereita. Muistio Suojelupoliisin ja varsinaisen poliisin yhteistyöstä Kuopion piirin alueella yleislakkotilanteen aikana 1.3.-19.3.56: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

³⁶⁹ Yleislakko Kuopion piirissä, tarkastaja Jäntin selostus 20.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

³⁷⁰ Muistio Suojelupoliisin ja varsinaisen poliisin yhteistyöstä Kuopion piirin alueella yleislakkotilanteen aikana 1.3.-19.3.56: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

³⁷¹ Lakon jälkeen Kajaanin raastuvanoikeus tuomitsi Karjalaisen teostaan sakkoihin. Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Oulun piirin muistio huhtikuulta 1956, 30.4.1956: ko Mta. SUPOA.

provosoimaan mellakoita.³⁷² Kuten edellä käy ilmi, myös huhuilla oli vaikutusta syntyneisiin järjestyshäiriöihin. Joensuussa levitetty huhu oli sikäli mielenkiintoinen, että siinä lakkolaisten väitettiin ottaneen maassa vallan. Vaikka väite oli suuresti liioiteltu se ei ollut täysin vailla todellisuuspohjaa, olivathan lakkolaiset monin paikoin asettuneet kiivaasti vastustamaan valtiovaltaa edustanutta poliisia ja ottaneet oikeuden omiin käsiin. On syytä huomioida, että myös huhujen levittämällä oli tietty päämäärä. Niiden avulla omaa toimintaa voitiin tehostaa ja yrittää tiivistää omia joukkoja. Huhujen levittämistä voi tässä mielessä pitää eräänlaisena vallankäyttönä.

Lakkolaisten mieliä hämmensivät myös korkeammilta tahoilta annetut lausunnot. Esimerkiksi Lappeenrannassa 10.3. SKP:n lakkotoimikunnan neuvonpidossa kansandemokraattien kansanedustaja Tauno Kelovesi kehotti, Jyväskylän tapahtumiin viitaten, lakkolaisia ottamaan käyttöön lujat otteet, koska poliisi oli muualla maassa käyttänyt aseita lakkolaisia vastaan. Lakkolaisten tuli vastata samalla mitalla. Myös SKDL:n eduskuntaryhmä kiinnitti huomiota "vallitsevaan poliisimielivaltaan". Edelleen SKP:n keskuskomitean sihteeri päätti välittömästi kerätä saatavilla olevan todistusaineiston lakkolaisiin suunnatusta "poliisiterrorista". Se lähetti lähetystön puhumaan asiasta pääministerille ja sisäministerille. Lähetystöön valittiin Hertta Kuusinen, Eino Kilpi, Yrjö Murto ja Mauri Ryömä, siis puolueen "raskasta sarjaa". Paikalla ollut ylipoliisipäällikkö Kiukas selitti kaikkien poliisille annettujen ohjeiden tulleen sisäministeriltä. Hallitus lupasi kuitenkin tutkia mahdolliset väärinkäytökset.³⁷³ Jälleen kerran hallitus kantoi enemmän huolta lakkolaisista kuin poliisista. Lakkolaisten ei haluttu asettuvan maan hallitusta vastaan. Toisaalta, oli selvää, että myös poliisien oli toimittava saamiensa ohjeiden ja lakien asettamin valtuuksin.

Lakon aikana ei ollut kyse valtion auktoriteetin kiistämisestä, vaikka lakkolaiset käyttivät heille kuulumatonta järjestysvaltaa. Poliisia ei mielletty valtiovallan edustajaksi vaan yhdeksi lakkoa rikkovaksi joukoksi. Valtio ja virkavalta erotettiin toisistaan. Tämä ilmeni muun muassa siten, että monissa puheenvuoroissa valtiovaltaa pyydettiin asettamaan yli-innostuneet poliisit järjestykseen. Mellakoiden seurauksena syntyi kaksoisvallan tilanne, jossa valtaa oli sekä lakkolaisilla että viranomaisilla. Kommunisteille poliisi edusti taantumusta, etenkin sen jälkeen, kun sekä valtiollinen poliisi että liikkuva poliisi oli puhdistettu ää-

³⁷² Havaintoja yleislakosta 1.-19.3.56 Oulun tarkastuspiiristä: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Lakon aikaisissa monistelehdissä kerrottiin muun muassa kommunistien moottoripyöräpartioiden liikkuvan kaupungeissa ja maanteillä "valvomassa" lakkoa, jonka lisäksi kommunistien hiihtopartiot kiersivät metsätyömailla yllyttämässä lakkoon. SK:n uutispalvelu n. 10, 11.3.1956, "Kommunistien puuhat".

³⁷³ Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; KK:n siht. ptk. 9.3.1956: Ce. SKPA, Ka; Eduskuntaryhmän ptk. 8.3.1956: mf23. SKDLeA, Ka; STT:n uutiset 10.3.1956 kello 19: ko 11, STT:n uutiset yleisradiossa. Lakko1956/SAKA, AyA; SK:n uutispalvelu n. 10, 11.3.1956, "Kommunistien puuhat".

riaineuksista 1940-luvun lopulla.³⁷⁴ Kommunistisessa aatemaailmassa poliisi oli siis luokkavihollinen, jota oli vastustettava. Poliisi miellettiin työnantajien ja ”suurpääoman” edustajaksi, siis vain yhdeksi lakon rikkojista.

Suomessa pidettiin vielä 1950-luvulla itsestään selvyytenä, että kokoontumisvapaus ulottui vain yleisen järjestyksen asettamalla rajalle. Siten poliisilla oli selvä oikeus ryhtyä toimiin, jotka kohdistuivat esimerkiksi yleisen liikenteen estämiseen tai muuten häiritsivät yleistä järjestystä. Kokoontumisvapaus ei kumonnut tätä poliisin oikeutta. Käsitys muodostuu kuitenkin ongelmalliseksi, sillä ei ole olemassa mitään absoluuttista, termillä ”yleinen järjestys” kuvattavaa olotilaa. Käsite on joustava. Sen vaatimukset ovat eri tilanteissa ja eri aikoina erilaiset. Ei voida sanoa, mitä yleinen järjestys esimerkiksi mielenosoitukselta tai lakolta vaatii, kunhan lakeja ei rikota. Vaikkei teko olisi rangaistava, se voi silti olla yleisen järjestyksen vastainen. Yleinen järjestys edellyttää, että niin sanottuja hyviä tapoja noudatetaan yleisillä ja julkisilla paikoilla. Suomessa on usein esitetty näkemys, että yleinen järjestys ja turvallisuus vaatii, ettei mitään rangaistavaa tekoa tehdä.³⁷⁵ Vuoden 1956 yleislakon aikana oli voimassa poliisiasetus vuodelta 1925. Siinä ei ilmoitettu varsinaisia poliisin toimivaltamäärityksiä. Niinpä poliisin toiminnasta esitettyjen tulkintojen mukaan poliisi noudatti yleisiä lain säädöksiä, milloin sellaisia oli; muuten toiminta nojautui tavanomaiseen oikeuteen.³⁷⁶ Tämä tarkoitti sitä, että yleisen järjestyksen loukkaamista ei sallittu.

Julkisia kokouksia ei voitu yleislakon aikana kieltää, vaikka mellakat usein alkoivat niiden jälkeen. Kemin mellakoiden aikaan 1949 Lapin lääninhallitus kielsi ”kaikenlaisten väenkokousten pitämisen Kemin kaupungissa” sakan uhalla. Lääninhallituksella oli ja on oikeus antaa poliisisäädöksiä, jollainen Kemin kokouskieltokin oli, mutta säädökset eivät saa rikkoa muita lakeja. Kemin säädöksellä rikottiin perustuslain turvaamaa kokoontumisvapautta.³⁷⁷ Siksi mainitunlaista säädöstä ei voitu yleislakon aikana antaa. Vaikka lakkolaiset yleisesti pitivät lakkoa ”väärän kuninkaan päivänä”, jolloin lakia ja järjestystä voitiin venyttää, ei sekään selitä tapahtuneita mellakoita. SAK:n paikalliset keskuslakkotoimikunnat nimenomaisesti kielsivät rikkomasta lakia ja järjestystä, mitä kehotusta lakkolaiset myös noudattivat, kunnes kommunistien toiminta ja joukoissa ilmennyt yleinen mellakointia suosiva mieliala alkoivat vetää heitä enemmän puoleensa. Vähitellen myös SAK:n oli myönnyttävä liikehdintään. Lakko selittää kyllä osan järjestyshäiriöistä, mutta ei taistelua poliisia vastaan. Sen selittää ennen kaikkea se, ettei poliisia enää mielletty valtiovallan edusta-

³⁷⁴ Hietaniemi 1992, 278-281.

³⁷⁵ Sinisalo 1973, 74-76; 130-131; Lahden tulkinnan mukaan poliisin ei tarvitse voimankäyttötilanteissa käyttää lieviä keinoja, jotka olosuhteet huomioiden olisivat tehotomia (neuvoja, kehotuksia ja käskyjä). Jos tilanne vaatii, voi poliisi turvautua voimankäyttöön. Voimakeinojen laadun on kuitenkin määrädyttävä vastarinnan laadun perusteella. Patukat, käsiraudat ja kaasuaaseet ovat sallittuja voimakeinoja. Lahti 1997, 116-118.

³⁷⁶ Rantanen 2003, 15-16; Poliisin on pystyttävä harkitsemaan, mitä on kohtuullinen voimankäyttö, milloin lain kirjaimellinen täytäntöönpano on syytä sivuuttaa väkivalan ja mellakoinnin välttämiseksi. On myös kyettävä tarkistamaan toimintatapojaan tilanteen jatkuvasti kehittyessä. Lahti 1997, 27.

³⁷⁷ Sinisalo 1973, 133-134.

jaksi. Valtiovallalle lakkolaiset olivat yhä lojaaleja, mutta poliisille eivät. Lakkolaiset alkoivat yhä selvemmin tukeutua ainoastaan omaan joukkoonsa. Oma menestyminen samastettiin ammattiyhdistysliikkeen ja lakon menestymiseen. Joukosta oli tullut yhtenäinen.

4.5 Oikeisto reagoi mellakoihin Pohjanmaalla

4.5.1 Kansalaiskokous Seinäjoella

Maan oikeisto alkoi saada mellakoista tarpeekseen ja ryhtyi suunnittelemaan vastatoimenpiteitä. Seinäjoella lakon aikana ilmestynyt *Uusi Pohjalainen* tuomitsi SAK:n johdolla suoritettut lainrikkomukset, kuten lehti tilanteen esitti. Lait takasivat kansalaisille työrauhan sekä muita kansalaisoikeuksia. Osittain väkivaltaiset mellakat ja painostustoimet, joilla lakkolaiset olivat estäneet osaa kansalaisista harjoittamasta ammattiaan tai estäneet tekemästä työtään, olivat sekä perustuslain että yleisten lakien vastaisia toimenpiteitä. Laki takasi myös lakko-oikeuden, muttei antanut lupaa rikkoa lakeja. Valtion oli siksi lehden mielestä viipymättä palautettava maahan järjestys ja vapaus tehdä työtä. Samalla vaadittiin asetettavaksi syytteeeseen kaikki ne, jotka olivat mellakoinnillaan rajoittaneet kansalaisoikeuksia tai muuten rikkoneet lakeja.³⁷⁸ *Palkkatyöläinen* leimasi esitetyt syytökset turhiksi, sillä lakossa oli nyt työ sinänsä, eivät ainoastaan sen tekijät. Lehti kiisti myös lainrikkomukset: kyse lakossa oli SAK:n tavoitteista, joihin porvareiden ei kannattanut puuttua.³⁷⁹

SAK:n uusi linjaus lakosta herätti vastalause-ryöpyn. Helsingin Kansallisseuran puhetilaisuudessa 11.3. puhunut professori Erkki Leikola oli suorastaan tyrmistynyt. Työn julistaminen lakkotilaan, jota ylläpidettiin voimatoimenpiteillä, ei ollut enää työtaistelua työnantajia vastaan, vaan taistelua yhteiskuntaa ja sen perustuslakeja vastaan. Kun lakkolaiset estivät esimerkiksi bensiininjakelun – ei suinkaan jäämällä pois työstä, vaan estämällä lakon ulkopuolisia sitä tekemästä – kohdistui toiminnan kärki suoraan yhteiskuntaan. Puheita paikan päällä kuuntelemassa ollut SAK:n edustaja havaitsikin “voimakasta lakon vastaista henkeä”.³⁸⁰ Kokouksessa vaadittiin pikaisesti nostamaan syytteet lakon aikana sattuneista laittomuuksista. Kansanedustaja T.A. Wiherheimon katsoi yleislakon jo sivuuttaneen yhteiskunnan normaalit toimintatavat, sillä lakeja oli rikottu ja kolmannen miehen oikeutta loukattu. Lisäksi SAK edelleen yllytti

³⁷⁸ UP 8.3.1956, “Järjestys on palautettava”.

³⁷⁹ Ptl 9.3.1956 (Jkl), “Linja-autojen omistajat yrittävät kieroilla”; Ptl 9.3.1956 (Hki), “Taistelumme oikeutus”.

³⁸⁰ Leikolan mukaan edes Neuvostoliitossa ei etujärjestöillä ollut koskaan ollut sellaista vaikutusta yhteiskuntaan. Lakkotilanteesta, KD n. 74, 14.3.1956: Propaganda-asiat. KokA, PTA; Raportti Kokouksen Nuorten Liiton juhlatilaisuudesta Vanhalla Yotalolla, (pvmtn): ko 2, Muistiot. Lakko1956/SAKA, AyA; US:n uutiskatsaus n. 2, 12.3.1956, “Prof. Erkki Leikola mainitsi...”.

lakkolaisia jatkamaan samoja toimenpiteitä. Suomen kansanpuolueen puhetilaisuudessa liikuttiin samoilla linjoilla.³⁸¹

Asiaa ehkä loppuun asti ajattelematta SAK oli kääntänyt uudella tulkinallaan lakosta uuden sivun. Oikeistossa lakkoa ei käsitelty enää työtaisteluna vaan ammattiyhdistysliikkeen taisteluna koko yhteiskuntaa vastaan. Osapuolten mielipiteet jyrkkeneivät entisestään. Mentaliteettien erilaisuus kärjisti selvästi lakkoa. Puheissaan SAK:n edustajat kyllä kielsivät lakkovahteja rikkomasta lakia ja järjestystä. Viesti vain ei mennyt perille. Lausuntoja vesitti ennen kaikkea se, että ne kumottiin jo seuraavassa lauseessa tuomitsemalla virkavallan toimet ja painottamalla erityisesti poliisin vastuuta aiheutuneista järjestyshäiriöistä.³⁸² Lakkolaiset eivät siten tienneet mikä tilanteessa oli lopullinen totuus. Epätietoisuus tuotiin julki useassa yhteydessä. Kunnollista selitystä lakkolaisille ei annettu vaan esimerkiksi *Palkkatyöläinen* vastasi esitettyihin väitteisiin puolustelemalla työläisten peruuttamatonta lakko-oikeutta, joka takasi työläisille mahdollisuuden toimintaan. Ei siis ihme, että mellakat maassa eivät laantuneet.³⁸³ Vastakkaisesta osapuolesta luotiin jyrkkää viholliskuvaa: yksilöt kuuluivat joko meihin tai muihin. Vastustaja oli joka suhteessa lain ja yhteiskunnan ulkopuolella. Kuuluminen ”oikeaan” ryhmään riippui lausunnon antajasta. Tilanne oli tältä osin lakolle tyypillisestä käyttäytymisestä. Oman joukon tiiviyyttä pyrittiin ylläpitämään myös voimakkaalla retoriikalla.

STK yritti parhaansa mukaan oikoa lakkolaisten käsityksiä. Se tiedotti monistelehdissään, ettei yleislakko merkinnyt lain hyväksymää vallansiirtoa valtioelimiltä muille järjestöille tai tilapäisille yhteenliittymille. Jokaiselle kansalaiselle ja yhteisölle kuului yleislakon aikana täysin sama perustuslain suoja kuin muulloinkin. Jollei valtiovalta sille kuuluvien keinoin tätä suojaa antanut, se laiminlöi velvollisuutensa. Länsimaisen oikeuskäsityksen mukaisesti STK hyväksyi lakon, mutta lait kuitenkin määräisivät, missä rajoissa lakko oli suoritettava. SAK:illa ei siten voinut olla oikeutta päättää, että myös järjestön ulkopuolella olevien oli ryhdyttävä lakkoon silloin, kun SAK hyväksyi näki. Tämä laki koski myös lakkovahteja. Yhteiskunnan kannalta vaarallisinta ei lakossa kuitenkaan ollut lakkolaisten liikehtiminen ja hulinointi vaan se, että yhteiskunta näytti nöyrästi alistuvan kaikkeen tähän.³⁸⁴ Tukea STK sai STTK:lta, jonka jäseniä oli monin paikoin estetty menemästä töihin.³⁸⁵

³⁸¹ Lakkotilanteesta, KD n. 75, 14.3.1956: Propaganda-asiat. KokA, PTA; KP:n tiedoituksia (pvmtn), ”Mistä on kysymys”: H1. KokA, PTA; Tiedotus kansallisiin liitoille 8.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. KokA, PTA.

³⁸² Päiväämätön ja allekirjoittamaton puhe: ko 2, Puheet. Lakko1956/SAKA, AyA.

³⁸³ Ptl 10.3.1956 (Jkl), ”Luja rintama”, ”Olavi Lindblom: Vakaa ja päättäväinen esiintyminen vie meidät taistelun voittamiseen”; Ptl 11.3.1956 (Jkl), ”Tapahtumien kulku”.

³⁸⁴ Teollisuuslehden uutismoniste n.1, 15.3.1956, ”Lakko ja laillisuus”, ”Lakkovahdit ja laki”; STK:n tiedoituksia n. 9, 14.3.1956, ”Lakkovahti...”: H1. KokA, PTA; HS:n lisälehti n. 2, 14.3.1956, ”Lakkovahdin asema”.

Useissa oikeiston uutismonisteissa alettiin julkaista ns. Päivän pykälä -palstaa, joissa siteerattiin niitä lainkohtia, joita SAK:n ja lakkovahdien katsottiin rikkoneen. Tällaisia olivat esim. RL 25:12 (pakottaminen) ja 13 (uhkaaminen), sekä Työsopimuslain 35§ (pakottaminen työstä kieltäytymiseen). Esim. STK:n tiedoituksia n. 4-6, 9.-11.3.1956: H1. KokA, PTA; SK:n uutispalvelu n. 23, 18.3.1956; HT n. 2/1956, ”Lakkolevottomuudet ja Suomen laki”; HT n. 3/1956, ”Väärällä tiellä”.

³⁸⁵ Tvlk:n ptk. 3.3.1956. STTKA, THA.

Lakossa oli kuitenkin jo saavutettu piste, jolloin sen moittiminen monistelehtien palstoilla ei enää riittänyt. Poliittinen oikeisto ryhtyi sanoista tekoihin, tarkoituksenaan palauttaa maahan järjestys ja murtaa lakko. Voimakkaimmin tällainen liikehdintä ilmeni maaseudulla, erityisesti Pohjanmaalla. Kasvaneen ärtymyksen seurauksena Seinäjoella järjestettiin 10.3. ensimmäinen varsinainen lakon vastainen kansalaiskokous. Tuolloin kokoontui Rautatieläisten talolle lähes 2 000 ihmistä kuulemaan puhujien kannanottoja lakkoa vastaan. Henki kokouksessa oli lakolle kielteinen ja ”pohjalaisittain isänmaallinen”.

Kokouksen puheenjohtajana toimi Orismalan maanviljelyskoulun silloinen johtaja, maalaisliittolainen maanviljelysneuvos Lars Björkenheim ja sihteerinä tuomari, Etelä-Pohjanmaan kauppakamarin asiamies Osmo Mustamäki Seinäjoelta. Puheessaan Björkenheim viittasi pohjalaistalonpoikien perinnäiseen yhteiskunnalliseen vapauteen, jota tällaisen lakon aikana ei tullut unohtaa. Keskustelun alustajana esiintynyt hankintaliike Itikan toimitusjohtaja, kauppaneuvos Kalle Peltola, totesi maan hallituksen tosiasiallisesti alistuneen lakkolaisten mielivallan alle. Hän toivoi järjestyksen palauttamista maahan ja vaati lopettamaan bensiinin säännöstelyn. Lisäksi tilaisuudessa esiintyivät Alavuden yhteiskoulun rehtori Veli Lumiala, joka oli kokoomuksen sikäläisiä johtomiehiä sekä teollisuusneuvos Arvo Sihto, joka muun muassa kehotti eteläpohjalaisia jälleen ”tarttumaan nuijiin” lakkolaisten kurissa pitämiseksi ja tuotannon käyntiin saamiseksi. Niin ikään hän vaati Etelä-Pohjanmaan pitäjiä estämään järjestyshäiriöt alueellaan. Kokouksen järjestäjiin kuului eräiden tietojen mukaan myös kokoomuksen pitkäaikainen kansanedustaja, Lapuan liikkeeseen osallistunut, rovasti Reino Ala-Kulju. Tilaisuus oli siten poliittisen oikeiston jyrkemmän siiven organisoima. Jyrkemmän siiven sikäli, että monilla kokouksen järjestäjistä oli ollut aikanaan yhteyksiä Lapuan liikkeeseen ja Isänmaalliseen Kansanliikkeeseen (IKL). Edellä mainitut herrat julkaisivat lakon aikana Seinäjoella ilmestynyttä *Uutta Pohjalaista*.

Julkilausumassaan kokous katsoi SAK:n toimien loukkaavan kansalaisoikeuksia ja rajoittavan elinkeinonharjoittamista. Siksi hallitusta vaadittiin välittömästi palauttamaan maahan laillinen järjestys sekä lopettamaan bensiinin säännöstely. Hallituksen oli turvattava kansalaisten oikeus käydä työssä myös lakon aikana, minkä lisäksi työrauhan häiritsijät tuli asettaa syytteeseen. Mikäli hallitus ryhtyi palauttamaan järjestystä, olivat kaikki ”yhteiskuntaa säilyttävät kansalaispiirit Etelä-Pohjanmaalla asiassa hallituksen toimenpiteiden takana” ja antoivat tarvittaessa apuaan järjestyksen pidossa.³⁸⁶

³⁸⁶ UP 13.3.1956, ”Lakkolaisten laittomuudet lopetettava ja työrauha taattava”; SK:n uutispalvelu n. 10, 11.3.1956, ”Seinäjoella kansalaiskokous laittomuuksien takia”; Hämeen Sanomien lisälehti n. 9, 12.3.1956, ”Lakkolaiset saattaneet maan osittain anarkian valtaan”; Virolainen 1985, 187-188; Nikkilä 1967, 192-193; Vrt. Kauniskangas 1956, 83-87; Ks. myös AK n:o 94/1919. Mäntsälässä Järvenpään poliisille tarjottiin siviiliväestön apua tiesulkujen avaamiseksi. ”Joku agronomi” oli soittanut poliisille ja selittänyt, että valmiina oli 150 miestä. Jos tarvittiin, he tulivat palauttamaan järjestyksen Järvenpäässä. Kuorma-autotkin olivat valmiina kuljetusta varten. Poliisi epäsi tarjouksen. Ilmoitus n. 1153-26.5.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

Maakunnan miesten viesti levisi nopeasti, sillä jo seuraavana päivänä Tampereella puhuessaan SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen oli tietoinen Seinäjoen kokouksesta. Hän epäili lievästi huvittuneena, että pian saatettaisiin nähdä uusi marssi maakunnista Helsinkiin. Sekä sosialidemokraatit että kommunistit tyrmäsivät Seinäjoen kokouksen ponnet liioitteluna: Seinäjoen kokous oli lähinnä merkki pohjalaisten hermostumisesta. *Palkkatyöläisessä* koko hanke leimattiin lavastukseksi, joka oli annettu vanhojen lapualaisten tehtäväksi. Paikalle oli saatu ihmisiä vain sen ansiosta, että kokouksen pääteemaksi otettiin bensiininjakelun ongelmat. Kokouksessa pidettyjä puheita lehti ei suostunut liiemmin kommentoimaan.³⁸⁷ SAK:ssa Seinäjoen kokous herätti lähinnä hilpeyttä. Ainakin tällainen kuva haluttiin antaa julkisuuteen.

Niin ikään kommunistien mielestä kokouksen ainoa tavoite oli ollut lapualaisuuden herättäminen uudelleen henkiin. Etenkin kokoomuksen johdolla oli kommunistien mainitsemia "lapualaiskokouksia" pidetty väitteiden mukaan monin paikoin.³⁸⁸ Hertta Kuusinen asettui Seinäjoen kokouksen julkilausumaa vastaan puhuessaan 11.3. Helsingin työväentalolla kansainvälisen naistenpäivän juhlassa: työväen järjestövoiman murtaminen johti lapualaiseen mielivaltaan, työmaaterroriin sekä valtiollisiin vainoihin. Suomen työväenluokka kävi suurta puolustustaistelua oikeudesta leipään, ihmisarvoon ja itsenäiseen toimintaan.³⁸⁹ Lakon osapuolet julistivat siten entistä voimakkaammin toimivansa kansalaisoikeuksien ja ihmisarvon esitaistelijoina. Kansalaiskokouksen aiheuttama mielipiteiden vaihto toi selvästi esille osapuolten aatteellisten lähtökohtien erot. Omista lähtökohdista vihollinen asettui lakien ja järjestyksen ulkopuolelle. Pyrittiin luomaan "me-ne" - vastakkainasettelua. Kaikki "vika ja pahuus" tuli vastustajasta. Se ei ymmärtänyt niitä etuja, joita oma ryhmä ajoi. Tätä ei puolestaan itse voitu ymmärtää. Toisaalta, on myös havaittavissa, että vasemmiston puheissa Seinäjoen tapahtua liioiteltiin välittömästi. Tarkoituksena ei ollut herättää henkiin lapualaisuutta, vaan kokous oli seurausta lakon aiheuttamasta tilanteesta. Voimakashenkiset puheet kuitenkin ajoivat paremmin lakolaisten asiaa: vasemmiston "arkkivihollinen" alkoi nostaa päätään. Siksi sitä oli mitä voimakkaimmin vastustettava.

Oikeiston lehdistäkään ei varauksetta asetettu kokouksen ponsien taakse, vaikkakin ihmeteltiin hallituksen ja sisäministerin nihkeää esiintymistä lakon aikana. Lupauksistaan huolimatta hallitus ja sisäministeri eivät olleet ryhtyneet

Kokouksessa esitetyt ponnet muistuttivat jossakin määrin IKL:n perusohjelman tekstiä vuodelta 1932. IKL:n perusohjelmasta ks. Uola 1982, 60-61.

³⁸⁷ Ptl 11.3.1956 (Hki), "Titteleistä rikas kansannousu eilen Seinäjoella".

³⁸⁸ SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 15, 12.3.1956, "Kokoomus puuhaa laittomuuksia": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 18, 13.3.1956, "Varokaa huligaaneja": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

³⁸⁹ SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 15, 12.3.1956, "Hertta Kuusisen puhe...": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

Kommunistit ottivat Seinäjoen kokouksen tosissaan, sillä suojelupoliisin tietojen mukaan he asettivat keskuskomitean määräyksestä aseelliset vartijat toimitalojensa suojaksi kokoomusnuorten mahdollisesti suorittamien tuhotöiden estämiseksi. Tarkastaja Toimi Arran selostus havainnoista yleislakon ajalta Tampereen piirissä 23.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

toimenpiteisiin. Oikeistossa mellakoita pidettiin vain välikappaleena matkalla sorron tilaan, jossa mahdollisuus suurempaan vallankumoukseen oli olemassa.³⁹⁰ Tukea väitteilleen oikeisto sai Väinö Tannerilta. Ruotsalaislehdille antamassa 75-vuotispäivähaastattelussa Tanner totesi, että lakko oli aloitettu väärään aikaan, eikä sillä saavutettu mitään. Hän ei myöskään ymmärtänyt lakkoilun motiiveja. Vuonna 1917 lakolla oli sentään kunnolliset tavoitteet, kuten työajan lyhentäminen, mutta nyt lakkoiltiin maidonhinnan vuoksi. Tannerin mukaan "poikien" oli nyt pakko vetää nuoransa loppuun saakka, koska lakolla uhkaaminen olisi muuten menettänyt merkityksensä. Hän myös pahoitteli etujärjestöjen vahvaa politisoitumista Suomessa. Sen hetkisessä tilanteessa muun muassa eduskunta ja hallitus olivat jääneet täysin varjoon maan asioita hoidettaessa. Näin ei demokratiassa voinut olla.³⁹¹

Niin oikeiston kuin Tannerinkin mielestä maahan oli muodostunut kaksoisvallan tilanne. Viralliset hallituselimet olivat joutuneet luovuttamaan valtaansa lakkolaisille ja SAK:lle. Demokratian säilymisestä oltiin huolissaan. Tosin myös oikeisto tavoitteli valtaa jossakin määrin itselleen, kuten Seinäjoen kokouksessa annetut lausunnot osoittavat. Se suostui kyllä siihen, että valtio ottaisi takaisin sille kuuluvan aseman, mutta jos näin ei käynyt, se oli valmis ryhtymään toimiin omin voimin. Valtaa tavoittelivat lakon kaikki osapuolet. Hallituksen aseman heikkeneminen oli todennäköisesti huomioitu myös SAK:ssa, jonka etuja tilanne palveli. Siksi asiaan ei ollut syytä kiinnittää suurempaa huomiota.

Osapuolten lisääntynyt vastakkainasettelu sai hetkeksi myös sisäministerin hereille. Hän laati tilanteesta ilmoituksen, joka luettiin radiossa pariin otteeseen 13.3. Ilmoituksen viesti oli sisäministeriltä poikkeuksellisen jyrkkä:

"Koska on mahdollista, että erät ainekset tilanteen yleisestä rauhoittumisesta huolimatta yrittävät aikaansaada levottomuuksia väestön keskuudessa, kehoittaa sisäministeri kaikkia lainkuuliaisia kansalaisia pysyttelemään poissa sellaisilta paikoilta ja tilaisuuksista, joiden ilmeisenä tarkoituksena on epäjärjestyksen aikaansaaminen. Erityisesti on huomioitava, että sitä liikennettä, joka lakosta ja polttoaineenjakelusta koskevista rajoituksista huolimatta on käynnissä, ei pakkotoimenpitein saa häiritä ja vielä vähemmän väkivaltaisesti estää. Kaikkiin tällaisiin tekoihin syyllistyneet saataan viranomaisten toimesta edesvastuuseen."³⁹²

Vetoomuksella ei kuitenkaan ollut järjestyshäiriöiden kannalta suurempaa merkitystä. Se sisälsi myös pienen ristiriidan ministerin puheiden ja tekojen välillä. Ilmoituksessaan ministeri totesi tilanteen yleisesti rauhoittuneen, mikä ei pitänyt paikkaansa. Radiojulistuksessa haluttiinkin rauhoitella joukkoja, sillä sisäministeriö itse tiedotti lääninhallituksille puolustusministeriön määränneen joukko-osastot normaalia, poikkeusaikoina noudatettua, käytäntöä seuraten antamaan pyynnöstä virka-apua poliisille. Kuitenkin sekä sisäasiain- että puo-

³⁹⁰ Esim. Puheenjohtaja Jussi Saukkosen puhe 16.3.1956: H1, Puheita ja lausuntoja. KOKA, PTA; SK:n uutispalvelu n. 10, 11.3.1956, "Nukkuuko sisäministeri"; JS:n lisälehti n. 7, 16.3.1956, "Pääkirjoituksemme".

³⁹¹ HS:n lisälehti n. 1, 12.3.1956, "Väinö Tannerin haastattelu".

³⁹² STT:n uutiset 12.3.1956 kello 19: ko 11, STT:n uutiset yleisradiossa. Lakko1956/SAKA, AyA; US:n uutiskatsaus n. 3, 12.3.1956, "Koska on mahdollista...".

lustusministeriö jättivät itselleen ratkaisuvallan lopullisesta päätöksestä, mikäli tilanne suinkin salli. Jos kohta sotaväen käyttöä pidettiin viimeisenä hätäratkaisuna, sisäministeriön poliisiasiaosasto täydensi näin lakon alkupuolella ehkä sekavaksi jääneitä poliisiohjeita.³⁹³

Myös kokoomuksen lähetystö kävi 16.3. pääministerin luona vaatimassa hallitukselta kovempia toimia järjestyksen ylläpitämiseksi maassa.³⁹⁴ Näin puolue täydensi eduskuntaryhmänsä aiemmin lakon varalle asettamia tavoitteita. Kokoomus pyrki kiinnittämään hallituksen huomiota vallinneisiin epäkohtiin myös eduskuntakyselyjen kautta. Kaikkiaan sen kansanedustajat tekivät lakon aikana kolme kyselyä. Aiheina olivat lainalaisenjärjestyksen ylläpitäminen maassa (6.3.), sanomalehtien ilmestymisen keskeytyminen (8.3.) sekä bensiinijakelun turvaaminen (9.3.).³⁹⁵ Lakon tiimoilta, sen aikana ja sen jälkeen, jätettiin hallitukselle kahdeksan eduskuntakyselyä, joista yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat kokoomuksen laatimia.³⁹⁶

SKP varautui tilanteeseen omalla tavallaan. Se esitti Neuvostoliiton suurlähettiläs Lebedeville, että Neuvostoliiton ammattiliittojen keskuselimen, VTsSPS:n, tulisi lähettää SAK:lle tervehdys luokkasolidaarisuuden osoituksena ja samalla tiedustella SAK:lta mahdollista avun tarvetta. NKP:n keskuskomitea kuitenkin ilmoitti Lebedeville, ettei VTsSPS voinut lähettää SAK:lle solidaarisuuden osoitusta lakon aikana, sillä se voitiin tulkita puuttumiseksi Suomen sisäisiin asioihin, mikä saattoi vaikeuttaa maiden välisiä virallisia suhteita.³⁹⁷ Annettu vastaus ei ollut mitenkään erikoinen, kun huomioidaan SKP:n edusta-

³⁹³ Ministeri Tyyne Leivo-Larssonin mukaan tarjous oli puhtaasti rutiiniluonteinen. Sotaväen käyttöön olisi ehdottomasti vaadittu myös valtioneuvoston päätös, ellei tilanne kerta kaikkiaan vaatinut salamaratkaisua. Hänen nähdäkseen kukaan ministeri ei olisi yksinään voinut ottaa kontolleen niin laajakantoista päätöstä. Komisario Tolkki totesi Pertti Nikkilän haastattelussa vuonna 1964 myös paikallisen sotilaspiirin tarjonnan poliisille apua Jyväskylässä yleislakon aikana mikäli sitä tarvittiin. Nikkilä 1967, 89-90.

³⁹⁴ Saukkonen 1973, 258; US:n uutiskatsaus n. 4, 16.3.1956, "Oikeusturva ja järjestys palautettava"; Kokoomus vaati paikallisia kansalliseuroja järjestämään puhetilaisuuksia, joissa oli arvosteltava lakon aikana vallitsevaa laittomuutta. Ilmoitus 12.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. KokA, PTA.

³⁹⁵ KD n. 76, 14.3.1956: Propaganda-asiat. KokA, PTA.

³⁹⁶ Eduskunnan täysistunnot 4.4., 10.4., 13.4., 8.5., 23.5., 29.5., 21.9. sekä 6.11.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I-II.

³⁹⁷ NKP ja Suomi 2001, asiakirja n. 13: Päätökset Suomen yleislakosta, NKP:n kk:n puhemiehistön istunnon ptk. 13.3.1956 liitteinen, 91-93; SKP:n muutkaan esitykset eivät saaneet Moskovassa suurempaa tukea, mikäli Arvo "Poika" Tuomista on uskomisen. Lakon jälkeen hän kertoi suojelupoliisille kommunistien ennakolta varautuneen yleislakon aikana jopa aseellisiin mellakoihin katusulkuineen. Tästä oli kuitenkin jouduttu luopumaan, sillä Moskovasta oli Tuomisen mukaan saatu ohjeet, ettei mitään toriselkkauksia saanut toimeenpanna, vaan kommunistien oli rakennettava yhteisrintama sosialidemokraattien kanssa. HM 3097. SUPOA. Tuomisen lausunto siis tukee SDP:n tiedotusosaston saamaa tietoa, joskaan aseista ei siinä mitään mainita. Suojelupoliisi yhtyi Tuomisen lausuntoon. Sen mukaan "lakon aikana tosin skp:läisten johtomiesten keskuudessa todettiin, että tämän yleislakon avulla ei voitaisi mitään vallankumousta tehdä eikä asiaa tiettävästi oltu edes siinä mielessä harkittu, kun mitään edellytyksiä sellaiseen ei näyttänyt olevan." Tarkastaja Toimi Arran selostus havainnoista yleislakon ajalta Tampereen piirissä 23.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

jien ennen lakkoa Moskovassa mahdollisesti käymät keskustelut lakon toimintatavoista. SAK:n toimintaa ei saanut millään muotoa heikentää.

Eräässä arviossaan kommunistit epäilivät Tampereen poliisi uskoneen Suomi-Neuvostoliitto-seuran (SNS) johtavan lakkoa. SNS:n toimia tarkkailtiin koko lakon ajan yhdessä yleisesikunnan kanssa. Virkavallassa herätti epäilyä se, että toimiston tarkkailun yhteydessä havaittiin siellä käyvän maaseudulta tulleita ihmisiä, jotka poistuivat paperinipun kanssa. Tämän jälkeen samat henkilöt menivät paikalliseen lakkotoimikuntaan kyselemään tietoja lakkotapahtumista. Johtopäätökseksi tuli, että maalaiset toimivat kuriireina kuljettaen ohjeita lakkotoimikunnan ja SNS:n toimiston välillä.³⁹⁸ Epäilylle ei löydy vahvistusta. Todennäköistä myös on, että mikäli ohjeita olisi jaettu, toiminta olisi voitu suorittaa huomaamattomasti muiden väylien kautta.

4.5.2 Mitä kansalaiskokous ilmensi?

Yleislakko herätti maassa vastarinnan. Seinäjoen kokousta ei voi kuitata pelkästään pohjalaisten ”kiihkeällä ja järjestystä korostavalla luonteella”, kuten tilanne lakon aikana esimerkiksi SAK:ssa hieman naureskellen selitettiin. Seinäjoen kokous oli viesti siitä, ettei järjestyshäiriöitä suvaittu loputtomiin – etenkin silloin, kun ne aiheutti poliittinen vasemmisto. Oikeiston palauttama järjestys olisi kelvannut. Puolessatoista viikossa lakko oli saattanut maan tilanteeseen, jossa jokainen osapuoli menetteli parhaaksi katsomallaan tavalla. Vain hallitus pysytteli yllättävän passiivisena. Se pidättäytyi käyttämästä valtaansa tilanteen rauhoittamiseksi. Harvakseltaan annetut kehotukset eivät olleet riittäviä toimenpiteitä järjestyksen säilyttämiseksi maassa. Vaikka sanamuodot lakon edetessä muuttuivat käskeviksi, olisi vaatimuksia pitänyt esittää huomattavasti useammin ja ennen kaikkea näkyvämmiin ja kuuluvammin. Sotien jälkeen valtiolta saattoi toimia kommunistilakkojen murtajana yhdessä työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Joskus hallitus käytti myös valtalain suomina oikeuksia työtaisteluiden lopettamiseksi.³⁹⁹ Nyt hallituksen osallistuminen murtamaan lakkoa ei ollut mahdollista, sillä lakko oli SAK:n julistama.

Hallituksen asema ei kuitenkaan ollut kadehdittava, aiheuttivathan hallituspuolueita lähellä olleiden etujärjestöjen vaatimukset myös keskinäinen erimielisyyttä. ”Omien” asemaa ei haluttu heikentää. Hallituksen olisi ollut myös kovin vaikea käskää poliisikuntaa asettumaan aseisiin vastustamaan lakkolaisia. Lopputuloksena olisi ollut katastrofi, kuten Kemissä 1949 oli saatu todeta. Hallitsemattomaksi muuttunutta tilannetta oli vaikea lähteä korjaamaan parin lakkoviikon jälkeen. Nopeasti kävi selväksi, että linjan kiristäminen kesken lakon oli mahdotonta. Eikä hallituksen sosialidemokraattisten ministereiden SAK:n vaatimuksia tukeva kanta edesauttanut tilanteen rauhoittumista. Ja ennen kaikkea, SAK:n olisi itse täytynyt ankarammin vaatia lakkolaisia pidättäytymään

³⁹⁸ Tiedon seurauksena esimerkiksi Helsingin poliisilla oli konepistoolit kaupungilla 16.3., koska se epäili kommunisteja vallankaappausyrityksestä. Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka.

³⁹⁹ Haataja 1994, 100; Mansner 1984, 165-167.

mellakoinnista. Vaatimusta oli vaikea esittää, näyttihän mellakointi tuottavan omalta kannalta hyviä tuloksia.

Poliittisen oikeiston kaavailemat kodinturvajoukot olivat tilanteeseen nähden liioittelua. Maata ei, järjestyshäiriöistä huolimatta, uhannut kapina tai vallankaappaus, jota vastaan turvajoukkoja osin suunniteltiin. Takana oli mahdollisesti myös aito huoli yhteiskunnan tilasta, mutta ennen kaikkea suunnitelmien haluttiin olevan merkinä ammattiyhdistysliikkeelle. Tarvittaessa oltiin valmiita laittamaan ”kova kovaa vastaan”. Palkkataisteluna alkanut lakko politisoitui selvästi lakon puolivälissä. Siihen vaikuttivat kaikkien osapuolten antamat lausunnot, ja ennen kaikkea lakon aikaiset tapahtumat. Lakon päättymisestä muodostui selvästi arvovaltakysymys kaikille osapuolille, ennen kaikkea SAK:lle.

Oikeistossa herännyt lakkovastarinta ei ollut mitään uutta. Esimerkiksi 1920–1930-luvulla työnantajat ja oikeisto käyttivät hyvinkin väkivaltaisia keinoja lakkojen murtamisessa. Tuolloin lakkolaisten viha kohdistui usein myös poliiseihin, jotka suojelivat työssäkäyneitä ihmisiä. Mellakat olivat eräänlaisia joukkotappeluita, jotka saivat alkunsa molemminpuolisesta solvauksesta, mellakoihin pyrittiin jopa tahallisesti. Kahakat, ammuskelu ja muut levottomuudet olivat yleisiä muun muassa 1928–1929 Nokian kumitehtaan lakon aikana, mutta loukkaantumisia sattui kuitenkin vähän. Rikkurimellakat olivat yleisiä myös suuren satamalakon aikana 1920-luvun lopulla. Etenkin Vientirauhaan värvätty murtaajat pitivät lakonmurtoa ideologisista syistä oikeudenmukaisena: heille vetoaminen vapaussodan perintöön ja suojeluskuntahenki olivat toiminnan ohjenuorana. Murtaajien rintama oli tiivis. STK johtamat työnantajat korostivat murtaajien oikeutta työntekoon. He painottivat yksilöllistä työn vapautta vastapainona työväen politikoivien järjestöjen valtapyrkimyksille. Työn vapaudella työnantajat tarkoittivat työntekijän oikeutta työntekoon ja irtisanoutumiseen sekä myös organisoimisvapautta.⁴⁰⁰ Yleislakon aikana oikeiston liikehdintä oli lähtökohdiltaan hieman erilaista. Sen perimmäisenä tarkoituksena ei ollut asettaa murtamaan lakkoa – joskaan se ei ollut myöskään aiempien vuosikymmenten tavoitteena – vaan palauttaa maan hallitus ylimmäksi vallankäyttäjäksi. Tätä ei muuta miksikään se, että järjestys saattoi monelta osin palata vasta kun lakko oli murrettu, so. lakkolaisten mellakat lopetettu. Lähtökohtana, ainakin niin ilmoitettiin, oli kansalaisyhteiskunnan palauttaminen. Lakon murtaminen saattoi tällöin olla eräs keino sen toteuttamiseen, ei varsinainen päämäärä.

Oikeistolle lakon vastustamisessa oli kyse tietoisesta taistelusta kommunismin vaikutusvallan kasvua ja sen mukanaan tuomaa epäjärjestystä vastaan. Koska kommunistien toiminta yleislakon aikana oli aktiivista, sen voitiin katsoa auttavan kommunisteja lisäämään vaikutusvaltaansa lakon jälkeen. Siksi mellakoita oli vastustettava ja lakkoa murrettava. Kommunismin vastaista taistelua varten maahan oli vuonna 1952 perustettu erityinen säätiö, Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (SYT). Lopullisen sysäyksen SYT:n perustamiseen antoi kansandemokraattien voitto vuoden 1951 eduskuntavaaleissa, sillä kommunismin-

⁴⁰⁰ Esim. Koivuniemi 1998, 92-93, 106-107, 110; Pihkalan lakonmurtajaideologiasta lue sama 93-94.

vastaiset tahot epäilivät äärivasemmiston voimistuvan edelleen ja sen seurauksena tulevan uudet ”vaaran vuodet”. Perustamisen lähtökohtana oli kommunistien mahdollisen vallankaappauksen toteutuminen, tai ainakin vaikutusvallan radikaali lisääntyminen. Suomen pelättiin jäävän äärivasemmiston jalkoihin.⁴⁰¹

Osittain säätiön pohjalta kommunismia ja epäjärjestyttä vastustaneet tahot toimivat myös yleislakon aikana. Vaikka esimerkiksi Seinäjoen kokous ei ollutkaan SYT:n järjestämä, säätiön toiminnassa mukana olleet henkilöt havahtuivat kommunistien liikehdintään yleislakon aikana. Tämä tuli erityisesti esille lakon jälkeen perustetun Lain Suoja -järjestön yhteydessä, johon ottivat osaa monet SYT:n jäsenet. Kyse lakon murtamisesta ja vastustamisesta ei siis ollut pelkästä spontaanista toiminnasta, vaan taustalla vaikutti varta vasten perustettu organisaatio.⁴⁰²

SYT:n konkreettista toimintaa olennaisempaa lakon aikana oli sen jäsenten omaksuma kommunisminvastainen, porvarillinen, ajatusmaailma. Yleislakon osalta monissa kohdissa oli havaittavissa, että lakkolaisten ja lakon ulkopuolisten mentaliteetit törmäsivät vastakkain. Porvarillinen aatemaailma perustui laillisuusajatteluun ja virkamiesetoksen pohjalta nousevaan yhteiskuntarauhan ihanteeseen: korostettiin lakia ja yhteiskunnan yleistä harmoniaa. Ihminen nähtiin yksilöllisenä oikeussubjektina, jonka oikeuksia ei saanut loukata: oikeudet pohjautuivat perustuslakiin. Vasemmistolle ja ammattiyhdistysliikkeelle ominaista oli luokka-ajattelu ja sitoutuminen niin sanottuun työläisintressiin, jossa yksilö oli osa suurempaa joukkoa. Työväenliikkeen aatemaailmassa tukeuduttiin ennen kaikkea luokkataisteluun ja työväenluokan sisäiseen solidariteettiin.⁴⁰³ Nämä erot tuotiin selvästi esille lakon aikaisissa uutismonisteissa ja pu-

⁴⁰¹ SYT:n perustamisesta ja aatemaailmasta tarkemmin Vesikansa 1996, 45, 49-53, 126-133. Viisikymmenluvun alkuun saakka kommunisminvastaista toimintaa oli harjoitettu monin eri tavoin SAT/VIA:n (Suomen Aseveljien Työjärjestö/Vapaus-Isänmaa-Aseveljeys) hengessä. Järjestöt toimivat sota-aikana kotirintaman tiedotus- ja tarkkailujärjestöinä, suunnaten toimintansa erityisesti ääriainesten tarkkailuun. SAT lakkautettiin kesällä 1941 ja sen seuraajaksi perustettiin VIA. Sodan aikana järjestöjen toiminnassa oli mukana sosialidemokraatteja, oikeistolaisia sekä työmarkkinajärjestöjä. Asevelisocialistit jatkoivat kommunistien tarkkailua useissa järjestöissä heti sodan jälkeen. Vaikka SAT/VIA:n toiminta virallisesti päättyi syyskuussa 1944, kommunisminvastainen toiminta jatkui sen hengessä. Oikeisto ja SDP:n ”oikeistosiipi” asettuivat tiukasti vastustamaan äärivasemmiston vaikutusvallan kasvua sodan jälkeisessä tilanteessa. Esim. Vesikansa 1996, 19-24.

⁴⁰² SYT:n toiminnasta tiedotettiin kaikkia puolueita SDP:sta kokoomukseen. Lähimmät suhteet säätiöllä oli kokoomuksen kanssa, jonka jäsenistä pankinjohtaja Tuure Junnila, Päiviö Hetemäki ja Jussi Saukkonen olivat toiminnassa aktiivisesti mukana. Maalaisliitosta mukana oli muun muassa Johannes Virolainen ja sosialidemokraateista Väinö Leskinen, joka lupasi SYT:tä perustettaessa sille puolueen täyden tuen. SDP oli säätiön takana, joskaan yhdenkään sosialidemokraatin ei haluttu virallisesti liittyvän säätiöön, sillä kommunisteille ei haluttu antaa asetta syyttää sosialidemokraatteja porvariyhteistyöstä. Myös STK:n toimitusjohtaja V.A.M Karikoskea tiedotettiin ahkerasti. SYT saikin tukea toiminnalleen työnantajilta. Aktiivisesti toiminnassa olivat mukana myös Suomen Pankin taloustutkija Keijo Alho, professori Lauri Puntila, maisteri Lauri Hyvämäki, vuorineuvos Erik Serlachius, STK:n johtaja Tapani Virkkunen, Arvo ”Poika” Tuominen sekä Veikko Loppi. SYT:ssä mukana olleista henkilöistä tarkemmin Vesikansa 1996, 56-59; suhteista puolueisiin sama 75-79.

⁴⁰³ Esim. Smolander 2000, 18-23; Kettunen 1986, 33-43, 487; Puolueiden aatemaailmasta ks. Borg 1965, 293-295, 302, 312-317, 323-324, 332-336, 351.

heissa. Niiden avulla pyrittiin luomaan tietoisista kuvaa "toisesta", laillisen yhteiskunnan ulkopuolella olevista.⁴⁰⁴

Erityisen voimakkaasti tämä oli havaittavissa Seinäjoen kansalaiskokouksen synnyttämässä keskustelussa. Oikeisto syytti ammattiyhdistysliikettä asettumisesta maan hallitusta vastaan ja yksittäisten ihmisten perusoikeuksien rikkomisesta. Samalla vaadittiin valtiolta toimia järjestyksen palauttamiseksi. Kuu-luihan porvarillisessa aatemaailmassa järjestyksen ylläpito kaikissa tapauksissa nimenomaan valtiolle. Vasemmisto tyrmsi oikeiston esittämät väitteet ja piti yleislakkoa ainoastaan SAK:n taisteluna, johon ulkopuolisten ei tullut sekaantua. Osapuolet katsoivat itse toimivansa oikein, sillä tilannetta arvioitiin omista lähtökohdista. Toista kohtaan tunnettiin katkeruutta. Kyse oli lähinnä lakon synnyttämästä tunteesta, vaikkakin sen perusteet oli löydettävissä erilaisista aatemaailmoista. Molemmat osapuolet hakivat toiminnalleen perusteita omista perinteistä. Pohjanmaalla korostettiin omalta kannalta tulkittuna maakunnan pitkää isänmaallista perinnettä, ammattiyhdistysliike ilmoitti lakkolaisten taiselevan lakko-oikeuden puolesta.

Lakon aikana oli selvästi havaittavissa, että osapuolten keskenään ristiriidassa ollut aatemaailma kärjisti lakkoa. Esille nousivat väistämättä entistä voimakkaammat toimintatavat, jotta vastustaja olisi voitettu. Periaatteessa oli siis vain ajan kysymys, missä vaiheessa oikeisto ryhtyisi joukkovoimalla vastustamaan lakkoa. Seinäjoen kokous osoittaa, että aika oli kypsä parin lakkoviikon jälkeen. Omista lähtökohdistaan oikeisto oli suorastaan velvoitettu asettumaan yhteiskuntarauhaa rikkoneita lakkolaisia vastaan. Päätäväisyyttä lisäsi se, että hallitus toimi kovin passiivisesti.

Mielenkiintoista on myös havaita, että oikeiston vastarinta yhdisti selvästi sosialidemokraatteja ja kommunisteja. Vaikka heidän ideologiansa monelta osin olivat erilaiset, oli heillä lakon aikana kuitenkin selvästi yhteiset tavoitteet. Niinpä esimerkiksi molempien lehdet syyttivät oikeistoa, erityisesti kokoomusta, uuslapualaisuuden henkiinherättämisestä. Kyseessä oli lakkotapahtumat huomioon ottaen melkoisen kova syytös. Se onkin monilta osin tulkittava retoriseksi eleeksi, jolla omia rivejä haluttiin tiivistää muistuttamalla mieliin, mihin oikeiston "kodinturvajoukot" saattoivat johtaa. Ammattiyhdistysliikkeen kommunisteja tuomitsevat lausunnot vähenivät huomattavasti lakon puolivälin jälkeen, joskaan ne eivät loppuneet kokonaan. Molemmat osapuolet kävivät tavallaan "kahden rintaman sota" - sekä oikeistoa että toisiaan vastaan. Sosialidemokraatit halusivat tehdä selvän pesäeron kommunisteihin, mutta yhteistoimintaan ryhdyttiin silloin, kun se oli omalta kannalta edullista. Voimakkainta syyttely oli kuitenkin kokoomuksen ja kommunistien välillä.

Lakon tapahtumat ja aatemaailmassa vaikuttaneet erot huomioiden Seinäjoen kokous ei ollut yllätys. Suurempi yllätys olisi ollut, ellei oikeisto missään vaiheessa oli ryhtynyt joukkokokouksiin.

⁴⁰⁴ Toiseudesta esim. Knuuttilla & Paasi 1995, 43-44; Lindström 1994, 180; Rantonen 1994, 133; Harle 1991, 17, 34-35.

5 SAK KIRISTÄÄ OTETTAAN

5.1 Ensimmäinen sovintoesitys

5.1.1 Pääjohtaja Aura sovittelijaksi

Lakko oli kestänyt viisi päivää, kun hallitus asetti sovittelulautakunnan. Puheenjohtajaksi valittiin pääjohtaja Teuvo Aura sekä jäseniksi johtaja Aku Sumu ja filosofian tohtori Klaus Waris. Asiantuntijasihteereinä toimivat talouspoliittisen suunnittelutoimiston päällikkö, maisteri Allan Kankkunen sekä apulais-osastopäällikkö Erkki Salmio sosiaaliministeriöstä.⁴⁰⁵

Lautakunnan puheenjohtajan valinta ei ollut hallituspuolueille helppo. Auran valinta hyväksyttiin vasta useamman äänestyksen jälkeen. Maalaisliitto harasi tiukasti vastaan, sillä presidentti Kekkonen ei ollut muutama vuoteen ollut väleissä Auran kanssa ja puolue halusi noudattaa presidentin tahtoa. Se uhkasi jopa lähteä hallituksesta Auran valinnan seurauksena, mutta taipui lopulta pääministeri Fagerholmin todettua, etteivät keskusjärjestöt hyväksyneet sovittelijaksi ketään muuta. Ohjeistuksena lautakunnalle hallitus antoi ainoastaan kehotuksen päästä sopuun.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Auran komitean kertomus toiminnastaan 13.3.1956, n. 400/938-56. STMA, VNA.

⁴⁰⁶ Auran valinnasta käydystä keskustelusta lue ptk. sosiaaliministeriön esittelystä 5.3.1956: Ca452. VNA, KA; Eduskuntaryhmän ptk. 8.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Urho Kekkosen muistuinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA; Ptl 6.3.1956 (Jkl), "Ratkaisua kohti", "Aura, Waris ja Sumu välitysmieheksi"; Suomi 1992, 17-18; Aura 1982, 176; Hyvämäki 1978, 436.

Kekkosen vihanpito Auraa kohtaan juontui vuodesta 1953, jolloin Kekkosen neljäs hallitus joutui eroamaan marraskuussa. Tuossa hallituksessa Aura oli ollut kauppa- ja teollisuusministerinä. Kekkosen hallituksen jälkeen perustettuun Tuomiojan virkamieshallitukseen myös Aura osallistui. Tämä katkaisi suhteet Kekkoseen parikymmeneksi vuodeksi. Kekkonen nimittäin katsoi, että Aura kesällä 1953 havaitsi omaavansa paremmat poliittiset mahdollisuudet toisella linjalla. Kekkosen mukaan Aura asetettiin Tuomiojan hallituksessa hänen murskaamistaan ajavien leiriin. Osa syynsä oli sekin, että Aura julkisesti kielsi äänestävänsä Kekkosta valitsijamiesvaaleissa 1956. Samassa myös sovittelulautakunnan valinnasta. Virolainen 1985, 137-140; Lue myös Tuomioja 1986, 197-222; Aura 1982, 137-153; Virkkunen 1976, 116-127.

Lakon osapuolten kannat olivat alusta asti selvät. SAK vaati yhä 12 markan erilliskorotusta ja STK piti kiinni kokonaisratkaisusta ja vaati tuotantokustannusten alentamista. Auran lautakunta neuvotteli osapuolten kanssa yhdessä ja erikseen. Sovittelun alettua lakon ulkopuoliset työmarkkinajärjestöt puuttuivat tehtävään ratkaisuun. Akava ilmoitti julkilausumassaan, ettei palkkasopimuksessa saanut unohtaa lakon ulkopuolisiakaan aloja, vaan niille tuli taata SAK:n kanssa vastaavanlaiset korotukset.⁴⁰⁷

Lautakunta antoi ensimmäisen sovintoehdotuksensa 11.3.1956. Osapuolten vastausta odotettiin seuraavaan iltaan kello viiteen mennessä. Ehdotusta ei annettu julkisuuteen, jotteivät ulkopuoliset lausunnot häiritsisi sopimuksen syntymistä. Sovittelun lähtökohdaksi oli asetettu, ettei ratkaisu saanut muodostua vaikutuksiltaan rahan arvoa, tuotannon jatkumisen edellytyksiä eikä työllisyyttä vaarantavaksi. Tämä oli ollut myös riitapuolten kanta. Tehty ehdotus oli kaksiosainen. Ensimmäinen osa sisälsi lähinnä työnantajille suunnattuja verojen ja maksujen alennuksia, joiden avulla oli tarkoitus helpottaa palkkaratkaisua. Toinen osa käsitti palkkojen järjestämistä tarkoittavat toimenpiteet. Esityksessä työnantajien lapsilisämaksuja alennettiin neljästä yhteen prosenttiin 1.4.1956 alkaen. Lisäksi yhtiöiden omaisuusvero luvattiin alentaa kahdeksasta kuuteen promilleen sekä lisätä irtaimen käyttöomaisuuden poisto-oikeuksia. Edellyttäen, että hallitus hyväksyisi nämä toimenpiteet tuotantokustannusten alentamiseksi, lautakunta esitti myös ehdotuksensa palkkojen järjestelystä. Niissä luvattiin 12 markan palkankorotus, alle 18-vuotiaat ja harjoittelijat pois lukien. Lisäksi irtisanotut tai kuluvan kevään aikana päättyvät työehtosopimukset uudistettiin ja tarkistettiin palkkojen osalta mainitulla tavalla. Työehtosopimusneuvotteluissa hyväksyttäisiin indeksiluvuksi 107. Vakauttamistason perustaksi oli sovittu otettavaksi helmikuun 1956 hinta- ja kustannustaso.⁴⁰⁸

STK hyväksyi ehdotuksen, tosin sillä ehdolla, että hallitus toteuttaisi sovitte-lulautakunnan esittämät tuotantokustannuksiin alentavasti vaikuttavat toimenpiteet. SAK tyrmäsi ehdotuksen, koska sen käsityksissä kaikki lakosta aiheutuneet kustannukset olisivat tulleet valtion maksettaviksi, jolloin työnantajat olisivat päässeet palkkahästä ja valtion taloutta rasitettu entisestään. Keskusjärjestö vaati myös lakkoon liittyvistä rangaistustoimenpiteistä luopumista koskien yksittäisten palkannauttijoiden työ- ja virkasuhteita ja niihin liittyviä oike-

Aura oli toiminut sovittelijana jo vuoden 1950 syksyn yleislakkouhkauksen aikaan, jolloin tuloksena syntyi A-sopimus.

⁴⁰⁷ HS:n lisälehti n. 3, 6.3.1956, "Pääjohtaja Auran välitystoimikunnan...", "Hallitus neuvotteli lakosta..."; Virolainen 1985, 151-185; Aura 1982, 176-186.

⁴⁰⁸ Auran komitean kertomus toiminnastaan 13.3.1956 liitteinen, n. 400/938-56. STMA, VNA; Auran komitean sopimusehdotus STK:lle ja SAK:lle 11.3.1956: ko 34. KAFA, TA; Ks. Nikkilä 1967, 95-106.

Sovintoneuvotteluissa Vihtori Rantanen myönsi Auralle, että 12 markasta oli tullut SAK:lle arvovaltakysymys, josta ei periksi annettu. Työnantajat pitivät kiinni 7 prosentin kokonaisratkaisusta edellytyksellä, että työnantajien lapsilisämaksut kokonaan poistettaisiin tai että valtio muuten tukisi teollisuutta tuotantokustannuksissa. Näihin vaatimuksiin perustui myös Auran sovintoesitys. Aura 1982, 178-179; HS:n lisälehti n. 1, 11.3.1956, "Lakon sovittelut lähestyvät ratkaisevia vaiheita"; HT n. 3/1956, "Auran sovittelulautakunnan ehdotus".

uksia tai muita syytetoimenpiteitä.⁴⁰⁹ SAK:n hylkävään päätökseen vaikutti ilmeisesti myös se, että lautakunnan sovintoehdotus vuoti julkisuuteen ennen kuin osapuolet antoivat siihen oman vastauksensa. Julkisuuteen vuodettuaan ehdotus muuttui arvovaltakysymykseksi. Ja koska se ei täysin taannut kaikkia SAK:n vaatimuksia, keskusjärjestö ei voinut sitä hyväksyä. Toki hylkäämiseen vaikuttivat muutkin syyt.

Keskusjärjestön hylkävä päätös jakoi lakkolaisten mielet. Ylivoimaisesti suurin osa kannatti lakon jatkamista hamaan loppuun saakka, mutta taloudellisesti heikoimmassa asemassa olleet olivat valmiita sovintoon.⁴¹⁰ Huoli omasta toimeentulosta parin viikon palkattoman ”loman” jälkeen oli hyvin ymmärrettävä. Lisäksi lakkolaisten mielialoihin vaikutti todennäköisesti myös se, ettei lakko ollut sujunut etukäteisarvioiden mukaisesti, vaan oli syntynyt vakavia yhteenottoja virkavallan ja lakon ulkopuolisten kanssa.

Maan hallitus huokasi syvään SAK:n hylättyä sovintoehdotuksen. Molemmat päähallituspuolueet olivat nimittäin valmiita hylkäämään tehdyn esityksen, sillä sen katsottiin saattavan valtion talouden liian tiukalle. Maalaisliiton eduskuntaryhmän arvioissa sopimusluonnoksessa mainitut ehdotukset merkitsivät valtion taloudessa 17,3 miljardin nettomenoa, 12 markan tuntipalkan korotus olisi tiennyt maataloustuloon miltei 2,7 miljardin markan kompensointi. Ryhmä ei mitenkään voinut hyväksyä sellaista ehdotusta. Neuvottelujen jatkamisen ehdoksi puolue asetti järjestyksen turvaamisen maassa, ja se vaati, että lakon yhteydessä tapahtuneiden toimenpiteiden laillisuus tutkittiin. Maalaisliitto tuomitsi SAK:n jatkuvasti kovenevat vaatimukset. Puoluesihteeri Korsimon mukaan SAK:n hylkäys lisäsi työväenjoukkojen kiehun. Rauhatomuuden hän katsoikin johtuvan enemmän sosialidemokraateista kuin kommunisteista. Hän vaati asetettavaksi ministerivaliokunnan, joka valvoi järjestystä. Puolueen eduskuntaryhmä laati Auran ehdotuksen rinnalle oman sopiaehdotuksensa, jota vastaisuudessa tuli käyttää neuvottelujen pohjana. SAK:n jatkuvasti kasvaneet vaatimukset olivat maalaisliittolaisten mielestä osaltaan johtaneet myös hallituspuolueiden keskinäiseen epäluottamukseen. Tilanteen mahdollisesti pysyessä samanlaisena puolue piti hallitusyhteistyön jatkumista mahdottomana. Kanta saatettiin myös sosialidemokraattien tietoon.⁴¹¹

SAK:n hylkävä päätös käynnisti laajan syyttelykampanjan. Kokoomuslainen monistelehti *Helsingiläisen Tulevaisuus* väitti SAK:n tahallisesti haluavan jatkaa lakkoa, jotta se voisi säilyttää arvovaltansa. Myös STT:n ja SAK:n vastakainasettelu jatkui, sillä tietotoimisto väitti puheenjohtaja Eero Antikaisen

⁴⁰⁹ Auran komitean kertomus toiminnastaan 13.3.1956 liitteinen, n. 400/938-56. STMA, VNA; Tvlk:n ptk. 12.3.1956. SAKA, AyA.

⁴¹⁰ Esim. Ptl 13.3.1956 (Jkl), ”SAK ei voinut hyväksyä yleislakon välitysehdotusta”; Ptl 14.3.1956 (Hki), ”Sovittelulautakunnan välitysehdotus oli kuin työnantajien sanelema”; US:n uutiskatsaus n. 3, 14.3.1956, ”Lakkorintama rakoilee”.

⁴¹¹ Eduskuntaryhmän ptk. 12.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidon). MleA, KMA; Keskushallituksen tvlk:n ptk. 14.3.1956: Cd. MIPAI, KMA; MTK:n suhtautumisesta sopiaehdotukseen ja SAK:n kantaan lue johtokunnan ptk. liitteinen 14.3.1956. MTKA; Nikkilä 1967, 98.

Tampereella 11.3. pitämässään puheessa hylänneen sovintoesityksen jo ennen sen vastaanottamista. Antikainen toki lausui puheessaan hieman tuohon suuntaan, ja "oikealla" tulkinnalla STT:n kanta oli mahdollinen. SAK:ssa tietotoimiston väitteet kiistettiin.⁴¹²

Maalaisliiton ohella myös työnantajat katsoivat SAK:n lisäävän vaatimuksiaan jatkuvasti. Puheessaan Tampereella Antikainen oli STK:n mukaan todennut, ettei keskusjärjestö voinut hyväksyä ehdotusta, koska se ei täyttänyt ennen lakkoa järjestöpäätöksellä asetettuja tavoitteita. Perusteluja pidettiin kestämatöminä: SAK ei enää voinut hyväksyä sitä, että elinkustannusten nousu korvattaisiin vain sillä summalla, minkä ne olivat kohonneet; nyt erityisesti vaadittiin, että palkankorotukset suoritti STK eikä valtio. Tämän lisäksi SAK kävi taistelua, ei pelkästään erillisen palkankorotuksen puolesta, vaan myös työehtosopimusten uusimisesta entistä paremmalta pohjalta. Myös SAK:n vaatimus syytetoimista luopumisesta lakon jälkeen tuomittiin jyrkästi.⁴¹³

Sovintoehdotus oli ollut selvä myönnytys työnantajille, sillä lakon kustannukset olisivat tulleet miltei kokonaisuudessaan valtion maksettaviksi. Lakkotapahtumia ajatellen mielenkiintoisin SAK:n esittämistä vaatimuksista oli kuitenkin syytetoimista luopuminen. Vaatimusta perusteltiin sillä, että monissa laajoissa lakoissa sovintopaperiin liitettiin mainittu lauseke. Osaltaan vaatimus oli ilmeisesti seurausta siitä, että SAK:ssa myönnettiin lakkolaisten menetelleen väärin, olihan keskusjärjestö muutamissa lausunnoissaan todennut lakkolaisten rikkoneen lakia. Nyt poikkeuksena oli, että syytetoimista luopumista vaadittiin kaikissa, siis myös kriminaalitapauksissa, kun vaatimus aiemmin oli rajautunut vain työehtosopimusrikkomuksiin.⁴¹⁴

5.1.2 Sumu haihtuu, Waris lentää - Aura jatkaa sovittelijana

Todettuaan, ettei sovintoehdotus saanut molempien osapuolten hyväksyntää, päätti Auran lautakunta 12.3. erota tehtävästään. Sekä Maalaisliitto että sosialidemokraatit alkoivat etsiä lautakunnalle uutta puheenjohtajaa. Maalaisliitto ehdotti sopivaksi välitysmieheksi hallitusneuvos Toivo Takkia, joka kieltäytyi tehtävästä. Sosialidemokraateilta ei löytynyt muuta ehdokasta kuin Aura, jonka uudelleenvalinnan Maalaisliitto pyrki kaikin tavoin estämään. Vaatimus oli tullut presidentiltä saakka. Puolue mietti uudelleen hallituksesta lähtöä, mikäli Aura valittaisiin. Näin ei kuitenkaan käynyt ja lopputuloksena oli, että Aurasta

⁴¹² Esim. Ptl 12.3.1956 (Hki), "STT vääristeli karkeasti Eero Antikaisen puhetta"; Ptl 13.3.1956 (Hki), "SAK hylkäsi välitysehdotuksen..."; "Sovitteluehdotus rakennettu virheellisten päätelmien varaan"; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Eilinen vaihe", "SAK ei voi hyväksyä yleislakon välitysehdotusta"; Ptl 14.3.1956 (Hki), "Yksimielinen vastaanotto"; Ptl 14.3.1956 (Jkl), "Yksimielinen vastaanotto"; HT n. 2/1956, "12 mk ei riittänyt SAK:n johdolle".

⁴¹³ HS:n lisälehti n. 1, 11.3.1956, "Levottomuuksia ei ole sattunut tänään"; STK:n tiedoituksia n. 7, 12.3.1956, "Antikaisen puhe": H1. KokA, PTA; Teollisuuslehden uutismoniste n.1, 15.3.1956, "Lakko ja laillisuus", "Lakkovahdit ja laki"; Teollisuuslehden uutismoniste n.2, 16.3.1956, "Kolmen markan yleislakko"; Teollisuuslehden uutiskatsaus n. 4, 19.3.1956, "Ruokahalu kasvaa".

⁴¹⁴ Teollisuuslehden uutismoniste n.1, 15.3.1956, "Lakko ja laillisuus", "Lakkovahdit ja laki".

tuli myös uuden sovittelulautakunnan puheenjohtaja. Maalaisliiton tiedusteluun Auran vahvasta asemasta pääministeri Fagerholm totesi jälleen kerran pääjohtajan olevan ainoa ehdokas, jonka lakon molemmat osapuolet suostuivat hyväksymään. Muilta osin sovittelulautakunta muutti täysin koostumustaan. Varsinaisesti sovitteluvastuun tilanteesta otti nyt maan hallitus, Aura oli mukana asiantuntijana. Hallituksen neuvottelijoina toimivat ministerit Aarre Simonen SDP:stä ja Kauno Kleemola Maalaisliitosta. Presidentti Kekkonen oli osittain saanut tahtonsa läpi, sillä hän oli vaatinut neuvottelujen siirtämistä hallitukselle. Ilmeisesti hän ei halunnut sopimuksen tulevan valtiolle liian kalliiksi. Oma syynsä saattoi olla myös sillä, että valta oli alkanut siirtyä poliittisilta elimiltä lakkolaisjoukoille. Hallituksen johtamalla neuvotteluilla kehityksen jatkumista edelleen voitiin jossakin määrin hillitä. Uuden sovittelulautakunnan synnyttyä nopeassa tahdissa neuvotteluja jatkettiin saman tien – nyt siis hallituksen johdolla.⁴¹⁵ Neuvottelujen käynnistyttyä uudelleen HTK vaati korotuksia myös lakon ulkopuolisille aloille.⁴¹⁶

Seuraava todellinen sovintoesitys saatiin valmiiksi 15.3. Työnantajat olivat neuvotteluissa jälleen suostuvampia kuin SAK, joka väläytteli lakkorajojen kiristämistä, jollei sen vaatimukseen suostuttu. Neuvottelut jatkuivat koko päivän, mutta sopimukseen ei edelleenkään päästy, joskin osapuolten kannat olivat selvästi lähentyneet toisiaan. Myös presidentti puuttui neuvotteluihin. Hän ilmoitti, ettei valtion varoja saanut tuhjata millaiseen sopimukseen tahansa, mutta neuvottelukosketus osapuolten välillä oli kaikin tavoin säilytettävä. SDP:n eduskuntaryhmä vaati hallitukselta pikaisia toimia lakon päättämiseksi, joskaan SAK:n voiton mahdollisuuksia ei enää lakon tässä vaiheessa saanut heikentää. Osa sosialidemokraateista vaati kuitenkin SAK:lta suostuvaisempaa asennetta.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Eduskuntaryhmän ptk. 15.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Eduskuntaryhmän ptk. 13.3.1956: mf 32. SDPA, TA; Urho Kekkonen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA; Tvlk:n ptk. 13.3.1956. SAKA, AyA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 48; Kansamme talous n. 3-4/1956, "Taistelu tuloista"; HS:n lisälehti n. 1, 12.3.1956, "Neuvottelut lakon lopettamisesta..."; Suomi 1992, 17-18; Lue myös Virolainen 1985, 170-180 sekä Aura 1982, 182-184.

Auran sovintoehdotuksen kaaduttua Väinö Tanner teki oman sovintoesityksensä. Aku Sumu kävi ilmoittamassa siitä puheenjohtaja Antikaiselle. Sumu kehotti Antikaista ottamaan yhteyttä Tanneriin, joka odotti Elannon Kaikukadun pääkonttorissa. Antikainen oli taipumaton, eikä lopulta suostunut tapaamaan Tanneria. Antikaisen jääräpäisyys johti Sumun ja hänen väliensä katkeamiseen. Reuna 1987, 260.

⁴¹⁶ Tvlk:n ptk. 13.3.1956: C. HTKA, THA; Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen Keskusliiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 15.

⁴¹⁷ SAK:n vaatimuksista lakon päätössopimuksen suhteen tarkemmin tvlk:n ptk. 13.3.1956. SAKA, AyA; Eduskuntaryhmän ptk. 16.3.1956: mf 32. SDPA, TA; Virolainen 1985, 193-201; Aura 1982, 184-185.

Arkkipiispa Ilmari Salomies puhui 16.3.1956 radion iltahartaudessa. Raamatun sanoin hän pyrki saamaan osapuolet ymmärtämään toisiaan ja toivoi lakon päättyvän. Arkkipiispa oli aidosti huolissaan tilanteesta. Myös Tampereen piispa Elis Gulin oli erään ratkaisemattomana päättyneen neuvottelun jälkeen pyytänyt osapuolia luokseen tarkoituksenaan edistää sovinnon syntymistä. Virolainen 1985, 202-203; Aura 1982, 182-183; Lakon kestäessä hyvää tarkoittavat ihmiset niin kotimaassa kuin ulkomaillakin tarjosivat välitysapua siinä uskossa, että työnantajien ja ay-liikkeen välit olivat katkenneet. Näin ei ollut, vaan neuvotteluja käytiin koko ajan. Niistä ei vain kerrottu julkisuuteen. Mansner 1984, 445.

Jälleen kerran SDP oli asettunut puolustamaan SAK:oa. Normaalisti kannanotossa ei olisi ollut mitään kummallista, mutta yleislakon aikana se tiesi valtion etujen loukkaamista. Todennäköisesti kanta muodostui kuin itsestään, eikä valtion etujen loukkaaminen ollut niin sanotusti harkittua. Asettuminen keskusjärjestön taakse oli merkinä siitä, että puolueen oli vaikea tehdä selvää pesäeroa lakkolaisiin, sillä SAK:n johtomiehet istuivat myös eri puolue-elimissä. Näin he pystyivät vaikuttamaan vahvasti myös puolueen tekemiin päätöksiin ja ohjaamaan niitä osittain haluamaansa suuntaan. Puolueista lakko muodostui erityisen vaikeaksi juuri SDP:lle, sillä sen ”oikeistosiipi” - ”leskisläiset” - vastusti kaikkia SAK:lle tehtäviä myönnytyksiä, kun taas toinen puoli oli niiden kannalla. Ja koska hallituksessa istui sosialidemokraateilta lähinnä ”skogilaisia” ministereitä, ei keskusjärjestön painostus voinut olla vaikuttamatta harjoitettuun politiikkaan. SDP:n sisäisten valtataisteluiden sijaiskärsijäksi joutui suurimmaksi osaksi valtiovalta, joka sosialidemokraattien toimettomuuden vuoksi menetti mahdollisuuksiaan palauttaa järjestys maahan.

5.2 Mellakointi jatkuu eri puolilla maata

5.2.1 Poliisin ja lakkolaisten yhteenotto LSO:n teurastamolla Turussa

Sovintoneuvotteluista huolimatta tilanne lakkorintamalla ei osoittanut rauhoittumisen merkkejä. Pienempiä kahinoita sattui ympäri maata päivittäin, mutta suuremmilta yhteenotoilta oli säästyty bensiinisopimuksen solmimisen jälkeen. Kissa ja hiiri -leikki poliisin ja lakkolaisten välillä jatkui ja sai aina uusia piirteitä, kuten seuraava esimerkki Oulusta osoittaa. Tiedotustilaisuuden jälkeen saapui noin sata nuorukaista paikallisliikenteen linja-autoasemalle, jossa syntyi melua ja rähinää. Komisario Forsmanin johdolla paikalle saapuneet poliisit yrittivät hajottaa väkijoukkoa, joka ei välittänyt kehotuksista lainkaan. Saatuaan lisävoimia poliisi alkoi ohjata lakkolaisia pois asemalta. Tällöin väkijoukosta kajahti varsin voimakkaana Maamme-laulu, jota komisario Forsman konstaapeleineen hiljentyi kuuntelemaan kunnia-asennossa. Laulun loputtua väkijoukko poistui rauhallisesti paikalta. Idea lauluun oli tullut entiseltä punaisen Valpon Oulun alaosaston päälliköltä Herman Tunturilta. Näin hän kertoi menetellyn joskus aiemminkin.⁴¹⁸

Oulussa yhteenotolta vältyttiin, mutta Turussa tunteet kuumenivat ja seurausena oli yksi lakon vakavimmista yhteenotoista poliisin ja lakkolaisten välillä. Tilanne sai alkunsa lakkolaisten päätettyä estää työnteon Länsi-Suomen Osusteurastamolla (LSO). Ensimmäinen kerran teurastamolle kokoonnuttiin 9.3., jolloin suuremmilta yhteenotoilta vielä vältyttiin. Tästä lähtien lakkolaiset kerääntyivät LSO:lle päivittäin. Syynä oli, että teurastamo kieltäytyi hankkimasta kuljetuksilleen lakkotoimikunnan erikoislupaa. Teurastamon edustajien mielestä lupaa ei tarvittu, koska kyse oli lakon ulkopuolelle jääneestä elintarvikete-

⁴¹⁸ Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

ollisuudesta. Turun keskuslakkotoimikunta päätti keskeyttää kaikki LSO:n työt 13.3. kello 15.⁴¹⁹

Vakavin yhteenotto tehtaalla sattui keskeytystä seuraavana päivänä. Poliisi oli jo aamusta pitäen ollut paikalla partioimassa ja estämässä mahdollisia levottomuuksia. Päivällä oli Järjestöentalossa rakennustyöläisten kokous, jonne oli saapunut lähetti ilmoittaen LSO:lla tarvittavan lisää miehiä. Kokous lopetettiin ja sen osanottajat lähtivät teurastamolle. Poliisi oli jo tällöin eristänyt alueen muun muassa asettamalla kadulle linja-autoja. Puolenpäivän jälkeen lakkolaisia alkoi saapua paikalle suurissa marssiryhmissä, jotka eivät virkavallan merkeistä huolimatta kiertäneet paikan ohi vaan kävelivät suoraan päin poliisiketjua. Paikalla syntyi raju yhteenotto, jonka seurauksena eräs ratsupoliisi harhautui yleisjoukkoon ja putosi hevosen selästä. Joukko hyökkäsi poliisin kimppuun, riisti tältä pampun ja pieksi tämän pahoin. Mellakan jatkuttua aikansa tilanne alkoi rauhoittua ja se saatiin lopulta hallintaan poliisin neuvoteltua sekä lakkojohdon että teurastamon johdon kanssa. Työt luvattiin keskeyttää. Kyräily poliisien ja lakkolaisten välillä jatkui vielä tämän jälkeenkin. Tilanteen ollessa kuumimmillaan kello 14 aikoihin oli paikalle hälytettynä pitkälti toista sataa poliisia. Yhteenoton jälkeen myös muutama lakkolainen joutui käymään sairaalassa.⁴²⁰ Vielä samana päivänä sattui Turussa uusi yhteenotto poliisin ja lakkolaisten välillä poliisien kiellettyä lakkolaisia marssimasta Itäisellä Pitkädellä. Seuranneessa käsiryssä yksi lakkolainen ja yksi poliisi loukkaantuivat.⁴²¹

Eri arvioiden mukaan LSO:lle oli kerääntynyt 2 000–3 000 ihmistä. Mellakan ollessa käynnissä viha oli kohdistunut enemmänkin poliisiin kuin tehtaaseen. Suojelupoliisin saamien tietojen mukaan kommunisteilla oli Turussa tarkoituksena jo lakon alussa ottaa johto käsiinsä, mutta kun se havaittiin ylivoi-

⁴¹⁹ Yhteenotto 9.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; TS:n uutismoniste n. 2, 10.3.1956 ja n. 2, 14.3.1956; Lue myös Ojala 1992, 95-97.

⁴²⁰ Paikalla oli 7 komisariota, 24 ylikonstaapelia, 107 konstaapelia ja 7 ratsukonstaapelia sekä apulaispoliisimestari Viljo Lehtonen. Silminnäkijöiden mukaan lakkolaiset huusivat poliisia herjaavia huutoja sekä "Eläköön vallankumous!" Tarkemmin Yleislakon antamia kokemuksia Turun piiritoimiston alueelta 22.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Yhteenotto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; US:n uutiskatsaus n. 1, 15.3.1956, "Turussa sattui keskiviikkona iltapäivällä..."; Ojala 1992, 101-105; Nikkilä 1967, 86-87.

LSO:n kahinan ollessa Turun hovioikeuden käsiteltävänä raastuvanoikeudessa kapinasta tuomittu Into Suominen väitti LSO:n sekä linja-autoasemalla 18.3. sattuneen mellakan olleen SAK:n, erityisesti järjestösihteeri Olavi Järvelän, kehotuksesta suoritettuja. Erityisen merkittävän osuuden Suominen väitti mellakoissa olleen kenttätoimitsija Tauno Kaivolalla, joka oli johtanut molempia tilanteita, Järvelän ohjeiden mukaisesti. Kaivolalla ohjeiden seurauksena oli jo lakon alussa pystytetty Turun ulosmenoteille tiesulkuja. LSO:lle Kaivola käski paikallista vartiointiosaston päällikköä, Mauno Saloa, marssittamaan useita muodostelmia, koska oli tällaisen määräyksen Järvelältä saanut. Salo sai oikeudessa tuomion kapinasta. Kaivolalla osuutta tapahtumiin ei tutkittu, sillä tämä ei ollut suostunut vastaamaan kaikkiin esitettyihin kysymyksiin. HS 14.12.1957, "Turun lakon johtajia vastaan käytettiin painostuskeinoja". Tauno Kaivola oli ollut järjestösihteeri Järvelän luottomies vuodesta 1953 lähtien. Suominen oli itsekkin särmikäs ay-vaikuttaja Turussa ja oli lakon jälkeen SAK:n ulkopuolisen Suomen Satamamiehet ry:n puheenjohtaja. Tarkemmin Teräs 1999, 264; Bergholm 1997b, 738-739, 753-754; Hentilä 1984, 372-375.

⁴²¹ HS:n lisälehti n. 2, 14.3.1956, "Väliskohtaus Turussa".

maiseksi, aikeesta luovuttiin. Silti kommunistien tarkoituksena edelleen oli saada poliisin ja lakkolaisten välit huonoiksi, jolloin poliisi oli osoitettava ”työnantajien kätyriksi”, ja todettava sen hyökkäävän rauhallisten ihmisten kimppuun. Syntyneestä tilannesta kommunistit olisivat hyödyntäneet menemällä ”hyvin pitkälle”.⁴²² Suojelupoliisin arviota lukiessa kannattaa muistaa, että lakon ensipäivien mellakoiden jälkeen se velvoitettiin erityisesti tarkkailemaan kommunistien toimia. On mahdollista, että paikalliset etsivät tulkitsivat kuumenneita tilanteita hieman ”värittynein silmin”. Siitä huolimatta suojelupoliisin arvio on mielenkiintoinen, sillä tiedossa on, että kommunistit järjestivät etenkin lakon alkupäivinä Turussa monenlaisia mielenosoituksia.

Syntyneet mellakat kiristivätkin kaupungin lakkolaisten ja poliisin suhteet äärimmilleen. Suojelupoliisi totesi raportissaan, että lakkolaiset olivat yleensä sitä mieltä, että jos poliisi käski hajaantumaan oli toteltava, ”mutta kun poliisi käytti patukoita ja ratsuja ennen kuin yleisö oli syyllistynyt väkivallan käyttöön, lyöden vielä syyttömiäkin, väkijoukko suuntasi vihansa poliisia kohtaan”. Mahdollisia syytteitä nostettaessa oli myös poliiseja asetettava tuomiolle.⁴²³ Syy tapahtuneesta vieritettiin poliisin harteille, sillä sen katsottiin noudattavan työnantajien tahtoa.⁴²⁴

LSO:n mellakka ja sitä seurannut uusi yhteenotto osoittavat, että kyse yhteenotoissa ei ollut enää pelkästään lakkoon liittyvistä kahinoista. Kommunistit olivat päättäneet yllyttää lakkolaisia tietoisesti käymään poliisia vastaan. Viimeistään tämä osoitti, ettei weberiläistä pakkoyhteisöä enää tunnustettu. Kuten kommunistien lausunnoista käy ilmi, poliisi oli tarkoitus osoittaa lakon vastapuolen, so. työnantajien, edustajaksi. Virkavalta oli lopullisesti menettänyt asemansa valtiovallan edustajana. Kyse ei siis ollut enää siitä, että yhteenottoihin poliisin kanssa olisi ajauduttu lakkotilanteiden yhteydessä, vaan niihin selvästi hakeuduttiin. Tästä kieli esimerkiksi se, että LSO:n mellakan jälkeen seurasi yhteenotto lakkolaisten valmistellessa marssia. Julkiset mielenosoitukset olivat kiellettyjä ilman poliisin myöntämää lupaa. Turussa tätä lupaa ei ollut saatu. Seurasi yhteenotto, jota voi luonnehtia lähinnä tarkoitukselliseksi. Vastaavasti tilanne LSO:lla alkanut lakkolaisten marssiessa, kielloista huolimatta, päin poliisiketjua. Lakkotilanne oli muuttanut käsityksiä lakkolaisten oikeuksista. Kun vielä oli sattunut vakavia yhteenottoja virkavallan kanssa, nähtiin poliisin kiellot ”tahallisenä haitantekona” lakkolaisille. Poliisin valtaa ei enää sisäis-

⁴²² Ilmoitus n. 915-25.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Yleislakon antamia kokemuksia Turun piiritoimiston alueelta 22.4.1956: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Lakkotapahtumat 14.3.1956 ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; TS:n uutiskatsaukset n. 2 ja n. 4, 14.3.1956.

⁴²³ Ilmoitus n. 714-4.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

⁴²⁴ Ilmoitus n. 1540-11.8.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Turun Päivälehti 4.8.1956, ”Yleislakon aikainen LSO:n välikohtaus raastuvassa: 29 henkilöä syytetään kapinasta”; Uusi Päivälehti 4.8.1956, ”Poliisipäällystön hermostuminen LSO:n tapahtumien aiheuttajana”; Nikkilä 1967, 86-87.

Turussa lakkolaiset kertoivat ”varmalta taholta saatuina tietoina”, että kaupungin poliisia oli vahvistettu armeijan kanta-aliupseeristolla, joita poliisivormuun puettuna oli liitetty poliisijoukkoihin. Tämä selitti lakkolaisten mielestä osaltaan poliisien suuren lukumäärän. Ilmoitus n. 689-28.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

tetty, vaan poliisin itsensä katsottiin menetelleen väärin ja käyttäneen väärää menetelmiä. Poliisi oli nyt se "toinen", joka oli ehdottoman väärässä. Lakkolaisten mielestä poliisin olisi pitänyt taipua lakkolaisten tahtoon, ei päinvastoin. Poliisi ei tietenkään voinut tähän suostua. Se valvoi yhteiskunnan etuja, olleikin, ettei se saanut toimilleen todellista tukea. Kaikesta huolimatta poliisi oli osa hierarkista järjestystä, eikä järjestyksenpito ollut sille neutraali käsite. Toisaalta, samat esimerkit osoittavat, että lakkolaisten rintama oli saatu tiiviiksi. Esimerkiksi marssit oli otettu oma-aloitteisesti käyttöön. Ne pitivät yllä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Lakkoa jatkuvasti puolustava retoriikka ja lisääntynyt joukkovoima oli synnyttänyt tiiviin rintaman. Tällöin poliisi saattoi hetkellisesti hajottaa joukon, muttei pystynyt lopettamaan mellakointia. Usko mellakoinnin tehokkuuteen velvoitti lakkolaisia niiden järjestämiseen. Muita keinoja ei enää nähty olevan.⁴²⁵ Mielenkiintoista onkin huomata, että useimmissa tapauksissa yhteenottoihin joutuivat juuri lakkolaiset ja poliisit, eivät työtätekevät ihmiset, vaikka mellakoiden syy monesti oli työssäkäyneissä henkilöissä, joita poliisi puolusti. Lakkolaisille poliisi oli muuttunut työnantajien "juoksupojaksi".

LSO:n mellakat saivat oikeuskansleri Hongan jälleen kerran kiinnittämään huomiota järjestyksen ylläpitoon. Saatuaan mellakkaa seuraavana päivänä tiedon poliisin pahoinpitelystä, hän soitti sisäministeri Väyrykselle, joka ei ollut kuullut asiasta. Tulevaan suurmarssiin viitaten hän totesi, ettei sellaisen järjestäminen ollut viisasta niin kauan kuin lakkolaiset saivat melskata vapaasti. SAK:n oli saatava joukot kuriin ja tuomittava laittomuudet. Väyrynen lupasi ottaa Hongan esittämät seikat harkittavakseen.⁴²⁶ Niin ilmeisesti todella kävi, sillä mihinkään toimiin sisäministeri ei tälläkään kertaa ryhtynyt. Hallituksen toiminta oli yksinkertaisesti lamassa lakkolaisjoukkojen edessä. Vaikka hallitus virallisesti oli asettunut poliisin kannalle, julkisuuteen välittyi toisenlainen kuva.

5.2.2 Lakon osapuolet tarkentavat ohjeitaan

Vaikka joukot oli saatu jo mukavasti liikkeelle SKP:ssä oltiin tyytymättömiä niiden toimintaan sekä lakon kehittymiseen. Puoluetoimikunnan kokouksessa 10.3. organisoitiin koko maahan uusia agitaatioryhmiä. Agitaatiotyössä oli käsiteltävä poliittisia kysymyksiä. Oma propaganda ei saanut olla merkittävästi ristiriidassa SAK:n kanssa. Siis merkittävästi – aiemmin kielto oli ollut ehdoton. Silti yhtenäisyys lakon kaikissa vaiheissa oli välttämätöntä säilyttää ja oli varottava erikoisesti, "etteivät sitä pääse rikkomaan vastustajien ja leskisläisten provokaatioyritykset". Yhteistoimintaa sosialidemokraattien kanssa tuli edelleen tehostaa. Vastoin oikeiston propagandaa oli myös osoitettava, ettei palkkojen korotus ollut inflaation aiheuttaja. Agitaatio oli ulotettava kaikkiin kansankeroksiin: pelkästään työläisjoukkoihin suunnattuna se ei riittänyt vaan oli propagoitava myös sivistyneistöä. Ensi kertaa lakon aikana esille nostettiin myös ajatus työväenpuolueiden yhteisestä vappujuhlasta. Ehdotus ei ollut mitenkään

⁴²⁵ Joukolle ominaisesta käytöksestä esim. Canetti 1998, 20-21, 28-31, 65-68.

⁴²⁶ Honka 1972, 214-215.

poikkeuksellinen, olihan siihen pyritty joka vuosi sotien jälkeen, useimmiten huonolla menestyksellä.⁴²⁷ Lakon aikana näytti avautuvan tilaisuus kauan kai-vattuun yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa.

Kommunistien uudet lakko-ohjeet levitettiin piireihin lähettien avulla 10.–14.3.1956. Suojelupoliisi oli tästä tietoinen. Ohjeissa tuotiin ilmi epäily sociali-demokraattien kyvystä pitää johto käsissään. Kommunistit pelkäsivät mahdollisuutta, että SAK joutuisi ehkä perääntymään vaatimuksistaan, jolloin lakon lopputulos vaarantuisi. Sen vuoksi kehoitettiin ammattiosastoja painostamaan keskuslakkotoimikuntia perustamaan niihin lisäjaostoja eri tehtäviä varten ja ottamaan niihin luotettuja SKP:n miehiä.⁴²⁸

Toisin sanoen, kommunistit tunnustivat etteivät johtaneet lakkoa. Yleisesti ottaen toimintaan ei SKP:ssä oltu tyytyväisiä. Puolueen piirishteerit olivat 14.3. käskynjaolla Helsingissä. Joukkojen liikehtiminen todettiin liian vähäiseksi sekä ote lakkoon ja lakkolaisiin menetetyksi. Samalla keskuskomitea kielsi jyrkästi aiheuttamasta mitään sellaista epäjärjestystä, jota voitaisiin väittää kommunistien tekemäksi. Ohjeet olivat siis selvät. Joukot oli saatava liikkeelle siten, ettei kommunisteja voitu yhdistää mellakoihin. Toisaalta, mahdollista oli, että yhteisrintama haluttiin säilyttää myös mellakoinnissa; oli toimittava yhdessä SAK:n johdon ja sosialidemokraattisten lakkolaisten kanssa. Olihan ilmeistä, että lakon edetessä myös sosialidemokraattiset lakkolaiset olivat vähitellen taipuneet aktiiviseen toimintaan. Kaikesta huolimatta lakon oli tarkoitus pysyä lakkona, sillä SKP:n johdossa todettiin, että ”yleislakon avulla ei voitaisi mitään vallankumousta tehdä eikä asiaa tiettävästi oltu edes siinä mielessä harkittu, kun mitään edellytyksiä sellaiseen ei näyttänyt olevan.”⁴²⁹

Kommunistit olivat koko yleislakon ajan ilmaisseet voimakasta tyytymättömyyttä SAK:n johdon toimenpiteisiin ja monin paikoin vaatineet radikaalimpia otteita. SAK:n ja kommunistien kilpajuoksu oli havaittu muuallakin. Kokoomuslaisen *Jyväskylän Sanomien* saamissa ”vahvistamattomissa tiedoissa” kommunistit olivat jopa suunnitelleet oman ammattijärjestön perustamista SAK:n rinnalle. Näillä puheilla yritettiin painostaa sosialidemokraatteja taipumaan kommunistien linjan taakse, sillä oli väläytelty mahdollisuutta, että muussa tapauksessa SAK hajotettaisiin. Maaseutupitäjien johtavia kommunisteja oli havaittu lähikaupungeissa, joissa he ilmeisesti olivat olleet saamassa ohjeita oman paikkakunnan toimintaa varten. Lisäksi kommunistien oli havaittu kaupungeissa liikuskelevan omissa ryhmissään ja olleen aina paikalla levottomuuksien sattuessa.⁴³⁰

⁴²⁷ Puoluetmk:n ptk:t 10.3., 12.3. ja 13.3.1956: mf63. SKPA, Ka; KK:n siht. ptk. 15.3.1956: Ce. SKPA, Ka; Mikonranta 1985b, 33-35; Salomaa 1964, 92-93.

Näkemyksistä inflaatiosta oli ollut marxilaisten kommunistien kanta Suomessa vuodesta 1947 alkaen. Bergholm 1997b, 453-460.

⁴²⁸ Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Ks. myös Katsaus n. 2/1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja ”piirustuksista”: Hab18. SDPA, TA.

⁴²⁹ Tarkastaja Toimi Arran selostus havainnoista yleislakon ajalta Tampereen piirissä 23.4.1956 ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

⁴³⁰ JS lisälehti n. 1, 9.3.1956, ”Kommentario lakkotilanteesta”; JS:n lisälehti n. 7, 16.3.1956, ”Kommunistit ovat koko...”; TS:n uutiskatsaus n. 3, 16.3.1956; KNL:n tie-

Utuisen voi laskea osin propagandan piikkiin, mutta siinä piili myös tuuden siemen. Kommunististen piirijärjestöjen lakon aikana pitämässä kokouksissa oli havaittavissa skismaa paikallisten osastojen ja puolueen johtoon kuuluvien välillä. Paikallisosastot korostivat yhtenäisen työväestön esiintymisen välttämättömyyttä ja varottivat ryhtymästä harkitsemattomiin toimenpiteisiin. Puolueen johto olisi halunnut toimia kovemmalla linjalla.⁴³¹ SKP:n sisällä oli selviä ristiriitoja toimintalinjasta. Paremminkin kentän tapahtumista perillä olleet paikallisosastot pyrkivät hillitsemään puolueen johdon toimia. Liiallinen mellakointi saattoi vaarantaa joukkojen orastaneen yhtenäisyyden. Vastaavaa ristivetoa oli ollut havaittavissa myös SAK:n organisaatiossa, olivathan paikalliset tahot useissa tapauksissa kieltäytyneet toimimasta ylhäältä saatujen ohjeiden mukaisesti.

Mielenkiintoista kyllä, ensimmäistä kertaa aivan lakon alkupäivien jälkeen kommunistit pitivät toimintaansa epäonnistuneena, vaikka suojelupoliisi ja poliittinen oikeisto syyttivät kommunisteja mellakoihin lietsomisesta. Kommunistien näkemykselle on löydettävissä parikin selitystä. Ensinnäkin, ehkä kommunistit halusivat radikalisoita mellakoita edelleen, so. ottaa maassa vallan lopullisesti joukoille, kuten oikeisto lakon aikana väitti. Olihan joukot todistetusti saatu liikkeelle, mutta ne eivät olleet omaksuneet kommunistien mahdollisesti jyrkkiä päämääriä. Toiseksi, suojelupoliisin arvio kommunistien osuudesta joukkojen johtamiseen oli yksinkertaisesti liioiteltu. Kommunistit eivät omasta mielestään johtaneetkaan lakkolaisia vaan toiminta oli epäonnistunut. Todennäköisesti selitys löytyy molemmista näkemyksistä. Lakon ensimmäisinä päivinä kommunistit olivat saaneet lakkolaiset oman joukkotoimintalinjansa taakse, joten tilanteeseen voitiin olla tyytyväisiä. Mellakoita järjestettiin usein kommunistien aloitteesta. Lakon edetessä myös SAK oli selvästi taipumassa joukkojen liikehdinnän kannalle, jolloin lakkolaiset siirtyivät keskusjärjestön ohjaamalle linjalle, kommunistien jäädessä mellakoiden johtamisesta syrjään. Jos tarkoitus todella oli viedä liikehdintä äärimmilleen, mikä ei ole todennäköistä, voitiin joukkotoimintaa pitää epäonnistuneena. Lakon puolivälin jälkeen kommunistien asema ei siten enää ollut yhtä vahva kuin taistelun alkupäivinä. Arviota tukevat esimerkiksi suojelupoliisin raportit, joissa ei lakon viimeisinä päivinä enää yksinomaan syytetty kommunisteja mellakoihin yllyttämisestä, joskin heitä pidettiin niihin osallisina.⁴³² Syynä saattoivat olla myös SKP:n sisäiset erimie-

doituslehti n. 24, 16.3.1956, "Kommunisteille oma ammattijärjestö": Yleislakko 1956 H2. Koka, PTA.

Erään lakon aikaisen huhun mukaan SAK olisi tarvinnut 17.-18.3. poliisin apua kommunistien kaappausyrityksen torjumiseksi. Poliisi ei kumonnut eikä vahvistanut väitettä. SK:n uutispalvelu n. 29, 22.3.1956, "Kommunistien kaappausuunnitteluja".

⁴³¹ Tarkastaja Toimi Arran selostus havainnoista yleislakon ajalta Tampereen piirissä 23.4.1956 ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

⁴³² Esim. Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Havaintoja yleislakosta 1.-19.3.56 Oulun tarkastuspiiristä: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA. Ilmoitus n. 648-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

lisydyt toimintalinjasta. Kaikesta huolimatta, joukot liikehtivät edelleen voimakkaasti ja käyttivät heille kuulumatonta valtaa.

Eipä silti, kommunistien huoli oli täysin ymmärrettävä. Lakkolaisrintama ei parin viikon jälkeen ollut enää täysin tiivis. Eri puolilla maata oli selvästi havaittavissa, että osa lakkolaisista halusi palata takaisin töihin. Varat alkoivat olla vähissä, eikä pahoin kangerrellut huoltotoiminta ollut päässyt kunnolla käyntiin. Metsätyöt olivat miltei täydessä toiminnassa lakon aikana, sillä alalla työskenteli lakosta huolimatta arvioiden mukaan yli 100 000 miestä. Suurimmat metsätyöt olivat käynnissä Keski-, Itä- ja Pohjois-Suomessa. Pohjois-Suomessa myös monet sahat toimivat täydellä teholla. Lakon puolivälin jälkeen työhön paluu muuttui muutenkin yhä tavallisemmaksi, joskin lähinnä pienemmillä paikkakunnilla. Erityisesti halukkaita löytyi puunjalostusteollisuudessa. Pienet teollisuuslaitokset olivat olleet miltei täydessä käynnissä alusta saakka, eikä maaseudulla yleisesti lakkorajoista juurikaan piitattu.⁴³³

Palkkatyöläisen vastaväitteistä huolimatta "rikkureiden" määrän lakon loppua kohden saattoi odottaa kasvavan entisestään. Lehtien palstoilla käytiinkin kovaa kädenväantöä lakkolaisten määrästä. Kommunistien arvioiden mukaan lakossa oli 700 000 työläistä. Oikeistossa oikea luku oli pikemminkin puolet edellä mainitusta. Kun lakkorintamassa oli selvästi havaittavissa "väsymystä", oikeistolehdet ottivat käyttöönsä perinteisen lakonmurtamiskeinon: uutismonisteiden sivuille alkoi ilmestyä valtavia summia kuvaamaan sitä kansantalouden menetystä, jonka lakko joka päivä maalle aiheutti.⁴³⁴ Pyrittiin aiheuttamaan säröjä lakkolaisten rintamaan. Vastaavasti kommunistit yrittivät nostaa taisteluhenkeä kertomalla suurista lakkolaismääristä.

⁴³³ Työhönpaluuilmoituksia saattoi tosin lukea ainoastaan oikeiston uutismonisteista, mutta myös SAK ja SRL myönsivät metsätyömaiden toimivan lakosta piittaamatta. Sen sijaan Palkkatyöläinen vakuutteli rintaman pysyvän tiiviinä, jopa tiivistyvän entisestään. Esim. Liittotmk:n ptk. 14.3.1956. SRLA, RA; Kirjoittelusta esim. HT n. 6/1956, "Auttaisiko äänestys"; JS lisälehti n. 1, 9.3.1956, "Kommentario lakkotilanteesta"; STK:n tiedoitus n. 6, 11.3.1956: ko 11, STK:n tiedotteita. Lakko1956/SAKA, AyA; STT:n sähkö n. 3, 10.3.1956: ko 11, STT:n sähköet. Lakko1956/SAKA, AyA; TS:n uutiskatsaus n. 4, 10.3.1956, "Töihin palaamisen merkkejä..."; Teollisuuslehden uutismoniste n.1, 15.3.1956, "Työhön haluttaisiin palata, mutta..."; SK:n uutispalvelu n. 15, 14.3.1956, "Töihin palaaminen jatkuu", "Työhön paluu jatkuu"; TS:n uutiskatsaus n. 3, 14.3.1956; TS:n uutiskatsaus n. 3, 16.3.1956; US:n uutiskatsaus n. 1, 14.3.1956, "Lapualla ovat työntekijät..."; US:n uutiskatsaus n. 2, 14.3.1956, "Lakkorintama rakoi-lee"; Kansallinen Tampere n. 2, 13.3.1956, "Erimielisyyksiä SAK:n ja lakkolaisten välillä": H1. Koka, PTA; Vrt. Liittotmk:n ptk:t 12.3.1956: mf 707. SMtLA, TA; Aimo Anttilan puhe 15.3.1956: ko 2, Puheet. Lakko1956/SAKA, AyA; Yleislakko 5.3.1956 (Jkl), "Jalometallityöalalla...", "Kaksinkertaisia lakkolaisia"; Ptl 6.3.1956 (Jkl), "Runsaasti uusia jäseniä liittyy ay-liikkeeseen"; Ptl 18.3.1956 (Jkl), "Motissa"; Ptl 7.3.1956 (Jkl), "Lakkorintama tiivis puunjalostusteollisuudessa"; Ptl 8.3.1956 (Jkl), "Tie- ja vesirakennuslaitoksen virkamiehet fanaattisina..."; Ptl 10.3.1956 (Jkl), "Alaikäisiäkin rikkureita karamellitikkutehtaassa"; Ptl 12.3.1956 (Jkl), "Paperiteollisuus pysähdyksissä sataprosenttisesti", "Työläisliiton jäsenistö uskollinen alkamalleen taistelulle"; Ks. myös Heinonen 2001, 109; lakkolaistarinoina eri puolilta Suomea sama 108-111; Näreikkö & Takalo 1986, 266-267.

⁴³⁴ Lakkolaisia oli todellisuudessa 423 000. JS lisälehti n. 1, 9.3.1956, "Lakon hinta..."; Svensk ungdoms höger nyhetsbulletin n. 10, 15.3.1956, "De strejkandes förluster...": H1. Koka, PTA; Totuus, lisälehti n. 1: ko 11, Totuus. Lakko1956/SAKA, AyA; Lakon aikaisen uutisoinnin yleisperusteista ja osapuolten propagandasta tarkemmin Mietinen 1950, 43-45.

Lakkoväsymys huomattiin myös STK:ssa. Jo lakon alussa antamissaan ohjeissa keskusjärjestö oli kehottanut järjestämään mahdollisuuksien mukaan töitä kaikille halukkaille. Uusissa, 15.3. annetuissa, ohjeissa työhön ottoon suorastaan velvoitettiin – kaikille työhaluisille oli järjestettävä töitä. Työhön tuleville suoritettiin kulloinkin voimassaolevien työehto- tai palkkasopimusten mukaiset palkat. Tämä tarkoitti, ettei työntekijöille suoritettu eikä luvattu muuta kuin silloiset palkat, mutta toisaalta myös sitä, etteivät he mahdollisissa tulevilla palkkajärjestelyissä jääneet huonompaan asemaan kuin lakossa olevat työntekijät. Harkittaessa töiden aloittamista oli huomioitava tekniset mahdollisuudet tuotannolliseen toimintaan. Töitä ei tullut aloittaa, mikäli ei ollut mahdollisuutta jatkuvaan työskentelyyn. Mutta “koska töiden jatkamisella on ensiarvoisen tärkeä merkitys lakonvastaisen toiminnan kannalta ei sen kannattavaisuudelle tulisi panna ratkaisevaa merkitystä.” (Alleviivaus STK:n.)

Paikallisilla ja työpaikan sisäisillä näkökohdilla oli myös huomattava merkitys päätettäessä töiden aloittamisessa. Maaseudulla ja pienemmällä paikkakunnilla oli asiaan paremmat mahdollisuudet samoin kuin pienillä työpaikoilla yleensä. Keskusjärjestö piti suotavana, että sellaisilla paikkakunnilla, joissa töiden aloittamiseen näytti olevan mahdollisuuksia, saataisiin aikaan paikallista yhteistoimintaa työnantajien kesken. Olosuhteista riippuen saattoi kuitenkin joskus olla tärkeitä saada esimerkiksi vain yhdessä paikassa työt käyntiin, johon muissa työpaikoissa voitiin sitten vedota. Töitä aloitettaessa oli kiinnitettävä huomiota työntekijäin turvallisuuteen sekä ilmoitettava työn aloittamisesta paikallisille järjestysviranomaisille. Tästä seikasta oli erityisesti huolehdittava silloin, kun työt aloitettiin työnantajan kehotuksesta.⁴³⁵

Lakon osapuolet alkoivat varustautua tulevaan entistä totisemmin. Työnantajat päättivät ottaa reilun parin vuosikymmenen takaiset menetelmät käyttöön. Tämä oli seurausta lakon pitkästä kestästä, mutta ennen kaikkea lakon saamasta poikkeuksellisesta luonteesta.

5.3 Suurmarssi 16.3.1956

5.3.1 Marssi toteutuu SAK:n ohjeistamana

Lakon edetessä SAK:lle tuli paikallisilta ammattiosastoilta jatkuvasti lisää kyselyjä saada järjestää omilla paikkakunnilla lakkolaisten marsseja. Tarkoitus oli osoittaa työnantajille, ja siinä sivussa muillekin, järjestäytyneen työväen voimaa. Useimmiten ehdottajina olivat kommunistit, jotka muun muassa Kemissä, Oulussa, Tampereella ja Turussa järjestivät oma-aloitteisesti mielenosoitusmarsseja ilman SAK:n lupaa. Kommunistien yleislakon aikana organisoimilla marsseilla järjestys oli aina ollut hyvä. Keskusjärjestö ei kuitenkaan katsonut

⁴³⁵ Menettelyohjeita töiden mahdollisesta aloittamisesta ja järjestämisestä yleislakon aikana 15.3.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka.

aiheelliseksi myöntää paikallisosastoille omia marssilupia.⁴³⁶ Linja oli selkeä. Lakko-ohjeissa pidättäydettiin järjestämästä ulkoilmatilaisuuksia tai mielenosoituksia. Ilmeisesti keskusjärjestössä myös arveltiin lupien myöntämisen tarvoittavan asettumista kommunistien ajaman linjan taa ja omien periaatteiden hylkäämistä. Myönteisempi kanta sinänsä tuskin olisi enää tilannetta muuttanut, olivathan keskuslakkotoimikunnat monin paikoin hyväksyneet kommunisteja jäsenikseen ja SAK:kin tosiasiallisesti myötäili kommunistien linjaa bensasodan aikana. Tai oikeammin, kommunistien ajamasta aktiivisen toiminnan linjasta oli tullut lakon puolivälin jälkeen myös SAK:n linja, vaikkei sitä haluttu julkisesti tunnustaa.

Pian SAK:n oli taivuttava. Se päätti järjestää lakkolaisten suurmarssin koko maassa 16.3. Keskusjärjestössä marssin toivottiin rauhoittavan mielialoja, ja siten lieventävän jännitystä poliisiin ja lakkolaisten välillä. Käytännössä marssi oli SAK:n johdolle pakollinen siksi, että joukot saatiin pysymään omissa käsissä. Kuvaava oli puheenjohtaja Antikaisen lausunto, hänen todetessaan yleislakon luonteeseen oleellisena kuuluvan järjestäytyneen joukkoesiintymisen. Vielä ennen lakkoa ja sen ensimmäisinä päivinä Antikainen oli vastustanut kaikenlaisia katu- ja joukkoesiintymisiä.⁴³⁷

Marssin liittäminen osaksi lakkotaistelua ei ollut mitenkään vierasta. Poliittiset joukkomielenosoitukset sekä marssit olivat, ja ovat edelleen, erilaisten järjestöjen usein käyttämiä painostuskeinoja ja mielenilmaisumuotoja. Kommunistit olivat lakkoillessaan lähestulkoon aina osoittaneet mieltään massakokouksilla ja marssimalla, kuten esimerkiksi Kemin 1949 lakon aikana sekä vappuna yleensäkin. Ja niin kommunistit olivat menettelleet yleislakonkin aikana. Marsseja oli lisäksi nähty sekä vuoden 1905 että 1917 suurlakkojen aikana. Marssilla vuoden 1956 yleislakko voitiin sitoa tiiviisti osaksi työväenliikkeen historiaa ja aiempia suurlakkoja. Sinänsä marssi ei ole ainoastaan poliittisen vasemmiston painostuskeino, käyttihän lapuanliike samaa menetelmää järjestessään talonpoikaismarssin Helsinkiin 1930. Traditiot poliittisessa äärioikeistossa ja vasemmistossa ovat pitkät. Tarkoituserät niin SAK:n, kommunistien kuin lapualaisten marssilla olivat samat: esittää omaa joukkovoimaa sekä painostaa eri tahoja taipumaan haluttuihin päämääriin. Päämäärät mainituilla ryhmillä olivat vain erilaiset. SAK:n eräs tavoite oli saada lakko mahdollisimman pian päätökseen ja sitä katsottiin edesauttavan laajan ja hyvin organisoidun mielen-

⁴³⁶ Esim. SAK:n kltmk:n ptk. n. 13, 9.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Kltmk:n ptk. 6., 8., 10. ja 13.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Oy Wilhelm Schauman Ab:n kirje JAP:n kltmk:lle 8.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n muistio lakon ajalta, 4: ko 4. JAPA, AyA; Ltmk:n ptk. 9. ja 11.3.1956: Cd. SRL8A, JyMA; Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; Tilanne Hyvinkäällä 9.3.1956: H28. SKPUA, Ka; TS:n uutiskatsaus n. 1, 12.3.1956, "Turussa marssi eilen...".

⁴³⁷ SAK:n kannasta suurmarssin suhteen tarkemmin Tvltk:n ptk. 14.3.1956. SAKA, AyA; Muistio Supon toimintaperiaatteesta yleislakon 1956 aikana (pvmtn, ei allekirjoitusta): ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Ptl 16.3.1956 (Jkl), "Käy eespäin väki voimakas: Suuren taistelun periaatteellinen mielenosoitus tänään"; Knoelinger 1959, 188-189. Päivämäärälle osui historiallisesti merkittävä tapahtuma - Venäjän maaliskuun valankumous oli tapahtunut 39 vuotta aiemmin.

osoituksen järjestämisen. Ja mikä tärkeintä, marssit ja niiden aikana käytetyt tunnukset samaistivat lakkolaiset työväenliikkeeseen ja ne vahvistivat samalla joukon yhteenkuuluvuutta ja taistelutahtoa.⁴³⁸

Marssin tultua todeksi kommunistit aluksi epäröivät, mutta taipuivat lopulta sen kannalle. Pelkona oli, että SAK "pilaisi" marssin merkityksen liian passiivisella toiminnalla, so. pelkällä marssimisella. Toisaalta, marssin todennäköisesti oivallettiin tulevan plussaksi ammattiyhdistysliikkeen eikä kommunistien sarakkeeseen. Siksi SKP laati toimintaohjeet omille joukoilleen. Marssin jälkeisiin puhetilaisuuksiin oli saatava kommunistisia puhujia, eivätkä marssin tunnukset saaneet loukata kumpaakaan osapuolta. SKP toivoi myös keskusjärjestön ulkopuolisten järjestöjen osallistuvan marssille.⁴³⁹

SAK:n tiedotustoimikunnan laatimat marssiohjeet vesittivät kommunistien toiveet: marssin ulkomuodon tuli olla kautta maan sama, eikä poikkeuksia annetuista ohjeista ja neuvoista sallittu. Marssin tuli olla yhtenäinen ja voimakas työväen mielenilmaus koko maassa. Paikallisten keskuslakkotoimikuntien tehtäväksi jäi muun muassa suunnitella marssireitti, hankkia soittokunta ja huolehtia marssin ulkonaisesta yhtenäisyydestä. Kulkueeseen saivat osallistua vain ammatillisten järjestöjen liput – muita lippuja ei sallittu. Niin ikään sai käyttää ainoastaan SAK:n keskuslakkotoimikunnan määräämiä iskulauseita. Lapsia ei kulkueeseen saanut ottaa. Kulkueen kärjessä oli Suomen lippu vartiointineen ja airueineen. Sitä seurasivat ammattiosastojen liput vartiointineen, soittokunta sekä marssijat iskulauseineen. Paikallisten keskuslakkotoimikuntien oli huolehdittava, että marssista ja tilaisuudesta tuli ammattiyhdistysliikkeen arvoa ja merkitystä korostava sekä siitä, ettei järjestettävien tilaisuuksien yhteydessä pääsyt syntymään mitään sellaista, mikä olisi vahingoksi palkansaajien taistelulle. Ohjeista ei sallittu poikkeuksia.⁴⁴⁰

⁴³⁸ Lakkoon liittyvistä poliittisista mielenosoituksista esim. Savola 1968, 51-52; Suomalaisen äärioikeiston käyttämistä painostusmenetelmistä esim. Nygård 1982, 114-122; Joukkojen hallinnasta lakon aikana ja yleensäkin Ilmonen 1991, 20; Ihmisen liittymistarve purkautuu lähinnä kolmessa muodossa: epävirallisina ystävyysuhteina, virallisena järjestötoimintana ja ideologisen samastumisena. Littunen 1960, 162.

⁴³⁹ Puoluetm:n ptk. 14.3.1956: mf63. SKPA, Ka.

⁴⁴⁰ Tarkemmin SAK:n ohjeet marssin suorittamisesta: ko 2, Mielenosoitus 16.3. Lakko1956/SAKA, AyA; Vastaavaa tiukkuutta oli noudatettu myös metallin lakossa 1950. Koivisto 1987, 82.

Marssi tuli järjestää Helsingissä Aleksanterinkadulla 16-ruotuisena. Toivo Anttila epäili, mahtuivatko ruodut kadulle yhtä aikaa. TUL:n miehet kävivät asian tarkistamassa – mahtuivat. Marssi myös toteutettiin käytännössä 16-ruotuisena. Tiedotustm:n ptk. 15.3.1956: ko 1; Tiedotustoimikunnan ptk:t. Lakko1956/SAKA, AyA; SAK taistelussa 1956, 40.

Lakkomarssin iskulauseiden tekstit määrättiin koko maassa seuraaviksi: 1. "Käy eespäin väki voimakas...", joka tuli sijoittaa kulkueen kärkeen muita suuremmalla; 2. Vaatimuksemme ovat kohtuullisia; 3. Ei elintason alentamista; 4. Yksimielisyydessä voimamme; 5. Kansantalous koko K a n s a n taloudeksi; 6. Kaikkien palkansaajien etu vaakalaudalla; 7. SAK:ssa turvamme; 8. Malti on valttia; 9. Elinkustannusten nousu korvattava; 10. Perheiden puolesta; 11. Rintamamme on terästä; 12. Yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta; 13. Hintavallattomuus estettävä; 14. SAK, sekä 15. 12 markkaa. Kahdesta viimeisestä iskulauseesta tuli valmistaa lukuisia pieniä kylttejä, ja niitä sai olla paljon, muita vain yksi kappale. Lisäksi kaksikielisille seuduille oli omat iskulauseensa: 1. FFC - En för alla och alla för en; 2. En gång medlem - alltid medlem; 3. Vi håller ordning i led - vi kräver ordning i samhället; 4. FFC - så här skall det ske.

SAK:n työvaliokunta oli päättänyt, että kussakin tilaisuudessa pidettiin vain yksi puhe. Keskusjärjestön toimisto lupautui lähettämään puhujia mahdollisuuksien mukaan eri paikkakunnille. Puheissa oli erityisesti korostettava hintojen korotusten merkitsevän raskasta ja suunniteltua iskuja reaalipalkkoja ja työväestön elintasoja vastaan. Taistelllessaan työnantajia vastaan SAK taisteli tinkimättä oikeudesta työehtosopimuksen parantamiseen. Lakko ei ollut ainoastaan taistelua palkasta. Rintama, jonka porvaristo ja työnantajat olivat marsittaneet taisteluun valtalin kumoamisesta hintojen korottamiseen saakka oli tähdännyt ammattiyhdistysliikkeen nujertamiseen ja työväestön alistamiseen porvariston mielivaltaan. Lopuksi oli korostettava, että taistelulla saadut voitot voitiin turvata vain järjestäytyneille työntekijöille.⁴⁴¹ Puheet oli siis laadittava siten, että ne tiivistivät omaa rintamaa ja ylläpitivät taistelua sekä vetosivat järjestäytymättömiin lakkolaisiin. Vastustajasta luotiin tietoista kuvaa lakkolaisten vihollisena. Ellei todellisiin toimiin ryhdytty, työväki murskattaisiin armotta. Tällainen puhe vetosi kuulijoihin varmasti, etenkin kun lakon vastustajien kanssa oli jouduttu nyrkkitappeluihin useaan otteeseen.

Marssista ja sen jälkeisestä puhetilaisuudesta tuli siis luoda ammattiyhdistysliikkeen mahtava joukkokatselmus, jolla osoitettiin sen johtava asema yhteiskunnassa. Marssilla lakko oli yhdistettävä työväenliikkeen aiempaan toimintaan ja perinteisiin. Ja ennen kaikkea, marssilla tuli yhdistää lakkolaisjoukkoja tiiviiksi rintamaksi, tulihan marssin alkaa joka puolella maata samanaikaisesti ja sen ulkoasun tuli olla yhtenäinen. Painostuskeinona marssin tuli vaikuttaa vastustajien mieliin ja olla selkeä merkki siitä, ettei keskusjärjestö taipunut saneluratkaisuihin, eikä sitä voitu ulkopuolelta ohjailla. Samalla oli tarkoitus osoittaa sekä oikeistolle että kommunisteille, että lakkolaiset olivat yhä SAK:n

Iskulauseet muokkasi lopullisesti valistussihteeri Toivo Anttila. Ehdotuksia marssin iskulauseiksi oli kaikkiaan kolmisenkymmentä. SAK:n määräämät kylttien tekstit mielenosoitusmarssille 16.3.1956: ko 2, Mielenosoitus 16.3. Lakko1956/SAKA, AyA. Iskulauseet olivat siten normaaleja "hengennostatus" lauseita, joskin ne osaltaan kumpusivat ammattiyhdistysliikkeen historiasta.

Lakon aikana voimassa olleessa lippuasetuksessa vuodelta 1934 säädettiin, että Suomen lipun tuli olla muuhun lippuun nähden hallitsevassa asemassa kulkueessa tai juhlatilaisuudessa. Vasemmistolaisen työväenliikkeen suhtautuminen Suomen lippuun oli ollut kansalaissodasta lähtien torjuvaa. Kuitenkin keväällä 1946 esimerkiksi SKDL:ssä hyväksyttiin äänestyksen jälkeen kanta, ettei Suomen lippuun enää tullut suhtautua kielteisesti. Näin siniristilipun rinnalla punaisen lipun taisteluluonteelta katkesi terävin kärki. Sillä ei enää osoitettu valtaa vaan se kuvasti entistä selvemmin yhteenkuuluvuutta. Sosialidemokraattien suhtautuminen Suomen lippuun oli muuttunut neutraaliksi jo aiemmin. Kaihovaara 1991, 56.

Pirjo Kaihovaaran mukaan liput ja kollektiivi kuuluvat yhteen. Lippujen käyttötilanteet ovat usein joukkotapahtumia, mielenosoitus- ja juhlakulkueita, kansanjuhlia tai erilaisia konfliktitilanteita, joissa esiinnyttään ryhmänä. Liput ilmentävät kollektiivisuutta – ne edustavat tietyn yhteisön arvoja ja niiden identiteettiä. Samalla lippu toimii yksilön ja yhteisön välisen näkymättömän siteen näkyvänä osoituksena. Lippujen käyttö edellyttää, että niissä esiintyvät vertauskuvat ovat ainakin jonkin osatekijänsä kautta tunnettuja ja tunnustettuja. Työväenliikkeestä puhuttaessa voimakkain liikettä identifioiva merkitys on lippujen punaisella värillä: punainen väri tekee lipusta aatelipun. Punaiset liput ovat osa työväen poliittisen kulttuurin ilmastoa, sen ulkoista muotoa ja näkyvää arkikäytäntöä. Punainen lippu kuvastaa työväenliikkeelle valtaa ja voimaa sekä herättää muiden huomiota. Kaihovaara 1991, 47-50.

⁴⁴¹ SAK:n ohjeet puheita varten 15.3.1956: Jk10, Lakko 1956. SMLA, TA.

valitseman linjan takana, mikä ei ollut enää aivan totta. Joka tapauksessa, kommunistien haaveet omasta linjasta oli tuhottu – oli tyytyminen SAK:n ohjeisiin. Kemissä vielä yritettiin marssille ottaa mukaan SKP:n, SKDL:n ja SDNL:n liput ja itsetehdyt julisteet. Periksi oli kuitenkin annettava. Osa kommunisteista pitikin marssia vasta ”harjoituksena”, sillä vappuna marssittaisiin todellinen työväenliikkeen marssi.⁴⁴²

5.3.2 Lakkolaisten suuri päivä koittaa

Poliiseille suurmarssin varalta annetuissa radiosanomissa ylipoliisipäällikkö Kiukas varoitti provosoimasta lakkolaisia esimerkiksi keskittämällä liian suuria voimia yleisön näkyviin. Virkavallan tuli toimia rauhallisesti. Reservi piti sijoittaa piiloon pahimman varalta.⁴⁴³ Suojelupoliisi oli varautunut Helsingissä marssiin suurella miehityksellä; yhteensä ”väijyssä” oli 14 miestä.⁴⁴⁴

Marssi alkoi kello 13 koko maassa. Siitä tuli SAK:lle menestys. Järjestys marssin aikana säilyi kaikkialla maassa hyvänä, eikä järjestyshäiriöitä marssin aikana sattunut. Se muistutti kuriltaan miltei sotilasmarsseja, vaikkei tahdissa marssittukaan. Moniruotuiset rivistöt täyttivät kadut ja pysyivät järjestyksessä. Kyltit ja ammattiosastojen lippulinnat olivat edustavasti esillä ja ilmeet olivat päättäväisiä. Kaunis aurinkoinen kevätää suosi marssijoita koko maassa. Suurimmissa kaupungeissa, muun muassa Helsingissä, Tampereella ja Turussa, marssi aloitettiin useammasta paikasta samanaikaisesti ja marssirivistöt yhtyivät suureksi kulkueeksi vähitellen. Joukkojen yhtyminen vaati tarkkaa ajoitusta, sillä liike ei marssijoilla juurikaan ennättänyt lakata. Marssin valmistelu oli siten suuren työn tulos. Helsingissä marssijoukkoa edelsi myös autokulkue, joka kovaäänisin tiedotti joukon saapumisesta katujen risteyksissä. Erinomaisesti sujunut marssin toteutus antoi todella SAK:lle aiheen puhua järjestäytyneen työväen mielenosoituksesta.⁴⁴⁵ Ilmassa oli suuren ’työtaistelujuhlan tuntua’, entisen selostajan sanoja mukaillen.

Väkeä oli runsaasti liikkeellä, joskaan yksimielisyyteen osallistujamääristä ei päästy. *Suomen Sosialidemokraatti* ilmoitti lakkomarssiin osallistuneen Helsingissä 39 000; Joensuussa 3 000; Jyväskylässä 10 000; Kuopiossa 3 000; Lahdessa 4 000; Oulussa 4 500; Tampereella 25 000; Turussa 8 500 sekä Vaasassa 4 000 lakkolaista.⁴⁴⁶ Suojelupoliisin arviot olivat pienemmät: Helsingissä 20 000; Jyväskylässä 3 200; Kotkassa 2 600; Kuopiossa 1 700; Lappeenrannassa 2 200; Mikkelissä 600; Porissa 4 500; Tampereella 7 800; Turussa 7 500 sekä Vaasassa 1 400.⁴⁴⁷

⁴⁴² Liite 2 ilmoitukseen n. 603/56-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Liite 1 ilmoitukseen n. 590/56-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

⁴⁴³ Nikkilä 1967, 90.

⁴⁴⁴ Kulkueen aikainen miehitys 16.3.1956: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA.

⁴⁴⁵ Kuvia marssilta ja sen jälkeisestä puhetilaisuudesta eri puolilta maata esim. SAK taistelussa 1956, 32-56; Kauniskangas 1956, kuvaliite 49, 55, 60-63; Suomen Kuvalehti n. 10-13/1956, 9-12; HS 25.3.1956; US 22.3.1956; SSd 23.3.1956; TKS 23.3.1956.

⁴⁴⁶ Ks. Ptl 17.3.1956 (Hki); SSd 23.3.1956, ”Yhdeksäntoista yleislakon päivää”.

⁴⁴⁷ Esim. Lakkotapahtumat 16.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Viikkosanomat n. 10-11/1956, 32; SK:n uutispalvelu n. 23, 18.3.1956, ”Surutonta kertomaa”.

Kauneus oli katsojan silmässä. Mikkelissä marssijoiden pientä määrää selitti osaltaan se, etteivät kaikki halukkaat osallistuneet marssiin. Suurin osa lakkolaisista tyytyi katselemaan marssia katuviereltä selittäen, että ”tuttavilta olisi sitten jälkeinpäin saanut kuulla ivallisia huomautuksia marssimisestaan.”⁴⁴⁸

Puhuessaan Senaatintorilla lakkomarssin jälkeen useamman kymmenentuhannen kuulijan edessä SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen vertasi käytyä lakkoa vuoden 1905 lakkoon. Käytävässä yleislakossa oli kyse taistelusta työpalkan ja työn kunnian puolesta. Taistelu ei koskenut ainoastaan nykytilannetta, vaan myös palkansaajakunnan tulevaisuutta. Lakolla puolustettiin omaa työtä ja työn arvoa yhteiskunnassa:

”Yleislakko koettelee syvältä niin kansan aineellista kuin moraalistakin kykyä. Näin on kuitenkin parempi, kun se kumminkin on välttämättömyys. Vielä suuremmat vaikeudet olisivat edessämme, jos sallisimme sellaisen ajattelun maassamme saavan valtaa, että järjestäytyneen työväestön ääntä ei kuulla. Seurauksena kansamme tulevaisuudelle ja sisäiselle vapaudelle olisivat tällöin musertavat. Aloittamamme taistelu jatkuu voittoa kohti. Sitä ei voi estää vastustajain propaganda, ei pyrkimys hoitaa maan asioita rikkurivoimin, ei määrättyjen viranomaisten taipumus osoittaa isänmaallisuutta vastapuolta kumartamalla, eikä edes jopa maan ulkopuolelle levinnyt tieto STT:n totuudenrakkaudesta ja sen mukaisesta yleislakkoa koskevistä uutisista.

Maassamme on tällä hetkellä taistelussa yli puoli miljoonaa palkansaajaa. Luulevatko nämä pääomapiirien ja porvarillisten politiikan puotipojat, että työväestön rivit järkkyvät heidän mielitekojensa edessä. Liikkeemme laajat joukot ansaitsevat ihailua ja tunnustusta siitä järjestyneestä taistelusta, jota se on käynyt ja joka ei herromista tunne. Taistelumme voi muodostua nykyistäkin raskaammaksi, mutta se ei meitä lannista. Tämän maan tulee tälläkin kerralla riittävän selvästi osoittaa, että se voi tarpeen tullen nähdä ennen nälkää kuin kieltää oman arvonsa ja oikeuden. En voi vielä sanoa taistelumme päättymisaikaa. Yhden voin kuitenkin sanoa. Se päättyy oikeudenmukaisten vaatimustemme ja järjestömme arvovallan voittoon.”⁴⁴⁹

Puheenjohtaja Antikainen nosti puheessaan ammattiyhdistysliikkeen maan ratkaisevaksi vallankäyttäjäksi. Lakkolaisia puhe luonnollisesti miellytti, mutta vastapuolella puhe tulkittiin jopa avoimeksi taisteluhaasteeksi. Sen katsottiin myös osoittavan, ettei SAK enää piitannut laeista tai yhteiskuntarauhasta, vaan ainoastaan omasta edustaan. Puheessa Antikainen selvästi jakoi lakkolaiset ja lakon ulkopuoliset kahteen ryhmään. Lakkolaiset taistelivat oikean asian puolesta, kun taas vastustajien toimia ei ymmärretty lainkaan. Jako meihin ja mui-

Keskisuomalainen arvioi koko maassa marssiin osallistuneen noin 110 000 ihmistä ja tiedotustilaisuuksiin noin 190 500 ihmistä. KSML 23.3.1956, ”Lähes kolme viikkoa kestäneen yleislakon aikaiset tapahtumat”.

Kaupunkien väkiluvut olivat vuoden 1955 lopussa seuraavat: Helsinki 414 392, Joensuu 24 720, Jyväskylä 33 825, Kotka 27 784, Kuopio 37 910, Lahti 49 497, Lappeenranta 19 781, Oulu 46 730, Pori 47 911, Tampere 111 405, Turku 111 068, Vaasa 40 123. STV 1956, Taulukko 13. Pienemmillä paikkakunnilla marssit kokosivat siten suhteellisesti suuremman osallistujamäärän, arvioijasta huolimatta.

⁴⁴⁸ Ilmoitus n. 648-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

⁴⁴⁹ Eero Antikaisen puhe 16.3.1956 Senaatintorilla: ko 2, Puheet. Lakko1956/SAKA, AyA; Antikaisen puheen vastaanotosta oikeistolehdistä esim. HS:n lisälehti n. 1, 16.3.1956, ”Helsinkiläiset lakkolaiset pitivät tänään...”; Teollisuuslehden uutismoniste n. 3, 17.3.1956, ”Senaatintorilla eilen...”; US:n uutiskatsaus n. 2, 17.3.1956, ”Välikohtauksia eilisessä mielenosoituksessa”; Senaatintorilla todettiin olleen kuulijoita arvioijasta riippuen 25 000–50 000.

hin oli siten selvääkin selvempi. Puhe oli siten osa lakkotaistelua ja rintaman ylläpitoa.

Rauhallisuus Senaatintorilla säilyi miltei loppuun saakka. Järjestyshäiriöitä syntyi lakkolaisjoukon ahdistellessa tilaisuuden aikana erästä miestä, joka ei paljastanut päätään "Kansainvälistä" lauletaessa. Poliisin auttamana mies vietiin poliisilaitokselle turvaan. Perässä seurasi joitakin satoja lakkolaisia, jotka piirittivät asemaa ja vaativat miestä luovutettavaksi lakkolaisille tai ainakin julkisesti nähtäväksi. Näin ei kuitenkaan käynyt. Joukko saatiin poistumaan ilman seuraamuksia.⁴⁵⁰

Pieniä järjestyshäiriöitä sattui myös muualla maassa. Esimerkiksi Savonlinnassa lakkolaiset hyökkäsivät tilaisuuden jälkeen Joensuuhun lähtevän linja-auton kimppuun hajottaen siitä ikkunoita.⁴⁵¹ Vakavin tilanne marssin jälkeen sattui Porissa. Puheen jälkeen lakkolaisjoukko meni erään vanhan naisen kehotuksesta "etsimään rikkureita" linja-autoasemalle, jossa poliisi oli tarkkailemasa tilannetta. Pian eturivissä olleet 16-18-vuotiaat "esikaupunkialueiden nahkakit" alkoivat huutaa ja buuata poliisille, samalla kun "neljännessä ruodusta takana olleet" alkoivat viskellä kiviä ja jääkimpaleita. Tällöin poliisit paljastivat patukkansa ja yrittivät hajottaa joukon siinä kuitenkaan onnistumatta. Virkavallan oli vetäydyttävä takaisin poliisilaitokselle. Väkijoukko seurasi laitoksen edustalle, jonne kerääntyi kaikkiaan noin 2 000 lakkolaista, jotka huutelivat poliiseille ja pitivät laitosta noin kahden tunnin ajan jonkinlaisessa piiritystilassa. Vasta erään SAK:n toimitsijan tultua paikalle ja kehotettua väkijoukkoa hajaantumaa se poistui paikalta. Tapahtuman seurauksena poliisi menetti Porissa täydellisesti arvovaltansa. Esimerkiksi poliisimestari Painion ajettua tapauksen jälkeen kaupungilla olivat siellä vielä olleet metelöitsijät huudelleet hänelle "kompia" ja nimittäneet raha-automaatiksi, koska Painio toimi kaupungissa raha-automaattien rahastajana. Suojelupoliisin mukaan "tämän vuoksi Painio ja 'meidän Johansson' ovat tällä hetkellä vähän liian hermostuneita, jotta he pystyisivät arvioimaan tilanteen oikein".⁴⁵² Kuten suojelupoliisin raportista käy ilmi, poliisia olivat vastustamassa myös teinit. Kyse heidän osaltaan tuskin oli aatteenpalosta, vaan lähinnä "nahkatakien" omasta asenteesta. Virkavallalle tuli tehdä kiusaa, silloin kun siihen tarjoutui mahdollisuus. Kyseessä oli siten puhdas "hauskanpito". Kaikki tämä kuitenkin laski entisestään poliisin nauttimaan arvostusta ja vaikutti negatiivisesti järjestyksen säilymiseen. Myös poliisi alkoi vähitellen suhtautua tilanteisiin entistä vakavammin, mikä osaltaan radikaalisti tilanteita.

⁴⁵⁰ Teollisuuslehden uutismoniste n. 3, 17.3.1956, "Senaatintorilla eilen..."; US:n uutiskatsaus n. 2, 17.3.1956, "Välikohtauksia eilisessä mielenosoituksessa"; Suomen Sosialidemokraatin mielestä syy oli miehessä itsessään. Tämän olisi tullut kunnioittaa toisten tärkeitä arvoja. Jos näin olisi tehty, olisi hattu otettu päästä laulun aikana. SSd 24.3.1956, "Hattu päästä". Lehti ei missään vaiheessa kiistänyt, ettei mainittua selkakausta olisi tapahtunut.

⁴⁵¹ Teollisuuslehden uutismoniste n.3, 17.3.1956, "Lakkolaiset rikkureina", "Auton kimppuun kokouksen päättäjäisiksi".

⁴⁵² Teollisuuslehden uutismoniste n.3, 17.3.1956, "Lakkolaiset rikkureina", "Auton kimppuun kokouksen päättäjäisiksi".

Jyväskylässä osastot kokoontuivat marssia varten lippuineen ja muine tunnuk-sineen Hannikaisenkadun aukeamalle Vaasankadun alapäähän kello 12. Mars-sireitti kulki Hannikaisenkadulta Asemakatua ylös Kauppakadulle, sieltä edel-leen alas Väinönkadulle, jota pitkin noustiin ylös "lihatarkastamon aukosta" Kauppatorille.⁴⁵³

Marssi sujui Jyväskylässä rauhallisesti. Sitä seuraamaan katujen varsille tuli useita satoja ihmisiä. Minkäänlaisia yhteenottoja ei kuitenkaan seurannut, vaan järjestys säilyi hyvänä. Marssiin osallistuneiden määrä vaihteli arvioijien mukaan 3 000–10 000 välillä. Tiedotustilaisuuteen arvioitiin osallistuneen noin 12 000–13 000 ihmistä. Kauppatorilla puhui SAK:n valistussihteeri Toivo Anttila. Puhe tyydytti suuresti lakkolaisia, mutta kaupungin poliisi katsoi Anttilan puheessaan suorastaan kehottaneen lakkolaisia käymään virkavallan kimp-puun. Puheessaan hän muun muassa loihe lausumaan, että käynnissä ollut bensasota veisi bensan tupakansyöttimistäkin. Taistelussa ratkaistiin suomalaisen yhteiskunnan sisäinen arvojärjestys pitkiksi ajoiksi eteenpäin. Se vaati lak-kolaisilta suuria uhrauksia, mutta voittajana sai ammattiyhdistysliike sanella sovinnon ehdot. Lopuksi Anttila kehotti lakkolaisia pysymään rintamassa lop-puun saakka.⁴⁵⁴ Oli itsestään selvää, että kaupungin tulehtunutta ilmapiiriä ei puheella ainakaan parannettu. Joukoille se saattoi toimia jopa suoranaishen vel-voitteena asettua entistä tiukemmin taisteluun paikkakunnan poliisia vastaan.

Marssi kuitenkin saavutti tavoitteensa. Marssin jälkeisenä päivänä järjeste-tyissä lakkotoimikuntien kokouksissa oli havaittavissa päättäväisyyden lisääntyneen. Paikallinen keskuslakkotoimikunta päätti pyytää seuraavaan tiedotusti-laisuuteen esiintymään kuoroja ja soittokuntia yhteislaulun vahvistamiseksi.⁴⁵⁵ Jyväskylän ympäristössä marssi järjestettiin myös Äänekoskella noin 1 000 lak-kolaisen voimin, Vaajakoskelta lakkolaiset osallistuivat Jyväskylän marssiin.⁴⁵⁶ Verrattaessa marssia muihin paikkakuntiin ei eroja ole havaittavissa. SAK oli siis onnistunut tavoitteessaan luoda marssista yhtenäisen, koko maan kattava lakkolaisten mielenilmaus.

⁴⁵³ Kltmk:n ptk. 15.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Toimikunnan ptk. 15.3.1956: Ca4. Jpa35A, JyMA; Ptl 16.3.1956 (Jkl), "Ay-väen mielenosoituspäivä tänään perjantaina Jyväsky-lässä"; Ptl 17.3.1956 (Jkl), "Eilinen joukkojenkatselmus".

⁴⁵⁴ JAP:n muistio lakon ajalta, s. 6: ko 4. JAPA, AyA; Kuvia Jyväskylän marssilta esim. Tapiola 1968, 288; SAK taistelussa 1956, 47; Kauniskangas 1956, kuvaliite 61; Lakko-tapahtumat 16.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SÜPOA; Keski-Suomen Poliisi-en yhdistyksen kirje Suomen Poliisiliitolle 27.3.1956: Lähteneet kirjeet. KPYA, JPA; Ptl 17.3.1956 (Jkl), "Mahtava mielenosoituspäivä eilen Jyväskylässä ja kaikkialla maassa".

Palkkatyöläinen arveli marssilla olleen 5 000 ja puhetilaisuudessa noin 10 000 lakko-laista. SKDL sai samansuuntaisia lukuja. SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jä-senille n. 21, 17.3.1956, "Jyväskylän työläisten mahtava voimanosoitus": Yleislakko-tiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; Toimintakertomus 1956: Db1. Valmet74A, JYMA; Anttilan puheen vastaanotosta lue JS:n lisälehti n. 8, 17.3.1956, "Mielenoi-tusmarssit ja -kokoukset".

⁴⁵⁵ Kltmk:n ptk. 17.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Puutyöntekijäin osasto 166 yleiskokoukses-sa puolestaan kehoitettiin työväestöä keskittämään kaikki ostokset työväen osuus-kauppoihin ja vakuutukset työväen vakuutuslaitoksiin. Porvariliikkeitä oli kartetta-va. Yleiskok. ptk. 17.3.1956: Cd. Jpa166A, JyMA.

⁴⁵⁶ Ltmk:n ptk. 15. ja 16.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA; Mikonranta 1985a, 155; Ptl 17.3.1956 (Jkl), "1 000 henkeä Äänekoskella mielenosoitusmarssissa".

SAK:n kannalta marssin jälkeen eri puolilla maata sattuneet yhteenotot olivat ikäviä. Vaikka ne eivät suoranaisesti itse marssiin tai puhetilaisuuksiin liittyneetkään, ne tarjosivat vastustajille jälleen yhden asean, jolla voitiin osoittaa, ettei keskusjärjestö hallinnut joukkojaan. Toisaalta, marssin menestys myönnettiin myös poliittisessa oikeistossa; ei suoranaisesti vaan mainitsemalla, ettei ongelmia ilmennyt. Niin valitettavia kuin sattuneet yhteenotot olivatkin, eivät ne pystyneet himmentämään marssin merkitystä työväenliikkeelle, lakkolaisille ja keskusjärjestön johtajille. Se oli kaikkien osapuolten myönnettävä.

5.4 Avustustoiminta yleislakon aikana

Pitkittynyt yleislakko aiheutti lakkolaisille taloudellisia vaikeuksia. SAK:ssa ei alun perin ollut varauduttu maksamaan lakkoavustuksia, sillä lakon ei uskottu kestävän kovinkaan kauan. Toisaalta, keskusjärjestön mahdollisuudet avustusten maksamiseen olivat erittäin rajalliset, suorastaan olemattomat. Minkäänlaisia lakkokassaa ei ollut, vaikka yleisesti niin luultiin. Huollosta muodostui ongelma, sillä SAK:n liittojen säännöt edellyttivät avustusten saantia. Vaikeutena vain oli, ettei yhdelläkään liitolla ollut varaa yleislakon kaltaisen lakon aikana maksaa avustuksia täysimääräisinä.⁴⁵⁷

Ensimmäisen lakkoviikon lopulla SAK:ssa havahduttiin. Lakko ei näyttänytkaan menevän nopeasti ohi vaan siitä näytti tulevan pitkä taistelu. Kentältä kuulunut nurina lakkoavustusten puutteesta kantautui SAK:n korviin. Lakkolaisten huollolla oli tarkoitus rauhoittaa ajoittain kireäksi muodostuneita mielialoja. Päätös taloudellisen tuen järjestämisestä lakkolaisille tehtiin 6.3. Suurperheisille (vähintään 3–4 lasta) myönnettiin 3 000–5 000 markan lainoja, jotka paikalliset ammattiosastot myönsivät omista varoistaan ja jotka liitto korvasi heti postin kulun alettua. SAK kehotti paikallisia keskuslakkotoimikuntia myös järjestämään ruoanjakelua joko rakennusosastojen kautta tai yhdessä muiden osastojen tai keskuslakkotoimikuntien kanssa. Keskusjärjestön päätös oli tehty rakennusliiton aloitteesta. Tarkoituksena oli, että ruokailussa kävivät vain ne, jotka apua enimmäin tarvitsivat, järjestäytymättömät mukaan lukien. Lisäksi ruoka-avustuksia kehoitettiin keräämään maaseudulta ja kauppa- ja kauppaliikkeistä, jopa pientä painostusta käyttäen. Kiertokirjeessään 9.3. SAK pyysi liittoja viestittämään osastoilleen, että ennakoavustuksia myönnettäisiin tarkoin harkiten

⁴⁵⁷ Tvlk:n ptk. 9.3.1956. SAKA, AyA; Haatanen 2001, 69; Lindblom 1981, 235; Rantanen 1974, 186.

Paikallistasolla SAK:lla uskoteltiin olevan "taisteluvaroja" säästössä jopa miljardeja, koska keskusjärjestö ei aiemmin ollut avustuksia jakanut. Siksi SAK:n pidättyväinen kanta närkästytti lakkolaisia. Esim. kuukausikok. ptk. 11.3.1956: Ca6. RTL51A, JyMA; Veikko Hiltusen haastattelu 6A: Muistelma-arkisto, Ka.

kuittia vastaan. Summa tuli huomioida mahdollisesti myöhemmin tapahtuvasa lakkoavustusten jaossa.⁴⁵⁸

SAK:oa kuitenkin huoletti paikallisten keskuslakkotoimikuntien huoleton avustusten ja ostokorttien jakaminen ja se lähetti uudet ohjeet 15.3. Niissä perusteltiin tarkoin, keille ostokortteja oli myönnettävä. Kirjeen lopuksi keskuslakkotoimikunnille muistutettiin, ettei niillä ollut oikeutta tehdä velkaa enempää keskusjärjestön kuin sen jäsenliittojenkaan nimiin. Omia varoja sai toki jakaa. Ostokorttien rahoitus hoidettiin siten, että osuuskaupat laskuttivat lunastamansa ostokortit SAK:lta, joka myöhemmin peri liitoilta niiden osuuden.⁴⁵⁹

Lakon kestäessä keskusjärjestössä tajuttiin, että lakkolaisten rintaman pysyminen tiiviinä vaati muutakin kuin puhetta. Huollon järjestäminen oli ehdottoman tärkeätä lakon onnistumisen kannalta. Se osoitti, että tiukan paikan tullen ammattiyhdistysliike kantoi vastuuta joukoistaan. Samalla se tiivistä joukkoja entisestään ja lisäsi keskusjärjestön kannatusta. Lakkolaisten huoltaminen oli eräs keino ylläpitää joukkojen taistelumieliä, joka eittämättä alkoi paikoin horjua loputtomalta näyttäneen lakon jatkuessa.

Keskusjärjestön jäsenliitot veloitettiin osallistumaan avustusten järjestämiseen. Vaikeuksia useimmille liitoille tuotti varojen puute. Avustuksia varten perustettiin yhteinen rahasto, johon eri liitot suorittivat määrärahan suhteellisesti jäsenmääränsä mukaisesti. Liitot toimittivat omille jäsenyhdistyksilleen avustuksensa ostokortteina Osuustukkukaupan (OTK) alaisiin liikkeisiin. SAK suoritti niiden liittojen osuuden, jotka eivät taloudellisista syistä voineet sitä itse maksaa.⁴⁶⁰ Avustuskriteerejä jouduttiin kuitenkin tiukentamaan normaalista, sillä tukea voitiin antaa vain suurimmassa hädässä olleille lakkolaisille. Esimerkiksi Suomen Työläisliitto (STL) maksoi avustuksia yli kolme miljoonaa markkaa, mutta ne riittivät vain noin neljännekselle liiton jäsenistä. Yksin STL:n ei tarvinnut osaansa hoitaa, sillä se sai tukea pohjoismaisilta veljesjärjestöiltä useita miljoonia. Niinpä liitto päättikin jakaa vielä ylimääräisiä avustuksia.⁴⁶¹ Varrakkaimmista liitoista esimerkiksi Suomen Rakennustyöläisten Liitto maksoi avustuksia miltei 13,5 miljoonaa markkaa. Lakon aikana SRL sai tukea muun muassa Tshekkoslovakiasta, Ranskasta ja Italiasta.⁴⁶² Tukea ulkomailta saivat

⁴⁵⁸ SAK:n päätös taloudellisen tuen järjestämisestä 6.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; SAK:n kiertokirje n. 11, 9.3.1956: ko 2, Lähteneet kiertokirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; Liittotmk:n ptk. 7.3.1956. SRLA, RA.

Tekstissä mainitut summat olivat vuoden 2003 rahassa noin 70–120 euroa.

⁴⁵⁹ SAK:n kiertokirje n. 12, 15.3.1956: ko 2, Lähteneet kiertokirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; Liittotmk:n ptk. 19.3.1956: Cc3, mf126. KNLA, Ka.

⁴⁶⁰ SML:n kiertokirje n. 15, 16.4.1956: Dc4. SMLA, TA; Kokoomuksen Nuorten Liiton tiedotuslehti n. 22, 15.3.1956, "Uutisia maaseudulta", "Tietoja maaseudulta": H1. Koka, PTA.

Sosialidemokraattien mukaan OTK oli ajautumassa vaikeuksiin, sillä sen säästöjä oli nostettu lakon aikana huomattavan paljon. Samoin esimerkiksi lakon alussa rajatonta luottoa luvannut Oulun osuuskauppa joutui lopettamaan luotonannon jo ensimmäisen viikon jälkeen varojen loppuessa. Eduskuntaryhmän ptk. 16.3.1956: mf 32. SDPA, TA.

⁴⁶¹ Liittotmk:n ptk:t 20. ja 27.3.1956: mf53. STLA, TA.

⁴⁶² Rakentaja 29.3.1956, "Yleislakon avulla yhtenäinen työväestö löi suurpääoman hyökäyksen"; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 57-58.

myös muun muassa Suomen Kumi- ja Nahkatyöväen liitto (KNL) ja Suomen Maaseututyöväen Liitto (SML) sekä useat muut liitot.⁴⁶³ Ulkomailta saatu tuki osoittaa, että työläisten etu ei tuntenut rajoja: työväenaate oli todellakin kansainvälinen. Saatu tuki saattoi myös vahvistaa yleislakkolaisten rivejä, sillä sen kautta voitiin samastua osaksi hyvin laajaa joukkoa.

Suurimman pulmakysymyksen avustukset muodostivat Suomen Metallityöväen Liitolle (SML). Liiton säännöt sallivat lakkoavustusten maksamisen vain liittotoimikunnan hyväksymissä lakoissa. Yleinen lakkoavustusten maksaminen ei ollut myöskään mahdollista, sillä posti oli lakossa, eikä postimiesliitto suostunut siirtomaksujen kuljettamiseen. Metalliliiton liittotoimikunta totesi lakon alkaneen SAK:n päätöksellä, jolloin keskusjärjestön keskuslakkotoimikunta oli velvollinen päättämään myös lakkoavustusten maksamisesta. SAK:n työvaliokunnan ohjeissa jokaiselle jäsenliitolle määrättiin samansuuruiset lakkoavustukset, koska kaikilla liitoilla ei ollut varaa suorittaa sääntömääräisiä avustuksia jäsenistölleen. Siten metalliliiton osuus lakkoavustusten määrästä muodostui huomattavan suureksi, sillä sen vastattavaksi tuli noin viidennes koko avustuskassasta.

Keskusjärjestössä kerta-avustukseksi lakkolaisille suunniteltiin 500–1 000 markkaa. Summia pidettiin metalliliitossa kuitenkin niin pieninä, ettei niistä ollut todellista apua. Siksi varat oli säästettävä tulevaisuutta varten. Liitossa ei oltu halukkaita maksamaan korvauksia SAK:n aloittamassa lakossa. Lisäksi valitettiin, että osa liitoista kaikesta huolimatta antoi kehoitettua suuremman avustuksen omaa arvoaan kohottaakseen. Siksi metalliliiton jäsenistössä vaadittiin sääntömääräisiä avustuksia. Tämä olisi merkinnyt metalliliiton vetäytymistä sovitusta järjestelmästä, mikä olisi huomattavasti heikentänyt varattomien liittojen mahdollisuuksia selviytyä taistelusta ”ehjin rintamanosin”. Liiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström ilmoitti käyneensä taloudenhoitaja Allan Vainion kanssa Luulajassa neuvottelemassa tilanteesta Ruotsin sisarliiton kanssa. Vastaus oli ollut tyly. Jotakin apua voitiin saada, mutta tilannetta vaikeutti Tanskan liiton lakko. Norjassa lakko oli alkamaisillaan. Jos Tanskan liiton lakko kestäisi kuukauden, oli Ruotsin liiton tuettava sitä: rahoja ei saanut tuhjata 2-3 viikon lakon takia. Lopulta metalliliitto taipui SAK:n tahtoon ja maksoi osuutensa, noin 10 miljoonaa markkaa.⁴⁶⁴

⁴⁶³ Liittotmk:n ptk. 19.3.1956: Cc3, mf126. KNLA, Ka; Liittotmk:n ptk:t 12.3, 21.3. ja 27.3.1956: mf 707. SMtLA, TA; Ptl 12.3.1956 (Jkl), ”Totuus selviää”.

⁴⁶⁴ Puheenjohtaja Liljeström huomauttikin, että jäsenet vaativat usein joukkovoiman käyttämistä, ”mutta heti kun lakko on kestänyt muutaman päivän, pyytävät he avustuksia”. Liittotmk:n ptk. 8. ja 23.3.1956: Cc19. SMLA, TA; Liittovaltuuston kok. pika-
kirjoitusptk. 25.6.1956: Cb6/Cb34. SMLA, TA; Kertomus Suomen Metallityöväen Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 21; Metalliliitto pyysi vielä lainoppineen lausunnon liiton velvollisuudesta maksaa avustuksia SAK:n julistamassa lakossa. Lausunnon mukaan ”liittotoimikunnalla ei ole ollut valtuuksia yleislakon aikana ryhtyä soveltamaan sääntöjen 13§:n edellyttämien lakkoavustusten jakamista eikä liiton sääntöjen mukaan näitä avustuksia voida myöskään suorittaa sen jälkeen, kun lakko on päättynyt, taannehtivasti.” Varatuomari Kesäsen lausunto 6.4.1956: Jk10, SAK:n lakkotoimikunnan pöytäkirjat. SMLA, TA. Kaikesta huolimatta avustukset kuitenkin maksettiin.

Lakkolaisia kehoitettiin avustamaan muutenkin kuin rahallisesti. Sosiaalidemokraattinen Suomen Pienviljelijäin Liitto (SPVL) toivoi jäsentensä avustavan elintarvikkein lakkolaisia sekä maaseudun vähävaraisia, sillä monet pienviljelijät olivat käyneet palkkatyössä ennen lakkoa. Kehotus menikin perille, sillä eri puolilla maata paikalliset talonpojat toimittivat elintarvikeavustuksia lakkolaisille. Auttamishalu oli korkealla erityisesti Kymenlaaksossa.⁴⁶⁵

Myös työväenpuolueet kantoivat kortensa kekoon. Sekä SDP:n että SKDL:n eduskuntaryhmä myönsivät 100 000 markan lakkoavustuksen SAK:lle. Lisäksi ryhmät toimittivat keräyksen, johon jokaisen edustajan toivottiin antavan 10 000 markkaa.⁴⁶⁶ Myös monet lakon ulkopuoliset liitot kehottivat jäseniään auttamaan lakkolaisia. Avustuksia tuli myös yksityisiltä järjestöiltä ja yhteisöiltä. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto jakoi ruokaa lakkolaisten lapsille. Myös kirkot ja sosiaaliset järjestöt avustivat lakkolaisia.⁴⁶⁷

Lakko koettiin siis yleisenä yksilöiden elämää hankaloittavana tekijänä. Siksi myös kirkot osallistuivat lakkolaisten huoltoon. Erilaisten järjestöjen osallistuminen oli omiaan vähentämään yhteiskunnassa lakon aikana vallinnutta jännitettä. Lakon ulkopuolisten liittojen auttamishalu puolestaan kertoi solidarisuudesta muuta työväestöä kohtaan – koskaan ei tiennyt, milloin kohtasi itsensä vastaavassa tilanteessa. Työväki piti lakon aikana tiukasti yhtä.

Ensimmäisen lakkoviikon jälkeen ruokahuolto saatiin jotenkin käyntiin. Vastuun otti rakennusliitto, jonka paikallisosastojen johdolla perustettiin lakkolaisten huoltopisteitä. Itse ruokahuollon järjestäminen saaduista avustuksista jäi useimmiten naisten hoidettavaksi. Suuren työn lakkolaisten ruokahuollossa tekivät erilaiset työläisnaisjärjestöt. SNDL kehotti naisia osallistumaan lakkoon aktiivisesti työläisenä sekä tukemaan taistelua perheenäiteinä niin, ettei naisista muodostunut lakon heikkoa rengasta. Monilla paikkakunnilla naiset osallistuivat lakkovartiointiin ja valistustyöhön. Naiset pyrkivät olemaan aloitteellisia saadakseen lakkotoimikunnat huolehtimaan erikoisesti myös toisten naisten mukanaolosta, ja järjestämään heille omia valistus- ja virkistystilaisuuksia. SNDL:n arvion mukaan parhaiten kommunistien ajama yhteistoiminta sosiali-

Avustussummat vaihtelivat kaupungeittain ja liitoittain. Keskimääräinen avustus oli joitakin satoja markkoja. Ilmoitus 13.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. Koka, PTA; JS:n lisälehti n. 6, 15.3.1956, "Lakkoavustusten suuruus".

465 Tekstissä mainitut summat olivat vuoden 2003 rahassa noin 12–24 euroa. Yhteenveto 24.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Ptl 14.3.1956 (Jkl), "Elintarvikeavustusta maaseudun vähävaraisille"; Ptl 18.3.1956 (Jkl), "Myös pienviljelijä on palkkatyöläinen: pienviljelijät tukevat SAK:ta"; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 6, 6.3.1956, "Pienviljelijät tukevat lakkolaisia": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n.19, 15.3.1956, "Pienviljelijät ja pienyrittäjät auttavat": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

466 Eduskuntaryhmän ptk 13.3. ja ryhmän tvlk:n ptk. 13.3.1956: mf32. SDPA, TA; Kansandemokraatit toivoivat, että juopa maaseudun ja kaupunkien väliltä poistuisi lakon aikana. Eduskuntaryhmän ptk:t 8. ja 16.3.1956: mf23. SKDL eA, Ka.

467 Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Esimerkillisiä ylioppilaita"; Ptl 18.3.1956 (Jkl), "Vetoamus talonmiehille avustaa lakkolaisia"; PS 25.3.1956, "Lakkolaisten lapsille ruokajakelu Mannerheim-liiton toimesta".
Tekstissä mainitut summat olivat vuoden 2003 rahassa noin 240 ja 2 400 euroa.

demokraattien kanssa onnistui avustustoiminnan yhteydessä, useimmiten demokraattisten naisten aloitteesta. Molempien työväenpuolueiden naiset toimivat avustusten jaossa yhdessä muun muassa Helsingissä, Jyväskylässä, Kuopiossa, Oulussa, Porissa, ja Raumalla.⁴⁶⁸

Suurimmista kaupungeista Turku tarjosi apuaan lakkolaisille. Paikallinen keskuslakkotoimikunta oli pyytänyt kaupunkia jakamaan ruokaa hädänalaisille. Vastaus oli kielteinen, mutta kaupunki oikeutti sosiaalilautakunnan yleisten huoltoperiaatteiden mukaisesti avustamaan lakon seurauksena vaikeuksiin joutuneita ja tässä tarpeen mukaan käyttämään myös eräitä kaupungin kansakoulujen keittiöitä. Turun sosiaalilautakunta päättikin, äänestyksen jälkeen, ryhtyä jakamaan 15.3. alkaen lakossa olevien perheiden lapsille ja vaimoille lakkotoimikunnan valmistamaa lämmintä ruokaa. Kaupunki toimi viisaasti, sillä merkittävänä tekijänä mellakoihin vaikuttivat lakosta aiheutuneet taloudelliset vaikeudet. Ne kiristivät mielialoja ja aiheuttivat vastakkainasettelua. Lakkolaisten avustaminen rauhoitti tilannetta kaupungissa huomattavasti.⁴⁶⁹

Jyväskylässä päävastuun lakkolaisten huollon käytännön toteutuksesta kantoi rakennusalan lakkotoimikunta, joka sai toiminnalleen avustusta keskuslakkotoimikunnalta. Lisäksi jokainen halukas ammattiosasto sai omalla kustannuksellaan jakaa ruokaa jäsenilleen. Keskuslakkotoimikunnan alaisuuteen perustettiin erillinen huoltojaosto keräämään avustuksia ja koordinoimaan niiden jake-
lua. Huoltoasiamiehiksi valittiin Arvo Knuutinen sekä Niilo Hämäläinen. Jaostoon valittiin myös Rauha Ilonen sekä Toivo Kuivanen. Paikallisia ammattiosastoja kehoitettiin tekemään lahjoituksia perustetulle jaostolle. Tämän lisäksi poliisilta anottiin lupaa suorittaa keräys lakkolaisten tukemiseksi. Tarkoituksena oli, että JAP:n varoja ei jaettu järjestäytymättömille lakkolaisille vaan heitä tuettiin keräyksistä saaduilla varoilla. Ratkaisevaa oli kuitenkin hädänalainen asema, ei liittoon kuuluminen. Lupa myönnettiin 125 listalle. Keskuslakkotoimikunta ehdotti myös Osuuskauppa Mäki-Matille, että se antaisi lakkolaisille luottoa "naapurin takauksella".⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Kertomus SNDL:n työstä syksyn 1954 jälkeen ja liiton nykyisestä tilasta ja tehtävästä 2/1957: Db1. SNDLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n.19, 15.3.1956, "Yhteistyön avulla voittoon": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

Soppatykkeitä ruoan valmistukseen anottiin puolustusvoimilta. Ajoissa tullessiin pyyntöihin suostuttiin, mikäli vuokraaja sitoutui suorittamaan kenttäkeittiöstä puolustusvoimille määräysten mukaisen vuokran sekä muut mahdolliset kustannukset. Lähemmistä yksityiskohdista puolustusministeriö kehotti sopimaan paikallisten varuskuntien kanssa. Esim. Kirje SAK:lle 7.3.1956, n. 996/53/Sot./56: De13, T22220. PMA, SARK; Kirje Kuusankosken AP:lle 23.3.1956, n. 1122/53/Sot./56: De13, T22220. PMA, SARK.

⁴⁶⁹ Turun piiritoimiston muistio n. 3/56, 3.4.1956: ko Mta. SUPOA; Yleislakon avustustoiminnasta lue myös Keitele 1979, 245-250; Kauniskangas 1956, 107-109; Vastaavasti Raumalla kaupunginhallitus myönsi lakkolaisille 100 000 markan avustuksen. Oikeisto valitti päätöksestä. TS:n uutiskatsaus n. 4, 13.3.1956; TS:n uutiskatsaus n. 1, 15.3.1956; Ptl 14.3.1956 (Jkl), "Turun kaupunki avustaa lakkolaisia"; SK 23.3.1956, "Rauman kaupunginhallitus myönsi 100.000 markkaa lakkolaisille".

⁴⁷⁰ Kltmk:n ptk. 9., 10. ja 13.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Osastojen edustajien neuvottelukok. ptk. 9.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ltmk:n ptk. 11.3.1956: Cd. SRL8A, JyMA; JAP:n muistio lakon ajalta, 4: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n tvlk:n ptk. 11.3.1956: ko 4. JAPA,

Rakennustyöläisten organisoimia ruoanjakelupisteitä avattiin 12.3. alkaen muun muassa Kivistölle, Valorinteelle, Tikkaan sekä Rajakadulle kaupungin työmaalle. Vähitellen ammattiosastoilta alkoi virrata rahaa perustetulle huoltojaostolle. Saaduista varoista huolimatta keskuslakkotoimikunta päätti kuitenkin antaa avustusta vain sellaisille, jotka eivät sitä muualta saaneet. Avustuskortti vahvistettiin saajan nimellä ja anojalta vaadittiin myös oman ammattiosaston suostumus. Huoltojaoston osastoilta samaa keskimääräinen avustussumma oli noin 10 000 markkaa.⁴⁷¹

Huoltotilanteen parantamiseksi keskuslakkotoimikunta päätti kääntyä kirjeitse myös yhteisöjen puoleen. Jyväskylän kaupunkiseurakunnalta anottiin 100 000 markkaa hädässä olevien lakkolaisten suurperheiden auttamiseksi. Seurakunta myönsikin diakoniavaroista pyydetyn summan. Niinpä keskuslakkotoimikunta anoi samansuuruista avustusta myös maaseurakunnalta. Sieltäkin vastattiin myöntävästi, tosin avustettaviksi hyväksyttiin ainoastaan seurakunnan alueella toimineet lakkotoimikunnat.⁴⁷² Lisäksi monet paikalliset liikkeet tukivat lakkolaisia eri tavoin. Lakkolaisia tuettiin myös järjestämällä tansseja, joiden tuotto meni avustustoimintaan. Maaseudulta pienviljelijät lähettivät ruokaavustuksia päivittäin. Lahjoituksia tuli myös SAK:oon kuulumattomilta ammattiosastoilta.⁴⁷³

Osastot jakoivat ostokortteja jäsenilleen Mäki-Mattiin. Suuruudet vaihtelivat muutamasta sadasta yli tuhanteen markkaan. Miltei kaikki ammattiosastot tukivat rakennustyöläisten järjestämää ruoanjakelua. Samalla tähdennettiin, että palvelua käyttäisivät vain ne, joille se oli ehdottoman välttämätöntä. Jäseniä pyydettiin osallistumaan vapaaehtoisesti ruoanjakelun järjestämiseen, ettei toiminta olisi jäänyt vain rakennustyöläisille. Huoltopaikoille asetettiin myös

AyA; Schaumanin ltmk:n ptk. 8., 10. ja 12.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Ptk:t 15.4. ja 27.5.1956: Ca1. Sel16A, JyMA.

⁴⁷¹ JAP:n tvlk:n ptk. 11.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Klmtk:n ptk. 12. ja 13.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ptk. 13.3.1956: Ca1. SRL8A, JyMA; Ltmk:n ptk. 14.3.1956: Cd. SRL8A, JyMA; Ptk. 14.3.1956: Ca4. SVML8A, JyMA; Suurimman yksittäisen lahjoituksen teki Valmetin tehtaiden ammattiosasto 74, joka lahjoitti lakkolaisten avustustoimintaan yhteensä 160 000 markkaa. Os:n tiedotuskok. ptk. 16.3.1956: Cb1. Valmet74A, JyMA.

⁴⁷² JAP:n tvlk:n ptk. 11.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Klmtk:n ptk. 12. ja 14.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n klmtk:n kirje Jyväskylän ksrk:n kirkkohallintokunnalle 12.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ote Vaatetyöntekijäin am.os. 19:n toimikunnan kok. ptk:sta 12.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ptk. 12.3.1956: C1. JksdyA, JyMA; JAP:n klmtk:n kirje Jyväskylän msrk:n kirkkovaltuustolle 14.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Kirkkovaltuuston ptk. 13.3.1956: Cc2/II. KVA, JKsrk; Kirkkovaltuuston ptk:t maaliskuulta 1956: Cc2/II. KVA, JMSrk; JAP:n klmtk:n kirje Jyväskylän ksrk:n kirkkohallinnolle 19.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Jyväskylän ksrk:n taloustoimiston kirje JAP:n klmtk:lle: ko 4. JAPA, AyA; HS:n lisälehti n. 2, 15.3.1956, "Jyväskylän kaupunkiseurakunnan taloudenhoitaja..."; JS:n lisälehti n. 9, 19.3.1956, "Jyväskylän maaseurakunnan..."; TV 23.3.1956, "Jyväskylän maaseurakunta avustaa lakkolaisia".

Apua pyydettiin myös Pelastusarmeijalta, Vapaakirkolta, Nisulan Osuuskassalta sekä Ortodoksiselta seurakunnalta. Klmtk:n ptk. 17.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n klmtk:n kirje Nisulan Osuuskassan hallitukselle 19.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n klmtk:n kirje Ortodoksiselle kirkkokunnalle 19.3.1956: ko 4. JAPA, AyA.

⁴⁷³ Schaumanin ltmk:n ptk. 15.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Ltmk:n ptk. 7.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA; Ptk. 13.3.1956: ko 5. JsdnA, JyMA; Schaumanin ltmk:n yl. kok. ptk. 14.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Avustuksia lakkolaisille"; Rantanen 1974, 183-184.

vartijat, jottei apua käytettäisi väärin.⁴⁷⁴ Päävastuun ruoanjakelusta kantoivat molempien työväenpuolueiden naiset, minkä lisäksi myös paikalliset nuorisjärjestöt osallistuivat lakkolaisten huoltoon. Ruoanjakelun yhteydessä vaihdettiin useimmiten kuulumisia ja levitettiin lakon johdon antamia tiedotuksia. Jyväskylän ympäristössä ruokaa jaettiin myös Äänekoskella.⁴⁷⁵

Ammattiosastot avustivat toisiaan myös suoraan omista varoistaan, ohi keskuslakkotoimikunnan. Periaatteena oli, että tällöin avustus annettiin vain pahimmassa taloudellisessa asemassa olleille. Tällaisille henkilöille pyrittiin järjestämään myös lainoja.⁴⁷⁶

Paikallistason esimerkit osoittavat, että huoli lakkolaisten toimeentulosta oli suuri. Vaikka kyse huollonjärjestämisessä oli osaltaan rintaman ylläpitämisestä, vaikutti siihen ennen kaikkea lakkolaisten heikko taloudellinen asema. Oli kyse siitä, ettei kenenkään tarvinnut nähdä nälkää periaatteidensa vuoksi. Jos huoltotoimintaa ei olisi järjestetty, lakkolaisjoukot olisivat myös saattaneet kääntyä keskusjärjestöään vastaan. Kyse monissa tapauksissa oli uhkaavasta hädästä. Osaltaan syntynyt hätä todistaa sitä, ettei SAK:ssa oltu varauduttu pitkäkestoiseen lakkoon, eikä ylipäänsäkään valmistautuminen yleislakkoon ollut niin täydellistä kuin ennen taistelun alkua ilmoitettiin. Samalla ammattiosastojen toiminta lakon aikana osoittaa, että työväestön yhteenkuuluvuus oli vielä mahdollista saavuttaa suurien ongelmien kohdatessa. Olihan työväenaate muutoin jo 1950-luvulla kärsimässä pientä inflaatiota, eikä työväki ollut sille enää niin uskollinen kuin aiemmin. Suuri koettelemus yhdisti; horjuvia lakkolaisia saatiin palaamaan rintamaan.

⁴⁷⁴ Esim. Tmk:n ptk:t 11.3., 15.3. sekä 19.3.1956: Ca4. Jpa35A, JyMA; Tmk:n ptk:t. 11.3. ja 15.3.1956: Cb1 ja yleiskok. ptk. 17.3.1956: Cd. Jpa166A, JyMA; Ptk. 12.3.1956: Ca4. SVML8A, JyMA; Johtokunnan ptk. 12.3.1956. JdnA, Ka; Schaumanin ltmk:n yl. kok. ptk. 14.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Ltmk:n ptk. 8.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA.

⁴⁷⁵ Kuukausikok. ptk. 13.3.1956: ko 5. JsdnA, JyMA; Toimintakertomus 1956: D1. SNDLKyA, Ka; Vuosikok. ptk liitteineen 10.2.1957: sidos. JdnA, Ka; Ptk. 12.3.1956: Cb1. RTL342A, JyMA; Ote Vaatetyöntekijäin am.os. 19:n tmk:n kok. ptk:sta 12.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Ptk. 13.3.1956: ko 5. JsdnA, JyMA; Schaumanin ltmk:n yl. kok. ptk. 14.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; JS:n lisälehti n. 3, 12.3.1956, "Ruoanjakeluun on jo..."; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Avustuksia lakkolaisille"; Rakentaja 5.4.1956, "Hyviä terveisiä Jyväskylän nuorilta"; Rantanen 1974, 183-184.

⁴⁷⁶ Esim. Ptk. 13.3.1956: Ca1. SRL8A, JyMA; Ltmk:n ptk:t 14. ja 16.3.1956: Cd. SRL8A, JyMA; Ptk. 14.3.1956: Ca4. SVML8A, JyMA; Naisjaoston kuukausikok. ptk. 14.3.1956: sidos. VTYA, JyMA; Ptk:t 10.3.1956: Ca6. Sml26A, JyMA; Ylim. kok. ptk. 11.3.1956: Ca6. Sml26A, JyMA; Nuorisos. kok. ptk. 13.3.1956: sidos. VTYA, JyMA; Ptl 16.3.1956 (Jkl), "Ruokalahjoitukset", "Yhä uusia avustuksia", "Säynätsalon keskuslakkotoimikunta"; Ptl 18.3.1956 (Jkl), "Jyväskylän sähkötyöläisten ammattiosasto". Pisimmälle meni Jyväskylän Sähkötyöntekijäin ammattiosasto 76, joka päätti ottaa Nisulan Osuuskassasta kiinteistöään vastaan 50 000 markan lainan. Osasto päätti avustaa myös järjestäytymättömiä. Ltmk:n ptk. 12., 16. ja 19.3.1956: Cc1. Jss76A, JyMA; Ltmk:n ptk. 13.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA.

Keskuslakkotoimikunnan huoltojaosto sai avustuksia yhteensä 902 945 markkaa. Listakeräys tuotti rahana, elintarvikkeina ja vaatelahjoituksina 349 865 markkaa, seurakunnat lahjoittivat 205 000 markkaa, järjestöjen lahjoituksina jaosto sai 348 080 markkaa. Kaikkiaan rahallista apua haki 416 lakkolaista. Ruokapaikoilla jaettiin yli 13 000 ateriala. JAP:n muistio lakon ajalta, s. 8-9: ko 4. JAPA, AyA; Rantanen 1974, 184. Kokonaissumma oli vuoden 2003 rahassa 21 564,75 euroa.

Se, että kirkot ja SAK:oon kuulumattomat ammattiosastot autoivat lakkolaisia, osoittaa, ettei lakkoa pidetty pelkästään lakkona. Sitä pidettiin yhteiskunnallisena katastrofina, jonka seuraukset koettiin kovimmin yksilötasolla. Se, että apua joissakin tapauksissa antoivat myös porvarilliset liikkeet puolestaan osoittaa, että lakossa kiistelivät lähinnä asiat, eivät ihmiset. Muuten ei olisi suostuttu avustamaan mellakoivia, omista lähtökohdista ”muihin” lukeutuvia lakkolaisia. Lakkotaistelu nähtiin oikeutettuna, mutta sen toimintamuodoista oltiin eri mieltä. Yleislakko vaikutti voimakkaasti yhteiskunnan kaikilla tasoilla, mutta voimakkainta vaikutus oli yksilötasolla. Yksittäiset ihmiset viime kädessä joutuivat kokemaan konkreettisesti keskusjärjestön tekemät, tai tekemättä jättämät, päätökset.

Lakkolaisten huollon järjestäminen on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka erilaisilla tasoilla paikalliset lakkotoimikunnat toimivat SAK:n keskuslakkotoimikuntaan verrattuna. Paikallistasolla oli otettava kantaa konkreettisiin asioihin, jotka tulivat esille päivittäin lakon aikana. Tuskin SAK:n johdon tarvitsi kantaa huolta ruokavarojensa riittävydestä. Tätä ei välttämättä lakon johdossa tultu ajatelleeksi, kun lakkolaisia vaadittiin pysymään tiukasti keskusjärjestön vaatimusten takana. Pelkkä solidaarisuus ammattiyhdistysliikettä kohtaan ei täyttänyt vatsaa.

SAK:lta ja liitoilta saatujen avustusten maksaminen alkoi vasta lakon jälkeen. Paikallisissa ammattiosastoissa käytäntö oli vaihteleva. Liitto myönsi osastoille määrätyn summan, jonka jakoperusteista ne saivat päättää itse. Niinpä jaetut summat vaihtelivat suuresti. Avustuksen suuruuteen vaikutti muun muassa perheen koko, osaston jäsenyys ja sen pituus sekä puolison mahdollinen työ. Siitä huolimatta avustuksia voitiin jakaa korkeintaan neljännekselle osastojen jäsenistä. Ehtona myös oli, ettei liitolta saatuja avustuksia saanut jakaa järjestäytymättömille työntekijöille. Jos avustuksia ei kaikille riittänyt, pyrittiin rahaa lainaamaan paikallisten osastojen varoista, jolloin saatu summa oli maksettava takaisin.⁴⁷⁷ Avustusten jakaminen vain järjestäytyneille osoitti ulkopuolisille, mitä etuja järjestäytymisestä oli. Toisaalta, se oli jossakin mielessä kohtuutonta, sillä myös järjestäytymättömien oli käytännössä ollut pakko osallistua lakkoon ja kantaa oma vastuunsa taistelusta. Jakoperusteet osoittavat, että myös lakkolaisten omia rivejä saatettiin jakaa kahteen ryhmään.

Liitoilta saatuun tukeen ei oltu täysin tyytyväisiä vaan osastot vaativat täysimääräisiä avustuksia. Muussa tapauksessa avustukset tuli suorittaa esimerkiksi jäsenmaksun hyvityksenä. Vaatimusta perusteltiin sillä, että luottamusmiesten ja jäsenmaksujen kantajien toiminta vaikeutui ja uusien jäsenien

⁴⁷⁷ Esim. tmk:n ptk:t 29.3. ja 5.4.1956: Ca4. Jpa35A, JyMA; Tmk:n ptk. 25.3.1956: Cb1. Jpa166A, JyMA; Ptk. 4.5.1956: Si 11. La43A, JyMA; Tmk:n ptk. 22.3.1956: Ca6. RTL51A, JyMA; Ptk:t 20.3. ja 22.3.1956: Cb1. RTL342A, JyMA; Ptk:t 20. ja 25.3.1956: Ca1. Sel16A, JyMA; Ltmk:n ptk. 21.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA; Tmk:n ptk 21.3.1956: C1. Vma151A, TA; Kuukausikok. ptk. 22.3.1956: C1. Vma151A, TA; SML:n lista avustusta saaneista ammattiosastoista: Jk10, Lakko 1956. SMLA, TA; Ptk:t 21., 28.3. ja 1.4.1956: Ca6. Sml26A, JYMA.

saanti varmasti pysähtyi, ellei liitto pitänyt huolta omistaan.⁴⁷⁸ Avustuksia osatot jakoivat kokouksissaan aina huhtikuun ensimmäiselle viikolle saakka.⁴⁷⁹

5.5 Lakon arki

Lakkolaisten arkipäivät poikkesivat huomattavasti totutusta. Koska töitä ei ollut, aikaa voitiin kuluttaa lakkokokouksissa ja erilaisissa tapaamisissa kaupungilla. Pian lakkotoimikunnissa kuitenkin tajuttiin, etteivät pelkät tiedotustilaisuudet, vielä vähemmän yhteenotot virkavallan kanssa, enää saaneet joukkoja innostumaan. Joukkoja pyrittiin rauhoittamaan ja taistelumoraalia pitämään yllä erilaisin keinoin, ja ”kulttuuritarjonta” muodostui huomattavan vilkkaaksi. Lakkolaisille järjestettyjä viihdytystilaisuuksia pidettiin päivittäin eri puolilla maata. Paikallisesta leimasta huolimatta esiintyjinä saattoi olla maan kärkekkäartin näyttelijöitä. Esimerkiksi Tampereella Työväenteatterin näyttelijät Veikko Sinisalon ja Eero Roineen johdolla ottivat osaa lakkolaisten viihdytystilaisuuksiin.⁴⁸⁰

Maassa kierteli lakon aikana myös useita näytelmäryhmiä, omalla kustannuksellaan. SAK:n keskuslakkotoimikunta oli lakon alussa päättänyt, ettei orkestereiden, teatteriseurueiden ja muiden vastaavien ryhmien kuljetuksiin lupia myönnetä. Kuljetuslupia ei myönnetty myöskään huvi- tai kilpailuluontoisiin tilaisuuksiin, ei edes urheilukilpailuihin.⁴⁸¹ Kiertelevien näytelmäryhmien esitykset eivät olleet pelkästään lakkolaisille tarkoitettuja. Ne saavuttivatkin suuren suosion, olihan ihmisillä runsaasti vapaa-aikaa.

Monilla paikkakunnilla lakkolaiset ja sosialidemokraattiset kaupungin- tai kunnanvaltuutetut pyysivät paikallisia kaupungin- tai kunnanteattereita järjestämään lakkolaisille ilmaisenäytöksiä. Vastaus oli kuitenkin poikkeuksetta kielteinen.⁴⁸² Sen sijaan työväenteatterit toimivat ahkerasti. Jyväskylässä Työväen Teatteri lahjoitti esityksillään hankkimansa tulot lakkolaisten avustamiseen,

⁴⁷⁸ Kuukausikok. ptk. 26.3.1956: Cb1 sekä kirjeet 24.3.1956 n. 19 ja 29.3.1956 n. 21 SML:lle: Da1. Valmet74A, JyMA; Ptk. 27.4.1956: Ca1. SRL8A, JyMA. Lakon jälkeen metalliliitto antoikin luvan leimata jäsenkirjat neljäksi viikoksi vapaalle lakon ajalta. Myös Kunnallisten Työntekijäin ja Viranhaltijain Liitto (KTV) korvasi lakkoon osallistuneiden jäsentensä kuluja lupaamalla vapaaviikkoja. SML:n kierto kirje n. 15/1956, 16.4.1956: Eb1. Jss76A, JyMA; Liittovaltuuston ptk. 25.6.1956: Cb6/Cb34. SMLA, TA; Liittotmk:n ptk. 31.5.1956: Cc4. KTVA, TA; Kirje SML:lle 28.4.1956. TM34A, TA.

⁴⁷⁹ Esim. ptk:t 21., 28.3. ja 1.4.1956: Ca6. Sml26A, JYMA; Os:n kok. ptk. 1.4.1956. KTV1A; Avustustenjakokok. ptk. 5.4.1956. KTV1A.

⁴⁸⁰ Ilmoitus n. 590-20.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Koivisto 1999, 461.

⁴⁸¹ SAK:n kltmk:n ptk. n. 3, 2.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Yleislakko 5.3.1956 (Jkl), ”Huvi- ym. tilaisuuksien kuljetukset”. Tästä huolimatta maata kiersi lakon aikana muun muassa Lasse Pöystin johtama teatteriryhmä. Ryhmään kuuluivat muun muassa Pentti Viljanen, Aili Montonen ja Tommi Rinne. Ptl 16.3.1956 (Jkl), ks. lehden ilmoitukset.

⁴⁸² TS:n uutiskatsaus n. 2, 14.3.1956; TS:n uutiskatsaus n. 4, 14.3.1956; US:n uutiskatsaus n. 3, 14.3.1956, ”Ei ilmaista teatteria lakkolaisille Lahdessa”; IS n. 4, 5.3.1956, ”Helsingin teatterit toimivat lakon aikana normaalisti”.

joskin näytelmiä saatettiin järjestää lakkolaisille myös ilmaiseksi tai alennettuun hintoihin. Paikallisissa viihdeilloissa esiintyivät myös muun muassa Työväen mieslaulajat, Työväen Naisvoimistelijat sekä Työväenyhdistyksen puhallinorkesteri. Viihdyttäjinä olivat myös kisällikuorot sekä molempien työväenpuolueiden nuoriso-osastot, jotka muokkasivat ohjelmistonsa omin voimin ja harjoittelivat laulujaan ahkerasti. Viihdeiltojen pitopaikkoina olivat Jyväskylän työväentalo, kaupunginosien omat työväentalot sekä Valorinne. Lisäksi Vaajakoskella järjestettiin useita lakkotansseja.⁴⁸³

Aiheita ohjelmistoon otettiin lakkotapahtumista. Esimerkiksi Lohikosken sosialidemokraattisen nuoriso-osaston kisällit laativat Taulumäen kahakasta laulun, joka oli erittäin suosittu. Esiintymistä varten, poliisin toimia myötäillen, kisällit valmistivat puusta konepistoolit, jotka loivat sopivasti tunnelmaa.⁴⁸⁴ Laulujen laatiminen lakkotilanteista ei ollut mitenkään ainutkertaista, sillä Turussa sikäläiset kisällit rustasivat lakosta useammankin laulun. Lauluissa ”piikki” kohdistui useimmin joko työnantajiin tai virkavaltaan. Turussa paikalliset ohjelmaryhmät kiertelivät lakon alussa viihdyttämässä myös lakkovartijoita tekemillään lauluilla.⁴⁸⁵

Helsingissä suuren suosion saavuttivat niin sanotut tunnin tuokiot. Ne olivat lakkolaisille tarkoitettuja viihdytystilaisuuksia, joiden ohjelma vaihteli päivittäin. Työväentalolle suorastaan tungeksi väkeä kerta toisensa jälkeen. Suuri osa joutui jäämään työväentalon juhlasalin ovien ulkopuolelle odottamaan seuraavan tuokion alkamista.⁴⁸⁶

Yleisesti ottaen viihdytystilaisuuksissa ei puhuttu politiikkaa. Tilaisuus aloitettiin ajankohtaisella puheella, mutta päätarkoituksena oli muu ohjelmisto. Muutamissa tapauksissa poikkeuksen muodostivat kommunistien viihdytysti-

⁴⁸³ Ptl 9.3.1956 (Jkl), ”Jyväskylän keskuslakkotoimikunta kutsuu...”; Ptl 11.3.1956 (Jkl), ”Ilmaisia elokuvaesityksiä”; Ptl 12.3.1956 (Jkl), ”Viihdeilta tänään 12.3.1956 klo 19 työväentalon teatterisalissa”; Ptl 15.3.1956 (Jkl), ”Onnistunut viihdeilta lakkolaisille Jyväskylässä”; Suolahdessa ja Säynätsalossa lakkolaisille tarjottiin ilmaisia elokuvaesityksiä. Ptl 16.3.1956 (Jkl), ”Viihdeilta lakkolaisille”, ”Säynätsalon keskuslakkotoimikunta”; Ptl 17.3.1956 (Jkl), ks. lehden ilmoitukset; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 22, 18.3.1956, ”Lohikosken...”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka; Ohjelman valmistelusta viihdeiltoihin ja iltamien tunnelmasta lue johtokunnan ptk. 6.3.1956: ko 3. LsdnA, JyMA; Toimintakertomus 1956: ko 6. LsdnA, JyMA; TMT 254:1066/35 (Front ja Haro), 2. TA sekä Maila Lehtosen haastattelu 6D, s. 16-17: Muistelma-arkisto, Ka; Toimintakertomus 1956: Ca. KTA, Ka.

Yleislakon aikana myös kirjallisuus kiehtoi ihmisiä. Jyväskylän kaupunginkirjaston lainaajatilastoihin tuli selkeä hyppäys lakon aikana. Lainoja oli päivittäin miltei 700. Maaliskuu oli vuoden ainoa kuukausi, jolloin ylitettiin 20 000 lainan raja (21 676), muulloin jäätin keskimäärin 15 000 lainaan. Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta v. 1956. Osa 2. Jyväskylä 1958; JS:n lisälehti n. 7, 16.3.1956, ”Jyväskylän kaupunginkirjaston lainaustoiminta...”.

⁴⁸⁴ Lohikosken kisällit olivat viihdytysilloissa kysytyjä esiintyjä, sillä ryhmä oli palkittu useissa kilpailuissa. Me Lohikoskelaiset. Kertomuksia Lohikosken Sos.-dem. Nuoriso-osaston toiminnasta vuosilta 1923-1992 (moniste), s. 21, 52-53, 56. LsdnA, TA; TMT 254:1066/35 (Front ja Haro), 2. TA.

⁴⁸⁵ Turussa esitettyjä lauluja löytyy Kansan arkiston Yleislakko 1956-kokoelman kotelosta 5, ”Ohjelmistoa Turusta”. Työtaistelut-arkisto, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 8, 7.3.1956, ”Viihdetilaisuuksia”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JJA/SKDLA, Ka.

⁴⁸⁶ SAK taistelussa 1956, 22.

laisuudet, joita käytettiin tarkoituksella propagandan levittämiseen. Etenkin nuorison luokkatietoisuutta pyrittiin kasvattamaan lakon aikaisissa viihdytystilaisuuksissa. Suomen demokraattisen nuorisoliiton (SDNL) jäsenet järjestivät lapsille suunnattuja juhlia, elokuva- ja leikkitilaisuuksia, urheilukilpailuja, teatteriesityksiä ja tanssiaisia yhdessä sosialidemokraattisten nuorten kanssa ympäri maata. Viihdetoiminnan alkaessa myös demokraattiset pioneerit aloittivat oman, lapsille suunnatun, ohjelmansa. Lisäksi lapsia huollettiin vanhempien tilaisuuksien aikana. Keskuslakkotoimikunnan kautta järjestettiin yhteistyössä Nuorten Kotkien ja Päivän Nuorten kanssa lasten juhlia ja leikkitilaisuuksia lakkolaisten lapsille Helsingissä, Jyväskylässä ja Karhulassa. Useissa paikoissa asiaa suunniteltiin, muttei ehditty toteuttaa ennen lakon päättymistä. Vaasassa lapsille esitettiin elokuvia ja "näiden esitysten yhteydessä suoritettiin myös aatteellista kasvatustyötä selostamalla elokuvan avulla lakon merkitystä". Yleisesti ottaen oli kuitenkin havaittavissa, että pioneeriliiton (SDPL) toiminta piireissä jäi suppeaksi, eikä yhteistoimintaan päästy halutussa määrin. Lakon aikana nuorisolle suunnattua toimintaa harjoittivat lähinnä perusjärjestöt, liittojen kesken yhteistoimintaa ei saavutettu.⁴⁸⁷

Tarjonta ei rajoittunut ainoastaan hengen antimiin vaan lakkolaiset pitivät ympäri maata hiihtokilpailuja, joskus myös mäkihyppykisoja. Osanottomäärät olivat suuria. Jyväskylässä paikalliset ammattiosastot järjestivät yhteensä yli kymmenet hiihtokilpailut, siis miltei lakon jokaisena päivänä.⁴⁸⁸ Helsingissä lakkolaisille järjestettiin painit.⁴⁸⁹

Urheilusta saattoi nauttia muutenkin, sillä perinteiset Puijon kisat Kuopiossa osuivat lakon ajankohtaan. Vaikka kulkuyhteydet olivat kehnot, saapui paikalle runsaasti väkeä. Erimielisyyksiä lakkolaisten ja kisajärjestäjien välille tosin aiheuttivat Puijolle komennetut varusmiehet. He hiekoittivat katuja, mikä lakkolaiset tulkitsivat rikkuroinniksi. Rykmentin komentaja totesi varusmiesten suorittaneen vain järjestysmiehille kuuluneita tehtäviä.⁴⁹⁰ Lahdessa Salpausselällä kilpailtiin Puijon kisojen jälkeen. Suomen Hiihtoliitto anoi SAK:lta lupaa saada käyttöönsä kisajunia - ei käynyt päinsä. Tämä ei todellisia

⁴⁸⁷ Liittotmk:n ptk. 12.4.1956 liitteinen: Cc. SDPLA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 12, 9.3.1956, "Nuoret ponnistelevat yhdessä": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

⁴⁸⁸ Esim. JAP:n muistio yleislakon ajalta, s. 3; ko 4. JAPA, AyA; Ltmk:n ptk. 14.3.1956: ko 2. Vpa87A, AyA; Ltmk:n ptk. 16.3.1956: Cc1. Jss76A, JyMA; Yleislakko 5.3.1956 (Jkl), "Ammattiyhdistysväen hiihtokisat"; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Kankaan metalliosasto 170:n hiihtokilpailut"; Ptl 12.3.1956 (Jkl), "V. Vacker voitti Jyväskylän Lohen 20 km"; Ptl 15.3.1956 (Jkl), "Säynäsalon Riennolla..."; Ptl 16.3.1956 (Jkl), "Rautatieläisten hiihdot suoritettu 15.3.-56", "TUL:n K-S:n piirin paini- ja yleisurheilutuomarit ladulla"; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille n. 6, 6.3.1956 : Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; Hiihto oli lakon aikana muutenkin erittäin suosittua. Jyväskylän Kirjatyöntekijäin yhdistyksen Kirjarinteen vieraskirjaan merkittiin lakon aikana 142 hiihtosuoritusta, kun niitä koko edellisen vuoden maaliskuussa oli vain 14. Nousu oli yhtä selvä myös alkuvuoteen 1956 verrattuna. Kirjarinteen vieraskirja: He3. JKYA, JyMA.

⁴⁸⁹ SAK taistelussa 1956, 22.

⁴⁹⁰ Ptl 12.3.1956 (Jkl), "Kuopion poliisilaitos värväsi sotilaita rikkureiksi"; Savon uutismonisteet 8. ja 9.3.1956: ko Ykm, Yleislakkoajan julkaisuja Kuopion piiristä. SUPOA.

urheilun ystäviä haitannut, sillä kisoissa kävi moni satatuhatpäinen yleisö.⁴⁹¹ Matkailuun lakko sen sijaan vaikutti. Huonojen kulkuyhteyksien vuoksi suuri osa tuntuille suuntautuvista talvimatkoista jouduttiin perumaan.⁴⁹²

Lakko aiheutti ongelmia normaalissa elämässä. Ensimmäisinä lakkopäivinä koululaiset olivat hiihtolomalla ja lomia jatkettiin lakon vuoksi opetusministeriön päätöksellä parilla päivällä. Kansanpuolueen naisten työvaliokunta vetosi pääministeriin, jotta koululaisten kuljetukset voitaisiin myös lakon aikana järjestää. Työtaistelun ei alun perin tullut aiheuttaa muutoksia koulutyöhön, joka aloitettiin uudelleen 8.3. Häiriöitä kuitenkin syntyi, sillä SAK:n keskuslakko-toimikunta ei antanut lupia koulukuljetusten järjestämiseen. Mikäli matkustaminen tuotti ylivoimaisen esteen, oppilaat saivat koulusta myönnetyllä luvalla olla poissa lakon päättymiseen saakka. Useimmissa kouluissa tyydyttiinkin vain kertaamaan aiemmin opetettuja asioita.⁴⁹³

SAK:n lakko-ohjeiden mukaan alkoholin ja oluen valmistus oli kiellettyä. Myös Alkon työt oli julistettu lakkoon. Niinpä alkoholia ei saanut edes ravintoloista, ja alkoholiliikkeet aukesivat vasta lakon jälkeisenä päivänä kello 10. Sen sijaan musta pörssi toimi. Viinaa sai kadulta muutaman tuhannen markan pullohinnalla, laadusta riippuen.⁴⁹⁴ "Viinaturismi" olikin lakon aikana voimissaan. Suomalaiset vaelsivat ajoittain suorastaan joukkoliikkeen tavoin Haaparantaan. Ongelmiltakaan ei vältytty, sillä useasti juopuneet suomalaiset aiheuttivat vakavia järjestyshäiriöitä myös Ruotsin puolella, minkä vuoksi Haaparannan juopumustapaukset olivatkin lakon aikana huomattavassa kasvussa.⁴⁹⁵ Viinan

⁴⁹¹ SHL:n anomuskirje n. 826/56, 29.2.1956: ko 8, Anomukset ja todistukset. Lakko1956/SAKA, AyA; Uusi Kuvalehti n. 10-13/1956, "Salpausselkä 1956". Innokaimmat urheilun ystävät saapuivat paikan päälle potkukelkalla jopa 50 kilometrin matkan.

⁴⁹² STT:n sähke n. 32, 15.3.1956: ko 11, STT:n sähkeet. Lakko1956/SAKA, AyA.

⁴⁹³ SAK:n klmtk:n ptk. n. 16, 13.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; STT:n uutiset 10.3.1956 kello 19: ko 11, STT:n uutiset yleisradiossa. Lakko1956/SAKA, AyA; HS:n lisälehti n. 1, 6.3.1956, "Koulutyö jatkuu..."; UA:n tiedotuslehti n. 4, 3.3.1956, "Hiihtoloma"; UA:n tiedotuslehti n. 7, 6.3.1956, "Kouluhallitus..."; Savon uutismoniste 9.3.1956, "Koulutyö normaaleihin uomiinsa": ko Ykm, Yleislakkoajan julkaisuja Kuopion piiristä. SUPOA; TS:n uutiskatsaus n. 4, 6.3.1956; Kansan Lehti 14.8.1958, "Yleislakon ajat päiväkirjan lehdillä".

⁴⁹⁴ Liittotmk:n ptk:t 17.3. ja 21.3.1956: Cb22. LAA, TA; HS:n lisälehti n. 1, 19.3.1956, "Väkijuomien tarjoilu"; KNL:n tiedotuslehti n. 28, 19.3.1956, "Alko avaa heti": H1. KokA, PTA; Sensatio Uutiset n. 1, 3.3.1956, "Kallis pullo": ko 7. Yleislakko 1956 -kokoelma/Työtaistelut -arkisto, Ka; Karjalan Maan uutiskatsaus 13.3.1956, "Alkoholin hinnat vapailla markkinoilla"; KSML 23.3.1956, "Ruotsalaista viinaa lakon aikana pohjoiseen"; Ptl 13.3.1956 (Jkl), "Tiedotus Alko Oy:n työntekijöille".

Helsingin Työväen Yhdistys (HTY) pyysi lakon kestäessä, että SAK:n keskuslakko-toimikunta vapauttaisi III-oluen valmistuksen. Perusteluissaan HTY totesi, että mikäli oluen myynti sallittaisiin ravintoloissa ruokailun yhteydessä, se tuskin synnyttäisi haittavaikutuksia, "mutta olisi sillä rauhoittava vaikutus mielialoihin yleisön ja ravintolahenkilökunnan keskuudessa." SAK kuitenkin vastasi kieltävästi. HTY:n kirje SAK:n klmtk:lle 13.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA.

⁴⁹⁵ Yhteenveto 8.3.1956:ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Hbl - Nytt 11.3.1956, "Hundratals finländska bilister..."; IS:n lisälehti n. 3, 9.3.1956, "Verinen tappelu tapahtui torstai-iltana Haaparannan kaupunginhotellissa"; SK:n uutispalvelu n. 7, 9.3.1956, "Haaparanta suomalaisten ryyppy- ja tappelupaikkana"; SK 23.3.1956,

puute synnytti lakon aikana hauskojakin tilanteita. Joensuussa levitettiin kaupungilla lappusia, joissa kerrottiin lakkotoimikunnan jakavan erikoiseen tarkoitukseen viinanostolupia. Tällaista oikeutta ei lakkotoimikunnalla tietenkään ollut, mutta lappunen aiheutti sille suuresti vaivaa. Kommunistit syyttivät ”tiedosta” kokoomusnuoria.⁴⁹⁶

Lakon alkupuoli raitisti Suomen kaupungeja ihmeen lailla, mutta loppua kohden juopuneita alkoi olla yhä enemmän. Esimerkiksi Kuopiossa tuotiin lakon viimeisellä viikolla joka ilta pari kolme ihmistä poliisin pahnoille. Juopumuksen oli kaikissa tapauksissa aiheuttanut tenttu, pulituuri tai muu vastaava aine. Alkon avattua ovensa lakon jälkeen palattiin tältäkin osin normaaliin päiväjärjestykseen, sillä jo ensimmäisenä iltana pidätettyjä oli yli 20. Tilanne oli vastaavanlainen myös muissa maan suurimmissa kaupungeissa.⁴⁹⁷

Häiriöitä aiheutui myös elintarvikkeiden saatavuudessa. Ihmiset olivat hämillään ja hamstrasivat ruokaa. Esimerkiksi Tampereella maitoa myytiin lakon ensimmäisenä päivänä suuria määriä ja leivät myytiin loppuun useista kaupoista. Lakon ensi päivinä odotettua katastrofia ei kuitenkaan syntynyt, ja yleisesti ottaen elintarvikkeita oli koko ajan riittävästi, joskin kahvi ja jotkin hedelmät kävivät vähiin. Lihaa oli koko ajan riittävästi, sen sijaan makkara korvattiin lakon aikana juustolla. Myös määrätyt savukemerkit myytiin lakon aikana paikoin loppuun.⁴⁹⁸

Lakon aikaisen viihdytystoiminnan järjestäminen oli vaativa urakka. SAK:ssa siihen ei ennen lakkoa ollut varauduttu lainkaan. Lakon ei uskottu kestävän niin kauan, että viihdytystoimintaa olisi tarvinnut järjestää. Edellä mainittu osoittaa kuinka erilainen lakko oli SAK:n johtajien ja tavallisen lakkolaisen silmin. Ylätasolla lakkolaisten rintaman tiiviydestä ei huolehdittu läheskään siinä määrin kuin alatasolla. Helsingissä lakon johto päätti taistelun ”suurista linjoista”, loi siis lakolle tietyt tavoitteet, joihin oli pyrittävä. Paikallistason tehtäväksi jäi käskyjen ja ohjeiden toteuttaminen. Niinpä esimerkiksi, jos SAK:n keskuslakkotoimikunta määräsi pitämään rintaman tiiviinä, oli paikallisjohdon tehtävä päättää kuinka tämä määräys toteutettiin. Näin oli tietysti oltava, ei keskusjärjestö voinut ottaa vastuuta yksityiskohdista. Se, että määräykset toteutettiin, osoittaa lakko-organisaation toimivuutta. Kaikki SAK:n antamat ohjeet välitet-

”Viinaa virtasi Ruotsista Suomeen lakon aikana”; US:n uutiskatsaus n. 2, 9.3.1956, ”Viime päivien aikana on...”.

⁴⁹⁶ Mikkelin Kansallisseuran ja Kansallisten nuorten tiedoituksia n. 5, 14.3.1956, ”Töihin paluu jatkuu”: H1. KokA, PTA; Länsi-Suomi 15.3.1956: H1. KokA, PTA.

⁴⁹⁷ HS:n lisälehti n. 2, 9.3.1956, ”Helsinki on suuresti raitistunut yleislakon aikana”; Savon uutismoniste n.1, 22.3.1956, ”Runsaasti päihtyneitä”: ko Ykm, Yleislakkoajan julkaisuja Kuopion piirissä. SUPOA; Lallin uutispalvelu n. 8, 22.3.1956, ”Alkon avaaminen tuntuu”.

⁴⁹⁸ AL 1.3.1956, ”Maitoa ja leipää rohmuttiin eilen Tampereella”; IS:n lisälehti n. 6, 1.3.1956, ”Jonoja ja ostorynnistystä”; HS:n lisälehti n. 2, 2.3.1956, ”Elintarvike tilanne kiristyy”; Maakansa 24.3.1956, ”Elintarviketuotanto poistanut lakon aiheuttaman tarvarapulan”; MT 27.3.1956, ”Runsasta juustonkulutusta lakkoviikkoina”; US:n uutiskatsaus n. 3, 17.3.1956, ”Suomen vähittäiskauppaliiton taholta ilmoitetaan...”; TS:n uutiskatsaus n. 3, 17.3.1956.

tiin joukoille. Eri asia oli, jos joukot eivät niitä totelleet, vaan syntyi esimerkiksi yhteenottoja.

Monimuotoisen viihdytystoiminnan järjestäminen osoittaa myös, että paikalliset lakon johtajat olivat hyvin perillä rintaman tiiviyn vaatimista toimista. Pelkät puheet tiedotustilaisuudessa eivät yksin riittäneet pitämään joukkoja kurissa. Mellakoinnille oli saatava vaihtoehtoista toimintaa. Se onnistui parhaiten esimerkiksi järjestämällä lakkolaisille urheilukilpailuja tai tansseja; ainakaan osallistujat eivät olleet järjestämässä yhteenottoja. Myös lakkolaiset kokivat viihdytystoiminnan samalla tavalla. Suuri osallistumisaktiivisuus kertoo joukon erinomaisesta yhteishengestä ja työtaistelun päämäärien sisäistämisestä. Lakko- taistelu koettiin omaksi, lakon onnistuminen merkitsi onnistumista myös jokaiselle lakkolaiselle henkilökohtaisesti. Viihdytystoiminta oli siten suurimmaksi osaksi lakon itsensä synnyttämää. Ihmisten runsas yhdessäolo tiivisti rintamaa entisestään. Kun kaikki kokivat taistelevansa yhteisen edun nimissä, kasvoi usko lakon voitolliseen päätökseen huomattavasti.

Eri puolilla maata lakon tapahtumista laaditut laulut ja muut esitykset ovat omiaan kertomaan lakon tunnelmista sekä siitä millaiseksi lakko koettiin. Laulun laatiminen tarkoittaa, että lakko todella vaikutti vahvasti ihmisten mieliin. Vaikka lauluissa tapahtumia käsiteltiin huumorin varjolla, niissä siitä huolimatta luotiin kuvaa lakkolaisille vihamielisistä henkilöistä, toisista. Muutenhan kritiikki ei olisi kohdistunut työnantajiin tai virkavaltaan. Huumorin varjolla esitetty ”propaganda” saattoi sitä paitsi mennä paremmin perille kuin tiukkaan sävyyn esitetyt puheet. Sama vaikutus oli lakon tapahtumista laadituilla vitseillä, joita lakon aikana liikkui todella runsaasti. Nekin kertoivat lähinnä lakon vastustajien toimista.

Kaikenlainen puutteen tunteminen kiristi luonnollisesti mielialoja, esimerkiksi alkoholiin ei voinut heti turvata, vaikka mieli olisikin saattanut tehdä. Jos kotona ruokaa ei ollut riittävästi, oli selvää, että mielipiteet ja otteet lakon ulkopuolisia kohtaan muuttuivat kriittisemmiksi. Näitä mielialoja pyrittiin ta-soittamaan järjestämällä lakkolaisille muuta ajateltavaa. Siinä onnistuttiin hyvin. Lakon tapahtumat olisivat voineet muodostua ilman viihdytystoimintaa vieläkin uhkaavammiksi.

Yleislakko loi maahan omanlaisensa kulttuurin, joka sai käyttövoimaa lakon tapahtumista ja muiden osapuolten toiminnasta. Tämä osoittaa, että kyse oli yksilön kannalta katsottuna todella merkittävästä asiasta. Merkityksettömäksi koettu lakko tuskin olisi synnyttänyt monimuotoista viihdytystoimintaa. Ei siis ollut ihme, että päättäväisyys näkyi myös yhteenotoissa lakon ulkopuolisten kanssa.

5.6 Keskusjärjestön uudet linjaukset kiihdyttävät mieliä

5.6.1 Bensasota alkaa uudelleen

Lakon kestänyt pari viikkoa sitä alettiin verrata talvisotaan – näytti nimittäin siltä, että lakkokin kestäisi yli sata päivää. Kunniakkuudesta vain taidettiin olla eri mieltä. Työväki pysyi johtajiensa väitteissä tiiviinä rintamana lakon takana. SAK:ssa lakko haluttiin saada päätöksen talvisotaa nopeammin, sillä keskusjärjestössä tajuttiin, että mitä kauemmin lakko kesti, sitä vaikeampi joukkoja oli hallita. Myös monet sosialidemokraattiset lakkolaiset olivat siirtyneet täysin kommunistien aloittamalle joukkotoimintalinjalle.⁴⁹⁹ Vertaus talvisotaan osoittaa, että lakosta oli muodostunut eräänlainen pysyvä olotila, jonka jatkumista ikään kuin odotettiin. Ihmiset olivat tottuneet lakkoon ja olivat tavallaan valmiita hyväksymään sen pitkän keston. Taistelua käytiin niin kauan, kunnes joku vihelsi pelin poikki. Ensimmäisellä lakkoviikolla lakon uskottiin päättyvän pikaisesti, mutta osapuolten asetuttua tiukasti toisiaan vastaan, siihen ei uskottu, toivottiin kylläkin.

Epäonnistuneiden sovitteluyritysten jälkeen SAK ilmoitti 15.3. tiukentavansa lakkorajoja. Teko oli suunnattu suoraan työnantajia ja työssäkäyviä rikkureita kohtaan, sillä uusissa ohjeissa muun muassa tehdaslaitosten lämmittäminen määrättiin lopetettavaksi kokonaan 19.3. alkaen, mikäli sopuun lakon päättämisestä ei edellisen päivän iltaan mennessä ollut päästy. Tämä merkitsi myös teollisuuslaitosten erikoisuunien lämmityksen lopettamista.⁵⁰⁰

Alkuperäisiä lakkorajoja oli jo muutama päivä aiemmin laajennettu koskemaan myös teiden aurausta, mutta nyt uhkaukset olivat eri kokoluokkaa. Tehdaslaitosten ja erikoisuunien lämmityksen lopettaminen merkitsi valtavia tappioita teollisuudelle. Erikoisuuneja ei voitu niin vain ”sammuttaa”, eikä varsinkaan ottaa hetkessä uudelleen käyttöön. Toteutuessaan SAK:n uudet uhkaukset olisivat aiheuttaneet maan teollisuudelle valtavien tappioiden lisäksi myös pitkäaikaisen seisokin.

Työnantajat olivat SAK:n päätöksestä tyrmistyneitä. STK:ssa oltiin varmoja, että SAK tiesi lämmityksen lopettamisen aiheuttavan jopa korvaamattomia vahinkoja teollisuuslaitoksille. Keskusjärjestön mielestä päätös kertoi ainoastaan siitä, ettei lakko sujunut lainkaan ammattiyhdistysliikkeen suunnitelmien

⁴⁹⁹ Yleislakkoa koskevia tietoja n. 4, ”Kolmas lakkoviikko alkaa...”; SAK:n kltmk:n tiedotus 17.3.1956: Jk10, SAK:n kltmk:n ptk:t. SMLA, TA.

Eräänlaisena vastatoimenpiteenä muun muassa Porissa ja Tampereella sosialidemokraatit perustivat omia ”tarkkailupartioitaan”, joiden oli tarkoitus selvittää ennakkoon kommunistien mahdolliset toimet. Koivisto 1999, 450; Lindblom 1969, 70.

⁵⁰⁰ Toisaalta, SAK päätti lääkintöhallituksen vetoamuksesta vapauttaa lääketehaat lakosta 19.3. alkaen. SAK:n kltmk:n ptk. n. 18, 16.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 47; Suomen Työläisliitto ry:n toimintakertomus vuosilta 1955–1956, s. 20; HS:n lisälehti n. 1, 16.3.1956, ”Teollisuuslaitosten lämmitys”; Ptl 16.3.1956 (Hki), ”Lakko laajenee”.

Merimies-Unionin hallitus vaati SAK:oa kiristämään lakkorajojaan jo 12.3. Unionissa arveltiin, että lakon pitkittyminen alkaisi uuvuttaa heikosti järjestäytyneitä joukkoja ja ne saattaisivat alkaa horjua. Wälläri 1967, 277.

mukaisesti. STK huomautti, että SAK:n päätös vaikeutti töiden käynnistämistä lakon jälkeen. Uhkaus lämmityksen lopettamisesta tulkittiin toisen omaisuuden tahalliseksi vahingoittamiseksi, josta laki määräsi rangaistuksen. Työnantajat uhkasivat syytetoimilla, mikäli SAK toteuttaisi uhkauksensa.⁵⁰¹

Tarvittaessa tehtaiden lämmitystä yritettiin jatkaa toimihenkilöiden voimin. STTK käsitteli lämmityskysymystä työvaliokunnan kokouksessa, mutta päätti olla jatkamatta lämmitystä muutoin kuin pakottavissa tapauksissa. Keskusliiton aikaisempi ohje pysyi edelleen voimassa. Tekniset toimihenkilöt eivät osallistuneet lakkoon, vaan noudattivat edelleen STK:n ja STTK:n välistä yleissopimusta. He osallistuivat yleislakon aikana yleissopimuksen 6§:n edellyttämiin töihin työnantajan pyynnöstä ja sillä edellytyksellä, että työnantaja antoi työtä varten kirjallisen määräyksen, joka oli hyvin perusteltu. Toimihenkilöt pyrkivät minimoimaan, tai mahdollisuuksiensa mukaan poistamaan, tuotantolaitoksille, raaka-aineille ja vastaaville mahdollisesti lämmityksen keskeytymisestä aiheutuvat vahingot. Minkään tuotannollisen toimen ylläpitämistä he eivät saaneet edistää. Lämmitystä ei siis aiottu jatkaa.⁵⁰² Lakkoaalto hyökyi maassa muutenkin. Kuopiossa kunnallisvirkamiehet aloittivat lakon 16.3. keskiyöllä. Tuntia myöhemmin oman lakkonsa aloittivat Valmetin toimihenkilöt.⁵⁰³

Oikeuskansleri Olavi Honka ei sallinut tehtaiden lämmityksen lopettamista, sillä SAK:n lausunnosta oli pääteltävissä, että lopettaminen suoritettiin muutoin kuin työstä pois jääden, mahdollisesti väkivaltaa käyttäen, mikä oli laitonta. Siksi hallituksen sekä SAK:n oli selvästi sanottava, ettei tarkoitettu laittomiin keinoihin ryhtymistä ja että työnantajien oli saatava häiritsemättä itse järjestää lämmitys hankkimallaan työvoimalla.⁵⁰⁴ Vaikka SAK:n uhkaus lakkorajojen

⁵⁰¹ Teollisuuslehden uutismoniste n.3, 17.3.1956, "Uusia piirteitä lakossa"; Lue myös Koivisto 1987, 293.

STK:n väitteellä, että lakkorajojen kiristäminen johtui kommunistien toiminnasta, oli myös perusteita todellisuudessa. Anthony Uptonin mukaan kommunistit ja muut aktivistit onnistuivat pitämään yllä lakkolaisten enemmistön moraalia ja taisteluintoa, mikä vihdoon rohkaisi SAK:n johtajia tekemään lopullisen uhkauksensa yleisestä lämmityksen lopettamisesta, eikä tätä uhkausta voitu Suomessa tuohon aikaan vuodesta jättää huomiotta. Upton 1970, 262-263. Upton on nähdäkseni oikeassa, sillä esimerkiksi Kymissä vaadittiin teollisuuslaitosten lämmityksen lopettamista ennen yöpakkasten loppumista sekä valtion viljavarastoja työväen valvontaan. Imatralla lakkolaiset suunnittelivat teollisuuslaitosten miehittämistä, jos niiden lämmittämistä olisi jatkettu SAK:n ohjeiden vastaisesti. Kommunistit olisivat myötämielisten aineiden tukemina miehittäneet tehtaot etsivä Tuomisen mukaan 20.-21.3. välisenä yönä. Lakkotapahtumat 13.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; Ilmoitus n. 621-21.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

⁵⁰² Tvtk:n ptk. 16.3.1956. STTKA, THA; STTK:n kirje STK:lle 17.3.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka.

Jyväskylässä SAK:n lakkorajojen tiukentamiseen varauduttiin muun muassa lisäämällä lakkovartioita tehtaiden läheisyydessä. Esim. Schaumanin ltmk:n ptk:t 17.3. ja 18.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA.

⁵⁰³ Esim. Hbl - Nytt 16.3.1956, "Kommunal tjänstemännens i Kuopio..."; HS:n lisälehti n. 1, 17.3.1956, "Osa Valmetin pääkonttorin toimihenkilöistä..."; US:n uutiskatsaus n. 1, 16.3.1956, "Valmetin toimihenkilöiden lakko...".

⁵⁰⁴ Honka 1972, 215.

Myös Väinö Tanner oli kielteisellä kannalla: SAK:n ei pitänyt leikkiä lakolla, eikä sitä tullut laajentaa voimalaitoksiin. Oli jo alettava nähdä lakon jälkeiseen aikaan, sillä taistelu tuli kalliiksi. Tanner paheksui SAK:n toimia, sillä se oli aloittanut lakon omin päin ja odotti silti puolueelta lojaalisuutta. Hän jopa vertasi lakkoa vuoden 1917 lak-

kiristämisestä oli osoitettu suoraan työnantajille, se toimi myös selvänä painostuskeinona valtiovaltaa kohtaan. SAK:ssa tiedettiin, ettei kyseistä uhkausta voitu siihen aikaan vuodesta jättää huomiotta. Mahdollista on, että SAK:ssa odotettiin valtiovallan painostavan STK:oa sopimukseen. Keskusjärjestön ja SDP:n lakon aikaiset suhteet huomioiden se ei olisi ollut suurikaan ihme. Toisaalta, se olisi merkinnyt valtion alistumista suoraan SAK:n esittämiin vaatimuksiin. SAK:n valta yhteiskuntaan alkoi lakon lopulla olla merkittävä. On kuitenkin huomioitava, että STK oli sovintoneuvotteluissa ollut koko ajan myöntyväisempi kuin SAK. Siksi valtiovallan työnantajiin mahdollisesti kohdistamaa painostusta lienee ollut turha odottaa.

Ilmoitus uusista lakkorajoista ei SAK:lle riittänyt. Pari päivää lakkorajojen tiukentamisilmoituksen jälkeen se aloitti bensasodan uudelleen, koska katsoi kulkulaitosministeriön tahallisesti yllyttävän linja-autoliikennettä rikkuruuteen. Uudelleen alkaneseen bensasotaan vaikutti myös se, että öljy-yhtiöt tulkitsivat tehtyä sopimusta SAK:n mielestä omavaltaisesti. Lakkojohto oli kuitenkin luotettava ja arveli bensiinin loppuvan asemilta 18.3., olihan bensavarastot asetettu lakkoon. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksissa bensiiniä oli sopimuksen solmimisen jälkeen kulutettu kuitenkin vain 43 prosenttia normaalista, joten SAK:n väittämästä liiallisesta kulutuksesta ei ollut kyse. Ministeriö totesi, ettei lakon aikaisen vähäisen liikennöinnin vuoksi edes ollut mahdollista päästä "sallittuun" 50 prosenttiin normaalista kulutuksesta.⁵⁰⁵ Uuden bensasodan myötä järjestösihteeri Olavi Järvelä lähetti paikallisille lakkotoimikunnille ohjeet linja-autoasemien sulkemisesta ja liikenteen kertakaikkisesta tyrehtyttämisestä.⁵⁰⁶ Vastapuoli tuomitsi SAK:n toimet jyrkästi ja katsoi niiden olevan merkki keskusjärjestön omavaltaisuudesta. Bensasodan osalta lakossa oli palattu takaisin alkupäiviltä tuttuun käsikirjoitukseen. Erona oli vain se, että nyt tilanteita organisoivat SAK:n toimitsijat.

STK:ssa osasytty uudesta bensasodasta otettiin omalle kontolle: sitä pidettiin osoituksena omasta sinisilmäisyydestä. Ensimmäisen bensasodan aikaan työnantajat uskoivat ammattiyhdistysliikkeen vakuutteluja ja taipuivat liian helposti hallituksen esitykseen. Tämän esityksen SAK oli nyt yksipuolisesti rikkonut ja heittänyt romukoppaan yhdessä rikottujen työehtosopimusten kanssa. Vastustajalta oli enää turhaa odottaa vastuuntuntoa ja suhteellisuudentajua. Teollisuuslehdessä STK vaati hallitusta viivyttämättä saamaan aikaan sovint-

koon. SAK oli silloin yleislakollaan ottanut vallan sosialidemokraattisessa puolueessa, ja silloin ajaututtiin kansalaissotaan. Tanner kuitenkin myönsi, että ulospäin oli oltava yhtä mieltä. Tiainen 1997, 80.

⁵⁰⁵ Kallion tilannetiedotus 19.3.1956: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 47; Ptl 18.3.1956 (Jkl), "Bensiinisota jouduttu jälleen alkamaan"; Ptl 19.3.1956 (Jkl), "SAK ja kauppa-ministeriö tulkitsivat samoin, öljy-yhtiöt omin päin"; TS:n uutiskatsaus n. 3, 17.3.1956, "Kun SAK:n taholta on väitetty..."; TS:n uutiskatsaus n. 1, 19.3.1956.

Vaasan keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Johansson ilmoitti jättävänsä Järvelän komennon antamatta, sillä katsoi sen saattavan koko lakon paikallisen johdon kuritushuoneeseen. Samoin Turun keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Lehtonen vältti myöhemmin kapinatuomion, koska ei suostunut teettämään laitonta päätöstä linja-autoaseman sulkemisesta. Nikkilä 1967, 88, alaviite 4.

⁵⁰⁶ Nikkilä 1967, 88.

non ja palauttamaan järjestyksen maahan, sillä ”mitä kauemmin esivalta kuvaannollisesti sanoen pitää miekkansa tupessa eikä siis takaa kaikille kansalaisille lain turvaa, sitä kipeämmin sen on lopuksi lyötävä.”⁵⁰⁷ Työnantajien usko valtiovallan kykyyn hoitaa tilanne oli siis jo pahasti horjunut. Toisaalta, keskusjärjestö alkoi itsekin tuntea olonsa voimattomaksi SAK:n jatkuvasti painostaessa lakon ulkopuolisia. Lausunto toimi myös muistutuksena valtiovallalle, ettei tilanne voinut jatkua loputtomiin, jossakin vaiheessa peli oli kuitenkin vihelletävä poikki. Lausunnon toivottiin herättävän maan hallituksen, sillä sen passiivinen asenne oli johtamassa siihen, että edes lakon ulkopuolelle jätettyjä töitä oli pian vaikea suorittaa. Hallituksen toimettomuus oli myös osaltaan lamauttanut työnantajat, sillä siltä ei ollut odotettavissa tukea lakkoilaisista vastaan. Töiden aloittamisesta seuranneet yhteenotot lakkolaisten kanssa turhauttivat STK:oa. Tähän tietysti SAK:ssa pyrittiinkin. Olihan siten paremmat mahdollisuudet saada lakko nopeammin päätökseen.

Lämmityslakon uhkan tultua julki ylipoliisipäällikkö Urho Kiukas määräsi maan poliisikunnan varautumaan siihen mahdollisuuksien mukaan jo etukäteen. Nyt suositeltiin ensimmäistä kertaa näkyvästi aseistettua vartiointia, joskin vain erillisissä kohteissa. Keskeisillä paikoilla tuli yhä viimeiseen asti välttää näkyvästi aseistetun voiman käyttöä. Aseisiin tuli kaikkialla turvautua viimeisenä keinona, ellei järjestys mitenkään muuten säilynyt.⁵⁰⁸

Ylipoliisipäällikkö ei ollut missään muodossa tyytyväinen hallituksen toimiin. Hän lähetti sisäministerille 17.3. tulikivenkatkuisen kirjeen, jossa esitti tyytymättömyyttään ministeriön toimintaan. Kirjeessään Kiukas totesi, että

”kun ns. bensiinisota saatiin hallituksen väliintulon avulla selvitettyksi, vallitsi lakkorintamalla muutaman päivän ajan suhteellisen rauhallinen tilanne ja ne muutamat levottomuuksiin tähtäävät väen kokoontumiset ja väkivaltaisuuudet, joita sattui eri puolilla maata, saatiin suhteellisen helposti selvitettyksi poliisin puuttuessa asiain kulkuun. ’Rauhantilaa’ on kuitenkin kestänyt ilmeisesti liian kauan ja hulinoimiseen ja väkivaltaisuuksiin pyrkivät joukot ovat levottomia ja valmiita ’toimintaan’. SAK:n lakkojohto, joka ehkä paremmin kuin kukaan muu tietää, mitä levottomuuksien valtaan pääsy ja sen mukana vallan siirtyminen pois keskuslakkojohdon käsistä sille itselleen merkitsee, näyttää viimeiseen saakka koettaneen pitää joukot kurissa. Mutta kaikkialla esiintyy selviä merkkejä siitä, että tällaiseen järjestelyyn ja asioiden kehittymiseen ei olla tyytyväisiä ja että voimannäytteeksi ja samalla mielialojen rauhoittamiseksi suunniteltu marssi 16.3. tuskin ainakaan viimemainittujen suhteen vastasi niitä odotuksia, joita sille asetettiin ja siitä huolimatta, että sitä oli kaikin tavoin mainostettu ’rauhan ja järjestyksen’ mielenilmauksena ja sellaisena pyrittiin pitämään, osoittivat siihenkin liittyneet tapaukset, ennen kaikkea Turussa ja Porissa, että tarvitaan vain melko vähäinen sysäys, kun siirrytään suoraan toimintaan. Jo tähän mennessä esiintyneet ilkivaltaisuuudet ja väkivallanteot (autojen ja bensiiniasemien rikkomiset, autojen ojaan suistamiset, hirsien ja vajereiden asettaminen tielle ym.) osoittavat, että mitään keinoja ei kaihdeta, häiriöiden ja vahinkojen aikaan saamiseksi. Kaikenlaisia huhuja on liikkeellä ja niitä saatetaan levittää jopa keksiäkin vain levottomuuden lietsomiseksi. Eräät kommunisti-organisaattorit (Hautojärvi, Lehén ym.) liikkuvat maakunnassa järjestämässä väkivaltaisuuksia. Siellä täällä todetut tai suunnitellut vastatoimenpiteet (Seinäjoen kokous 11.3., Porin suunniteltu kokous ja marssi 18.3.) saattavat myöskin johtaa vakaviin konflikteihin.

⁵⁰⁷ Teollisuuslehden uutismoniste n. 4, 19.3.1956, ”Bensiinisota ja hallitus”.

⁵⁰⁸ Nikkilä 1967, 90; Kiukas huomautti hallitusta myös tiedotustoiminnan heikkoudesta, mutta mihinkään toimiin ei ryhdytty. Kauppalehti 21.4.1956, ”Lakon loppupäivät kriittisiä”; HS 22.4.1956, ”Lakon vaikeat vaiheet poliisin kannalta”.

Poliisi on jännittänyt voimansa äärimmilleen ja miehet alkavat väsyä. Alituiset hälytykset ja varuillaan olo rasittavat mieliä ja yleinen hermostuneisuus alkaa päästä vallalle. Sitä paitsi alkaa poliisin arvovalta olla vaakalaudalla, kun se ei saa mitään pysyvää ja näkyvää rauhoittumista aikaan, eikä kykene estämään häiriöitä, vaikka toimiikin päättävästi ja tahdikkaasti. Poliisista ja sen toiminnasta puhutaan paikallisten lakkojohdon järjestämässä yleisissä kokouksissa ja mm. Helsingissä on todettu, että poliisia on tahallaan johdettu harhaan.

Kaiken edellä olevan perusteella ja erityisesti huomauttaen, että en voi parhaalla tahdollakaan pitää esiintyneitä järjestyshäiriöitä normaaliseen palkkataisteluun kuuluvina, enkä myöskään järjestäytyneen työväen etujen ja arvon mukaisina, esitän heti ryhdyttäväksi seuraaviin toimenpiteisiin:

1. Yleisölle ilmoitettava vielä kerran hallituksen toimesta hyvin päättäväisessä äänensävyssä, että kaikenlainen hulinointi ja väkivaltaisuuudet on kerta kaikkiaan lopetettava,
2. SAK:n lakkojohdolle ilmoitettava, että jos se käskyillään ja ohjeillaan antaa aiheita laittomuuksiin se kantaa myös siitä vastuun,
3. Kaikki yleisvaarallisiin tai muuten törkeisiin rikoksiin syyllistyneet määrätään heti vangittaviksi kaikissa niissä tapauksissa, joissa laki sen sallii, ja viipymättä asetettava syytteeseen,
4. Että poliisin sallitaan julkisesti varustautua konepistoolein, jolloin yleisöpalvelu ja muut siviililuontoiset toimenpiteet hoidetaan 'aseistamattomien' poliisimiesten toimesta, esimerkiksi siten, että parivartiossa toisella miehellä on konepistooli, ja toinen ilman sitä."

Kiukas vaati, että kirje tuli antaa tiedoksi myös pääministerille ja oikeuskanslerille.⁵⁰⁹

Ylipoliisipäällikkö vaati valtiovaltaa lopultakin asettumaan selkeästi poliisikunnan tueksi. Kiukas vaati miehistölleen ainoastaan sen tuen, jota sen kuuluikin saada. Lakkolaisille oli annettu liiaksi periksi virkavallan kustannuksella. Tilanne oli huono myös siksi, että poliisin miehistöresurssit olivat rajalliset. Mielenkiintoista on, että vaikka Kiukas antoi kirjeessään SAK:lle eräänlaisen synninpäästön, hän pyrki kuitenkin kiinnittämään SAK:n huomion siihen, mitä vallan siirtyminen keskusjärjestöltä lakkolaisille merkitsi: arvovallan menetystä ja tilanteen kiristymistä ja radikaalistumista edelleen. Lakkolaisten vallankäyttö ohi virallisten valtiolinten ei siten ollut yhdellekään lakon osapuolelle hyödyksi. Tässä suhteessa Kiukas asettui täysin erilaiselle kannalle lakkolaisten kanssa, joiden mielestä eriaisteiset mellakat olivat osoitus tiiviistä rintamasta ja lakkolaisten järjestövoimasta. Ero käsityksissä oli siinä, että lakkolaiset elivät vain lakkotilannetta, eivät sen jälkeistä aikaa. Merkittävin ero oli kuitenkin siinä, että poliisi katsoi tilannetta eri tasolta kuin lakkolaiset. Sen tehtävä oli säilyttää maassa järjestys, jonka loukkaaminen ei voinut olla pitemmän päälle kenenkään etu, yksittäistapauksissa saadusta hyödystä huolimatta. Ilmeistä oli, että lakko-

⁵⁰⁹ Ylipoliisipäällikkö Kiukaksen kirje sisäministerille 17.3.1956, n. 3361/pp: n.132/916, KD-II SM1956: Da305. SMA, KA; Urho Kekkosen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA.

Seinäjoen kokous oli 10.3., ei 11.3., kuten Kiukas kirjeessä mainitsi. Hänen huolensa poliisitoiminnan riittämättömyydestä ymmärtää hyvin, sillä Helsingissä oli yksi poliisi 255 asukasta kohden vuonna 1956. Jyväskylässä asukkaita oli 388; Kuopiossa 401; Oulussa 394; Tampereella 348 sekä Turussa 289 yhtä poliisia kohti. Huonoin tilanne oli Joensuussa, jossa poliisia kohti oli 642 asukasta, paras Loviisassa, jossa asukkaita oli poliisia kohti 238. Erot eri kaupunkien kesken olivat siis hyvin suuret. Koko maahan verrattuna Helsinki sijoittui poliisien suhteellisessa lukumäärässä toiseksi. Jyväskylän sijaluku oli 20; Kuopion 25; Oulun 24; Tampereen 12 ja Turun 7. Sisäasiainministeriön kertomus poliisitoiminnasta vuonna 1956, liite 2. SMA.

laiset kokivat mellakat ainoaksi keinoksi vastustaa poliisia, joka oli asettunut heitä vastaan. Jos pienemmät toimenpiteet olisi katsottu riittäväksi, olisi tuskin mellakoitu. Mielenkiintoiseksi tilanteen tekeekin se, etteivät lakkolaiset käsittäneet olevansa vallankäyttäjinä tai sen tavoittelijoina täysin eri tasolla kuin poliisi, jolla oli lakiin perustuva oikeus ja velvollisuus huolehtia yhteiskunnan turvallisuudesta. Lakkotilanteiden kiihkeyden vuoksi poliisin asemaa ei haluttu tai osattu tunnustaa.

Poliisissa herätti kummeksuntaa, ettei hallitus halunnut antaa virkavallalle ohjeita, vaikka tilanne maassa kuumeni entisestään. Ennen lakkoa annetut toimintaohjeet oli laadittu tavallisen palkkalakon varalle. Yleislakossa tapahtumat elivät omaa elämäänsä ja poliisi joutui soveltamaan saamiaan ohjeita hyvin vapaasti. Tästä muun muassa kielivät toisistaan poikkeavat linjat eri kaupungeissa, mikä puolestaan johti paikkakuntaakohtaisesti entistä vakavampiin järjestyshäiriöihin. Ankarampaa linjaa toteuttaneiden poliisien katsottiin toimineen omavaltaisesti. Kehotuksista ja komennoista huolimatta lakkolaiset eivät uskoneet virkavallan sanaa vaan ottivat ”ohjeensa” ammattiyhdistysliikkeeltä tai toimivat oman käden oikeudella. Tämä ärsytti järjestysviranomaisia ja arvovallan murentuminen johti lakon lopussa myös entistä kovempiin toimenpiteisiin. Ehdottihan Kiukaskin konepistooleiden liittämistä poliisien varustukseen. Ehdotus on sikäli mielenkiintoinen, että poliisit olivat useassa kaupungissa jo viikon ajan pitäneet konepistooleita esillä. Tosin Jyväskylää lukuun ottamatta niitä kannettiin vain selässä, nyt Kiukas halusi ne ”lonkalle”. Tarkoituksena olikin saada hallituksen myönteinen kanta poliisin näkyvään aseistukseen, vaikkei käyttöoikeutta olisikaan haluttu.

Poliisikunta oli päättänyt ylläpitää lakeja ja järjestystä maassa kaikissa olosuhteissa. Tämä saattoi vaikuttaa lakkolaisista tahalliselta provosoinnilta. Toisaalta, monissa tapauksissa pelkästään poliisin näkyminen katukuvassa saattoi lakkolaiset pois toltaan. On kuitenkin syytä huomata, että vaikka virkavalta kirjeissä ja erilaisissa lausunnoissa moitti maan hallitusta ja sisäministeriötä toimettomuudesta, ei moitteita kertaakaan esitetty julkisesti. Poliisikunta pysyi siinä mielessä koko ajan lojaalina hallitusta kohtaan. Tämä oli oikeastaan ainoa vaihtoehto, sillä hallituksen julkinen moittiminen olisi ollut osoitus siitä, että maan hallitus ja poliisi toimivat lakon aikana erilaisin periaattein. Tämä olisi todennäköisesti entisestään hankaloittanut tilanteen selvittämistä. Ja mitä hyötyä keskinäisestä kinastelusta julkisuudessa olisi ollut? Olisi vain syntynyt kuva, että poliisi tietoisesti vastusti lakkolaisia ja maan hallitus yritti estää poliisia käyttämästä liiallisia toimenpiteitä. Tällöin olisi perustellusti voitu puhua poliisimielivallasta. Tilanteen arkuus ymmärrettiin sekä hallituksessa että poliisissa. Julkista vastakkainasettelua ei haluttu, koska se ei olisi ollut kenenkään etu.

Myös SDP:ssä odotettavissa olleet yhteenotot herättivät keskustelua. Puoluetöimikunnan työvaliokunnan ja hallitusryhmän yhteisessä kokouksessa 17.3. puoluesihteri Leskinen kertoi kuulleensa, että Hakaniemessä oli juuri kaadettu auto ja ihmetteli oliko maassa järjestystä lainkaan. Fagerholm selvitteli puheen- vuorossaan Kiukkaalta samaansa kirjettä. SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen kuitenkin vakuutti pääministerille, etteivät bensahulinat alkaneet uudes-

taan, jos keskusvarastot vain pysyivät suljettuina. Samalla hän vaati poliisia pysymään sivussa SAK:n rajoittaessa liikennettä. Myös järjestösihteeri Veikko Puskala piti poliisijohdon kirjettä harkitsemattomana, sillä ”hulinaa johtivat kokoomuslaiset Satakuntalaisesta osakunnasta käsin”. Leskinen kuitenkin muistutti, ettei järjestyksen pito kuulunut SAK:lle, joskaan poliisillekaan ei pitänyt antaa aseita. Tyyne Leivo-Larsson asettui tukemaan Leskistä: hulinoita ei enää saanut tulla. Poliisin kirje oli otettava vakavasti. Huomionarvoista on, että myös puolustusministeri Skog oli samaa mieltä ja totesi, että ellei hallitus pystynyt hallitsemaan tilannetta, sen oli myönnettävä, että maassa oli kapina. Tilanne ei kuitenkaan voinut vaatia sotilaiden sekaantumista, vaan palkka-asiat oli hoidettava ”prosenttein eikä asein”. Päätöksiä toimintamenetelmistä ei tehty, mutta kokouksen lopuksi hyväksyttiin puolueen julkilausuma. Lakon todettiin vaativan suuria uhrauksia, mutta taistelua oli silti käytävä, jotta kohtuulliset vaatimukset saavutettaisiin. Samalla järjestyksen noudattamista vaadittiin:

”Sosialidemokraattinen puolue toimikunta pitää itsestään selvänä, että lakossa olevat puolueen jäsenet ja kannattajat jatkuvasti ja kuuliaisesti noudattavat lakon keskusjohdon ohjeita ja että jokainen taistelun katkeruudesta huolimatta säilyttää malttinsa ja välttää käyttäytymistä, joka vähimmäissäkään määrin antaisi vastustajillemme tilaisuutta syyttää meitä poikkeamisesta laillisen järjestyksen tieltä. Vastuuttomille aineksille ei ole annettava tilaisuutta provokaatioihin tai muuhun häiritsevään esiintymiseen. On muistettava kokemuksesta, että vain kurinalainen ja järjestynyt toiminta johtaa pysyviin saavutuksiin.”⁵¹⁰

Julkilausuma osoittaa, että SAK:n uusien uhkausten myötä myös maan hallitus ja etenkin sen sosialidemokraattiset jäsenet alkoivat vähitellen ymmärtää, mitä vallan siirtyminen pois maan viralliselta johdolta lakkolaisille merkitsi. SAK:n linjaan alettiin tehdä pientä pesäeroa, sillä keskusjärjestöllä ei ollut aikomustakaan rauhoittaa tilannetta millään lailla vaan lisätä kiehuntaa maassa. Vaatihan puheenjohtaja Antikainen erityisesti poliisia pysymään poissa lakkolaisten tarkkaillessa liikennettä. Tämä jos mikä oli vallan ottamista omiin käsiin, vaikka sitä ei kenties siksi mielletty. Oli selvästi havaittavissa, ettei lakossa enää ollut ainoastaan kyse 12 markasta, vaan jostakin muusta: siitä kuka ketäkin komensi. SAK:ssa toimenpiteitä oli suunnattu entistä selvemmin poliisia kohtaan. Lakko-tilanne ei mitenkään puolusta Antikaisen näkemystä. Puolueessa oivallettiin, että lakkolaisten tukeminen hetkellä, jolloin he aiheuttivat väkivaltaisia järjestyshäiriöitä heikensi hallituksen mahdollisuuksia selvittää tilannetta. Huomattiin, että maan hallituksen ja SAK:n tavoitteet eivät voineet lakon osalta olla samanlaiset. Keskusjärjestön painostuspolitiikasta irtautuminen saattoi tuottaa pieniä vaikeuksia, mutta se oli pakko tehdä, ettei tilanne olisi lopullisesti karannut käsistä. Valta oli palautettava lakkolaisilta hallitukselle, sillä lakon myötäileminen tapahtui maan yleisen edun kustannuksella.

SAK:n uudet lakkorajat eivät millään muotoa voineet saattaa tilannetta paremmaksi, sillä ne oli liian selvästi suunnattu työnantajia, osittain myös val-

⁵¹⁰ Puolueneuvoston ptk. 19.-20.8.1956, liite 3: mf 41. SDPA, TA; Sosialidemokraattisia tiedonantoja n. 2, 17.3.1956: ko Ykm, Yleislakkoajan julkaisuja Kuopion piirissä. SU-POA; HS:n lisälehti n. 1, 18.3.1956, ”Sosialidemokraattisen puolueen...”; Klockare 1972, 36; Tiainen 1968, 60-61.

tiovaltaa vastaan. Työntajat tulkitsivatkin ne suoranaiseksi taisteluhaasteeksi. Niin ikään ammattiyhdistysliikkeen johtomiesten itsevarma esiintyminen alkoi lyödä itseään korville. Myös SDP:ssa ymmärtäjiä taipumattomalle linjalle oli entistä vähemmän. Puolue ei voinut enää lakon loppuvaiheessa sanoutua kokonaan irti SAK:n toimista, mutta se halusi säilyttää vastuun tapahtumista keskusjärjestölle ja jättäytyä itse syrjään. Tätä myös annettu julkilausuma osoitti. Sen sijaan Paasipuistossa, SAK:ssa, oli lopultakin päätetty näyttää, että lakko voitettiin. Useiden sattuneiden järjestyshäiriöiden jälkeen kehotuksen lakkorajojen kiristämisestä saattoi odottaa aiheuttavan ainoastaan lisää ongelmia.

Hallituksen toiminnan oli halvauttanut ennen kaikkea sosialidemokraattien toiminta, tai oikeammin toimettomuus. Muiden puolueiden ministerit olivat valmiita jyrkempiin toimenpiteisiin järjestyksen säilyttämiseksi, mutta sosialidemokraattien hallitessa tärkeimpiä ministeriöitä, ei moitteita suurempiin tekoihin voitu ryhtyä. Tilanteen ratkaisun kannalta oli hyvä, että nyt myös SDP:ssä tajuttiin tapahtumien vakavuus. Se teki lakon päättämisen kaikille osapuolille helpommaksi. Toisaalta, ei poliisille vielä kukaan luvattu sen suurempaa tukea, vaikka lakkolaisia kiellettiin riehumasta kaduilla. Viesti oli kuitenkin selvä, puolue ei enää kannattanut hulinointia. Tuskin se oli sitä aiemminkaan tehnyt, vaikka julkisista lausunnoista oli pitäydytty. SAK:n vaatimusten tukeminen ja hulinoinnin kannattaminen olivat kuitenkin kaksi selvästi toisistaan eroavaa seikkaa.

Sisäisistä erimielisyyksistä huolimatta hallituksen asema ei ollut uhattuna lakon missään vaiheessa. Tosin lakon yhä jatkuessa viriteltiin epämääräisiä keskusteluja porvarillisen enemmistöhallituksen muodostamisesta. Maalaisliiton puheenjohtaja, puhemies V.J. Sukselainen, kokoomuksen kansanedustaja Päiviö Hetemäen sekä professori L.A. Puntilan välillä käytyjen puhelinkeskustelujen lopputulokseksi kuitenkin tuli, ettei tilanne lakon aikana ollut sille kypsä. Mutta mikäli lakko vielä kauankin jatkui ja tilanne maassa kiristyi entisestään, kannatti asiasta puhua enemmän.⁵¹¹ Se miksi tällaisia keskusteluja mainittujen herrojen kesken käytiin, selittyy osaltaan sillä, että he kaikki olivat mukana Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön toiminnassa. Sen keskeisenä tarkoituksena nimenomaan oli kommunistien toiminnan vastustaminen ja yhteiskuntarauhan säilyttäminen. Luonnollisesti taustalla vaikuttivat myös lakon aiheuttamat tilanteet, joiden ei haluttu enää jatkuvan.⁵¹² Porvarillinen maailmankatsomus ei sallinut lakien ja yhteiskuntajärjestyksen loputonta loukkaamista.

⁵¹¹ Sukselainen 1997, 276-277.

⁵¹² Vesikansa 1996, 23-24, 49-53. Hetemäki, Puntila ja Sukselainen tunsivat toisensa myös monista muista yhteyksistä. He olivat taistelleet sotien jälkeen ääriavasemistion pyrkimyksiä vastaan ja heillä oli keskinäiset suhteet muun muassa asevelisosiolistien, Aseveliliiton ja osittain myös AKS:n kautta. Smolander 2000, 50, 76; Blomstedt 1999, 17, 78; Salminen 1996, 49-50, 93, 192-193.

5.6.2 Lakon vastustajat järjestävät kansalaiskokouksia Satakunnassa

Uudet lakkorajat voimistivat lakon vastustajien reaktioita entisestään. Porin Ammattikoululla järjestettiin 18.3., useiden eri kansalaisjärjestöjen aloitteesta, lakkoa vastaan suunnattu kansalaiskokous. Samaan aikaan "Satakunnan miesten" kokouksen kanssa järjestettiin vastaavanlainen tilaisuus Ikaalisissa. Porin kokouksessa oli läsnä noin 600 henkeä ja sen puheenjohtajana toimi päämet-sänhoitaja Erik Berg, sikäläisen kokoomuksen piirijärjestön puheenjohtaja. Hänen lisäksi kokouksessa esiintyivät puhujina Satakunnan maataloustuottajain puheenjohtaja Oramaa sekä Maataloustyönantajain Liiton valtuuskunnan puheenjohtaja, agronomi Kaarlo Cederberg. Viimeksi mainittu ehdotti kodinturvajoukkojen perustamista läntisen naapurin malliin. Kokouksessa laadittiin myös erityiset ponnet, jotka valittu delegaatio kävi luovuttamassa sekä maan hallitukselle että oikeuskanslerille.

Ponsissa vaadittiin valtiovaltaa kaikin sen käytettävissä olevin keinoin määrätietoisesti estämään kaikki väkivallanteot ja järjestyshäiriöt, sekä turvaamaan kansalaisoikeudet työntekoon, koska työhalu maakunnassa oli suuri. Tämä ei kuitenkaan yksin riittänyt, sillä ponsissa erityisesti esitettiin, että lak-koon kuulumattomat kansalaiset tarjoaisivat apuaan järjestysvallalle häiriöiden sattuessa tai niiden uhatessa, mikäli apua erityisesti pyydettiin. Lakkoon kuulumattomien oli järjestäytyttävä torjumaan sellaisia vahinkoja, jotka aiheutuivat niistä lakon laajentamisesta seuranneista toimista, joiden täyttämättä jättämisestä seuraisi suuria taloudellisia menetyksiä. Yksittäisiä kansalaisia pyydettiin ryhtymään kaikkiin laillisiin toimenpiteisiin demokraattisen valtiomuodon ja parlamentaarisen hallitusjärjestelmän turvaamiseksi. Lakon aikana tehdyt rikkomukset oli Suomen lain mukaan "mitä ankarimmin rangaistava".⁵¹³

Kokouksessa puhunut varastopäällikkö Hämäläinen vaati ponsia vietäväksi Helsinkiin "20 000 auton ja 50 000 miehen voimin", sillä pelkkä ponsien laatiminen ei auttanut mitään. Enää ei siis ollut kaukana, etteikö puheenjohtaja Antikainen olisi nähnyt Seinäjoen kokouksen jälkeen naureskelemaansa "maakunnan miesten" marssia Helsinkiin. Se olisi toiminut vastakohtana SAK:n suurmarssille, mutta sitä ei toteutettu. Maanviljelijä, kokoomuksen entinen kansanedustaja, Jalmari Pusa vaati niin ikään "terrorin" lopettamista ennen kuin oli liian myöhäistä. Hän kuitenkin varoitteli ulkopoliittisista syistä perustamasta aseellisia joukkoja. Sen sijaan hän totesi maaseudulta löytyvän "tarpeeksi tehtaiden lämmittäjiä ja työläisten turpiin lyöjiä". Mieliin alkoivat nousta lakon murtamisen periaatteet parin vuosikymmenen takaa. Ei ollut välttämättä paras mahdollinen tilanne yhteiskuntarauhan säilyttämisen kannalta, että poliittinen oikeisto alkoi vaatia järjestysvaltaa itselleen.

Kokouksen puheenjohtaja Berg sekä Yrjö Lounasalo ja Eero Kaappa tyytyivät lähettämään kirjeen oikeuskanslerille. Kirjeessä pahoiteltiin maan hallituksen ja sisäministerin toimettomuutta; kansalaiset olivat syvästi huolestuneina vallinneesta tilanteesta. Oikeuskansleria pyydettiin hallitusmuodon 46 pykälän mukaisesti valvomaan, että valtioneuvoston jäsenet ja muut viranomaiset

⁵¹³ TS:n uutiskatsaus n. 1, 19.3.1956.

noudattaisivat tiukasti lakia ja täyttäisivät velvollisuutensa kaikin laillisin keinoin. Kansalaiskokous katsoi siis olevansa laillisuuden esitaistelija, mitä se vaati valtiovallaltakin. Samalla se asettui myös edustamaan koko Suomen kansaa, joka nyt pahoitteli hallituksen toimettomuutta. Lakkolaiset oli siten suljettu lakia kunnioittavien kansalaisten ulkopuolelle. He olivat vihollisia, joiden mielihiteitä ei kannattanut kuunnella, koska he eivät ymmärtäneet tilanteen perimmäistä ongelmaa. Lakkolaisia pidettiin yhteiskunnan vihollisina, ja siten heitä tuli myös käsitellä. Delegation esitettyä kokouksen ponnet, pää- ja varsinkin sisäministeri suhtautuivat esitettyihin asioihin pidättyvästi, jopa vähätellen. Sen sijaan oikeuskansleri Honka kertoi jo muistuttaneensa viranomaisia näiden velvollisuuksista sattuneiden laittomuuksien suhteen.⁵¹⁴ Maan hallitus ei edelleenkään ottanut oikeiston mielenilmauksia tosissaan. Sen sijaan maan ylin oikeusviranomainen tuntui olevan samalla aaltopituudella niistä tunteista, joita lakko oikeiston mieliin oli padonnut.

Porin kokouksen esittämät ponnet oli suunnattu kahdelle taholle: lakon murtamiseen sekä valtiovallan herättämiseen. Ponsien sisältö oli tuttu 1920-luvun lakonmurtajien aatemaailmasta. Tuolloinhan murtajatoimintaa perusteltiin poliittisin käsittein isänmaata ja yhteiskuntarauhaa uhkaavien lakkojen tukahduttamisena. Olihan Vientirauhan tehtävänä nimenomaan ollut poliittisten lakkojen murtaminen, joskin lakon poliittisuuden määrittelemineen oli ollut hyvin väljä ja se suoritettiin omista lähtökohdista. Lakonmurtajatoiminnan ideologiana oli jyrkkä oikeistolaisuus ja sillä puolustettiin ”valkoisen työmiehen” oikeutta punaista työmaaterroria vastaan.⁵¹⁵ Vaikka yleislakko oli alkanut palkkalakkona se oli parin lakkoviikon jälkeen saanut selvästi poliittisen lakon piirteitä ja tätä muun muassa Porin kokouksessa vastustettiin. Tosin Porin kokouksella ja kaksikymmentäluvun lakonmurtamisideologialla oli se selvä ero, ettei Porin kokous ollut työnantajien järjestämä, kuten lakonmurtaminen 1920-luvulla oli ollut. Porin ponsien ainoana tavoitteena ei ollut ainoastaan murtaa lakko, vaan auttaa palauttamaan järjestys maahan, sekä kiinnittää valtion huomiota vallinneeseen tilanteeseen.

Kokouksessa pidettyjen puheiden ja siinä laadittujen ponsien kieli oli melko voimakasta. Kokous julistautui itse laillisuuden esitaistelijaksi, siis tehtävään, joka normaalisti kuului valtiolle. Se ei kuitenkaan ollut valmis tätä tehtävää suorittamaan, joten tarvittiin taho, joka siihen pystyi. Ei hallitus voinut tietenkään tällaisiin esityksiin suostua. Yksittäisten henkilöiden asettuminen järjestysvallan nimissä vastustamaan lakkoa olisi johtanut mitä ilmeisimmin todelliseen katastrofiin. Yleislakko ei olisi tuolloin ollut enää palkkalakko, vaan siitä olisi muodostunut kahden poliittiselta aatemaailmaltaan ja mentaliteetiltaan erilaisen ryhmän yhteenotto. Vaikka aseet olisivatkin mahdollisesti puuttuneet, olisi tilanne karannut käsistä. Silloin armeijan apuun hälyttäminen olisi ollut ainoa keino saada aikaan järjestys. Tämä taas olisi entisestään radikalisoanut

⁵¹⁴ KD n:t 86-87, 20.3.1956: Propaganda-asiat 1955-1956. Koka, PTA; SK:n uutispalvelu n. 24, 19.3.1956, ”Voimakashenkisiä kansalaiskokouksia Satakunnassa nykyisten laittomuuksien johdosta”; Nikkilä 1967, 194-195.

⁵¹⁵ Lakonmurtajaideologiasta tarkemmin Koivuniemi 1998, 92-94.

tapahtumia. Kokouksen ponsien ensisijainen tarkoitus olikin saada valtiolta käsittämään tilanteen mahdottomuus, mutta on silti todettava, että omaaloitteiseen järjestysvallan käyttöön oltiin selvästi varauduttu. Vakavan yhteenoton ainekset olivat siten lakon aikana olemassa. Oikeiston pyrkimykset tavoitella järjestysvaltaa eivät olleet sen hyväksyttävämpiä kuin lakkolaistenkaan toimet. Vastakkainasettelu ja pitkälle menneet vaatimukset olivat kuitenkin siinä mielessä luonnollisia, että vastustajaa projisoitiin omiin arvoihin. Tällöin vastustaja asettui kaiken oikeaksi katsotun ulkopuolelle. Oikeiston asettuminen ilman valtiovallan lupaa järjestyksenvalvojaksi olisi ollut samanlainen lainrikkomus kuin lakkolaisten mellakointi. Onkin huomattava, että apua luvattiin antaa vain pyynnöstä. Laillisuudesta haluttiin pitää tiukasti kiinni. Kyse oli selvästä painostuskeinosta.

Ikaalisten kokouksessa puhuivat muun muassa MTK:n luottamusmies, maatalousneuvos M.J. Kaltio sekä MTK:n Satakunnan piirin johtokunnan jäsen maanviljelijä Veijo Kallioniemi. Kokouksesta lähetettiin niin ikään maaherralle kirje, jossa esitetyt ponnet noudattelivat Seinäjoella 10.3. laadittuja ponsia.⁵¹⁶ Myös Ikaalisissa tunnelma oli hyvin "isänmaallinen" ja päättäväinen.

Oikeistossa kokousten ponnet miltei poikkeuksetta hyväksyttiin. *Satakunnan Kansa* piti työnturvajärjestöä erittäin tarpeellisena. Vain siten voitiin oikeus työhön taata. SAK tuomitsi jyrkästi moiset puuhut ja leimasi ne laittomuuksiksi. Myös Maalaisliitossa kodinturvajoukkojen perustaminen tuomittiin suoralta kädeltä ja asiasta päätettiin tiedottaa myös puolueen paikallisosastoja.⁵¹⁷ Pidetyt kokoukset eivät jääneet yksittäistapauksiksi, vaan niissä kaavailtu työrauhajärjestö perustettiin lakon jälkeen.

Kommunistit pitivät kokouksia kokoomuksen organisoimina ja tuomitsivat ehdotukset kodinturvajoukoista uuslapualaisuudeksi: tarkoituksena oli luoda maahan jo kertaalleen lakkautettu suojeluskuntajärjestelmä. Kokouksessa esitettyjen vaatimusten väitettiin herättäneen Satakunnassa suurta mielipahaa ja hallituksen toivottiin estävän moiset hankkeet. Äärivasemmiston mielestä kokoukset vain osoittivat lakkolaisten rintaman pysyneen tiiviinä. Niinpä työn-

⁵¹⁶ SK:n uutispalvelu n. 24, 19.3.1956, "Ikaalisten kansalaiskokous"; Esimerkiksi M.J. Kaltio oli mukana SYT:n toiminnassa. Vesikansa 1996, 56-59.

Nikkilä katsoo, vertailltuaan nimiä, liikkeiden olleen pitkälti MTK:n järjestämiä. Nikkilä 1967, 195-196. Nikkilän väite pitää osittain paikkansa, sillä kokoukset olivat oikeiston jyrkemman laidan organisoimia, vaikka niihin osallistui edustajia monista järjestöistä, myös MTK:sta. Mukana kerrottiin olleen myös maalaisliittolaisia ja kokoomuslaisia. Pelkästään MTK:n organisoimia kokoukset eivät olleet, eikä niillä ajettu pelkästään tuottajien etuja. SDP:n tiedotusosaston tietojen mukaan Porin kokouksessa luotiin myös ensimmäinen ajatus pidempiaikaisen työrauhajärjestön perustamiseksi. Kokouksen yhteydessä käydyissä keskusteluissa mainitunlaisen järjestön perustamista pidettiin tarpeellisena ja sitä varten päätettiin asettaa toimikunta, johon valittiin 18 jäsentä teollisuuden harjoittajista, liikkeenharjoittajista, palkannauttijoista sekä työntekijöistä. Edellä mainittuja valittiin kutakin kolme jäsentä ja lisäksi maataloustuottajista kuusi jäsentä. SDP:n T-osaston raportti 17.5.1956, 'Työnturva' järjestön puuhut: Hab18. SDPA, TA.

⁵¹⁷ Keskushallituksen tvlk:n ptk. 21.3.1956: Cd. MIPAI, KMA; SK:n uutispalvelu n. 24, 19.3.1956, "Voimakashenkisiä kansalaiskokouksia Satakunnassa nykyisten laittomuksien johdosta", "Ikaalisten kansalaiskokous"; Ptl 19.3.1956 (Jkl), "Lapualaiskokous pidettiin Porissa"; Ptl 19.3.1956 (Hki), "Porvarit perustivat eilen järjestön 'työn turvaamiseksi'".

antajat joutuivat ottamaan käyttöön viimeisen aseensa, uuslapualaisuuden.⁵¹⁸ Lausunto oli sikäli virheellinen, etteivät työnantajat olleet kokouksen pääasiallisia järjestäjiä. Lakkotilanteen kannalta lausunto oli kuitenkin käyttökelpoinen.

Porin ja Ikaalisten kokoukset eivät olleet pelkästään spontaaneja mielenosoituksia vaan tietoisesti organisoituja tilaisuuksia. Olihan sosialidemokraattien ”tiedustelupäällikkö” Veikko Puskala jo aiemmin maininnut Satakuntalaisen osakunnan johtaneen lakon vastaista toimintaa Helsingissä. Mainitut kokoukset vahvistivat entisestään Satakunnan oikeiston asettuneen voimakkaasti lakkoo vastaan. Sama päättäväisyys jatkui myös lakon jälkeen, sillä tuolloin perustetun Lain Suoja -järjestön perustajista suuri osa oli kotoisin maan lounaisosasta. Vasemmiston vahvoilla alueilla, Porissa ja Turussa, oli siten syntynyt ”vastarintaliike”. Tähän olivat vaikuttaneet molemmissa kaupungeissa lakon aikana sattuneet vakavat järjestyshäiriöt. Lisäksi osa kokousten järjestäjiin kuuluneista henkilöistä oli SYT:n toiminnassa mukana: samoin lakon jälkeen perustetun Lain Suojan jäsenistä moni oli ”sytiläinen”. Mahdollista siis on, että säätiö oli järjestämässä myös kansalaiskokouksia. Lopullista näyttöä siitä ei ole, mutta useat merkit viittaavat siihen.

Saatuana Kiukkaan edellä selostetun kirjeen oikeuskansleri Honka otti yhteyttä sisäministeri Väyryseen. Hallituksen oli kaikin käytettävissään olevin keinoin pidettävä huoli siitä, että bensiininjakelu ja -luovutus tapahtuivat häiriöttä ja ettei tilanne enää pahenisi. Oikeuskansleri neuvotteli tilanteesta myös Kiukkaan kanssa. Neuvottelun jälkeen hän otti yhteyttä pääministeriin, joka kertoi hallituksen suunnittelevan ”joitakin toimenpiteitä”. Honka korosti Fagerholmille, että laillisuutta ja järjestystä oli noudatettava ja verenvuodatusta vältettävä viimeiseen asti. Hän siis vaati hallitukselta selviä toimia tilanteen kärjistymisen estämiseksi. Valta oli palautettava lakkolaisilta hallitukselle. Toisaalta, Honka ei kuitenkaan hyväksynyt poliisille mahdollisesti annettavia laajempia valtuuksia aseenkäyttöön, vaatihan hän verenvuodatuksen estämistä. Illalla 18.3. sisäministeri Väyrynen piti radiopuheen, ilmeisesti Hongan ja Kiukkaan vaatimuksesta. Oma vaikutuksensa saattoi olla myös aiemmin päivällä järjestetyillä kansalaiskokouksilla. Puheessaan ministeri Väyrynen kehotti lakkolaisia rauhallisuuteen ja malttiin. Järjestys oli säilytettävä.⁵¹⁹ Kuten aiemminkaan, ei sisäministerin puheella nytkään ollut merkittävämpää vaikutusta.

Hallituksen toiminta oli yhä passiivista. Toistui sama asia, mikä oli tapahtunut myös Seinäjoen kokouksen jälkeen. Ainoastaan oikeuskansleri Honka ja maan

⁵¹⁸ SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille 19.3.1956, n. 23, ”Uuslapualaisuutta”, ”Teräksinen rintama”: Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka; Suomen yleislakko, yhteenveto 18.4.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka. Lakon lopulla kommunistit alkoivat Pohjois-Suomessa olla tyytymättömiä myös presidentti Kekkoeseen, joka oli heidän mielestään pääministerinä ollessaan lakon aiheuttanut ja yritti nyt sivussa pysyttelemällä pestä kätensä koko tilanteesta. Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Tarkastaja Mäntyjärven ilmoitus 17.3.56: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA.

⁵¹⁹ US:n uutiskatsaus n. 2, 19.3.1956, ”Järjestyshäiriöitä vielä Helsingissä”; Etelä-Suomen Sanomien uutispalvelu n. 80, 18.3.1956, ”Sisäministeri Väyrysen vetoamus”; Honka 1972, 215; Nikkilä 1967, 88, alaviite 4.

poliisijohto olivat todella huolestuneita tilanteesta. Oikeastaan niin oli maan hallituskin, mutta se ei yksinkertaisesti keksinyt keinoja saada tilannetta kuriin. Vaikka lakon osapuolet olivat jo muuttaneet toimintatapojaan huomattavasti ja linjat olivat jyrkentyneet, hallitus ei pystynyt toimimaan. Toki hallitus panosti kaikkensa lakon ratkaisemiseen sovittelurintamalla, mutta se ei olisi saanut passivoittaa hallituksen toimia yhteiskuntarauhan turvaamisessa. Oli selvää, ettei maan hallitus enää lakon viimeisinä päivinä hallinnut tapahtumia maassa. Vallasta taistelivat lakkolaiset ja poliisi. Mielenkiintoiseksi tilanteen tekikin se, että vaikka lakkolaiset olivat asettuneet virkavaltaa ja lakonmurtajiä vastaan, valtion asemaa ei kiistetty. Ainoastaan tämä seikka esti täyden anarkian maassa. Tilanne olisi saattanut olla toinen, mikäli maassa olisi ollut oikeistolainen hallitus.

Mielenkiintoista on myös se, ettei hallitus asettunut vastustamaan edes oikeiston järjestämiä kansalaiskokouksia ja niissä esitettyjä vaatimuksia. Ilmeisesti ne haluttiin vaieta pois päiväjärjestyksestä. Lakon osapuolten annettiin kiistellä keskenään niin kauan kuin se ei todella uhannut maan hallituksen asemaa. Olihan hallitus pääministerin sanoin julistautunut lakon ulkopuolelle. Toimettomuus lakon tapahtumien suhteen osoittaa, ettei hallitus pystynyt painostamaan osapuolia kunnioittamaan järjestystä, elleivät nämä sitä itse halunneet tehdä. On myös syytä havaita, että Maalaisliitto tuomitsi selvästi sekä lakkolaisten toimet että oikeiston ”kodinturvajoukot”. Puolueen arvomaailmaan ei yksinkertaisesti sopinut, että lakeja rikottaisiin, olipa kyse kenestä tahansa.

Oikeiston vasemmistosta luoma viholliskuva saavutti huippunsa Porin kansalaiskokouksessa. Lakkolaisia ei enää tunnustettu yhteiskunnan laillisiksi kannattajiksi; heidät oli suljettu sen ulkopuolelle. Vastaavasti vasemmisto tyrmäsi ehdotukset järjestysjoukoista ja leimasi ne lapualaisuudeksi, joka oli vasemmiston kielenkäytössä ja aatemaailmassa todella kova syytös. Retoriikka, jolla keskustelua käytiin, osoittaa, ettei toista osapuolta enää kunnioitettu, eikä sitä haluttu kuunnella tai ymmärtää. Mikäli se ei asettunut kannattamaan itselle tärkeitä arvoja, ei sitä kannattanut ottaa huomioon lainkaan. Tämä johti yhä värikkäämpään sanailuun, mikä osaltaan kiristi vastakkainasettelua. Mentaliteettierojen yhteentörmäys oli kova.

5.6.3 Linja-autoliikenne jälleen tulilinjalla

STK oli osunut oikeaan arvioidessaan SAK:n julistusten kiihdyttävän lakkolaisten mieliä. Uudelleen alkanut bensasota oli vaikutuksiltaan paikoitellen edellistä tehokkaampi. Turussa lähes kaikki huoltoasemat suljettiin 17.3. mellakoiden välttämiseksi. Tilanne oli alkanut jo edellisenä iltana, jolloin lakkolaisten polkupyöräpartiot olivat miehittäneet kaikki kaupungin huoltoasemat. Myös lakkotoimikunnan luvalla liikennöineiden taksien bensaluvat peruttiin ja niiden liikennöinti loppui sitä mukaa, kun bensiini tankissa väheni. Helsingissä huoltamot pyrkivät jakamaan bensaa normaaliin tapaan.⁵²⁰ Porissa linja-

⁵²⁰ Yhteen veto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100:F1. STKA, Elka; HS:n lisälehti n. 1, 18.3.1956, ”Bensiinin jakelu jat-

autoliikenne loppui miltei täysin lakon viimeisinä päivinä. Paikallinen keskuskokkotoimikunta pyysi poliisia kehottamaan autoilijoita keskeyttämään liikennöinnin, koska lakkotoimikunta ei voinut muuten pitää tilannetta hallinnassa. Kokoomuksen tiedotuslehti kysyi ministeri Väyrysen mielipidettä poliisin menettelystä, mutta hän ei suostunut kommentoimaan asiaa. Sen sijaan ylipoliisipäällikkö Kiukas tuomitsi poliisin antaman kehotuksen, sillä virkavalta ei saanut puuttua yksityiseen elinkeinonharjoittamiseen, mikäli laittomuuksia ei tapahtunut. Kielloista määräsi kulkulaitosministeriö. Ministeri Palovesi oli samaa mieltä.⁵²¹ Suurempaa merkitystä lausunnoilla ei kuitenkaan ollut, sillä keskeytys pysyi voimassa. Porin poliisissa oltiin varmasti tietoisia kehotuksen ”laittomuudesta”, mutta se tarjosi virkavallalle mahdollisuuden hillitä mellakointia kaupungissa. Esimiesten moitteet tuntuivat pienemmältä pahalta kuin jatkuvat yhteenotot.

Lakon toiseksi viimeisenä päivänä, 18.3., mellakoitiin suurimmissa kaupungeissa. Turussa lakkolaisten kokouksen jälkeen väki kerääntyi linja-autoasemalle aikomuksenaan estää autojen liikennöinti. Tilanne sai alkunsa todennäköisesti Helsingistä Turkuun komennetun SAK:n toimitsijan, Tauno Kaivolan, kehotuksesta. Hän oli saanut Helsingistä ohjeet ”panna jumiin” Turun linja-autoliikenne. Aluksi poliisi yritti väkivaltaa käyttämättä saada lakkolaiset pois asemalta, mutta kun hajaantumiskäskeyä ei toteltu, annettiin ratsupoliisiosastolle käsky ottaa osaa joukon hajottamiseen. Paikalla syntyi käsiryysy, jossa mellakoitsijat käyttivät aseinaan muun muassa lähtölaiturien rautaisia osoitinpylväitä. Lisäksi poliiseja heiteltiin kaikella käteen sopivalla aineksella. Alakynteen jouduttuaan lakkolaiset virittivät ilmoille Maamme-laulun oululaisien tapaan. Se ei kuitenkaan poliisia pidäteltyt vaan väkijoukko poistettiin asemalta. Käsiryysin seurauksena kaksi poliisia ja kolme lakkolaista joutui sairaalaan, jonne metallisen roskakorin päähänsä saanut ratsupoliisi joutui tajuttomana myös jäämään. Mellakan aikana lakkolaiset hajottivat myös linja-autoja. Paikalle oli komennettu kaikkiaan noin 140 poliisia. Tilanne asemalla jatkui jännittyneenä aina iltaan saakka, sillä mellakan tauottua sekä poliisit että lakkolaiset ”tarkkailivat” toisiaan useamman tunnin ajan.⁵²²

521 kuu...”; TS:n uutiskatsaus n. 3, 17.3.1956, ”Turussa suljettiin...”; TS:n uutiskatsaus n. 1, 19.3.1956; US:n uutiskatsaus n. 3, 17.3.1956, ”Mellakoiden ja estelyiden vuoksi...”. Urho Kekkosen muistiinpanoja lakon ajalta: ko 21/85. UKA, TPA; ”Tiedoituslehti” 17.3.1956: H1, Tiedoituksia ja uutisia piireille. KokA, PTA; Karjalaisen uutiskatsaus n. 17, 18.3.1956, ”Outo liikenneseisuus Porissa”.

Porissa tyväestä pääsikin pitkälle yhteistoiminnassaan, sillä kaupungin lakkolaiset vierailivat yhdessä punaisten haudalla sekä Eetu Salinin patsaalla. Yhteenvedo 24.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka.

522 Kallion tilannetiedotus 19.3.1956: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA; Yhteenvedo Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; HS 14.12.1957, ”Turun lakon johtajia vastaan käytettiin painostuskeinoja”; TS:n uutiskatsaus n. 1, 19.3.1956; Ojala 1992, 106-108.

Eräiden tietojen mukaan oli linja-autoaseman mellakan yhteydessä Turun laivastoasemalla ollut joukko kantaupseereita hälytysvalmiudessa. Heille oli jaettu konepistoolit ja kovat patruunat. Pohjolan Liikenteen autot olivat valmiina siltä varalta, että joukot olisi voitu kutsua asemalle koska tahansa. Näin olivat maaherra ja varuskunnan päällikkö sopineet. Keskuskokkotoimikunnan lakonvartiointijaoksen joukoilla oli paikallisen lakkotoimikunnan puheenjohtajan Pentti Lehtosen mukaan myös kä-

Tauno Kaivolan väitettiin myös määränneen lakon alkupäivien tiesulut Turun kaduille ja toimineen organisaattorina myös LSO:lla. Kaivola itse väitti saaneensa kaikki välittämänsä ohjeet Helsingistä Olavi Järvelältä ohi muun lakkotoimikunnan. Soittaessaan Helsinkiin Kaivola ajoi muut huoneesta ja välitti saamansa ohjeet muille myöhemmin. Menettelyään Kaivola perusteli sillä, että tuli olla vain yksi mies, joka vastasi kaikista toimenpiteistä. Mielenkiintoista kyllä, lakon jälkeen käydyissä oikeudenkäynneissä Kaivola ei joutunut min-käänlaiseen vastuuseen, koska ei suostunut vastaamaan kaikkiin hänelle esitettyihin kysymyksiin.⁵²³

Esitetyistä väitteistä huolimatta, Turun keskuslakkotoimikunnassa toimineet kertoivat myöhemmin Kaivolaa itse keksineen saamansa ohjeet. Asia oli varmistettu soittamalla Turun keskuslakkotoimikunnasta Helsinkiin, jolloin mitään ohjeita kiellettiin annetun. Oli selvää, että Helsingistä saatiin kieltävä vastaus, koska käskyn antajaa, mikäli se oli Järvelä, ei haluttu paljastaa. On vaikea uskoa, että monet asiaa läheltä seuranneet henkilöt olisivat olleet asian todellisesta luonteesta tietämättömiä väittäessään Järvelän kehottaneen koviinkin otteisiin lakon viimeisinä päivinä. Ja todistettavasti Järvelä käski julistaa paikalliset linja-autoasemat lakkoon bensasodan alettua uudelleen. Kaivola oli ollut Järvelän luottomies jo vuodesta 1953 lähtien, joten heidän ”komentoketjunsä” lakon aikana piti mitä ilmeisimmin paikkansa.⁵²⁴ Toisaalta, lakkolaisten ja poliisien välisten mellakoiden katsottiin joissakin tapauksissa olleen myös MTK:n paikallisten jäsenten provosoimia.⁵²⁵ MTK:n asema nousikin lakon viimeisten päivien mellakoissa merkittävästi esille. Olivathan keskusjärjestön edustajat osallistuneet Satakunnan kansalaiskokouksiin ja lisäksi heitä epäiltiin osaksi Turun mellakoiden provosoinnista. Lounais-Suomessa tuottajat olivat ryhty-

siaseita, joita ei käytetty, mutta joilla lakkolaisten joukoissa leuhkittiin. Ojala 1992, 111-112.

⁵²³ HS 14.12.1957, ”Turun lakon johtajia vastaan käytettiin painostuskeinoja”. Mauno Koiviston mukaan Turkuun paikalliselle lakkojohdolle tuli Helsingistä SAK:n keskitasolta ohjeita paikalliselle SAK:n edustajalle, joka välitti viestit lakkojohdolle. Ohjeissa innostettiin paikalliseen aktiviteettiin, ns. passiiviseen vastarintaan, vaikka se johtaisi järjestyshäiriöihin ja tappeluihin poliisin kanssa. Koivisto 1997, 26; Koivisto 1957, 16; Lindblom 1957, 15-17.

⁵²⁴ Kaivolaa ja Järvelän tiivis suhde sai alkunsa vuonna 1953, jolloin Kaivola hakeutui Ammattiyhdistysopiston kursseille ohi oman liittonsa, SAL:n. Järvelä yritti seuraavana vuonna järjestää Kaivolaa SAL:n sihteeriksi, mutta ei onnistunut. Takaiskun jälkeen hänet valittiin SAK:n valistusosaston järjestäjäksi, siis Järvelän alaiseksi ja työtoveriksi. Yhdessä kommunistien kanssa miehet olivat olleet syrjäyttämässä leskisläisiä johtopaikoilta TUL:n Helsingin piirin kokouksessa 1955. Bergholm 1997b, 753-754; Hentilä 1984, 371-377; Kaivolaa ”kehuttiin” Turussa ”Pikkuhitleriksi”. Ojala 1992, 83; Vrt. Koivisto 1997, 26 sekä Lindblom 1957, 15-17. Erityisesti Olavi Lindblomin ja Mauno Koiviston lausunnoista on luettavissa, että SAK:n johtomiehet jakelivat lakon viimeisinä päivinä hyvinkin kovia toimintaohjeita. Moitteisiin voidaan toki katsoa vaikuttaneen puolueen sisäiset erimielisyydet, sillä molemmat kuuluivat leskisläisiin, kun taas Järvelä ja Kaivola olivat eri puolella. On kuitenkin huomioitava, että Koivisto oli aktiivisesti mukana murtamassa kommunistien satamalakkoja 1940-luvun, joten hän ei hyväksynyt kommunistien toimia lakkojen politisoimiseksi. Toisaalta on myös syytä muistaa, että Järvelä useassa tapauksessa todistettavasti kehotti lakkolaisia laittomuuksiin. Hänet myös tuomittiin osallisuudesta Operaatio Iltatähteen.

⁵²⁵ Koivisto 1997, 26-27; Lyytinen 1995, 86; Koivisto 1957, 16-18; Työläisten suhtautumisesta SAK:oon yleensä 1950-luvulla Seppänen 1958, 69, 76-79.

neet aktiivisesti rikkomaan lakkoa. Työväenliike oli osaltaan pyrkinyt samaan luovutuslakon aikana.

Lakon loppuvaiheessa poliisinvastainen mieliala oli Turussa kasvussa. Työtaistelun jatkuessa oli havaittavissa yleistä mielialojen kiristymistä. Taloudelliset vaikeudet monissa lakkolaisperheissä olivat lakon loppupuolella melko suuret. Suojelupoliisin tarkastaja Toivo Kallio totesi tilanteen edenneen siihen pisteeseen, että mikäli poliisi vielä jatkoi pamputuksia "siltä otetaan luulot pois". Lakkolaisten viha oli erityisesti henkilöitynyt komisario Eino Perkkoon. Hänen ilmestymisensä paikalle oli lakkolaisille "punainen vaate". Yllättävää kyllä, lakkoväsymystä ei Turussa ollut havaittavissa, päinvastoin. Mieliala koveni ja nousi lakon loppua kohden. Suojelupoliisissa todettiin lakon viimeisten päivien hulinoitsijoiden Turussa olevan pääasiassa esikaupunkien nuoria, eivätkö kommunistisen tai sosialidemokraattisen puolueen jäseniä.⁵²⁶ Mellakat Turun linja-autoasemalla päättyivät - siirtyäkseen muualle kaupunkiin. Vielä lakon viimeisenä päivänä kaduilla liikkui "hulinajoukkoja", jotka haittasivat työtetkoa ja ärsyttivät poliiseja. Linja-autoasemalla tilanne jatkui "tuijotuskampanjana".⁵²⁷

Suojelupoliisin arvio mellakoiden aiheuttajista Turussa on varsin mielenkiintoinen. Erilaiset nuorisojengit olivat ryhtyneet häiriköimään poliisia. Kyseessä tuskin oli "aatteenpalo", vaan lähinnä nuorisolle tyypillinen halu asettua vallanpitäjiä ja auktoriteetteja vastaan. Kun siihen tarjoutui tilaisuus, ei sitä jätetty käyttämättä. Lakko oli muodostanut yhteiskunnassa tilanteen, jossa poliisin arvovalta oli kärsinyt pahasti. Siitähän nuorisojengien häiriköinti osaltaan kieli. Poliisia vastustettiin lähinnä "huvin vuoksi". Turku ei ollut tässä suhteessa ainoa kaupunki, vastaavaa esiintyi myös Porissa. Vaikka kyse nuorison osalta olisi ollutkin vain "huvista", se vaikeutti huomattavasti poliisin toimintaa ja synnytti suurempaa epäjärjestystä.

Lakon viimeisinä päivinä hulina-aalto vyöryi yli koko maan. Tampereen Tahmelassa suuri väkijoukko pahoinpiteli 17.3. töissä olleita, yksityisen rakennusliikkeen miehiä, jotka olivat viimeistelemässä erään yksityiskodin ennen lakkoa asennettua parkettia. Lakkolaiset olivat käyneet uhkailemassa asennusmiehiä useamman kerran, kunnes he lopulta päättivät keskeyttää työt väkivalloin. Työmiehiin käytiin käsiksi ja työnjohtaja pahoinpideltiin. Hän pakeni paikalta pitkin Tahmelan katuja aina lähimmälle poliisilaitokselle saakka. Satapäinen lakkolaisjoukko seurasi perässä ja esti häntä useamman kerran hakemasta apua alueen taloista. Apumies kuljetettiin työväentalolle, jossa hänen uhattiin menettävän kaikki työnsä Suomessa rikkuruuden vuoksi. Poliisi kuulusteli asian tiimoilta useita kymmeniä ihmisiä, joukossa myös keskuslakkotoimikunnan

⁵²⁶ Ilmoitus n. 688-28.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Turun piiritoimiston muistio n. 3/56, 3.4.1956: ko Mta. SUPOA; Koivisto 1997, 26; Perkkoo oli kokoomuksen aktiivijäsen. Ks. Eino Roineen (kd.) puhe. Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta 22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I.

⁵²⁷ TS:n uutiskatsaus n. 2, 19.3.1956; Tauno Kaivola määräsi lakon viimeisenä päivänä ohji keskuslakkotoimikunnan kaupungin lentokentän valot sammutettaviksi heittämällä rautalanka sähköjohtoihin. "Kommento" välitettiin eteenpäin, mutta se ehdittiin peruuttaa ennen täytäntöönpanoa. TMT 254:1066/53 (Hakola), 11: TA.

jäseniä. Työnjohtaja sai useita uhkailusoittoja vielä lakon jälkeen.⁵²⁸ Tahmelan tapauksesta luettiin syytteet useammalle lakkolaiselle.

Kotkan seudulla, Kymminlinnassa, noin tuhat lakkolaista "tarkasti" liikennettä, kommunistien lakkotoimikunnalta saamiensa ohjeiden mukaisesti. Lakkolaisia hillitsemään rientäneen Kotkan keskuslakkotoimikuntaan SAK:sta komennetun toimitsijan oli nopeasti poistuttava paikalta välttyäkseen pahoinpitelyltä. Mellakkakin saatiin aikaan erään lakkolaisen työnnettyä polkupyöränsä auton alle. Kuski pahoinpideltiin ja autoa rikottiin. Lakon jälkeen kahakasta luettiin syytteet kolmelle lakkolaiselle. Suojelupoliisi totesi lakon loppuvaiheessa johdon Lappeenrannan piirissä olleen luisumassa kommunistien käsiin, vaikkei heillä normaalioloissa ollut alueella juuri lainkaan vaikutusvaltaa.⁵²⁹

Samanlaiseksi tilanne oli kehittynyt myös Kuopiossa. Suojelupoliisin Kuopion piirin tarkastaja Ukko Jäntille muodostui lakkoajan tapahtumien perusteella sellainen käsitys, että kommunistit olivat valinneet Kuopion jonkinlaiseksi koekentäksi, jossa oli tarkoitus kokeilla aikaisemmissa työttömyyskahi-noissa "koulutettujen joukkojen iskuvalmiutta ja laajentaa syntyneet pikku mellakat kapinan asteelle, ehkä lopulta suoranaiseksi vallankaappaukseksi, jos tilanne muualla maassa olisi muodostunut sille otolliseksi." Jäntin käsitystä tuki joukkovoiman käyttö sekä se, että vain Kuopiossa ryhdyttiin aktiivisesti harjoittamaan poliisin vastaista propagandaa.⁵³⁰

Jäntin selostus ei täysin pitänyt paikkaansa olihan poliisia kohtaan suunnattua "loanheittoa" ilmennyt eri puolilla maata. Lausunto kertoo enemmänkin siitä, että myös poliisit jatkuvan paineen alla työskennellessään alkoivat suhtautua lakkoon yhä negatiivisemmin ja näkivät kaikki sattuneet järjestyshäiriöt yrityksenä vakavampiin rikoksiin. Olihan suojelupoliisin etsiviä erityisesti kehotettu tarkkailemaan kommunistien toimia ja ilmoittamaan pienetkin tapaukset Helsinkiin. Ei ollut ihme, jos väsymys alkoi painaa ja mielipiteet värittyivät. Raportti ilmentääkin hyvin lakon maan poliisikunnalle aiheuttamaa valtavaa räsytystä. Monista muista lähteistä käy myös selvästi ilmi, ettei lakkoa todellisuudessa ollut tarkoitus laajentaa kapinan asteelle. Paikallistasolla tapahtumat kuitenkin koettiin vakavana uhkana koko maalle. Kun tilanteita katsottiin

⁵²⁸ Ks. tarkemmin esim. AL 23.3.1956, "Pahoinpitelyä sekä vapauden riisto lakkoaikana Tahmelassa"; JS 23.3.1956, "Tamperealaiset lakkogangsterit tihutöissä"; US 27.3.1956, "Entiset rikolliset johtivat Tahmelan parkettikahakkaa"; Lakon päätyttyä kommunistinen Hämeen Yhteistyö -lehti tutki tapauksen, muttei havainnut väärinkäytöksiä. Myös apumies kiisti lakon jälkeen mitään tapahtuneen. Lakkolaiset kävivät kyllä asunnolla kysymässä työlupaa, muttei työnjohtaja sitä näyttänyt. Työväentalolle apumies totesi menneensä omasta tahdostaan, koska tunsu tehneensä väärin. Näin hän halusi selvittää tilanteen saman tien. Hän pyysi vielä lehden kautta tovereiltaan anteeksi. Keski-Suomen Työ piti Tahmelan juttua oikeistolehtien propagandana ja panetteluna. K-ST 29.3.1956, "Jyväskylän Sanomat jälleen valheen kaidalla polulla"; Vrt. esim. Maakansa 24.3.1956, "Hulina-aalto Tampereella".

⁵²⁹ Päälle päätteeksi joukko kiristi autonkuljettajalta 12 000 markkaa korvaukseksi särkyneestä polkupyörästä. Yleislakkototeamuksia Lappeenrannan piirissä: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA; Ilmoitus n. 661-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; US:n uutiskatsaus n. 3, 19.3.1956, "Kotkan Kymminlinnassa...".

⁵³⁰ Jos lakko ei olisi päättynyt 19.3., olisi tilanne Kuopiossa suojelupoliisin mukaan muodostunut sellaiseksi, ettei poliisi olisi voinut tilannetta hallita, vaan apuun olisi tarvittu sotaväkeä. Ilmoitus n. 835-17.5.1956 (Tarkastaja Ukko Jäntin selostus 14.4.1956 "Yleislakko 1.3.-19.3.1956 Kuopion piirissä"): ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

useimmiten ainoastaan paikallisesta näkökulmasta saattoi hyvinkin näyttää, että lakkolaiset valmistelivat kapinaa. Tämän seurauksena poliisi kovensi otteitaan, mistä väistämättä seurasivat lakkolaisten kiristävät toimet. Näin mellakat ruokkivat itseään. Paikallistasolla, yksittäisten toimijoiden kohdalla, lakko siis koettiin huomattavasti voimakkaammin ja konkreettisemmin kuin ylätasolla, jossa voitiin muodostaa koko maan kattava kuva lakosta. Osapuolten keskinäinen vastakkainasettelu oli paikallisesti lähes käsin kosketeltavissa – mellakoissa koskettelu olikin paikoin melko kovakouraista.

Suojelupoliisi sälytti vastuuta mellakoinnista myös paikallisille poliiseille. Useissa tapauksissa oli ollut havaittavissa, että poliisipäälliköt kartoivat vastuuta poliisitoimenpiteistä mahdollisissa järjestyshäiriöissä, eivätkä sellaisen varalta antaneet alaisilleen sen selvempiä ohjeita kuin mitä olivat itse ylempää saaneet. Näin ollen jäi kulloinkin paikalle sattuneiden poliisimiesten päätettäväksi, puuttuuko lakkolaisten harjoittamaan mielivaltaan vai kääntääkö selkänsä. Tällainen asiantila oli sikäli vaarallinen, että

”kun tiedetään huomattavan osan poliisimiehistä lukeutuvan sosialidemokraatteihin, jotka nyt tuntuisivat olleen lakkolaisille myönteisiä. Lakkotoimikuntien havaittiin olleen yhteydessä sosialidemokraattisiin poliisimiehiin ja saivat varmaan näiltä tietoonsa ne ohjeet, joita poliisiviranomaisille oli annettu ja mitä poliisin taholla oli järjestyksen pitämiseksi suunniteltu. Kun lakkotoimikunnat saivat näin tietoonsa poliisille tulleet ohjeet, langettivat ne järjestyshäiriöissä poliisin käyttämän väkivallan poliisin syyksi ja tämän omasta mielihalusta johtuneeksi lakkolaisten pahoinpitelyksi. Tästä lienee johtunut, että lakon loppupuolella lakkotoimikunnat sosialidemokraateista huolimatta esiintyivät poliisin vastaisesti, jopa aivan kommunistien aikaisempaan tyyliin.”⁵³¹

Suojelupoliisin arvio on varsin mielenkiintoinen. Oletettiin siis sosialidemokraattien pitävän lakon aikana niin tiukasti yhtä, että myös sosialidemokraattiset poliisit myötälivätkin lakkolaisia. Väitteelle löytyy vain yksi konkreettinen tapaus, jossa poliisi ei suostunut toimimaan lakkolaisia vastaan. Tapaus sattui lakon viimeisinä päivinä Kemissä. Tuolloin kolme vasemmistolaisesta suuntautunutta poliisia kieltäytyi hajottamasta remuavaa lakkolaisjoukkoa. Sen sijaan muut poliisit toimivat saamiensa ohjeiden mukaan. Mainitut kolme poliisia pidätettiin virantoimituksesta ja heidät erotettiin tehtävistään lakon jälkeen.⁵³² Vaikka kyseessä oli yksittäinen poikkeustapaus, se osoittaa, ettei suojelupoliisin epäily ollut täysin aiheeton.

On kuitenkin varsin todennäköistä, ettei poliisien ja lakkotoimikuntien välistä yhteistyötä harjoitettu, ainakaan siinä määrin kuin suojelupoliisi antoi ymmärtää. Virkavalta oli perillä siitä, että veljeily lakkotoimikuntien kanssa olisi vaikeuttanut järjestyksenpitoa entisestään. Todennäköisempää oli, että solidaarisuus muita poliiseja kohtaan lakon aikana oli voimakkaampi. Myös poliisi omasi tiukan ryhmäkuriin ja -lojaliteetin. Totta on, että poliisit olivat yhteydessä paikallisiin keskuslakkotoimikuntiin aktiivisesti. Tähän virkavaltaa oli velvoitettu jo ennen lakkoa annetuissa ohjeissa. Niin siis kuului tehdä, jotta jär-

⁵³¹ Ilmoitus n. 648-26.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

⁵³² Havainnot yleislakosta 1.-19.3.56 Oulun tarkastuspiiristä: ko Ykm, Yleislakon tarkastuskertomukset. SUPOA.

jestys saataisiin säilymään. Mahdollista on, että yhteydenpidoissa tietoja vaihdettiin puolin ja toisin, mutta tuskin suojelupoliisin mainitsemasta veljeilystä kuitenkaan oli kyse. Useimmissa tapauksissa poliisista oli lakkolaisille muodostunut yhteiskuntaa vastaan taisteleva voima. Ainakin, kun tilannetta katsottiin lakkolaisten silmin. Tällöin veljeily poliisin kanssa oli lähestulkoon mahdotonta. Sen sijaan suojelupoliisin huomio paikallisten poliisipäälliköiden vaihtelevasti linjasta oli täysin oikea.

Totta joka tapauksessa oli, että niin lakkotoimikuntien kuin lakkolaistenkin toimet radikalisoituivat lakon lopulla huomattavasti. Sen sijaan keskuslakkotoimikuntien asettuminen kommunistien linjalle ei välttämättä johtunut poliiseilta saaduista tiedoista vaan siitä, että toiminnallisella linjalla oli lakkolaisiin taistelun kannalta parempi vaikutus. Lisäksi SAK:ssa lakko oli päätetty saattaa pikaisesti päätökseen, jolloin oli selvää, että toimenpiteet muuttuivat jyrkemiksi. Niin ikään poliisien ja lakkolaisten välit olivat tulehtuneet, mistä saatiin näyttöä eri puolilta maata. Esimerkiksi Oulussa poliisin pidättämät ”liikenteentarkkailijat” uhattiin vapauttaa poliisilaitokselta monisatapäisen joukon voimalla. Uhkausta ei kuitenkaan toteutettu, mutta kyräily kaupungissa jatkui vielä lakon jälkeenkin.⁵³³

Uudelleen alkaneen bensasodan näyttävimmästä manööveristä vastasivat kuitenkin SAK:n johtomiehet itse käynnistäessään ”Operaatio Iltatähden” 18.3. vastaisena yönä. Monet öljy-yhtiöt olivat alkaneet kuljettaa Kokkolan satamasta bensiiniä asemille omilla autoillaan. Tämä närkästytti SAK:n johtajia. Niinpä veturimiesten puheenjohtaja Widing järjesti Olavi Järvelän kehotuksesta veturin Ykspihlajan sataman ylikäytävälle, jolloin varastoalueella olleet autot jäivät mottiin. Lähelle sijoitettiin toinen veturi, jolla tie olisi avattu mahdollisen hätäkuljetuksen sattuessa. Seuraavana päivänä paikalle saapui Seinäjoen varikkopäällikkö saattueenaan konepistoolein varustautuneita poliiseja. Paikalla olleet veturinkuljettajat pidätettiin ja juna siirrettiin pois tieltä.⁵³⁴

Päätäväisyys lakon lopettamisesta sekä lakkorajojen kiristämisen seurauksena kasvanut joukkojen into oli tarttunut myös SAK:n johtoon ja se antoi pitkälle meneviä kehotuksia. Erityisesti kunnostautui Olavi Järvelä. Kaiken edellä mainitun lisäksi hän muun muassa vaati veden pumppaamisen lopetta-

⁵³³ Mainitut liikenteentarkkailijat pysäyttivät linja-autoja, ja särkivät niistä ikkunoita. Useat matkustajat saivat haavoja lasin siruista. Myös kuljettajia yritettiin pahoinpidellä. Liite 4 ilmoitukseen n. 603/56-20.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Tilanne Oulussa 19.3.56: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA; Tarkastaja Mäntyjärven ilmoitus 19.3.56: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA; Liite 1 ilmoitukseen n. 603-23.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA.

⁵³⁴ Lindblomin mukaan SAK:n johtomiehistä etenkin Antikainen ja Rantanen olivat innokkaasti menossa sinne, missä mellakoita kuultiin olevan. Näin haluttiin antaa kuva ”etulinjassa” olemisesta. Lindblom 1969, 69; Lakon jälkeisissä muistelmissa lakkolaiset pitivätkin Olavi Järvelää provokaatioihin yllyttäjänä. Koivisto 1987, 298-308. Operaatio Iltatähden puintia jatkettiin vielä yleislakon jälkeen eräässä hallituksen istunnossa. Pääministeri Fagerholm oli kyllästynyt Widingin ja Kiukkaan kiistelyyn, ja hän käski miehet viereiseen huoneeseen sopimaan asian. Lopulta Widing lupasi antaa selvityksen asiasta, jos kuulustelut lopetettaisiin. Näin sovittiin. Juttu eteni kuitenkin raastupaan saakka, jossa tuomion saivat niin Widing kuin Järveläkin. Tarkemmin Operaatio Iltatähdestä esim. Virolainen 1985, 226-227; Lindblom 1981, 236; Kettunen 1976, 296-298; Klockare 1972, 41; Lindblom 1969, 71.

mista ja hissien jättämistä paikoilleen Outokummun kaivoksessa: täyttyvään kaivokseen voitiin istuttaa kultakaloja. Metalliliitossa järki voitti ja varapuheenjohtaja Viljo Kuukkanen määräsi pumpput pyörimään ja hissit liikkeelle.⁵³⁵ On mahdotonta sanoa, oliko Järvelä yksin kehotusten takana. Saattoihan olla, että ne laadittiin kollektiivisesti ja niiden edelleen välittäminen annettiin Järvelän tehtäväksi. Esimerkiksi Lindblom oli lakon jälkeen erityisen hyvin perillä kaikista laittomuuksista, johon SAK:n johto lakkolaisia oli kehottanut. Pienempiä häiriöitä sattui lakon viimeisinä päivinä eri puolilla maata. Kohteina eivät aina olleet ihmiset, vaan lakkolaiset ”tyytyivät” katkaisemaan tehtaisiin meneviä sähkölinjoja ja räjäyttelemään avantoja jääteihin.⁵³⁶ Toiminta oli siis saanut palkkataistelusta huomattavasti poikkeavia muotoja. Kyse alkoi jo olla lakkolaisten mielivallasta ja omankädenoikeudesta.

Monilla paikkakunnilla oli havaittavissa, ettei lakkotoimikunta enää hallinnut omia joukkojaan, jos kohta lakkotoimikunnat olivat paikoitellen itsekin asettuneet joukkotoiminnan kannalle. Tilanne oli tiedostettu myös SAK:ssa. Osittain siitä syystä se tiukensi lakkorajoja. Toimenpiteen tarkoituksena oli saattaa lakko mahdollisimman nopeaan päätökseen. Kävi kuitenkin päinvastoin. Työnantajat varautuivat jatkamaan lakkoa, minkä lisäksi maan poliisikunta komennettiin kaikin keinoin turvaamaan tehtaiden tai muiden tärkeiden kohteiden toiminta. Taistelun laantumisesta ei siis ollut olemassa merkkejä. Hyvästä tarkoituksesta huolimatta SAK:n julistuksella oli päinvastainen merkitys. Keskusjärjestössä tiedostettiin, että lakkoon oli lähdetty liian löysin rajoin.

Myös lakkolaisia yritettiin provosoida, esimerkiksi tervaamalla työväentalon ovenrivat yön aikana. Merkillisin tapaus koettiin Helsingissä, jossa SAK:n lakkovartijoiden esimies Reinikainen kehotti kommunistisia lakkovahteja laittomuuksiin. Hän määräsi eräänä yönä Vartiokylän työväentalolta bensiinivaraustoja vartioimaan lähteneitä kommunistien lakkovahteja rikkomaan ikkunat bensiiniä kuljettavista autoista, irrottamaan akkujen johdot ja heittämään akut lumihankeen. Mukaan oli myös otettava kirves, jotta voitiin kaataa puita tielle. Lopuksi oli vielä vedettävä kuljettajat ulos autoista ja mukiloitava heitä. Toimiin oli ryhdyttävä, koska bensiinisota oli SAK:lle arvovaltakysymys. Reinikainen toi mukanaan myös SAK:n lakkovartijakortteja – ilman Helsingin keskuslakkotoimikunnan leimaa – ja kehotti leimaamaan kortit paikallisen lakkotoimikunnan leimalla. Vastaanottajat eivät kuitenkaan toimineet annettujen ohjeiden mukaisesti vaan ilmoittivat asiasta puolueen elimille.⁵³⁷

⁵³⁵ Koivisto 1987, 293; Kauniskangas 1956, 45.

⁵³⁶ Lakkotapahtumat 17.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; Lakkotapahtumat 18.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 10.-19.3. SUPOA; Yhteenveto 9.3.1956: ko Ykm, Lakkopäivät 1.-9.3. SUPOA; Ilmoitus n. 876-23.4.1956 ja liite 1: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Ilmoitus n. 1153-26.5.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Ilmoitus n. 570-22.3.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 3. SUPOA; Teollisuuslehden uutismoniste n.2, 16.3.1956, ”Noin 25 henkilöä käsittävä miesryhmä...”; Teollisuuslehden uutismoniste n.3, 17.3.1956, ”Pätevä iskujoukko”.

⁵³⁷ Selostus 18.3.1956: Hh68, Tiedotukset piireille. Ay/SKPA, Ka; Muista provosointirytyksistä Tarkastaja Jäntin ilmoitus 17.3.56: ko Ykm, Yleislakkoa koskevat tiedot. SUPOA.

Vastaavasti Espoon Leppävaarassa kansantalolle kokoontunutta paikallista lakkotoimikuntaa häirittiin pariin otteeseen omatekoisilla pommeilla. Ensimmäinen "attentaatti" suoritettiin lakon alkupäivinä ja toinen lakon viimeisenä päivänä. Kummallakaan kerralla tekijöitä ei takaa-ajosta huolimatta saatu kiinni, mutta räjähdykset voitiin todeta tapahtuneen. Henkilövahinkoja iskuista ei aiheutunut.⁵³⁸ Tunnelma lakossa oli muuttunut varsin kiivaaksi. Vastustajan toimiin pyrittiin vastaamaan vähintään yhtä voimallisilla toimenpiteillä.

5.6.4 Viimeisten päivien mellakat Jyväskylässä

Jyväskylän keskuslakkotoimikunta sai lakon puolivälin jälkeen enenevässä määrin ilmoituksia rikkuritapauksista. Työt oli aloitettu useissa kaupungin pienemmissä teollisuuslaitoksissa. Myös työlupien kysyntä lisääntyi, mutta anomuksiin suhtauduttiin pidättyvästi. Myönnytyksiä vastapuolelle ei enää haluttu tehdä.⁵³⁹ Ne olisi voitu tulkita heikkouden merkiksi. Liikennöinnin ja rikkuritapauksien estämiseksi keskuslakkotoimikunta kehotti osastojen lakkotoimikuntia tehostamaan lakkovartiointia. Vilkastuneen linja-autoliikenteen lopettamiseksi keskuslakkotoimikunta päätti velvoittaa SAK:n estämään polttoainekuljetukset varastoilta kaupunkeihin. Omalta osalta taistelua tehostettiin julistamalla kaupungin linja-autoasema lakkotilaan maaliskuun 17. päivästä kello 6.00 alkaen.⁵⁴⁰ SAK:n keskuslakkotoimikunnan antama päätös ja sen toimeenpano leimasivat lakon viimeisten päivien tapahtumia Jyväskylässä. Tältä osin Jyväskylän tapahtumat eivät juuri eronneet muualla maassa vallinneesta tilanteesta.

Lakon toiseksi viimeisenä päivänä, 18.3., linja-autoasemalle kerääntyi alkuiltapäivällä suuri lakkolaisjoukko estämään liikennöintiä. Näin oli sovittu Porista saadun esimerkin mukaisesti aamupäivällä työväentalolla. Uteliasta väkeä kertyi koko ajan lisää ja lopulta asemalla oli useita satoja ihmisiä. Lakkolaiset vaativat Kivijärvi-Jyväskylä-vuoroa ajanutta kuljettajaa luovuttamaan lakkolaisjoukkoille kyydissä olleen miehen, jota epäiltiin rikkurikuskiksi. Autonkuljettajan kieltäytyttyä häntä luovuttamasta lakkolaiset täyttivät ajoväylät, eikä auto päässyt liikkeelle. Paikalla ollut komisario Hakalan johtama poliisiryhmä ei kehotuksistaan huolimatta saanut joukkoa ojennukseen, joten Hakala pyysi lisäapua. Paikalle saapunut komisario Tolkki kehotti lakkolaisia useaan otteeseen poistumaan paikalta. Osa totteli kehotusta, mutta sitkeimmät jäivät. Poliisi oli päättänyt pitää aseman toiminnassa, ja se turvautui pamppuihin. Sattuneen yhteenoton seurauksena, poliisi pidatti kaksi lakkolaista, Jaakko Oravii-dan sekä Esko Helinin, sillä heidän katsottiin tahallisesti estäneen linja-autojen

⁵³⁸ Yhteen veto Uudenmaan teollisuuskeskusten tilaisuuksista: H28. SKPUA, Ka; Tietoja Leppävaarasta 20.3.1956: H28. SKPUA, Ka.

⁵³⁹ Esim. Schaumanin ltmk:n ptk:t 12.-15.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; Kltmk:n ptk:t 12. ja 14.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Karjakunnan Jyväskylän konttorin kirje JAP:n kltmk:lle 13.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Kltmk:n ptk. 17.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Jyväskylän nahkatehdas Oy:n kirje JAP:n kltmk:lle 13.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Jyväskylän julkilausuma 15.3.1956: Cb2. Jss76A, JyMA.

⁵⁴⁰ Kltmk:n ptk. 16.3.1956: ko 4. JAPA, AyA.

liikennöinnin ja toimineen joukon johtajina. Muutamia lakkolaisia pidätettiin poliisille lausuttujen sopimattomien kommenttien vuoksi.⁵⁴¹

Jyväskylän keskuslakkotoimikunta suivaantui tilanteesta ja päätti ilmoittaa asiasta sisäasiainministeriöön. Poliisiin väitettiin tahallisesti ärsyttävän lakkolaisia ylimitoitetuilla toimillaan. Sen sijaan lakkolaiset pysyivät rauhallisina, ellei poliisi olisi näitä koko ajan kovistellut.⁵⁴² Totuus saattoi tosin olla hieman toisenlainen, sillä suurimpana syynä lakon viimeisinä päivinä Jyväskylässä sattuneisiin mellakoihin SKP:n Jyväskylän piirin edustaja Simo Eerola piti SAK:n paikallista piiriasiamiestä. Hän tarkoitti mahdollisesti Helsingistä Jyväskylään lähetettyä valistussihteri Toivo Anttilaa, joka piti tiukasti SAK:n puolta lakon aikana. Eerola laski 18.3. linja-autoasemalla syntyneen mellakan täysin piiriasiamiehen tiliin, sillä tämä oli puhunut aamulla työväentalolla kutsumalleen noin sadalle ihmiselle siitä, mitä rikkurijoukoille tuli tehdä. Pian oltiinkin jo linja-autoasemalla. Samaisen piiriasiamiehen järjestämiä tiedotustilaisuuksia Eerola piti "aivan täydellisinä agitaatiotilaisuuksina".⁵⁴³ Eerolan lausunto osoittaa, mikäli se pitää paikkaansa, että komentoketju SAK:sta paikallistasolle toimi varsin hyvin ja annetut ohjeet ja määräykset välittyivät kentälle. Poikkeuksen muodostivat lähinnä tilanteet, joissa paikalliset toimitsijat tai lakon johtajat eivät halunneet panna käskyjä täytäntöön, koska pitivät niitä lainvastaisina. Joukkojen aktivoiminen paikallistasolla oli siis riippuvainen myös paikallisissa lakkotoimikunnissa toimineiden henkilöiden aktiivisuudesta ja lojaalisuudesta ammattiyhdistysliikettä kohtaan. Kaikki lakkolaisetkaan eivät siis välttämättä kannattaneet mellakointia. Erityisen innokkaita mellakoihin yllyttäjiä olivatkin juuri SAK:sta paikallisiin keskuslakkotoimikuntiin komennetut toimitsijat, kantoihan vastuun toimenpiteistä yleensä paikallinen keskuslakkotoimikunta.

Jyväskylässä paikallinen keskuslakkotoimikunta oli tiukasti lakkolaisten takana. Vakavien yhteenottojen sattuessa se ilmoitti poliisiin toimista sisäasiainministeriöön ja SAK:lle. Näinhän oli menetelty jo Taulumäen kahakan jälkeen, vaikka tuolloin myös lakkolaiset saivat moitteet liian pitkälle menneistä toimenpiteistä. Ilmoitukset eivät kuitenkaan tuottaneet mitään tulosta. Sisäministeri saattoi valitella tapahtunutta, mutta mihinkään poliisia moittiviin toimiin ei koko lakon aikana ryhdytty. Se oli eräänlainen sanaton tuki poliisin toimille, joskin virkavalta olisi ollut kiitollinen huomattavasti toisenlaisesta tuesta.

⁵⁴¹ JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 150-81/56: Adb119/II. JPA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 19.6.1956, § 248: Ccb148. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 17.7.1956, § 274: Ccb149. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 11.9.1956, § 325: Ccb151. JRMA, JyMA.

⁵⁴² JS:n lisälehti n. 9, 19.3.1956, "Lakkohulinoita"; Ptl 19.3.1956 (Jkl), "Poliisi hakoteillä: Patukat käytössä ja konepistoolit esillä linja-autoasemalla"; K-ST 23.3.1956, "Patukat, konepistoolit ja kaasupommit rauhallista työläisrintamaa vastassa"; Mikonranta 1985b, 87-88.

⁵⁴³ Sattuneiden mellakoiden seurauksena poliisien vastainen mieliala ilmeni Jyväskylässä työpaikoilla lakon jälkeenkin. Eerolan mukaan "poliisit olivat suorittaneet kasvatustyön, jota tuhannetkaan valtio-opin luennot eivät korvanneet". Poliisien kanssa nahinointi osoitti, "että kun tänään oltiin uteliaita, niin huomenna oltiin jo mukana rivissä. [...] Poliisin kanssa käytyjä kahinoita pidettiin vetonauloina Jyväskylän SKP:ssa." Innostus nousi, kun nähtiin toiminnan tuottavan tulosta, muun muassa bensa-asemilla. Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka.

Poliisin ja lakkolaisten välit kiristyivät uudelleen jo seuraavana päivänä. Keskuslakkotoimikunnan oli määrä pitää tiedotustilaisuus kauppatorilla kello 14. Ennen tilaisuuden alkua lakkolaisjoukko jälleen kerran kerääntyi läheiselle linja-autoasemalle. Paikalle komennettu komisario Hakalan johtama poliisiryhmä sai lähtölaiturit tyhjennettyä lakkolaisista ja liikenteen jälleen käyntiin. Poliisiketju asetettiin vartioimaan ajopihaa. Hakala pidätti hänelle humalassa irvistelleen lakkolaisen, sillä pidätetty pyrki käytöksellään yllyttämään kiihtyneitä lakkolaisia poliisin kimppuun. Pidätys aiheuttikin lakkolaisjoukossa liikehdintää mutta yhteenotolta vältyttiin. Kohta väkijoukko kuitenkin huomasi paikalle saapuneen komisario Tolkin ja alkoi rynniä tätä kohti kovaäänisesti huutaen. Tolkki oli saanut lakkolaisten vihat niskaansa Taulumäen konepistooliepisodein vuoksi ja poliisin ja lakkolaisten välinen ongelma oli erityisesti henkilöitynyt häneen. Todennäköisesti myös edellispäivän tapahtumilla oli oma vaikutuksensa. Konstaapelit muodostivat ketjun Tolkin ympärille, jolloin tämä kehotti lakkolaisia poistumaan paikalta. Väkijoukko siirtyi vähitellen poliisiketjun saattamana kauppatorille päin. Poliisien työntäessä väkijoukkoa kehotti eräs lakkolainen, Niilo Kiviaho, vieressään ollutta poliisia "vetämään liikkuvat taakse". Enempää ei tarvittu. Poliisikonstaapeli pidätti miehen ja lähti kuljettamaan tätä autoon. Tällöin muutamat lakkolaiset päättivät vapauttaa pidätetyn. He hyökkäsivät konstaapelin kimppuun ja riistivät Kiviahon vapaaksi. Tekoaan miehet perustelivat sillä, etteivät hyväksyneet poliisien toimia. Pidätyksen suorittanut konstaapeli Lylykorpi seurasi miehiä väkijoukkoon, jossa hän sai Kiviahon uudelleen kiinni, mutta tällä kertaa lakkolaisjoukko yksissä tuumin riisti miehen hänen käsistään lyöden Lylykorpea kasvoihin. Mellakka oli valmis.

Lylykorpi ja avuksi tulleet poliisit turvautuivat patukoihin lakkolaisten hillitsemiseksi. Lakkolaiset löivät paikalla olleita poliiseja nyrkein ja kepein. Poliisit turvautuivat kaasupistooleihinsa. Väkijoukko alkoi hajaantua, koska se luuli poliisin ampuneen "kovia". Aseman toisella laidalla väkijoukko huuteli poliisia pilkkaavia sanoja, ja kehotti poliisia toimimaan, sillä aseita löytyi lakkolaisiltakin. Eräs mies pääsi poliisiketjun läpi ja tarttui komisario Tolkkiin, jolloin tämä ampui kaasupistoolilla ja mies katosi väkijoukkoon. Jälleen seurasi hajaantumiskomento ja Tolkki komensi konepistoolin varustetut poliisit vartioon poliisiketjun taakse. Tämä riitti lakkolaisjoukolle ja se alkoi poistua paikalta. Tiedotustilaisuuden alettua kello 14 oli väkijoukko jo poistunut asemalta. Tilaisuuden jälkeen muutamia lakkolaisia saapui asemalle, mutta huomattuaan poliisiketjun edelleen olevan paikalla, he poistuivat vähin äänin. Poliisit vartioivat asemaa siksi kunnes viimeinenkin linja-auto oli lähtenyt vuorolleen. Mellakoinnin aikana poliisit pidättivät useita henkilöitä, heidän joukossaan Keski-Suomen Työn toimittajan, joka oli saapunut paikalle kuvaamaan tapahtumia. Toimittaja vietiin poliisiasemalla, jossa hänet kuulustelujen jälkeen päästettiin vapaaksi.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 27.3.1956 liite 3/123, § 123: Ccb145. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 12.6.1956, § 244: Ccb148. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 17.7.1956, § 273: Ccb149. JRMA, JyMA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 152-66/56: Adb119/II. JPA, JyMA; JKL:n poliisilaitoksen ri-

Keskuslakkotoimikunnan tiedotustilaisuudessa virkavallan toimet tuomittiin tuoreeltaan. Syyn katsottiin jälleen kerran olleen poliiseissa. Oma toimintaa perusteltiin työväenluokan yhtenäisyyden merkityksellä lakkotaistelun aikana ja vastaisuudessa sekä SAK:n voiman tehostamisen välttämättömyydellä. Poliisin käytöstä vastaan esitetyt arvostelut saivat osakseen voimakkaita hyvähuutoja.⁵⁴⁵ Vasemmiston lehdet olivat samoilla linjoilla. Poliisi oli jälleen kerran turvautunut ylimitoitettuihin keinoihin rauhallisesti käyttäytyneitä lakkolaisia vastaan ja provosoinut siten mellakoita.⁵⁴⁶ Poliisista luotiin kuvaa lakkolaisten vihollisena. Lakon tässä vaiheessa se ei ollut enää mitenkään yllättävää.

Paikallisen keskuslakkotoimikunnan tiedotustilaisuudessa lausuttiin julki käsitys, joka oli vallalla lakkolaisjoukoissa lakon viimeisinä päivinä koko maassa: oman joukon yhtenäisyyden säilyttäminen merkitsi joukkotoimintaa, usein juuri virkavaltaa vastaan. Joukon yhtenäisyydellä oli helppo perustella toimia, jotka olivat lainvastaisia. Suuri väkijoukko antoi oikeutuksen loukata virkavallan koskemattomuutta. Keskuslakkotoimikunta oli lakon edetessä muuttanut suhtautumistaan kaupungin poliisin huomattavasti. Tilanne Jyväskylässä olikin lakon viimeisinä päivinä poikkeuksellisen kiivas. Yhteenottoja poliisin ja virkavallan välillä oli toki muuallakin maassa, mutta Jyväskylässä kunnioitus esivaltaa kohtaan oli kadonnut lähes täysin. Tilannetta piti monelta osin koossa tieto siitä, että poliisi saattaisi turvautua aseisiin, olihan ne paljastettu useaan otteeseen. Pidätetyn lakkolaisen vapauttaminen kieli lakkolaisten halusta toimia omien sääntöjensä mukaan. Lakkolaisjoukko oli se, joka oli oikeassa. Suhtautumisessa lakkolevottomuuksiin tuli esille eri yhteiskuntaryhmien erilainen käsitys siitä, kummat olivat lakossa oikealla puolella. Kyseessä ei ollut enää taistelu 12 markasta, vaan siitä saiko poliisi määrätä lakkolaisten toimenpiteistä vai ei. Kyse oli eri osapuolten keskinäisestä vallankäytöstä. Viholliskuva oli voimistunut järjestyshäiriöiden seurauksena.

Linja-autoasemalla syntyneet mellakat olivat osoitus poliisin ja lakkolaisten tulehtuneista suhteista. Ennen kaikkea lakkolaisten viha kohdistui yhteen mieheen, komisario Tolkkiin. Hänen ilmaantumisensa paikalle sai lakkolaiset kiih-

kosos. ilm.asiain pvk., n. 153-83/56: Adb119/II. JPA, JyMA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 154-102/56: Adb119/II. JPA, JyMA; Klemola 1975, 99-100.

⁵⁴⁵ Huomioita Jyväskylästä yleislakkopäiviltä 1.3.-20.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille 19.3.1956, n. 23, "Maanantai Jyväskylässä...": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

⁵⁴⁶ K-ST 23.3.1956, "Patukat, konepistoolit ja kaasupommit rauhallista työläisrintamaa vastassa"; SKDL:n tiedoituksia perusjärjestöille ja jäsenille 19.3.1956, n. 23, "Maanantai Jyväskylässä...", "Mielivaltaa jälleen": Yleislakkotiedotukset 1956 Ht53. JjA/SKDLA, Ka.

Komisario Tolkki sai vielä seuraavana iltana kotiinsa soiton, jossa miesääni ilmoitti: "Kestotulelle!". Tolkin selvitettyä soittajan numeron tekijäksi paljastui eräs Pertti Ahonen, jonka alkuperäisenä tarkoituksena oli ollut soittaa vaimonsa työpaikalta kaupungin seurakunnan nuorisopastorille, muttei hän ollut tätä tavoittanut. Niinpä Ahonen soitti Tolkkille, jonka toimia hän ei hyväksynyt. Ahonen oli uskovainen ja kasvanut kodissa, jossa oli oppinut kasvattivanhempiensä herännäisyyden vuoksi kammoamaan aseita. Hän ei itse ollut osallistunut mellakoihin, mutta hänelle oli jäänyt lakosta kuva, että Tolkki oli toiminut lakossa väärin. JKL:n RO:n II os:n tuomio- kirja 3.4.1956 liitteinen, § 129: Ccb146. JRMA, JyMA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 156-64/56: Adb119/II. JPA, JyMA.

dyksiin. Samanlaista henkilöitynyttä vihaa ilmeni myös Turussa ja Porissa. Jyväskylän poliisi oli jo lakon alussa päättänyt säilyttää järjestyksen kaupungissa kaikin keinoin. Asia oli ilmoitettu myös keskuslakkotoimikunnalle, joka kuitenkin työtaistelun kestäessä julisti kaupungin linja-autoaseman lakkoon SAK:n ohjeiden mukaisesti. Yhteenotto oli väistämätön. Joukko oli päättänyt asettua poliisia vastaan, mistä kielivät lakkolaisten kommentit sekä toiminta linja-autoasemalla. Syynsä yhteenottoon oli myös sillä, että Jyväskylän poliisi oli saanut tietoonsa lakon viimeisenä päivänä mahdollisesti eri puolilta maakuntaa kuljetettavan jopa satoja miehiä Jyväskylän linja-autoasemalle poliisin vastaiseen taisteluun. Tieto ei ollut varma, mutta poliisi toimi sen mukaisesti. Kaupungin poliisi oli kiristänyt linjaansa lakon edetessä. Taulumäellä konepistooleja oli ollut vain yksi, lakon viimeisenä päivänä linja-autoasemalla niitä oli jo seitsemän. Kaunaa lakkolaisissa aiheutti erityisesti se, ainoastaan Jyväskylässä poliisi otti konepistoolinsa esille. Muualla maassa aseita kannettiin näkyvästi selässä, muttei niillä osoiteltu lakkolaisia. Poliisi ei tahallisesti halunnut lakkolaisia provosoida, mutta sen noudattama ”nollatoleranssi” provosoi joukot automaattisesti. Tilanne lakon viimepäivien järjestyshäiriöissä oli koko maan osalta sama: poliisit olivat hermostuneita, ja lakkolaisten kunnioitus virkavaltaa kohtaan vähäinen. Kommunisteja ei enää tarvittu mellakoihin yllyttäjiksi vaan lakkolaiset toimivat omin päin.⁵⁴⁷

Jyväskylän poliisi lähti alun alkaen siitä, että sen velvollisuus oli määrätä yleisestä järjestyksestä sekä turvata kansalaisten lainmukaiset oikeudet. Tässä poliisin mielestä onnistuttiin, vaikka lakon alussa sitä syytettiin leväperäisyydestä. Tällöin kuitenkin ”oltiin kuulolla” kuinka hienovaraisesti järjestystä voitiin pitää yllä. Kun otetta kiristettiin tilanteen vaatiessa, syytettiin poliisia liian kovista otteista. Poliisi pyrki toimimaan saamiensa ohjeiden mukaisesti.⁵⁴⁸ Toisaalta, Niilo Kiviahon pidättäminen osoittaa, ettei poliisi suvainnut pienintäkään itseensä kohdistunutta loukkausta. Henkilökohtaiset tunteet eivät aina pysyneet piilossa. Lakon jälkeen kaupungin poliisi saikin kyseenalaista kunniaa eduskunnassa, kun sitä hallituksen tiedonantokeskustelun yhteydessä moitittiin usean edustajan voimin liian pitkälle menneistä toimenpiteistä ja liiasta innokkuudesta. Vasemmiston edustajat pitivät kaupungin poliisia esimerkkinä poliisiterrorista.⁵⁴⁹ Tämä oli sikäli mielenkiintoista, että poliisi oli toiminut samalla tavoin koko maassa. Lakon ensimmäisinä päivinä tilannetta oli tarkkailtu ja lakon loppua kohden linjaa kiristettiin huomattavasti koko maassa yhtä aikaa. Tämä oli muun muassa ylipoliisipäällikkö Kiukkaan kanta. Tosin paikallisten poliisipäälliköiden tehtäväksi jäi arvioida, millä tavoin linjaa kiristettiin. Jyväskylässä tätä tarkoitusta ajoi aseiden paljastaminen lakkolaisille. Tämän vuoksi kaupungin poliisi sai ”kunnian” koko maan virkaintoisimpana ja ylikuumenneimpana. Vaikka muutamissa muissa kaupungeissa meneteltiin pian

⁵⁴⁷ Kaiken kaikkiaan Jyväskylässä oli lakon aikana noin sata poliisia. Apuna hääri myös Vaajakosken Liikkuva poliisi. LP:n Vaajakosken partion päiväkirja vuodelta 1956. JPA; Nikkilä 1967, 92-93.

⁵⁴⁸ KSML 23.3.1956, ”Lakko sujui Jyväskylässä suhteellisen rauhallisesti”.

⁵⁴⁹ Ks. tarkemmin Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta 22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I.

samalla tavoin, ei sitä enää huomattu, sillä Jyväskylän poliisi oli ollut se, joka oikeutti muidenkin kaupunkien poliisin kantamaan konepistoolia.

Mielenkiintoista on myös huomata, ettei Jyväskylässä esiintynyt vakavia yhteenottoja lakon ulkopuolisten ja lakkolaisten välillä. Pientä sanailua toki oli, mutta kaikki vakavimmat yhteenotot käytiin poliisin ja lakkolaisten välillä. Silti vakavien yhteenottojen taustalla oli joka kerta lakon ulkopuolisten työnteko. Näin oli huoltoasemilla, Taulumäellä ja linja-autoasemalla. Poliisi ”taisteli” työntekijöiden puolesta. Tämä kärjisti lakkolaisten suhtautumista kaupungin poliisiin. Kyse oli periaatteellisista eroista kunkin osapuolen asemasta lakon aikana.

Vaikka lakon viimeisinä päivinä mellakoita esiintyi eri puolilla maata, ei maan hallitus niihin sisäministerin puhetta enempää puuttunut. Myöskään SAK ei niitä kommentoinut. Molemmat olivat ilmeisesti asettaneet kaiken tarmonsä lakon sovittelun onnistumiseen, joka ratkaisisi tilanteen myös mellakoinnin osalta. Myös se oli eräs keino tukea virkavaltaa. Jyväskylän osalta mellakat eivät olleet poikkeus. Ne olivat vain yksi osoitus siitä, että lakkotaistelu oli kiristynyt koko maassa.

5.7 Lakko päättyy kestätyään lähes kolme viikkoa

Kun sovintoneuvottelut edellisen kerran päättyivät tuloksettomina 15.3., oli puheenjohtaja Aura sen jälkeen tavannut STK:n edustajat kolmesti ja SAK:n edustajat kahdesti. Neuvotteluissa olivat mukana hallituksen edustajina ministerit Aarre Simonen ja Kauno Kleemola. Uudet neuvottelut lakon päättämiseksi aloitettiin 17.3.⁵⁵⁰ Seuraavaan päivään mennessä tilanne olikin kehittynyt neuvottelurintamalla niin pitkälle, että osapuolet oli jälleen saatu saman pöydän ääreen. Maalaisliiton eduskuntaryhmä kävi laajan keskustelun samanaikaisesti sovintoneuvottelujen kanssa. Ryhmässä SAK:n vaatimuksia pidettiin edelleen liian pitkälle menevinä, mikä vaikeutti neuvotteluja. Hallitukselta vaadittiin tiukkoja toimia järjestyksen säilyttämiseksi. Puheenjohtaja Sukselainen vaati sovintoesityksen julkaisemista virallisesti radiossa, sillä hallituksen arvovalta oli pahasti vaarassa. Hallituksen laatimaa esitystä pidettiin ryhmässä heikkona, sillä sen hyväksyminen johti siihen, että ”tästä lähtien määrää meillä SAK”. Puolueen ministereiden selvitettyä tilanteen vaikeutta ryhmä päätti taipua hallituksen esityksen taakse, mikäli se oli lopullinen. Samalla ehdoksi asetettiin, että maahan palautettiin laillinen järjestys.⁵⁵¹

Puolueen vaatimus sopimusehdotuksen julkistamisesta oli mielenkiintoinen, olihan Auran ensimmäinen sovintoehdotus haluttu pitää julkisuudesta

⁵⁵⁰ HS:n lisälehti n. 2, 15.3.1956, ”Lakon lopettamiseksi on käyty vilkkaita neuvotteluja”; Mansner 1984, 457.

⁵⁵¹ Lue neuvotteluista tarkemmin Maalaisliiton eduskuntaryhmän ptk. 18.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Kansanpuolueen kannasta ks. Tvlk:n ja eduskuntaryhmän yht. kok. ptk. 18.3.1956: VAY4844. SKA, KA; Lue myös Mansner 1984, 456-461.

poissa, ettei se vaikuttanut osapuolten päätöksiin. Sopimusehdotuksen julkistaminen merkitsi sitä, että siitä tuli arvovaltakysymys. Kun ehdotuksen tekijänä oli maan hallitus ja kun ehdotuksessa luvattiin osapuolille suunnilleen se mitä nämä halusivat, olisi sopimuksesta kieltäytyminen merkinnyt selvää asettumista hallituksen arvovaltaa vastaan. Tällä tavoin lakon osapuolet haluttiin taivuttaa sovintoon. Auran ehdotuksen hylkäämiseen SAK:ssa vaikutti osaltaan sen vuotaminen julkisuuteen. Näin ehdotuksesta oli muodostunut SAK:lle arvovaltakysymys, jossa ei voitu antaa periksi. Toisaalta, Auran ehdotus oli valtion kannalta huono, jolla SAK:kin hylkäämistään perusteli.

Pääministeri Fagerholmin lakon osapuolille kello 18 jättämässä ehdotuksessa miehille luvattiin 12 markan palkankorotus, naisten oli tyytyminen kymmeneen markkaan. Lisäksi hallitus oli luvannut 0–6 prosentin korotuksen työehtosopimuspalkkoihin, mikä tarkoitti noin kymmenen prosentin korotusta kautta linjan. SAK kuitenkin ilmoitti heti aluksi, ettei se hyväksynyt annettua ehdotusta, sillä myös naisille oli maksettava 12 markan korotus. STK sen sijaan tyytyi esittämään muutoksia lähinnä sopimustekstiin. Työnantajat olivat edelleen halukkaampia sovintoon kuin SAK. Neuvotteluissa seurasi tauko.

Osapuolet kokoontuivat Valtioneuvoston linnassa uudelleen omiin saleihinsa kello 22. Nyt pääministeri jätti osapuolille sopimusehdotuksen korjatun version, sekä kirjeen, jossa pyysi ilmoittamaan vastauksen ilman sopimukseen tehtäviä muutoksia seuraavaan aamuun kello 01.00 mennessä. Mikäli jompikumpi osapuoli vastaisi kieltävästi, hallitus katsoisi keinonsa käytetyiksi ja jättäisi eronpyyntönsä tasavallan presidentille. Neuvottelujen osapuolilla ei siten ollut juuri vaihtoehtoja. STK:n työvaliokunnan kokouksessa äänestettiin sopimuksesta, jolloin myönteinen kanta voitti äänin 8–4. Sovintoon suostuttiin vastentahtoisesti. Työnantajat perustelivat kantaansa sillä, että vaikka palkankorotukset ylittivät teollisuuden kantokyvyn ja veivät lyhyessä ajassa inflaatioon ja rahan arvon alenemiseen, ei voitu kieltäytyä, koska hallitus katsoi valtakunnan edun vaativan yleislakon päättämistä. Ei ollut syytä toimia maan hallituksen vastaisesti, vaikkei sopimus lopettaisikaan SAK:n kaikkia vaatimuksia.⁵⁵²

Tilanne oli vaikea myös SAK:lle. Työvaliokunnassa sopimusluonnosta arvosteltiin yli puoluerajojen. Lopulta ajaututtiin äänestykseen. Myönteinen ratkaisu syntyi yhden äänen enemmistöllä. Useiden neuvotteluissa mukana olleiden henkilöiden vahvistaman tarinan mukaan SAK:n puheenjohtaja Eero Anti-

⁵⁵² Tvltk:n ptk:t 18.3.1956: mf 33. STKA, Elka; Pääministeri K.A. Fagerholmin kirje STK:lle ja SAK:lle 18.3.1956: ko 2, Lakkoon liittyvää kirjeenvaihtoa. Lakko1956/SAKA, AyA; Ks. lakon päättymisneuvotteluista myös Eduskuntaryhmän ptk. 18.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidosis). MleA, KMA; Suomen Työnantajain Keskusliiton toimintakertomus 1957, s. 12-13.

Hallitusosapuolten neuvotteluissa sekä SDP että Maalaisliitto olivat yhtä mieltä siitä, että hallituksen tuli uhata erolla, mikäli lakon osapuolet eivät tyytyneet tarjottuun sopimukseen. Tiainen 1968, 62-65.

Wahlforssin mielestä hallituksen lakosta muodostama luottamuskyseminen vahvisti SAK:n siihen suostuttua vain SAK:n arvovaltaa. Wahlforssista STK:n neuvottelivat olivat toimineet kehnosti. Hän vastusti työehtosopimusrikkomusten painamista viljaisella. Eripuraa STK:n joukoissa kuvaa myös se, että äänestys lakon päättämisestä oli ensimmäinen äänestys sotien jälkeen – aiemmin asiat oli sovittu muuten. Zilliacus 1984, 246-247.

kainen nosti kesken neuvotteluja nukahtaneen Maa- ja Sekatyöväen liiton puheenjohtaja Emil Auerin käden ylös äänestyksessä. Auer itse oli vastustanut sovintoa. Sovintoon vaikutti varmasti myös se, että monet SAK:n liitot olivat ilmoittaneet, etteivät ne enää pystyneet jatkamaan lakkoa. Lakkolaisissa oli monin paikoin alkanut ilmetä selviä väsymisen merkkejä jo lakon puolivälin jälkeen.⁵⁵³

Kello 2.30 maaliskuun 19. päivänä pääministeri Fagerholm ilmoitti osapuolten hyväksyneen lakon sovitteluratkaisun. Lakko päättyisi 20.3. kello 6.00. Samalla raukesivat myös kaikki SAK:n lisäsuunnitelmat lakon varalta. Lopullisesti sopimus lakon päättämisestä allekirjoitettiin Smolnassa 19.3.1956 kello 18.⁵⁵⁴

Sopimus oli kolmiosainen. Ensimmäinen osa (Liite 4) käsitti yleiset lakon lopettamista koskevat ehdot palkankorotusmäärineen. Toinen osa, sopimusneuvotteluista laadittu pöytäkirja (Liite 5), käsitti keskusliittojen suosituksen jäsenliitoille välittömästi yleislakon lopettamisen jälkeen aloitettavia, aikaisemmin keskeytyneitä työehtosopimusneuvotteluja varten. Siinä annettiin kehukset eri aloilla palkkauksessa vallitsevien epäsuhteiden korjaamiseksi. Kolmas osa (Liite 6) oli tavallaan hallituksen ja työnantajien välinen sopimus niistä helpotuksista, joita hallitus teollisuudelle antoi, jotta palkankorotusten maksaminen tulisi mahdolliseksi.

Lakon päättäneellä sopimuksella SAK varmistui lakolla ajamansa 12 markan palkankorotuksen niin miehille kuin naisillekin. Samalla sekä STK että SAK sopivat yhdessä uudistavansa raukeavat työehtosopimukset saadut palkankorotukset huomioiden. Lisäksi työehtosopimuksissa oli huomioitava myös kansantulon lisääntyminen sekä kannattavuuden ja työn tuottavuuden sallimat

⁵⁵³ Neuvotteluista SAK:n puolella esim. Liittotmk:n ptk. 20.3.1956: Cc19. SMLA, TA; Pöytäkirja Suomen nahka-, jalkine- ja kumityöväen Liitto ry:n neljännessä sääntömääräisestä liittokokouksesta toukokuussa 1956, s. 40-41; Väyrynen 1990, 90; Lindblom 1981, 239; Peltoniemi & Rajala 1981, 91; Skog 1971, 390; Tiainen 1968, 63. SAK:n omista pöytäkirjoista vastaavaa tietoa ei löydy. Tvlk:n ptk. 19.3.1956: Mf6. SAKA, AyA; SAK:n kltmk:n ptk. 20.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Neuvotteluissa myös mukana olleella metalliliiton varapuheenjohtaja Viljo Kuukkasella on äänestyksestä toinen näkemys: Antikainen taktikoi neuvotteluissa siten, että antoi työvaliokunnan varajäsenenä olleen Lindblomin äänestää sopimusta vastustaneen lasiliiton puheenjohtaja Turusen puolesta, vaikka tämä oli yleisvarajäsen. Niin sopimuksen taakse saatiin enemmistö, vaikka todellisuudessa sopimuksen hyväksyjillä oli vähemmistö. Antikainen halusi ehdottomasti lopettaa lakon. Koivisto 1987, 295-296; Lue neuvotteluista myös Aura 1982, 184-187; Hyvämäki 1978, 441; Aura 1961, 198-199.

SAK viivytteli sopimussyönä vastaustaan yli määräajan. Viivyttelyllä SAK sai Fagerholmilta lupauksen komitean asettamisesta valmistelemaan työeläkejärjestelmää, mutta siitä ei kerrottu työnantajille. Mansner 1993, 178-179; Zilliacuksen mukaan työnantajapuolella kyllä tiedettiin SAK:n saaneen tunnin pidemmän neuvotteluajan, josta erityisesti Wilhelm Wahlforss suuttui täysin. Viimeisistä neuvotteluista Zilliacus 1984, 245-248.

⁵⁵⁴ SAK:n kltmk:n ptk. n. 20, 19.3.1956: ko 1. Lakko1956/SAKA, AyA; Antikainen ja Lindblom selostivat työvaliokunnalle yöllä käytyjä neuvotteluja ja puolsivat sopimuksen hyväksymistä. Oli ilmeistä, että mikäli sopimus nyt SAK:n työvaliokunnassa hylättäisiin, kestäisi lakko vielä useita viikkoja, jolloin seuraukset olisivat hyvin ikävät. Saarinen piti sovittoa 3 % korotusta työehtosopimukseen liian pienenä. Keskustelun jälkeen työvaliokunta kuitenkin päätti yksimielisesti hyväksyä tehdyn sopimuksen. Tvlk:n ptk. 19.3.1956. SAKA, AyA.

mahdollisuudet. Tarkemmin työehtosopimusten uudistamisesta sovittiin keskusjärjestöjen suosituksessa jäsenliitoilleen. Keskimääräiseksi korotukseksi sovittiin kuusi prosenttia. Työnantajat veloitettiin käynnistämään työt mahdollisimman pian. Sopimuksen lopuksi keskusjärjestöt sopivat siitä, että kaikista lakkoon liittyvistä rangaistus- ja syytetoimenpiteistä sekä muista vaatimuksista, jotka koskivat työehtosopimuksia tai yksityisen palkansaajan työsuhdetta ja siihen liittyviä oikeuksia, luovuttiin. Maaliskuun 26. päivään mennessä töihin ilmoittautuneet työntekijät otettiin töihin vanhoina työntekijöinä. Osapuolet sopivat myös, ettei puolin tai toisin harjoitettu mitään painostustoimenpiteitä lakon päättymisen jälkeen. Sopimuksen yhteydessä valtioneuvosto lupasi helpottaa työnantajien tuotantokustannuksia muun muassa alentamalla työnantajain lapsilisä- ja kansaneläkemaksuja, lisäämällä työnantajien mahdollisuuksia vähentää tehtyjä investointeja valtion verotuksessa sekä muilla verojärjestelyillä. Samalla valtioneuvosto kuitenkin edellytti, että sille myönnettiin tehtyyn sopimukseen liittyen täydelliset hintasäännöstelyvaltuudet kuluvan vuoden loppuun saakka.⁵⁵⁵

Yleislakon päätyttyä myös HTK kiirehti saamaan omansa. Jo lakon aikana olivat jotkut sen liitot esittäneet palkankorotusvaatimuksia. Käymissään neuvotteluissa keskusliitto saikin ajettua tahtonsa läpi ja sen jäsenille myönnettiin samanlaiset palkankorotukset kuin SAK oli omilleen saanut.⁵⁵⁶

Lakon päättäneessä radiopuheessaan puheenjohtaja Antikainen moitti lakon puhkeamisesta ja pitkästä kestosta työnantajia. Hän käytti muutenkin siinä määrin värikästä kieltä, että suututti ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoman, jonka mielestä Antikainen asetti "sotapäällikön viimeisellä päiväkäskyllä" myös Yleisradion puolueettomuuden tiedonvälittäjänä epäoikeudenmukaiseen valoon. Puheen piti olla toteava, ei kantaaottava. Myös Maalaisliitto paheksui Antikaisen radiossa pitämää puhetta.⁵⁵⁷ Vastaavasti STK:n toimitusjohtajan, eversti V.A.M. Karikosken radiopuheessa syy lakosta sälytettiin SAK:lle: lakkoa ei olisi tullut, mikäli SAK olisi jatkanut neuvotteluja työnantajien kanssa. Karikoski pahoitteli lakon seurauksia yhteiskunnalle ja oli pahoillaan vastustajan joukkojen aiheuttamista "kriminaalitapauksista". Lopuksi toimitusjohtaja totesi tehdyn sopimuksen sitovan kumpaakin osapuolta. Hän ilmoitti, ettei STK soveltanut sopimusta käytännössä ennen kuin SAK teki samoin. Tällä Karikoski viittasi käynnissä olleisiin jälkilakkoihin.⁵⁵⁸ Syyttely osapuolten välillä ei ottanut laantuakseen.

⁵⁵⁵ Sopimus suosituksesta 19.3.1956: ko 2, Sopimukset. Lakko1956/SAKA, AyA; STK:n kiertokirje n. 112/56 (132/6133-56), 21.3.1956 liitteinen. STKA, Elka.

⁵⁵⁶ Vuosikok. ptk:n 27.2.1957 liite 2 "Toimintakertomus 1956": Cb3. JkvyA, JYMA; Kunnallisvirkamiesliiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 23-24.

⁵⁵⁷ Koskiluoman ja Antikaisen sanasodasta ks. YLE:n ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoman kirje Eero Antikaiselle 20.3.1956: ko 2, Lakkoon liittyvää kirjeenvaihtoa. Lakko1956/SAKA, AyA; Eduskuntaryhmän ptk. 20.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Lue lakon arvioinneista myös Ptl 20.3.1956 (Hki), "Päättynyt taistelu"; Ptl 22.3.1956 (Hki), "Eteenpäin".

⁵⁵⁸ TS:n uutiskatsaus n. 1, 22.3.1956, "Työnantajain Keskusliiton toimitusjohtaja..."; Virolainen 1985, 218-219.

Tehty sopimus ei tyydyttänyt täydellisesti lakon kumpaakaan osapuolta. Etenkin Wilhelm Wahlforssille sopimus oli kova pala. Laatomassaan muistiossa hän katsoi SAK:n saaneen sopimuksen myötä sataprosenttisen voiton. Kaiken lisäksi maassa säilyi hallitus, jota SAK saattoi mielin määrin ohjailta ja joka ajoi maan taloudellisiin vaikeuksiin. Niinpä ”sunnuntai 18. maaliskuuta 1956 tulee jäämään synkkänä päivänä työnantajien historiaan”.⁵⁵⁹

Maalaisliiton eduskuntaryhmä kokoontui keskustelemaan lakon päättymisestä hallituksen 20.3. Smolnassa pitämän tiedotustilaisuuden jälkeen. Ryhmä oli närkästynyt tehdystä sopimuksesta, joka oli huomattavasti laajempi kuin mihin puolue oli antanut luvan. Kauppa- ja teollisuusministeri Kauno Kleemola selitti SAK:n viimeisissä neuvotteluissa pitäneen tiukasti kiinni niistä eduista, jotka Auran lautakunnan ehdotus oli sille luvannut viikkoa aiemmin. Työnantajat eivät puolestaan olleet halunneet antaa periksi lapsilisien alennuksista. Opetusministeri Virolainen oli esittänyt neuvotteluissa puolueen kannan, mutta hallituksen kanta edellytti, että myös Maalaisliiton ministereiden oli hyväksyttävä naisten 12 markan palkankorotus. Samalla pääministeri Fagerholm oli luvannut, että maataloustulolaki annettaisiin eduskunnalle seuraavan viikon aikana. Näin maalaisliittolaisten ministereiden oli ollut pakko suostua aiottua laajempaan sopimukseen. Veikko Vennamo piti tehtyä sopimusta jopa Auran ehdotusta huonompana. Puolueen ministerit jättivät asemansa ryhmän harkittavaksi. Lopputulema seuranneesta keskustelusta oli, että pöytäkirjaan merkittiin ministereiden toimineen ilman ryhmän antamaa valtuutusta. Puolue kuitenkin päätti pysyä hallituksessa ja ryhmä hyväksyi tehdyn sopimuksen, joskin pitkin hampain. Hallitus oli päättänyt antaa tiedonannon yleislakosta eduskunnalle 22.3. Maalaisliitto päätti tukea hallituksen ja sosialidemokraattien kantaa tiedonannon yhteydessä. Vaikka keskustelu oli luonteeltaan kireä, se oli selvittänyt ilmapiiriä.⁵⁶⁰

Pääministeri Fagerholmin lupaama maataloustulolaki tuli eduskuntaan huhtikuun alussa. Käytyjen keskustelujen jälkeen se hyväksyttiin toukokuussa. Toukokuussa hyväksyttiin myös jo Kekkonen V hallituksen alulle panema kansaneläkelainuudistus. Molemmat hyväksytyt lait kasvattivat huomattavasti valtion menoja, minkä lisäksi valtion kustannettaviksi tulivat lakon seurauksena työnantajille luvatut helpotukset. Valtioneuvosto oli saanut haluamansa hintasäännöstelyn vuoden loppuun saakka, kun lakon alkupäivinä hyväksytyä lakia jatkettiin 14.4.⁵⁶¹

Sosialidemokraattisessa puolueessa sopimus ei herättänyt suuria intohimoja. Puoluetoimikunnassa puolueen toimintaa lakon ajalta ei juuri arvosteltu, vähät risut keräsi SAK. Erimielisyyksiä sopimuksesta oli lähinnä Tannerin ja Skogin välillä. Skog ei hyväksynyt työnantajien lapsilisämaksujen alennuksia. Sen sijaan Tannerista päätös oli oikea, sillä maksut olivat luonteeltaan sosiaalisia etuuksia. Tanner oli tyytyväinen hallituksen toimintaan sovittelussa. Sen

⁵⁵⁹ Zilliacus 1984, 248.

⁵⁶⁰ Eduskuntaryhmän ptk. 20.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidos). MleA, KMA; Ks. myös johdokunnan ptk 19.3.1956, n. 15. MTKA; Lue myös Virolainen 1985, 220-225.

⁵⁶¹ Hyvämäki 1978, 444-446; Vrt. Lindblom 1981, 240.

sijaan hän katsoi lakon olleen jokseenkin turha, sillä lakolla saavutetut tulokset SAK olisi saavuttanut neuvottelemalla. Tanner ehdotti, että II sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson selvittäisi, voitaisiinko Suomessa siirtyä esimerkiksi Sveitsin ja Hollannin malliseen lainsäädännölliseen sovittelujärjestelmään, jotta suuret lakot voitaisiin tulevaisuudessa estää. Leivo-Larsson totesi varatuomari Niilo Lehtisen jo selvittävän asiaa. Erkki Lindforsin piti lakkoa oli liian vahvana aseena talouspolitiikassa, mutta totesi ulkopolitiikan olleen lakolle onneksi suosiollisen. Hän viittasi ilmeisesti Porkkalan palautukseen, jonka seurauksena maassa ei enää ollut neuvostojoukkoja. Sama tyytyväisyys jatkui eduskuntaryhmässä, jossa pääministeri Fagerholmille lausuttiin kiitos hyvinhoidetusta sovittelusta. Myös puolueelle ja SAK:lle annettiin tunnustus lakon hoitamisesta.⁵⁶² Auliista kiitoksista voi päätellä, että SDP:ssa lakon lopputulos pyhitti kei-

not. SDP:n nöyrään suhtautumiseen lienee vaikuttanut muun muassa se, että puolueessa, kaikista kiistoista huolimatta, voitiin läheltä seurata lakon kehittymistä. Niinpä oltiin perillä siitä, että jatkuessaan lakko olisi voinut aiheuttaa erittäin vakavia ongelmia. Tätä riskiä ei haluttu ottaa. Puolueen "tiedustelupäällikkö" Veikko Puskala oli saanut tiedon, että SKP oli 13.-14.3. päivien tienoilla antanut kannattajilleen määräyksen pyrkiä entistä aktiivisemmin mukaan lakkotoimikuntiin ja ryhtyä muodostamaan valmiusasemissa olevia iskuryhmiä. Mainittujen ohjeiden tarkoituksena kommunisteilla oli tarkoitus "saada täysi hulina päälle" 21.3. alkaen.⁵⁶³ Väitteelle löytyy joiltakin osin tukea suoje-lupoliisin jo aiemmin mainituista raporteista. On kuitenkin epäselvää missä määrin Puskalan tieto vaikutti puolueen ja SAK:n haluun päättää lakko mahdollisimman nopeasti, sillä tiedonsaannin ajankohta ei ole täysin selvillä. Esimerkiksi puolueen eduskuntaryhmälle tieto kerrottiin lakon jälkeen, mutta puolueen johdolle mahdollisesti tätä aiemmin. Mikäli tieto saatiin jo lakon ai-

⁵⁶² Puoluetmk:n ptk. 19.3.1956: mf 8. SDPA, TA; Eduskuntaryhmän ptk. 20.3.1956: mf32. SDPA, TA; Hakalehto 1974, 211.

⁵⁶³ Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA; Hakalehto 1974, 212.

Koko lakon ajan kokoontui myös epävirallinen, suljetun piirin "lakkotoimikunta", johon kuuluivat maan hallituksesta Skog, Simonen, Leivo-Larsson ja Tiainen sekä SAK:sta Antikainen, Rantanen ja Liljeström. Ryhmän tarkoituksena oli ylläpitää maassa järjestystä. SDP:n järjestösihteeri Puskala, jolla oli omat maanlaajuiset kanavansa myös kommunistien liikkeiden seuraamiseen, kertoi ryhmälle 23.3., että kommunisteilla oli tarkoitus aloittaa kentällä oma aktiivinen toimintansa 20.-23.3., ja ottaa lakon kenttäjohto kommunistien käsiin. Vielä lakon jälkeisenä päivänä sisäministeri Väyrynen kertoi hallituksen istunnossa rikoksista lakia vastaan, mutta sen kuultuaan SAK:n pääsihteeri Olavi Lindblom sanoi tälle, etteivät ne olleet kriminaalitapauksia. Väyrysen oli Lindblomin mukaan syytä muistaa, ettei SAK kuulunut sisäministerin komentoon. Tiainen 1997, 224-225.

Arvioidessaan lakkoa SKP myönsi, että taistelun myöhemmässä vaiheessa palkankorotusvaatimus jäi sivuun ja lakon luonne muuttui entistä selvemmin taisteluksi, jossa luokkien etuvastakohdat törmäsivät yhä jyrkemmin vastakkain. Tässä taistelun vaiheessa osoittautui tärkeäksi korostaa sitä, että työnantajien perimmäisenä tavoitteena oli palautuminen 1930-luvun taantumuskauteen ja tässä tarkoituksessa he pyrkivät nujertamaan työväen vastarinnan ja sen ammatilliset järjestöt. Lakon lopulla myös ay-johtajien päät saatiin käännettyä joukkotoiminnalle myönteiseksi. SKP:n mukaan lakko päättyi työläisten voittoon ja selvensi luokkavastakohtien luonteen. Toimintakertomus 1956: Db. Ay/SKPA, Ka.

kana, se vaikutti varmasti lakon lopettamishalukkuuteen. Mutta kuten sanottua, Puskalan tietojen vaikutus on epävarmaa.

Sosialidemokraatit halusivat sanoutua välittömästi irti kommunistien yhteistoimintalinjasta. Kokouksessaan 19.3. puoluetoimikunta päätti esiintyä syksyn kunnallisvaaleissa puhtaasti sosialidemokraattisin vaaliliitoin. Samoin vappua vietettäisiin omin voimin. Tilanne oli kommunistien kanssa muutenkin tehtävä selväksi mahdollisimman pian, ettei sosialidemokraateille aiheutuisi mitään haittaa lakosta. Sekä Erkki Lindfors että puoluesihteeri Leskinen toivoivat, ettei yhteistoimintaa kommunistien kanssa enää jatkettaisi.⁵⁶⁴ Äärivasemmalla sosialidemokraattien linjausta ei tiedetty vaan kommunistit ajoivat lakon aikana aloittamaansa linjaa kuin käärmettä pyssyyn vielä lakon jälkeenkin.

Kommunistit ja kansandemokraatit katsoivat lakon loppuneen liian aikaisin – taistelua olisi haluttu yhä jatkaa. On vaikea todentaa, mitä lausunto tarkoitti esimerkiksi Puskalan tietoihin nähden. Joka tapauksessa SKP:n puoluetoimikunta totesi, ettei SAK:n johto vielä lakon lopussakaan ollut tilanteen tasalla. Lakon päätössopimus voitiin jotenkin hyväksyä, mutta edelleen oli johdonmukaisesti puolustettava kaikkia niitä, jotka lakon aikana joutuivat vainon tai jonkin muun epäoikeudenmukaisuuden kohteeksi. Yhteistoimintaa sosialidemokraattien kanssa oli pyrittävä edelleen jatkamaan. Tätä taustaa vasten puoluetoimikunta teki selkeän virhearvion velvoittaessaan SKDL:n eduskuntaryhmän laatimaan oman ponnen hallituksen ilmoituksen johdosta. Pontta ei tarkoitettu varsinaiseksi epäluottamuslauseeksi hallitukselle, vaan lähinnä lisäohjeistukseksi. Sosialidemokraattien leirissä se kuitenkin tahallisesti tulkittiin ”väärin”. Säröjä työväen yhteisrintamaan alkoi ilmestyä heti lakon jälkeen. Lakon innostamana kommunistit velvoittivat ”kentän” laatimaan SAK:lle esityksiä yhteisen vappujuhlan järjestämisestä. Puolue itse teki SAK:lle suoran esityksen, jonka lisäksi perustasolla asiaa oli valmisteltava henkilökohtaisin kontaktein.⁵⁶⁵

Myös kokouksessa selviydettiin lakosta voittajana. Puoluehallitus nimittäin ilmoitti, että yleislakko oli aiheuttanut suurta kiinnostusta erityisesti kokoomusta kohtaan ja siltä oli odotettu ja odotettiin edelleen toimenpiteitä.

⁵⁶⁴ Puoluetmk:n ptk. 19.3.1956: mf 8. SDPA, TA; Tiainen 1968, 64-65.

Lakon jälkeen valtioneuvosto asetti viisimiehisen ministerivaliokunnan tutkimaan lakon aikaisia laittomuuksia. Valiokuntaan kuului kaksi sosialidemokraattia ja kaksi maalaisliittolaista ministeriä, joista Virolainen toimi puheenjohtajana, sekä sitoutumaton oikeusministeri Helminen. Virolaisen ja Skogin keskinäisissä neuvotteluissa päädyttiin siihen, että syytteitä nostettaisiin vain törkeissä tapauksissa. Oikeusministeri Helminen taipui vastenmielisesti ehdotukseen. Skog 1971, 391-392. Käytännössä linjauksella ei ollut suurtakaan merkitystä, sillä syytteitä nostettiin pienistäkin rikkeistä.

⁵⁶⁵ Puoluetmk:n ptk. 21.3.1956: mf63. SKPA, Ka; Eduskuntaryhmän ptk. 22. ja 27.3.1956: mf23. SKDL:ä, Ka; Eduskuntaryhmän tvlk:n ptk:t 21. ja 27.3.1956: mf28. SKDL:ä, Ka; Yleislakon jälkiselvittelyvaiheeseen liittyvät tehtävät 21.3.1956: Hh68, Tiedotukset piireille. Ay/SKPA, Ka; Jaoston tvlk:n ptk. 22.3.1956: Cb6. Ay/SKPA, Ka.

Sekä kommunistit että sosialidemokraatit päättivät myös julkaista lakosta oman julkilausumansa. SKP:n keskuskomitean oma julkilausuma oli julkaistava saman päivän lehdessä kuin SAK:n antama julkilausuma. Puolueen julkilausuma tuli etusivulle, kun taas SAK sai tyytyä takasivuun. Puoluetmk:n ptk. 26.3.1956: mf63. SKPA, Ka; Puolueneuvoston ptk. 20.3.1956 liitteinen: mf41. SDPA, TA.

Lakon aikana oli saatu enimmäkseen positiivista huomiota, toisin kuin vasemmisto väitti. Käyty yleislakko leimattiin mitä suurimmassa määrin poliittiseksi. Kokoomus ei halunnut kieltää työläisten lakko-oikeutta, mutta edellytti, että tulevaisuudessa palkkataistelut oli voitava sopia ilman yleislakkoa. Erityisesti oltiin huolestuneita lakon aikana sattuneista lainrikkomuksista sekä sananvapauden rajoittamisesta. Näitä asioita kehoitettiin piireissä pitämään vastaisuudessa esillä. Samalla hallitusta tuli arvostella sen antautumisesta sovintoneuvotteluissa etujärjestöjen valtaan uhatessaan erota, mikäli sopimusta ei syntynyt. Hallituksen tuli nauttia eduskunnan, ei etujärjestöjen luottamusta.⁵⁶⁶

Heti lakon päättymisen jälkeen useat lakon osapuolet katsoivat selviytyneensä voittajana. SAK oli saanut haluamansa erilliskorotukset ja pääsi sorvaamaan uudelta pohjalta tulevia työehtosopimuksia. MTK oli saanut säilyttää hinnankorotuksensa, minkä lisäksi maataloustulo sidottiin osittain normaaliin tulokehitykseen. Wahlforssin valituksista huolimatta työnantajat saivat suuria helpotuksia tuotantokustannuksiin. Suurin häviöjä lakossa olikin valtio. Sen maksettavaksi tulivat työnantajille luvatut myönnytykset sekä lakon jälkeen eduskunnassa hyväksytyjen lakien aiheuttamat kustannukset. Valtio ajautui kevään kuluessa nopeasti kassakriisiin, joka heijastui epävarmuutena myös työmarkkinoilla. SAK aloitti pian uudet palkankorotusvaatimukset, koska yleislakolla saavutetut edut oli nopeasti syöty. SAK ja MTK olivat silti saavuttaneet lakoillaan asettamansa tavoitteet. Heti lakon jälkeen ammattiyhdistysliikettä voitiin pitää lakon selvänä voittajana. Se oli pystynyt taivuttamaan muut tahoonsa. Lakko ja sen lopputulos ilmensivät miltei täysin keskusjärjestön tavoitteita, vaikkei itse taistelu ollut sujunutkaan suunnitelmien mukaisesti.

Päätössopimus osoitti jo ennen lakkoa näkyneen tosiasian, että työtaistelu oli SAK:lle selvästi kunniakysymys. Se ei suostunut tinkimään asettamistaan ehdoista lainkaan. Sen sijaan työnantajat olivat koko lakon ajan, ja jo ennen sitä, olleet suostuvaisempia. SAK halusi selvästi näyttää hallitsevansa tilannetta. Tätä osoittaa myös pääministeri Fagerholmin sovintoneuvotteluissa viime hetkellä SAK:lle antama jatkoaika ja sen myötä tulleet myönnytykset. Vielä sovintoneuvotteluissakin valtio antoi keskusjärjestölle periksi, vaikka oli tiedossa, että sopimus koituisi raskaaksi. Hallituksen hampaattomuutta osoittaa myös sen uhkaaminen erolla. Se asetti luottamuksensa täysin keskusjärjestöjen kantojen varaan. On kuitenkin todettava, että uhkapeli kannatti. STK taipui sopimukseen juuri hallituksen ilmoituksen vuoksi. Niin ikään SAK:ssa taivuttiin sovintoon, sillä sielläkin tajuttiin millaiseksi tilanne olisi sen omalta kannalta muodostunut, jos hallitus olisi todella joutunut eroamaan. Erouhkaus on kuitenkin merkki siitä, että hallituksella ei ollut todellisia keinoja ratkaista lakkoa. Etenkin Maalaisliitossa hallituksen myöntyminen SAK:n vaatimukseen nähtiin heikkoutena. Puolue halusi jo tulevaa hallitusyhteistyötä silmällä pitäen tehdä pesäeroa sosialidemokraattien ajamaan, SAK:oa myötäilevään linjaan. Hallitus ei lopputomiin voinut olla keskusjärjestön johdettavana. Samalla Maalaisliitto halusi vahvistaa omaa asemaansa hallituksessa. Sovinnon hintana puolueen ministerit olivat kuitenkin valmiita antamaan vielä kerran periksi. Puolueen eduskunta-

⁵⁶⁶ Puoluehall. ptk. 21.3.1956. KokA, PTA.

ryhmän kanta oli huomattavasti kovempi. Kaikille osapuolille tärkeintä kuitenkin oli, että lakko oli vihdoinkin saatu päättymään. Osittain juuri sen vuoksi myös hallitus oli valmis myöntymään etujärjestöjen vaatimuksiin. Se ei osannut ratkaista tilannetta muulla tavalla.

Jyväskylässä JAP:n osastojen toimikuntien neuvottelukokouksessa 20.3. esitettiin SAK:n työvaliokunnalle kiitos hyvin hoidetusta lakkotaistelusta. Tehdyissä esityksissä työläisten yhteistoiminnan toivottiin jatkuvan yhteisenä vapujuhlanä. Niin ikään vaadittiin mellakoista seuranneiden poliisikuulustelujen lopettamista. Mielipiteet saatettiin myös SAK:n tietoon. Voittajat olivat myös armeliaita, sillä rikkureiden tilannetta käsiteltäessä päätettiin lihavaa riitää välttää. Jokainen tapaus tuli käsitellä omanaan.⁵⁶⁷ Yleisesti ottaen lakkoon oltiin tyytyväisiä. Taistelu oli sujunut hyvin ja päättynyt työläisten voittoon. Rintama oli pysynyt tiiviinä ja SAK:n ja ammattiyhdistysliikkeen voima oli selvästi lisääntynyt. Poliittisia ristiriitoja ei lakon aikana juuri ilmennyt ja työväenpuolueiden aikaansaama yhteistoimintaa pidettiin monissa ammattiosastoissa hyvänä. Vaikeuksia alkoi ilmetä vasta lakon jälkeen. Sen sijaan poliisin katsottiin käyttäytyneen sopimattomasti.⁵⁶⁸ Kiivaista tilanteista huolimatta, tai ehkä juuri niiden ansiosta, lakolla saavutettu tulos koettiin onnistuneeksi. Niin ikään kommunistien yhteistoimintalinja oli tuottanut hyvää tulosta. Joukkojen yhtenäisyys oli kasvanut. Paikallisesti eri aatesuuntiin kuuluneiden työläisten yhteistoiminta oli onnistunut ylätasoa paremmin. Taistelu oli koettu yhteiseksi. Myös kommunistien katsottiin pysyneen SAK:n vaatimusten takana. Työväenpuolueiden keskinäistä jakoa ”meihin” ja ”muihin” ei alatasolla heti lakon jälkeen ollut havaittavissa enää niin selvästi kuin ennen lakkoa.

5.8 Jälkilakkoilu

Jälkilakkoja oli eri puolilla maata. Yleislakon alkupäivinä oman lakkonsa aloittaneet kirjatyöntekijät jatkoivat työtaisteluaan vielä yleislakon päättymisen jälkeen. Valtioneuvosto määräsi sosiaaliministeriön osastopäällikkö Rafael Rinteen graafisen alan sovittelijaksi. Neuvotteluissa osapuolet hyväksyivät hänen ehdotuksensa. Yleinen mielipide oli uhkaavasti kääntymässä kirjatyöntekijöitä vastaan, samoin SAK ja valtiovalta painostivat, koska STK ei suostunut maksamaan 12 markan palkankorotusta ennen lakon päättymistä. Kirjaltajien työtaistelu päättyi aamulla 22.3.1956. Pääministeri Fagerholm esitti Kirjatyöntekijäin Liitolle, että vastaisuudessa päivälehdistö jätettäisiin lakon ulkopuolelle.

⁵⁶⁷ JAP:n osastojen toimikuntien jäsenten neuvottelukokouksen ptk. 20.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; JAP:n kirje SAK:n tvlk:lle 21.3.1956: ko 2, SAK:lle saapuneet kirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA.

⁵⁶⁸ Os:n kok. ptk. 1.4.1956. KTV1A; Schaumanin ltmk:n ptk. 19.3.1956: Cf. Jpa166A, JyMA; JAP:n kirje ammattiosastoille 11.4.1956, n. 3/56: Ec1. Jss76A, JyMA; Hämäläinen 1975, 16.

Ehdotus ei synnyttänyt liitossa vastakaikua.⁵⁶⁹ Yleislakon aikana alkanut Valmetin toimihenkilölakko päättyi vasta 13.4.1956.⁵⁷⁰

Bensasodan aikana julistettu Helsingin sataman saarto jatkui muutaman päivän yleislakon jälkeen, sillä kaupunki uhkasi kostotoimenpiteillä eräitä sen palveluksessa olleita henkilöitä. Merimies-Unioni ja veturimiesliitto uhkasivat panna koko pääkaupungin kuljetussaartoon ja sataman saartoa jatkettiin. Kun Kunnantyöntekijäin Liitto ilmoitti kirjallisesti kaupungin luopuneen vaateesta, myös saarrosta luovuttiin. Myös veturimiehet lakkoilivat puheenjohtajansa Gösta Widingin aloitteesta, koska Kokkolassa jatkettiin Operaatio Iltatahteen osallistuneiden rautatieläisten kuulusteluja. Widingin mukaan kuulustelujen lopettamisesta oli sovittu operaation päättymisen yhteydessä. Tämäkin lakko saatiin kuitenkin pian pois päiväjärjestyksestä.⁵⁷¹

Yleisesti ottaen työhön paluu sujui normaalisti ilman ongelmia. Yleisimpänä syynä jälkilakkoihin oli, että työnantajat kieltäytyivät ottamasta kaikkia työhön palaavia lakkolaisia samanaikaisesti töihin, sillä kaikille ei yksinkertaisesti riittänyt töitä. Tehtaita ei voitu käynnistää pitkän tauon jälkeen heti täydellä teholla. Työntekijät vastaavasti vaativat töiden aloittamista välittömästi. Huoli toimeentulosta kolmen viikon palkattoman "loman" jälkeen oli ymmärrettävää. Ongelmia aiheutui lähinnä puunjalostusteollisuudessa, jonka työnantajat SAK epäili jopa työsulusta. Alalla ilmeni useita paikallisia jälkilakkoja, joita ammattiyhdistysliike tuki sulkuepäilyjen vuoksi. STK puolestaan kehotti liittojaan pidättäytymästä erilliskorotusten maksamisesta niin kauan kuin jälkilakkoilua ilmeni. Useimmiten nämäkin lakot saatiin ohi muutamassa päivässä.⁵⁷² Lakkoilua aiheuttivat myös tilanteet, joissa työnantaja ylipäänsä kieltäytyi maksamasta sopimuksessa luvattuja palkankorotuksia.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Kirjatyöntekijöiden Liitto pyysi 20.2.1956 SAK:n työvaliokunnalta lupaa esittää oman lakkouhkauksensa alan työnantajille. Lupa myönnettiin sillä ehdolla, että keskusjärjestö sai käsitellä liiton vaatimukset ennen lopullisen lakkojulistuksen antamista. Lakkolupa myönnettiin yleislakon alettua. Tvltk:n ptk:t 20.2. ja 3.3.1956. SAKA, AyA; Vuosikertomus 1956 Osakeyhtiö Keskimaan toiminnasta: III D2. Oy Keskimaa -arkisto/KSMLhtmka, JyMA; Ks. lakosta myös US 23.3.1956, "Veturimieslakko ja Helsingin satamasaarto yleislakon jälkinäytöksenä"; Palhomaa 1979, 87-89; Fagerholm 1977, 286.

⁵⁷⁰ Hallituksen ptk. 12.4.1956: C. HTKA, THA; Mattila 1992, 285.

⁵⁷¹ AL 23.3.1956, "Työt eivät päässeet alkamaan ilman jälkiselkkauksia"; Maakansa 23.3.1956, "Yleislakosta suuria jälkilaskuja", "Lakkoliikkeitä vielä yleislakon päätyttyä"; US 23.3.1956, "Veturimieslakko ja Helsingin satamasaarto yleislakon jälkinäytöksenä"; Wälläri 1967, 278.

⁵⁷² Liittotmk:n ptk. 20. ja 22.3.1956: Cc19. SMLA, TA; Yhteenveto Turun Työnantajain toimenpiteistä vuoden 1956 yleislakon aikana: mappi 151/ko 100: F1. STKA, Elka; Pöytäkirja Suomen Työläisliiton kahdeksannesta sääntömääräisestä edustajakokouksesta kesäkuun 28.-30. päivinä 1959, s. 39; HS 23.3.1956, "Säterin työntekijät jatkavat yhä lakkoa"; SSd 25.3.1956, "Työhön paluu yleislakon jälkeen sujunut hyvin"; TV 24.3.1956, "Vaikeat työnantajat estävät työhönpaluun"; Peltoniemi 1990, 69. Valkeakosken paperitehtailta lähetettiin tilanteen ratkaisemiseksi valtuuskunta vierailulle entisen paperiliittolaisen, Vihtori Rantasen, luo SAK:oon. Lakko Valkeakoskella loppui Rantasen soitettua Juuso Waldenille. Waldenin mukaan töitä ei ollut kuin prosessin vähitellen käynnistyessä ja hän kysyikin mitä töitä miehet siellä tekisivät. Rantanen käski miehet lakaisemaan rikkureiden jälkiä. Walden suostui ja lakko loppui seuraavana päivänä. Tarkemmin Raunio 1996, 100-101.

⁵⁷³ Tmk:n ptk. 24.4.1956: Ca4. Jpa35A, JyMA; Toimintakertomus 1956: Dc. Jpa166A, JyMA.

Monilla työpaikoilla lakkoa jatkettiin siksi, ettei haluttu työskennellä lakon aikana rikkuroineiden kanssa. Lakolla työnantajaa painostettiin antamaan heille potkut. Merkittävin näistä lakoista käytiin Porissa Rosenlewin tehtailla. Sekin saatiin päättymään STK:n ja SAK:n puututtua asiaan. Niin ikään joidenkin työntekijöiden kieltäytyminen liiton jäsenyydestä riitti syyksi lakkoon.⁵⁷⁴ Tällaiset lakot olivat tehdyn sopimuksen vastaisia. Lakon aikainen taistelumieliala oli kuitenkin yhä niin korkealla, että jako ”meihin ja muihin” pysyi yhä voimassa. Lakkotaistelu oli vahvistanut työntekijöiden näkemystä omasta järjestövoimasta. Sen arvostelijat tai sitä vastaan asettuneet koettiin uhkana itselle. Kyse oli myös vallasta, sillä muut haluttiin painostaa osaksi omaa ryhmää ja noudattamaan enemmistön periaatteita. Ulkopuolisia ei suvaittu. He olivat vihollisia. Vastenmielisyys lakon arvostelijoita kohtaan oli todellista. SAK:n ulkopuoliset koettiin eräällä tavalla ”vapaamatkustajiksi”, sillä palkankorotukset myönnettiin myös heille. Kaiken kaikkiaan jälkilakkoilu oli ohi noin viikossa.

Jäsenhankinta muodostui lakon jälkeen kiivaaksi. Suojelupoliisi totesi monien ammattiosastojen suorittavan niin sanotusti pakkojäsenhankintaa. Työmailla harjoitettiin sekä fyysistä että henkistä painostusta niitä työntekijöitä kohtaan, jotka eivät kuuluneet ammattiyhdistyksiin. Erityisesti nämä kampanjat levisivät rakennustyömailla.⁵⁷⁵ Tässä suhteessa käytössä olivat siis osin samat menetelmät kuin 1920-luvun lopun suurissa lakkoliikehännöissä. Väkivaltaa työpaikoilla tosin ei ilmennyt, mutta tönimistä ja muuta fyysistä loukkamista kylläkin. Myös STTK:n ja HTK:n jäseniä painostettiin.⁵⁷⁶ Ammattiyhdistysväki myös syytti työnantajia järjestäytymisen estämisestä. Tältäkin osin jälkilakkoilu sai reilun parin vuosikymmenen takaisia piirteitä. Lakko oli synnyttänyt hyvin voimakkaita reaktioita ja mielipiteitä. Kaikesta huolimatta ammattiyhdistyksiin liittyi lakon jälkeen enemmän väkeä kuin niistä erosi. Lakon seurauksena perustettiin myös muutamia uusia ammattiosastoja.⁵⁷⁷

Myös rikkurikysymys nousi lakon jälkeen esille. Kannaksi liitoissa useimmiten muodostui, että rikkureita tuli kohdella ymmärtävästi. Ongelmat piti ratkaista tapaus kerrallaan. Selkeät rikkuritapaukset oli ehdottomasti tuomittava, mutta esimerkiksi työnantajien pakotuksen seurauksena töihin men-

⁵⁷⁴ W. Rosenlew & Co. Oy Porin konepajan kirje ja muistio STK:lle 26.4.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka; Oulun piirin muistio maaliskuulta 1956, 3.4.1956: ko Mta. SUPOA; Kertomus Suomen Metallityöväen Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 29; UA 5.4.1956, ”Työmaaterrori”.

⁵⁷⁵ Helsingin piirin muistio huhtikuulta 1956, 30.4.1956: ko Mta. SUPOA. Kokouksen Mauri Seppä vaati hallitukselta toimia fyysisen ja henkisen uhkailun ja painostuksen lopettamiseksi rakennustyömailla: kaikilla ihmisillä oli vapaus tehdä työtä ja liittyä tai olla liittymättä ammattiosastoihin. Sepän kysymykseen vastanneen oikeusministeri Arvo Helmisen mukaan tilanne oli jo laeilla hoidettu, sillä kyseiset häiriköt voitiin asettaa RL 25:12 tai Työsopimuslain 35§ nojalla vastuuseen teoistaan. Hallituksen toimia ei siten tarvittu. Eduskunnan täysistunto 29.5.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I; Ks. myös AK n:o 141/1922.

⁵⁷⁶ Liittohallituksen ptk. 16.4.1957, liite 1 (Toimintakertomus 1956). STTKA, THA; Tvlk:n ptk. 20.3.1956: C. HTKA, THA.

⁵⁷⁷ Osaston ptk:t v:lta 1956: Cb1. Jpa166A, JYMA; Liittotmk:n ptk. 4.4.1956: Cb22. LAA, TA; Liittotmk:n ptk. 29.3.1956: Cc4. KTVA, TA; Kirje STL:lle 15.4.1956 ja STL:n kirje Iivari Kempille 24.4.1956: F6. Jyt23A, TA; Kertomus Suomen Puutyöväenliitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 62; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 75-81.

neitä ei tullut rankaista. Ongelmat oli pyrittävä hoitamaan muuten kuin lakkoilemalla. Ratkaisuksi liitoissa ehdotettiin julkista anteeksipyyntöä *Palkkatyöläisessä* tai anteeksipyyntöä muilta osaston jäseniltä.⁵⁷⁸ Toisaalta, esimerkiksi Suomen Maaseututyöväen Liitto kokosi lakon jälkeen omaa rekisteriä alalla toimineista rikkureista.⁵⁷⁹ Rikkureiden kuului siis saada opetus, jotta heidät voitiin uudelleen hyväksyä omiin joukkoihin.

Lakon jälkeen osastot pitivät tunnelmaa työpaikoilla pääsääntöisesti hyvänä. Lakon aikainen työväestön yhteistoiminta koettiin erinomaiseksi ja se oli helpottanut ilmapiiriä myös työpaikoilla, joskin soraääniäkin kuului. Käyty taistelu loi luottamusta järjestäytyneen työväen voimaan ja sen uskottiin auttavan tulevaisuudessa ponnisteluisia työnantajia vastaan. Tosin voitokkaan lakon jälkeen ja lähteet huomioiden tuskin muun laista mielipidettä saattoi odottaa. Toisaalta, on muistettava, että myös kriittisiä äänenpainoja ilmeni. Työpaikoilla tehtiin myös päätöksiä ”turhanpäiväisen seurustelun lopettamisesta” työaikana.⁵⁸⁰ Käyty taistelu oli selvästi yhdistänyt sosialidemokraattisia ja kommunistisia työläisiä. Siltä osin lakko oli saavuttanut tavoitteensa. Solidaarisuus työpaikoilla jatkui vielä lakon jälkeenkin.

Kevään mittaan kommunistit käynnistivät vielä pieniä paikallisia lakkoja rakennustyömailla. Ääriivasemmiston organisoimissa Turun lakoissa vastustettiin yleislakon aikaisten mellakoiden seurauksena käynnistyneitä poliisikuulusteluja. Poliisia jopa uhkailtiin ja oikeudenkäyntien yhteydessä uhattiin piirittää oikeustalo. Tällaisia lakkoja oli kevään aikana myös Tampereella ja Helsingissä. Lakot eivät olleet pitkiä, sillä ne kestivät korkeintaan päivän. Lakkoilun yleisenä muotona oli jäädä töistä pois lauantaisin. Kesään mennessä lakot olivat ohi ja elämä alkoi palata tältäkin osin normaaliksi. Rakennustyöläisten lakot johtuivat osaltaan myös vaatimuksista lyhyempään työviikkoon siirtymisestä.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Esim. Liittotmk:n ptk. 4.4.1956: Cc3, mf 126. KNLA, Ka; Puoluetmk:n ptk. 21.3.1956: mf63. SKPA, Ka; Ptk. 25.3.1956: Ca1. Sel16A, JyMA; Liittotmk:n ptk. 27.3.1956: mf 707. SMtLA, TA.

⁵⁷⁹ Suomen Maaseututyöväen Liiton kiertokirjeet n. 7 ja 9, 22.3.1956: ko 2, Liittojen kiertokirjeitä. Lakko1956/SAKA, AyA.

⁵⁸⁰ Edustajiston ptk. 20.4.1956: Ca1. JkdkA, Ka; Yl. kok. ptk. 29.4.1956: Cd. Jpa166A, JyMA; Jyväskylän Puutyöntekijäin osasto 35 lopetti ”kortinpeluun ja väkijuomien käytön työpaikalla sekä sen välittömässä läheisyydessä” periaatepäätöksellä. Toimintakertomus 1956: Dc. Jpa35A, JyMA; Kortinpeluun yms. poisjättämisestä yleensä esim. Alestalo 1977, 98. Vastaavia päätöksiä oli tehty 1800-luvun lopulta lähtien, jolloin ne olivat osa työväenliikkeen raittiustyötä.

⁵⁸¹ Turun piirin muistio n. 4/56, 30.4.1956: ko Mta. SUPOA; Oulun piirin muistio huhtikuulta 1956, 30.4.1956: ko Mta. SUPOA; Tampereen piirin muistio toukokuulta 1956, 31.5.1956: ko Mta. SUPOA; Helsingin piirin muistio toukokuulta 1956, 31.5.1956: ko Mta. SUPOA; Oulun piirin muistio toukokuulta 1956, 31.5.1956: ko ”Mta”. SUPOA; Turun piirin muistio n. 7/56, 31.7.1956: ko Mta. SUPOA; Helin 1998, 215.

6 VASTAKKAINASETTELU JATKUU LAKON JÄLKEEN

6.1 Hallituksen tiedonanto herättää pahennusta

Lakon viimeisinä päivinä hallituspuolueet päätyivät siihen, että hallituksen oli annettava tiedonanto yleislakon tapahtumista. Sen suoritti 22.3.1956 pääministeri Fagerholm, joka halusi antaa tiedonannon eduskunnalle mahdollisimman nopeasti, jotta lakosta voitiin keskustella tuoreeltaan.

Tiedonannon aluksi pääministeri käsitteli lakon taloudellista puolta. Hän piti yleislakkoa kansallisena onnettomuutena, sillä arviolta se oli merkinnyt 750 miljoonan markan tulon vähennyksiä päivässä. Kansantulon menetykset lakon ajalta olivat noin 14–15 miljardia markkaa, noin 2 prosenttia kansantulosta. Palkkataisteluaseena yleislakkoa voitiin pääministerin mielestä pitää hyvin vaarallisena ja jo ilmeisen vanhentuneena; olihan yleislakon kehitystä ylipäänsä mahdotonta kontrolloida. Fagerholm kuitenkin painotti, ettei valtiovallalla kuitenkaan ollut mahdollisuutta yleislakon estämiseen, ei edes mahdollisuutta määrätä lykkäystä. Puutteena hän piti myös sitä, ettei maassa ollut välitystuumiomenettelyä työriitojen ehkäisemiseksi. Valtiovallalla olisi pitänyt olla oikeus puuttua ongelmaan sellaisen uhan kuin yleislakon edessä ilman työmarkkinajärjestöjen vapauden rajoittamista. Pääministeri kiisti hallituksen olleen toimeiton mellakoiden alettua; se oli miettinyt ratkaisua päivittäin. Ongelmana kuitenkin oli, että ainoa keino lopettaa lakko olisi ollut julistaa maa sotatilaan, eikä siihen haluttu ryhtyä. Siksi yritettiin koko ajan pitää osapuolten välisiä neuvotteluja käynnissä.⁵⁸² Pääministeri käsitteli tiedonannossaan monin kohdin samoja teemoja, joita sosialidemokraattisen puolueen eri elimissä lakon aikana oli

⁵⁸² Lehtien haastatteleminen asiantuntijoiden, sosiaaliministeriön osastopäällikkö Rafael Rinteen ja STK:n varatuomari Rolf Widénin, mukaan hallitus olisi tahtoessaan voinut siirtää lakkoa. Siihen ei olisi ollut estettä. Esim. AL 27.3.1956, "Asiantuntijat eri mieltä pääministerin kanssa lakon siirtämismahdollisuuksista"; Hbl 25.3.1956, "Strejk mot strejken"; US 27.3.1956, "Lakon siirtämiseen olisi valtiovallalla ollut mahdollisuuksia".

pohdittu. Myös pääministerin esille tuoma kanta noudatteli pitkälle sosialidemokraattien lakon aikana noudattamaa linjaa.

Pääministeri tuomitsi kaikki lakon aikana sattuneet laittomuudet. Lakko ei antanut oikeutta rikkoa lakeja; tämän kannan hallitus oli pääministerin ja sisäministerin suulla ilmoittanut useaan otteeseen myös lakon aikana. Fagerholm otti myös täyden vastuun poliisin toiminnasta:

”Lakkolaisten taholta on väitetty, että poliisi on esiintynyt aivan liian karskisti, toisten taholta on syytetty poliisia liian lievistä otteista. Totuus on nähtävästi se, että poliisi on esiintynyt sillä tavalla kuin tilanne on vaatinut. Meidän on oltava kiitollisia siitä, että tämä yleislakko, joka olisi voinut tuoda mukanaan tänä päivänä ehkä aavistamattomia vaaroja, on sujunut näinkin hyvin. Kun mielet ovat rauhoittuneet, uskon meidän kaikkien olevan iloisia siitä, että olemme tässä suhteessa selvinneet melkoisen vähällä.

Osa maan poliisikunnasta on saanut kantaa kohtuuttoman työtaakan. Sen on alituisesti ollut oltava valmiina pahimpaan lähes kolmen viikon ajan. Arvostelua ei ole kohdistettava poliisiin, vaan hallitukseen, jos yleislakon aikana noudatettuja järjestyksen ylläpidon periaatteita halutaan moittia, ja hallituksen linjana on ollut, että järjestys on ylläpidettävä normaaleilla keinoilla niin pitkälle kuin se on mahdollista.”

Tukea poliisille löytyi viimeinkin. Tiedonannossaan Fagerholm tuomitsi myös Suomen Tietotoimiston uutisoinnin, ja vaati, ettei lehtiä vastaisuudessa vedettäisi lakkotaistelun piiriin, sillä yleislakon aikana oli pääministerin mukaan selvästi havaittavissa, että puutteellinen tiedotustoiminta vaikutti negatiivisesti lakon kehittymiseen. Lopuksi pääministeri kehotti eri osapuolia rauhallisuuteen. Enää ei kannattanut terävällä arvostelulla ja liian ankaralla tuomitsemisella syventää kuiluja, joita yhteiskuntaan oli mahdollisesti syntynyt. Sen sijaan oli pyrittävä tasoittamaan tietä eteenpäin. Vain siten voitiin lievittää kansan kärsimä vahinkoja.⁵⁸³

Tiedonannossa ei lausuttu mitään maatakäntävää. Se oli selvästi linjassa hallituksen lakon aikaisen toiminnan kanssa. Mielenkiinto kiinnittyy kuitenkin muutamaan kohtaan. Pääministeri piti yleislakkoa vanhentuneena taisteluaseena, muun muassa siksi, ettei sitä voinut kontrolloida. Siitä huolimatta sosialidemokraattinen puolue oli lakon aikana ollut valmis tukemaan lakkoa, osittain järjestyksen kustannuksella. Pääministeri kiitti myös poikkeuksellisen selväsanaisesti poliisia lakkotapahtumien hoitamisesta ja otti vastuun hallitukselle. Tuki virkavallalle oli jämäkämpää kuin lakon aikana; sen tunnustettiin toimineen oikein. Pääministeri piti poliisia selvästi valtiovallan välineenä ylläpitää yhteiskuntarauhaa. Sama näkemys oli vallalla varmasti myös lakon aikana, mutta tulkinnat yhteiskuntarauhan laadusta poikkesivat poliisin ja hallituksen välillä. Toisaalta, pääministeri ei juuri löytänyt moittimista hallituksen toiminnasta. Lakko oli sujunut kaikilta osin hyvin. Lakkotapahtumiin verrattuna

⁵⁸³ Bensiinisodassa hallituksella oli pääministerin mukaan ollut käytettävissään kolme vaihtoehtoa. Joko antaa bensiniisodan jatkua entisellään ja yrittää pitää järjestystä yllä järjestysvoimin, johon ei ollut ilmeisiä mahdollisuuksia. Toinen mahdollisuus olisi ollut turvautuminen konepistooleihin, jota ei haluttu käyttää. Vaihtoehto olisi vienyt maan kaaokseen. Kolmas mahdollisuus oli käyttää demokraattista neuvottelutietä, ja hallitus valitsi sen. Hallitus ei kuitenkaan voinut tehdä osapuolia velvoittavia päätöksiä, koska siihen ei ollut valtuuksia. Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta 22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I.

pääministerin näkemys oli melko erikoinen, olihan hallituskin useamman keran tunnustanut lakkolaisten rikkoneen lakia. Näkemys oli siinä mielessä selvä, ettei pääministeri enää lakon jälkeen voinut syyttää hallitusta huonosta toiminnasta. Hallitus oli tehnyt voitavansa ja toiminut oikein.

Seurasi 14-tuntinen keskustelu, jossa tiedonanto sai voimakasta kritiikkiä. Ehkä hieman yllättäen, yhtenä kovimmista arvostelijoista toimi eduskunnan oikeusasiamies Paavo Kastari. Puheessaan Kastari tarkasteli lakkoa valtiojärjestyksen kokonaisuuden kannalta, eikä puuttunut lakon aikaisiin laittomuuksiin. Hän tuomitsi SAK:n toimet laittomiksi, sillä ne olivat kohdistuneet suoraan valtiovaltaa kohtaan. Tällaisen painostuksen käyttäminen myös politisoi lakon mitä suurimmassa määrin. Oikeusasiamies suhtautui kovin kriittisesti etujärjestöjen painostuskeinoihin ja epäili koko kansakunnan olevan vielä raakile kohtamaan lakon kaltaisia tilanteita. Kastari piti myös perisuomalaista "itsepäisyyttä" osasyynä aiheutuneeseen tilanteeseen. Tältä osin hän oli samaa mieltä pääministeri Fagerholmin kanssa, joka oli maininnut saman asian jo lakon ensimmäisellä viikolla pitämässään puheissa.⁵⁸⁴ Kastari kuitenkin piti SAK:n käyttämiä painostuskeinoja laittomina. Vallantavoittelussaan keskusjärjestö oli mennyt liian pitkälle ja aiheuttanut lakollaan hyvin arveluttavia tilanteita. Samalla oikeusasiamies kritisoi maan hallitusta, joka oli antautunut SAK:n vietäväksi.

Oikeusasiamiehen esittämät syytökset käynnistivät eduskunnassa railakaan keskustelun puolesta ja vastaan. Vasemmisto paheksui Kastarin lausuntoa ja piti sitä sinisilmäisenä. Hertta Kuusinen epäili oikeusasiamiehen lausuntoa "vuorineuvosten tilaamaksi". Kansandemokraatit tuomitsivat jyrkin sanoin poliisien toiminnan. Yleisesti ottaen maan poliisikuntaa pidettiin "hyvänä ja kunnollisena väkenä", mutta poliisijohto oli syyllinen syntyneisiin mellakoihin. Se oli mielipiteiltään liian lähellä äärioikeistoa ja lakkoa avoimesti vastustanutta suurpääomaa. Myös oikeiston perustamat "kodinturvajärjestöt" tuomittiin. Ne leimattiin kokoomuksen yritykseksi saada aikaan "lapualaismallinen kansannousu". Se, ettei enempää mellakoita maassa sattunut, voitiin äärivasemmiston mielestä laskea ainoastaan rauhallisten lakkolaisten ansioksi. Ja kuten jo aiemmin kävi ilmi, esittivät kansandemokraatit oman pontensa hallituksen tiedonannosta.⁵⁸⁵

Myös Olavi Lindblom syytti mellakoinnista poliisia, erityisesti sen päällystöä. SAK ei ollut hyväksynyt järjestyshäiriöitä ja sanoutui irti "hulinapolitiikasta". Lindblom myös vähätteli lakon tapahtumia ja katsoi sen sujuneen "tilanteet huomioiden erittäin rauhallisesti, sillä esimerkiksi Italiassa ja Ranskassa jo 48 tunnin lakon aikana tulee ruumiita. Meillä tehdään suuri ihme näistä pienistä kahinoista". Lindblomin mielestä kannatti palauttaa mieliin vuoden 1917 yleis-

⁵⁸⁴ Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta 22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I.

⁵⁸⁵ Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta 22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I.

SKDL:n eduskuntaryhmässä kehoitettiin edustajia paneutumaan paikallisesti tärkeisiin asioihin esimerkkien avulla. Uuslapualaiset liikkeet, STT:n uutisointi ja Yleisradio oli tuomittava. Hallitusta piti myös kritisoida liiallisesta työnantajamielisydestä ja porvareiden propaganda oli tyrmättävä. Samalla kuitenkin painotettiin, että sosiaalidemokraatteja kohtaan tuli puheissa säilyttää rakentava sävy. Eduskuntaryhmän tvlk:n ptk. 20. ja 21.3.1956: mf28. SKDLeA, Ka; Eduskuntaryhmän ptk. 22.3.1956: mf23. SKDLeA, Ka; Puoluetmk:n ptk. 21.3.1956: mf63. SKPA, Ka.

lakko, joka kesti kolme päivää, ja silloin tuli useita kymmeniä vainajia. Se, että yleislakossa säilytettiin kokonaan toinen järjestys, osoitti, että paljon oli opittu. Sosialidemokraatit puolustivat puheissaan hillitysti hallituksen toimia, syy melakoinnista säilytettiin poliisille.⁵⁸⁶ SDP:n suhtautuminen lakkoon ja poliisiin oli siis edelleen ristiriitainen. Pääministeri jakoi poliisille tunnustusta, kansanedustajat olivat kriittisempiä. Toisaalta, kansanedustajat olivat pääministeriä kriittisempiä hallituksen toimintaan. Oli selvää, ettei hallituksen toimia voitu kritisoida selväsanaisesti, vaikka mahdollisesti niin olisi haluttu. Myös Lindblomin puheesta kuului lievä anteeksipyyntö. Hän yritti selvästi vähätellä SAK:n lakon aikaisia toimenpiteitä vertaamalla niitä vuoden 1917 tapahtumiin. Puheesta on ”rivien välistä” havaittavissa, että SAK:ssa tunnustettiin lakia rikotun. Kyse lieneekin ollut puheen osalta tietoisesta valinnasta. Mainittua kahta lakkoa on vaikea todellisuudessa verrata keskenään, vaikka molemmat olivatkin nimeltään yleislakkoja. Niiden lähtökohdat olivat täysin erilaiset, samoin yhteiskunta, jossa lakot tapahtuivat. Mielenkiintoista on myös se, että Lindblom asettui tiukasti puolustamaan lakkoa, vaikka esitti siitä taistelun aikana monia kriittisiä kommentteja. Julkisuudessa käydylle taistelulle oli kuitenkin oltava lojaali.

Hallituspuolueiden keskinäinen vastakkainasettelu jatkui myös tiedonantokeskustelussa. Yhtä mieltä oltiin ainoastaan siitä, että tiedonanto tuli suorittaa. Pääministerin toimitettua tiedonantoluonnoksensa Maalaisliitolle puolueessa ei oltu lainkaan tyytyväisiä. Aivan keskustelun kynnykselle saakka mietittiin oman ponnen esittämistä, mutta lopulta siitä luovuttiin. Sen sijaan tyydyttiin tiedonannon yhteydessä tuomaan esille kriittinen kanta hallituksen toimiin lakon aikana. Kaikki MTK:oon kohdistuvat syytökset tuli tuomita ja STT:n syyttämistä vaadittiin poistettavaksi tiedonannosta. Maalaisliitto oli yhteydessä myös RKP:n ja KP:n ryhmiin, jotka olivat hallituksen kritisoinnista samaa mieltä.⁵⁸⁷ Tämä vahvistaa näkemystä, että pääministerin tiedonanto oli laadittu lähinnä sosialidemokraattien omasta näkökulmasta.

Maalaisliiton valitsema linja kävi hyvin selvästi esille puolueen kansanedustajien puheissa. Ennen kaikkea kritiikki oli suunnattu sosialidemokraatteja ja SAK:oa vastaan. Selvimmin puolueen tunnot tiivistä Kustaa Eskola. Hän piti yleislakkoa osoituksena siitä, mitä maassa saattoi tapahtua, kun suurten joukkojen johtajina oli miehiä, jotka eivät tunteneet asemansa edellyttämää vastuuta. Monet SAK:n antamat määräykset olivat jossakin suhteessa perustuslain vastaisia. Laittomuudet johtuivat lähinnä sisäministeriön poliisille antamista epämääräisistä ohjeista. Siksi

”hallituksen tiedonannon mainintaa, että hallitus on järjestyksen säilyttämisen välttämättömyyden sanonut tarpeellisella lujudella, ei eduskunnassa oteta vakavasti.

⁵⁸⁶ Vuoden 1917 lakon aikana kuoli 23 ihmistä. Esim. Mansner 1993, 179; SDP:ssä oikeiston lähinnä sisäministeriön kohdistama ponsi tulkittiin epäluottamukseksi koko hallitusta vastaan, ja siksi se päätettiin äänestää kumoon. Eduskuntaryhmän ptk. 22.3.1956: mf 32. SDPA, TA.

⁵⁸⁷ Eduskuntaryhmän ptk. 20.-22.3.1956: Ptk:t 1955-1956 (sidon). MleA, KMA; Maalaisliitto vuoden 1956 valtiopäivillä. Kertomus maalaisliiton eduskuntaryhmän toiminnasta, s. 22.

Kauniilla ja ehkä hyvää tarkoittavilla toivomuksilla ja pyynnöillä ei sellaisessa tilanteessa järjestystä säilytetä.”

Eskola piti myös puutteellista tiedotusta osasyynä lakkotapahtumien kiihtymiseen. Sen sijaan virkavalta oli toiminut oikein ja päättäväisesti. Siksi poliiseja oli palkattava lisää, jotta vastaisuudessa samanlaisilta mellakoilta vältyttäisiin. Armeijan käyttöä hänkään ei pitänyt suotavana. Vaikka puolue oli monilta osin eri mieltä tiedonannosta, se pysyi hallituksen takana edellyttäen, että hallitus ryhtyisi nopeasti toimenpiteisiin yleislakon yhteydessä tapahtuneiden laittomuuksien saattamiseksi tuomioistuinten tutkittavaksi. Myös opetusministeri Virolainen arvosteli hallituksen ja sen sosialidemokraattisten ministereiden toimia. Hallituksen toimet olivat olleet oikeansuuntaisia, mutteivät riittäviä. Yleislakko ei kuulunut nyky-yhteiskuntaan, siksi se esimerkiksi Skandinaviassa työtaistelumuotona oli jo aikoja sitten hylätty. Opetusministeri oli kuitenkin tyytyväinen, ettei aseisiin lakon aikana turvauduttu.

Pienistä hallituspuolueista erityisesti kansanpuolueen edustajat moittivat sosialidemokraattisia ministereitä ammattiyhdistysliikkeen suosimisesta. Irma Karvikko väitti olleen selvästi havaittavissa, että SAK:n johdon pelastaminen, oli hallituksen sosialidemokraateille ollut tärkeämpi asia kuin lain ja järjestyksen ylläpitäminen. Eräät pääministerin ja sisäministerin antamat lausunnot erinäisistä neuvotteluista vain vahvistivat tätä ajatusta. Kortensa kekoon kantoi myös RKP. Erimielisyydet hallituksen toimenpiteistä sen sisällä olivat selvääkin selvemmat. Hallituksen toiminta sai tuomion kaikilta muilta hallituspuolueilta paitsi sosialidemokraateilta. Jälkikäteen lakon aikaista linjaa ei haluttu arvostella. Oma syynsä lienee ollut myös puoluejohtajien ja SAK:n johdon läheisillä suhteilla.

Kokoomuksen edustajat asettuivat oikeusasiamies Kastarin kannalle ja totesivat lakon olleen laitton. Erityisesti huomiota kiinnitettiin sattuneisiin lainrikkomuksiin. Merkittäviä niistä teki se, että laillisuusajattelu oli ollut kansalaisten lujin poliittinen turva jo ammoisista ajoista lähtien, erityisesti sortovuosina. Ei siten ollut ihme, että kansalaiset olivat asettuneet vastustamaan sekä SAK:n toimenpiteitä että maan hallituksen toimettomuutta. Valitettavinta oli kuitenkin se, ettei valtiovalta yleislakon aikana antanut jokaiselle kansalaiselle ja yhteisölle kuuluvaa perustuslain takaamaa suojaa väkivaltaa vastaan. Vastuussa siitä oli hallitus kokonaisuudessaan ja varsinkin sisäasiainministeri, jonka tehtäviin kuului huolehtia oikeuden ja järjestyksen säilymisestä maassa. Edustaja Felix Seppälän mielestä järjestyshäiriöt olisivat olleet vähäisiä, mikäli hallitus olisi alusta alkaen korostanut SAK:lle lakien merkitystä. Pääministerin lakon aikaisia puheita hän piti lakkolaisia – jos ei jopa hulinoitsijoita – myötäilevinä. Tätä kommunistit olivat käyttäneet häikäilemättä hyväkseen. Kokoomuksessa oltiin siis vankasti sitä mieltä, että valta oli siirtynyt virallisilta valtioelimiltä lakkolaisille ja SAK:lle, mitä ei voitu hyväksyä. Silti ”ryhtiliikkeet” tuomittiin myös kokoomuksessa.⁵⁸⁸ Puolueessa haluttiin tehdä selvä pesäero radikaaliin toimin-

588

Sisäministeri Väyrynen ei seurannut tiedonantokeskustelua eduskunnassa, mitä kokoomus kovasti kritisoi. Kokoomusnuorten puheenjohtaja Mauri Seppä jyrkästi kielsi liittonsa jäsenten osallistuneen mihinkään laittomuuksiin. Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta

taan, sillä sen hyväksyminen olisi tarkoittanut samanlaista asettumista yhteiskuntaa vastaan kuin mistä kokoomus lakkolaisia syytti. Kokoomuksen kannan mukaan valta tuli säilyä kaikissa tapauksissa valtiolla, ei yhteisöillä tai järjestöillä. Kanta perustui oman maailmankatsomuksen keskeisille arvoille – yksilön vapauden turvalle.

Kaiken kaikkiaan eduskunnassa käytettiin kymmeniä puheenvuoroja ja edellisiltana kello 17 alkanut keskustelu jatkui vilkkaana läpi yön. Se saatiin päätökseen vasta aamulla hieman ennen kello seitsemää. Keskustelun aikana sekä kokoomus että kansandemokraatit ehdottivat hallitukselle epäluottamuslausetta muiden puolueiden hyväksyessä hallituksen esittämän tiedonannon. Ponsista äänestettiin iltapäivällä. Niiden ollessa ensimmäisessä äänestyksessä vastakkain miltei kaikki päähallituspuolueiden, Maalaisliiton ja sosialidemokraattien, edustajat jättivät äänestämättä. Niinpä kansandemokraattien ehdotus voitti. Lopullisessa äänestyksessä hallitus sai kuitenkin luottamuslauseen äänin 152–40, sillä nyt myös kokoomus äänesti hallituksen rinnalla kansandemokraattien epäluottamuslausetta vastaan.⁵⁸⁹

Ankarasta kritiikistä huolimatta hallitus oli saanut siunauksen lakon aikaiselle toiminnalleen. Lakkoon palattiin eduskunnassa vielä huhtikuun alkupäivinä, jolloin hallituksen ministerit antoivat vastauksensa Mauri Ryömän, Tuure Junnilan sekä Mauri Sepän lakon aikana tekemiin kyselyihin. Ne eivät enää tuolloin aiheuttaneet minkäänlaisia jatkotoimenpiteitä, sillä asianomaiset ministerit katsoivat kysymyksiin vastatun jo hallituksen tiedonannon yhteydessä.⁵⁹⁰

Käyty keskustelu noudatteli lakon aikana syntyneitä jakoa. Kansandemokraattien ja kokoomuksen yhteenottoa voitiin pitää odotettuna. Mielenkiintoisin väittely käytiin hallituksen sisällä, muiden puolueiden arvostellessa sosialidemokraatteja. Heidän lakon aikaiseen toimintaansa ei oltu lainkaan tyytyväisiä.

22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I; Kokoomuksen mukaan hallitusta piti arvostella siitä, että se antautui etujärjestöjen vaatimusten edessä, ja pyysi sopimusneuvotteluissa luottamuslausetta niiltä eikä eduskunnalta. Puoluehallituksen ptk. 21.3.1956. KokA, PTA; Eduskuntakeskustelusta lue myös esimerkiksi von Bonsdorff 1997, 25-27, 32-34; Virolainen 1985, 292-294; Peltoniemi & Rajala 1981, 92; Jääskeläinen 1980, 266-269.

⁵⁸⁹ Äänestyksistä tarkemmin ks. eduskunnan täysistunto 23.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I; Lehtien kannanotoista hallituksen tiedonantoon ja tiedonantokeskusteluun yleensä esim. AL 23.3.1956, "SAK:n mielivaltaa ja hallituksen heikkoutta ilmensi yleislakko"; JS 24.3.1956, "Sisäministeri ei uskaltanut kuunnella eduskunnassa..."; Liitto 25.3.1956, "Yleislakkokeskustelu eduskunnassa"; PS 24.3.1956, "Tapahtuneen arvostelu"; SK 23.3.1956, "Avuttomuutta teoin ja sanoin"; SK 24.3.1956, "Murhaavaa arvostelua"; Teollisuuslehti n. 3/1956, "Vaikeudet vasta alussa"; UA 28.3.1956, "Selvitystä odotellaan"; US 23.3.1956, "Hallitus ei hallinnut tilannetta"; Vasemmistolehtien kannoista esim. SSd 23.3.1956, "Jälkijupakkaa", "Hallitus toiminut oikein ja maan etujen mukaisesti", "Suomi on maita, joissa yleislakko on vaarallinen"; K-ST 24.3.1956, "Lakon jälkipuinti alkanut eduskunnassa", "Konepistoolien käsittely polki poliisin arvovallan olemattomiin"; TkS 23.3.1956, "Kokoomus avoimessa sodassa perustuslaillista lakko-oikeutta vastaan", "Työtätekevien yhteistyö on oikea tie"; TkS 24.3.1956, "Mistä on kysymys?"; TV 25.3.1956, "Pääministerin osuus".

⁵⁹⁰ Tarkemmin eduskunnan täysistunnot 4.4. sekä 10.4.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I; Hallituksen kertomuksessa toimenpiteistä vuodelta 1956 ei yleislakolle juuri tilaa uhrattu. Lakko kuitattiin seuraavin sanoin: "... yleinen järjestys ja turvallisuus säilyi maassa yleensä tyydyttävänä. Yleislakon aikana maaliskuussa sattui kuitenkin järjestyshäiriöitä erällä bensii-niasemilla ja eräin paikoin häirittiin myös autoliikennettä." Hallituksen kertomus vuodelta 1956, s. 101. VP 1957. Asiakirjat IV:I.

Miksei lakon aikana asialle tehty mitään? Sosialidemokraattisilla ministereillä oli järjestyksen ylläpidon kannalta hallussa kaikki avainministeriöt, mikä osaltaan rajoitti muiden puolueiden mahdollisia toimenpiteitä. Uhkaaminen hallituksesta eroamisella ei oikeastaan voinut olla todellisena vaihtoehtona. Se olisi ajanut tilanteen entistä pahemmaksi ja kohdistanut syytökset hallituksesta eronneeseen puolueeseen. Niinpä oli tyytyminen moittimaan hallituskumppania lakon jälkeen. Ilmeisenä tarkoituksena oli säilyttää hallituksen löysät toimenpiteet yksinomaan sosialidemokraattien vastuulle ja omat kädet siltä osin pestä.

Eduskuntakeskustelussa oli havaittavissa selvä kahtiajako porvarillisen, lakia ja järjestystä korostavan, sekä vasemmistolaisen, luokka-ajattelulle perustuvan, maailmankatsomuksen välillä. Jako kahteen oli niin tiukka, että edes hallituksessa olleet porvaripuolueet eivät siitä livenneet. Osapuolilla oli selvät periaatteelliset ja moraaliset käsitykset siitä, miten yhteiskunnassa tuli toimia, niin ettei sen järjestystä loukattaisi. Näistä periaatteista ei voitu tinkiä. Vastustaja oli yksinkertaisesti väärässä, jopa asettui omien moraalisten arvojen ulkopuolelle. Porvareiden kohdalla kyse lakon tapahtumissa ei siis ollut ainoastaan siitä, että se oli loukannut yksittäisen henkilön oikeusturvaa, vaan siitä, että se oli loukannut myös omaa arvomaailmaa. Siten lakon tapahtumien koettiin vielä voimakkaammin loukanteen jokaista yksilöä ja asettuneen yhteiskuntaa vastaan. Henkilökohtainen loukkaus olisi voinut olla hyväksyttävissä, mutta perusarvojen loukkaamista ei voitu missään tapauksessa hyväksyä. Se olisi merkinnyt omien arvojen kieltämistä ja osoittanut linjattomuutta sekä alistumista lakkoilaisten ja SAK:n tahtoon. Samanlaisista, omiin arvoihin pohjautuvista näkemyksistä, tilannetta arvioitiin myös vasemmalla.

6.2 Äärivasemmisto pyrkii yhteistoimintaan sosialidemokraattien kanssa

6.2.1 Kommunistit arvioivat lakon saavutuksia

Taistelun päätyttyä oli aika arvioida tuloksia. Innokkaimmin työhön ryhtyi äärivasemmisto, joka analysoi lakkoa raporteissaan useaan otteeseen. Samalla se linjasi tulevaisuuden politiikkaa. Ensimmäinen arvio valmistui jo lakon päätöspäivänä 20.3. SKP:n ay-jaosto totesi ammattiyhdistysliikkeessä siirrytyn työväen yhtenäisyydestä työpaikan sisäiseen, järjestölliseen ja maata käsittävään yhtenäisyyteen. Kehitys tapahtui toisaalta sosialidemokraattisen puolueen leskiläisen ja toisaalta yhtenäisen ammattiyhdistysliikkeen suunnan ristiriidan pohjalla. Arviossa työväen lakossa saavuttaman yhtenäisyyden todettiin vaikuttavan koko maan lähimmän ajan poliittiseen kehitykseen; porvarillinen demokratia oli osoittautunut oikeiston luokkavallaksi, ei "yleiseksi eduksi", sillä vuori-neuvokset käyttivät valtiovaltaa hyväkseen mahdollisuuksien mukaan. He painostivat muun muassa virastot ja poliisin lakkoa vastaan ja ohjasivat maan tie-

dostuskoneistoa omaan suuntaansa. Jaoston arvioissa tämä kokemus opetti joukoille, että sosialidemokratiasta haluttiin päästä porvaridemokratiaan. Samalla lakon puhkeaminen osoitti, että Suomen kapitalistisen yhteiskunnan ristiriidat kaksien maailmanmarkkinoiden olosuhteissa olivat kasvaneet valtaviksi, ja että maa oli valmistautumassa palaamaan uuden Pekkalan-hallituksen, so. kansanrintaman, tielle. Oikeistoa siis syytettiin vallantavoittelusta, mutta lakkolaisten toimien katsottiin olleen palkkalakolle sopivia. Näkemys on selvä, kun sitä pohditaan kommunistien omista lähtökohdista. Tämä sekä lakon aikana annetut lausunnot kuitenkin osoittavat, että kaikki osapuolet pitivät lakkoa valtaisteluna, joka vaikutti myös tulevaan tilanteeseen.

Vielä kun ay-jaosto oli hahmotellut lakon sujuneen jotakuinkin hyvin suunnattiin katse tulevaisuuteen. SDP:tta ei saanut moittia menneen perusteella; kärki oli suunnattava kokoomukseen. Ellei tässä onnistuttu, oli autettava sosialidemokraattien leskisläisiä joukkojen lyömisessä uudelleen hajalle. Vastaavasti taisteluolosuhteiden luoma yhtenäisyysaate ja yhteistoiminta oli pyrittävä vaihtamaan järjestölliseksi yhtenäisyydeksi. Tämä tapahtui asettamalla alueelliset lakkotoimikunnat järjestäytyneiden ja järjestäytymättömien työläisten sekä työpaikkojen että alueen väestön pysyväluonteisiksi yhteistoimintaelimiksi. Toiminnan pohjaksi oli otettava alueelliset uudistusohjelmat.⁵⁹¹

Mielenkiintoa arvioissa herättää kohta, jossa kehoitettiin auttamaan SDP:n leskisläisiä, siis "oikeistolaisia", voimia. Tarkoituksena oli, että sosialidemokraattisen puolueen hajaantuessa leskisläisiä tukemalla voitiin skogilaiset ohjata lähemmäs kommunisteja. Kävisipä siis kuinka tahansa, yhteistyö sosialidemokraattien kanssa jatkuisi. SKP:n ay-jaosto innostui lakosta jopa niin pitkälle, että piireille lähetetyissä ohjeissa kehoitettiin työmailla mahdollisuuksien mukaan karsimaan turhat ammattiosastot pois. Mikäli työpaikalla oli sekä kommunistinen että sosialidemokraattinen osasto, oli kommunistien siirryttävä SAK:oon ja oma osasto lopetettava sääntöjen määräämällä tavalla seuraavassa vuosikokouksessa.⁵⁹² Edellä hahmotellulta pohjalta ääriivasemmisto käynnisti kampanjan, jonka tarkoituksena oli päästä pysyvästi pois poliittisesta eristyksestä, läheiseen yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa. Mielenkiintoisin lakon jälkeinen tilannearviointi suoritettiin siten ääriivasemmiston ja sosialidemokraattien välillä.

Lakon jälkeen kommunistilehdet jatkoivat siitä, mihin lakossa jäivät. Ne rummuttivat kiivaasti yhteistoiminnan puolesta. *Vapaa Sana* tiivistä kommunistien tunnot muutama päivä lakon jälkeen pitäessään yhteisen taistelun suurimpana ja ratkaisevimpana voittona työväenluokan yhtenäisyyttä, joka taistelun kestäessä saavutettiin. Näin oli käynyt siitäkin huolimatta, että työväenpuolu-

⁵⁹¹ Yhteenvedo lakosta 20.3.1956: Yleislakko 1956 Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka.

⁵⁹² Yleislakon luoman tilanteen hyväksikäyttäminen, H2/C15: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Ks. myös Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA.

eet eivät aiemmin olleet toisiaan liiemmin sietäneet.⁵⁹³ SKDL oli antamassaan julkilausumassa samalla linjalla.⁵⁹⁴

Kommunistit eivät tieneet, että sosialidemokraattien suhteen peli oli jo menetetty. Hallitukselle ehdotettu ponsi nimittäin tarjosi sosialidemokraateille käteen sopivan asean torjua ääriivasemmiston ehdottama yhteistyö. SDP:ssä ponnesta oltiin "loukkaantuneita". Se tulkittiin tietoisesti haluksi tehdä pesäeroa lakon aikana alkaneeseen yhteistoimintaan ja jatkaa taistelua omalla linjalla. Ääriivasemmisto oli oma-aloitteisesti rikkonut vaivalla rakennetun yhteisrintaman. Näkemys saatettiin julkisuuteen lehtien kautta. Vastareaktionä ääriivasemmiston lehdissä selitettiin, ettei pontta ollut tarkoitettu epäluottamuslauseeksi hallitukselle vaan tueksi sen politiikalle. Kansandemokraatit eivät missään nimessä halunneet rikkoa syntyntä yhteisrintamaa vaan kehittää sitä edelleen.⁵⁹⁵

Näin todellisuudessa olikin; myös sosialidemokraatit olivat siitä selvillä. He olivat kuitenkin jo lakon viimeisinä päivinä päättäneet sanoutua irti yhteistoiminnasta ääriivasemmiston kanssa. Tältäkin osin ponsi tuli kuin tilattuna. Niinpä lehtien annettiin kirjoittaa pontta ja kommunisteja tuomitsevia lausuntoja. Työväenpuolueiden keskinäistä suhdetta lakon jälkeen kuvaa erinomaisesti *Uuden Ajan* vastaus ääriivasemmiston ehdotuksiin:

"Sosialidemokraattien täytyy kuitenkin sanoa kommunisteille, ettei äsken käyty lakokotaistelu lainkaan muuttanut poliittisia rintamia ja poliittisia käsityksiä. [...] Sosialidemokraatit eivät kaipaa omalle toiminnalleen kommunistien tukea ja moraalista apua (vaan) [...] katsovat päinvastoin, että toiminta kommunistien kanssa muodostuu vahingoksi puolueellemme." ⁵⁹⁶

Mikä sitten selittää esitetyn ponnien? Kommunistit luottivat lakon aikana kentätasolla, poikkeuksellisissa olosuhteissa, lämmenneisiin suhteisiin. Saman luultiin tapahtuneen myös ylätasolla, vaikka sosialidemokraattien johto oli koko

⁵⁹³ Esim. K-ST 23.3.1956, "Työväenliike maan ratkaisevaksi valtatekijäksi!"; TkS 23.3.1956, "Maaseudun raatajakansa antoi tukensa yleislakolle"; VS 23.3.1956, "Yhteistyön voitto"; Rakentaja 29.3.1956, "Yhtenäisyyden voitto".

⁵⁹⁴ "... SKDL lausuu myös tunnustuksen niille sosialidemokraattisille ja puolueettomille työläisille ja heidän edustajilleen, jotka pelottomasti ja vaivojaan säästämättä ovat täyttäneet paikkansa yhteisessä rivistössä. Liitto ilmaisee syvän kunnioituksensa luokkatietoista ja yhteenkuuluvaisuuden tunteen elähdyttämää työväestöä kohtaan, joka vuosikymmenien jälkeen on jälleen osoittanut olevansa murtumatonta terästä, milloin sen elinedut ja oikeudet ovat vaakalaudalla. Suomen Kansan demokraattinen liitto: Työvaliokunta." TkS 23.3.1956, "Työväenliike maan ratkaisevaksi valtatekijäksi".

⁵⁹⁵ Esim. VS 27.3.1956, "Yhtenäisyyden puolesta, eikä sitä vastaan"; K-ST 29.3.1956, "Yhteistyö kansan puolesta", "SKDL ei esittänyt epäluottamuslausetta".

⁵⁹⁶ SKDL:n pöytäkirjoista käy selvästi ilmi, ettei esitetty ponsi ollut tarkoitettu hallitukselle epäluottamuslauseeksi. Ponnien esittäminen on tulkittava virhearvioinniksi. Esim. eduskuntaryhmän tvlk:n ptk. 27.3.1956: mf28. SKDL:n Ka. SKDL oli esittänyt ponnit myös Arabian ja Kemin tapahtumien yhteydessä.

Teollisuuslehti n. 4/1956, "Kuukauden kuvastimesta". Lehti viittaa edelleen *Uuden Ajan* kirjoitukseen 28.3.1956;

Suomen Sosialidemokraatti syytti kommunisteja välistä vetämisestä ensimmäisen tilaisuuden tullen. Kommunistien todellinen luonne oli paljastunut. SSd 24.3.1956, "Jälkijupakan koomillinen loppu"; SSd 28.3.1956, "SKDL:n ryhmä pyrki epäluottamuslauseeseen"; TV 28.3.1956, "Lakossa oltiin yhdessä, äänestyksessä vastaan".

lakon ajan suhtautunut ääriivasemmistoon erittäin kylmäkiskoisesti. Kentältä saadut viestit hämäsivät kommunisteja. On myös mahdollista, ettei ponnen todellista luonnetta tajuttu – siitä on aina äänestettävä. Näin hallituksen ja kommunistien kannat väistämättä jossakin vaiheessa asettuivat vastakkain. Käytös on vieläkin omituisempaa siksi, että myös tehtyjen yhteenvetojen mukaan yhteistoimintaa sosialidemokraattien johtoon ei missään vaiheessa saatu aikaan.⁵⁹⁷ Lähentymistä SAK:n ja kommunistien välillä oli havaittavissa ainoastaan siksi, että ääriivasemmiston radikaalit toimet hyödyttivät ammattiyhdistysliikettä. Kommunistit erehtyivät luulemaan saavuttaneensa lakolla todellista paremman aseman. ”Oikea” tilannearvio olisi tuottanut sosialidemokraattien kanssa harjoitetussa politiikassa ainakin yhden virheen vähemmän. Toisaalta, kommunistit olivat pyrkineet jo viimeistään 1950-luvun alusta saakka yhteistoimintaan sosialidemokraattien kanssa, joten lakko oli vain eräs lenkki pidemmässä ketjussa. Koska kommunistit eivät tienneet sosialidemokraattien todellisuudessa asettuneen vastustamaan yhteistoimintaa, ei ponnen aiheuttama hälyä pidetty vakavana ja tilanteen uskottiin korjaantuvan pian. Niinpä rummutus yhteistoiminnan puolesta jatkui. Lakon jälkeen sosialidemokraatit palasivat kuitenkin nopeasti vanhaan asetelmaan, jonka eräs osa oli taistelu kommunisteja vastaan, sillä aatemaailmaa pidettiin itselle vieraana.

Maaliskuun 25. päivänä pidetty SKP:n keskuskomitean kokous tarjosi tilaisuuden käsitellä lakkoa perinpohjaisesti. Yrjö Murto alusti aiheella ”Työväen yhtenäisyyden lujittaminen ja taistelun voimistaminen yleislakon kokemusten valossa”. Murto piti yleislakkoa puhtaasti palkkataisteluna, joka vähitellen sai poliittisen leiman. Osittain tämä johtui siitä, että kansallistamisvaatimus ja oikeiston vallan vähentäminen kunnallispolitiikassa liittyivät käytyyn taisteluun. Lakkoon valmistautuminen oli omissa joukoissa lyöty laimin, koska sen alkamiseen ei uskottu. Siksi ensimmäisinä päivinä omaa väkeä ei saatu heti liikkeelle. Myös työväenpuolueiden yhteistyö takkusi, vaikka kommunistit päättivätkin tukea SAK:n vaatimuksia. Syynä tähän oli leskisläisten vastustava kanta. Murto myönsi, että kansandemokraatit itsekkin pyrkivät aluksi yhteistyöhön kovin veltosti ja arvostellen. Lopulta kaikki kääntyi parhain päin. Yleislakko osoitti, että taisteluun oli oltava aina valmiina. Kaikesta huolimatta kommunistit olivat lakolla osoittaneet sosialidemokraattisille työläisille, että heidän ainoana päämääränä oli työväenluokan ”tämänpäiväinen ja tulevaisuuden etu”. Lakko oli ollut kaikin puolin poliittisesti kasvattava kokemus. Ilman kommunistien panosta sitä ei olisi voitettu.⁵⁹⁸

Murron käsitys lakon politisoitumisesta on huomionarvoinen. Esimerkiksi SAK:ssa ei lakon missään vaiheessa ajettu kansallistamisvaatimusta eikä muutoksia kunnallispolitiikkaan. Molemmat teemat olivat kommunistien itsensä lakon aikana esille nostamia. Etenkin kansallistamisvaatimuksesta puhuminen osoittaa, että kommunistit olivat asettaneet propagandalleen SAK:sta eroavia päämääriä. On syytä muistaa, että kansallistamisvaatimus lausuttiin lakon ai-

⁵⁹⁷ Yhteenveto 24.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka.

⁵⁹⁸ Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka.

kana julki useaan otteeseen kommunistien lakkotilaisuuksissa eri puolilla maata. Se, oliko kyse ylhäältä annetusta ohjeesta vai lakkolaisten spontaanista vaatimuksesta, ei käy ilmi kommunistien lähteistä. Ilmeisesti kyse kuitenkin oli paikallisten lakkolaisten lausahduksista, jotka kantautuivat myös ääriivasemiston johtajien korviin. Siinä Murto oli oikeassa, että lausahdukset selvästi politisoivat lakkoa. SAK:ssa lakko haluttiin pitää palkkalakkona, vaikka se vähitellen saikin poliittisen luonteen. Keskusjärjestö ei halunnut lisätä vaatimustaan mitään ylimääräistä, olihan taistelu aloitettu nimenomaisesti palkkojen vuoksi. Uudet vaatimukset olisivat ainoastaan radikalisoineet myös vastustajien mielipiteitä. Lakon aikana syntynyt valtataistelu ei kuitenkaan ollut paheksuttavaa, niin kauan kuin se tuki SAK:n ennen lakkoa asettamia päämääriä.

Alustusta seurasi yli nelituntinen keskustelu, joka noudatteli Murrone esittämiä näkemyksiä. Kokouksessa esitettyjen vaatimusten mukaisesti keskuskomitea päätti jatkaa toimenpiteitä yhtenäisen työväenrintaman säilyttämiseksi. Sitä oli edelleen laajennettava ja syvennettävä. Oli kiirehdittävä SAK:n ulkopuolisten liittojen liittymistä keskusjärjestöön ja lakon opetukset oli selvitettävä jäsenistölle kaikilla tasoilla. Samalla oli tehostettava toimintaa pienviljelijöiden yhteenliittämiseksi muuhun työväkeen, nostettava esille porvareiden ”uuslapualaiset aikomukset” sekä perustettava työpaikoille organisaatioita lakko-oikeuden turvaamiseksi. Yleislakosta viisastuneena keskuskomitea vaati, että joukkovalistustyötä oli tehostettava sekä toiminnassa ilmenneet puutteet ja heikkoudet oli käsiteltävä ja ryhdyttävä niiden korjaamiseen ja poistamiseen. Joukkojen luokkatietoisuutta oli kaikin tavoin kohotettava. Kokouksen julkilausuma lähetettiin tiedoksi myös NKP:lle.⁵⁹⁹ Pyrkimys yhteistoimintaan sosialidemokraattien kanssa pysyi edelleen voimassa – toisen osapuolen vastusteluisista huolimatta. Oli löydettävä uusia keinoja tavoitteeseen pääsemiseksi.

⁵⁹⁹ Keskuskomitean ptk. 25.3.1956: mf50. SKPA, Ka; Toimintakertomus 1956: Db. Ay/SKPA, Ka; Keskuskomitean kokouksen valmistelusta ja julkilausumasta KK:n siht. ptk. 23.3.1956: Ce. SKPA, Ka; NKP ja Suomi 2001, asiakirja n. 18: SKP:n keskuskomitean päätös 25.3.1956 työväenluokan yhtenäisyyden vahvistamiseksi ja taistelun voimistamiseksi yleislakon kokemusten valossa. Ystäviltä saatu informaatio, 106; Kommunistisissa tai heidän johtamissaan järjestöissä oli päädytty samanlaisiin lopputuloksiin. Esim. Puoluetm:n ptk. 26.3.1956: mf63. SKPA, Ka; Yhteenvedo 24.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Suomen yleislakko, yhteenvedo 18.4.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Liittotm:n ptk. 26.3.1956: Cc3. SNDLA, Ka; K-S:n piirin tvlk:n ptk. 28.3.1956: Cc. SKPK-SA, Ka; Liittotm:n ptk. 12.4.1956 liitteinen: Cc. SDPLA, Ka; Suomen Muurarien Liiton ry. kahdennentoista sääntömääräisen edustajakokouksen pöytäkirja 1957, s. 5, 88.

Kommunistien oli kovin vaikeaa soveltaa oppejaan muuttuvien olosuhteiden mukaisiksi, mutta toisaalta heidän ideologiansa motivoi radikaalisuutta ja se ilmeni monin tavoin. Viljanen 1956, 52-53, 63-73. Tämän katsottiin olleen ongelmana lakon aikana. Se selittää osaltaan myös paikallisten kommunistien toimeettomuuden, koska ohjeita ylhäältä ei heti saatu. Kommunistien vaikeus oppien soveltamisesta osoittautui käytännössä todeksi lakon ensimmäisinä päivinä. Tilanteen vaatimat toimenpiteet pystyttiin lopulta aloittamaan melko nopeasti, tosin vain niillä paikkakunnilla, joihin ohjeet oli saatu. Omatoimisuus lakon alussa oli nollassa.

6.2.2 Äärivasemmisto osoittaa kiinnostusta yhteiseen vappuun

Suhteita sosialidemokraatteihin ja ammattiyhdistysliikkeeseen pyrittiin lämmitämään myös pyrkimyksellä yhteiseen vappuun, johon lakon aikana alkanut yhteistoiminta tarjosi edellytyksiä. Kommunistit olivat aloittaneet yhteisen vapun valmistelun normaaliin tapansa jo helmikuussa, mutta lakon myötä valmistelut saivat aivan uutta puhtia. Asia otettiin esille lakkotoimikunnissa ja sen valmistelu annettiin jopa joidenkin lakkotoimikuntien tehtäväksi. Kommunistit pitivät lakon suurmarssia yleisesti vain "harjoituksena" yhteistä vappua varten. Ei siis ollut ihme, että lakon jälkeen tilanteen katsottiin olevan poikkeuksellisen otollinen ja kampanja yhteisestä vapusta aloitettiin täydellä teholla.⁶⁰⁰

SKDL:n eduskuntaryhmä ehdotti maaliskuun lopulla, kentän yhteistyöhön luottaen, sosialidemokraateille yhteisiä vappujuhlia, vaikka jo ennalta oli tiedossa, että vastaus olisi kielteinen. Syyksi sosialidemokraatit olivat maininneet helmikuussa käydyt presidentinvaalit, joissa kommunistit ratkaisevassa äänestyksessä asettuivat Kekkonen taakse. Kansandemokraatit pitivät esitettyä syytä keinotekoisena. Sosialidemokraattien kannan tultua näin selväksi yhteiseen vappuun pyrittiin amatillisten paikallisjärjestöjen kautta, ohi SDP:n puolueorganisaation. SKDL:n paikallisjärjestöjen omia vappujuhlia tuli järjestää vain pakottavissa tilanteissa. Pontta valmisteluilta vei kuitenkin tieto SAK:n kielteisestä suhtautumisesta yhteiseen juhlaan.⁶⁰¹ Kuitenkin jo SAK:n päätöstä seuraavana päivänä, 27.3., SKP:n agitaatio-osasto laati erilliset ohjeet yhteisen vapun järjestämiseksi. Niissä myötäiltiin kansandemokraattien eduskuntaryhmän ehdottamaa suuntaa ja velvoitettiin piirijärjestöt alatasolla mahdollisuuksien mukaan yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa: "Kaikissa tapauksissa vapunpäivä on vietettävä työväen yhtenäisyyttä lujittavassa hengessä."⁶⁰²

Kommunistien ajama yhteistoimintalinja huolestutti porvaripuolueita. *Keskisuomalainen* kirjoitti yleislakon osoittaneen, että sosialidemokraatit olivat taipumassa äärivasemmiston tahtoon. Normaalisti kommunistit olivat arvostelleet sosialidemokraatteja lakon aikana, mutta nyt heihin päin oltiin yhtä hymyä. Tätä ei voitu käsittää muulla tavoin kuin siten, että sosialidemokraatit omaksuivat lakon aikana kommunistien piirustusten mukaisen linjan. Huolestuttavinta oli kuitenkin se, että "jälkeenpäinkään eivät sosialidemokraatit ole sanou-

⁶⁰⁰ Yhteenvedo ja arvio vappukamppailusta, kirje n. 141, KD n. 266/56, 29.5.1956: Fb10, JjA/SKPA, Ka; TkS 25.3.1956, "Yhtenäisyys - voiton edellytys"; K-ST 23.3.1956, "Vappujuhlat - oikea jatko alkaneelle yhteistoiminnalle"; K-ST 27.3.1956, "Yhtenäisissä vappujuhlissa liikkuvat työläisten ajatukset"; K-ST 5.4.1956, "Kevään suurjuhla".

⁶⁰¹ Vappuvalmistelut vuonna 1956, kirje n. 119, KD n. 266/56, 17.2.1956: Fb10, JjA/SKPA, Ka; Eduskuntaryhmän ptk. 27.3.1956: mf23. SKDL:ä, Ka; Jaoston ptk. 27.3.1956: Ca. Ay/SKPA, Ka; Oulun piirin muistio huhtikuulta 1956, 30.4.1956: ko Mta. SUPOA.

Kommunistien tekemien esitysten vuoksi SAK:n työvaliokunnassa jouduttiin äänestämään yhteisestä vapusta. Äänestyksessä Lars Junttilan esitys hylättiin äänin 12-4. Tvlk:n ptk. 26.3.1956. SAKA, AyA.

⁶⁰² Vapunpäivän vieto vuonna 1956, kirje n. 125, KD n. 266/56, 28.3.1956: Fb10, JjA/SKPA, Ka; Tervehdyssanat vappuna 1956; SKDL:n tarkistus ja tiedotukset vappukamppailusta 27.3.1956; Yhteenvedo ja arvio vappukamppailusta: Vappujuhlat Hd1. VjA/SKDLA, Ka.

tuneet irti näistä tapahtumista. Yhteistunto sosialistien ja kommunistien kesken näyttää olevan täydellinen.”⁶⁰³ *Uusi Suomi* totesi lakon olleen ”kommunistien voitto vasemmiston maltillisempien ja vastuuntuntoisempien aineiden kustannuksella.”⁶⁰⁴ Porvareille kommunistien johtama työväenliike oli pahin mahdollinen kauhukuva. Käyty lakko oli osoittanut mihin se saattoi johtaa. Lehtien arviot olivat kuitenkin sikäli hieman epätarkkoja, että sosialidemokraatit olivat lehdissään jo useaan otteeseen kieltäytyneet yhteistyöstä kommunistien kanssa. Ilmeisenä tarkoituksena porvarilehtien kirjoittelulla lieneekin ollut saada kommunistit ja sosialidemokraatit jälleen toisistaan erilleen.

Toisaalta, huoli oli jossakin määrin todellinen. Myös SDP:ssa tunnustettiin kommunistien toiminnan tuottaneen tulosta. Sosialidemokraattien ristiriitaista suhtautumista kommunisteihin kuvaa puolueen eduskuntaryhmän varapuheenjohtaja Rafael Paasion keskustelu Neuvostoliiton lähetystösihteerin Viktor Vladimirovin kanssa muutama päivä lakon jälkeen. Lakon tuloksia Paasio arvioi puolittaisena voittona taloudellisessa mielessä, mutta erityisesti hän kiinnitti huomiota lakon suuresti poliittiseen merkitykseen. Lakolla oli suuri osuus SAK:n sosialidemokraattisen johdon arvovallan kasvamiseen, etenkin Antikaisen, Rantasen ja Lindblomin kohdalla. Erityisesti Paasio mainitsi, että lakon aikana kommunistit tekivät lojaalia yhteistyötä sosialidemokraattien kanssa. Tämä johti lähentymiseen työväenpuolueiden välillä, erityisesti ketjun alapäässä. Lakon jälkeen oli vaikeampi vakuuttaa sosialidemokraattisia työläisiä siitä, että yhteistyö kommunistien kanssa oli mahdotonta. Paasio totesi asian huolestuttavan eräitä oikeistolaisia SDP:n johtajia, jotka pitivät kommunistien lojaalisuutta vahingollisena ilmiönä sosialidemokratian kannalta. Kuitenkin monet muut puolueen aktiiviset toimihenkilöt tervehtivät yhteisymmärrystä ilolla.⁶⁰⁵ Paasion raportti oli monilta osin lähinnä toteava. Se kuitenkin osoittaa, että myös sosialidemokraattien oli tunnustettava kommunistien saaneen vaikutusvaltaa lakkolaisiin. Osa puolueesta kantoi tästä suurta huolta. Kahtiajako puolueessa oli selvästi havaittavissa.

Työväenpuolueiden lähentymisestä huolimatta vappua ei haluttu viettää yhdessä. SDP:ssa kieltäydyttiin yhteisestä vappujuhlasta selvin sanoin. Innokkaimmin ajatusta vastusti puoluesihteerin Väinö Leskinen, joskin myös muu puolueen johto vastusti yhteistoimintaa. Kevään mittaan kieltäytymisen syyksi ilmoitettiin muun muassa sosialidemokraattisten puolueiden lakkauttaminen

⁶⁰³ KSML 30.3.1956, ”Vasemmiston yhteisrintama”.

⁶⁰⁴ US 24.3.1956, ”Vaarallinen ja vanhentunut ase”; Ks. myös Maakansa 25.3.1956, ”Lakokotilystystä”; Maakansa 27.3.1956, ”Vai oli mukana!”.

⁶⁰⁵ NKP ja Suomi 2001, asiakirja n. 15: Muistio keskustelusta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Rafael Paasion kanssa 20.3.1956, 98-99.

Stalinin kuoleman jälkeen Neuvostoliitto halusi yhteistyötä myös sosialidemokraattien kanssa, joskin myös sosialidemokraatit halusivat suoria suhteita itään ohi Kekkonen. Paasion lausunnon osittaisena tarkoituksena saattoi olla puolueen aseman vahvistaminen Neuvostoliiton silmissä. SDP:llä ja Fagerholmin hallituksella oli Kekkonen kanssa erimielisyyksiä. Kekkonen ei katsonut suopeasti sosialidemokraattien yrityksiä harjoittaa omaa ulkopoliittikkaa Neuvostoliiton kanssa. Myöhemmin Kekkonen asettui TPSL:n puolustajaksi. Paasio oli maltillisia sosialidemokraatteja ja jättäytyi aluksi puoluekiistan ulkopuolelle. Hän oli tosin kallellaan leskisläisiin päin. Lehtinen 2002, 285-296; Rentola 1997, 327-335; Paasio 1980, 98-107.

kansandemokratioissa, helmikuun presidentinvaalit sekä Leskistä ja Tanneria kohtaan kommunistilehdistössä esitetty loukkaava kritiikki. Samalla puolue sanoutui irti myös yhteisestä kunnallisvaalitoiminnassa.⁶⁰⁶ Negatiivisesta palautteesta huolimatta kommunistit eivät antaneet periksi, vaan kaikki vastaväitteet tulkittiin oikeiston propagandaksi. Yhteisrintaman julistettiin edelleen olevan terästä ja horjumaton.⁶⁰⁷ Kommunistien puheet ovat tulkittavissa kentän vakuutteluksi, sillä niin kauan kuin kentällä oli luottamusta työväenpuolueiden yhteistyöhön, eivät kommunistit joutuneet uudelleen syrjäytetyiksi.

SDP:ssa oltiin täysin perillä kommunistien suunnitelmista yhteisrintaman muodostamiseksi. Huhtikuun puolivälissä puolueen tiedotusosasto lähetti puolue-elimille kirjeen, jossa miltei sanasta sanaan mainittiin SKP:n keskuskomitean piirijärjestöilleen laatimat ja lähettämät toimintaohjeet kevään ja syksyn varalle. Näin SDP:ssä osattiin varautua kommunistien mahdollisiin yrityksiin ja oltiin myös selvillä heidän toimintansa motiiveista.⁶⁰⁸

Vaikka vappu lopulta vietettiin omissa joukoissa, kommunistit eivät katsoe yritysten menneen hukkaan. Vappukamppailun suurimpana saavutuksena pidettiin syntyneyttä, erittäin laajaa ”joukkokeskustelua, joka käytiin lakkoilaisten tilaisuuksissa, ammattiosastojen kokouksissa, työpaikoilla, sosialistiyhdistyksissä ja kd-lehdistössä työväenluokan yhtenäisyydestä yhteisten vappujuhlien järjestämiseen pyrittäessä.”⁶⁰⁹ Jo pelkästään se, että keskustelua työväenpuolueiden yhteistoiminnasta oli saatu aikaan, tulkittiin ääriivasemmistossa positiiviseksi asiaksi.

⁶⁰⁶ Leskinen 1956, 4-5; Vrt. kommunistien näkemystä esim. Saarinen 1956, 84.

Työn Voima tiivisti puolueen kannan yhteisestä vappujuhlusta: ”Toisen osapuolen karkea parhaaminen, yhteisistä sovituisista päätöksistä poikkeaminen, meille vieraiden tapojen, kuten kuvien mukaantuonti ym. seikat johtivat siihen, että sosialidemokraatit ovat katsooneet paremmaksi, että kumpikin työväen mielipideryhmä kokoontuu omiin paikkoihinsa ja tilaisuuksiinsa ja viettää juhlia omien tunnustensa merkeissä. Tästä tavasta ei ole aihetta poiketa nytkään. Äsken käyty yleislakko ei ole perusasioita ja asetelmia miksikään muuttanut. [...] Voidaan yhtyä puhtaan ammattiyhdistysjärjestön taistelussa, mutta aatteellisista näkemyksistä ei kahden näin erilaisen asian kohdalla voida sopia. [...] Vetoaminen yhteistyöhön palkkataistelussa ei siis riitä, kiitos vain.” Lehti ehdotti, että kommunistit voisivat juhlia Maalaisliiton kanssa, jonka kanssa oli yhdessä valittu Suomelle presidenttiä: ”Mutta emme kuitenkaan muista, että he olisivat vaatineet esimerkiksi maalaisliiton kekripäiviä vietettäväksi yhdessä heidän kanssaan. Ainakaan toistaiseksi.” TV 1.4.1956, ”Vappujuhlat”.

⁶⁰⁷ Yhteen veto ja arvio vappukamppailusta, kirje n. 141, KD n. 266/56, 29.5.1956: Fb10, JjA/SKPA, Ka; VS 5.4.1956, ”Hajoitusyritykset eivät onnistu”; Lue myös Kommunisti n. 4/1956, ”Yleislakko yhteistoiminnan lujittajana”.

⁶⁰⁸ SDP:n T-osaston raportti 13.4.1956: Hab18. SDPA, TA; Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja ”piirustuksista”: Hab18. SDPA, TA.

⁶⁰⁹ Yhteen veto ja arvio vappukamppailusta, kirje n. 141, KD n. 266/56, 29.5.1956: Fb10, JjA/SKPA, Ka.

Vielä vapun jälkeen SDP:ssä katsottiin aiheelliseksi tehdä pesäero kommunisteihin. Järjestösihteeri Veikko Puskala ilmoitti puolueen kannan *Suomen Sosialidemokraatissa*. Sosialidemokraatit uskoneet kommunistien vilpittömyyteen, sillä vielä äskettäin he kirosivat sosialidemokratian aatteen ja vaativat sen lehdistön lakkauttamista sekä johtajien vangitsemista ja tuomitsemista rikollisina. Niin kauan kuin tuhannet sosialidemokraatit viruivat vankiloissa ja keskitysleireillä niin sanotuissa kansandemokratioissa, oli kommunistien turha puhua työväenluokan yhtenäisyydestä: ”Kommunistien on kyllä mahdollista astua tasajalkaa sosialidemokraattien kanssa, mutta vain sosialidemokratian ohjelman ja menettelytapojen mukaan.” SSd 6.5.1956, ”Veikko Puskala: Mitä on porvaristomme ’laillisuustaistelu’”.

Miksi kommunistit sitten välttämättä halusivat viettää yhteistä vappua? Vastaus on miltei itsestäänselvä. Työväestölle vappu oli tärkein juhla. Sen viettäminen yhdessä olisi osoittanut, että työläiset olivat yksissä tuumin rintamassa oikeistoa vastaan; se olisi ollut merkki, että kommunistit olivat päässeet pois paitsiosta. Vappu oli siten eräs yritys hyödyntää lakon aikana vallinnutta suhteiden lämpenemistä. Sosialidemokraatit eivät olleet tähän valmiita. Todellista lähentymistä työväenpuolueiden kesken ei ollut tapahtunut vaan kommunistien toimintatapoja pidettiin edelleen vieraina. SDP:n yhdistäminen ääriivasemistoon olisi merkinnyt puolueelle arvovallan menetystä poliittiseen oikeistoon verrattuna. Sosialidemokraateilla ei ollut mitään tarvetta entistä laajempaan yhteistoimintaan ääriivasemmiston kanssa, sillä sen ei katsottu hyödyttävän puoluetta millään tavoin. Siksi kieltäytymisen perusteeksi annetut selitykset olivat osaltaan totta, osaltaan tekaistuja.

Kevään mittaan sosialidemokraattien alati jyrkkenevä kanta alkoi mennä perille. Kommunistit tajusivat, ettei yhteistoimintaan puolueiden välillä päästä. Niinpä ammattiyhdistysliike alkoi kiinnostaa entistä enemmän. Sen katsottiin luopuneen lakon aikana "kahden rintaman taistelusta" ja suunnanneen toimintansa yksistään työnantajia vastaan. Yhteistoimintalinjan painopistettä siirrettiin kevään mittaan SAK:oon ja erityisesti sen kesän edustajakokoukseen, jolloin oli "mahdollisuus tyydyttävämmän olotilan aikaansaantiin ay-liikkeessä".⁶¹⁰

6.2.3 Toiminta suunnataan ammattiyhdistysliikkeeseen

Luopuminen työväenpuolueiden välisestä yhteistoiminnasta oli kommunisteille vaikeaa, mutta vähitellen muuttunut poliittinen tilanne helpotti sopeutumista. Painopiste siirrettiin ammattiyhdistysliikkeeseen. Kevään mittaan kommunistit kehottivat työväestöä liittymään suurin joukoin ammattiyhdistysliikkeen jäseniksi, sillä vain osallistumalla sen toimintaan voitiin oikeasti vaikuttaa. Ulkopuolelle jääneiden oli turha valittaa vaikutusmahdollisuksiensa kapeutta. Kommunistit laativat kevään aikana oman suunnitelmansa ammattiyhdistysliikkeen yhdistämistä koskevaksi neuvotteluohjeeksi. Lähtökohtana oli hyödyntää yleislakon luomaa suotuisaa ilmapiiriä keskusjärjestön järjestövoiman lisäämiseksi myös sen ulkopuolella olevien ammatillisten järjestöjen osalta. Samalla voitiin poistaa myös järjestöllinen hajanaisuus. Ajatusta ammattiyhdistysliikkeen yhdistymisestä ei ehditty toteuttaa alkua pidemmälle, sillä suhteet sosialidemokraatteihin huononivat jatkuvasti. Tästä huolimatta omia jäseniä kehoitettiin liittymään ammattiyhdistysliikkeeseen. SDP:ssa oltiin tietoisia kommunistien tavoitteista ja niitä vastustettiin passiivisesti.⁶¹¹ Sosialidemokraattinen puolue alkoi kuitenkin yhä selkeämmin kärsiä hajaannuksesta,

⁶¹⁰ SKDL:n liittotmk:n ptk. 26.3.1956: Cd. HJA/SKDLA, Ka.

⁶¹¹ KK:n siht. ptk. 17.4.1956: Ce. SKPA, Ka; Puhe "Toisen maailmansodan jälkeinen kausi", (pvmtn): Dc2. JJA/SKDLA, Ka; Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja "piirustuksista": Hab18. SDPA, TA; Kuopion piirin muistio toukokuulta 1956, 31.5.1956: ko Mta. SUPOA; Turun piirin muistio n. 7/56, 31.7.1956: ko Mta. SUPOA; Suomen Kommunistisen Puolueen XI edustajakokous Helsingissä 29.5.-2.6.1957, s. 216-218; SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta. 1955-1958, s. 5.

mikä vaikeutti kommunistien toimintaa myös ammattiyhdistysliikkeessä.⁶¹² Toisaalta, SDP:n hajaannus myös helpotti kommunistien toimintaa ammattiyhdistysliikkeessä, sillä kilpailijan rivit olivat hajallaan. Samalla skogilaisia oli mahdollista käyttää omien pyrkimysten toteuttajina.

SAK:n ja sosialidemokraattisen puolueen yhteistoiminta oli noudatellut koko 1950-luvun alun tärkeimmissä poliittisissa ja talouspoliittisissa ratkaisuisa varsin suuresti toisiaan tukevaa politiikkaa. Järjestöjen välillä myönnettiin olevan erimielisyyttä, jota pidettiin normaalina, sillä puolue edusti koko työväenliikettä, keskusjärjestö vain sen erästä osaa. Sodan jälkeisinä vuosina SDP oli saanut vahvan edustuksen SAK:ssa. Tilanne muuttui keskusjärjestön vuoden 1951 edustajakokouksesta alkaen ja vuosikymmenen alkupuolta leimasi tilanne, jossa SAK:n johdossa olleet sosialidemokraatit pyrkivät saamaan vaikutusvaltaa myös puolueen johtoelimissä. Viisikymmenluvun taitteesta lähtien Väinö Leskistä tukeva puolueen johto alkoi epäillä ammattiyhdistysliikettä halusta vaikuttaa puolueen päätöksiin. Keskusjärjestössä puolestaan vahvistui samoihin aikoihin käsitys, ettei puolue pannut tarpeeksi painoa ammattiyhdistysliikkeen tavoitteille, ja siksi sen edustusta puolue toimikunnassa pyrittiin vahvistamaan vuoden 1952 puoluekokouksessa. Osa SAK:n johdosta valitti, ettei puolueessa tajuttu, että työväki oli läpikotaisin tyytymätöntä ja katkeraa. Tannerin kanta kuitenkin oli, että SAK hoiti omat asiansa, muttei saanut sotkeutua puolueen asioihin. Vuoden 1954 eduskuntavaaleista lähtien keskusjärjestö tuki selvästi puolueen puheenjohtaja Emil Skogin kannattajiksi lukeutuneita ehdokkaita puoluesihteri Väinö Leskisen johtaman ryhmän jäädessä paitsioon. Puolueen johdossa alettiin vähitellen käydä Leskisen ja Skogin kannattajien välillä valtaistelua. Skogia kannattivat lähinnä ammattiyhdistysväki ja pienviljelijät, Leskistä taas asevelisocialistit. Vuoden 1955 puoluekokouksessa riita oli ensi kertaa selvästi esillä, mutta se pystyttiin vielä sopimaan. Yleislakko kuitenkin nosti sisäiset ristiriidat voimakkaasti esille, joskin ne lakon aikana pystyttiin vielä jollakin tavoin peittämään.

Lakon aikana SAK:n johto tukeutui kuitenkin entistä enemmän skogilaisiin ministereihin. Kehitys vauhditti lakon jälkeistä hajaannusta ja leskisläisiin vuodesta 1954 kuulunut SAK:n pääsihteri Olavi Lindblom alkoi julkisesti arvostella keskusjärjestöä. Sosialidemokraattisen puolueen rintamalinjat oli jaettu kesään 1956 mennessä, joskin lopullinen jakautuminen kahtia tapahtui vasta

⁶¹² SKDL:n liittoneuvoston ptk. 12.-13.5.1956: mf35. HjA/SKDLA, Ka; Piirisihterien neuvottelukok. ptk. 14.5.1956: Cb4. JjA/SKDLA, Ka; Keskuskomitean ptk. 2.-3.6.1956: mf51. SKPA, Ka; Toimintakertomus 1956: Db. Ay/SKPA, Ka; SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta. 1955-1958, s. 5-9; Eräitä ajankohtaisia tehtäviä yleislakon opetusten valossa, kirje n. 42, KD n. 714/56, 25.5.1956: Fb10. JjA/SKPA, Ka.

Myös SKP:n puheenjohtaja Aimo Aaltonen liikkui yhteistoiminnan, oikeammin kansanrintamayhteistyön kannalla. Kommunistien tarkoitus heti sodan jälkeen oli ollut ryhtyä vallankumoukseen, mutta omat voimat eivät riittäneet, eikä maa ollut miehitetty. Vallitsevasta tilanteesta Aaltonen oli sitä mieltä, ettei kommunisteilla silloisissa olosuhteissa ollut mahdollisuuksia äkilliseen vallanriistoon vaan heidän oli pysyttävä parlamentaarisella linjalla ja asetettava hyväksi näkemissään kysymyksissä sosialidemokraattien tai maalaisliittolaisten kannattajiksi. Näin oli mahdollista saada eduskunnassa aikaan kommunisteille mahdollisimman edullisia päätöksiä. Supon Tiedotuslehtinen n. 4/1956, s. 7-8. SUPOA.

huhtikuun 1957 ylimääräisessä puoluekokouksessa. Tuolloin puolueessa oppositioon jääneet leskisläiset saivat tahtonsa läpi ja Tannerista tuli puoluejohtaja. Äänestyksen seurauksena skogilaiset marssivat ulos kokouksesta ja jättivät puolueen. Tilalle perustettiin Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto (TPSL) vuonna 1959.⁶¹³

Sosialidemokraattien alkaneen hajaannuksen myötä kommunistit katsoivat viisaammaksi keskittyä yhteistoimintaan ammattiyhdistysliikkeessä, joka oli suhtautunut kommunisteihin lakon aikana puoluetta myönteisemmin. Huhtikuussa 1956 Neuvostoliiton lähetystöneuvos S.T. Loginov kutsui SAK:n puheenjohtaja Eero Antikaisen kotiinsa keskustelemaan tilanteesta keskusjärjestössä. Antikainen korosti kansandemokraattien lojaalia suhtautumista lakkoon ja SAK:n johdon toimintaan lakon aikana. Hänen mielestään ammattiliittojen tuli työntekijöiden taloudellisten etujen puolustajina liittää työntekijät yhteen näiden poliittisista mielipiteistä riippumatta. Siksi sosialidemokraattisen ja kommunistisen puolueen johtojen ei tarvinnut puuttua SAK:n toimintaan. Antikainen oli ehdottoman vakuuttunut siitä, ettei kyseisten puolueiden tarvinnut käyttää ammattiliittoja omien poliittisten päämääriensä saavuttamiseen ja etteivät ne saisi pyrkiä siihen ammattiliitoissa olevien edustajiensa kautta. Puheenjohtaja totesi Loginoville, että sekä hän että muut sosialidemokraattiset SAK:n johtajat, jotka olivat johtoasemissa myös puolueessa, puolustivat ammattiliittojen riippumattomuutta. Samalla Antikainen kertoi, ettei riippumattomuus poliittisista puolueista sulkenut pois SAK:n mahdollisia kontakteja sosialidemokraattiseen puolueeseen, Maalaisliittoon eikä edes kokoomukseen silloin, kun hallituksessa tai eduskunnassa käsiteltiin työntekijöiden etuja koskevia kysymyksiä. Kontaktien avulla estettiin työntekijöiden kannalta epäedullisten päätösten tekeminen.⁶¹⁴

Antikaisen viesti oli selkeä. Keskusjärjestössä haluttiin sanoutua irti niin kommunisteista kuin muistakin puolueista. Puheenjohtajan mielestä keskusjärjestö oli kohonnut puoluetta merkittävämmäksi tekijäksi. Lakon myötä voimistunut SAK pärjäsi parhaiten omillaan ja valitsi itse kumppaninsa, sen ei tarvinnut kumarrella ketään. Toisaalta, Antikaisen lausunto oli sikäli yhtenevä keskusjärjestön aiemman linjan kanssa, ettei ammattiyhdistysliikettä saanut käyttää poliittisten tarkoitusten ajamiseen. SAK päätti itse, millä tavoin se kulloinkin halusi valtaa tavoitella.

Reilu viikko keskustelun jälkeen suurlähettiläs Lebedev ilmoitti SAK:n tilanteesta kirjeitse NKP:lle. Kirjeessään Lebedev suurelta osin toisti Antikaisen Loginoville antamaa lausuntoa. Lebedev totesi Antikaisen yhteistyön kommunistien kanssa lakon aikana johtaneen siihen, että Tanner, Leskinen sekä Lindblom, jotka noudattivat kommunistien eristämisen linjaa, pyrkivät nyt käyttä-

⁶¹³ Vuoden 1955 puoluekokouksessa Antikaisesta tehtiin SDP:n varapuheenjohtaja. SDP:n hajaannuksesta esim. Tiainen 1997, 81-90, 169-167, 224-245; Lyytinen 1995, 81; Mansner 1990, 80-85; Peltoniemi 1990; Peltoniemi & Rajala 1981, 106-119; Klemola 1975, 105-109; Hakalehto 1974, 215-222; Tiainen 1968, 399-407. Lakon aikana eläteltiin kansanrintamahallitukseen päästiin vasta vuonna 1966, täysin erilaisessa tilanteessa.

⁶¹⁴ NKP ja Suomi 2001, asiakirja n. 17: Muistio S.T. Loginovin keskustelusta SAK:n puheenjohtaja Eero Antikaisen kanssa 9.4.1956, 104-105.

mään ammattiliittoja taistelussa kommunisteja vastaan. Kolmikko syytti jyrkästi myös puheenjohtajaa sekä hänen kannattajiaan ja yritti keksiä perusteita tämän erottamiseksi SAK:n puheenjohtajan paikalta ennen kesäkuun edustajakokousta tai itse kokouksessa.⁶¹⁵

Jakautunut ammattiyhdistysliike olisi saattanut tarjota kommunisteille mahdollisuuden solmia hyvät suhteet jomman kumman suunnan kanssa, mutta kevään mittaan tyydyttiin ”aktiivisesta ay-politiikasta” huolimatta ainoastaan seuraamaan tilanteen kehitystä. Tähän lienee vaikuttanut lakon alusta saakka harjoitettu kansanrintamalinja, ”hymykampanja”, sekä mahdollisesti Neuvostoliitosta kantautuneet viestit Antikaisen lausunnosta. Varovaisen aktiivinen ammattiyhdistyspolitiikka korostui myös kesä-heinäkuun vaihteessa järjestetyssä SAK:n VII edustajakokouksessa, jossa kommunistit tyytyivät seuraamaan sosialidemokraattien kiistoja muun muassa talouspolitiikasta. Osa SAK:n johdosta, Antikainen ensimmäisenä, vaati uudelleen 15 prosentin palkankorotuksia. Ääriivasemmisto asettui tukemaan puheenjohtajan vaatimuksia, mutta ei silti halunnut sekaantua sosialidemokraattien sisäisiin asioihin. Sen sijaan palkankorotuksia puolue oli aina valmis tukemaan. Edustajakokouksessa ryhmäkokouksia pitivät tällä kertaa sosialidemokraattisen puolueen kaksi eri linjaa. Enemmistöryhmä otti molemmat puheenjohtajan paikat ja jätti pääsihteerin valinnan työvaliokunnan päätettäväksi. Entiset puheenjohtajat valittiin jatamaan toimissaan ilman äänestystä. SAK:n sosialidemokraattien vähemmistöryhmän Olavi Lindblom sai myös edelleen jatkaa pääsihteerin tehtävissä; tosin hänen asemansa riippui tästä eteenpäin pelkästään työvaliokunnasta. Ongelmansa oli myös kommunisteilla, jotka kevään 1956 aikana yrittivät sopeutua Neuvostoliitosta yhä voimakkaammin kantautuneisiin tietoihin destalinisoinnista. Isonveljen linjanmuutoksesta aiheutuneen ongelman ratkaiseminen tuotti selviä vaikeuksia eikä vuoden edetessä yhteistoiminnalle sosialidemokraattien kanssa laitettu enää normaalia suurempaa merkitystä. Loppuvuodesta 1956 myös Unkarin kansannousu antoi kommunisteille riittävästi muuta ajateltavaa.⁶¹⁶ Vaikutusvallan kasvattaminen ammattiyhdistysliikkeessä jäi siten lähinnä mietinnän ja harkinnan asteelle. Lakon seurauksena syntynyttä tilannetta ei tältäkkään osin pystytty täysin hyödyntämään, joskin SAK:n johto suhtautui kommunisteihin aiempaa hieman myönteisemmin.

6.2.4 Aloitteet yhteistoimintaan paikallistasolla

Vastaava välienselvittely sosialidemokraattien ja kommunistien kesken käytiin myös paikallistasolla. SKP:n Jyväskylän piirin työvaliokunnassa lakkoa käsiteltiin pari päivää sen päättymisen jälkeen. Piirisihteeriksi Simo Eerola selvitti taiste-

⁶¹⁵ NKP ja Suomi 2001, asiakirja n. 19: Neuvostoliiton Suomen suurlähettilään, t. V.Z. Lebedevin kirje SAK:n tilanteesta 18.4.1956, 109-110.

⁶¹⁶ Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n seitsemännestä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1956, s. 153-197, 238-239; Soukola 2003, 312; Bergholm 2001, 43-44; Lyytinen 1995, 80-81; Santonen 1993, 180-184; Peltoniemi 1990, 70-77; Haikara 1975, 129-138; Skog 1971, 392-407; Lindblom 1969, 88-89; Tiainen 1968, 66-72.

lun käynnistyneen heikosti myös paikallisesti. Lakon jatkuessa tilanne parani huomattavasti, ja kaiken kaikkiaan toimintaa kaupungissa pidettiin onnistuneena. Muualla maakunnassa toiminta tiivistyi vasta lakon lopulla, mutta esimerkiksi Vaajakoskella, Tikkakoskella ja Säynätsalossa kaikkia mahdollisuuksia ei osattu hyödyntää. Lakon parhaana tuloksena pidettiin sen työpaikoilla synnyttämää keskustelua ja työväenpuolueiden lähentymistä. Lakossa pääkysymyksenä olivat ”poliisiprovokaatiot, 12 markan jäädessä sivuun.” Tätä voitiin pitää hyvänä piirteenä, sillä se osoitti joukkojen poliittista kasvua.⁶¹⁷

Lopullinen arviointi suoritettiin SKP:n Keski-Suomen piirijärjestön edustajakokouksessa huhtikuun alkupäivinä. Alustajana toimi jälleen Eerola. Tärkeimmäksi tehtäväksi lakon aikana oli noussut lakkolaisten saaminen kaduille, sillä oli selvää, etteivät vastustajat pelänneet ”ongella kököttävää, eikä kotonaan romaani kädessä aamutossussa tipsuttelevaa lakkolaista”. Yleislakko voitettiin vain tarpeeksi voimakkaan yhtenäisen joukkotoiminnan kautta.

Lakkolaisia piirin alueella laskettiin olleen noin 16 000–18 000. Toritilaisuuksia järjestettiin kuusi ja mielenosoitusmarsseja kaksi. Keskuslakkotoimikunnan tilaisuuksiin osallistui yhteensä arviolta noin 68 000 henkilöä, mikä oli noin kaksi kertaa Jyväskylän kaupungin asukasluku. Muualla maakunnassa lakko oli sujunut vaisuissa tunnelmissa. Yhteensä piirissä tilaisuuksiin osallistui noin 80 000 ihmistä. Keskuslakkotoimikunta järjesti tiedotustilaisuuksia lakon aikana 13 kertaa. Lisäksi Äänekoskella tilaisuuksia oli neljä, Suolahdessa seitsemän, Laukaalla, Vaajakoskella ja Hankasalmella yksi kullakin paikkakunnalla. Suurmarsi järjestettiin Jyväskylän lisäksi myös Äänekoskella, Suolahdessa, Keuruulla, Säynätsalossa, Korpilahdella ja Muuramessa. Piirin osalta katsottiin lakon osoittaneen, että yhteisrintama voitiin sosialidemokraattien kanssa saada aikaan, ja että ”työtekevät joukot vasemmistuivat suuresti”. Heidän näkemyksensä muuttui puolueen jäsenistöön sekä joukkoliikkeisiin nähden. Niin ikään kapitalistinen järjestelmä sekä poliisi osoittivat todellisen luonteensa. Saatujen kokemusten innoittamana yhteisrintamaa oli pyrittävä kehittämään edelleen henkilökohtaisella toiminnalla.⁶¹⁸ Paikallistasolla kommunistit siis totesivat puutteista huolimatta päässeensä erinomaisiin tuloksiin.

Kommunistien mielestä sosialidemokraatit osoittivat Jyväskylässä poikkeuksellista ”kasvua” lakon aikana, voitiin puhua jopa ”toistensa uudelleen löytämisestä”. Yhteistyö syntyi kuin itsestään, johtavissa portaissa tosin vasta loppupäivinä. Johtavat sosialidemokraatit ryhtyivät yhteistyöhön vasta kansandemokraattien jatkuvan painostuksen alla ja kansanjoukkojen hätyyttelyn

⁶¹⁷ K-S:n piirin tvlk:n ptk. 22.3.1956: Cc. SKPK-SA, Ka.

⁶¹⁸ K-S:n piirijärjestön XII edustajakok. ptk. 1.-2.4.1956 liitteinen: Ca. SKPK-SA, Ka; Ks. myös K-S:n piirin toimintakertomus 1956: Da. SKPK-SA, Ka; Vuosikok. ptk liitteinen 10.2.1957: sidos. JdnA, Ka; Huomioita Jyväskylästä yleislakkopäiviltä 1.3.-20.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; K-S:n piirin toimintakertomus 1956: D. SKDLK-SA, Ka; Toimintakertomus 1956: D9. JkdkA, Ka.

SKP:n Keski-Suomen piirin mukaan lakkoon osallistui Jyväskylässä 4 127 ja koko piirissä 10 873 lakkolaista. Yhteensä Jyväskylässä keskuslakkotoimikunnan järjestämiin tilaisuuksiin osallistui SKP:n laskujen mukaan 67 800 henkilöä ja koko piirissä 79 240 henkilöä. Yleislakon 1.-19.3.1956 aikana pidettyjen lakkolaisten ja muiden työläisten tilaisuuksia Keski-Suomessa: H11. SKPK-SA, Ka.

tuloksena. Erityisen suurta poliittista valvutuneisuutta sosialidemokraatit olivat osoittaneet suhteessa poliisiin, esimerkiksi ”keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Kuronen kehittyi taistelun kuluessa rauhallisuuden jankuttajasta jyrkäksi poliisiterrorin arvostelijaksi.” Poliisin pamputusten seurauksena myös työväen luokkatietoisuuden todettiin lisääntyneen ja vasemmistolaisuuden vahvistuneen kunnalliselimissä.⁶¹⁹

Kommunistien näkemykset eroavat huomattavasti sosialidemokraattien arvioista. Paikalliset sosialidemokraatit eivät olleet yhtä innostuneita lakon synnyttämästä tilanteesta. Keski-Suomen piirin piirikokouksessa huhtikuun alussa lähinnä valiteltiin, ettei kommunistien otteita pystytty täysin hallitsemaan. Näillä ei kuitenkaan ollut ollut riittäviä ohjeita keskuspaikoistaan, joten tilaisuus oli jäänyt käyttämättä. Myös kommunistien lakon jälkeinen aktiivisuus oli huomattu. Se oli ilmennyt muun muassa halukkuutena yhteiseen vappuun. Kampanjan seurauksena kommunistit olivat valmiita ”maksamaan korkeatakin hintaa yhteistyöstä”. Johtopäätöksenä lakosta todettiin siinä mitatun niin työnantajien, sosialidemokraattien kuin kommunistienkin vaikutusvaltaa. Lakkotaistelu oli lopulta sittenkin ”socialidemokraattien hoitama ja perustui myös sosialidemokraattien tahtoon”.⁶²⁰ Myös sosialidemokraatit tunnustivat, että kommunistit olivat pystyneet vaikuttamaan lakon tapahtumiin. Samalla kuitenkin lakon johdon todettiin säilyneen sosialidemokraateilla. Molemmat osapuolet katsoivat tapahtumia omista lähtökohdistaan ja tulkitsivat niitä itselle mahdollisimman myönteisesti. Poikkeamat omasta tulkinnasta myönnettiin vain niiltä osin kuin ne oli todella tapahtuneet. Se, mikä on huomionarvoista molempien osapuolten lausunnoissa myös paikallistasolla on, että molempien mielestä kyse oli osaltaan valtataistelusta, jossa mitattiin lakon kaikkien osapuolten kannatus. Kyse ei siis pelkästään ollut palkkataistelusta. Tämä saattoi osaltaan johtaa myös sosialidemokraattien hieman varauksellisiin arvioihin kommunistien toiminnasta. Paikallisesti lakko olisi haluttu käydä palkkalakko-
na, mutta se oli muuttunut osin poliittiseksi taisteluksi. Arvioihin vaikutti varmasti myös se, että hyvässä muistissa olivat lakkolaisten ja virkavallan yhteenotot. Niiltä olisi vältytty, jos lakko olisi noudattanut ”normaalin” palkkalakon muotoja. Kaikesta huolimatta, sosialidemokraattien suhtautuminen kommunisteihin paikallistasollakin oli verrattavissa puolueen johdon näkemyksiin.

Saamiensa ohjeiden mukaisesti kommunistit ajoivat yhteistä vappua innokkaasti myös paikallisesti. SDP:n paikallisjärjestön kieltäytyessä yhteistyöstä, asiaa yritettiin ajaa ammatillisen paikallisjärjestön, JAP:n, kautta. Yrityksistä

⁶¹⁹ Yhteenvedo 24.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; Huomioita Jyväskylästä yleislakkopäiviltä 1.3.-20.3.1956: Hh68, Yhteenvedot ja tiedot. Ay/SKPA, Ka; K-S:n piirin toimintakertomus 1956: D. SKDLK-SA, Ka; Toimintakertomus 1956: D9. Jkdka, Ka; Katsaus n. 2/1956, 23.4.1956, SKP:ssa vallitsevista mielialoista ja ”piirustuksista”: Hab18. SDPA, TA.

⁶²⁰ Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön 50 v. piirikokouksesta 7.-8.4.1956: ko 4. SDPK-SA, JyMA; Lue paikallisten ammattiosastojen arvioita lakosta esim. Ptk. 29.3.1956. JTYA; Vuosikok. ptk. 24.2.1957: C1. Jrospka, JyMA; Toimintakertomus 1956: Dc. Jpa298A, JyMA; Toimintakertomus 1956. KTV1A; Toimintakertomus 1956: ko. 1. VeTYA, JyMA; Maalaisliiton suhtautumisesta lakkoon vrt. Piiritmk:n kok. ptk. 22.4.1956: Ca-Cc. MIK-SA, KK-SP.

huolimatta mielipide-eroja ei saatu kavennettua; JAP noudatti SAK:n ohjeita, eikä yhteistä vappua käsitelty paikallisjärjestön kokouksissa. Vielä kerran kyettiin suoraan sosialidemokraateilta. Vastaus oli jälleen kielteinen. Silti suhteiden todettiin lämmenneen, sillä tällä kertaa sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö oli vaivautunut vastaamaan esitettyyn kirjelmään. Aiemmin vastauksia ei ollut saatu lainkaan.⁶²¹ Lopputuloksena oli, että kommunistit viettivät vappua Lounaispuistossa ja sosialidemokraatit Kauppatorilla. Kommunistien vappujuhlan pääpuhujana oli Hertta Kuusinen. Paikallisista voimista puhujana toimi Jalo Lepola.⁶²²

On kuitenkin syytä huomata, että kommunistien suorittamat arviot valtakunnallisesti sekä paikallistasolla noudattivat kovin samanlaista kaavaa. Sisällöllisesti ne eivät juuri poikenneet toisistaan, vaan erona oli lähinnä se, että kohteet olivat eri kokoluokkaa. Molemmissa tapauksissa käytettiin samaa retoriikkaa ja osittain jopa samoja fraaseja. Oliko kyse siitä, että puolueen johdolle haluttiin antaa tietyn tyyppisiä tietoja vai oliko lakko todella sujunut kaikissa tilanteissa juuri samalla tavalla? Todennäköistä on, että SKP:n johtoon kuuluneiden paikallisvaikuttajien näkemykset vaikuttivat raporttien muotoutumiseen tietynlaisiksi. Kyse oli monilta osin kommunisteille ominaisesta fraseologiasta. Se kuitenkin osoittaa, ettei mitään kovin syvällisiä arvioita tilanteesta välttämättä tehty, vaan liikuttiin melko yleisellä tasolla. Lähinnä huomioitiin vain lakon kaikkein ilmeisimmät seuraukset. Vaikka yhteistoimintaa oli etenkin paikallisesti saatu aikaan, arviointia vaivasi selvä päämäärähakuisuus. Kaikki pienetkin myönnytykset ja positiiviset lausunnot tulkittiin omalta kannalta katsoen mahdollisimman myönteisesti. Tilanteen todellisesta luonteesta ei oltu riittävässä määrin perillä.

Erillinen vappujuhla ei kommunisteja lannistanut vaan yhteistoimintalinjaa jatkettiin edelleen. SKDL:n paikallisjärjestö kielsi jäseniään millään tavalla reagoimasta paikallisen sosialidemokraattilehden *Työn Voiman* halventaviin kirjoituksiin. Omien tunteiden ei saanut antaa vaikuttaa mahdollisesti hajottavana tekijänä. Tämä ei kuitenkaan saanut tarkoittaa sitä, että sosialidemokraattien johtoa ei olisi saanut arvostella, "silloin kun he alistuvat kapitalistien työrukkaseksi". Se, että työpaikoilla oli havaittavissa mielipiteiden tasoittumista

⁶²¹ JAP:n edustajiston vuosikok. ptk. 30.3.1956: ko 4. JAPA, AyA; Johtokunnan ptk. 27.3.1956: sidos. JdnA, Ka; K-S:n piirijärjestön XII edustajakok. ptk. 1.-2.4.1956 liitteen: Ca. SKPK-SA, Ka; Edustajiston ptk. 6.4.1956: Ca1. JkdkA, Ka; Tmk:n ptk. 4.4.1956: Ca1. JkdkA, Ka; Tmk:n ptk. 11.4.1956: sidos. SKDLJyA, Ka; Kunnallismk:n ja valtuustoryhmän yht. kok. ptk. 15.4.1956: Ca1. JkdkA, Ka.

Viisikymmenluvun aktiivikommunisti Jalo Lepolan mukaan tuolloisista suhteista sosialidemokraatteihin oli turha syyttää yksin heitä, "sillä meidän erittäin äkkijyrkkä ja semmoinen yksitoikkoinen asennoituminen ja aina oikeassa oleminen olivat haittaavia tekijöitä meidän puolellemme siinä, ettei yhteistoimintaa saatu aikaa. Tämä oli hyvin tyypillistä tuolle ajalle ja kuvaavaa meidän politiikallamme oli tuolloin ns. vastalauseiden esittäminen." Lepolan mukaan hänellä ilmeisesti oli epävirallinen maailmanennätys vastalauseiden kirjoittamisessa ja sanelemisessa Jyväskylän kaupunginhallituksen pöytäkirjoihin. Jalo Lepolan haastattelu 28.3.1983 (6/8Ab; 9/83 ja 74/84), s. 22-23. Muistelma-arkisto, Ka.

⁶²² HM 4657. SUPOA.

lakon jälkeen, kannusti luonnollisesti kommunisteja. Sosialidemokraateille oli valmiita tekemään myönnytyksiä muun muassa kunnallispolitiikassa.⁶²³

Ylhäältä saatujen ohjeiden mukaisesti yhteistoiminnan painopiste siirrettiin kevään kuluessa ammattiyhdistystoimintaan. Tarjotut luottamustehtävät oli otettava vastaan ja hoidettava huolella.⁶²⁴ Pienetkin myönnytykset tulkittiin omalta kannalta parhain päin. Toimintaa alkoi myös paikallistasolla haitata sosialidemokraattien hajaannus, joskin hitaammassa tahdissa kuin valtakunnallisesti.⁶²⁵ Yhteistoimintaan ei kuitenkaan millään tasolla päästy. Paikallisesti tilanne oli sikäli parempi, että muun muassa työpaikoilla henkilökohtaisten kontaktien kautta yhteistoiminta-ajatusta voitiin pitää ylätasoa kauemmin hengissä. Ero oli lopulta kuitenkin väistämätön. Pyrkimys yhteistoimintaan kertoo osaltaan selvästi kommunistien toimintatapojen yksipuolisuudesta. Paikallistasolla oli toimittava puolueen johdon antamien ohjeiden mukaisesti. Niissä ei osattu huomioida paikallisia olosuhteita. Ja koska oma-aloitteisuutta ei löytynyt, paikallistasolla käytettiin samoja menetelmiä kuin valtakunnallisesti. Vaikka yritysten tuli tapahtua henkilökohtaisten kontaktien kautta, eivät ne olleet lopultakaan riittävän joustavia, että yhteistoimintaan olisi päästy. Paikallistasolla yhteistoimintaan kuitenkin pyrittiin huomattavan aktiivisesti. Lopulta aiheet tyrmäsi sosialidemokraattien erittäin kielteinen suhtautuminen kommunisteihin. SDP:lle yhteistoiminta oli liian suuri riski, jota ei haluttu ottaa. Siten on todettava, ettei yhteistoimintaan olisi päästy, olisivatpa kommunistit käyttäneet minkälaisia menetelmiä tahansa.

6.2.5 Mitä yhteistoiminnalta haluttiin?

Lakon myötä kommunisteille selvisi, että syntyneessä tilanteessa oli mahdollista päästä pois vuosia jatkuneesta poliittisesta paitsiosta. Käsitysten mukaan lakko oli lähentänyt suhteita sosialidemokraatteihin siinä määrin, että yhteistyön jatkuminen myös päiväpolitiikassa olisi mahdollista. Syntyneestä tilanteesta haluttiin ottaa kaikki irti, ja niinpä väläyteltiin myös sodan jälkeisten vuosien tapaan kansanrintaman synnyttämistä. Tätä ei SDP:ssä katsottu hyvällä, sillä kommunistien ei uskottu todellisuudessa muuttaneen linjaansa millään lailla. Lakon tapahtumat olivat oma lukunsa, sillä selvää oli, että SAK käytti kommunisteja tietyssä määrin hyväkseen. Keskusjärjestössä oivallettiin pian lakon alettua, että lakkorajat olivat liian löysät. Kun kommunistien toiminnan huomattiin rajoittuvan ainoastaan torikokouksiin ja pienehköihin järjestyshäiriöihin ei SAK:ssa tuottanut vaivaa siirtyä aktiivisen toiminnan kannattajaksi.

⁶²³ SKDL:n osastojen johtokuntien yht. kok. ptk. 28.3.1956: Ca1. JkdkA, Ka; Edustajiston ptk. 6.4.1956: Ca1. JkdkA, Ka; Selostus Jyväskylän piirijärjestön toiminnasta 8.4.1956-31.3.1957: ko Piirijärjestöjen toimintakertomukset J, Ha1. JJA/SKDLA, Ka; Ptk. 22.3.1956: Ca1. JkdkA, Ka.

⁶²⁴ K-S:n piirikomitean ptk. 13.4.1956: Cb. SKPK-SA, Ka; Hymykampanja tuottikin tulosta. Lakon jälkeen Pekka Nykänen nimittäin valittiin jäseneksi JAP:n työvaliokuntaan. K-ST 5.4.1956, "JAP:n työvaliokunta laajemmalle pohjalle".

⁶²⁵ Sosialidemokraattien hajaannuksesta Jyväskylässä tarkemmin esim. Mikonranta 1985b, 119-129; Härmäläinen 1975, 19-28; Tapiola 1968, 284-294; Ks. myös Toimintakertomus v:lta 1956: ko 5. JLSdTYA, JyMA.

SDP ei missään vaiheessa halunnut yhteistoimintaa kommunistien kanssa edes lakon aikana, mutta kun sitä ei voitu estää, sille annettiin hiljainen suostumus. Heti lakon jälkeen peli kuitenkin vihellettiin poikki ja palattiin nopeasti takaisin lähtökuoppiin. Kunnia kommunistien aktiivisesta toiminnasta saatiin SAK:lle, joka jäsentensä silmissä kasvatti arvovaltaansa huomattavasti. SDP:ssä kommunistien aatemaailma nähtiin kuitenkin siinä määrin vieraaksi, ettei yhteistoimintaa haluttu. Lakon jälkeen kommunistit olivat sosialidemokraateille jälleen vihollisia – toisia –, jotka olivat omien arvojen ulkopuolella.

Kommunistien harjoittama kansanrintamakampanja oli osa NKP:n keskuskomitean käynnistämää uutta poliittista linjaa, jolla kylmän sodan vastakainasettelua pyrittiin lieventämään. Suomessa linja lanseerattiin ensi kerran 1954. Lakon jälkeen sosialidemokraattien vastustuksen myötä yhteistoiminnan painopiste siirrettiin ammattiyhdistysliikkeeseen. Nojaututtiin jo Leninin lanseeraamaan ajatukseen siitä, että ammattiyhdistysliikkeen hallitsija hallitsi myös joukkoja. Kommunistit ja sosialidemokraatit olivat käyneet kiivaan taistelun SAK:n herruudesta heti sodan jälkeisinä vuosina, jolloin sosialidemokraatit selviytyivät voittajina.⁶²⁶ Lakon jälkeen kommunistit näkivät uuden mahdollisuuden saada vaikutusvaltaa keskusjärjestössä. Siksi SKP kehotti jäseniään liittymään SAK:laisiin jäsenliittoihin ja lakkauttamaan omia ammattiosastojaan. Taktiikkaa oli muutettu aiemmasta, sillä nyt sosialidemokraattisten järjestöjen johtoon haluttiin hyvät suhteet. Samalla omaa vaikutusvaltaa pyrittiin kasvattamaan vähitellen joukkojen tukeen nojaten. Lakossa voimistunut SAK tarjosi erinomaisen kiihokkeen, jonka vuoksi kannatti joustaa omista periaatteista. Uutta linjaa pyrittiin toteuttamaan erityisesti paikallistasolla.

Vasemmiston yhteistoiminta-ajatus oli suunnattu porvaristoa kohtaan. Kommunistien omat voimat eivät riittäneet vaikuttamaan tarpeeksi maan politiikkaan. Tilanne olisi ollut kokonaan toinen, mikäli mukana olisivat olleet sosialidemokraatit ja ammattiyhdistysliike. Yhtenäinen vasemmisto oli useasti ollut oikeistolle kauhukuva. Ei pelätty yhtenäistä vasemmistoa sinänsä, vaan sitä, että yhteisrintama ottaisi käyttöönsä kommunistiset toimintatavat. Niitä pidettiin suomalaiselle yhteiskunnalle vieraina. Sosialidemokraattien johtama yhteisrintama olisi vastaavasti tiennyt oikeistolle yhtä ”vihollista” vähemmän. Pelko kommunistien pääsystä vaikutusvaltaan SAK:ssa johtui siitä, että äärivasemmisto olisi saanut kanavan, jonka toimintamallit eivät olleet parlamentaari-

⁶²⁶ SAK:sta kesällä 1957 erotettu Olavi Lindblom kritisoi tiukasti kommunistien aikomusta lisätä vaikutusvaltaansa ay-liikkeessä. Kun kommunistit 1920-luvulla saivat ammattijärjestön käsiinsä, he toimivat Leninin ohjelman mukaan sillä menestyksellä, että SAJ hajosi poliittisiin ristiriitoihin. Sama oli odotettavissa nytkin. Lindblom 1957, 15-17. Lindblomin kritiikkiä voi arvostella katkeruudesta ay-liikettä, erityisesti SAK:oa kohtaan, josta hänet oli erotettu samana vuonna. Näkemys oli kuitenkin sikäli oikea, että kommunistien tarkoitus oli pyrkiä muokkaamaan ay-liikettä omia päämääriään paremmin vastaavaksi. Kommunistien toiminnan tavoitteista ay-liikkeessä yleensä ks. Viljanen 1956, 47.

Tarkoituksena tuskin oli kuitenkaan 1920-luvun alun tilanne, jolloin kommunistien johtaessa SAJ:öä sen haluttiin ensisijaisesti palvelevan vallitsevan järjestelmän hävittämiseen tähtäävän luokkataistelun tarkoituksena. Tämä merkisi lakkoilua kaikissa mahdollisissa tilanteissa. Hakalehto 1966, 239, 245. Yhteiskunnallinen tilanne oli nyt täysin erilainen, eikä jyrkkä kommunistinen linja olisi saavuttanut ay-liikkeen jäsenistön kannatusta. Jotakin tällaista ay-liikkeeltä ehkä kuitenkin toivottiin.

sen vallan tarkasteltavana. Syksyllä 1956 suojelupoliisin mukaan SKP:n toiminnan erään keskeisimmän kysymyksen muodostikin "taistelu sosialidemokraattien sieluista". Sosialidemokraattisen puolueen perheriitaa seurattiin valppaasti, mutta kommunistit eivät lopulta ottaneet selvää kantaa kumman linjan kanssa liittouduttaisiin.⁶²⁷

Ammattiyhdistysliike joutui lakossa lopulta häviäjien leiriin hajautessaan sosialidemokraattisen puolueen tavoin. Keskusjärjestön sisäiset erimielisyydet olivat lähtöisin ajalta ennen lakkoa – ne juonsivat juurensa Antikaisen valinnasta puheenjohtajaksi 1954. Valinta ja siihen liittyneet toimet pahoittivat Olavi Lindblomin mielen ja ristiveto SAK:ssa oli valmis. Lakon myötä erimielisyydet kasvoivat ja erääksi kiistakysymykseksi ilmaantui yleislakon jälkeisen tilanteen selvittäminen. Elinkustannusindeksin voimakkaan nousun seurauksena SAK:n johto esitti jälleen täyskompensaatiovaatimuksia. Vähemmistöön kuulunut, puolueen virallista kantaa edustanut, pääsihteeri Olavi Lindblom ei voinut hyväksyä täyskompensaatioajatusta, koska näki sen mahdottomaksi toteuttaa. Niinpä hänet vähitellen "umpioitiin" ja eristettiin toimimasta SAK:n virallisena edustajana ja lopulta erotettiin keskusjärjestöstä kokonaan. Keskusjärjestön hajaannus voimistui edelleen SDP:n ylimääräisen puoluekokouksen aikana huhtikuussa 1957. Puoluejohtajan vaalissa vähemmistöön jääneeseen ryhmään kuului myös keskusjärjestön johdon enemmistö, jonka seurauksena puolueen ja keskusjärjestön välit viilenivät entisestään. Kun SAK:n johto tuki puolueen oppositioryhmää puoluekokouksen 1957 jälkeen, irtautuivat muutama liitto sen jäsenyydestä. Hajaannuksen syynä olivat osaltaan myös erilaiset näkemykset liittojen ja keskusjärjestöjen suhteista.⁶²⁸ Kehitys johti lopulta kahden työntekijöiden keskusjärjestöön, kun SAK:sta eronneet leskisläiset vuonna 1960 perustivat SAK:n rinnalle Suomen Ammattijärjestön (SAJ).⁶²⁹

Aluksi kommunistit huolestuivat ammattiyhdistysliikkeen repeämisestä, sillä se oli ajamassa kommunisteja jälleen paitsioon. Leskisläisten epäiltiin ajavan SAK:n liittoja kommunistien käsiin ja sosialidemokraattien siirtyvän sitten SAJ:n riveihin. Siksi keskusjärjestö haluttiin pitää koossa ja sitä kiellettiin heikentämästä omalla toiminnalla. Keskusjärjestössä ja eduskunnassa toimineet

⁶²⁷ Supon Tiedotuslehtinen n. 6/1956, s. 2. SUPOA.

⁶²⁸ Ay-liikkeen hajoamisesta esim. Bergholm 2000, 45-65; Salminen 1999, 107-111; Santonen 1993, 180-186.

Yleislakon jälkeen kuljetusalan ammattiliitot perustivat Kuljetusalan ammattiliittojen federaation (KAF) huhtikuussa 1956. KAF toimi SAK:sta erillisenä ryhmittymänä, vaikka sen jäsenliitot kuuluivat SAK:oon. Tästä sekä Merimies-Unionin eroamisesta SAK:sta lue esim. Soukola 2003, 310-320; Wälläri 1967, 278-290; Wälläri 1964, 53-55.

Heti lakon jälkeen SAK:sta erosivat satamatyönjohtajat. Vuonna 1957 seuraa tekivät poliisit, muusikot, kansakoulujen miesopettajayhdistys ja Maaseudun Kunnallisten Viranhaltijain liitto. Eronneisiin ryhmiin kuului yhteensä noin 6 500 jäsentä. Reuna 1987, 254; Vrt. Savola 1969, 152.

⁶²⁹ Santonen 1993, 182-185; Peura 1979, 21; Klemola 1975, 109-114; Urmas 1975, 60-61; Salomaa 1964, 237-240; Kanerva 1961, 181-183; Hakulinen 1958, 59; Vrt. Riihinen & Hentilä & Roos 1975, 225.

Vuonna 1958 seitsemän SAK:n ulkopuolista liittoa perusti Ammattiliittojen Yhteistyöjärjestön, joka oli oikeastaan opposition tukiorganisaatio, ei varsinainen keskusliitto. Kun viimeisetkin sovintopyrkimykset olivat valuneet tyhjiin, oppositio järjestäytyi kiinteämmin. Syksyllä 1960 yhteistyöjärjestön toiminta lopetettiin ja sen tilalle perustettiin SAK:n kanssa kilpaileva keskusjärjestö, SAJ. Nousiainen 1967, 137.

johtavat kommunistit pyrkivät lausunnoillaan työväenliikkeen kasvaneesta yhtenäisyydestä pitämään toivoa yllä. Lopulta kommunistitkin tajusivat tilanteen ja tuomitsivat leskisläiset SAK:n hajottajina.⁶³⁰ Yleislakko oli tarjonnut tilaisuuden koko työväestön kattavan rintaman luomiseen. Sosialidemokraattien hajaannuksen myötä siihen ei enää ollut vuosikymmeneen mahdollisuuksia. Kommunistit pääsivät kyllä aikaa myöden hyviinkin väleihin skogilaisten perustaman TPSL:n kanssa, mutta yhtenäisyyttä työväenliikkeessä ei saavutettu. Sosialidemokraattien jakaantumista eri leireihin kesti aina 1970-luvun taitteeseen saakka, jolloin voimat jälleen yhdistettiin. Tuolloin kommunisteilla oli keskinäisiä ristiriitoja.

Syksyn 1956 kunnallisvaalit nähtiin joiltakin osin lakkotaistelun jatkona, sillä teemat koottiin osittain sen antimista. Äärivasemmisto nosti vaali-aseiksi oikeiston lakon aikana perustamat "lainturva" -järjestöt, osittain myös käynnissä olleet lakko-oikeudenkäynnit. Niiden avulla kunnallisvaalit uskottiin voitavan politisoida omalle päämäärälle sopiviksi, sillä kommunistit keskeisin kunnallisvaaliteema oli osoittaa ne mitä suurimmassa määrin poliittisiksi vaaleiksi.⁶³¹ Molemmat työväenpuolueet menivät kunnallisvaaleihin omilla teemoillaan. Myös kokoomus pyrki hyödyntämään käytyä yleislakkoa. Puolue nosti vaaliteemaksi laillisuuden, sillä äänestämällä vasemmistoa kansalaiset äänestivät samalla SAK:oa, yleislakkoja, levottomuuksia ja laittomuuksia, ulkoparlamentarismia, painostusta, kunnalliselämän politisoitumista sekä inflaatiota, joka jo ennestään "oli tarpeeksi ryöstänyt Suomen kansaa".⁶³² Kunnallisvaalien politisoinnissa puoluekartan ääripää olivat mielenkiintoisella tavalla täysin vastakkaisilla linjoilla. Niin lakon kuin kunnallisvaalienkin politisoimisessa oli kommunistien osalta kyse usein noudatetusta menetelmästä. Asioiden politisoimisen katsottiin mahdollistavan joukkojen paremman mobilisoinnin, mikä takasi puolueelle paremmat asemat ja lisäsi kommunistien omien käsitysten mukaan puolueen kannatusta.⁶³³

Vaalit tuottivat kommunisteille tappion. Koko maassa kommunistit menettivät äänistään noin pari prosenttiyksikköä, Jyväskylässä lähes 4,5. Valtakunnan tasolla kommunistien äännet menivät lähinnä Maalaisliitolle, joka nosti osuuttaan miltei 16:sta lähes 22 prosenttiin. Muiden puolueiden kannatuksessa ei tapahtunut merkittäviä muutoksia. Jyväskylässä kommunistien menettämät äännet menivät porvareille ja sosialidemokraateille.⁶³⁴ Paikallisesti tai valtakunnallisesti kunnallisvaaleja ei kuitenkaan käyty yleislakkovaaleina. Tulokset ei-

⁶³⁰ Mansner 1990, 84-85; Wälläri 1967, 278-280; Huuska 1962a, 9-14, 16.

⁶³¹ SKDL:n liittoneuvoston ptk. 12.-13.5.1956 liitteinen: mf35. HjA/SKDLA, Ka; K-S:n piirikomitean ptk. 29.5.1956: Cb. SKPK-SA, Ka; Turun piirin muistio n. 7/56, 31.7.1956: ko Mta. SUPOA.

⁶³² Ajatuksia kunnallisvaaleja varten -moniste: ko Kunnallisvaalit 1956. KokA, PTA.

⁶³³ Esim. Viljanen 1956, 63-81.

⁶³⁴ Toimintakertomus 1956: D9. JkdkA, Ka.

Syiksi kärsittyyn vaalitappioon kommunistit näkivät muun muassa sen, että porvaristo onnistui paremmin hyödyntämään yleislakkoa vaaliaseena. Lakon katsottiin myös siirtäneen ääniä suurimmaksi osaksi lähinnä sosialidemokraateille. Sitä osoitti muun muassa se, että monilla paikkakunnilla juuri yleislakon johtoeleimissä olleet sosialidemokraatit saivat eniten ääniä. Liittoneuvoston ptk. 27.-28.10.1956: Cb1. SNDLA, Ka.

vät heijastaneet ainoastaan lakon seurauksia vaan myös sisä- ja ulkopoliittisia tapahtumia, kuten NKP:n aloittamaa destalinisointia. Yleislakon vaikutus vaalin tulokseen ei liene ollut kovin suuri.

Käyty lakko kuitenkin osoitti, että kommunistit olivat kyenneet muuttamaan toimintatapojaan; nyt pyrittiin huomioimaan myös yhteisiä tavoitteita. Lakon mellakoiden syyt eivät olleet ainoastaan kommunisteissa, olletikin että he monissa tapauksissa toimivat joukkojen johtajina. Oli aivan luonnollista, että tilanteen tullen yhteiskuntajärjestyksestä pyrittiin venyttämään niin paljon kuin mahdollista. Kommunistien voisi jopa sanoa toimineen typerästi, ellei aktiivista linjaa olisi lakon aikana käytetty. Taktiikan muutos oli destalinisoinnin alkusoittoa myös Suomessa, joskin se pääsi täyteen kukoistukseensa vasta myöhemmin.⁶³⁵ Lakon myötä kommunistien eristetty asema hetkeksi murtui. Sosiaalidemokraatit suhtautuivat heihin jossakin määrin entistä suopeammin, joskaan poliittista yhteistyötä ei haluttu jatkaa. Kaikesta huolimatta lakko sujui kommunistien kannalta hyvin. Hävityt kunnallisvaalit olivat tässä suhteessa suuri pettymys, mutta eristyneisyys helpotti jälleen vuoden 1958 eduskuntavaalivoiton myötä. Lakon tärkeimpinä saavutuksina pidettiin työläisille saatuja palkankorotuksia ja samalla syntyneitä yhteistoimintalinjaa.⁶³⁶

6.3 Kiivas keskustelu poliisin asemasta

6.3.1 Oikeisto ja vasemmisto eri mieltä virkavallan toimenpiteistä

Päätyttyään yleislakko leimasi maassa käytyä poliittista keskustelua parin viikon ajan. Myös lehtien sivut täyttyivät erilaisista lakkoa koskevista arvioinneista. Keskeisimmiksi aiheiksi muodostuivat lakon laillisuus, etujärjestöjen asema sekä poliisin lakonaikainen toiminta. Lehtien tietojen mukaan sattuneissa yhteenotoissa oli eri puolilla maata loukkaantunut kaikkiaan noin 60 poliisia. Pahoinpitelyjä sattui erityisesti Turun ja Porin, Uudenmaan ja Vaasan lääneissä. Yksistään Turun ja Porin läänissä pahoinpideltiin noin 30 poliisia.⁶³⁷

Porvarilehdissä poliisin arvovallan katsottiin lakon aikana olleen liian usein vaakalaudalla. Siksi vastaisuuden varalle vaadittiin parempia ohjeita sekä oikeuksia käyttää jämerämpiä menetelmiä, joita olisi tullut käyttää jo yleislakon aikana. Tällöin tilanteen kärjistymiseltä olisi välttytty. Maalaisliittolaiset lehdet

⁶³⁵ Klockare 1972, 25.

Viljasen mukaan kommunistit eivät todella halunneet 1950-luvun alussa muuttaa toimintamallejaan avoimempaan suuntaan, vaikka erilaisissa vetoimuksissa näin väitettiin. Jos niin olisi tehty, kyse ei enää olisi ollut kommunismista. Kommunistien toimintaan kuului elimellisenä osana jatkuva liikehtiminen, sillä oletettiin jokaisen aktiivisen osallistumisen SKP:n toimintaan kasvattavan lähemmäs kommunismin aatetta. Viljanen 1956, 61–63, 70.

⁶³⁶ Kansandemokraatti n. 3/1957, "Työväen yhtenäisyyden voima"; Pättiniemi 1983, 80.

⁶³⁷ KSML 28.3.1956, "60 poliisia loukkaantui lakkoajan levottomuuksissa", "Yleislakon aikaisista laittomuuksista nostetaan syytteitä mm. Keski-Suomessa"; Maakansa 28.3.1956, "60 poliisia loukkaantui lakkolevottomuuksien aikana"; US 28.3.1956, "Yleislakkoräihinöissä loukkaantui 60 poliisimestä".

asettuivat puolueen kannan mukaisesti puolustamaan poliisin toimia ja vaati-
maan sille suurempia toimivaltuuksia. Puolueen lehdistö syytti melko suorasa-
naisesti sosialidemokraattisia ministereitä lakkolaisten suosimisesta.⁶³⁸ Myös
maan valtalehdet, *Helsingin Sanomat* sekä *Uusi Suomi*, puolustivat poliisin toi-
mintaa. Jälkimmäinen syytti SAK:n johtoa, osittain myös maan hallitusta, jonka
avuttomuus ja passiivisuus rohkaisi niitä aineksia, jotka avoimesti uhmasivat
järjestystä, lakia ja oikeusturvaa. Yleislakon johto antoi näille aineksille myös
yllykettä esittämällä täysin oikeudettomia ja karkeita pakotteita muun muassa
niitä kaupunkeja vastaan, joilla ei ollut mitään osuutta lakossa. Hallituksen ky-
kenemättömyys torjua oikeuden loukkauksia ja yleistä järjestystä uhkaavia vaa-
roja oli ”surullisimpia lukuja maan hallitusten historiassa”.⁶³⁹

Puoluekentän toisessa laidassa esitettyä kritiikkiä ei ymmärretty. Ääriva-
semmisto tuomitsi poliisin toimineen ala-arvoisesti, ennen kaikkea ”kapitalisti-
en, pääomapiirien ja työnantajien” kehotuksesta. Nämä saivat tavalliset poliisit
hyökkäämään rauhallisten lakkolaisten kimppuun. Sattuneet järjestyshäiriöt
leimattiin maan ”ylikuumenneiden” poliisikomentajien syyksi.⁶⁴⁰ Sosialidemo-
kraattisissa lehdissä asia käsiteltiin huomattavasti hillitymmin. Poliisin katsot-
tiin pääosiltaan toimineen jopa mallikelpoisesti ja kritiikki suuntautui lähinnä
oikeistoon, epäsuorasti myös kommunisteihin. Epämääräiset, ”huligaaniaines-
ten” tekemät suoranaiset lainrikkomukset ja väkivaltaisuuudet vaadittiin selvi-
tettäväksi.⁶⁴¹

Myös maan poliisikunta osallistui käytyyn keskusteluun. Suomen Poliisi-
en Liiton (SPL) äänenkannattaja *Poliisimies* perusteli lakon jälkeen virkavallan
toimintaa rakentavassa hengessä:⁶⁴² Virkavalta oli saanut osakseen kohtuutonta
kritiikkiä, sillä lakon aikana suoritettiin normaalia työtä. Poliisilla tuli kaikissa
tilanteissa olla oikeus toimia lain määräämissä rajoissa ja virkavallan oli aina
noudatettava saamiaan käskyjä, elleivät ne selvästi olleet lainvastaisia. Henki-
lökohtaiset mielipiteet eivät saaneet vaikuttaa virantoimitukseen. Sekä poliisille
että lakkolaisille sattui ylilyönnejä lakon kuumimpina hetkinä. Silti poliisille oli
taattava oikeus toimia silloin, kun tilanne sitä aidosti vaati. Suurin vastuu kuu-
luikin lakkolaisille itselleen, koska nämä asettuivat vastustamaan virkavaltaa.

⁶³⁸ Esim. Puoluevaltuuston ptk. 27.4.1956: Cb. MIPAI, KMA; Kertomus Maalaisliiton toiminnasta vuodelta 1956, s. 15; Maakansa 23.3.1956, ”Lakkonäytelmä”; Maakansa 24.3.1956, ”Hallituksen alkutaival”, ”Yksimielisyyttä”; Maakansa 25.3.1956, ”Lakkotil-
litystä”.

⁶³⁹ Lainaus US 22.3.1956, ”21 päivän jälkeen”; Lue myös HS 23.3.1956, ”Takaisin järjes-
tykseen”; TS 24.3.1956, ”Kansan yleiset riitelijän jaloissa”; Kritiikistä hallitusta koh-
taan lue myös Lalli 23.3.1956, ”Historiamme kolmas yleislakko”; Maakansa 24.3.1956,
”Yksimielisyyttä”; Suomen Kuvalehti n. 10-13/1956, ”Voitto vai tappio?”; Suomen
Kuvalehti n. 14/1956, ”Esivallan voimaton miekka”; TS 29.3.1956, ”Poliisin asema”;
UA 23.3.1956, ”Synkeät viikot”, ”Lakkoajan päiväkirjaa”. Vrt. TS 23.3.1956, ”Sovin-
non sanoma”.

⁶⁴⁰ VS 24.3.1956, ”Pelon aiheuttamaa jälkihaukkua”; VS 25.3.1956, ”Hallituksen asema”;
Lue myös TkS 24.3.1956, ”Mistä on kysymys?”, ”Matti Koivunen: liikaa kuumentu-
vaa poliisipäällystää”; Poliisia kohtaan suunnatusta kritiikistä lue myös Hakulinen
1958, 55-56.

⁶⁴¹ SSd 22.3.1956, ”Yleislakko päättyi tiistai-aamuna kello 6”; SSd 25.3.1956, ”Kapealla
pohjalla”.

⁶⁴² Poliisimies n. 8/1956, ”Yksinkertaiseen päiväjärjestykseen”.

Jokaisen olisi pitänyt tajuta tällaisen toiminnan olevan laitonta.⁶⁴³ Poliisiliitto toivoi, että työtaisteluun liittyneet "lieveilmiöt" käsiteltäisiin välittömästi selväksi, ettei kenellekään jäisi hampaankoloon mitään, mikä huonontaisi suhteita tulevaisuudessa.⁶⁴⁴

Lehtien kirjoittelu noudatti lähes yksituumaisesti kunkin puolueen omaksumaa linjaa. Keskustelua käytiin perinteisellä porvaristo-vasemmisto - akselilla. Argumentit haettiin lakon tapahtumista, mutta ne perusteltiin omilla perusarvoilla. Keskustelussa ottivat erityisesti yhteen osapuolten henkiset arvot. Siksi esimerkiksi ääri-vasemmisto tuomitsi poliisin toimineen työnantajien asialla. Syy poliisin toimintaa ei ollut siten hallituksessa vaan oikeistossa. Ja miten olisi ollutkaan, eihän hallitus poliisia lakon aikana juurikaan ohjeistanut. Ääri-vasemmiston näkemys oli tuotu julki jo lakon aikana ja sen jälkeen hallituksen tiedonantokeskustelussa. Hallituksen lakkolaisia myötäilevä linja oli ollut kommunistien mieleen. Asia on sikäli mielenkiintoinen, että esimerkiksi Arabian ja Kemin tapahtumien yhteydessä kommunistit tuomitsivat hallituksen juuri poliisin toimien vuoksi. Mainituissa lakoissa poliisi oli toiminut selvästi hallituksen, vieläpä sosialidemokraattisen, ohjeiden mukaisesti. Yleislakon aikana oli kuitenkin käynyt ilmi, ettei hallitus ollut selvästi asettunut poliisin toiminnan tueksi. Siksi ääri-vasemmisto katsoi hallituksen toimineen lähes moitteettomasti ja syytteiden kohteeksi joutui ainoastaan poliisi.

Mielipiteiden vaihdossa poliisi oli hallitukselle lojaali. Poliisi oli lakon aikana pohjannut virkamieseetokseensa, joka velvoitti sitä pitämään järjestystä yllä, vaikkei hallitus olisi antanutkaan siitä erityisiä ohjeita. Poliisin toimintamoraaliin kuului, että lakeja oli kunnioitettava. Virkavallalle järjestyksen säilyttäminen ei ollut neutraali käsite, vaan se oli koko poliisitoiminnan peruslähtökohta. Siten käydyssä mielipiteenvaihdossa olivat vastakkain porvarillinen maailmankatsomus ja virkamieseetos sekä erityisesti ääri-vasemmistolainen, joukkoliikehdintää suosiva näkemys.

Lakkolaisten ja poliisien välit olivat tulehtuneet erityisesti niillä paikkakunnilla, joilla virkavalta noudatti tiukkaa linjaa järjestystä palauttaessaan. Yleisesti oltiin järjestyksen kannalla, mutta poliisin toiminta esimerkiksi Turussa vaikutti lakkolaisten mieliä kiihdyttävästi. Siksi mahdolliset syytteet aiheuttivat "yleistä kuohuntaa ja kireytti poliisin ja ex-lakkolaisten välejä". Kommunistit vaativatkin Turun työpaikoilla vastalausekokouksia poliisikuulustelujen lopettamiseksi. Sosialidemokraatit sen sijaan eivät lämmenneet kommunistien ajatukselle, mikäli SAK ei nimenomaista ohjetta antanut.⁶⁴⁵ Eikä se sitä tehnyt. Keskusjärjestö ei halunnut enää entisestään kiristää suhdettaan poliisiin. Erityisen kiivaasti lehdet kirjoittivat poliisin ja lakkolaisten välisestä suhteesta juuri niillä paikkakunnilla, joilla oli sattunut vakavia yhteenottoja, kuten esimerkiksi Turussa ja Jyväskylässä. Molemmilla paikkakunnilla paikalliset puoluelehdet ottivat tiukasti mittaa toisistaan. Jyväskylän osalta tilanteeseen palataan tuonnempana.

⁶⁴³ Poliisimies n. 6-7/1956, "Lakkoviikkojen kokemuksia".

⁶⁴⁴ Laaksonen 1998, 111.

⁶⁴⁵ Ilmoitukset n. 716-4.4.1956; n. 714-4.4.1956; n. 713-4.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

Poliisin osakseen saama vihamielisyys johti myös vaatimuksiin virkavalan paremmista toimintaedellytyksistä. Lakon jälkeen maaherrojen lähetystö vieraili sisäministeri Väyrysen luona ja vaati poliisikunnan resurssien parantamista sekä organisaation puutteiden korjaamista. Sisäministeri ei lähetystölle suuria luvannut. Lehtien mukaan Väyrynen oli jopa todennut, ettei aihetta valituksiin ollut, olihan lakosta selvitty ilman kuolemantapauksia.⁶⁴⁶ Kyseessä on siis lehtien välittämä tieto, eikä sisäministerin antama vastaus käy ilmi muista lähteistä. Lehtien lausunnoista päätellen vastaus lienee kuitenkin ollut joltisenkin ympärilyöreä. Huhtikuun alussa sisäministeri pyrki tosin rauhoitteluun maan poliisikuntaa antamallaan päiväkäskyllä, jossa hän yhdessä ylipoliisipäällikkö Kiukkaan kanssa kiitti ja kehui virkavaltaa hyvästä toiminnasta lakon aikana. Julkisuudessa päiväkäsky leimattiin myöhästyneeksi anteeksipyyntöksi. Sisäministerin kanta olisi pitänyt saattaa julkisuuteen jo lakon aikana, jolloin siitä olisi ollut todellista tukea poliisille. Jälkikäteen annettuna päiväkäskystä jäi anteeksipyyntön maku.⁶⁴⁷ Kaikista sisäministerin lausunnoista ja toimista jääkin väistämättä se kuva, ettei hän oikein tiennyt, mitä tuli tehdä. Ministerinä ensikertalainen oli joutunut liian kovan tehtävän eteen. Ja koska Väyrynen ei saanut toimilleen tukea muilta puolueen ministereiltä, jotka toimivat puolueessa eri linjalla, kärsi hänen toimintansa pahoin. Kyse ei liene ollut tahallisesta toimettomuudesta, vaan yksinkertaisesti kokemuksen puutteesta ja siitä seuranneesta varovaisuudesta.

Myöhemmin keväällä ylipoliisipäällikkö Urho Kiukas vaati poliisitoiminnan kehittämistä maaherrain kokouksessa pitämässään alustuksessa. Lakosta saatujen kokemusten perusteella Kiukas totesi, että poliisiorganisaatio silloisessa muodossaan melkoisen hyvin vastasi vaadittuja tarpeita. Poliisi pystyi suorittamaan annettuja tehtäviä mahdollisimman itsenäisesti, suoraviivaisesti ja joustavasti johdettuna. Pieniä muutoksia kuitenkin aina voitiin tehdä. Niinpä poliisi piti siirtää sisäasiainministeriön alaisuudesta oikeusministeriön alaisuuteen, jolloin se oli suorassa yhteydessä myös oikeuslaitokseen.⁶⁴⁸ Suurempaa kannatusta ehdotus ei kuitenkaan saanut.

Vaasan läänin maaherra K.G.R. Ahlbäck oli valmis perustamaan erityisen poliisireservin, sillä käydyn taistelun aikana oli ilmennyt, että laajojen levottomuuksien aikana poliisilla tuli olla ammattimiehiä erilaisiin tehtäviin kuten veturinkuljettajiksi, laivureiksi, sammakkomiehiksi, sillä häiriötilanteiden aikana poliisin oli suurempien vahinkojen estämiseksi kyettävä lisäksi "saamaan juna liikkeelle ja hukkuneet pelastetuiksi".⁶⁴⁹ Tämäkään ehdotus ei ottanut tulta.

⁶⁴⁶ Esim. JS 24.3.1956, "Maaherrat toivoivat valtioneuvoston ryhtyvän parantamaan järjestysvallan toimintaedellytyksiä"; TS 24.3.1956, "Järjestysvallan toiminnan edellytyksiä parannettava"; SK 24.3.1956, "Maaherrat toivovat järjestysvallan toimintaedellytysten parantamista".

⁶⁴⁷ Esim. JS 1.4.1956, "Poliisikuntaa kiitetään"; TS 3.4.1956, "Oliko se anteeksipyyntö?".

⁶⁴⁸ Poliisimies n. 12/1956, "Poliisitoiminnan kehittämisestä".

⁶⁴⁹ Vaasan lääninhallituksen kertomus vuodelta 1956, SM/KD Ea1022, akti n. 218/362 KD-I SM1956, s. 13-14. SMA, KA; Lue "Poliisipäällikön" puolivakavasta ehdotuksesta parantaa poliisien toimintaedellytyksiä Suomen Poliisilehti 5/1956, "Reservipoliisi".

Vaatimukset poliisin toimintaedellytysten parantamiseksi eivät johtaneet oikeastaan mihinkään. Maan hallitus jatkoi tältä osin lakon aikana valitsemallaan linjalla. Se tuki kyllä poliisin esittämiä vaatimuksia ja piti muutosehdotuksia hyvinä, mutta silti niihin ei katsottu olevan aihetta. Olihan lakosta selvitty hallituksen mielestä hyvin, kuten pääministeri eduskunnassa totesi. Ja jos poliisi oli selvinnyt tiukoista tilanteesta lakon aikana, miksei se olisi mahdollista normaalissa elämässä? Eikä hallituksessa ilmeisesti pidetty todennäköisenä, että vastaavia tilanteita olisi ollut odotettavissa lähitulevaisuudessa. Toisaalta, valtiontalouden tilanne ei antanut myöden lisätä poliisin voimavaroja. Sanallinen tuki katsottiin riittäväksi.

6.3.2 Sosialidemokraatit pahoittavat mielensä Jyväskylässä

Lakon aikainen kiihkeys nousi Jyväskylässä pinnalle oikeiston ja vasemmiston selvitellessä välejäan paikallisen poliisin toiminnasta. Kirjoittelu poliisin puolesta ja vastaan olikin vilkasta niillä paikkakunnilla, joissa oli sattunut vakavia yhteenottoja. Jyväskylässä peistä pääkirjoituksissaan taittoivat erityisesti kokoomuslainen *Jyväskylän Sanomat* sekä sosialidemokraattinen *Työn Voima*. Osansa kirjoitteluun antoivat myös äärivasemmiston *Keski-Suomen Työ* sekä alueen valta-lehti *Keskisuomalainen*, joskin niiden mielipiteet käsittivät lähinnä koko käydyin lakon. Lopulta kamppailuun ottivat osaa myös sekä poliisi että paikalliset puoluejärjestöt.

Taiston aloitti *Työn Voiman* pääkirjoitus, jossa poliisia syytettiin kaupungin ilmapiirin myrkyttämisestä. Poliisi oli lakon aikaisella toiminnallaan menettänyt kansalaisten luottamuksen täysin. Lehti ei varsinaisesti halunnut syyttää poliisia, mutta ”silti oli tehtävä paljon työtä” ennen kuin nyt aiheutuneet säröt saatiin tasoitettua. Lakon aikaiset tilanteet piti perin pohjin selvittää, jotta luottamus poliisiin ja kaupunkilaisten välillä normalisoituisi.⁶⁵⁰ *Jyväskylän Sanomat* asettui puolustamaan poliisia: mellakat olivat seurausta ainoastaan keskuslakko-toimikunnan ja lakkolaisten kommunistista mielialaa myötäilleestä hengestä.⁶⁵¹ Syytteitä esitettiin tämän jälkeen puolin ja toisin useassa lehdessä. Viikonpäivät kestätyään väittely saatiin vihdoin päätökseen, kun *Työn Voima* ympäröireästi myönsi poliisin toimineen ”arvostelun kestäväällä tavalla” ja vaati poliisin toimintaedellytysten parantamista. Siltikin poliisin oli toimittava kansalaisia kunnioittavalla tavalla.⁶⁵² Tämä oli riittävä myönnytys *Jyväskylän Sanomille*.⁶⁵³

Kyse käydyssä mittelössä ei liene ollut pelkästään poliisin toiminnasta, vaan se ilmensi paikallisten poliittisten puolueiden välille lakon aikana synty-

⁶⁵⁰ TV 24.3.1956, ”Keskustelu poliisista”; *Työn Voiman* päätoimittaja oli Olavi Hurri, *Jyväskylän Sanomien* maisteri Kyösti Sorjonen.

⁶⁵¹ JS 25.3.1956, ”Keskustelu poliisista”; TV 27.3.1956, ”Ei vastaan vaan puolesta”, ”*Jyväskylän Sanomat* purkaa katkeruuttaan”; JS 28.3.1956, ”TV ja poliisin puolustaminen”.

⁶⁵² TV 29.3.1956, ”Vielä jokunen toteamus”.

⁶⁵³ Muiden paikallisten lehtien kommentteista esim. KSML 23.3.1956, ”Lakko sujui Jyväskylässä suhteellisen rauhallisesti”, ”Yleislakko eduskunnan selvitetävänä”; K-ST 27.3.1956, ”Kesken työpäivää raahataan työläisiä kuulusteltavaksi”.

nyttä keskinäistä vastakkainasettelua. Poliisi toimi mielipiteidenvaihdon suodattajana. On syytä muistaa, että oikeisto oli suivaantunut erityisesti kaupunginhallituksen tekemään päätökseen sähkölaitoslakosta, jonka vuoksi sen edustajat jättäytyivät lakon aikana pois kokouksista. Tätä oli vasemmistossa paheksuttu yleisesti. Näkemystä tukee se, että esimerkiksi maalaisliittolainen *Keski-suomalainen* jättäytyi paikallistason keskustelun ulkopuolelle ja kiinnitti kirjoituksissaan huomiota lähinnä valtakunnallisesti puhuttaneisiin näkökulmiin. Sen sijaan paikallisella oikeistolla riitti sanomista, olihan sen suu ollut tukittuna lakon aikana kirjaltajien lakon vuoksi. Uutismonisteissa oli sittenkin voitu tuoda omat näkemyksensä esille hyvin rajallisesti. Ilmeistä oli, että lakon aikainen tietty voimattomuuden tunne oli katkeroittanut oikeiston mieliä. Kaiken lisäksi maan hallituksen ja virkavallan toimien loukkaamista ei suvaittu.

Poliisin toiminta oli todella katkeroittanut paikallisten sosialidemokraattien mielet. Paikallisosaston lähetystö (kansanedustaja Impi Lukkarinen sekä *Työn Voiman* päätoimittaja Olavi Hurri) vieraili sisäministeri Vilho Väyrysen luona. Se halusi kiinnittää sisäministerin huomiota poliisin ja yleisön välisten suhteiden kärjistymiseen Jyväskylässä. Ministeri Väyrynen totesi lähetystölle poliisin toiminnan olleen hyvää, joskin poikkeuksia oli voinut esiintyä, koska sisäasiainministeriö oli voinut jakaa vain yleisohjeita, joita paikallisen poliisijohdon oli itse sovellettava.⁶⁵⁴ *Jyväskylän Sanomissa* lähetystö sai moitteet osakseen, sillä lehti katsoi sosialidemokraattien puhuneen suulla suuremmalla heidän esittäessä ”suuren yleisön mielipiteen” ministerille. Kyseessä oli korkeintaan sosialidemokraattien subjektiivinen näkemys, joskin sellaisenakin lähetystöä pidettiin liioittelua.⁶⁵⁵ Mihinkään toimiin lähetystön vierailu ei paikallisesti eikä valtakunnallisesti johtanut. Sisäministeriä ei voi syyttää puolueellisuudesta. Hän ei ollut taipunut poliisien toimintaedellytysten parantamiseen, mutta ei sen enempää lämmennyt lakkolaisten esittämille kanteluille. Ministerin lakon aikainen linja piti. Lakossa keskenään taistelleet osapuolet joutuivat hoitamaan suhteensa kuntoon omillaan.

Kyse oikeiston ja vasemmiston kinastelussa oli monelta osin mentaliteettieroista. Lakon tapahtumat olivat saaneet osapuolet miettimään omia perusarvojaan. Keskustelua ei käyty pelkästään poliisin toiminnasta, vaan oman ajatusmaailman oikeellisuudesta vastustajaan verrattuna. Lehtien sivuilla omat arvot projisoitiin poliisin toimintaan, sillä virkavalta oli lakon aikana asettunut eräällä tavalla vedenjakajaksi lakkolaisten ja lakon ulkopuolisten välille. Oikeistolle myöntyminen poliisin toiminnan arvosteluun olisi merkinnyt lipsumista laillisuuden kannattamisesta, vasemmistolle puolestaan sen tosiasian tunnustamista, että syy mellakointiin oli suurimmaksi osaksi lakkolaisissa ja SAK:ssa. Molemmat olisivat joutuneet antamaan periksi omista perusarvoistaan. Sitä ei pidetty mahdollisena, eikä siihen nähty mitään aihetta: ei oltu menetelty väärin. Siten keskustelua käytiin lehtien sivuilla kirpeään sävyyn, ja se päättyi oikeastaan molempien osalta ympäripyöreisiin tunnustuksiin vastustajan mielipiteis-

⁶⁵⁴ TV 24.3.1956, ”Lähetystö sisäministerin luona poliisin ja yleisön välisten suhteiden kärjistymisen vuoksi”.

⁶⁵⁵ JS 28.3.1956, ”TV ja poliisin puolustaminen”.

tä. Toista viikkoa jatkunut syyttely haluttiin saada päätökseen, mutta kumpikaan ei halunnut antaa periksi.

Lähetystön vierailun lisäksi Jyväskylän tapahtumista tehtiin myös kantelu sisäministeriöön. Syynä oli lakon viimeisenä päivänä linja-autoasemalla sattunut mellakka, jonka yhteydessä poliisi oli pidättänyt paikallisen kommunistilehden, *Keski-Suomen Työn*, toimittajan Erkki Antikaisen. Poliisi piti Antikaista mellakoihin yllyttäjänä. Asemalla hänelle suoritettiin ruumiintarkastus, minkä lisäksi toimittajaa itseään sekä hänen edustamaansa lehteä solvattiin. Kommunistinen Yleinen Lehtimiesliitto piti virantoimituksessa olleen toimittajan pidätystä laittomana toimena sekä puuttumisena sananvapauteen ja kanteli tapahtuneesta sisäministeriöön vaatien asian perinpohjaista tutkimista.⁶⁵⁶

Mainitun väitteen esittivät ainoastaan kommunistien lehdet. Kantelu ei aiheuttanut toimenpiteitä. Mielenkiinto väitteessä kohdistuu kuitenkin siihen, että poliisin katsottiin rikkoneen lakia ja yksilön oikeuksia, mikä koettiin suurena vääryytenä. Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että oikeisto syytti lakkolaisia niin ikään lakien rikkomisesta, jolloin nämä väitteet tuomittiin pelkäsi lakkolaisten ajohadiksi. Periaatteessa molemmat kuitenkin olivat asettuneet kannattamaan lakia ja järjestystä. Tulkinta omista lähtökohdista johti siihen, että käsitys poliisin toiminnan oikeellisuudesta oli hyvin erilainen. Mielenkiintoista on, että paikallisesti suurin väentö käytiin juuri kokoomuksen ja sosialidemokraattien kesken, ei perinteisellä oikeisto-ääriivasemmisto-akselilla. Kommunistit osallistuivat syyttelyyn lähinnä ”virkansa puolesta”, toisin kuin valtakunnallisesti. Kokoomuksen ja sosialidemokraattien keskinäinen kiistely saattoi myös osaltaan vaikuttaa kommunistien lakon jälkeen jatkuneeseen yhteistoimintalinjan kannattamiseen. Sosialidemokraattien uskottiin asettuneen tiukasti oikeistoa vastaan.

Tunnelma kaupungissa säilyikin lakkoa seuranneina päivinä kireänä. Osoitus poliisin ja kaupunkilaisten tulehtuneista suhteista saatiin muutama päivä lakon jälkeen sattuneen Are Oy:n tulipalon yhteydessä. Tulipaloa seuraamassa ollut nuori mies kutsui paikalle saapuneita poliiseja konepistoolimiehiksi. Mies pidätettiin ja vietiin kuulusteltavaksi poliisilaitokselle, jossa kolme poliisimiestä – vasemmiston väitteiden mukaan – pahoinpiteli hänet. Poliisin omista tutkimuksissa näin ei todettu käyneen. Tosin monet lehdet sitkeästi väittivät miehen käyneen lääkärissä hoidattamassa saamiaan vammoja. Paikallislehdissä pidätyksestä nousi suuri kohu.⁶⁵⁷ Poliisiin lakon jälkeen kohdistuneet

⁶⁵⁶ TkS 23.3.1956, ”Vt. poliisimestari ei ollut tehtäviensä tasalla”; VS 23.3.1956, ”Lehtimiehelle ruumiintarkastus”.

Jo 1949 Kemin mellakoiden jälkeen Yleinen Lehtimiesliitto esitti, että poliisivoimien käyttö lakkolaisten mielenosoitusten hajoittamiseksi ja lakkojen lannistamiseksi kiellettäisiin. Samalla ehdotettiin sellaiseen syyllistyneitä poliisi- ja hallintoviranomaisia vankeuteen tai kuritushuoneeseen, kuten ainakin törkeästä pahoinpitelystä. Samaa esitti SKP:n vuoden 1957 edustajakokouksessa Jyväskylän piirijärjestön edustaja Kalle Rantanen. Nikkilä 1967, 120-121.

⁶⁵⁷ Vaasan lääninhallituksen kertomus vuodelta 1956, SM/KD Ea1022, akti n. 218/362 KD-I SM1956, s. 19. SMA, KA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 161-70/56: Adb119/II. JPA, JyMA; Aren tulipaloepisodista esim. K-ST 23.3.1956, ”Nuorukaista pahoinpideltiin”; TV 23.3.1956, ”Pamppua sai kun puhui ’konepistoolimiehistä’”.

syytökset vaikeuttivat entisestään suhteiden normalisoitumista. Pidätysepisodi on osoitus siitä, että kaupungin poliisi oli kokenut lakkolaisten mellakoinnin loukkauksena ammattikuntaansa kohtaan. Normaalisti miestä olisi tuskin mainitusta lausahduksesta pidätetty. Toisaalta, lakon aikaiset tilanteet huomioon ottaen pidätys oli looginen: poliisin arvovallan loukkaamista ei enää sallittu.

Vaikka vasemmiston lehdissä virkavaltaa syytettiin mielivallasta, katsoi kaupungin poliisi toimineensa lakon aikana täysin lakien mukaisesti. *Työn Voiman* haastattelussa komisario Toivo Tolkki totesi, että poliisin toimintaa ohjasi ensi sijassa poliisitoimiasetuksen 1. pykälä sekä rikoslain 16. luku. Ministeriöstä oli vain viitattu aiempiin ohjeisiin, joten lähemmistä toimintaohjeista päättäminen jäi poliisipäällystön vastuulle ja harkintaan. Toimenpiteet kohdistuivat kuitenkin vain siihen osaan väestöstä, mikä esiintyi uhkaavasti ja siis aiheutti tapahtuneet järjestyshäiriöt. Lukumääräisesti kyseessä oli varsin pieni osa, mutta heitä suojeltiin julkisin keinoin, kuten *Palkkatyöläisen* kirjoituksissa ja torin tiedotustilaisuuksissa. Näin annettiin tavallaan suostumus laittomuuksiin, mikä pahensi asiaa viranomaisten kannalta. Poliisi oli aluksi ollut yhteydessä keskuskokotoimikuntaan ja Tolkkia oudoksutti se, että lakkotoimikunnan mielestä SAK:lta saadut ohjeet ”kävivät yli perustuslakien”, sillä poliisille oli lausuttu selvä käsitys, että jotkin lait ja säädökset lakkaavat olemasta lakon aikana. Poliisin saamista ohjeissa kaikki rauhattomuus ja yksityisomaisuuteen kohdistuva ilkivalta oli ehdottomasti lopetettava ja siihen oli puututtava. Lakon aikana poliisia oli kehoitettu ottamaan huomioon lakon molempien osapuolten vaateet, ja lakon jälkeen poliisit pyrkivät itsekin toimimaan sovittelevaan sävyyn SAK:oon nähden. Silti myös Tolkki tunnusti suhteen lakkolaisiin heikenneen. Hyvät suhteet yleisöön olivat erittäin tärkeitä, mutta niitä oli vaikea kuvitella sellaisten henkilöiden kanssa, jotka julkisesti asettuivat vastustamaan yleistä järjestystä ja turvallisuutta.⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ TV 25.3.1956, ”Poliisin puheenvuoro: Lait ja asetukset määrittelevät poliisin toiminnan kaikkina aikoina”, ”Lakkoviikkojen vaiheita Jyväskylässä”; Nikkilä 1967, 85-86, 116, 123, 124, 129.

Vuonna 1950 oli asetettu Poliisin järjestelykomitea, jonka oli tarkoitus luoda poliisille toimintaohjeet lain muodossa. Komitean mietintö uudeksi poliisilaksi jätettiin loka-kuussa 1958. Mietintö ei muodostunut lopulliseksi laiksi vaan toimi pohjana lopullisesti vuonna 1966 hyväksytylle uudelle poliisilaille. Se astui voimaan 1967 alussa. Lain valmistelussa myös käydyllä yleislakolla lienee ollut oma vaikutuksensa, sillä uuteen poliisilakiin (n. 84/1966) kirjattiin tarkkaan poliisin oikeudet mellakka yms. tilanteissa. Laki otti huomioon juuri niitä seikkoja, joista yleislakon jälkeen julkisesti keskusteltiin. Erityisesti poliisilain 19 § kiinnitti asiaan suurta huomiota. Lakon jälkeen järjestelykomitea ehdotti vuonna 1958, että RL 3:8a pykälä hieman muutettuna lisättäisiin uuteen poliisilakiin, mutta ehdotus ei mennyt läpi. Pykälä lisättiin muutettuna rikoslakiin vuonna 1967. Uuden muotoilun mukaan (RL 3:8.1, 1967) poliisilla virkatehtävää suorittaessaan ja tällöin vastarintaa kohdatessaan oli oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita virkatehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden, ja muu tilanne huomioiden, voitiin pitää puolustettavina. Uusi muotoilu lisäsi poliisin toimivaltaa huomattavasti. Samalla uusi poliisilaki ja rikoslain muutos määrittivät ensimmäistä kertaa ne toimet, jotka poliisi saattoi suorittaa esimerkiksi erilaisissa mellakkatilanteissa. AK n:o 57/1925; AK n:o 154/1932; AK n:o 84/1966; AK n:o 621/1967; Poliisilain laatimisesta tarkemmin esim. Poliisin järjestelykomitean mietintö n. 6. Annettu 21.10.1958 sekä Sinisalo 1971, 13-17; Poliisilain sekä muiden lakien luomista poliisin toimivallan säännöksistä tarkemmin Sinisalo 1971, 64-142.

Pertti Nikkilän suorittamassa haastattelussa vuonna 1964 komisario Toivo Tolkki totesi toimineensa lakon aikana suurelta osin arvovaltansa turvin. Taulumäellä sattuneesta tilanteesta komisario tuolloin totesi, ettei hän olisi voinut antaa tulikomentoa, vaikkei yleisö olisikaan hajaantunut. Hän asetti arvovaltansa kyseenalaiseksi, mutta tuolloin ”uhkapeli” kannatti. Tolkin mielestä poliisilla oli aina tietyt valtuudet aseiden käyttöön, kuuluhan FN-palveluspistooli poliisin vakioaseistukseen. Aseiden käytöllä pelottelu oli säästännyt sekä poliisin että kaupunkilaiset paljon vakavammilta seurauksilta. Esille ottamiseen vaikutti ennen kaikkea se, että ohjeet lakon varalle oli antanut jo edellisen hallituksen sisäministeri Valto Käkelä. Ohjeita täydennettiin lakon aikana, mutta saadut ohjeet olivat kovin ylimalkaisia ja Tolkki totesi jokaisen poliisiupseerin ilman osanseen toimia niiden edellyttämällä tavalla. Sen sijaan Kiukkaan ohjeet lakon aikana olivat olleet asiallisia, mutta juuri sisäministerin ylimalkaisten ohjeiden vuoksi oli kentällä ollut pakko soveltaa kapinapykälää.⁶⁵⁹

Poliisin arviota onnistuneesta toiminnasta täydensi Jyväskylän v.t. poliisimestari Aarne Mynttinen. Hän kehui poliisia erinomaisesti suoritetusta työstä. Erityisesti poliisimestari kohdisti kiitokset komisario Tolkin johdolla toimineelle järjestyspoliisille, joka vahvistettunakin vähälukuisena joutui tekemään pitkiä ja raskaita palvelusvuoroja. Lisäksi se ”muutoinkin vaikeissa olosuhteissa tarmokkaasti ylläpiti järjestystä ja palautti rauhallista elämänmenoa häiritsemään pyrkineet kiihoitetut väkijoukot kuriin ja järjestykseen.”⁶⁶⁰ Myös valtiovalta antoi tunnustusta Jyväskylän poliisille. Sekä komisario Tolkkille että ylikonstaapeli Saloselle myönnettiin Poliisin ansioristi.⁶⁶¹

Kuten poliisimestarin sanoista käy ilmi, poliisi piti ei pitänyt mellakoitsijoita varsinaisina lakkolaisina, vaan eräänlaisina huligaaneina, jotka koettivat järkyttää yhteiskuntarauhaa. Tämä näkemys oli vallalla myös oikeudenkäynteissä, joissa lakkolaiset olivat syytettyinä. Poliisin näkemys järjestyshäiriöistä oli jyrkän kielteinen. Virkavallan eetokseen ei kuulunut suvaita yhteiskuntarauhan häiritsemistä. Tiukka linja puolestaan johti yhteenottoihin lakkolaisten kanssa, sillä heillä käsitys yhteiskuntarauhan säilymisestä oli erilainen. Lakko-

Poliisin toimivallasta väitellyt Kari Sinisalo määrittelee vastarinnan ”inhimilliseksi, fyysisiä seuraamuksia aikaansaavaksi toiminnaksi tai fyysisiin esteisiin liittyväksi suhtautumiseksi, joka estää poliisia pääsemästä päämääräänsä”. Vastarinta voi ilmetä joko poliisia vastaan suuntautuvana offensiivisena toimintana tai paikallaan olemisena, jolloin asianomainen ruumiinpainollaan tai tielle asettuneena estää poliisia suorittamasta velvollisuuttaan. Voimakeinoilla puolestaan tarkoitetaan vastarinnan murtamiseksi käytettävää fyysistä keinoa, kuten pamputusta ja pakottamista. Tarkemmin Sinisalo 1971, 123-142.

⁶⁵⁹ Helsingin Sanomat esitti lakon jälkeen pääkirjoituksessaan 24.3. poliisien aseistukseen Ruotsin mallin mukaan sapelia ja katsoi sen pelottavuuden taltuttavan kapinalliset. Tolkki piti ehdotusta epäonnistuneena, koska sapeli ruotsalaisten kokemusten mukaan oli hankala kantaa ja jätti lisäksi käyttäessä pysyvät arvet. Hän katsoi suomalaisten kaiken lisäksi olevan niin jääräpäisiä, etteivät he tositilanteessa pelänneet patukkaa tai sapeliakaan. Paloruiskuja hän piti tehokkaana keinona mellakoitsijoita vastaan, mutta epäili poliisin mahdollisuuksia saada solidaarisuussyistä miehiä tai kalustoa käytettäväksi lakon aikana. Mellakkakoulutuksen olivat saaneet lähinnä Helsingin ja Turun ratsupoliisit, muiden koulutus oli miltei olematonta. HS 24.3.1956, ”Epäröivää luottamusta”; Nikkilä 1967, 85-86, 116, 123, 124, 129.

⁶⁶⁰ Jyväskylän poliisilaitoksen päiväkäskey nro 1, 29.3.1956: Päiväkäskeyt. KPYA, JPA.

⁶⁶¹ Rossi 2002, 72.

laisten ja poliisin näkemykset mellakoiden aiheuttajista erosivat toisistaan kuin yö ja päivä. Valtiovallan antamat tunnustukset poliisin toiminnalle koettiin käsitteettömänä päänsiltelynä. Lakkolaisten oli mahdotonta tunnustaa poliisin toimineen lakien mukaisesti, vaikka selviä merkkejä hallituksen kannasta oli saatu viimeistään lakon päättymisestä lähtien, etenkin tiedonantokeskustelun yhteydessä. Vielä huhtikuussa sosialidemokraattisen piirijärjestön kokouksessa puhunut Eino Palander kritisoi poliisin toimia ja vaati *Työn Voimaa* arvostelemaan Tolkkia. Puolueen eduskuntaryhmän puolestaan tuli voimakkaasti vaatia poliisia keskeyttämään sen aloittamat lakkolaisten kuulustelut.⁶⁶² Kuten edellä mainittu osoittaa, sosialidemokraatit olivat todella loukkaantuneita poliisin toiminnasta. Ilmeisesti tämä johtui siitä, etteivät poliisi ja sosialidemokraattiset lakkolaiset oikeastaan koskaan aiemmin olleet ottaneet yhteen lakkotaisteluiden aikana. Ne olivat sodanjälkeisenä aikana olleet aina samalla puolella taistelemassa yhdessä kommunisteja vastaan. Siksi sosialidemokraatit kokivat poliisin toimet suurena loukkauksena, sillä he olivat tottuneet pitämään itseään yhtenä yhteiskuntarauhaa turvaavana tekijänä. Vastaava käsitys oli lisääntynyt myös oikeistossa. Poliisin toiminta oli loukannut sosialidemokraattien perusarvoja. Sitä oli vaikea antaa anteeksi. Tämän vuoksi myös keskustelua poliisin toimista käytiin erityisesti juuri kokoomuksen ja sosialidemokraattien välillä.

6.3.3 Poliisiliitto eroaa SAK:sta

Poliisit olivat erittäin katkeria lakon aikana kohtaamistaan olosuhteista. Sattu-neita mellakoita ei hyväksytty ja syyn niihin monelta osin katsottiin johtuneen SAK:sta. Poliisit olivat lakon aikana toimineet erittäin raskaiden paineiden alla, sillä toimintaa oli arvosteltu joka suunnalta. Lakkolaisten hyökkäykset poliiseja kohtaan olivat viimeinen niitti. Suhde SAK:oon oli kärsinyt pahoja vaurioita. Jo muutama päivä lakon päättymisestä poliisiyhdistykset eri puolilla maata poh-tivat mahdollista eroa keskusjärjestöstä, johon kuulumista pidettiin mahdotto-mana, sillä se oli avoimesti asettunut vastustamaan poliiseja lakon aikana.⁶⁶³ Poikkeuksellisen voimakkaasti liiton eroamista vaati Keski-Suomen poliisien yhdistys.⁶⁶⁴ Lakon aikaiset mellakat olivat jättäneet jälkensä maakunnan poliisiin. Tilanne oli siis verrattavissa muuhun lakon jälkeiseen kehitykseen. Maa-kunnissa, joissa virkavaltaa oli vastustettu kiivaasti, poliisit kannattivat voi-makkaasti SAK:sta eroamista, esimerkiksi juuri Keski-Suomessa ja Satakunnas-sa.

Poliisien liitto (SPL) pohti mahdollista eroa kevään liittokokouksessaan. Lopullista päätöstä ei vielä tuolloin tehty, joskin jäsenyhdistykset olivat suurel-

⁶⁶² Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön 50 -vuotis-piirikokouksesta Jyväskylässä 7.-8. päivinä huhtikuuta 1956, s. 17-19.

⁶⁶³ Esim. AL 24.3.1956, "Eroon SAK:sta"; AL 26.3.1956, "Länsi-Suomen poliisit haluavat erota SAK:sta"; JS 25.3.1956, "Poliisien erohanke SAK:sta..."; Maakansa 24.3.1956, "Satakunnan poliisi eroavat SAK:sta"; US:n uutiskatsaus n. 2, 20.3.1956, "Maan poliisikunnassa on sen...".

⁶⁶⁴ Keski-Suomen Poliisien yhdistyksen kirje Suomen Poliisiliitolle 27.3.1956: Lähteneet kirjeet. KPYY, JPA; KSML 28.3.1956, "K-S:n Poliisiyhdistys esittää eroa SAK:sta"; US 28.3.1956, "Jyväskylän poliisit eroavat SAK:sta".

ta osin eron kannalla. Mutta eipä viha laantunut kevään mittaan vastustajissaan. Rakennustyöläisten liiton Jyväskylän ammattiosasto n. 342 nimittäin laati kesäkuun lopulla pidetylle SAK:n VII edustajakokoukselle aloitteen, jossa se vaati SPL:n erottamista keskusjärjestöstä. Syyksi esitettiin kaupungin poliisin räikeän puolueellinen toiminta. Rakennustyöläisten liiton liittotoimikunta kuitenkin asettui osastoon nähden vastustavalle kannalle. Vaikkei poliisin toimintaa kaikilta osin hyväksytty, olisi se todennäköisesti ollut vieläkin vihamielisempää, ellei poliisiliitto olisi kuulunut SAK:oon. Poliisikunta oli saatava suhtautumaan keskusjärjestön pyrkimykseen siihenastista myönteisemmin, mitä SPL:n erottaminen ei edesauttanut. SAK:n kesän edustajakokouksessa ammattiosaston esitys ei saanut kannatusta vaan kokous yhtyi SRL:n liittotoimikunnan kantaan. Edustajakokouksen julkilausumassa poliisin todettiin suorittaneen lakon aikaiset tehtävänsä "eräitä valitettavia poikkeuksia lukuun ottamatta normaalisti ja tyydyttävästi." Tästä huolimatta poliisiliiton kuulumista keskusjärjestöön ei asetettu vaakalaudalle. SAK kuitenkin edellytti, että poliisikunta vastaisuudessa asennoitui kaikissa olosuhteissa puolueettomasti kaikkiin kansalaisryhmiin.⁶⁶⁵

SPL:n jäsenistöstä ei kuitenkaan enää löytynyt sympatioita SAK:n jäsenyydelle. Paikallisilta yhdistyksiltä saapuneiden erovaatimusten vuoksi liitto päätti kyselyllä selvittää jäsenistönsä lopullisen kannan. Osallistumisprosentti nousi yli 90 ja tulos oli selvä. Miltei tasan 70 prosenttia liiton jäsenistä kannatti eroa SAK:sta. Tuloksen selvittyä SPL:n hallitus kutsui koolle ylimääräisen liittokokouksen marraskuussa. Kokouksessa liitto päätti hallituksensa esityksen mukaisesti äänin 165-35 erota keskusjärjestöstä vuoden 1956 lopussa. Eropäätöksestä huolimatta poliisikunta halusi edelleen säilyttää hyvät suhteensa kaikkiin järjestöihin ja kaikkiin kansanluokkiin sekä noudattaa toiminnassaan ehdotonta puolueettomuutta.⁶⁶⁶

SAK:n jäsenenä myös poliiseille myönnettiin lakolla saavutetut palkankorotukset. Julkisessa sanassa valtiovallan edustajat lupailivat tämän lisäksi kohennusta poliisien palkkaukseen. Niinpä maan poliisijärjestöt pyrkivät käyttämään tilaisuutta hyväkseen. Huhtikuussa Poliisikunnan Keskusliitto (PKL) ja SPL kävivät yhdessä jättämässä valtioneuvostolle anomuksen toimintaresurssien kasvattamisesta tilanteen vaatimalle tasolle. Hallitus ei lämmennyt anomukselle. Monien vaiheiden jälkeen poliisijärjestöt kääntyivät kokoomuksen puoleen asian saamiseksi esille eduskunnassa. Toukokuussa kansanedustaja Felix Seppälä teki eduskuntakyselyn poliisien palkkauksen parantamisesta. Vastaus kysymykseen saatiin kesälomien jälkeen. Toinen valtiovarainministeri Mauno Jussila vastasi olevansa tietoinen poliisien palkkauksesta, mutta virkamiesten palkkausjärjestelmä muodosti yhtenäisen ja kiinteän kokonaisuuden, jossa yhtä virkamiesryhmää ei voinut käsitellä muista erillisenä. SPL yritti korjata palkkausta ehdot-

⁶⁶⁵ Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n seitsemännestä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1956, esitys n. 175, s. 167, 207-208.

⁶⁶⁶ Tarkemmin Laaksonen 1998, 113-115; Ruotsalainen 1973, 205-206; Vrt. Hölttä 1999, 89-90.

tamalla vielä erillistä poliisilisää, mutta useiden kansanedustajien puoltavista lausunnoista huolimatta esitys ei tuottanut tulosta.⁶⁶⁷

6.3.4 Mistä syytökset johtuivat?

Maan poliisikunta oli lakon aikana omituisessa tilanteessa. SPL oli SAK:n jäsenliitto, joten lakkolaiset uskoivat poliisien tukevan passiivisesti lakkoa. Tästä kielivät muun muassa bensiinisodan alkuvaiheessa lakkolaisten poliisille tekemät ehdotukset ryhtyä yhteisesti tarkastamaan liikennettä. Ei ymmärretty, ettei ”rikkuriliikenteen” tarkastaminen kuulunut virkavallalle. Liikennöinti ei ollut laitonta, vaikkakin rikkoi ammattiyhdistysliikkeen periaatteita. Kun lakkolaiset tajusivat joutuvansa taistelemaan myös poliiseja vastaan, synnytti se nopeasti vakavia yhteenottoja. Poliisin ja valtion käsitteet menivät lakkolaisilla pahemman kerran sekaisin. Poliisi miellettiin rikkurityövoiman suojelijaksi, ei valtiollaan edustajaksi. Sama vastakkainasettelu jatkui vielä lakon jälkeenkin.

Lakkolaisten taistelu poliisia vastaan oli osaltaan seurausta SAK:n johtajien varomattomista, ajattelemattomista tai tahallisista lausunnoista. Vaikka keskusjärjestö olisikin halunnut säilyttää järjestyksen lakon aikana, kuten johtajat puheissaan vakuuttivat, niin kuitenkin jo samassa puheessa arvosteltiin poliisia ylimitoitetuista toimista. Myös tiedon puute aiheutti vihaa poliisia kohtaan. Lakkotilan uskottiin monelta osin sallivan erivapauksia joukkojen toiminnalle. Paikallisissa lakkotoimikunnissa asioiden oikea tila lakkolaisille kyllä todettiin, mutta viesti ei mennyt perille. Tilannetta yritettiin lakon jälkeen lieventää useissa lausunnoissa, sillä syntyneitä haavoja ei haluttu enempää repiä. SAK tunnusti VII edustajakokouksessaan kesäkuussa 1956 poliisin toimineen ”tyydyttävästi”. Sovittelevaa asennetta korosti myös edustajakokouksessa otettu kanta, ettei poliiseja eroteta keskusjärjestön jäsenyydestä. Niin ikään poliiseja kehoitettiin lakon jälkeen suhtautumaan SAK:oon myönteisesti. Silti poliisiliitossa toiminta lainrikkojien kanssa samassa etujärjestössä katsottiin mahdottomaksi. Toisaalta, lakkolaisissa mielipaha poliisia kohtaan oli myös ilmeinen. Epäluottamus vallitsi mielissä kauan aikaa ja sitä vahvistivat järjestyshäiriöiden vuoksi aloitetut kuulustelut. Henkiset ja periaatteelliset erot lakien noudattamisesta ylläpitivät vastakkainasettelua myös lakon jälkeen.

Ongelma olisi mahdollisesti poistunut hallituksen lakon aikana antamalla, poliisin asemaa koskevalla tilanneselostuksella, mutta missään vaiheessa ei todella ponnekkaasti todettu poliisin toimivan hallituksen ohjeistamana. Melko pidättyväiset ohjeet poliisille voidaan tulkita myös yritykseksi hillitä ja tasoitel-

⁶⁶⁷ Tvlk:n ptk:t huhti-toukokuulta 1956. PKLA, THA; Eduskuntaryhmän ptk. 8.11.1956: mf3. KōkEA, PTA; Suomen Poliisilehti 4/1956, ”Suomen Poliisiupseeriyhdistyksen vuosikokous”; Laaksonen 1998, 111-112; Ruotsalainen 1973, 105; Poliisikunnan Keskusliitto ry 1943-1983, 23-25; Suomen Poliisipäällystöyhdistys ry 50 -vuotta, 21; Lue parempaa palkkausta vaativista kirjoituksista esim. Poliisimies n. 8/1956, ”Poliisin työstä ja palkkauksesta”; Poliisimies n. 12/1956, ”Poliisimiehen ammatillinen itsetunto”; TS 25.3.1956, ”Poliisi”; Kriitikistä esim. Poliisimies n. 18/1956, ”Kissa kiitoksella – koira pään silityksellä”; Poliisimies 19/1956, ”Eduskuntakysely ja vastaus poliisikunnan palkkausasiassa”; Kommentteja päätöksestä esim. Suomen Poliisilehti 9/1956, ”Näin sitten kävi”, ”Poliisi valtion tulo- ja menoarvioehdotuksessa”.

la osapuolten mielipiteitä. Jos hallitus olisi antanut poliisille käskyn säilyttää järjestys maassa keinolla millä tahansa, olisivat seuraukset olleet hyvin vakavat. Toisaalta, hallituksen passiivinen asenne tulkittiin joukoissa siten, että se halusi osittain sanoutua irti poliisin toiminnasta. Tulkinta oli väärä. Lakon aikana myös hallitus toimi kovan paineen alla, eikä voinut välttyä virhearvioinneilta. Epävarmuus lakon aikana ketjun yläpäässä, hallituksessa, teki rivipoliisin aseman vaikeaksi. Järjestysvallan luovuttaminen lakkolaisille ja SAK:lle vaikeutti poliisin asemaa huomattavasti. Sen auktoriteettia ei täysin kunnioitettu ja virkavaltaa pidettiin työnantajien juoksupoikina. Näkemys oli seurausta hallituksen pidättyvästä asenteesta sekä poliisien itse noudattamasta tiukasta linjasta. Tältä osin hallitus toimi puolueettomasti lakon aikana. Se ei asettunut selvästi tukemaan sen paremmin poliisia kuin lakkolaisiakaan. Vaihtoehto oli kuitenkin huonosti valittu, sillä poliisi edusti valtiovaltaa, joten selvä tuki sen toiminnalle olisi ollut välttämätöntä. Lakon jälkeen tukea kyllä löytyi, joskin poliisin kannalta liian myöhään.

Fagerholm totesi SDP:n ylimääräisessä puoluekokouksessa 1957, että hallitusohjelmaan oli alun perin otettu kohta, jossa päätettiin ettei hallitus puuttuisi palkkakysymysten hoitoon. Tämä selittänee sekä Fagerholmin lakon alkupäivinä pitämän puheen että hallituksen pidättyvän asenteen lakon parina ensimmäisenä viikkona. Toisaalta, vaikka hallitus oli myöntynyt SAK:n toiminnalle, ei sen ja keskusjärjestön välillä vallinnut riittävää yksimielisyyttä sosialidemokraattien keskinäisten erimielisyyksien vuoksi. Koska yleislakko oli saanut poliittisen mielenosoituksen luonteen, Fagerholm piti hallituksen välitysehdoista pikemminkin poliittisena vetona, jonka tarkoitus oli estää tilannetta käymästä entistäkin kaoottisemmaksi.⁶⁶⁸

Oman ongelmansa muodostivatkin hallituksen sisäiset ristiriidat, porvari-puolueiden ollessa tyytymättömiä sosialidemokraattien toimintaan. Etenkin sisäministerin toimia moitittiin ankarasti. Samoin pääministerin väitettiin ryhtyneen noudattamaan lakia ja järjestystä vasta sen jälkeen, kun hallituksen oikeistolaiset ministerit sitä erikseen vaativat.⁶⁶⁹ Niinpä poliisien heikko ohjeistus oli seurausta monista erillisistä tekijöistä.

Poliisissa sattuneet mellakat koettiin vakavana loukkauksena sen toimintatapoja ja ammattieetosta kohtaan. Kuuluminen lakkolaisten kanssa samaan keskusjärjestöön nähtiin lakon jälkeen mahdottomaksi ennen kaikkea siksi, etteivät mielipiteet tasoittuneet lakon jälkeenkään. Sama poliisinvastainen mielipide oli pitkään vallalla. Jäsenistönsä tahtoa kuunnellen poliisiliitto erosi SAK:sta. Samalla molemmat osapuolet kuitenkin halusivat tasoitella mielipideroja. Lakon aikaiset erimielisyydet haluttiin sittenkin painaa unohduksiin tulevaisuutta ajatellen, vastakkainasettelua ei ollut syytä jatkaa loputtomiin.

⁶⁶⁸ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta 21.-24.4.1957, s. 27-30.

⁶⁶⁹ Puoluevaltuuskunnan ptk. 27.4.1956: Cb. MIPAI, KMA; Puoluetmk:n ptk. 26.4.1957: VAY4831; KP:n eduskuntaryhmän toimintakertomus 1956: ko 7. SKA, KA. Mainittakoon, että jo Renvallin "lakkosääntöjen" mukaan valtion oli lakon aikana otava puolueeton, mutta sen tuli kuitenkin valvoa henkilön ja omaisuuden turvallisuutta. Renvall 1901, 37-38.

6.4 Yleislakko – laitton lakko?

6.4.1 SAK syytösten kohteena

SAK:n menettelytavat herättivät keskustelua jo lakon aikana, mutta taistelun päätyttyä yleislakko tuomittiin oikeistossa painostuskeinona laittomaksi. Arvostelun alkutahdit löi oikeusasiamies Kastari tiedonantokeskustelun yhteydessä pitämässään puheessa. Hän tuomitsi SAK:n toimet jyrkästi. Keskusjärjestön vaatimus hintojen painamisesta alas tammikuun tasolle kohdistui suoraan valtiovaltaan. Tämän vuoksi lakko sai alusta asti hyvin voimakkaan poliittisen luonteen, mitä osoitti myös lopputulos: valtion oli osallistuttava miljardeilla palkkojen korotusten kustannuksiin sekä annettava lupaus pitää yllä hintasäännöstelyä ainakin vuoden loppuun. Kastari tuomitsi yleislakon suorasanaisesti perustuslain vastaiseksi, koska se nimenomaisesti kohdistui valtiovaltaan ja oli luonteeltaan poliittinen. Lakollaan SAK oli pyrkinyt asettamaan viranomaisille uhan, jonka edessä heidän oletettiin taipuvan. Poliittiset painostuslakot rikkoivat myös valtiojärjestystä. Valtiovallan taivuttamiseksi julistettua lakkoa pidettiin Kastarin mukaan muuallakin maailmassa laittomana. Suomessa etujärjestön painoarvo oli kasvanut kohtuuttomaksi. Käydyn lakon seurauksena valtiovallan asema heikkeni ja se joutui etujärjestöjen ohjailtavaksi. Kastari niin ikään pahoitteli, että lakko oli aloitettu ajankohtana, jolloin maassa ei ollut parlamentaarista hallitusta. Tilanteesta ei voinut syyttää ainoastaan SAK:ta vaan kyseessä oli oikeusasiamiehen mielestä jo pidemmän aikaa jatkunut kehitys. Kastari syyttikin hallitusta liian passiivisesta toiminnasta. Syyllisiä voitiin siten hakea monelta suunnalta. Kaiken kaikkiaan Kastari suhtautui erittäin kriittisesti käytyyn lakkoon. Hän tuomitsi myös MTK:n luovutuslakon samoin perustein. Oma syyensä Kastarin lausuntoon oli varmasti myös lakkolaisten ja poliisin yhteenotoilla, vaikkei hän halunnut kiinnittää niihin suurempaa huomiota, koska ne tultiin käsittelemään aikanaan oikeudessa.⁶⁷⁰

Oikeusasiamiehen arvostelu huomioitiin julkisuudessa vain osittain, sillä syyttävä sormi osoitti ainoastaan SAK:n käymään yleislakkoon, MTK:n luovutuslakko jäi ilman suurempaa huomiota. Osaksi tämä johtui siitä, että lyhytensä vuoksi luovutuslakko ei ennättänyt herättää suuria intohimoja ja se jäi muutenkin yleislakon varjoon. Mutta ennen kaikkea vaikenemiseen vaikuttivat yleislakon tuomitsijat; he kun sattuivat löytymään porvaristosta. Vasemmisto yritti kiinnittää huomiota myös luovutuslakkoon, mutta keskustelu vaiettiin nopeasti pois päiväjärjestyksestä. Sen sijaan yleislakon laillisuutta pohdittiin viimeistä pilkkua myöden. Ennen kaikkea tähän vaikutti se röyhkeys, jolla SAK:n katsottiin lakon aikana esiintyneen.

Innokkaimpana syyttäjänä hääri kokoomus. Se vaati, että lakon aikaiset mellakat oli selvitettävä perinpohjaisesti. Samalla oli selvitettävä, mikä lakossa oli laillista ja mikä laitonta. Suurinta ihmetystä kokoomuksessa herätti SAK:n ylimielisyys yhteiskuntaa kohtaan. Ennen lakkoa ammattiyhdistysliikettä oli jo

⁶⁷⁰ Valtioneuvoston tiedonanto yleislakosta 22.3.1956: VP 1956. Pöytäkirjat I.

jonkin aikaa pidetty melko luotettavana kumppanina työmarkkinoilla, mutta lakko muutti kaiken. Nyt sen katsottiin tavoittelevan sille kuulumatonta valtaa. Kokoomuksen pää-äänenkannattajan, *Nykypäivän*, mielestä ainoa syy käytyyn lakkoon oli kesällä 1956 järjestettävä SAK:n edustajiston kokous, jossa lakon avulla voitiin parantaa sosialidemokraattien asemaa. *Aamulehti* pani vieläkin paremmaksi – sen mukaan lakko “suorastaan kärysi vallankumoukselle”.⁶⁷¹ Kokoomuslehtien kommentoissa oli havaittavissa selvää takaisinmaksu-
lialaa. Lehtien jälleen alettua ilmestyä oli lakon aikaiset mellakat saatava nopeasti julkiseen sanaan käsiteltäväksi. Kokoomus oli selvästi katkera SAK:n lakon aikaisesta menettelystä. Tarkoituksena oli antaa mahdollisimman näkyvä ja kuuluva tuomio keskusjärjestön toiminnalle. Juuri tähän viittaavat muun muassa lausunnot vallankumouksesta.

Myös muut porvarilliset puolueet yhtyivät kokoomuksen esittämään kritiikkiin, joskin ne korostivat omaa linjaansa. Maalaisliiton kritiikki oli hillittyä johtuen ilmeisesti osaksi siitä, että puolue oli lakon aikana ollut hallituksessa, muttei ollut juurikaan vastustanut sosialidemokraattien toimia. Sen sijaan kansanpuolue halusi tehdä selvän pesäeron kokoomukseen. Vaikka itse pääasiasta oltiin yhtä mieltä, kokoomuksen kritiikki nähtiin osaltaan “työnantajien hengen läpitunkemana”, mistä kansanpuolue halusi sanoutua irti. Puolueen äänenkannattaja *Suomalainen* ihmettelikin, miksi kokoomus ennen lakkoa ajoi Fagerholmia presidentiksi, jos tätä lakon aikana haukuttiin vähintäänkin selkärangattomaksi. Tämä kertoi kokoomuksen linjattomuudesta ja puoluepoliittisesta sokeudesta. Taakse jäänyt yleislakko tapahtumiseen antoi kaikille miettimistä myös sen suhteen, mitä olisi merkinnyt, jos vasemmistososialisti olisi valittu presidentiksi.⁶⁷² Kansanpuolue syytti kokoomuksen kritiikkiä siten tietynlaisesta populismista ja tiettyjen tarkoituserien ajamisesta. Porvaripuolueiden kannat lakosta olivat kuitenkin hyvin selvät. SAK oli menetellyt lakossa väärin ja rikkonut lakeja. Se oli vastoin porvarillisia arvoja. Oman mielenkiintoista sanailulle kuitenkin toi puolueiden keskinäinen erimielisyys. Keskustapuolueet halusivat omien sanojensa mukaan toimia vain omalla asiallaan, ja etenkin kan-

⁶⁷¹ Nykypäivä n. 2-3/1956, “SAK”, “Vanhentunut mörssäri”; Nykypäivä n. 4/1956, “Demokratian tulee puolustaa itseään – kansamme sai varoituksen”, “Varovaisuutta – herrat lakkopomot”; AL 23.3.1956, “Yhteiskunnan kouristuskohtaus”; AL 24.3.1956, “Millä oikeudella?”; Lehtien arvioita lakon laillisuudesta esim. Hbl 24.3.1956, “Ordningens maktens bekymmer”; Hbl 3.4.1956, “Generalstrejken och samhället”; Kauppa-lehti 23.3.1956, “Lakot ja lait”, “Hallitus ei pystynyt takaamaan perustuslain turvaa kansalaisille”; Kristillinen Työkansa 29.3.1956, “Nyt on yhteisen rakentamisen aika”; Kuvaposti n. 10-14/1956, “Yleislakko ja demokratia”; Käsityö ja teollisuus 2/1956, “Yleislakko eri näkökulmista”; Maataloustyönantaja n. 2/1956, “Yleislakon jälkeen”; UA 26.3.1956, “Harhapoluilla”; US 24.3.1956, “Vaarallinen ja vanhentunut ase”; PS 23.3.1956, “Seikkailun jälkeen”; Pellervo n. 6/1956, “Eino Haikala: Yhteiskuntamme peukaloruuveissa”; PS 25.3.1956, “Tien ohesta”; Lehtien käsityksistä yleislakosta ja oikeusjärjestyksestä sekä käsityksistä ay-liikkeen suhtautumisesta demokratiaan lue myös Mattila 1977, 14-41. Helsingin Sanomat pysytteli keskustelusta melkein täysin sivussa.

⁶⁷² *Suomalainen* n. 3/1956, “Käsitykset muuttuvat nopeasti”; TS 27.3.1956, “Luottamus”; Ks. Maalaisliiton lehtien käsityksistä esim. Maakansa 23.3.1956, “Lakkonäytelmä”, “Yleislakon laittomuudet tuomittava ehdottomasti”; Lue Maalaisliiton kohdistuksesta arvostelusta US 24.3.1956, “Vaarallinen ja vanhentunut ase”.

sanpuolue syytti kokoomusta muiden tarkoitusperien ajamisesta. Vaikka lakon tuomitsemisesta oltiin yhtä mieltä, se ei saanut tapahtua muiden etujen vuoksi.

Vasemmalla esitetty kritiikki myönnettiin järjestyshäiriöiden osalta oikeaksi, mutta samalla vaadittiin, että oikeisto pysyisi yhtä innokkaana laillisuuden esitaistelijana kuin lapualaisvuosina. Siten myöskään luovutuslakon lainrikkooja ei saanut suojella.⁶⁷³ Kommunistilehdissä oikeistoa syytettiin vieläkin rajummin.⁶⁷⁴ Mielipiteiden vaihtoa lakosta ja laillisuudesta käytiin lehtien palstoilla miltei pari viikkoa lakon jälkeen. Mihinkään lopulliseen ”tulokseen” ei päädytty, vaan keskustelu hiipui sitä mukaa, kun osapuolet olivat saaneet lausua kaiken haluamansa.

Lehtien jälkeen arvostelua jatkoivat maan oikeusoppineet. Erityisesti he tukivat oikeiston esittämiä väitteitä. Professori Kaarlo Kaira katsoi eturyhmien tosiasiallisen vallan väärinkäytön, etenkin jos ne suhtautuivat piittaamattomasti valtiovaltaan ja uhmasivat järjestysvaltaa, horjuttavan kansanvaltaista yhteiskuntajärjestystä. Yleislakko ja sitä edeltäneet poliittiset ratkaisut olivat kouluesimerkkejä etujärjestöjen valta-aseman väärinkäytöstä, siitä miten sitä ei ollut demokraattisessa yhteiskunnassa käytettävä. Se, että maidon hintaa korotettiin heti tilaisuuden tullen, ja että siihen vastattiin yleislakolla, olivat räikeän yksipuolisia toimenpiteitä, jotka järkyttivät eturyhmien välistä luottamusta ja jäyivät demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen perusteita.⁶⁷⁵ Lakitieteen tohtori Tauno Suontausta oli Kairan kanssa samaa mieltä: maan hallitusmuoto vahvisti kansanvaltaisuuden, johon menneinä vuosikymmeninä oli aina voitu turvata. Hallitusmuodon vahvuus oli juuri siinä, että se toisaalta oli säilyttänyt ja toteuttanut kansalaisten omaehtoisen valtiollisen toiminnan ja ikivanhan vapauden, toisaalta osoittautunut tehokkaaksi ja kestäväksi valtiovallan käytön muodoksi. Etujärjestöt Suontausta näki vaaraksi valtiosäännölle silloin, kun ne alkoivat ottaa itselleen valtiovallalle kuuluvia tehtäviä, kuten käydyn lakon aikana.⁶⁷⁶

Eduskunnan oikeusasiamies Paavo Kastari palasi aiheeseen Valtiotieteellisen Yhdistyksen kokouksessa 30.5.1956. täydentäen tiedonantokeskustelussa antamaansa lausuntoa.⁶⁷⁷ Vasemmistosta osakseen saamasta kritiikistä huoli-

⁶⁷³ Esim. SSd 26.3.1956, ”Laillisuudesta”; SSd 27.3.1956, ”Porvarillisella taholla ei mitään arvostelua maataloustuottajien luovutuslakon johdosta”; SSd 28.3.1956, ”Porvarillinen mielipide ja väkivaltaisuus”; Lue myös TV 23.3.1956, ”Taistelusta rauhan työhön”; TV 27.3.1956, ”Luovutuslakon lakia ja järjestystä”; TkS 24.3.1956, ”Lakia lue-taan”.

⁶⁷⁴ TkS 28.3.1956, ”Porvariston kiukunpurkaukset”; Vrt. US 24.3.1956, ”Vaarallinen ja vanhentunut ase”.

⁶⁷⁵ Lakimies ja yhteiskunta n. 2/1956, ”Valtiosääntö ja etujärjestöt”.

⁶⁷⁶ Lakimies ja yhteiskunta n. 2/1956, ”Valtiosääntö ja etujärjestöt”.

Suontausta toimi oikeusministerinä 1940-luvun lopulla. Hän oli sosialidemokraatti ja lähellä puolueen tannerilaisia.

⁶⁷⁷ Kastarin mielestä vielä 1900-luvun alussa yleislakko oli mahtipontinen sana, jonka avulla suuri osa sosialistisista aatevirtauksista ”kuvitteli pääsevänsä uuden ihanneyhteiskunnan keväisille laitumille”. Italiassa, Espanjassa ja Ranskassa ei yleislakolla ollut ollut kovinkaan suurta merkitystä, vaikka kautta koko Länsi-Euroopan oikeus yleislakkoon hyväksyttiin. Latinalaisten maiden ulkopuolella yleislakolla sen sijaan oli ollut merkitystä kansanvallan läpimurautumisessa tai sitä uhkaavien vaarojen torjumisessa, kuten esimerkiksi Englannissa ja Belgiassa. Kastari 1957, 51-54; Ks. myös Kivimäki 1927, 68.

matta hän yhä piti yleislakkoa selvästi sekä perustuslain hengen että kirjaimen vastaisena. Se oli ennen kaikkea vastoin lain tärkeintä pykälää, "valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta" (HM 2§). Lakkoasetta, jonka oikeusjärjestys tunnusti lailliseksi työtaistelumuodoksi, väärinkäytettiin tällöin sille vieraaseen tarkoitukseen. Jokaiselle lakolle luonteenomainen taipumus totaalisuuteen oli erityisesti yleislakon yhteydessä omansa johtamaan ristiriitoihin ja häiriöihin, jotka kävivät sietämättömiksi. Ammatillisen keskusjärjestön julistama yleislakko johti lakon totaalisuuden periaatteen vuoksi siihen, että kaikkien pyörien piti pysähtyä ja koko yhteiskuntakoneisto joutui lakon johdon valvontaan. Tämä johti nopeasti lakon ulkopuolisiin, viranomaisiin ja jopa maan hallitukseen kohdistuneeseen pakotukseen sekä väkivaltaisuuksiin. Sinänsä lakon julistaminen perustuslain vastaiseksi ei Kastarin mielestä suuria merkinnyt, sillä rikoslaki ei tuntenut niin sanottua parlamentaarista pakottamista. Kun vielä työehtosopimuslaki rajoitti korvauksen sanotun lain vastaisen lakon aiheuttamasta vahingosta hyvityssakkoon, oli epävarmaa, voitiinko keskusjärjestöä tuomita perustuslain vastaisen yleislakonkaan vuoksi edes varsinaiseen vahingonkorvaukseen. Kastari totesi kannanotolla olevan merkitystä sikäli, että se mahdollisesti saisi ammattiyhdistysliikkeen pohtimaan omaa asemaansa yhteiskunnallisena vaikuttajana.⁶⁷⁸

Tilaisuuden muut puhujat olivat Kastarin kanssa eri mieltä. SAK:n pääsihteeri Olavi Lindblomin mielestä keskusjärjestö oli toiminut lakossaan lakien mukaisesti. Myös yleisen valtio-opin professori Jan-Magnus Jansson sekä poliittisen historian dosentti Juhani Paasivirta suhtautuivat varauksellisesti Kastarin esittämiin väitteisiin: yleislakkoa lakkona ei suoralta kädeltä voinut tuomita laittomaksi vaan oli huomioitava myös lakon aikainen tilanne. Tosin heistäkin lakon aikana saattoi esiintyä laitonta painostusta. Sen sijaan SAK:n työvaliokunta leimasi Kastarin säätytalolla pitämän puheen "propagandasarjaan, jota SAK:ta vastaan kevään aikana oli harjoitettu."⁶⁷⁹

Mikä sitten sai lainoppineet tuomitsemaan lakon laittomaksi? Kyse oli monilta niistä henkisistä eroista, jotka lainoppineiden ja ammattiyhdistysliikkeen välillä vallitsi. Useimmat lakimiehet olivat ajatusmaailmaltaan porvarillisia, joten heidän käsityksissään sekä lait että valtiiovallan asema olivat loukkaamattomia. Lakia lukeneina he kunnioittivat sen kirjainta ja henkeä eikä sen räikeää loukkaamista voitu sallia. Käytetty retoriikka oli poikkeuksellinen vahvaa. Yleislakko tuomittiin perustuslain vastaiseksi. Syytös oli kova. Tämä tarkoitti toisin sanoen sitä, että SAK oli laittomuuden kannattaja, koska se oli voi-

⁶⁷⁸ Kastari 1957, 57-68. Lue myös Lakimies ja yhteiskunta n. 2/1956, "Valtiosääntö ja etujärjestöt"; Kastari näki kriisin johtuneen osaksi myös kommunismin vaikutuksesta Suomessa, sillä täällä aatteella oli huomattavasti merkittävämpi asema muihin Pohjoismaihin verrattuna. Kommunismin toimintatapoja Kastari piti suomalaiselle yhteiskunnalle poikkeuksetta vieraina.; Vrt. Meriläinen 1979, 18-19; Vuorio 1956a, 148-151; Vuorio 1956b, 38-39 sekä SAK Työnjuhla 1956, "Onko työväestöllä lakko-oikeus"; Lue myös Kuuskoski 1956, 320-323 sekä Maalaisliiton keskushallituksen tvlk:n ptk. 18.7.1956, liitteineen: Cd. MIPAI, KMA.

⁶⁷⁹ Tvlk:n ptk. 30.5.1956. SAKA, AyA; Hbl 1.6.1956, "Generalstrejk 'normalt' vapen vid arbetskonflikt"; Uusi Suomi ehdotti SAK:n asettamista "eräänlaisen kunniatuomioistuimen eteen ja syytetty toimikoon itse tuomarinaan." US 5.6.1956, "SAK ja perustuslaki".

makkaasti ajanut yleislakkoa ja antanut sen tapahtumien luisua laittomuuden puolelle. Kyse ei kuitenkaan ollut siitä, että SAK:oa olisi pidetty yleisesti yhteiskuntajärjestystä ja valtiovallan asemaa tietoisesti horjuttavana järjestönä, vaan siitä, että se oli käyttänyt röyhkeästi saamaansa tilaisuutta hyväkseen. Yhtä hyvin valtiovaltaa olisi voitu moittia siitä, että se antoi passiivisuudellaan etujärjestöille mahdollisuuden painostaa itseään. Lähtökohtana kuitenkin oli, ettei valtiovallan auktoriteetin loukkaamista hyväksytty. Porvaripuolueet ja monet lakimiehet vaativat valtiovaltaa kaventamaan etujärjestöjen vaikutusvaltaa. SAK:sta luotiin tietoista kuvaa lakien ja järjestyksen vastustajana, joka ajoi vain omaa etuaan yhteiskunnan perusarvoista piittaamatta. Yhteiskunnan perusarvot määriteltiin tietenkin oman maailmankuvan ja moraalien perusteella. Tämä erohan on havaittavissa verrattaessa esimerkiksi Kastarin lausuntoja Janssonin mielipiteisiin. Ne edustivat huomattavasti liberaalimpaa suhtautumista etujärjestöjen asemaan ja vallankäyttöön. Osa annetusta kritiikistä johtui SAK:n vahvasta asemasta ja vaikutusvallasta. Se oli saanut suuret väkijoukot taakseen, mutta ei ottanut vastuuta niiden teoista. Joukot kuitenkin toimivat osin siinä uskossa, että SAK saattoi antaa pitkälle meneviä määräyksiä lakon aikana ja tottelivat siksi näitä kehotuksia. Juuri vastuuttomuus oli eräs kritiikin keskeisimmistä teeseistä. SAK piti saada ymmärtämään, ettei yhteiskuntaa voinut pelkääntään painostaa omien etujen taakse. Suuret keskusjärjestöt eivät voineet toimia vain jäsentensä etujen ajajina. Taloudellisen vallan käyttäjinä niiden vastuun tuli olla samanlainen kuin valtiolla.

Lakon ei katsottu asettaneen ainoastaan etujärjestöjen vallankäyttöä arveluttavaan asemaan, vaan loukanneen monilta osin myös kansalaisoikeuksia. Mikäli mahdollista, tätä pidettiin vielä edellistäkin vakavampana ongelmana. Kastari moitti kansalaisoikeuksien loukkaamista, sillä kansalaisvapauksiin puuttumiselle perustuslaki asetti säätäjillekin tiukemmat rajat kuin muualla maailmassa. Kaiken lisäksi maassa arvostettiin erityisesti perustuslain arvoa ja merkitystä tukevaa perinnettä, jonka juuret olivat jo sortokausissa, eli ajassa jolloin kansa todellisen suurlakon avulla nosti maahan poljetun perustuslain ja kansalaisten vapaudet kunniaan.⁶⁸⁰

Myös rikosoikeuden professori Bruno A. Salmiala tuomitsi kansalaisoikeuksien loukkaamisen. Lakon julistaneella järjestöllä tai siihen liittyneillä ihmisillä ei ollut minkäänlaista laillista oikeutta uhkauksin tai väkivalloin estää järjestöön kuulumatonta suorittamasta työtä, jota lakko koski. Lakon aloittava julistamismääräys voi luoda sitovia kieltoja ja velvoitteita ainoastaan lakon julista-

⁶⁸⁰ Kastari 1957, 70-71.

Historiallisilla tekijöillä, lujalla kiinnittymisellä maan omiin perustuslakeihin sortokausien aikana, voitiin selittää se, että perustuslait nauttivat Suomessa epätavallisen suurta kunnioitusta. Niinpä niitä ei ilman erityisen painavia syitä muuteta. Nousiainen 1967, 181.

Lakon jälkeen myös presidentti Kekkonen luonnehti sitä suureksi onnettomuudeksi. Taloudellisia menetyksiä suurempana hän piti demokratian ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen loukkaamista. Kekkonen purki mieltään kirjeessään lähetystösihteeri Jussi Mäkiselle: "Mitä demokratiaa tämä on, että SAK alkaa määrätä järjestyksenpidosta...". Kekkonen kirje Mäkiselle 20.3.1956: ko 1/104. UKA, TPA; Suomi 1992, 18. Kekkonen oli itsekin juristi ja lisäksi Kastarin hyvä ystävä.

neen järjestön omalle jäsenistölle ja sillekin vain rajoitetusti. Valtiovallan oli Salmialan mielestä ehdottomasti turvattava kansalaisoikeudet kaikissa tilanteissa, olosuhteista riippumatta.⁶⁸¹ Porvarillisen maailmankatsomuksen omaaville lakimiehille yksilön vapauden kunnioittaminen oli ensiarvoisen keskeistä. Vain vapaat yksilöt saattoivat vaikuttaa yhteiskuntaan rakentavasti, toisten hallittavina tai pakotettuina tämä ei ollut mahdollista. Yksilön vapauden tunnustaminen oli demokratian keskeisimpiä lähtökohtia, periaatteessa sen täytyi säilyä loukkaamattomana. Jos tästä lipsuttiin, jouduttiin antamaan periksi myös demokraattisuudesta. Tuomitsemalla etujärjestöt yksilön vapauden loukkaajiksi, ne tuomittiin samalla demokratian vastustajiksi. Tässä suhteessa kritiikki kohdistui erityisesti SAK:oon, joka oli monissa tapauksissa suorastaan kehottanut lakkolaisia estämään muita tekemästä työtä ja julistanut itse työn sinänsä lakoon. Tätä pidettiin oikealla demokratian vastaisena. SAK:oa kohtaan esitetyt syytökset olivat siten erittäin kovia. Myös SDP:n puoluesihteerin Leskinen yhtyi kevään kuluessa esitettyihin syytöksiin.

SAK kiisti esitetyt väitteet. Julkilausumassaan se totesi, että pyrkimys käyttää yleislakkotaistelua poliittisesti ”jopa korkeimpien lainvalvojien taholla on vain osoitus siitä, että porvarillinen ajattelu käyttää häikäilemättömästi näitäkin asemia hyväkseen työväestön oikeuksien polkemiseksi.”⁶⁸² SAK ei siis suostunut tunnustamaan menelleensä väärin lakon aikana. Osapuolten kannat olivat keskenään ristiriidassa.

Syytösten jatkuessa SAK katsoi parhaimmaksi palata asiaan kesäheinäkuun vaihteen edustajakokouksessa. Pidetyissä puheissa keskusjärjestön johdon todettiin saaneen lakosta palkakseen kasvavan luottamuksen ja kannatuksen. Laittomuuskampanja leimattiin pääomapiirien ajohdiksi. Sekä työtai-

⁶⁸¹ Salmiala toimi IKL:n puheenjohtajana 1930-luvulla. Salmiala 1956, 144-149; Ks. myös Huuska 1962b, 100-103; Kuuskoski 1956, 317 sekä Kivimäki 1927, 74-78; Ks. Suomen Hallitusmuoto AK n:o 94/1919; HM 6§:n tulkinnasta Erich 1924, 252-253; Lue myös Linkomies 1956, 1-2; Hallitusmuodon loukkaukset katsottiin yleensä vakaviksi, koska juuri hallitusmuoto loi pohjan valtion toiminnalle. Nousiainen 1967, 176-177.

⁶⁸² TvIk:n ptk. 26.3.1956. SAKA, AyA; SSd 27.3.1956, ”SAK:n jäsenistölle! Maamme palkansaajille”.

SDP:n puoluesihteerin Väinö Leskinen moitti SAK:oa laittomuuksista Kevättervehdys-lehdessä kovin sanoin. Kritiikki oli suurelta osin seurausta puolueen jakautumisesta yhä selvemmin kahteen leiriin lakon jälkeen, joskin kommentit olivat linjassa Leskinen lakon aikaisten lausuntojen kanssa. Leskinen 1956, 4-5; Seuraavana vuonna lakon arvostelijoihin liittyi SAK:sta erotettu pääsihteerin Olavi Lindblom. Hän syytti SAK:n lakon aikaista johtoa valtiopetoksesta, ja väitti keskusjärjestöllä olleen tarkoituksena ottaa hallitusvalta lakon aikana itselleen. Oikeuskansleri suoritti asian tiimoilta, SAK:n vaatimuksesta, tutkimuksen, muttei väite antanut aihetta toimenpiteisiin. Lindblom 1957, 17; IS 8.2.1958, ”’Iltatähti’ sammui - Oikeuskanslerin päätös”; Nikkilä 1967, 219-220; Lue Lindblomin syytöksistä SAK:n johtoa kohtaan myös Lehtinen 2002, 295; Jo riittää n. 4/1957; Ks. myös Kosonen 1967, 59.

Lindblomin mukaan SAK:n johto meni jopa pidemmälle kuin kommunistit uskalsivat toivoa; vielä hetken kestätyään lakko olisi avannut tien kommunistiseen diktatuuriin. Vihtori Rantanen totesi SDP:n puoluetuomistoon kerätyn lakon aikana mielialakatsauksia ympäri maata. SAK:n keskustuomisto ja ammattiliitot huolehtivat, että tieto tuli ja meni oikeita väyliä. Rantasesta ei missään vaiheessa ollut vaarana, että lakko olisi alkanut kuljettaa SAK:n johtoa ja kommunistit lakkoo. Ero Lindblomin ja Rantasen mielipiteissä johtui suurelta osin miesten ajautumisesta eri leireihin lakon jälkeen. Peltoniemi 1990, 67-69.

telun että yleislakon oikeutus nähtiin SAK:ssa kiistattomana; oikeus perustui länsimaiseen oikeuskäsitykseen. Siksi maan korkeimpien oikeusoppineiden antamalla lausunnoilla haluttiin ainoastaan luoda tilaisuus laajan kuulustelu- ja syytekompanjan toteuttamiselle. Tätä SAK:ssa pidettiin kyseenalaisena ja arveluttavana, koska se ei milloinkaan ollut tukenut laittomia toimenpiteitä tai epäjärjestystä. Yhteiskuntaa ei voitu rakentaa oikeudellisesti tulkinnanvaraisiin käsityksiin perustuvien kosto- ja rankaisutoimenpiteiden varaan. Tilanteen vakavuus ja kansallisen yksimielisyyden vaatimukset tuli tajuta eri yhteiskunta- ja kansalaispiireissä oikein. Silloisissa taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa olosuhteissa oli kohtalokasta, mikäli yleislakon jälkeen vahvistuneilla taantumuksellisilla ja poliittisilla pyrkimyksillä ammattiyhdistysliike pakotettiin puolustustaisteluun. SAK:ssa jo pelkästään ”yleisen edun” katsottiin vaativan ammattiyhdistysliikkeen voimien jakamatonta käyttöä rakentavaan työhön yhteiskunnan hyväksi.⁶⁸³

Mielenkiintoisia ovatkin keskusjärjestön mielipiteet lakon poliittisesta hyväksikäytöstä. Olihan se itse mitä suurimmassa määrin ”syyllistynyt” samaan tekoon lakon aikana. Ja juuri siitä syystä keskustelua yleislakon asemasta käytiin. SAK ei kuitenkaan pitänyt lakon politisoitumista ja sen seurauksena syntyneitä vallansiirtymää pahana asiana, niin kauan kuin sen avulla voitiin päästä asetettuihin päämääriin. Edellä mainittu osoittaa, että osapuolet katsoivat tilannetta kovin erilaisista lähtökohdista. Samalla keskusjärjestön lausunnot osoittavat, että osapuolet keskustelivat toistensa ”ohi”.

SAK:ssa oli kuitenkin tajuttu kritiikin periaatteelliset lähtökohdat. Keskusjärjestö mainitsi useaan otteeseen kyseessä olevan ”porvarillisen ajattelun” yrityksen sortaa työväestöä. Vastapuolen peruslähtökohdat oli tulkittu siltä osin oikein, että se tukeutui omaan maailmankatsomukseensa. Kritiikin sisältö käsitettiin omista lähtökohdista. Vasemmiston aatemaailmalle oli ominaista tukeutuminen kollektiiviin sekä luokka-ajattelu, joka perustui porvarillisen ja vasemmistolaisen maailmankatsomuksen väliseen taisteluun. Porvareita oli jo ideologisista syistä vastustettava. Sama päti tietysti myös toisin päin. Oli selvää, että vastustajan esittämä kritiikki koettiin tällöin omia perusarvoja loukkaavaksi. Kyse ei ollut siitä, millaisella retoriikalla keskustelua käytiin, vaan siitä ketkä sitä kävivät. Ja koska mentaliteetit olivat keskenään hyvin ristiriitaiset, ei ammattiyhdistysliikkeessä voitu käsittää, että sitä syytettiin lakien ja järjestyksen rikkomisesta. Niinpä esitetty kritiikki tulkittiin ammattiyhdistysliikkeessä ja äärivasemmistossa haluksi poistaa työläisten lakko-oikeus, siis yhtä omaa keskeistä arvoa loukkaavaksi.

Ei liene liian rohkeaa väittää, että esitetty tulkinta oli tietoisesti väärä. Esimerkiksi SAK:n johtajat olivat useaan otteeseen maininneet keskusjärjestön kunnioittavan lakia ja järjestystä. Kaiken lisäksi sosialidemokraatit ja SAK olivat jo 1950-luvun Suomessa asettuneet puolustamaan yhteiskuntarauhaa. Se mer-

⁶⁸³ Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 90; Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n seitsemännestä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1956, s. 53-63, 234-235; Lue Palkkatyöläisen vastine oikeiston kritiikille Ptl 20.4.1956, ”Porvarilehtien eräistä väitteistä” sekä Ptl 27.4.1956, ”Paras vastaus”.

kitsi valtiovallan aseman tunnustamista ja lakien kunnioittamista. SAK:ssa siis tiedettiin, mitä porvariston esittämällä kritiikillä todellisuudessa tarkoitettiin. Lakon aikaisia laittomuuksia ei käynyt kieltäminen ja niistä keskusteleminen olisi merkinnyt sen tosiasian tunnustamista, ettei SAK ollut toiminut lakossa kaikilta osin lakien ja asetusten mukaisesti. Siksi väitteet käännettiin käsittämään työläisten lakko-oikeutta, eikä syytöksiin yleislakon laittomuudesta oikeastaan koskaan vastattu. Keskustelu käännettiin kritiikiksi omia perusarvoja kohtaan. Siten keskustelua voitiin käydä periaatteelliselta pohjalta, mikä tarjosi vasemmistolle tasavertaiset mahdollisuudet osallistua mielipiteiden vaihtoon. Voitiinhan keskustelua käydä omalla retoriikalla omista lähtökohdista.⁶⁸⁴

Lähestulkoon ainoaksi vastaukseksi lakon laittomuudesta esitettyyn kritiikkiin jäi puheenjohtaja Antikaisen toteamus, ettei yleislakkoa sellaisenaan voinut tuomita tai asettaa eri karsinaan kuin työlakkoa yleensä; se oli vain ammattiyhdistysliikkeen viho viimeinen taistelukeino, eikä sitä siksi voinut, esitetyistä väitteistä huolimatta, julistaa anarkistiseksi. SAK:oa ei voinut edes syyttää voimassa olleiden työehtosopimusten rikkomisesta, sillä oli kohtuutonta vaatia etujärjestöä seisomaan toimettona, kun sen jäsenistön elinoloja huononnettiin.⁶⁸⁵ Tämäkin vastaus meni osittain kritiikistä ohi, eihän lakkoa ollut periaatteessa tuomittu laittomaksi sinänsä, vaan lähinnä sen käyttäminen valtiovaltaa ja yhteiskuntaan vastaan suunnattuna painostustoimena.

Kyse kritiikissä ei ollutkaan lakko-oikeuden kiistämisestä. Yleinen lakko-oikeus oli tunnustettu työväestölle jo 1900-luvun ensimmäisinä vuosina, joten sen katsottiin kuuluvan kansalaisten oikeuksiin yhtenä kokoontumisvapauden muotona.⁶⁸⁶ Edes 1920–1930-luvun kiihkeimpien lakkotaistelujen aikana lakko-oikeutta sinänsä ei haluttu kieltää, ainoastaan estää lakkojen käyttäminen poliittisiin tarkoituksiin. Yleislakon jälkeen lakko-oikeutta puolustivat niin STK kuin kokoomuskin. Kokoomuksessa lakko-oikeuden katsottiin olevan osa modernia yhteiskuntaa. Kritiikin keskeinen sisältö oli alun perinkin ollut se, että etujärjestöjen vallan kasvu muun yhteiskunnan ja valtiovallan kustannuksella oli saata-va aisoihin. Muuten yleislakon aikainen tilanne toistuisi. Yhteiskunnan kaikilta vaikuttajilta vaadittiin sitoutumista samoihin sääntöihin. Kenellekään ei tullut myöntää asiaan kuulumattomia oikeuksia, eikä kenenkään oikeuksia saanut vastaavasti loukata. Lakeja oli kaikkien noudatettava.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Lakon aikainen SAK:n selvä vallantavoittelu oli sikäläkin mielenkiintoista, että esimerkiksi Leino-lakkojen ja Kemmin tapahtumien yhteydessä keskusjärjestö hyvin selvänaisesti ilmoitti, ettei sitä saanut käyttää sille kuulumattomien poliittisten tarkoituserien ajamiseen. Esim. Beyer-Thoma 1990, 286-289; Upton 1970, 223-226; Savola 1969, 139.

⁶⁸⁵ KK:n ptk. 2.-3.6.1956: mf51. SKPA, Ka; Kertomus Suomen Metallityöväen Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 11-12; SAK Työnjuhla 1956, "Onko työväestöllä lakko-oikeus".

⁶⁸⁶ Markkula 1989, 70; Kivimäki 1927, 46; Renvall 1901, 22-23, 26.

⁶⁸⁷ Liittovaltuuston ptk. 20.-21.10.1956: Cba. KNLA, PTA; Suomalainen konservatismi 1958, 10-12, 75,79-80; Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma 1957, 1-3, 11-12; Smolander 2000, 126-127; Lue myös Lakit. tri, dosentti Jorma Vuorion muistio Työntekijän lakko-oikeudesta, (pvmtn): ko 2, Muistiot. Lakko1956/SAKA, AyA; T.M. Kivimäki on Vuorion kanssa samaa mieltä lakkovapaudesta. Kivimäki 1927, 51-52; Ks. myös Karikoski 1956, 255-256, 257-258; Ks. AL 6.4.1956, "Järjestöjen oikeudet"; TS

Työehtosopimusten rikkomista lakolla pidettiin STK:ssa laittomana. Työnantajien kannan oli vahvistanut professori T.M. Kivimäki ennen lakkoa laatimassaan asiantuntijalausunnossa.⁶⁸⁸ Kivimäen lausunto esitettiin kuitenkin helmikuussa 1956 vaiheessa, jossa yleislakkouhka oli jo annettu ja aloituspäivä lyöty lukkoon. Työnantajapuolella työehtosopimusten loukkaamista pidettiin erityisen pahana, sillä maan työmarkkinapolitiikka rakentui 1950-luvulla pitkälti työehtosopimus- ja työriitojen sovittelulain varaan. Juuri työehtosopimuksilla sovittiin osapuolten väliset palkkaus- sekä muut perusteet ja sen vuoksi niitä pidettiin ehdottoman loukkaamattomina.⁶⁸⁹ SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen asettui tämänkin suhteen vastustavalle kannalle mainitessaan VII edustajakokouksessa, että yleislakko oli jonkinlainen työlainsäädännön ulkopuolelle jäävä erillisilmiö, jota tavalliset työmarkkinanormit eivät sitoneet.⁶⁹⁰ SAK:ssa ei siis suostuttu antamaan periksi yhdessäkään kohdassa. Ja miksi olisi annettu, jos ei omasta mielestä ollut tehty väärin? Osapuolet kävivät keskustelua täysin erilaisista lähtökohdista ja erilaisin argumentein.

Eräässä ammattiyhdistysliikkeen tulkinnassa lakon laillisuuden arvostelu johtui lähinnä siitä, että maan lainsäädäntö oli pahasti jäljessä yhteiskunnassa vallitsevasta todellisuudesta. Muun muassa Kiljavan ammattiyhdistysopiston opettajana ja SAK:n historiankirjoittajana toiminut Veikko Veilahti totesi, ettei kukaan voinut kiistää ammattiyhdistysliikkeen päämäärien demokraattista luonnetta eikä niiden yhdenmukaisuutta hyvinvointivaltion toteuttamisen kanssa. Sen sijaan demokratia oli ymmärrettävä muuttuvana, asteittain kehittyvänä järjestelmänä. Samalla kun jokainen demokratian tulevaisuuteen luottava kansalainen toivoi, että ajan yhteiskunnalliset muutokset omaksuivat kansan-

1.4.1956, "Työmarkkinajärjestöt"; Uusi Kuvalehti n. 14/1956, "Yhdeksäntoista vuorokautta jääräpäiden itsetutkiskelua"; Markkula 1989, 47.

⁶⁸⁸ Kivimäen mukaan ammattiliitto, joka yhtyi SAK:n julistamaan yleislakkoon, vaikka alan työehtosopimus oli voimassa, teki itsensä syylliseksi työehtosopimuslain kahdeksannen pykälän säätämään työrauhavelvoitteen rikkomiseen. Mikäli työehtosopimus oli solmittu keskusjärjestöjen suostumuksella, myös se oli saman säädöksen alainen ja voitiin haluttaessa työtuomioistuimessa velvoittaa miljoonan silloisen markan sakkoon. Vuoden 1954 yleislakkouhkauksen aikana varatuomari J.N. Lehtinen ilmoitti kannakseen, ettei SAK:oa voitu haastaa työtuomioistuimeen vastamaan yleislakosta, koska keskusjärjestö ei ollut osallisena työehtosopimuksissa. Yleislakolla uhkaamiseen ei myöskään sisältynyt työehtosopimuslain (n. 436/1946) kahdeksanteen pykälään nojaavan työrauhavelvoitteen rikkomista. Mikäli yleislakko olisi toteutunut, vastuu olisi langennut keskusliitolle, joten ammattiliittoja ei käynyt syyttämisen työtuomioistuimessa SAK:n julistaman lakon aiheuttaman työrauhan rikkomisen vuoksi. Nikkilä 1967, 19-20; Ks. myös Kivimäki 1927, 51-52; SAK:n tulkinta oli vuoden 1950 yleislakkouhkauksista lähtien ollut sama kuin Lehtisellä.

⁶⁸⁹ Waris 1973, 66-67; STK:n juristi Eero Mattlar totesi, ettei mikään lakkokäskeytetyt rikkomaan voimassa olleita työehtosopimuksia, tulipa komento sitten miten korkealta tahansa. SAK Työnjuhla 1956, "Onko työväestöllä lakko-oikeus"; Ks. myös AK n:o 436/1946.

⁶⁹⁰ Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n seitsemänneistä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1956, s. 58; Antikaisen lausunnoista esim. Uusi Kuvalehti n. 14/1956, "Yhdeksäntoista vuorokautta jääräpäiden itsetutkiskelua"; STK:n arvioista lakosta lue Liittokok. ptk. n. 67, 24.5.1956. STKA, TT. Myöhemmin STK:n pääsihteeri Wilhelm Sjöberg huomautti SAK:n kannan korpilakkoiluun riippuvan kulloisestakin tilanteesta. Vielä 1940-luvun lopulla kanta oli sopimuksenvastaisia lakkoja vastaan, yleislakon jälkeen kanta tietyssä määrin edellytti mainitunlaisia lakkoja. Sjöberg 1958, 371.

valtaiset muodot ja että tarpeen vaatimat uudistukset suoritettiin kansanvaltaisia menettelytapoja noudattaen, oli muistettava, että demokratian oli kyettävä mukautumaan suurten muutosten ja alempien kansankerrosten valtiollis-yhteiskunnalliseen tietoisuuteen heräämisen aiheuttamiin vaatimuksiin. Kansanvaltainen järjestelmä ei ollut milloinkaan ”valmis”. Se oli aina liikkeessä ja aina muuttuvaa todellisuutta.⁶⁹¹

Veilahden vaatimus oli huomion arvoinen, sillä ammattiyhdistysliikkeen asemaa ollut määritely perustuslaissa. Maan perustuslakeja laadittaessa ammattiyhdistysliikkeellä ei ollut niin merkittävää asemaa, että se olisi ollut taatava erillisellä lainkohdalla – eihän perustuslaki maininnut poliittisia puolueita. Lisäksi maassa vallitsi tuolloin muutenkin poliittisesti varsin epävakaa tilanne.⁶⁹² Veilahden lausuntoa vesitti kuitenkin se tosiasia, ettei varsinaisten lainkohtien puuttumista nähty ongelmana kuin vasta sitten, kun ammattiyhdistysliike oli syytösten kohteena. Lakkoon saakka puutteelliset lait olivat olleet pelkästään hyvä asia; oli ollut mahdollista käyttää huomattavasti laajempia toimenpiteitä kuin lait todellisuudessa olisivat sallineet.⁶⁹³ Veilahden lausunto on kuitenkin sikäli mielenkiintoinen, että siinä pohdittiin keskusjärjestön osakseen saamaa kritiikkiä juuri siitä näkökulmasta, mistä kritiikki oli tarkoitettukin mietittäväksi. Veilahti tavallaan tunnusti, että oikeiston esittämä laillisuuskritiikki oli aiheellinen, lakeja oli rikottu, mutta se oli johtunut ainoastaan siitä, että lait eivät vastanneet silloisen yhteiskunnan vaatimuksia. Samalla lausunto ikään kuin leimasi lakkoa kritisoinneet ajastaan jälkeenjääneiksi, jotka eivät lopultakaan olleet tajunneet tilanteen todellista luonnetta.

Johtopäätöksenä ammattiyhdistysliikkeen lausunnoista voi todeta, että SAK:n tarkoitus oli saada mahdollisimman suuri hyöty irti kulloinkin käydyistä lakoista. Neljäkymmenluvun lopulla se kävi parhaiten tuomitsemalla kommunistien korpilakkoilu, yleislakon jälkeen ”tuomitsemalla” lakkoa kohtaan suunnattu kritiikki työläisvihamielisyydeksi. Työlainsäädännön normit eivät lakon jälkeen enää soveltuneet SAK:n mielestä silloiseen yhteiskuntaan. Riidattomat työehtosopimuslain rikkomiset johdateltiin SAK:ssa koskemaan lakon demokraattisuutta ja lakko-oikeutta yleensä. Keskusjärjestö jäi tulkinnoissaan miltei yksin, sillä sosialidemokraattien hajaannuksen edetessä vuoden 1956 loppua kohti myös puolueesta alkoi kuulua kriittisiä äänenpainoja yleislakkoa kohtaan.⁶⁹⁴

SAK:n toimia arvosteltaessa on kuitenkin syytä muistaa, että kyse oli etujärjestön harjoittamasta politiikasta. Siksi oli aivan luonnollista, että tilanteisiin ja lakkoihin suhtauduttiin eri aikoina eri tavoin – se oli etujärjestötoimintaa. Vaikka SAK:n voitiin selvästi todeta harjoittaneen poliittista painostusta, sitä ei voitu asettaa vastuulliseksi tehdyistä päätöksistä, koska se ei muodollisesti ollut

⁶⁹¹ Veilahti 1956, 7, 9; Veilahden näkemyksestä lakon suhteen lue myös Kiuru 1998, 71-73; Lue myös Kauniskangas 1956, 45; Sosialidemokraateista vrt. esim. Lahti 1956, 24-27.

⁶⁹² Markkula 1989, 44; Sipponen 1982, 577-578.

⁶⁹³ Periaatteessa etujärjestöjen asema oli tunnustettu yhdistyslain nojalla, joskin ilman valtaoikeuksia. AK n:o 1/1919 sekä AK n:o 380/1934.

⁶⁹⁴ Nikkilä 1967, 227.

päätöksiä tehnyt. Hallitusneuvos Reino Kuuskoski totesi etujärjestöjen johtajien ajavan useimmiten omaa etuaan, joka ei välttämättä ollut jäsenistön tahto. Sotilaallista järjestystä muistuttavan järjestökurin toteuttaminen yhdellä kertaa koko maassa taivutti valtiovallankin yleislakon aikana johtajien tahdon edessä. Järjestöjen oman vallan kasvu vailla vastuuta oli ollut tilanteeseen johtavana syynä. Kuuskoski vaatikin etujärjestöt sidottavaksi elimellisesti valtioorganismiin, jotta niille vallan lisäksi olisi voitu säilyttää myös vastuuta.⁶⁹⁵

Kuuskosken mainitsemaa ”johtajien etua” oli ollut havaittavissa lakon aikana ja sen jälkeen useammankin kerran. Paikallisissa osastoissa ja lakkotoimikunnissa katsottiin SAK:n lakon aikana antamat kehotukset usein liioitteleviksi ja jopa vaarallisiksi. Vastuuta ohjeista penättiin lakon jälkeen. Metalliliiton liittovaltuuston kokouksessa pari päivää ennen SAK:n VII edustajakokousta Oulun piirin edustaja Kalle Lappalainen totesi, että keskuslakkotoimikunnan tuli muodostua pätevistä asiantuntijoista ja että se antoi, tai ainakin, vahvasti kaikki ohjeet. Yleislakon keskuslakkotoimikuntaa Lappalainen piti tältä osin heikkona, sillä se oli ollut asioista huonosti perillä ja antanut epätarkkoja käskyjä ja ohjeita. Kokouksessa liiton puheenjohtaja Valdemar Liljeströmkin myönsi, että lakon aikana lakkorajoja haluttiin jatkuvasti laajentaa, jolloin jouduttiin selviin vaikeuksiin. Tästä oli bensasota osoituksena. Se oli laajennettu alueelle, jossa ei asiallisesti järjestäytyneitä työntekijöitä juurikaan ollut: ”Kyllä sen lakonkin eräänä edellytyksenä on myös se, että täytyy sentään järjestäytyneitäkin miehiä olla jonkin verran joukossa, ennen kuin puljua voidaan hoitaa.”⁶⁹⁶

On syytä huomata, että arvostelijat eivät olleet niin sanotusti rivilakkolaisia vaan asioita jossakin määrin sisäpiiristä seuranneita henkilöitä. Erityisen mielenkiintoinen on Liljestömin lausunto, olihan hän lakon aikana eräs sitkeimmistä ammattiyhdistysliikkeen edustajista, jotka väittivät lakon sujuvan täysin lain kirjaimen mukaan ja syytti mellakoinnista poliisia. Vaatipa hän ajoittain vielä tiukempiakin otteita. Lakon aikainen kanta oli tietenkin selvä: lakon johdolle oltiin lojaaleja, kritiikkiä voitiin esittää taistelun jälkeen.

⁶⁹⁵ Kuuskoski 1956, 318-327; Nousiainen 1967, 121, 153-154; Puolueista verrattuna etujärjestöihin lue sama 54-55.

Suomen valtiosääntö ei tuntenut eturyhmien osallistumista julkisen vallan elimille kuuluvaan taloudelliseen päätöksentekoon eikä sitä myöskään edellyttänyt. Kastari tuomitsi painostuspolitiikan valtiojärjestyksen perusteita horjuttavana sekä valtiosäännön kanssa ristiriitaisena. Koska valtiosääntö kuitenkin mukautui yhteiskunnan muutoksiin jopa vastoin perustuslain kirjainta, halusi Kastari tähdentää, että suurten etujärjestöjen tuli kyllin selvästi tajuta asemansa ei vain jäsentensä etujen ajajana, vaan myös yhteiskunta- ja valtiokoneiston osina. Siksi painostusryhmien johtajille lankesi samanlainen vastuu kuin valtiomiehille. Kastari 1960, 272; Etujärjestöjen asemasta ja vastuusta lue myös Sipponen 1958, 77-79. Sipponen mukaan uskollisuus järjestöä kohtaan on omiaan aiheuttamaan vakaviakin vastakkainasetteluja valtion kanssa.

⁶⁹⁶ Liittovaltuuston kok. pikakirjoitusptk. 25.6.1956: Cb6/Cb34. SMLA, TA; Ks. myös Pöytäkirja Suomen Työläisliiton kahdeksannesta sääntömääräisestä edustajakokouksesta kesäkuun 28.-30. päivinä 1959, s. 36-41.

Niin ikään lakkoa Turussa läheltä seurannut Mauno Koivisto moitti kovin sanoin SAK:n johdon antamia sekavia ja liian pitkälle meneviä ohjeita. Koivisto kirjoitti nimimerkillä Puumies. Koivisto 1997, 26-27; Lyytinen 1995, 86; Koivisto 1957, 16-18; Lue työläisten suhtautumisesta SAK:oon myös Seppänen 1958, 69, 76-79.

6.4.2 Lain Suoja ry

Laillisuuskeskustelu muuttui oikeistossa myös konkreettisiksi teoiksi. Seinäjoen ja Porin kokousten mielipiteet toimivat lähtölaukauksena lakon jälkeen perustetulle Lain Suoja -yhdistykselle. Ensimmäinen yhdistyksen perustamiseen lopulta johtaneista kokouksista järjestettiin lakon viimeisenä päivänä Tampereen Suomalaisella Klubilla. Tuolloin kokoukseen ei monien sattumien summana osallistunut kuin parikymmentä ihmistä. Uusi yritys suoritettiin maaliskuun lopulla, jolloin valittiin kolmimiehinen toimikunta kehittämään ideaa yleisvaltakunnallisen, julkisen ja riippumattoman järjestön luomisesta lainkuuliaisten kansalaisten elämän turvaamiseksi. Toimikunta kutsui uuden kokouksen koolle pääsiäisen jälkeen 3.4., jolloin paikalla oli aktiiveja lähinnä Satakunnasta ja Hämeestä. Käydyssä keskustelussa painotettiin erityisesti, että järjestön tuli olla aseeton, sillä aseelliset yhdistykset kiellettiin yhdistyslaissa. Aseelliset yhdistykset kielsi myös allekirjoitettu rauhansopimus. Järjestöstä ei myöskään saanut tulla lakonmurtajajärjestöä; siitä tuli muodostua valtiovallalle tuki, joka pyydetäessä antoi apua. Tässä vaiheessa toiminnan hahmottelu keskittyi samoille henkilöille, jotka jo lakon aikana Seinäjoella ja Porissa vaativat lakien noudattamista. Lopullinen Lain Suojan perustava kokous pidettiin Tampereella Hospiz Emmauksessa 27.5.56, jolloin paikalla oli kaikkiaan 54 edustajaa ympäri maata. Yhdistyksen laintuntijajäsenenä oli STK:n sosiaaliosaston osastopäällikkö, varatuomari Tapani Virkkunen ja sen hallituksen puheenjohtajaksi valittiin lehtori Väinö Teivaala Ylöjärveltä. Pari kuukautta lakon jälkeen ”maakuntien miesten” unelmasta oli tullut totta – laillisuuden vartijaksi vihkiytynyt järjestö oli syntynyt.⁶⁹⁷

Yhdistyksen tarkoituksena oli muun muassa sovinnollisen hengen luominen eri kansalaispiirien ja eturyhmien välille sekä hallitusmuodossa taattujen kansalaisoikeuksien kunnioittamisen lujittaminen ja syventäminen. Tarkoituksiensa saavuttamiseksi se harjoitti tiedotustoimintaa esimerkiksi radion ja julkaisujen avulla. Jäsenten avulla pyrittiin luomaan tiedotusverkosto, joka säännöllisen tiedotustoiminnan estyessä levitti ”oikeita tietoja” tapahtumien kuluksa. Lisäksi yhdistys ylläpiti yhteyttä kansalaisiin, jotka halusivat toimia sen tarkoitusten toteuttamiseksi. Yhdistys oli poliittisesti puolueeton.⁶⁹⁸

Vasemmisto tuomitsi perustetun järjestön lapuanliikkeen ja suojeluskunnan jatkajana. Sitä pidettiin lähinnä lakonmurtajajärjestönä ja siksi sitä verrattiin muun muassa Vientirauhaan, ”Pihkalan kaarteihin”.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Lain Suoja ry:n perustamisesta ja eri osapuolten suhtautumisesta sen toimintaan ja itse järjestöön tarkemmin Nikkilä 1967, 198-208; Ks. myös SDP:n T-osaston raportti 17.5.1956, 'Työnturva' järjestön puuhut: Hab18. SDPA, TÄ.

⁶⁹⁸ Nikkilä 1967, 191.

⁶⁹⁹ Vasemmiston mielipiteistä esim. K-ST 23.3.1956, "Työväenliike maan ratkaisevaksi valtatekijäksi!".

Vientirauha ja "Pihkalan kaartit" oli suunnattu lähinnä lakkojen murtamiseen maan satamissa ja tarkoituksena oli kumota nimenomaisesti poliittisiksi tunnistetut lakot, ei palkkalakkoja. Vientirauhan johtaja Martti Pihkala painotti itse, että järjestö perustettiin helmikuussa 1920 "vapaussodan perinnön vaalijaksi". Pihkala halusi toimia järjestönsä avulla kommunismia ja sosialisointia vastaan. Hänen mielestään ammattijärjestöllä ei ollut oikeutta estää tekemästä töitä lakonkaan aikana. Palkatuille oli ni-

Yhdistyksen perustaminen aiheutti eri puolilla maata vastalause- ja lakkoja, erityisesti Turussa. Työpaikoilla katsottiin, että yhdistyksen toiminta kohdistui työväestön järjestötoimintaa ja sen oikeuksia vastaan. Oletukseen antoi aihetta muun muassa se, että johtoon oli valittu entisiä IKL:n miehiä, kuten kansanedustajia. Vasemmistossa yhdistyksen perustaminen leimattiin erityisesti kokoomuksen puuhailuksi.⁷⁰⁰ Suurempaa kannatusta yhdistys ei saanut missään puolueessa, joskin oikeistossa sen toimintaperiaatteelle katsottiin olevan selvä tilaus ja sen toimintaan suhtauduttiin lähinnä ymmärtävästi. Maalaisliitto asetui selvästi vastustamaan yhdistyksen toimintaa.⁷⁰¹

Yhdistys ei ollutkaan minkään poliittisen puolueen perustama, vaan sen takana oli mitä todennäköisimmin Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö. SYT oli osallistunut ilmeisesti myös jo lakon aikana Satakunnassa järjestettyjen kokousten valmisteluihin. Monet mainittuihin kokouksiin osallistuneet henkilöt ottivat myöhemmin osaa Lain Suojan toimintaan.⁷⁰² Lain Suoja on siten nähtävissä osaltaan yhtenä lenkinä heti sodan jälkeen alkaneessa kommunistien vastaisessa toiminnassa. Kommunistien liikehdintä lakon aikana oli vilkasta ja sen mahdollisesti mukanaan tuoma poliittisen vallan kasvu haluttiin porvarillisissa piireissä lakon jälkeen estää.

6.4.3 Laillisuuskeskustelun opetukset?

Mielipiteidenvaihto lakon laillisuudesta jakoi keskustelijat kahteen leiriin. Maan vanhemmat oikeusoppineet kantoivat huolta hallitusvallan luisumisesta ammattiyhdistysliikkeelle, nuorempi polvi ei nähnyt tilannetta kovin ongelmallisena. Erityisen ponnekkaasti lakkoo arvosteli eduskunnan oikeusasiamies Paavo Kastari. Lausunnoillaan hän asettui vastustamaan myös maan hallituksen esittämää kantaa. Pääministeri Fagerholm arvosteli Kastaria jo eduskunnassa tiedonantokeskustelun yhteydessä. Yleislakko leimautui maan vanhempien oikeusoppineiden silmissä lainvastaiseksi. Tämä johtui osaltaan siitä, että he saattoivat verrata sitä omien kokemustensa kautta aiemmin käytyihin yleislakkoihin. Perustuslaki oli heille pyhä, sitä ei saanut rikkoa. Rintamaan yhtyi myös maan poliittinen oikeisto. Sen huoli etujärjestöjen asemasta johtui lähinnä siitä,

menomaisesti korostettava, että heidät oli palkattu lakkolaisten tilalle tekemään näiden töitä, jotta toiminta voisi jatkua. Rintala-Manninen 1993, 42-43, 47-48, 68-72; Tikka 1987, 97; Mansner 1981, 300-314; Koivisto 1956, 31-39.

⁷⁰⁰ Turun piirin muistio n. 5/56, 31.5.1956: ko Mta. SUPOA; Kuopion piirin muistio kesäkuulta 1956, 30.6.1956: ko Mta. SUPOA; Leskinen 1956, 4-5.

⁷⁰¹ SDP:n T-osaston raportti 17.5.1956, 'Työnturva' järjestön puuhut: Hab18. SDPA, TA; KSML 11.6.1956, "Laillisen menon valvonta maassa kuuluu yksinomaan valtiovallalle"; US 15.6.1956, "Opetusministeri Mikkelissä"; Lehtien suhtautumisesta Lain Suojaan lue Mattila 1977, 27-28, 35-36.

Järjestön konkreettisesta toiminnasta, sen enempää kuin sen jäsenistäkään, ei ole kovin tarkkoja tietoja, sillä sen arkistoa ei löydy keskusarkistoista. Joka tapauksessa se oli enemmän tai vähemmän voimissaan ilmeisesti aina 1970-luvun taitteeseen saakka. Parhaimman kuvauksen järjestöstä on antanut Pertti Nikkilä pro gradu -tutkielmassaan.

⁷⁰² SYT-aktiiveista Lain Suojassa olivat mukana muun muassa Tapani Virkkunen sekä Rurik Pihkala. Vesikansa 1996, 49-53; SYT:ssä mukana olleista henkilöistä tarkemmin sama 56-59.

että lakon myötä ammattiyhdistysliikkeen katsottiin saaneen parlamentaarisesti hallitsematonta valtaa. Valta oli siirtynyt vasemmalle. Tämä oli ollut oikeiston kauhukuva jo kauan. Vallansiirtyminen ei ollut ainoastaan SAK:n ”ahneutta”, vaan johtui suurelta osin maan hallituksen passiivisesta suhtautumisesta sattuneisiin järjestyshäiriöihin.

Käynnissä olleisiin oikeudenkäynteihin oikeusoppineet eivät kiinnittäneet huomiota. Ilmeisesti he eivät halunneet antaa lausuntoja niin kauan kuin prosessi oli kesken. Toisaalta, monet Kastarin ohella lakkoa arvostelleet lainoppi-neet omasivat suhteita poliittiseen oikeistoon tai olivat lähellä sosialidemokraat-tien ”tannerilaista” siipeä. Tällä oli varmasti oma vaikutuksensa esitettyyn kri-tiikkiin. Kannattaa myös huomioida, että Kastari oli aikanaan ollut Kekkonen apuna lakkauttamassa IKL:ttä, joten hän ei suvainnut yleensäkään mahdollises-ti perustuslakeja kohtaan suunnattuja loukkauksia. Myös presidentti Kekkonen juristina suhtautui käytyyn lakkoon kriittisesti. Hän ei kuitenkaan presidenttinä oikeastaan voinut lausua ajatuksiaan julki, mutta ilmoitti ne yksityisissä kirjeis-sään. Toisaalta presidentti oli jo lakon aikana omaksunut lähinnä sivustakatso-jan roolin. Kekkonen ja Kastari olivat keskenään hyviä ystäviä.⁷⁰³

Keskeisin tekijä annettuun kritiikkiin löytynee kuitenkin kritisoijien omaksumasta maailmankatsomuksesta. Porvarillisen maailmankatsomuksen omanneina he pitivät lakien noudattamista, yksilön vapauden turvaa ja valtio-vallan asemaa loukkaamattomina. Niitä kohtaan tehdyt painostusyritykset ja loukkaukset katsottiin omista lähtökohdista demokratian perusarvojen vastai-siksi. Sitä porvarillis-juristisessa ajatusmaailmassa ei sallittu. Samalla SAK:n ja etujärjestöjen yleensä tulkittiin painostusmenetelmillään asettuvan valtiota vas-taan. Se ei voinut olla kenenkään etu. SAK:sta luotiin kuvaa lakiarikkovana ja yhteiskuntarauhaa venyttävänä etujärjestönä, joka ajoi vain omia etujaan. Vas-emmisto torjui esitetyt syytökset katsoen niiden loukkaavan omia perusarvoja. Käydyssä keskustelussa keskeisenä tekijänä olivatkin osapuolten suuret henki-set erot. Vastustajaa lähestyttiin omista lähtökohdista. Luotiin viholliskuvaa ”toisesta”, joka asettui omien perusarvojen ulkopuolelle ja murskaamaan vas-tustajansa. Retoriikallaan osapuolet painostivat toisiaan. Tältä osin toiseuden luomisessa oli osaltaan kyse vallankäytöstä. Julkinen mielipide toimi lopulta tuomarina.

Oikeistoa kauhistuttikin erityisesti se, että SAK oli lakossa ajautunut käyt-tämään kommunistien menetelmiä, so. uhannut yhteiskuntarauhaa. Aina 1940-luvun lopulta lähtien oikeistossa oli opittu luottamaan keskusjärjestöön lailli-suuden kannattajana ja kommunistien toiminnan vastustajana. Kun lakon aika-na tätä luottamusta rikottiin, se koettiin erittäin suurena loukkauksena itseä, sekä omia perusarvoja kohtaan. Kritiikin voimakkuus ja vahvat sanamuodot olivat osaltaan seurausta juuri tästä. Luottamus keskusjärjestöön oli mennyt; se osoittautui joksikin toiseksi kuin oli luultu. Lakon jälkeen SAK voitiin laskea jälleen vihollisleiriin. Keskustelua käytiin eräänlaisella metatasolla. Tarkoitus ei

⁷⁰³ Mukana oli myös Reino Kuuskoski. IKL:n lakkauttamisesta esim. Suomi 1986, 92-121; Kekkonen ja Kastarin ystävydestä esim. Hokkanen 2002, 362; Suomi 1986, 469.

ollut tuomita ainoastaan lakkoa vaan myös vastustaja. Se tuli osoittaa yhteiskunnan normien rikkojaksi.

Olivatpa kritisoijien motiivit sitten mitkä tahansa, käyty keskustelu oli monessa suhteessa hyödyllinen. Viimeistään nyt tajuttiin etujärjestöjen asemaan kiinnittää riittävää huomiota. Koska etujärjestöt olivat parlamentaarisen, periaatteessa myös laillisen, valvonnan ulkopuolella, ei niiden vallan kasvamista katsottu suojele silmin, olihan niiden saama valta pois parlamentaarisilta elimiltä. Poliittisen hurskastelun ja moralisoinnin lisäksi kritiikki ilmensi myös huolta vallan luisumisesta pois virallisilta valtioelimiltä.⁷⁰⁴ Sitä pidettiin laillisuuden kriisinä. Kritiikkiä SAK sai myös omista joukoista. Heti lakon jälkeen sosialidemokraatit pyrkivät yhtenä miehenä puolustelemaan lakon laillisuutta, mutta vuoden loppua kohden kriittiset äänenpainot lisääntyivät. Osaksi tämä johtui alkaneesta hajaannuksesta, mutta myös siitä, että kiivaimman taistelun laannuttua lakkoa pystyttiin arvioimaan neutraalimmin kuin keväällä.

Lakko muutti suuresti etujärjestöjen painostusmenetelmiä. Vielä ennen yleislakkoa tavallisia painostusmuotoja olivat lähinnä kirjeiden lähettäminen sekä julkilausumat.⁷⁰⁵ Yleislakko oli loppuvaiheessaan myös selkeästi valtiota kohtaan suunnattu poliittinen toimenpide. Kadulla liikehtineiden joukkojen into tarttui myös keskusjärjestön johtajiin ja tilanne riistäytyi käsistä. Massiiviset joukkoesiintymiset loivat käsityksen vallan siirtymisestä Hakaniemeen; korostettiinhan useissa puheissa ammattiyhdistysliikkeen nousseen maan johtavaksi valtatekijäksi. Lausuntoja ei tule tulkita kirjaimellisesti, mutta ne kielivät kiivaasta taisteluinnostasta ja lakon aikana lausuttuina ne olivat omiaan lisäämään vastakkainasettelua. Tarkoituksena ei ollut riistää virallista hallitusvaltaa, mutta koska maassa ei lakon alkaessa ollut parlamentaarista hallitusta, valta odotti ottajaansa. SAK käytti tilaisuuden hyväkseen. Uusi hallitus toimi passiivisesti, mikä osaltaan vahvisti keskusjärjestön käsitystä omasta asemastaan. Niinpä se joko erehtyi tai kävi tietoisesti taistoon virkavaltaa vastaan. Siten keskusjärjestö suorastaan tarjosi vastustajille tilaisuuden tuomita lakko ja sen mellakat laittomiksi. Selitykseksi ei kelvannut lakon aikana syntynyt poikkeuksellinen olotila – sen aiheuttaja oli keskusjärjestö itse. Se ei kuitenkaan ollut yksin vastuussa aiheutuneesta ”laillisuusinflaatiosta”, joka oli pitkällisen kehityksen seurausta. Talouselämän suuri valtiojohtoisuus oli ollut omiaan aiheuttamaan konflikteja

⁷⁰⁴ Roland Barthesin mukaan lakko rikkoo pikemminkin ”luonnollista” kuin maallista oikeusjärjestystä vastaan ja käy porvarillisen yhteiskunnan filosofisten perusteiden eli terveeksi järjeksi kutsutun moraalien ja logiikan sekoituksen kimppuun. Porvaristo vastustaa lakkoa, joka on sille itselleen kiusallinen, ja osoittaa samalla yhteiskunnallisten funktioiden yhteenkuuluvuuden, mikä on myös yksi lakon tavoitteista. Barthes 1994, 123-125.

⁷⁰⁵ Eryityisesti SAK ja MTK käyttivät sotien jälkeen huomattavan yksipuolisia painostuskeinoja. Tarkemmin esim. Huuska 1968, 77-100, 114-115; Huuska 1962b, 103-106; Ks. myös SAK:n harjoittamasta painostuspolitiikasta puolueisiin, eduskuntaan ja hallitukseen, sekä sen käyttämistä painostuskeinoista Huuska 1962a sekä 1962b; Painostuspolitiikasta yleensä Huuska 1965; Ks. myös Krusius-Ahrenberg 1957, 93-129; Etujärjestöjen suhtautumisesta työtaisteluihin Borg 1980a, 28-42.

SAK:n harjoittama painostuspolitiikka sotien jälkeen oli ratkaisevasti järjestön johdossa olleiden henkilöiden poliittisten mielipiteiden mukaista politiikkaa. Näin he ratkaisevasti vaikuttivat lakkojen syntymiseen. Lähtenmäki 1967, 71-72.

valtiovallan ja eri etujärjestöjen kesken. Silti lakko myös osoitti ammattiyhdistysliikkeen tietoisesti pyrkivän poliittiseen valtaan.⁷⁰⁶

SAK:lle mielipiteenvaihto opetti, ettei sitä enää pidetty etujärjestöjen yksinvaltaisena johtajana. Käyty lakko johdatti harjoittamaan toisenlaista sopimuspolitiikkaa; 1960-luvun alusta lähtien ”muotiin” tulivat erilaiset etujärjestöjen keskenään solmimat runkosopimukset. Tämä oli yksi vaihe kohti tulopoliittisia kokonaisratkaisuja.⁷⁰⁷

Yleislakon jälkeen SAK joutui tilille myös aiemmista yleislakkouhkauksistaan. Olihan lakko osoittanut monelta osin todeksi oikeistossa pohdiskeltuja kauhukuvia ammattiyhdistysliikkeen käyttämisestä painostusmenetelmistä. SAK oli ottanut useissa talouspolitiikan kysymyksissä 1950-luvun alussa valtiota keskeisemmän vaikuttajan aseman, esimerkiksi vuoden 1950 yleislakkouhkausten yhteydessä. Sodanjälkeisen säännöstelytalouden seurauksena valta oli yhä enemmän liukunut valtiolta etujärjestöille ja valtion auktoriteetti kaventunut huomattavasti. Yleislakon myötä tämä tie oli kuljettu loppuun. Lakko toi muutoksen SAK:n toimintaan. Sosialidemokraattien hajaannuksen myötä se alkoi hallitukseen osallistumalla entistä enemmän kiinnostua lakisääteisestä sosiaalipolitiikasta palkkapolitiikan jäädessä sivuun.⁷⁰⁸ Kyse ei siltäkään osin ollut hetkellisestä ilmiöstä vaan jo pitkään jatkuneesta kehityksestä. SAK:n johtavaa asemaa sodanjälkeisessä talouspolitiikassa ei tule korostaa kuitenkaan liikaa. Niin ikään MTK käytti lähestulkoon samanlaista painostuspolitiikkaa ja ajoi tahtonsa usein läpi kuten SAK:kin. Etujärjestöjen välinen kilpailu vaikutusvallasta vaikutti siten lakon aikana esille nousseisiin tapahtumiin, joskin MTK:n luovutuslakon aikana harjoittamat laittomuudet jäivät huomiotta. Kovista syytteistä huolimatta SAK:n toiminta sai lopulta ainoastaan moraalisen, joskin voimakkaan sellaisen, tuomion.

Etujärjestöjen aseman määrittelemättömyys oli myös yhtenä tekijänä vaikuttamassa puutteellisen sovittelujärjestelmän kehittämiseen, joskaan lakimuu-
tosta etujärjestöjen asemaan ei yrityksistä huolimatta saatu välittömästi aikaan. Yleislakko sai myös STK:n miettimään järjestönsä tilaa. Se uusi sääntönsä liittokokouksissaan syksyllä 1956. Uusituissa säännöissä keskusjärjestön valtaa keskitettiin entisestään. STK näki työmarkkinapolitiikassa tärkeimmäksi tehtäväkseen työrauhan ylläpitämisen sekä tuotannon jatkuvuuden ja häiriöttömyyden. Lakon seurauksena voimistunut ammattiyhdistysliikkeen hajoaminen vahvisti työnantajien asemaa työmarkkinapolitiikassa.⁷⁰⁹ Hetkellisestä voimistumisesta huolimatta SAK:oa ei voi laskea lakon voittajiin. Vuosi 1956 oli keskusjärjestölle kaiken kaikkiaan melko huono, sillä sen vaikutus esimerkiksi lakon jälkeisessä

⁷⁰⁶ Kajatsalo 1956, 2.

Yksittäisissä STK:lle lähetyissä kirjeissä keskusliittoa syytettiin lakon aikaisista mel-lakoista, koska se ei ollut riittävän ponnekkaasti ilmoittanut lakkolaisille mitä lakon aikana sai tehdä, ja mitkä olivat heidän oikeutensa. Lakon jälkeen STK laatikin työ-väelle suunnatun kirjasen lakkolaisten oikeuksista. Esim. johtaja Mauno Ulvaksen kirje 27.3.1956; STK:n kirje johtaja Ulvakselle 14.4.1956: mappi 6133/ko 103: F1. STKA, Elka; Puhemiehistön kok. ptk 10.4.1956: mf 33. STKA, Elka.

⁷⁰⁷ Kauppinen 1992, 56-57, 61-63.

⁷⁰⁸ Huuska 1962a, 8-32; Huuska 1962b, 85-94, 104, 108.

⁷⁰⁹ Liittokok. ptk:t n. 68-69, 23.11.1956. STKA, TT; Laaksonen 1974, 16, 28, 60.

talouspolitiikassa oli heikko, eikä hajaannus petrannut sen asemaa muutenkaan.

Ristiriitaisesta suhtautumisesta sekä itse lakkoon että SAK:oon kertoi myös Suomen Gallupin tekemä mielipidetutkimus, jossa haastatelluilta kysyttiin lakon hyödyllisyyttä. Muutama kuukausi lakon jälkeen saatu tulos oli mielenkiintoinen, sillä kolme neljästä kyselyyn osallistuneesta koki lakon haitalliseksi. Hyödylliseksi lakon koki vain neljä prosenttia vastanneista. Tuloksen merkittävyyttä korosti sekin, ettei vastaajien puoluetustalla ollut merkitystä.⁷¹⁰

⁷¹⁰ Sosialidemokraateista lakon koki hyödyksi 10 %, ja haitaksi 67 %. Muiden puolueiden vastaavat luvut olivat: SKDL 11 - 55; Maalaisliitto 1 - 85; Kokoomus 1 - 88; Kansanpuolue 0 - 85; RKP 0 - 85. Vuorio 1956a, 150; Lue myös Haatanen 2001, 69; Haataja 1987, 212.

7 LAKON YHTEISKUNNALLISET VAIKUTUKSET

7.1 Lakko oikeusistuimissa

7.1.1 Mellakoitsijat asetetaan syyteeseen

Yleislakon päätössopimuksessa luvattiin luopua kaikista lakkoon liittyvistä rangaistus- ja syytetoimenpiteistä sekä muista vaatimuksista, jotka koskivat työehtosopimuksia tai yksityisen palkansaajan työsuhdetta.⁷¹¹

Osapuolet kunnioittivat sopimusta, sillä STK:kin pidättäytyi nostamasta kanteita työehtosopimusrikkomuksista, vaikka se lakon aikana oli niin uhannut tehdä. Keskusjärjestöjen sopimuksesta huolimatta poliisi käynnisti laajat kuulustelut sattuneiden järjestyshäiriöiden vuoksi. Lakkolaisissa tämä herätti närkästystä. Mieliä hämmensi myös puheenjohtaja Antikaisen lakon päätyttyä pitämä radiopuhe, jossa hän erityisesti totesi, ettei minkäänlaisiin syyte- tai rangaistuksiin lakon vuoksi ryhdyttäisi.⁷¹² Antikaisen lausunto oli joko huolimaton tai tietoisesti epäselvä, sillä keskusjärjestöjen tekemä sopimus ei alun perinkään koskenut selviä kriminaalitapauksia.

Kuulustelujen päästyä täyteen käyntiin ammattiosastot kääntyivät sekä liittojen että SAK:n puoleen, jotta nämä vetoaisivat viranomaisiin ja hallitukseen kuulustelujen lopettamiseksi. Liitoissa tilanne katsottiin ongelmalliseksi myös siksi, että kuulustelut suoritettiin työpäivinä, jolloin kuulusteltaville aiheutui huomattavia palkanmenetyksiä. SAK yritti taivutella viranomaisia siinä kuitenkin onnistumatta. Sisäasiainministeriö ilmoitti tukevansa poliisia, ja totesi, ettei armahduslakia esitetä. Pian keskusjärjestö totesikin, että jäsenliitot

⁷¹¹ Esim. Teollisuuslehden uutiskatsaus n. 1, 15.3.1956, "Lakkovahdit ja laki". Työehtosopimuslaki velvoitti sopimuksen rikkoneen osapuolen maksamaan korvauksia rikkomuksen kohteeksi joutuneelle osapuolelle. Sopimusrikkomukset oli käsiteltävä pääsääntöisesti työtuomioistuimissa, mikäli osapuolet eivät toisin vaatineet. AK n:o 436/1946 sekä AK n:o 437/1946; Ks. myös Sipilä 1961, 117, 126-128.

⁷¹² Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 52.

saivat itse hoitaa syntyneet oikeudenkäynnit sitä mukaa kun niitä ilmeni.⁷¹³

Kaikki poliittiset puolueet, kommunisteja lukuun ottamatta, vaativat poliisia selvittämään sattuneet järjestyshäiriöt oikeudessa. Kommunistien kanta oli selvä, olihan suurin osa lakon aikana pidätetyistä äärivasemmistolaisia. *Työkan-san Sanomissa* aloitetut kuulustelut ja niistä seuranneet oikeudenkäynnit tuomittiin luokkaoikeudenkäynneiksi:

“...näkyvästi, että tarkoitus on porvarilehtien kautta jo ennen oikeudenkäyntejä ennakolta muokata maaperää mahdollisesti syytteeseen asetettavia työläisiä vastaan ja sillä tavalla pestä poliisijohdon paita puhtaaksi. Suurieleisesti lavastetut ‘kapina’-otsikot on tarkoitettu johtamaan harhaan lehtien lukijoita ja muita ihmisiä, jotka eivät ole selvillä asioiden ja tapahtumien todellisesta provokatoorisesta luonteesta.”⁷¹⁴

Maan oikeistosta luotiin kuvaa työläisten vihollisena. Nyt viholliskuvan muodostaminen oli ulotettu koskemaan myös maan oikeuslaitoksesta sekä syyttäjäviranomaisia. Tarkoituksena oli vaikuttaa ennalta oikeusistuimien päätöksiin ja saada ne syytetyille lakkolaisille myönteisiksi. Muussa tapauksessa kyse oli luokkaoikeudenkäynneistä. Turussa kommunistit suunnittelivat työpaikoilla vastalausekokouksia poliisikuulustelujen lopettamiseksi.⁷¹⁵ SAK pysytteli alkukevään aikana yllättävän passiivisena kuulusteluista huolimatta.

Suomen nahka-, jalkine- ja kumityöväen liittokokouksessa toukokuussa 1956 puhunut SAK:n järjestösihteeri Olavi Järvelä joutui selittelemään SAK:n toimittomuutta liiton jäsenille. Järvelä totesi keskusjärjestön seuraavan porvariston tekemiä hyökkäyksiä työväestöä vastaan ja haluavan nähdä, kuinka pitkälle suomalainen “porvarillinen oikeuslaitos” ja oikeusjärjestys aikoi syytellyissään mennä. Jos tilanne olisi pysäytetty puolitiehen, ei koskaan saataisi tietää, mitä porvarilliset viranomaiset todella aikoivat. Sitten kun syyttömiä alettaisiin viedä tuomioistuimiin oli SAK:n aika toimia. Samalla järjestösihteeri kui-

⁷¹³ Esim. Liittotmk:n ptk. 11.4.1956: Cc19. SMLA, TA; Kuukausikok. ptk. 1.4.1956: Ca6. Sml26A, JyMA; Toimintakertomukset v:lta 1956 ja 1957: Db. Sml26A, JyMA; Kuukausikok. ptk. 28.3.1956: Cb1. RTL 342A, JyMA; Toimintakertomus 1956: Dc. Jpa35A, JyMA; Kertomus Rakennustyöläisten Liitto ry:n os. 26 60-vuotistoiminnasta ajalta 1914-1974, s. 13: Dc. Sml26A, JyMA; Maaherrain kok. ptk. 29.-30.3.1956: Hb3. SMA, KA; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 67; SK 24.3.1956, “Maaherrat toivovat järjestysvallan toimintaedellytysten parantamista”.

Joissakin tapauksissa myös yhtiöt nostivat syytteitä lakossa olleita vastaan. Näin toimi muun muassa Enso-Gutzeit Pohjois-Karjalassa nostaessaan syytteet lakossa olleita Maaseututyöväen Liiton jäseniä vastaan. Liittotmk:n ptk. 27.3.1956: mf 707. SMtLA, TA.

Väitteiden mukaan SAK:n johto yritti painostaa korkeita poliisiviranomaisia luopumaan tutkimuksista ja syytetoimista myös selvissä rikostapauksissa. Poliisi ei kuitenkaan taipunut vaatimuksiin. AL 23.3.1956, “Syytteistä ei luovuta vaikka SAK painostaa”.

⁷¹⁴ Esim. TkS 15.6.1956, “Oikeusilveily lakkolaisia vastaan Paraisten välikäräjillä eilen”; Lainaus: TkS 21.6.1956, “‘Kapina’-syytöksiä tulossa oikeuteen”.

Vasemmiston mielestä luokkaoikeudenkäyntien luonne ilmeni muun muassa siinä, että syytekohtana käytettiin jo tsaarinvallan aikana säädettyä kapinapykälää. Salomaa 1959, 428.

⁷¹⁵ Ilmoitus n. 716-4.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Ilmoitus n. 714-4.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Ilmoitus n. 713-4.4.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA.

tenkin totesi, että lakon aikana oli sattunut joitakin todellisia kriminaalitapauksia, joihin SAK ei halunnut sotkeentua. Näitä tapauksia oli ollut mitättömän vähän, mutta keskusjärjestö ei halunnut turhaan taittaa peistä selvissä tilanteissa. Syytetoimenpiteet Järvelä leimasi oikeiston kostotoimenpiteiksi, sillä lakon aikana oli huomattu, ettei yhtenäiselle työväelle voitu mitään.⁷¹⁶ Järjestösihteerin maininnat kriminaalitapauksista asettuvat mielenkiintoiseen valoon, ottaen huomioon, että hän itse jakoi pitkälle meneviä ohjeita eri puolille maata. Keskusjärjestössä oli nyt siis tunnustettu mellakoissa sattuneet lainrikkomukset. Suhtautuminen oli siten muuttunut lakon aikaiseen verrattuna huomattavasti, tuolloin mitään lainrikkomuksia kiellettiin tapahtuneen. Ilmeisenä syynä ammattiyhdistysliikkeen varovaiseen linjaan oli se, että SAK:n johtomiehistä niin Järvelä kuin Rantanenkin olivat saaneet syytteet yllytyksestä lainrikkomuksiin.

Kesäkuussa myös SKP:n keskuskomitea tuomitsi käynnissä olleet kuulustelut ja oikeudenkäynnit oikeistopropagandaksi ja vaati oikeudenkäyntien lopettamista – huonolla menestyksellä.⁷¹⁷ Seuraavaksi asiaan puututtiin SAK:n VII edustajakokouksen yhteydessä. Puheenjohtaja Antikainen moitti kovin sanoin käynnissä ollutta syytekampanjaa. Hän ihmetteli, että kuulustelun syyksi näytti riittäneen vain lakkoon osallistuminen tai lakkotoimikunnan jäsenyys. Hän myös väitti syytteitä nostetun tapauksissa, joissa ei ollut tapahtunut mitään rikoslain vastaista. Tuomioita oli julistettu myös sellaisin perustein, joille ei löytynyt maan oikeuslaitoksesta ennakkotapauksia. Puheensa lopuksi puheenjohtaja totesi, ettei SAK halunnut puolustella lainrikkomuksia, mutta maan oikeuslaitoksessa edelleen oli piirteitä, joiden voitiin katsoa olevan vaaraksi demokratialle; maan oikeuslaitos ei ollut saavuttanut vielä länsimaisen oikeuskäsityksen edellyttämää kypsyyssastetta. Kokouksen puheenvuoroissa oikeudenkäynnit tuomittiin yleisesti ”pääomapiirien ajojahtina”, mikä tarkoitti työläisten joutumista luokkaoikeuden eteen. Samalla kiinnitettiin huomiota luovutuslakon aikaisiin mellakoihin, jotka olivat jääneet tyystin syyttämättä. Niin ikään edustajakokouksen julkilausumassa syytteitä pidettiin työväestöä kohtaan suunnattuina toimenpiteinä. Edustajakokous velvoitti keskusjärjestön työvaliokunnan vetoamaan valtioneuvostoon käynnissä olleiden kuulustelujen keskeyttämiseksi.⁷¹⁸

SAK:n lähetystö esitti edustajakokouksen terveiset hallitukselle heinäkuun alussa. Keskusjärjestö oli liikkeellä raskaalla kalustolla, sillä lähetystöön oli valittu puheenjohtajat Antikainen ja Rantanen, sihteeri Lindblom, veturimiesten puheenjohtaja Widing sekä puutyöväenliiton sihteeri Erkki Korhonen. Vt. pää-

⁷¹⁶ Järvelän mukaan oli ”parempi, että annamme sian tulla pesästään, ennen kuin lyömme”. Samassa tilaisuudessa puhunut Nokian osaston edustaja Paavo Koivula totesi, että jokaiselle oikeuteen joutuneelle työntekijälle tuomio oli varma, ”koska kokoomuspamput istuvat oikeuspöydän takana”. Pöytäkirja Suomen nahka-, jalkine- ja kumityöväen Liitto ry:n neljännessä sääntömääräisestä liittokokouksesta toukokuussa 1956, s. 41-42.

⁷¹⁷ Keskuskomitean ptk. 2.-3.6.1956: mf51. SKPA, Ka; Ks. myös liittovaltuuston ptk. 28.5.1956. SRLA, RA.

⁷¹⁸ Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n seitsemännessä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1956, s. 58, 234-235; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 90.

ministerinä toiminut ulkoministeri Törngren vakuutteli lähetystölle, ettei hallitus millään tavoin ollut painostanut alempia oikeus- tai poliisiviranomaisia, jotka olivat toimineet täysin normaalisti. Laiminlyöntejä ei ollut havaittavissa.⁷¹⁹ Lähetystön vetoamus ei tuottanut kummempaa tulosta. Oikeudenkäyntien yhä jatkuessa, päätti keskusjärjestö osallistua oikeudenkäyntikulujen maksamiseen. Se ilmoitti maksavansa kaikki ne sakot, jotka aiheutuivat lakkovahtien ohjeiden mukaisesta toiminnasta. Tuomitut joutuivat maksamaan muut sakot itse.⁷²⁰

Keskusjärjestön antamat lausunnot osoittavat, että lakon aikaiset mellakat olivat sille arka paikka. Vaikka SAK:ssa selvästi tunnustettiin, että lainrikkomuksia oli tapahtunut, ”viholliskuvaa” vastustajasta haluttiin yhä pitää yllä. SAK:n kannalta oikeudenkäynnit oli helpointa leimata oikeiston suorittamaksi ajolahdiksi, sillä se antoi kuvan, että keskusjärjestö oli lakkolaisten asialla. On ilmeistä, että SAK:ssa tiedettiin, ettei kuulusteluja saatu päättymään pelkästään räikeillä lausunnoilla – niitä tarvittiin monissa tapauksissa lakkolaisten mielten rauhoittamiseksi. Sanoutuihan keskusjärjestö irti lakon aikaisista mellakoista ja syytti niistä lakkolaisia, vaikka sen omat johtajat olivat monissa tapauksissa yllyttäneet järjestyshäiriöihin. Toisaalta, SAK:lla oli myös haluja saada oikeudenkäynnit pikaisesti pois päiväjärjestyksestä, sillä mitä pidempään ne olivat julkisuudessa, sitä enemmän keskusjärjestön julkisuuskuva ja lakolla saama kunnioitus saivat kolhuja.

Oikeudenkäynneistä lausutuissa kommentteissa oli ilmeisesti kyse tietoisesti valitusta linjasta. Oikeudenistunnot pyrittiin ennakolta asettamaan kyseenalaisiksi. Kyse oli tietoisesta viholliskuvan luomisesta, koska vastustaja ei toiminut odotetulla tavalla; oikeudenkäynntejä ei aiottu lopettaa. Ei oikeastaan jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin antaa niille moraalinen tuomio. On mahdollista, että ne koettiin myös todellisuudessa suurena vääryytenä, mutta toisaalta SAK:n edustajat olivat monessa yhteydessä myöntäneet, että lainrikkomuksia oli tapahtunut. Siksi oikeudenkäyntien kritisoiminen ajolahdiksi kalskahtaa hieman selittelyltä.

7.1.2 Oikeudenkäynnit Jyväskylässä

Jyväskylässä lakko-oikeudenkäynnit alkoivat vain viikko lakon päättymisen jälkeen. Ensimmäisenä oikeuden eteen joutui linja-autoasemalla 19.3. sattuneen mellakan yhteydessä pidätetty Martti Taipale. Hän oli selvästi humaltuneena irvailut komisario Hakalalle, joka pidätti hänet. Pidätys oli osaltaan johtamassa

⁷¹⁹ Tvlk:n ptk. 7.7.1956. SAKA, AyA; SSd 11.7.1956, ”Paisuteltua syytetoimintaa yleislakon jälkiselvittelyssä”.

⁷²⁰ Oikeudenkäyntien jatkuessa SAK:sta tiedusteltiin maksettujen korvausten määrää. Joissakin tapauksissa maksetut sakot olivat nousseet jopa useisiin kymmeneen tuhansiin markkoihin. SAK:n kiertokirje n. 30, 10.7.1956: ko 2, Lähteneet kiertokirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; SAK:n kiertokirje n. 39, 25.10.1956: ko 2, Lähteneet kiertokirjeet. Lakko1956/SAKA, AyA; Liittotmk:n ptk. 14.9. ja 28.11.1956: Cc19. SMLA, TA; Haataja 1987, 212.

Tosin esimerkiksi metalliliitto peri armahdulain hyväksymisen jälkeen kesällä 1957 maksamiaan sakkoja ja oikeudenkäyntiavustuksia takaisin. SML:n kiertokirje n. 12, 2.8.1957: Dc4. SMLA, TA.

hetkeä myöhemmin syntyneisiin mellakoihin. Raastuvanoikeus tuomitsi Taipaleen 10 000 markan sakkoihin.⁷²¹

Liikenteen estämisestä aiheutuneet mellakat tulivat oikeuteen kesällä. Ensimmäisenä käsiteltäväksi tuli linja-autoasemalla lakon viimeisenä päivänä sattunut mellakka. Oikeuden eteen oli saatu kolme syytettyä, joista kaksi, Kalle Kainulainen ja Martti Toivola olivat riistäneet poliisilta pidätetyn Niilo Kiviahon. Syyttäjä vaati kaikille kolmelle syytettyä kapinasta (RL 16:4). Oikeudessa Kiviaho selitti, ettei hänen tarkoituksenaan ollut herjata poliisia, mutta sydänvikaisena hän oli tilanteessa kiihtynyt sen verran, ettei tajunnut mitä oli sanonut. Vapauttamisensa hän katsoi tapahtuneen ilman kenenkään kehotusta. Kainulainen myönsi syytteet osittain oikeiksi, mutta puolusteli tekoaan sillä, että poliisi oli menetellyt tilanteessa väärin. Toivola kielsi kaikki häneen kohdistetut syytteet kaikilta osin. Myös syytettyjen avustaja vaati syytteiden kumoamista tai lieventämistä.⁷²² Jutun käsittelyä lykättiin kuukaudella. SAK:sta avustajaksi hälytetyn Mikko Laaksosen vastaväitteistä huolimatta raastuvanoikeus langetti tuomion kaikille syytetyille. Kapinatuomioista oli luovuttu, mutta Kiviaho ja Toivola tuomittiin virkatoimessa olevan virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta (RL 16:1,1) kuudeksi (6) kuukaudeksi sekä Kainulainen samasta rikoksesta kahdeksaksi (8) kuukaudeksi ehdolliseen vankeuteen.⁷²³

Linja-autoasemalla 18.3. sattuneista mellakoista syyttäjä vaati oikeudessa tuomioita yllytyksestä ja osanotosta meteliin (RL 16:3) Jaakko Oraviidalle sekä Esko Helinille. Oraviita myönsi asettuneensa linja-auton eteen ja siten syytteen osittain oikeaksi. Sen sijaan Helin väitti tungoksessa joutuneensa joukon eteen, eikä päässyt siitä pois poliisien kehotuksista huolimatta. Oikeudessa todistajina olleet poliisit pitivät Oraviitaa ja Heliniä joukon johtajina. Myös useimmista todistajina olleista lakkolaisista miehet olivat kehottaneet estämään liikenteen muilta paikkakunnilta saatujen esimerkkien mukaisesti.⁷²⁴ Tuomionantoa lykät-

⁷²¹ JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 27.3.1956, § 123 liitteinen: Ccb145. JRMA, JyMA. Huhtikuun alussa tuomiolla oli komisario Tolkkia lakon jälkeen puhelinsoitollaan häirinnyt Pertti Ahonen. Oikeudessa Tolkki vaati Ahoselle kovinta mahdollista tuomiota, sillä soiton seurauksena oli häneltä jäänyt seuraavan päivän puheen kirjoittaminen useaksi tunniksi kesken. Raastuvanoikeus tuomitsi Ahosen kotirauhan rikkomisesta 8 000 markan sakkoihin. JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 3.4.1956, § 129 liitteinen: Ccb146. JRMA, JyMA; JKL:n poliisilaitoksen rikosos. ilm.asiain pvk., n. 156-64/56: Adb119/II. JPA, JyMA; Ahonen valitti tuomiosta, mutta mahdollisesta muutoksesta ei löydy tietoa.

⁷²² Kiviaho kehotti linja-autoasemalla poliisit nähtyään vetämään liikkuvat taakse ja tulittamaan. JKL:n RO:n II os:n tuomio-, rangaistus ja sakkoluettelot maaliskuulta 1956: Si 25, Bbb. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 12.6.1956, § 244 liitteinen: Ccb148. JRMA, JyMA; Lue myös K-ST 14.6.1956, "Roskajoukon kapinaa", sanoi poliisimestari"; JS 13.6.1956, "Lakkojuttu raastuvassa". Muutamaa päivää ennen kesäkuun oikeudenkäyntejä Keski-Suomen Työ pyrki muokkaamaan asenteita syytetyille suosiollisemmaksi moittimalla oikeusprosessia "taantumuksellisimman oikeiston poliittiseksi hyökkäykseksi työväestön demokraattisia oikeuksia vastaan". K-ST 12.6.1956, "Aihetta valppauteen".

⁷²³ JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 17.7.1956, § 273 liitteinen: Ccb149. JRMA, JyMA; Lehtien kommentit tuomioista esim. JS 18.7.1956, "Kolme ehdollista tuomiota yleislakokohulinoitsijoille"; KSML 18.7.1956, "Raastuvasta"; K-ST 19.7.1956, "Vankeustuomioita yleislakon ajoilta".

⁷²⁴ JKL:n RO:n II os:n tuomio-, rangaistus ja sakkoluettelot maaliskuulta 1956: Si 25, Bbb. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 19.6.1956, § 248 liitteinen:

tiin pariin kertaan ja päätös annettiin syyskuussa. Tuolloin syytettyjen avustajana toiminut Keijo Liinamaa vaati syytteiden hylkäämistä. Raastuvanoikeus asettui toiselle kannalle. Se kumosi syytteen metelistä mutta tuomitsi miehet yleisen rauhan häiritsemisestä (RL 16:5), Oraviidan kolmeksi (3) sekä Helinin kahdeksi (2) kuukaudeksi ehdolliseen vankeuteen. Sekä syyttäjä että syytetyt valittivat hovioikeuteen.⁷²⁵

Syyskuun istunnossa jaettiin tuomiot myös Taulumäellä 9.3. suoritetusta liikenteentarkastuksesta. Jutun käsittely oli aloitettu jo elokuussa, mutta käytännöksi muodostuneen tavan mukaan sitä lykättiin kertaalleen. Syyttäjä vaati sekä Pekka Nykäselle että Otto Meijaselle syytettä yleisen rauhan häiritsemisestä (RL 16:5). Meijasen osalta syytteet kumottiin. Useissa todistajalausunnoissa Nykästä pidettiin joukon johtajana. Syyskuun istuntoon Nykänen oli jättänyt raastuvanoikeudelle avustajansa Keijo Liinamaan laatiman puolustuskirjelmän, jossa hän katsoi, että hänestä oli tehty joukon johtaja siksi, että hän oli puhunut poliisien kanssa ja ollut joukon edessä. Keskustelu oli johtunut kuitenkin siitä, että hänellä oli eri näkemys asioista kuin poliiseilla; joukko ei ollut häntä mitenkään valtuuttanut. Lisäksi keskuslakkotoimikunnan jäsenenä hänellä ei ollut mitään asemaa koota tai hajottaa väkijoukkoja. Autojen tarkastaminen kiistatta kuului vain poliiseille, mutta Nykänen ihmetteli, oliko pysähdysmerkin näyttäminen sallittua ainoastaan poliisiviranomaisille. Oli myös huomioitava kireä tilanne puolin ja toisin, sekä suomalaisen kansanluonteen hitaus ja jääräpäisyys: joukko ei hajaantunut hetkessä vaan se vei aikaa. Nykänen kiisti kaikki syytteet. Päätöksessään raastuvanoikeus kuitenkin langetti hänelle tuomion yleisen rauhan häiritsemisestä (RL 16:5). Tuomioksi tuli yhden kuukauden ehdollinen vankeus. Sekä syyttäjä että syytetty valittivat tuomiosta.⁷²⁶

Ccb148. JRMA, JyMA; Mainittujen lisäksi syytteitä vaadittiin myös useille muille, mutta niistä luovuttiin. JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 17.7.1956, § 274 liitteinen: Ccb149. JRMA, JyMA.

⁷²⁵ JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 11.9.1956, § 325 liitteinen: Ccb151. JRMA, JyMA; Lehtien kommentteista esim. KSML 12.9.1956, "Lakonaikaisista mellakoista tuomiot Jyväskylän RO:ssa eilen"; TV 13.9.1956, "Raskaita tuomioita Jyväskylän RO:ssa".

⁷²⁶ Taulumäen jutun yhteydessä käsiteltiin myös huoltamoilla 6.3. sattuneet järjestyshäiriöt, joista ketään ei kuitenkaan asetettu syytteeseen. JKL:n RO:n II os:n tuomio-, rangaistus ja sakkoluettelot maaliskuulta 1956: Si 25, Bbb. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 28.8.1956, § 309 liitteinen: Ccb150. JRMA, JyMA; JKL:n RO:n II os:n tuomiokirja 11.9.1956, § 326 liitteinen: Ccb151. JRMA, JyMA; Ilmoitukset n. 1943-1945-8.10.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Lue oikeudenkäynnistä myös K-ST 30.8.1956, "Ajojahti yleislakkoilaisia vastaan jatkuu edelleen"; JS 29.8.1956, "Taulumäen yleislakon aikainen autopartiointi raastuvassa".

Taulumäellä liikenteen pysäyttelyyn osallistuneet Nykänen, Meijanen, Lepola ja Pyyhkäläinen olivat ennestään Supolle tuttuja: kaikista oli olemassa merkintöjä kommunistiseen toimintaan osallistumisesta 1940-luvulta lähtien. Nykästä oli jopa valvottu juuri ennen yleislakkoa, sillä häntä pidettiin erittäin kiivaana kommunistina. HM 4918. SUPOA; HM 6594. SUPOA; Jalo Lepola oli toiminut sekä SKP:n että SKDL:n järjestötehtävissä 1940-luvun puolivälistä lähtien. Hän oli muun muassa ollut järjestämässä Kankaan paperitehtaalle lakkoa vuonna 1949 puutyöväenliiton lakon aikana. Kimmo Rentolan mukaan Lepola toimi Supon tiedonantajana vuodesta 1957 lähtien toimittaen tietoja SKP:n Jyväskylän piirin tilanteesta. HM 4269. SUPOA; Jalo Lepolan haastattelu 6/8Ab (9/83 ja 74/84), s. 31-38. Muistelma-arkisto, Ka; Rentola 1997, 444-449.

Päätökset valituksiin saatiin keväällä 1957. Itä-Suomen hovioikeus totesi helmikuussa 1957 antamassaan päätöksessä Oraviidan ja Helinin syyllistyneen yllyttäjinä meteliin (RL 16:3) väkijoukon edessä, ja tuomitsi Oraviidan kuudeksi (6) sekä Helinin neljäksi (4) kuukaudeksi ehdolliseen vankeuteen.⁷²⁷ Nykäsen osalta Itä-Suomen hovioikeus yhtyi syyttäjän valitukseen ja katsoi tämän syyllistyneen erittäin lieventävien asianhaaran vallitessa tapahtuneeseen väkivaltaiseen osallisuuteen yleisen rauhan häiritsemiseen, ja tuomitsi hänet seitsemän (7) kuukauden ehdolliseen vankeuteen.⁷²⁸

Raastuvanoikeuden antamat tuomiot kovenivat siten hovioikeudessa melkoisesti. Raastuvanoikeuden ja hovioikeuden tuomioiden väliset erot osoittavat, että paikallisessa oikeusistuimessa vihanpitoa ei enää haluttu jatkaa. Jo tuomioiden antaminen nähtiin riittävänä takeena siitä, että lakko oli ollut muuta kuin palkkataistelua. Paikallistasolla tuomioita voitiin harkita osittain tilanteen tunteen. Hovioikeus teki päätöksensä puhtaasti lainkirjaimen vedoten, eikä paikallisista tapahtumista tiedetty juuri muuta kuin mitä poliisin kuulustelupöytäkirjoihin oli merkitty. Sen seurauksena tuomiot kovenivat.

7.1.3 Turun kapinaoikeudenkäynti

Ensimmäisten tuomioiden tultua ammattiyhdistysväki vaati yhä kiivaammin keskeyttämään oikeudenistunnot. Innokkaimpana hääri rakennusliitto, sillä huomattava osa syytteeseen asetetuista oli sen jäseniä. Muurarien Liiton kanssa antamassaan julkilausumassa syyskuun alussa liitto toivoi SAK:lta järeämpiä toimia oikeudenkäyntien keskeyttämiseksi, sillä ne olivat selvästi poliittisluontoisia ja ammattiyhdistysliikkeen vastaisia. SAK:oa pyydettiin kääntymään oikeudenkäytön arvioinnissa jonkun kansainvälisen, tunnetun juristin puoleen. Muita liittoja kehoitettiin yhtymään työväen yhteiseen rintamaan prosessin lopettamiseksi. Rakennusliitto kääntyi syyskuussa myös työväenpuolueiden eduskuntaryhmien puoleen pyytäen niitä käyttämään mahdollisuuttaan syytteiden lopettamiseksi ja langetettujen tuomioiden purkamiseksi.⁷²⁹ Syksyn mittaan SKDL:n eduskuntaryhmä otti vastaan useita työläisten lähetystöjä, jotka vaativat lopettamaan käynnissä olleet oikeudenkäynnit. Sama tarkoitus oli myös paikallisten ammattiosastojen liitoille lähettämällä kirjeillä.⁷³⁰ Toisin kuitenkin kävi.

Lakon ajalta tuttu vastakkainasettelu Turussa jatkui, sillä oikeudenkäyntien alettua alkoivat myös kommunistien mielenilmaukset. Niihin oli varauduttu huolella. Paikallisilla tehtailta jaettiin Turun rakennustyöläisten keskusliiton tekemää monistetta, jossa työläisiä kehoitettiin osallistumaan mielenosoituksiin. LSO:n jutun istuntopäivälle 3.8. suunniteltiin jopa suurta mielenosoitusmarssia.

⁷²⁷ Itä-Suomen hovioikeuden päätös 19.2.1957: E 89. JKVA, JyMA; Lue tuomioista myös K-ST 13.9.1956, "Väkijoukkoon yhtymisestä 2-3 kk:n ehdolliset tuomiot".

⁷²⁸ Itä-Suomen hovioikeuden päätös 26.3.1957: E 89. JKVA, JyMA.

⁷²⁹ Liittotmk:n ptk. 5.9.1956. SRLA, RA; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 41-42; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1957, s. 80; Helin 1998, 215.

⁷³⁰ Eduskuntaryhmän ptk:t 11.9., 13.9. ja 27.9.1956: mf23. SKDL:leA, Ka; Kirjeistä esim. Kirje SML:lle 2.10.1956. TM34A, TA.

SAK:n vastustuksesta toimenpiteestä luovuttiin ja tyydyttiin järjestämään mielenosoitus raastuvanoikeuden pihalla. Paikalle kerääntynyt väkijoukko kukitti syytetyt punaisilla neilikoilla. Järjestyshäiriöiltä vältyttiin ja puoleenpäivään mennessä väkijoukko oli poistunut paikalta.⁷³¹ Turun lisäksi mielenosoituksia järjestettiin raastuvanoikeuden istuntopäivinä myös Helsingissä.⁷³²

Lakon aikana kiihkeäksi muodostunut tilanne aiheutti Turussa oikeudenkäyntien ankarimmat tuomiot. Joulukuussa 1956 kaupungin raastuvanoikeus tuomitsi LSO:lla mellakoineet lakkolaiset Arvo Hedinin ja Heikki Lintulan kapinasta kummankin 1 vuodeksi ja 1 kuukaudeksi kuritushuoneeseen. Heidän lisäksi kuusi muuta syytettyä sai LSO:n tapahtumista seitsemän (7) kuukauden vankeusrangaistuksen osallisuudesta kapinaan. Viimeisenä lakkosunnuntaina linja-autoasemalla järjestösihteri Järvelän antaman lakkotilakehotuksen vuoksi syntyneestä mellakasta tuomittiin Unto Rutanen osaksi haitanteosta virantoimituksessa olleelle virkamiehelle, osaksi kapinasta 1 vuodeksi 6 kuukaudeksi kuritushuoneeseen sekä Kauko Aaltonen 1 vuodeksi 4 kuukaudeksi kuritushuoneeseen rikoksenuusijana kapinasta. Heidän lisäksi neljä muuta syytettyä tuomittiin osallisuudesta kapinaan seitsemän (7) kuukauden sekä yksi lakkolainen kahdeksan (8) kuukauden mittaiseen vankeusrangaistukseen. Lisäksi kaikki tuomittiin yhteisvastuullisesti maksamaan korvauksia vahingoitettua linja-autoista, joskin summat olivat vähäisiä. Samassa yhteydessä tuomittiin vielä kahdeksan muuta lakkolaista haitanteosta virantoimituksessa olleelle virkamiehelle kahdeksi (2) kuukaudeksi vankeuteen. Mainituista tuomioista kymmenen annettiin ehdollisena.

Edellä mainittujen lisäksi sekä LSO:lla että linja-autoasemalla mukana olleet mellakoitsijat saivat yhdistettyjä tuomioita. Heistä Mauno Salo sai jatketusta kapinasta 1 vuoden 6 kuukautta kuritushuonetta, Kauko Vuorio jatketusta teosta, osaksi kapinasta, osaksi osallisuudesta siihen, 1 vuoden 3 kuukautta kuritushuonetta sekä Into Suominen jatketusta osallisuudesta kapinaan kahdeksan (8) kuukautta vankeutta. Heidät veloitettiin yhteisvastuullisesti korvaamaan loukkaantuneelle ratsupoliisille vahingonkorvauksia yhteensä yli 200 000 markkaa. Heti seuraavana päivänä Turun sataman työläiset reagoivat vastalauselakolla. Turun hovioikeudessa kesällä 1957 Into Suominen tuomio muutettiin ehdolliseksi.⁷³³

⁷³¹ Ilmoitus n. 1454-18.7.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Ilmoitus n. 1540-11.8.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Ilmoitus n. 1549-11.8.1956 ja liite 1: ko AMP 3J1, 41, kansio 4. SUPOA; Lehtien kirjoittelusta esim. Turun Päivälehti 4.8.1956, "Yleislakon aikainen LSO:n välikohtaus raastuvassa: 29 henkilöä syytetään kapinasta"; Uusi Päivälehti 4.8.1956, "Poliisipäällystön hermostuminen LSO:n tapahtumien aiheuttajana".

Erimielisyydet lakon lopettamissopimuksesta ja mielenilmaisut lakonaikaisten rikkomusten oikeuskäsittelyä vastaan johtivat lakkoihin seitsemässä tapauksessa. Näihin osallistui 13 100 työntekijää. Savola 1969, 162.

⁷³² Helin 1998, 215.

⁷³³ HS 23.12.1956, "Kuritushuonetuomioita Turun lakkokapinoista"; Nikkilä 1967, 150-151, 156; Turun oikeudenkäyntien herättämästä keskustelusta sama 152-156.

Turun hovioikeudelle laatimassaan kirjeessä Into Suominen syytti SAK:n johtajia kehottaneen mellakointiin. Suominen mukaan syytetyt salasivat raastuvanoikeudessa tietojansa SAK:n johtajien osallisuudesta tapahtumiin, koska heitä oli ehdottomasti kielletty mainitsemasta viranomaisille käskyjen antajia tai kehottajia. Vastapalveluk-

Huomiota herättää se, että Turun keskuslakkotoimikunnan vartiointijaoston johtajat, Salo ja Suominen, saivat oikeudessa tuomiot kapinasta. Heidän katsottiin tietoisesti yllyttäneen väkijoukkoja taistelemaan poliiseja vastaan. Suominen ei siis ollut onnistunut hillitsemään Salon aktiivisuutta, kuten paikallinen keskuslakkotoimikunta oli toivonut. Kuten tuomio osoittaa, myös sosialidemokraatit saivat tuomioita kommunistien aloittamista mellakoista. Turussa annetut tuomiot olivat muutenkin erittäin kovia – 18 kapinatuomiota. Kyse lie-nee ollut osaltaan halusta näyttää, ketkä käyttivät valtaa normaalissa tilanteessa. Lakko oli siirtänyt valtaa lakkolaisille, tuomioilla se osaltaan pyrittiin palauttamaan takaisin järjestysviranomaisille: weberiläinen ”pakkoyhteisö” sai ”hyvityksen” lakon aikana kärsimälleen arvovaltatappiolle. Tuomiot myös osoittavat, että tilanne Turussa lakon aikana ei ollut oikeastaan minkään osapuolen hallittavissa. Jos niin olisi ollut, kapinatuomioita olisi tuskin tarvinnut antaa. Toisaalta, se myös osoittaa, että tilanne kaupungissa oli ollut todella vakava. Osaltaan tuomioihin tosin vaikutti myös se, että rikoslain kapinapykälä oli sisällöllisesti vanhentunut ja salli kovat tuomiot, mikäli sitä noudatettiin kirjaimellisesti. Kapinatuomioita lakkolaisille annettiin lähinnä vain Turussa, sillä esimerkiksi Jyväskylässä näyttöä kapinatuomioille ei löytynyt. Helsingissä bensasodan aikana 6.3.1956 sattuneista järjestyshäiriöistä asetettiin syytteeseen ainakin 26 henkilöä. Heistä kolmelle luettiin raastuvanoikeudessa ehdoton vapausrangaistus, joista yksi oli kapinatuomio. Lisäksi kymmenen tuomittua sai ehdollista vankeutta, kuusi selvisi sakoilla ja seitsemän vapautettiin syytteistä kokonaan. Hovioikeus lievensi joidenkin tuomioita, muttei kumonnut niitä kokonaan.⁷³⁴

Turussa annetut kapinatuomiot kertovat paitsi lakon kireistä tilanteista, myös siitä, että muualla maassa kapinapykälää ei tulkittu kirjaimellisesti. Jos niin olisi tehty, tuomioita olisi voitu antaa myös Jyväskylässä ja Helsingissä. Paikalliset raastuvanoikeudet tulkitsivat kapinapykälää ”kansantajuisesti”, so. siten, ettei kyseessä ollut kansannousu maan hallitusta vastaan, vaan yksittäistapauksissa liian pitkälle menneet toimenpiteet. Kapinatuomioista luopumisessa lienee osaltaan ollut tarkoitus tasoitella yhteiskunnassa vallinneita mielialoja.

seksi SAK lupasi, etteivät tapahtumat johda oikeuskäsittelyyn. Koska näin ei käynyt, jättivät syytetyt raastuvanoikeudelle kirjelmän, jossa SAK:n johtajien mainittiin olleen vastuussa tapahtumista. SAK:n juristit lupasivat nyt syytetyille oikeusapua, mikäli väitteistä luovuttiin, muutoin aloitettaisiin kova painostuskampanja ilmiantajia kohtaan. Erityisesti Suominen mainitsi Tauno Kaivolan välittäneen Järvelän ohjeita ohi keskuslakkotoimikunnan sekä LSO:lla että linja-autoasemalla. Keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Pentti Lehtonen oli kieltäytynyt julistamasta linja-autoasemaa lakkotilaan, joten Kaivola toimi omin päin. Siihen vedoten Suominen katsoi itsensä ja muiden joutuneen tapahtumissa sijaiskärsijöiksi todellisten syyllisten päästyä kaikesta vastuusta. HS 14.12.1957, ”Turun lakon johtajia vastaan käytettiin painostuskeinoja”.

Yleislakon aikana suurimmassa osassa oikeudenkäyntejä syytettyjen asianajajana toiminut Keijo Liinamaa tiivistä lakon opetukset lakkolaisten kannalta osuvasti, SAK:n johtajia moittien: ”Järjestöjohtajat ja muut päätöksentekijät joutuvat itse vain harvoin leivättömän pöydän ääreen vastaamaan antamistaan ohjeista.” Ruohonen 1981, 49.

⁷³⁴ Oikeusjutut n:t 43, 49 ja 51: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA.

7.1.4 Muut tuomiot

Ylivoimaisesti eniten oikeusjuttuja nostettiin luvattomasta liikenteen häiritsemisestä. Täten Turun kapinaoikeudenkäynti muodosti tuomioidensa vuoksi selkeän poikkeuksen, sillä yleensä syytetyt saivat sakkorangaistuksia tai pieniä ehdollisia vapausrangaistuksia. Monissa tapauksissa syytetyt kertoivat toimineensa annettujen ohjeiden mukaisesti. Vaikka vihjailut eivät yhdessäkään tapauksessa johtaneet sen pidemmälle,⁷³⁵ olivat ne osoituksena kentän epäluottamuksesta SAK:n lakon johtoa vastaan. Maininnat riittivät kertomaan, että lakon johto oli monissa tapauksissa toiminut yllyttäjänä, joskin usein annetut ohjeet oli itse tulkittu väärin. Eräs suurimmista liikenteen valvontaan liittyneistä oikeudenkäynneistä käytiin Ylöjärvellä: 23 lakkolaista todettiin syylliseksi, yhdeksän vapautettiin syytteistä. Annetut tuomiot vaihtelivat kahden (2) kuukauden ehdottomasta vankeudesta 9 000 – 12 000 markan sakkoihin. Osa tuomitusta valitti päätöksestä hovioikeuteen, jossa tuomioita muutettiin vain parin valittajan osalta.⁷³⁶

Lakon aikaisista pahoinpitelyistä tuomittiin vahingonkorvauksia ja muutamien kuukauden mittaisia ehdollisia vapausrangaistuksia.⁷³⁷ Tampereen Tahmelan ”parkettikapina” johti oikeudessa muihin pahoinpitelytuomioihin verrattuna ankariin rangaistuksiin. Pääsyytettynä olleet Pentti Ruotsalainen ja Lauri Tamminen tuomittiin molemmat rikoksenuusijoina, mikä osaltaan selittää tuomioiden kovuutta. Ruotsalainen tuomittiin yhteensä 1 vuodeksi 11 kuukaudeksi kuritushuoneeseen. Annettu tuomio oli korkein kaikissa yleislakkoon liittyneissä oikeudenkäynneissä. Niin ikään Tammiselle kertyi useammasta syytteestä tuomiot yhdistettynä yhdeksän (9) kuukautta kuritushuonetta. Lisäksi

⁷³⁵ Esim. HS 5.5.1956, ”Lakkovartijoille sakkoa ilkitöistä”; HS 18.5.1956, ”Syytetyt lakkolaiset vetosivat Antikaiseen”; HS 19.5.1956, ”Lakkovahdit yrittivät pysäyttää poliisiautonkin”; HS 1.6.1956, ”Noudatin vain SAK:n ohjeita”; HS 15.6.1956, ”Kuudelle miehelle sakkoja lakon aikaisesta liikenteenvalvonnasta”; HS 26.7.1956, ”Lakkojupakassa 11 syytettyä”; HS 6.9.1956, ”Tusina tuli täyteen”; HS 23.12.1956, ”Lakkomelakoitsijoille sakkotuomio RO:ssa”; TkS 25.5.1956, ”Harjavallan lakkolaisia syytteessä käräjillä”; US 16.5.1956, ”Yli 50 yleislakon aikaista liikenteen häiritsijää syytteeseen Kangasalan ja Nokian käräjillä”; US 20.6.1956, ”Kapinasyytteitä yleislakon mellakoista”; US 19.8.1956, ”Lakkorähinöitsijä livistänyt Ruotsiin”; Aamulehti 18.5.1956, ”Lakkolaiset syyttävät SAK:n johtoa laittomista ohjeista”. ”Liikenteentarkkailijat” olivat monissa tapauksissa umpihumalassa.

⁷³⁶ HS 13.5.1956, ”Lakkohäiriköitsijät syytteeseen Ylöjärvellä”; US 18.8.1956, ”Vankeutta ja sakkoa yleislakon aikana tapahtuneiden laittomuuksien johdosta”.

Kuulustelupöytäkirjojen mukaan suurin osa tuomitusta oli äärivasemmiston kannattajia. Liite 3 ilmoitukseen n.1974-13.10.1956: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Oikeusjuttu n. 5: ko 4. Lakko1956/SAKA, AyA.

Liinamaan mukaan syyttäjät hakivat aina mahdollisimman kovia tuomioita. Toisaalta hän usein itsekkin tiesi puolustavansa miehiä, jotka olivat rikkoneet lakia, joskin poikkeuksellisissa olosuhteissa. Oikeudessa Liinamaa vakuutti, ettei lakkotoimenpiteitä ollut suunnattu poliisia vastaan, joskin joukoista löytyi aina joku, joka halusi purkaa aggressiotaan poliisiin rynnätessä väkijoukkoon. Ruohonen 1981, 47-48.

⁷³⁷ Oikeusjutut n. 2, 3, 10, 22, 36: ko:t 4-5. Lakko1956/SAKA, AyA; HS 24.4.1956, ”Lakkometelöitsijä murtovarkaana”; HS 30.5.1956, ”Väkivaltaiset lakkovartijat syytteeseen”, ”On siinä meillä lakkovahtia kerrakseen”; HS 22.6.1956, ”Erään lakkorähinän loppunäytös”; HS 13.3.1957, ”Lakkovahdin nyrkinisku oikeuden vaa’assa”; TkS 12.9.1956, ”Lakkovartijalle sakkoa Espoon käräjillä”.

määrättiin pantavaksi täytäntöön hänelle aikaisemmin ehdollisena langettu kymmenen (10) kuukauden vankeusrangaistus. Edellä mainittujen lisäksi Uno Tähtinen tuomittiin seitsemäksi (7) kuukaudeksi kuritushuoneeseen, tuomion ollessa ehdollinen. Kuusi muuta tuomittua saivat muutaman tuhannen markan sakkorangaistukset. Syytteistä vapautettujen joukossa oli muun muassa kaksi nuorta helsinkiläisnaista sekä Tampereen keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja Sulo Vuorinen.⁷³⁸

SAK:n johdolla aloitetut sähkölaitoslakot johtivat niin ikään muutamissa tapauksissa tuomioihin. Lääninhallitukset olivat osaltaan mitätöineet joitakin kaupunginhallitusten tekemiä päätöksiä laittomina. Sen sijaan Heinolan "sähkösoota" käsiteltiin aina korkeinta hallinto-oikeutta (KHO) myöden. Heinolan käräjäoikeus ei katsonut yleislakkoa force majeureksi, vaan piti kaupunginhallituksen päätöstä laittomana. Lääninoikeudessa tuomio muutettiin, mutta KHO:ssa kaupunginhallitus tuomittiin vahingonkorvauksiin.⁷³⁹ Niin ikään Haminan raastuvanoikeus tuomitsi SAK:n varapuheenjohtaja Vihtori Rantaselle 35 000 markan sakkotuomion, koska tämä oli määrännyt sähkövirran katkaistavaksi paikalliselta sahalta. Rantasen lisäksi tuomittiin kolme muuta syytettyä. Miehet velvoitettiin yhteisvastuullisesti maksamaan vahingonkorvauksia yli 80 000 markkaa. Itä-Suomen hovioikeus kuitenkin vapautti marraskuussa 1957 kaikki syytetyt kärsimästä tuomiotaan.⁷⁴⁰

Järjestösihteeri Olavi Järvelä sai tuomion Kokkolan Ykspihlajassa suoritetusta "Operaatio Iltatähdestä". Asian käsittelyä lykättiin oikeudessa useampaan otteeseen, kunnes tuomio lopulta annettiin huhtikuussa 1957. Syytettynä oli myös veturimiesten liiton puheenjohtaja Gösta Widing. Raastuvanoikeus katsoi, että teko oli tehty Widingin ja Järvelän käskystä. Widing kuitenkin vapautettiin kaikista syytteistä, mutta Järvelä tuomittiin 18 000 markan sakkoon. Myös parikymmentä paikallista rautatieläistä tuomittiin pieniin sakkorangaistuksiin. Syyttäjä valittiin tuomioista hovioikeuteen, joka toukokuussa 1958 antamassaan päätöksessä tuomitsi myös Widingin sakkoihin. Hän sekä Järvelä

⁷³⁸ Tuomiot tulivat yksin teoin tehdystä yleisen turvallisuuden häiritsemisestä väkijoukon johtajana ja osallisena väkivaltaan sekä pakottamisesta, johon liittyi lievä pahoinpitely rikoksen uusijana 1 vuosi ja 6 kuukautta kuritushuonetta, sekä edelleen vapauden riistosta rikoksen uusijana kuusi (6) kuukautta vankeutta, jatketusta vietteläisyydestä perättömän lausunnon antamiseen todistajana, rikoksen uusijana neljä (4) kuukautta vankeutta. Tuomiot yhdistettynä istumista kuritushuoneessa riitti siis 1 vuodeksi 11 kuukaudeksi. Oikeusjuttu n. 46: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA; 70 vuotta maalarien järjestötyötä Tampereella, 42; HS 5.5.1956, "Kolme kuritushuonetuomiota Tahmelan 'parkettikapinassa'".

⁷³⁹ HS 17.7.1956, "Yleislakon 'sähkösoita' oikeudessa Heinolassa"; HS 14.8.1956, "Tuomio sähkölaitokselle lakonalaisesta 'pimeydestä'"; HS 19.11.1957, "Heinolan yleislakon aikainen sähkövirran katkaisujuttu"; TV 7.4.1956, "Periaatteesta on todella kysymys", "Kokoomuslaiset laillisuusvartijat ovat taas liikkeellä".

⁷⁴⁰ Oikeusjuttu n. 38: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA; HS 11.4.1957, "SAK:n II puheenjohtajalle 35.000 markan lakkosakot"; Ruohonen 1981, 49. Sähkölain 21§: "Joka estää tai häiritsee virtaa jakavan sähkölaitoksen käyttämistä, rangaistakoon niin kuin rikoslain 34 luvun 12 §:ssä säädetään." AK n:o 167/1928. Todettakoon, että myös yleislakon aikana käyty Kuopion virkamieslakko todettiin lopulta KKO:ssa laittomaksi. Seurauksen oli muutama tuomio. Honka 1972, 216-218.

tuomittiin 45 000 markan sakkoihin yllytyksestä. Muiden osalta sakot nousivat 18 000 markkaan.⁷⁴¹

Työnteon estämisestä tai niiden pysäyttämisestä luettiin syytteet kolmessa oikeudenkäynnissä. Kaikista niistä valitettiin hovioikeuteen. Vain yhdessä tapauksessa valitus tuotti tulosta. Itä-Suomen hovioikeus tuomitsi metsäyhtiön menettämään alioikeudessa sille määrätyt vahingonkorvaukset.⁷⁴² Lisäksi kahdessa oikeudenkäynnissä luettiin syytteet kunnianloukkauksesta. Tapaukset juonsivat juurensa lakon aikaisista ”mustista listoista”, joihin rikkureita oli sijoitettu ja jotka oli myöhemmin julkaistu. Molemmissa tapauksissa alioikeus oli tuominnut syytetyt sakkorangaistuksiin.⁷⁴³

Turun kapinatuomiot pois lukien Jyväskylässä annetut rangaistukset olivat selvästi linjassa muualla maassa annettuihin tuomioihin. Samalla Turussa annetut tuomiot osoittavat, että niillä paikkakunnilla, joissa mellakat olivat erityisen kiihkeitä, myös niistä seuranneet tuomiot olivat kovempia. Tämä johtui lähinnä siitä, että Turussa virkavalta vaati jo alun pitäen kovempia tuomioita tulkittaessaan kapinapykälää kirjaimellisesti. On myös huomioitava, että yksittäisten henkilöiden tekemiä pahoinpitelyjä on vaikea verrata lakkolaisten yllyttämiseen mellakointiin. Yllytys saattoi aina johtaa vakaviin seurauksiin. Tehdyt lainrikkomukset olivat toisiinsa verrattuna kovin eri tasolla.

7.1.5 Armahduslaki

Tammikuuhun 1957 mennessä oli asetettu syytteeseen yli 300 henkilöä. Tuoloin SAK teki esityksen oikeudenkäyntien lopettamisesta maan hallitukselle. Keskusjärjestön työevävaliokunta katsoi yleislakon sujuneen yleisesti ottaen rauhallisesti, mutta suurissa joukkoliikkeissä ei koskaan voitu täysin välttyä järjestyshäiriöiltä. Joukossa oli nytkin ollut henkilöitä, jotka halusivat luoda epäjärjestyä, joskin vikaa oli myös ulkopuolisissa provokaattoreissa. Vaikka tuomioistuimissa tutkitut teot toteuttivat rikoslain määrittelemät rikosten tunnusmerkit, tuli SAK:n mielestä huomioda, että esimerkiksi kapinaan saattoi moni syyllistyä tietämättään, sillä rikoslain kapinapykälä (RL 16:4) ulottui ko-

⁷⁴¹ Kirje SVL:n puheenjohtajalle Gösta Vidingille 25.4.1956, n. 5262/pr: n. 177/921, KD-II SM1956: Da305. SMA, KA; HS 11.10.1956, ”SAK:n järjestösihteeri syytteeseen yllytyksestä”; HS 10.1.1957, ”Kokkolan juttu uudelleen esille maaliskuussa”; HS 11.4.1957, ”Widing vapautettiin, Järvelä tuomittiin”; SSd 26.2.1958, ”Rautatieläiset odottavat”; Nikkilä 1967, 144-145; oikeudenkäynnin aiheuttamasta keskustelusta sama 145-150; Lue myös Suomen Veturimiesten Liiton sääntömääräinen liittokokous Helsingissä 23.-25.9.1957, s. 48-49 sekä Suomen Veturimiesten Liiton liittovaltuuston sääntömääräinen kokous Helsingissä 11.-12.4.1957, s. 9-11.

Oikeusprosessien ollessa kesken SAK:n pääsihteeri Olavi Lindblom arvosteli SAK:n johtajien lakon aikaista toimintaa. Hän katsoi johtomiesten syyllistyneen laittomiin yllytyksiin. Osasyys kirpeään arvosteluun oli hänen ja SAK:n muun johdon viilenneillä suhteilla. Pöytäkirja Suomen Puutyöväenliiton ry. kahdeksannesta sääntömääräisestä edustajakokouksesta Helsingissä 28.-30. lokakuuta 1956, s. 79; Lindblom 1981, 246-247. Lindblomin lausunnot ovat mielenkiintoisia myös siksi, että hän aikanaan ajoi kiivaasti lakkoa, joskin halusi aloittaa sen myöhemmin keväällä.

⁷⁴² Pielisjärven oikeusjuttu n. 15: ko 4. Lakko1956/SAKA, AyA, muut oikeusjutut n:t 28 ja 41: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA.

⁷⁴³ Oikeusjutut n:t 34 ja 51: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA.

vin pitkälle. Jokapäiväisessä kielenkäytössä kapinalla oli huomattavasti tiukempi merkitys. Tämä johtui siitä, että rikoslaki oli säädetty tukemaan aikanaan Venäjän tsaarin oikeuksia Suomessa. Siten pykälää pidettiin keskusjärjestössä jo vanhentuneena. Samoin järjestötoiminta oli rikoslain säätämisen jälkeen tuonut mukanaan uusia joukkotoiminnan muotoja, joita rikoslaissa ei voitu huomioida. Lakkolaisten tarkoituksena ei lakon aikana ollut horjuttaa valtiovallan auktoriteettia, kuten rikoslain pykälät antoivat ymmärtää. Keskusjärjestö epäili oikeudessa muutenkin menetellyn hieman arveluttavasti, sillä se väitti, että Turussa joissakin tapauksissa oli oikeudenkäynnissä todistajina olleita henkilöitä asetettu syytteeseen kapinasta heidän antamiensa lausuntojen nojalla. Tällaisen menettelyn vuoksi tilanteista jotakin tienneitä oli mahdotonta saada enää todistajiksi oikeuteen. Se puolestaan vaaransi syytettyjen oikeusturvaa. Annetut tuomiot horjuttivat järjestäytyneen työväestön luottamusta lainsäädännön oikeudenmukaisuuteen sekä tuomioistuinten puolueettomuuteen. Siksi SAK vaati hallitusta ryhtymään kiireesti toimenpiteisiin oikeudenkäyntien lopettamiseksi ja syytettyjen vapauttamiseksi. Niin ikään rikoslain 16 luvun vanhentuneet säädökset tuli nykyaikaistaa sekä lakkoa koskevaa lainsäädäntöä kehittää.⁷⁴⁴

Esittämässään perusteissa SAK siis kiinnitti huomiota rikoslain vanhentuneisuuteen, mikä piti monilta osin paikkansa. Samalla lausunto kuitenkin osoitti, ettei lopullista syytä mellakoiden syntymisestä edelleenkaan haluttu ottaa omalle vastuulle. Vaikka SAK:n laintulkinta olikin pätevä, jää lausunnoista se lähinnä se kuva, että tapahtuneet järjestyshäiriöt pyrittiin kaikin keinoin kieltämään oman pesän putsamiseksi. Oma syyllisyyttä tapahtumiin ei haluttu myöntää. Ja koska mellakat olivat tapahtunut tosiasia, niitä pyrittiin jälkikäteen perustelemaan parhain päin. Lisäksi keskusjärjestö esitti varsin vakavia syytöksiä Turun raastuvanoikeutta kohtaan. Kapinatuomioita haluttiin selittää parhain päin. Mutta mikäli väite piti paikkansa, siihen todella oli syytä kiinnittää huomiota. Tosin mitkään tässä tutkimuksessa käytetyt lähteet eivät tue keskusjärjestön tekemää väitettä.

Keskusjärjestön esitys tuotti nopeasti tulosta. SDP:n kansanedustaja Eino Raunio valmisteli ehdotuksensa armahduslaiksi helmikuussa 1957. Päivä hänen jälkeensä oman lakialoitteensa jätti kansandemokraattien Mauri Ryömä.⁷⁴⁵ Pääministeri Fagerholm oli jo tammikuussa lupailut SAK:n lähetystölle asiaan

⁷⁴⁴ SAK:n kirje valtioneuvostolle, (pvmtn): ko 2, Lakkoon liittyvää kirjeenvaihtoa. Lakko1956/SAKA, AyA; Ilmoitus n. 133-21.1.1957: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1957, s. 59-61; Kunta ja me 2/1957, "Yleislakon tapahtumien johdosta tuomitut armahdettava ja syytteet jätettävä raukeamaan"; Kommunisti n. 3/1957, "Ei armoa vaan oikeutta"; Vrt. HS 14.1957, "Yleislakkoarmahdus?"; Ks. myös liittotmk:n ptk. 8.1.1957. SRLA, RA.

⁷⁴⁵ Puolueiden suhtautumisesta armahduslakiin ks. Eduskuntaryhmän ptk. 7.2.1956: mf32. SDPA, TA; Eduskuntaryhmän ptk. 14.2.1957: mf24. SKDLeA, Ka; Lakialoitteet n:t 1 ja 2. VP 1957. Liitteet I-XII. A. Ryömän lakialoitteessa (n. 2, 9.2.1957) kaikki syytteet, jotka oli yleislakon seurauksena nostettu, oli jätettävä raukeamaan, ja samalla myös jo annetut tuomiot oli kumottava. Samoin tuli menetellä korvausvaatimuksissa, jotka oli lakon vuoksi nostettu. Lakialoitteeseen kuului myös pykälä, jonka nojalla valtio olisi maksanut korvauksen syytetoimien vuoksi taloudellisia tai muita menetyksiä kohdanneelle henkilölle. Eino Raunion tekemässä lakialoitteessa (n. 1, 8.2.1957) erona Ryömän ehdotukseen oli vain se, että siihen ei sisältynyt valtion vahingonkorvausvelvoitetta.

pikaista ratkaisua. Toukokuun alussa (3.5.) hallitus vihdoinkin antoi oman armahduslakiesityksensä. Sekä RKP:n että kansanpuolueen ministerit vastustivat ehdotusta, sillä jokainen tuomittu saattoi hakea armahdusta presidentiltä. Sosialidemokraattinen työministeri Hannes Tiainen vaati lakiesityksestä poistettavaksi armahduksen epäväkiseksi asetetun vuoden mittaisen tuomion ylärajan. Ministerien valitukset eivät tuottaneet tulosta vaan presidentti Kekkonen päätti antaa lakiehdotuksen eduskunnalle alkuperäisessä muodossaan.⁷⁴⁶ Yleisesti ottaen, armahduslakiesitys ei ollut poikkeuksellinen, olihan aikaisemmin säädetty armahduslait kansalaissodan, Mäntsälän kapinan sekä Kemin lakkomellakan jälkeen.

Armahduslain käsittely aloitettiin eduskunnassa 7.5.1957. Puheessaan oikeusministeri Helminen (sit.) totesi poliisin toimineen lakon vaikeissa olosuhteissa kiitettävästi ja täyttäneen velvollisuutensa hyvin. Rikoksista puhuttaessa oli kuitenkin huomioitava rikoksen tausta. Lakon kestäessä mielialat kiihtyivät, koska taistelu nähtiin ainoana keinona nostaa palkkoja. Joukkoliikkeessä monet tavallisesti normaalit henkilöt hairahtuivat tekoihin, joihin eivät muuten syyllistyneet. Sitä, että näin todella oli, osoitti se, että hyvin pieni osa tuomituista oli rikoksenuusijoita. Hallituksen esityksen Helminen katsoi lieventävän yhteiskunnassa vallinnutta katkeruutta ja vähentävän sen sisäistä jännitystä. Kun oikeudenkäyntiä ei esityksen mukaan keskeytetty eikä syytteiden annettu raueta, ei kukaan voinut laskelmoida, että vastaisuudessaakaan mellakoimista seuraisi armahdus. Ministeri muistutti, että rikoslain 6 luvun 4 §:ssä armahdetut rangaistukset olivat kärsityn veroisia. Toisin sanoen, mikäli joku tuomittu vielä syyllistyi rikokseen, oli hänen saamansa vapausrangaistus tai vähintään 75 päiväsakkoa käsittävä rangaistuksensa huomioitava raskauttavana seikkana uudesta rikoksesta tuomittaessa. Helminen piti hallituksen lakiesitystä hyvin perusteltuna kaikkien osapuolten kannalta. Myös pääministeri Fagerholm totesi lakiesityksen tarkoituksena olleen nimenomaisesti lieventää vallinnutta kireää ilmapiiriä.⁷⁴⁷

Molemmat pienet hallituspuolueet vastustivat lakiesitystä. Keskustelun innokkain puhuja oli kansanpuolueen Irma Karvikko, joka oli ollut yksi kiihvimmistä puhujista myös tiedonantokeskustelussa vuotta aiemmin. Hän arvosteli vasemmistoa voimakkaasti ”takinkääntämisestä”, olihan se 1930-luvulla vastustanut lapualaisten armahtamista tilanteen ollessa vastaava yleislakkoon nähden. Lain tuli olla kaikille sama. Oikeusistuinten oli käsiteltävä asiat ensin loppuun, jonka jälkeen armahdusta voitiin anoa tasavallan presidentiltä. Hallituksen esitys oli siten poikkeuslaki, jollaista ei tarvittu. Syy lakiesityksen antamiseen löytyi Karvikon mielestä sisäministeri Väyrysen ponnettomasta toimin-

⁷⁴⁶ Ptk. valtioneuvoston istunnosta 3.5.1957: Ca467. VNA, KA; SKDL:n ryhmä velvoitti jäsenensä kannattamaan oman ryhmän tekemää ehdotusta, mutta mikäli se ei mennyt läpi, oli hallituksen esitys käytävä kohta kohdalta tarkasti läpi. Äänestyksessä ryhmä pyrki yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa. Eduskuntaryhmän tvlk:n ptk. 9.5.1956: mf29. SKDL eA, Ka.

⁷⁴⁷ Tuomittuja oikeusministeri kuvasi ”tilapäisrikollisiksi”. Eduskunnan täysistunto 7.5.1957: VP 1957. Pöytäkirjat I; Hallituksen esitys n. 41 eduskunnalle laiksi eräiden vuoden 1956 yleislakon yhteydessä tehdyistä rikoksista rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta, liitteineen. VP 1957. Asiakirjat I.

nasta lakon aikana. Kansanpuolueiden edustajat arvostelivat hallitusta myös siitä, että se jo eroilmoituksensa annettuaan oli tehnyt mainitun armahduslakiesityksen. Muutamaa päivää aiemmin hallitus oli nimittäin kieltäytynyt vastaamasta tehtyyn välikysymykseen juuri eroilmoitukseensa vedoten.⁷⁴⁸

Sosialidemokraattien Onni Hiltunen vastasi Karvikon esittämiin syytöksiin. Hiltunen oli osallistunut jo Mäntsälän kapinan ja konikapinan armahduslakien käsittelyyn ja hänen mielestään oikeisto näiden kaikkien armahduslakien yhteydessä oli esittänyt häilyvää kantaa, riippuen siitä, mitä piirejä armahdus kulloinkin koski. Nytkin oikeisto esiintyi turhan ”muototarkasti”, kun kyse oli työläisten armahtamisesta.⁷⁴⁹ Vastauspuheenvuorossaan Karvikko myönsi oikeiston tehneen virheen 1930-luvulla puolustaessaan lapualaisuutta. Vasemiston virhettä ei kuitenkaan tehnyt yhtään pienemmäksi se, että se nyt oli valmis tekemään täsmälleen saman virheen. Hän piti myös Kemin 1949 armahduslakia virheenä, jollaista ei enää kannattanut uudelleen tehdä.

Myöskään kokoomuksen edustajien mielestä ei yleistä armahdusta tarvittu, armoa saattoi jokainen anoa presidentiltä. Puolueen edustajat olivat siten pienten hallituspuolueiden kanssa samaa mieltä. Erityisesti kokoomuksen edustajia ärsytti se, etteivät tuomitut olleet osoittaneet oikeudessa minkäänlaisia katumusta, jota voitiin pitää armahduksen edellytyksenä. Päinvastoin, oli esiinnytty rehvakkaasti ja pöyhkeästi. Laista olisi myös tullut pyytää korkeimman oikeuden (KKO) lausunto, kuten oli tehty Mäntsälän kapinan sekä konikapinan armahduslakiesitysten yhteydessä.⁷⁵⁰ Kokoomus ei sinänsä vastustanut tuomittujen armahtamista, sitä vain ei tullut suorittaa erillisellä lailla.

Hallituksen lakiehdotus sai kritiikkiä myös kansandemokraateilta, joskin eri syyistä kuin porvaripuolueilta. Hallituksen esitystä pidettiin puutteellisena siksi, ettei tuomioita olisi tullut antaa lainkaan. Lakiesityksessä ei myöskään ollut huomioitu lakkolaisille ”heidän omatta syyttään” syyte- ja rangaistustoimenpiteistä aiheutuneita vaikeuksia ja menetyksiä; olivathan lakkolaiset käyttäneet ainoastaan perustuslaillisia vapauksiaan. Puutteiden korjaamiseksi Mauri Ryömä olikin laatinut oman lakialoitteensa, jossa armahdetuille luvattiin lisäksi vahingonkorvauksia.

⁷⁴⁸ Fagerholmin hallituksen eroanomus johtui sosialidemokraattien sisäisistä ongelmista. Puolueen ylimääräisessä puoluekokouksessa 21.-24.4.1957 Fagerholm kärsi yhden äänen tappion puheenjohtajaäänestyksessä Väinö Tannerille (94-95). Kokousta seuraavana päivänä pääministeri jätti presidentille eroanomuksensa puolueen sisäisten ongelmien vuoksi. Kekkonen pyysi hallitusta toistaiseksi jatkamaan toimessaan, jotta käynnissä olleet talouden vakauttamisneuvottelut saataisiin päätökseen. Neuvottelut jatkuivat aina toukokuun lopulle saakka ja Fagerholmin hallitus luovutti paikkansa V.J. Sukselaisen (ml) muodostamalle hallitukselle 27.5.1957. Hyvämäki 1978, 454-455. Siten Sukselaisen hallitus saattoi armahduslakiesityksen loppuun kesäkuussa. Fagerholmin hallitus kieltäytyi 3.5.1957 vastaamasta Tuure Junnilan tekemään, hallituksen talouspolitiikkaa koskevaan, välikysymykseen. Eduskunnan täysistunto 3.5.1957: VP 1957. Pöytäkirja I.

⁷⁴⁹ Mäntsälän kapinan armahduslaissa 1932 armahdettiin tavalliset ”rivimiehet”, ja vain johtajina toimineet ja kapinan suunnitteluun ja järjestämiseen osallistuneet henkilöt tuomittiin. AK n:o 142/1932.

⁷⁵⁰ Mäntsälän kapinasta tarkemmin esim. Keravuori 1997, 83-137; Tarkemmin Nivalan konikapinasta esim. Nygård 1970, 265-278; Armahduslakia ei konikapinan yhteydessä annettu. Eduskunnan täysistunto 21.3.1933: VP 1932. Pöytäkirjat III.

Päähallituspuolueista Maalaisliiton edustajat olivat kriittisiä lakiehdotusta kohtaan. Viljami Kalliokoski piti pääministerin käsitystä yleislakosta poikkeus-tilana, jonka aikana ei voinut olettaa lakien täysin pysyvän voimassa, vaarallisenä. Erityisesti lakon laillisena työtaistelumuotona tuli noudattaa lakia ja järjestystä. Matti Lahtelan mielestä hallituksen lakiesitystä voitiin puolustella ainoastaan sillä, ettei se lakon aikana antanut todellisia ohjeita poliisille. Näin armahdus tuli osittain myös hallitukselle itselleen. Toimettomuus antoi lakkolaisille ja johtajille mahdollisuuden jälkikäteen säilyttää syyt poliisien toimintaan. Tällainen selittäminen johti Lahtelasta ennen pitkää yhteiskunnan sortumiseen. Rikokseen ei ollut kenelläkään missään tilanteessa oikeutta. Maalaisliitto kuitenkin kannatti lakiesitystä. Keskustelu pysyi varsin hillittynä ja puheenvuoroja käytettiin vain 16.⁷⁵¹

Armahduslain eduskuntakeskustelussa noudateltiin siten jo lakon aikana muodostunutta jakolinjaa. Porvaripuolueet olivat periaatteesta armahduslakia, mutta eivät itse armahdusta, vastaan. Niin ikään kansandemokraatit kritisoivat hallituksen esitystä. Porvaripuolueiden edustajien puheet pohjautuivat heille tyypillisiin mentaliteetteihin. Jokaisen lakia rikkoneen tuli kantaa siitä vastuu. Armahdusta ei tullut suorittaa, mikäli lainrikkooja ei osoittanut katumusta. Kyse oli lähinnä periaatteellisesta kannasta: lainrikkomista ei hyväksytty. Myös jako hallituspuolueiden kesken oli edelleen voimassa.

Hallituksen lakiesityksen siirryttyä lakivaliokuntaan kansandemokraatit väittivät kokoomuksen kaikin tavoin hidastavan sen käsittelyä kutsumalla jatkuvasti uusia asiantuntijoita. Vaikeuksia tuottivat muutkin puolueet. Vaikka Maalaisliitto oli periaatteessa kannattanut armahduslakiesitystä, se käytti tilanetta hyväkseen. Lakiesityksen ollessa eduskunnassa puolueen eduskuntaryhmä suhtautui asiaan nihkeästi. Syynä oli se, että samaan aikaan käsiteltävänä ollut sokerijuurikaslaki ei saanut tarpeeksi laajaa tukea. Kansandemokraateille puolue ilmoitti kannattavansa armahduslakia mikäli SKDL kannatti eduskunnassa sokerijuurikaslakia. Muussa tapauksessa armahduslain käsittely jäisi yli vaalien. Kansandemokraatit suostuivat pakon edessä.⁷⁵² Maalaisliitolla ei ollut mitään hävittävää, sen sijaan kansandemokraattien oli pakko suostua. Muuten he eivät olisi toimineet ”työväen asialla”.

Lakiesityksen toinen ja kolmas käsittely toukokuun lopulla eivät herättäneet suuria intohimoja. Kolmannessa käsittelyssä Maalaisliiton Martti Honkavaara väitti kuulleensa ”johtavassa asemassa olevalta ammattiyhdistysjohtajalta”, että SAK:n juristit olivat oikeudenkäyntien alettua antaneet yleisohjeet SAK:n johdon suojelemisesta. Operaatio Iltatähdestä samainen ”syvä kurkku” oli kertonut, että veturimiesten liiton puheenjohtaja Widingin käsky oli otettu magnetofoninauhalle, mutta se oli tuhottu SAK:n juristin kehotuksesta. Honka-

⁷⁵¹ Eduskunnan täysistunto 7.5.1957: VP 1957. Pöytäkirjat I.

⁷⁵² Eduskuntaryhmän ptk. 16.5.1957: mf3. Kokea, PTA; Eduskuntaryhmän ptk. 16.5.1957: mf24. SKDLeA, Ka; Eduskuntaryhmän tvlk:n ptk:t 14., 16. ja 17.5.1957: mf29. SKDLeA, Ka; Pöytäkirjat puhuvat III, s. 17-18. Sokerijuurikaslaki hyväksyttiin samassa istunnossa kuin armahduslaki, mutta aiemmin.

vaarasta tämä osoitti, että rivimiehet oli uhrattu johtajien virheiden vuoksi.⁷⁵³ Honkavaaran mainitsema tieto on sikäli mielenkiintoinen, että vastaavan väitteen oli samoihin aikoihin esittänyt Turussa kapinatuomion saanut paikallisen keskuslakkotoimikunnan toimitsija Into Suominen. Väitteiden lopullinen todentaminen on vaikeaa, mutta varsin mahdollista on, että SAK:ssa todellakin oli annettu mainitunlainen ohje johtajien suojelemisesta. Toisaalta, on kuitenkin syytä huomata, että mahdollinen ohje ei tuottanut tulosta; sekä Järvelä että Rantanen tuomittiin sakkorangaistuksiin, joskin Rantasen tuomio kumottiin. Väitteet kuitenkin tukevat lakkolaisten oikeudessa SAK:n johtajia vastaan esittämiä syytöksiä: johtajat pyrkivät väistämään vastuuta.

Armahduslaista äänestettiin ensimmäisen kerran 7.6.1957. Tuolloin hallituksen esitys voitti kansandemokraattien esityksen äänin 139–35. Lopullinen äänestys suoritettiin 12.6.1957, jolloin lakiesitys hyväksyttiin äänin 127–49. Vastaan äänestivät lähinnä kokoomuksen, kansanpuolueen ja RKP:n edustajat sekä muutamat Maalaisliiton edustajista.⁷⁵⁴ Työväenpuolueet olivat saaneet tahtonsa vihdoinkin läpi, pitkän vatvomisen jälkeen. Tyydytys ei kuitenkaan ollut täydellinen. Esimerkiksi Kemin mellakoiden seurauksena annetusta armahduslaista yleislakon armahduslaki erosi siinä, ettei se ollut yleinen armahdus. Yli vuoden mittaiset tuomiot jäivät armahtamatta.⁷⁵⁵

⁷⁵³ Eduskunnan täysistunto 24.5.1957: VP 1957. Pöytäkirjat I; Eduskunnan täysistunto 28.5.1957: VP 1957. Pöytäkirjat I; Lue Honkavaaran lausuntoon liittyen myös SSd 26.2.1958, "Rautatieläiset odottavat"; Tietolähde lienee ollut Olavi Lindblom.

Lehtien kommentteista armahduslaista lue esim. KU 29.5.1957, "Sokerilaki hyväksyttiin", "Laki myöntää oikeuden tehokkaaseen lakkoon"; KU 13.6.1957, "Ns. armahduslaki ja sokerilaki hyväksyttiin eilen"; HS 8.5.1957, "Armahduslaki meni eilen lakivaliokuntaan"; SSd 8.5.1957, "Armahduslaki eduskunnan pohdittavana"; SSd 29.5.1957, "Armahduslaki"; US 8.5.1957, "Armahduslakiesitys arvostelun kohteena".

⁷⁵⁴ Eduskunnan täysistunnot 7.6. ja 12.6.1957: VP 1957. Pöytäkirjat II; Lakivaliokunnan mietintö n. 5 ja Suuren valiokunnan mietintö n. 51 hallituksen esityksen n. 41 johdosta eduskunnalle laiksi eräiden vuoden 1956 yleislakon yhteydessä tehdyistä rikoksista rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta. VP 1957. Asiakirjat I. Lakivaliokunta ehdotti hallituksen esityksen hyväksymistä muuttamattomana ja Ryömän ja Raunion lakialoitteiden hylkäämistä. Asiantuntijoina lakivaliokunta oli kuulut oikeusministeri Helmistä, oikeuskansleri Honkaa, sisäasiainministeri Väyrystä, professori Bruno A. Salmialaa, professori Brynolf Honkasaloo sekä Helsingin kaupungin poliisikomentaja Erik Gabrielsonia. Heistä Salmiala vastusti tiukasti armahduslakia. Suuri valiokunta kannatti mietinnössään hallituksen esitystä sekä Ryömän ja Raunion aloitteiden hylkäämistä. Hallituksen esitys pysyi koko ajan muuttumattomana. AK n:o 255/1957; Ks. myös AK n:o 262/1957; Ks. Liite 7.

⁷⁵⁵ Kemin kapinan armahduslakiesityksen perusteena oli syytetoimien raukeaminen siten, että oikeusistuimissa voitiin lakiesityksen estämättä tuomita rangaistukseen ne henkilöt, jotka olivat olleet viranomaisen virkatoimiin väkivaltaisesti puuttumisen yllyttäjinä tai johtajina tai jotka olivat henkilökohtaisesti syyllistyneet väkivaltaan. Oikeusministeri Suontaustan (sd) mukaan hallituksen esitys perustui siihen, että kaikki johtajat ja yllyttäjät oli jätettävä armahduksen ulkopuolelle, kaikki muut armahdettava. Hallituksen lakiesityksen nojalla pelkkä mukana olo, ellei siihen liittynyt johtamista, yllyttämistä tai henkilökohtaisia väkivallantekoja ei ollut tuomittavaa. Hallituksen esitys n. 140, 21.11.1949 laiksi Kemin mellakoitsijoiden armahtamiseksi: VP 1949. Asiakirjat III; Kuusinen-Leino ym. ehdotus laiksi eräiden Kemin kaupungissa vireille pantujen syytetoimenpiteiden keskeyttämisestä: VP 1949. Liitteet I-XII. B. Prosessin kestäessä hallitus perui 3.3.1950 marraskuussa 1949 antamansa lakiesityksen ja antoi tilalle uuden esityksen 14.3.1950. Väliin mahtui myös hallituksen vaihdos, kun Fagerholmin hallituksen tilalle nimitettiin Kekkosen I hallitus 17.3.1950. Jälleen seurasi uusi lakiesitys. Kekkosen hallituksen annettua ensimmäisen, yhteensä

Armahduslain ulkopuolelle jääneet tuomiot herättivät välittömästi kommunistien mielenkiinnon. Turussa tuomitut perustivat oman toimikunnan, joka kokousti useaan otteeseen ja järjesti mielenosoituksia vuonna 1957. Turun 18 kapinatuomiosta seitsemän kuritushuonetuomiota yli vuoden mittaisina jäivät armahduslain ulkopuolelle. Sen sijaan 20 vankeustuomiota, joista puolet alun pitäenkin oli ehdollisia, armahdettiin, kahta rikoksenuusijaa lukuun ottamatta.⁷⁵⁶

Kun armahduslain ulkopuolelle jääneet turkulaiset lopulta helmikuussa 1958 passitettiin kärsimään tuomioitaan, järjestivät kommunistit jälleen mielenosoituksia. Yleislakosta annetut tuomiot pyrittiin ottamaan vaaliaseeksi vuoden 1958 eduskuntavaaleihin. Turussa kerättiin keväällä 1958 nimiä listaan, jotta tasavallan presidentti Kekkonen armahtaisi vielä tuomiotaan kärsineet henkilöt. Myös *Suomen Sosialidemokraatti* vetosi presidenttiin tuomiotaan istuvien armahdamisen puolesta, sillä poliittinen armahdus lisäsi yhteiskuntarauhaa, mitä myös eduskunta oli armahduslakia säätäessään painottanut.⁷⁵⁷

Esitetyt vetoamukset tuottivatkin tulosta. Maaliskuussa 1958 presidentti Kekkonen armahti Kotkan raastuvanoikeudessa kesäkuussa 1956 kymmeneksi (10) kuukaudeksi kuritushuoneeseen tuomitun Antti Honkosen. Itä-Suomen hovioikeus oli muuttanut tuomion ehdottomaksi ja 14.10.1957 korkein oikeus oli evännyt asian lisäkäsittelyn. Honkonen oli vangittu 10.1.1958 ja hän istui tuomiotaan Mikkelissä.⁷⁵⁸ Huhtikuussa 1958 Kekkonen armahti myös edellä mainitut seitsemän turkulaista kuritushuonevankia. Miehet ennättivät istua tuomiostaan vain pari kuukautta. Tuomittujen ensimmäisen armonanomuksen presidentti Kekkonen oli hylännyt joulukuussa 1957.⁷⁵⁹ Heinäkuussa armah-

siis kolmannen, lakiehdotuksensa huhtikuussa asia vihdoinkin eteni. Lopullisessa esityksessä kaikista, myös johtajia vastaan nostetuista, syytteistä luovuttiin, sillä hallituksen mielestä oli mahdotonta saada rikokseen yllyttäjiä tuomiolle ja vastuuseen teoistaan. Osin pitkiksi muodostuneiden pidätysaikojen ja tutkintavankeuden vuoksi hallitus katsoi, että kaikki rikoksiin osallistuneet oli armahdettava. Armahdus ulotettiin käsittämään myös 2.8.1949 Karihaaralla sattuneet rikokset. Samassa istunnossa hylättiin, äänestyksen jälkeen, Irma Torven (kd) tekemä ehdotus tuomittujen korvausten ja heille koituneiden muiden taloudellisten menetysten suorittamisesta valtion varoista. Armahduslaki hyväksyttiin 31.5.1950. Hallituksen esitykseen n. 140 laiksi Kemin kaupungissa tapahtuneisiin rikoksiin osallistuneiden henkilöiden armahtamisesta perustuslakivaliokunnan antama lausunto, sekä tasavallan presidentin ja hallituksen kirjelmä esityksen peruuttamisesta: VP 1950. Asiakirjat III: II-III; Eduskunnan täysistunnot 31.3.1950, 4.4.1950, 16.5.1950, 31.5.1950: VP 1950. Pöytäkirjat I; Hallituksen esitys n. 33 eduskunnalle laiksi eräisiin Kemin kaupungissa vuonna 1949 tapahtuneisiin rikoksiin osallistuneiden henkilöiden armahtamisesta, lausuntoineen ja liitteineen: Valtiopäivät 1950. Asiakirjat I-II; AK n:o 277/1950; Ks. Liite 8.

⁷⁵⁶ Nikkilä 1967, 151-152.

⁷⁵⁷ Ilmoitukset n. 324-15.2.1958 ja n. 312-13.2.1958: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Ilmoitus n. 252-7.2.1958: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Ilmoitus n. 219-3.2.1958: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Ilmoitus n. 179-24.1.1957: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Ilmoitus n. 611-15.3.1958: ko AMP 3J1, 41, kansio 5. SUPOA; Eduskuntaryhmän ptk. 14.2.1957: mf24. SKDLeA, Ka; SSd 8.3.1958, "Yleislakko ja kapinatuomiot".

⁷⁵⁸ KU 8.3.1958, "Antti Honkonen vapauteen".

⁷⁵⁹ Oikeusjuttu n. 12-13: ko 4. Lakko1956/SAKA, AyA; KU 15.4.1958, "Yleislakosta vangitut turkulaiset armahdettu".

duksen saivat 18 porilaista lakkolaista, jotka Turun hovioikeus oli tuominnut vankeuteen helmikuussa 1958 osallisuudesta kaupungin linja-autoasemalla lakon aikana sattuneisiin järjestyshäiriöihin.⁷⁶⁰

Sen sijaan Kekkonen hylkäsi Operaatio Iltatähteen osallistuneiden 11 veturimiehen anomuksen lokakuussa 1958.⁷⁶¹ Saman kohtalon koki myös Seutulan työsiirtolassa tuomiotaan istunut rakennusliiton järjestäjä Ahti Liljander, joka istui 6 kuukauden tuomiota. Sekä SRL että SAK olivat tehneet hänestä armonanomuksen, jonka presidentti hylkäsi. Kriminaalitapauksena tuomio jäi armahduslain ulkopuolelle.⁷⁶² Liljanderin lisäksi Kekkonen hylkäsi myös Paraisilla liikenteen pysäyttämiseen syyllistyneen konduktööri Aution anomuksen lokakuussa 1958 sekä pahoinpitelystä ehdottomaan vankeuteen tuomitun Sulo Valtosen anomuksen maaliskuussa 1959.⁷⁶³ Kekkonen päätösten motiiveista on vaikea sanoa mitään, sillä hänen tekemänsä päätökset eivät sisällä perusteluja, vain lopputuloksen.

Lopullinen sinetti yleislakon synnyttämille oikeudenkäynneille saatiin vasta elokuussa 1960, jolloin viimeisenä käsiteltävänä juttuna olleen rakennustyömiehen Eero Stenbergin tuomio kumottiin armahduslailla. Stenberg oli osallistunut Helsingissä 6.3.1956 bensasodan mellakoihin Eteläisellä makasiinikadulla. Raastuvanoikeus totesi hänen syyllistyneen kapinaan ja yleisen rauhan häiritsemiseen. Tammikuussa 1959 hovioikeus tuomitsi Stenbergin 1 vuodeksi 2 kuukaudeksi vankeuteen ja vahingonkorvauksiin kapinasta ja yleisen rauhan häiritsemisestä. Korkein oikeus alensi tuomion elokuussa 1960 yhteen vuoteen. Näin Stenberg voitiin armahduslain nojalla vapauttaa tuomiosta.⁷⁶⁴

Kaikkiaan yleislakon aikaisten yhteenottojen seurauksena kuulusteltiin useita satoja henkilöitä. Syytteeseen asetettiin 55 oikeudenkäynnissä yhteensä 344 lakkolaista. Alioikeudet tuomitsivat 57 syytettyä ehdottomaan vapausrangaistukseen, 70 syytettyä tuomittiin ehdolliseen vankeuteen ja 142 syytettyä erisuuruisiin sakkoihin. Syyte hylättiin 68 tapauksessa ja 7 syytettyä jätettiin alaikäisyyden vuoksi tuomitsematta. Armahduslain ulkopuolelle jäi kaikkiaan noin 50 lakkolaista, joista presidentti armahti suurimman osan.⁷⁶⁵ Annetut tuomiot olivat yhteneviä Arabian lakon 1948 ja Kemin kapinan 1949 tuomioihin

⁷⁶⁰ Oikeusjuttu n. 50: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA; Päivän Sanomat 12.7.1958; Nikkilä 1967, 190.

⁷⁶¹ Oikeusjuttu n. 29: ko 5. Lakko1956/SAKA, AyA. Yleislakon tapauksessa selvät kriminaalitapaukset, yli vuoden mittaiset tuomiot sekä rikoksenuusijat jäivät armahduksen ulkopuolelle. Siten armahduslaki ei ulottunut esimerkiksi oman käden oikeuteen, yksittäisiin pahoinpitelyihin, vahingonkorvauksiin eikä virkarikoksiin.

⁷⁶² KU 11.11.1958, "Liljanderin armonanomus hylättiin: Hallitus paljastaa asenteensa työväen edustajia kohtaan"; Lue Liljanderin tapauksesta myös Helin 1998, 215.

⁷⁶³ Aution juttu, Oikeusjuttu n. 14: ko 4. Lakko1956/SAKA, AyA; Valtosen juttu, Oikeusjuttu n. 2: ko 4. Lakko1956/SAKA, AyA.

⁷⁶⁴ HS 18.8.1960, "KKO:n tuomio kapinasta yleislakon 1956 aikana".

⁷⁶⁵ Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1957, s. 59-61, 63; Haatanen 2001, 70; Savola 1969, 162; Kanerva 1961, 180; Vrt. Hölttä 1999, 89-90; Salomaa 1964, 234-235, 237; Myös Supo keräsi kaikkien oikeudenkäyntien asiakirjat arkistoonsa. Ks. AMP 3J1, SUPOA.

verrattuna.⁷⁶⁶ Molemmat tapaukset aiheuttivat niin ikään kommunistilehdistös-sä kiivaan syyteryöpyn, aivan kuten yleislakkokin.

Alioikeuden päätöksistä valitettiin hovioikeuteen kaikkiaan 27 jutussa. Valitukset käsittivät kaikkiaan noin sata tuomittua. Hovioikeus korotti tuomioita vain yhdeksän jutun osalta, joista niistäkin kolmessa vain muutamien syytettyjen osalta. Viidessä oikeusjutussa alioikeuden tuomiot säilyivät ennallaan ja tuomioita alennettiin niin ikään viidessä jutussa. Hovioikeus ei kumonnut vankeustuomioita, joskin niitä lievennettiin joissakin tapauksissa. Sakkotuomioita peruutettiin useita. Kahdeksan jutun päätöksistä ei ole tietoa. Hovioikeuden päätöksistä ilmeisesti vain kahdessa tapauksessa korkein oikeus antoi valitusluvan. Ainakin toisessa niistä (Stenbergin juttu) se alensi tuomiota. Toisen jutun päätöksestä ei ole tietoa. Hovioikeuden langettavaan tuomioon haettiin armoa presidentiltä kahdeksassa jutussa. Armonanoja oli yhteensä yli 40, joista presidentti armahti 27.⁷⁶⁷

7.1.6 Tuomiot yleislakon päätepiteenä

Yleislakon päättämissopimuksessa rankaisutoimenpiteistä oli luvattu luopua. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut selviä kriminaalitapauksia, vaan ainoastaan työehtosopimusten loukkauksia. Käynnistyneiden kuulustelujen ja oikeudenkäyntien myötä ääriivasemmisto saattoi jälleen tulkita oikeiston pettäneen an-

⁷⁶⁶ Arabian lakkolaisia syytettiin muun muassa virkavallan vastustamisesta (RL 16:1), virantoimituksen haittaamisesta (RL 16:2), pahoinpitelystä (RL 21:12) sekä yleisen rauhan häiritsemisestä meluamalla ja kiroamalla (RL 42:7). Raastuvanoikeudessa syytetyille oli langetettu 3-6 kuukauden tuomioita mainituista syytekohdista. Turun hovioikeus korotti kaikkia tuomioita muutamalla kuukaudella ja muutti sakkorangaistukset vapausrangaistuksiksi. Korkein tuomio oli 10 kuukautta vankeutta. Hovioikeus muutti myös seitsemän raastuvan oikeudessa syytteistä vapautetun tuomioita siten, että kuusi heistä sai 2 kuukautta vankeutta ja yksi sakkoja, koska hän oli teon tehdessään alaikäinen. Arabian mellakoista tuomittiin parikymmentä henkilöä. Lopullisen ratkaisun antoi korkein oikeus tammikuussa 1952. Se lievensi hovioikeuden tuomioita 1-2 kuukaudella viiden tuomitun osalta. Pisimmäksi tuomioksi jäi 9 kuukautta vankeutta. Seitsemän tuomitun tuomio muuttui ehdolliseksi, seitsemän tuomio säilyi ennallaan ja yksi vapautettiin syytteistä. HS 17.10.1950, "Arabian mellakoitsijoiden tuomiot nousivat HO:ssa"; HS 23.1.1952, "Arabian tuomiot"; TkS 4.12.1948, "Poliisivaltioko päämääränä"; TkS 18.10.1950, "Arabian poliisimellakan uhrien tuomioita korotettu"; VS 22.1.1952, "Korkein Oikeus ratkaisi Arabian työläisiin kohdistetut syytökset"; Vastalauseliikkeestä esim. TkS 30.1.1952, "Arabian tuomiot peruutettava"; TkS 31.1.1952, "SNDL vaatii Arabian jutussa tuomittujen vapauttamista"; TkS 14.2.1952, "Esitys Arabian työläisten tuomioiden kumoamisesta"; TkS 24.5.1952, "'Arabialaisten' tuomiot ristiriidassa rauhansopimuksen kanssa"; VS 4.10.1952, "Lakko-oikeuden kieltäminen poliisivaltion tunnusmerkki". Kemissä 1949 syytettiin kapinasta (RL 16:4) peräti 91 henkilöä, joista 63 myös tuomittiin. Lopuille tuli lievempi syyte. Kaikkiaan Kemissä asetettiin syytteeseen 127 henkilöä, joista 97 tuomittiin rangaistuksiin. Kovin tuomio oli 1 vuosi 4 kuukautta kuritus-huonetta. Muut tuomiot olivat muutaman kuukauden mittaisia. Salminen 1995, 250-251; Vrt. Murto & Kaukonen 1950, 58-179, 207-210; Lue Arabiasta ja Kemistä myös Hölttä 1999, 89-90.

⁷⁶⁷ Tiedot on kerätty sanomalehdistä sekä suojelupoliisiin että SAK:n keräämistä oikeudenkäyntiasiakirjoista. AMP 3J1, SUPOA; Oikeusjutut: ko:t 4-5. Lakko1956/SAKA, AyA. Lähteissä ilmenevien puutteellisuuksien vuoksi tekstissä mainitut luvut eri oikeusasteissa käsitellyistä tapauksista eivät ole täysin tarkkoja. Syytettyjen lukumäärä (344) on täsmällinen.

tamansa lupaukset tarkoituksenaan kurittaa lakkolaisia näiden voittoon päättyneen työtaistelun jälkeen. Ennen oikeudenkäyntejä ja niiden aikana lietsottiin tietoisesti vihaa maan oikeuslaitosta kohtaan. Mahdollisesti annettavat tuomiot leimattiin jo ennalta poliittisiksi ja käsitys iskostui vähitellen myös syytettyihin ja heidän tukijoihinsa. Syyttelyissään kommunistit jäivät melko yksin, vain SAK:n johtajat tukivat heitä joiltakin osin. Monissa tapauksissa lakkolaiset väittivät toimineensa ammattiyhdistysjohtajien kehotuksesta, joten ei ollut ihme, että SAK:ssa vaadittiin syytteiden kumoamista. Erityisen innokkaasti syytteiden kumoamista ajoi kuitenkin ääriivasemmisto, sillä suuri osa syytetyistä oli heidän kannattajiaan.

Alioikeuksissa syyttäjät pyrkivät hankkimaan syytetyille mahdollisimman kovia tuomioita. Tätä osoittavat muun muassa Helsingissä, Turussa ja Jyväskylässä vaaditut kapinatuomiot. Lakikirjaa tiukasti lukemalla lakkolaisia voitiin syyttää kapinasta, mutta tavallisen kansalaisen mielestä syytteet olivat kohtuuttomia. Yleislakon aikana voimassa ollut rikoslaki oli säädetty jo vuonna 1889 Suomen ollessa osa Venäjän keisarikuntaa. Niinpä rikoslain kapinapykäläkin oli huomattavan ankara, sillä sen avulla oli ollut tarkoitus tukahduttaa pienimmätkin keisarin vastaiset mielenosoitukset.⁷⁶⁸ Rikoslain kapinapykälä oli yleislakon aikana suurelta osin vanhentunut. Sen vuoksi oli aivan ymmärrettävää, että Turussa annetuista kapinatuomioista syntyi suuri kohu. Lakkolaisjoukoissa, ja yleisesti muutenkin, kapinan tulkittiin tarkoittavan nousua maan hallitusta vastaan ja ryhtymistä vallankumoukseen. Tällaisesta tilanteesta ei lakon aikana ollut kyse. Kansalaisten oikeustajuun kovat tuomiot eivät siten sopineet vaan ne koettiin vääryytenä. Alemmissa kansanosissa suuttumusta herätti myös käsitys, jonka mukaan ”herrat” saivat oikeudessa pienempiä tuomioita, kun taas köyhiä rankaistiin kovalla kädellä.⁷⁶⁹ Osasyys mielen hermostumiseen oli kommunistien heti lakon jälkeen käynnistämässä rummutuksessa luokkaoikeudenkäynneistä.

⁷⁶⁸ Rikoslain kapinapykälä (RL 16:4) kuului seuraavasti: ”Jos kokoontunut väkijoukko yksin toimin tekee 1 §:ssä sanotun rikoksen; rangaistakoon yllyttäjä ja johtaja sekä jokainen, joka sellaisen rikoksen tekemiseen on ottanut osaa, kapinasta kuritushuoneella vähintään yhdeksi ja enintään yhdeksäksi vuodeksi, taikka jos asianhaarat ovat erittäin lieventävät, vankeudella vähintään kuudeksi kuukaudeksi. Muu kapinasta osallinen tuomittakoon kuritushuoneeseen tahti vankeuteen korkeintaan kolmeksi vuodeksi, taikka, jos asianhaarat ovat erittäin lieventävät, vähintään sadan markan sakkoon.” Mainitussa ensimmäisessä pykälässä luetellaan rikokset julkista virkavaltaa vastaan. AK n:o 39/1889.

Nykysuomen sanakirja määrittelee kapinan sekä vuoden 1953 että vuoden 1978 painoksissa samalla tavalla: ”Kapina, Väkijoukon (kansanosan, valtakunnan osan, sotilasosaston tms.) tavallisesti aseellinen nousu esivaltaa vastaan.” Sen sijaan vuoden Tietosanakirja vuodelta 1912 määrittelee kapinan laajemmin: ”Kapina, laajimmassa merkityksessä jokainen useampien henkilöiden väkivallalla tahti sen uhalla toimittama itseavustus laillista esivaltaa vastaan.” Molempien määritelmien mukaan, oleellista kapinalle siis oli, että väkijoukon tuli nousta esivaltaa vastaan. Näinhän toki käytännössä yleislakon aikana oli, mutta erikoiseksi tilanteen teki se, etteivät joukot mielestään nousseet valtiota, vaan poliisia vastaan. Poliisi oli esivallan edustaja, mutta lakkolaiset eivät sitä siksi mieltäneet. Nykysuomen sanakirja 1978; Nykysuomen sanakirja 1953; Tietosanakirja 1912.

⁷⁶⁹ Ajankuvaus yleisistä oikeusperiaatteista ja kansalaisten oikeusvakaumuksesta Alanen 1950, 45-55, laintulkinnasta sama 66-82.

Kommunistien esittämistä väitteistä huolimatta kyse ei ollut "luokkaoikeudenkäynneistä". Ensiksikin, tuomioita eivät vaatineet työnantajat tai suojelupoliisi vaan paikalliset poliisiviranomaiset. Toiseksi, maan oikeuslaitos toimi riippumattomasti, eikä siihen pyritty vaikuttamaan millään tavalla. On muistettava, että oikeudenistunnot keskeytettiin lähes poikkeuksetta, jotta syytetyt saivat aikaa valmistautua puolustukseen. Lisäksi miltei 70 syytettyä vapautettiin syytteistä kokonaan. Syyttäjät toimivat kuitenkin erittäin aktiivisesti. Tämä selittyy sillä, että monissa tapauksissa syyttäjinä toimivat nimismiehet tai poliisikomisarior, jotka olivat ottaneet syytettyjen kanssa yhteen lakon aikana. Oli luonnollista vaatia ankaria tuomioita. Syytteissä saattoi siten olla pientä "takaisinmaksua", sillä lakikirjaa tulkittiin viimeistä piirtoa myöten. Kyseessä oli siis eräänlainen arvovallan palautus. Toisaalta, lakkolaiset olivat osoittaneet olevansa valmiita melko vakaviinkin järjestyshäiriöihin. Poliisissa helposti tulkittiin, että tilanne voitiin pitää edes jossakin määrin kurissa pidättämällä lakkolaisia ja asettamalla heitä lakon jälkeen syytteeseen. Ankaria tuomioita vaadittiin pelkästään jo tulevia lakkotaisteluja ja niissä mahdollisesti ilmeneviä levottomuuksia silmällä pitäen. Ilmeisenä tarkoituksena oikeudenkäynneillä oli palauttaa poliisien lakon aikana menettämä kunnia takaisin. Lakkolaisten kanssa kasvotusten seisseet poliisit olivat sattuneista rikkomuksista siksi hyvin selvillä, ettei syytteitä ei voitu jättää nostamatta.

Tuomiot muodostuivat sikäli hankaliksi, että osapuolet saattoivat tehdä niistä monenlaisia johtopäätöksiä. Tämä osaltaan jatkoi lakon myötä syntyneitä vastakkainasettelua. Kuitenkin vertailu Arabian ja Kemin lakkojen tuomioihin osoittaa, että linja niihin verrattuna oli sama. Se, että annetut tuomiot olivat rinnastettavissa Arabian tai Kemin tuomioihin, oli ääriavasemmistolle merkinä luokkaoikeudenkäyntien luonteesta. Niinpä tuomioita pyrittiin hyödyntämään poliittisena aseena. Kommunistien voi periaatteessa sanoa voittaneen oikeudenkäynnit, päättävätpä ne miten tahansa. Jos tuomiot olivat vapauttavia, voitiin olla tyytyväisiä; jos ne olivat langettavia, voitiin oikeistoa ja maan oikeuslaitosta syyttää työväenluokan vastustamisesta ja sortamisesta.

Oikeudenkäynneissä silmiinpistävää oli, että syytetyt vetosivat lakon yhteiskuntaan muodostamaan poikkeukselliseen olotilaan. Tähän myös syytettyjen avustajat vetosivat vaatiessaan syytteiden hylkäämistä. Perusteluina myös oli, ettei rikoslaki ollut monellekaan syytetylle siinä määrin tuttu, että lakkolaiset olisivat tienneet menetelleensä vastoin lakia. Esimerkiksi lakkovahdin valtuudet olivat monille täysin epäselvät. Syyttäjät eivät halunneet tunnustaa lakon poikkeuksellisuutta. Heidän mielestään laki oli jo lakon aikana riittävässä määrin lakkolaisille selvitetty. Syyn viestin perillemenemättömyyteen katsottiin olevan SAK:ssa, joka ei missään vaiheessa todella kieltänyt aiheuttamasta järjestyshäiriöitä. Useimmissa tapauksissa alioikeudet kuitenkin huomioivat lakon olosuhteet, sillä tuomioita annettiin "erittäin lieventävien asianhaaran vallitessa" sattuneista teoista.

Hallituksen voi katsoa toimineen "maan tavan" mukaisesti antaessaan armahduslakiesityksen. Armahdus oli annettu aiemminkin vakavien lakkojen tai kapinayritysten yhteydessä. Yleislakon armahdusmenettely poikkesi kui-

tenkin oleellisesti Mäntsälän ja Kemin armahduksista, sillä yleislakko ei lopulta kuitenkaan ollut poliittinen mielenilmaus, vaikka se ajoittain sai sellaisia piirteitä. Vaikka Kemin kapina alkoi palkkakiistana, sen tarkoituksiperät olivat osittain poliittiset, Mäntsälän kapinasta puhumattakaan. Lakiesityksellään hallitus pyrki ehkäisemään yhteiskunnan kahtiajakautumista. Mahdollista tosin on, ettei keskustelua ehkä olisi tarvinnut käydä lainkaan, mikäli hallitus olisi lakon aikana toiminut aktiivisemmin. Yleislakosta annettu armahdus ei ollut amnestia, (yleinen armahdus, abolitio) kuten Mäntsälän ja Kemin tapauksissa. Mäntsälän osalta rivimiehiä ei syytetty lainkaan ja Kemissä kapinaan tuomitut sekä armahdettiin kärsimästä annettuja tuomioita että abolitiolla. Yleislakon tapauksessa selvät kriminaalitapaukset jäivät armahduksen ulkopuolelle, samoin kuin yli vuoden mittaiset tuomiot sekä rikoksenuusijat. Näin ollen annettu armahduslaki ei ulottunut muun muassa oman käden oikeuteen, yksittäisiin pahoinpitelyihin, vahingonkorvauksiin eikä virkarikoksiin. Siksi muun muassa Operaatio Iltatähdestä annetut tuomiot jäivät armahtamatta. Armahtamatta jäi miltei seitsemäsosa tuomituista. Näiltä osin Mäntsälän ja Kemin armahdukset olivat huomattavasti laajempia. Syynä melko maltilliseen lakiesitykseen oli ilmeisesti se, että maan hallituksessa enemmistö oli porvaripuolueilla, eikä sosiaalidemokraattien haluamaa kattavampaa lakia ollut mahdollista saada aikaan. Mainitut puolueet olivat vastustaneet hallituksen linjaa jo lakon aikana. Mikään osapuoli ei todellisuudessa vastustanut lakkolaisten armahtamista, sen suoritustavasta vain oltiin eri mieltä. Armahduslaki oli kuitenkin riittävä kompromissi kaikille osapuolille; siitä ei tullut oikeiston vastustamaa yleistä armahdusta, joskin suurin osa tuomituista armahdettiin, jota puolestaan vasemmisto oli halunnut. Laki toimi siten selvästi mielialoja tasaavana tekijänä, kuten hallitus oli sitä esittäessään luvannut.

7.2 Taloudellinen kehitys lakon jälkeen

7.2.1 Vaikeudet kasaantuvat

Käyty yleislakko oli lakkolaisten määrällä mitattuna todella laaja. Taisteluun osallistui 423 000 työntekijää ja se kohdistui noin 20 000 työnantajaan. Lakossa menetettiin yhteensä noin 6 900 000 työpäivää. Luku oli valtava, sillä esimerkiksi edellisenä vuonna, 1955, menetettiin kaikissa työnseisauksissa yhteensä vain noin 344 000 työpäivää. Myös lakkolaisten määrä on suuri siihen nähden, että vuoden 1955 lopussa SAK:ssa oli jäseniä 269 386. Vuoden 1956 loppuun tultaessa jäsenmäärä oli noussut 288 803.⁷⁷⁰

⁷⁷⁰ STV 1956, taulukko 271; STV 1957, taulukot 273 ja 281; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 46; Sosiaalinen aikakauskirja n. 1-2/1957, 52-55. Lakon aikana kommunistit ilmoittivat lakossa olevan jopa 700 000 työläistä. Kyse oli lähinnä propagandasta. Yleislakkoon osallistuneet työntekijät jakaantuivat aloittain seuraavasti: kauppa 1 000; liikenne 42 000; maatalous 2 000; metsänhakuu 3 000; ra-

Lakon vuoksi palkkatuloja menetettiin noin 8,8 miljardia markkaa. Työntekijät menettivät vuoden palkastaan noin 7–8 prosenttia. Lopullista laskelmaa yleislakon vaikutuksesta kansantuloon ei liene koskaan suoritettu, mutta heti lakon jälkeen kansantulon menetyksiksi arvioitiin 15–20 miljardia markkaa (vuonna 2003 n. 360–477 miljoonaa euroa). Lakon vuoksi markkinahintainen nettokansantuote pieneni noin kaksi prosenttia. Teollisuudessa ja rakennuksilla lakkoon osallistui vähintään 85 prosenttia työntekijöistä, liikenteessä vain noin 45 prosenttia. Lakkolaisista noin 60 000 oli työsuhteessa valtioon ja kaikista työpäivämenetyksistä tuli valtion laitosten osalle noin 14 prosenttia. Teollisuustuotannon maaliskuun volyymi-indeksi aleni miltei 60 prosenttia edellisen vuoden vastaavan kuukauden tasosta. Pahiten lakosta kärsi pienteollisuus, joka ei saanut valtiolta niitä tuotantotukia, joita suurteollisuudelle luvattiin. Kuitenkin palkankorotukset koskivat myös pienteollisuutta. Kaikkiaan elinkustannusindeksi kohosi helmikuun 107 pisteestä maaliskuussa vain yhden pisteen.⁷⁷¹ Todelliset muutokset alkoivat näkyä vasta lakon jälkeen.

Vielä lakon jälkeisinä päivinä uskottiin yleisesti, että kustannukset ja hinnat pysyisivät kurissa. Hintojen nousuksi lehdissä arvioitiin noin viisi prosenttia. Suomen Pankin pääjohtaja Rainer von Fieandt asettui vastustavalle kannalle pitämässään ”Suomen markan puolustuspuheessa”: hän uskoi inflaation kehittyvän maassa nopeaa vauhtia, minkä vuoksi keskuspankki oli päättänyt harjoittaa tiukkaa rahapolitiikkaa. Oli edesvastuutonta puhua lievistä inflaatiosta, sillä miltei kymmenen prosentin palkankorotuksia ei voitu hyvittää ilman hintojen nousua. Pääjohtaja toivoi osapuolilta malttia vaatimukseen ja pyysi noudattamaan Suomen Pankin tiukkaa rahapolitiikkaa, sillä ilmeistä oli, että lakon myötä edessä olivat vaikeat ajat. Tiukoista sanoista huolimatta von Fieandin puheen katsottiin vaikuttavan rohkaisevasti vallinneeseen pessimistiseen mielialaan.⁷⁷²

Hallitus antoi maaliskuun lopulla yleislakon päätössopimuksen mukaiset lakiesitykset. Leimavero maksullisesta osakeannista poistettiin ja lisäksi muu-

kennustoiminta 75 000; teollisuus ja käsityö 300 000. Sosiaalinen aikakauskirja n. 3-4/1956, 145-150.

⁷⁷¹ Puoluekok. ptk. 21.-22.4.1956: VAY4811-4812. SKA, KA; Suomen Kunnantyöntekijäin Liiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 17; Pöytäkirja Suomen Merimies-Unioni ry:n edustajakokouksesta 4.-5. päivänä huhtikuuta 1956, s. 5; Sosiaalinen aikakauskirja n. 3-4/1956, 145-150; Hbl 23.3.1956, ”Det allvarsamma spelet”; Hbl 28.3.1956, ”En dålig affär - och dess lärdomar”; Maakansa 23.3.1956, ”Yleislakosta suuria jälkilaskuja”; Maakansa 8.4.1956, ”Pienteollisuus kärsii pahimmin yleislakon päättymisratkaisuista”; MT 27.3.1956, ”Työtaistelun lopputulos paha isku pienteollisuudelle”; Oma maa n. 5, 26.3.1956, ”Yleislakko päättyi inflaatiopäätöksiin”; PS 27.3.1956, ”Kannattiko?”; Suomalainen n. 4/1956, ”Hallitus ja pienyrittäjät”; TS 23.3.1956, ”Yleislakossa menetettiin 60 miljoonaa työtuntia”; Vasemmiston kannanotoista esim. K-ST 29.3.1956, ”Isännät ja heidän käskyläisensä”; TkS 8.6.1956, ”Suurpääoman hyökkäystä vastaan”; Luovutuslakon taloudellisista seurauksista Suomalainen Suomi n. 3/1956, ”Maitolakon taloudellisesta puolesta”; Lue myös Mansner 1984, 468-470.

⁷⁷² Vuonna 1956 markkinahintainen nettokansantuote oli noin 979 miljoonaa markkaa. von Fieandt 1970, 291; Kansamme talous n. 3-4/1956, ”Taistelu tuloista”; Liitto 27.3.1956, ”Indeksiautomaatti toimii yhä edelleen käytännössä”; Sosialistinen aikakauslehti n. 2-3/1956, ”Oikeisto haluaa inflaatiota”; Suomen Kuvalehti n. 10-13/1956, ”Kirpeätä puhetta”; Ks. tulonjakopolitiikasta yleislakon jälkeen Kansamme talous n. 5/1956, ”Tulonjakokysymykset yleislakon jälkeen”.

tettiin tulo- ja omaisuusverolakia siten, että osinkotuloista myönnettiin 15 prosentin vähennysoikeus. Huhtikuun alussa Fagerholmin hallitus antoi hallitusohjelmassa luvattua esityksen maataloustulolaista. Pääperiaatteiden piti olla selvät, mutta sosialidemokraatit yrittivät saada lakiin vielä muutoksia. Vaatimuksissa ei onnistuttu ja laki hyväksyttiin viimein toukokuun alussa. Hintasäännöstelyoikeuksien perusteella valtio otti ohjattavakseen useita hintoja ja maksuja 1.4. alkaen. Uudessa tilanteessa valtio ohjasi muun muassa monien elintarvikkeiden hintoja. Taloudellisen tilanteen parantamiseksi eduskunta myönsi hallitukselle 5.5.1956 tilapäiset säännöstelyvaltuudet vuoden loppuun saakka.⁷⁷³

Yleislakon päätössopimuksessa luvattut tuotantohelpotukset ajoivat valtion nopeasti kassakriisiin. Sopimuksen arvioitiin nostavan valtion kassavajauksen 15–20 miljardiin markkaan. (Summa oli siis sama kuin arvioidut kustannukset yleislakosta.) Niinpä valtion ei auttanut muu kuin keksiä menojen peittämiseksi uusia tulolähteitä. Liikevaihtoverolain ja leimaverolain muutosten lisäksi hallitus korotti sokerin tullimaksuja, sekä muun muassa bensiniin ja petrolin hintoja. Korotusten haarukka oli 18–40 prosenttia. Korotuksista huolimatta valtion tulot eivät kattaneet menoja. Kevään kuluessa käsiteltiin kaksi lisäbudjettia, joiden yhteissummaksi tuli lähes 22 miljardia markkaa. Pitkään esillä ollut uusi kansaneläkelaki hyväksyttiin lopulta toukokuun 1956 lopulla, mutta sen muuttuminen toisessa käsittelyssä lisäsi valtion menoja 8 miljardia markkaa. Pääministeri Fagerholm kiirehti huomauttamaan, ettei valtio kestänyt enää suuria menojen lisäyksiä.⁷⁷⁴ Valtion talous oli viimeistään lakon päättäneellä sopimuksella ajettu ahdinkoon, joskin kehitystä oli jatkunut jo pidemmän aikaa. Parissa kuukaudessa lakko oli käynnistänyt von Fieandtin arvioiman inflaatiokierteen ja palkansaajien lakolla saama hyöty oli kokonaan menetetty. Kehitykseen vaikutti myös se, että lakon jälkeen elettiin taloudellista laskukautta.

STK:ssa valtion vaikeudet huomattiin. Liittokokouksessa toukokuun lopulla toimitusjohtaja Karikoski tuomitsi yleislakon palkkapolitiittisen ratkaisun, sillä se oli selvästi ylittänyt realistiset taloudelliset mahdollisuudet. Ostokyvyn paisuttaminen ilman vastaavaa tuotannon kasvua johti eittämättä inflaatioon. Syyn aiheutuneeseen tilanteeseen Karikoski löysi SAK:n lakon jälkeen esittämistä vaatimuksista. Tuottajien itselleen hankkimia etuuksia hän piti ammattiyhdistysliikkeen vaatimuksiin nähden ”kovin mitättöminä”.⁷⁷⁵

⁷⁷³ Maataloustulolainsäädännöstä tarkemmin Sauli 1987, 49-52; Jääskeläinen 1980, 269-270; Hyvämäki 1978, 444; Lagus 1956, 45-46; Ks. palkkapolitiikasta yleensä myös Liittokok. ptk. liitteinen 13.5.1956: Cb2. HTKA, THA; Vuosikok. ptk:n 27.2.1957 liite 2 ”Toimintakertomus 1956”: Cb3. JKvyA, JYMA; Kunnallisvirkamiesliiton toimintakertomus vuodelta 1956, s. 23-24; Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 65-68; Maataloustuottajain Keski-Suomen Liiton vuosikertomus vuodelta 1956, s. 21-22; PS 29.3.1956, ”14 hintaa ja 4 maksua valtiohallinnon vahvistuksen alaisiksi”.

Vuoden 1956 lain pohjalta hintasäännöstely jatkui aina vuoteen 1968 saakka, jolloin sen korvasi ns. valtuuslaki. Laine 1978, 124.

⁷⁷⁴ Jääskeläinen 1980, 269-270; Hyvämäki 1978, 451.

⁷⁷⁵ Liittokok. ptk. n. 67, 24.5.1956. STKA, TT; Vrt. Valtuuston kok. ptk. 10.6.1956. SAKA, AyA.

Vasemmistossa hallituksen ja oikeiston "yhteisrintama" herätti suurta närkästystä. Kevään ja kesän aikana etenkin kommunistit alkoivat vaatia uusia palkankorotuksia entisten menetettyä vaikutuksensa. Kommunistit syyttivät tilanteesta maan hallitusta, joka oli kykenemätön vastustamaan oikeiston vaatimuksia. Hallituksen ainoaksi tarkoitukseksi nähtiin poistaa työntekijöiltä lakkolla saavutetut edut ja siirtää ne takaisin työnantajille. Oikeistoa puolestaan syytettiin tahallisesti inflaatiopropagandan lietsomisesta. Rakennusliitto piti hallituksen ja oikeiston toimia "rahavallan pelkona", joka seurasi työväen yhteisen järjestövoiman kasvusta. Tämä pelko saneli työnantaja- ja pääomapiirin propagandan, jolla pyrittiin uskottelemaan, "että työläisten taistelu on hyödytöntä ja että paras tie on muka 'uhrausten' tie." Kommunisteja närästivät lähinnä hallituksen lakon päättämisneuvotteluissa työnantajille antamat tuotantotuet. Oli käynyt niin, ettei niitä koskevaa asiakirjaa ollut lainkaan käsitelty SAK:n työvaliokunnassa sopimusneuvottelujen aikana, eikä kommunisteilla ollut niistä siten tietoa. Niinpä lakon jälkeen hallituksen luultiin tahallisesti hyvittävänsä maan teollisuutta palkansaajien kustannuksella. Kun asiasta kevään kuluessa viimein saatiin tieto, julkisuudessa erityisesti painotettiin, etteivät mainitut helpotukset olleet kommunistien hyväksymiä. Toisaalta, oikeisto moitti Suomen Pankkia liian tiukasta rahapolitiikasta.⁷⁷⁶

Inflaation laukatessa myös SAK alkoi vaatia uusia palkankorotuksia. Virallisesti asia nousi esille edustajakokouksessa kesä-heinäkuussa, jolloin SAK kiirehti ajamaan palkansaajille täyttä hyvitystä elinkustannusten noususta. Keskusjärjestössä oli kuitenkin kaksi linjaa vaikka vaatimus oli muodollisesti yksimielinen. Osa vaati, puheenjohtaja Antikaisen johdolla, yhdessä kommunistien kanssa palkankorotuksia; osa kannatti sosialidemokraattien puoluejohdon ajamaa vakauttamista, kuten pääsihteeri Lindblom. "Vakauttajat" eivät uskoneet palkankorotusten tulevan ilman inflaatiota ja heidän tarkoituksenaan oli saada aikaan jonkinlainen linnarauha.⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Kommunistien kritiikistä hallitusta kohtaan esim. SKDL:n liittoneuvoston ptk. 12.-13.5.1956: mf35. HJA/SKDLA, Ka; Keskuskomitean ptk. 2.-3.6.1956: mf51. SKPA, Ka; Eduskuntaryhmän ptk. 4.6.1956: mf23. SKDLeA, Ka, K-S:n piirin tvlk:n ptk. 7.6.1956: Cc. SKPK-SA, Ka; Eräitä ajankohtaisia tehtäviä yleislakon opetusten valossa, kirje n. 42, KD n. 714/56, 25.5.1956: Fb10. JJA/SKPA, Ka; Liittovaltuuston ptk. 28.5.1956. SRLA, RA; Liittotmk:n ptk. 21.3.1956. SRLA, RA; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 62-63; von Fieandt 1970, 293.

SAK:n työvaliokunnan jäsen Lars Junttila selosti SKDL:n eduskuntaryhmälle 5.4.1956 ratkaisevan kokouksen kulkua ja totesi puheenjohtaja Antikaisen maininneen "jostakin paperista", mutta sen sisällöstä ei ollut puhetta, eikä työvaliokunta voinut näin määrittää kantaansa siihen. Eduskuntaryhmän ptk. 5.4.1956: mf23. SKDLeA, Ka. Mikäli näin todella oli, oli teko puheenjohtaja Antikaiselta ovela, sillä sopimus ei olisi todennäköisesti mennyt läpi SAK:n työvaliokunnassa.

Kesällä 1956 demokratia- ja joukkojärjestökysymykset kannustivat kommunisteja esittämään julkisesti mielipiteitään ja paneutumaan uusien palkkataistelujen varalta tulevaisuuden näkymiin SAK:ssa. Heidän ensimmäisiä yleislakon jälkeisiä etappejaan SAK:ssa oli pyrkiä tasoittamaan liittojen hallintoelinten voimasuhteet ja kesän SAK:n VII edustajakokouksessa he vaativat suhteellisuuden palauttamista. Reuna 1987, 231.

⁷⁷⁷ Mansner 1990, 220-221; Lindblom 1969, 88-93; Ks. SAK:n puheenjohtaja Eero Antikaisen puheita SAK:n ajamasta talouspolitiikasta esim. Liittovaltuuston ptk. 18.5.1956: Cb1. KTVA, TA; HS 30.4.1956, "Hallitus ja inflaatio".

Kiistely talouspolitiikasta vauhditti entisestään myös sosialidemokraattien hajaannusta. Yleislakon jälkeen seurasi nimenomaisesti SAK:n esittämästä täyskompensaatiovaatimuksesta puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen kesken jyrkkiä erimielisyyksiä. Sosialidemokraatit hallituksessa ja SAK:ssa pyrkivät ajamaan toisilleen ristiriitaista politiikkaa, mikä synnytti suurta keskinäistä epäluottamusta. Talouspolitiikasta ei päästy puolueen ja etujärjestön välillä kompromissiin ja eripura kasvoi.⁷⁷⁸ Sosialidemokraattien keskinäiset ristiriidat olivat merkinä siitä, että SAK:n myötäileminen oli ohi. Lakkotilanne oli muodostunut tältä osin tietyllä tavalla ”pitkälle menneeksi” poikkeukseksi. Maan taloudellinen ahdinko ei enää antanut mahdollisuutta taipua SAK:n esittämiin vaatimuksiin.

Kehnosta taloudellisesta tilanteesta huolimatta hallitusta kiristettiin joka puolelta. Lakon jälkeen Akava vaati hallitukselta virkamiesten keskinäisten palkkasuhteiden palauttamista ennalleen. Samalla se vaati uuden palkantarkistusjärjestelmän luomista, jotta virkamiehille olisi turvattu palkkojen indeksidonnaisuuden poistamisen jälkeenkin elinkustannusten nousun edellyttämät säännölliset palkantarkistukset. Valtiovalta ei suostunut järjestön vaatimuksiin vaan asetui SAK:n mukaisesti markkamääräisten korotusten kannalle. Akava ennätti jo julistaa kaikki akateemista loppututkintoa edellyttäneet virat hakusaartoon, kunnes sopuun päästiin syyskuussa 1956. Tuolloin Akava joutui taipumaan ja hyväksymään pääministeri Fagerholmin lupaaman seitsemän prosentin ”henkilökohtaisen” palkankorotustarjouksen.⁷⁷⁹

Kun jatkuva hinta-palkkakierre, rahanarvon lasku sekä ulkomaisen kilpailuvyyn heikkeneminen olivat selkeänä uhkana, hallitus antoi talousneuvoston tehtäväksi valmistella vakauttamisohjelmaa, jolla tilanne saataisiin hallintaan. Kesäkuun lopulla 1956 talousneuvosto ilmoitti valtioneuvostolle, ettei se ollut pystynyt laatimaan eri osapuolia tyydyttävää ohjelmaa. Hallituksen kehotuksesta talousneuvosto laati uuden esityksen, jota heinäkuun puolivälissä asetettu ministerivaliokunta ryhtyi käsittelemään. Vaikka keväästä asti auki ollut maataloustulokysymys saatiin ratkaistua elokuussa, ei kokonaistilanteeseen saatu parannusta. SAK piti tiukasti kiinni täyskompensaatiovaatimuksestaan. Hallitus ei antanut konkreettista vakauttamisohjelmaa, mutta teki eri osapuolille esityksen kehottaen niitä pyrkimään ratkaisuun keskinäisillä neuvotteluilla. Samalla se itse lupasi suunnitella menojen supistamisia valtiontalouden tervehdyttämiseksi.⁷⁸⁰

SAK:n johdon yleislakon jälkeen aloittamaa täyskompensaatio rummutusta leskisläisiin lukeutunut Olavi Lindblom piti vain esimerkkinä kommunistien vaikutusvallan kasvusta ammattiyhdistysliikkeessä, sillä täyskompensaatiolle ei ollut reaalista mahdollisuutta. Lindblom 1957, 15-17.

⁷⁷⁸ Huuska 1962a, 9-14, 16.

⁷⁷⁹ Akava katsoi lähinnä hyötyneensä yleislakosta, vaikkei uusi virkapalkkasopimus turvannut läheskään täysimääräisesti yleisen ansiotason nousua. SAK:n torikokouksissaan harjoittama voimallinen Akavan vastainen propaganda nimittäin teki järjestöä tunnetuksi suurelle yleisölle paremmin kuin mihin se itse olisi vähillä varoillaan pystynyt. Tarkemmin Vuori 1990, 124-127; Ks. myös Muiluvuori 2000, 67-72 sekä Mattila 1976, 39.

⁷⁸⁰ Lagus 1957, 87-89.

Vuoden loppua kohti inflaatio entisestään kiihtyi, osaksi yleislakosta johduneen tuotannon menetyksen, osaksi palkankorotusten aiheuttaman tuotantokustannusten nousun vuoksi. Kun maataloustulo oli sidottu palkansaajien yleiseen ansiotasoon ja myös virkamiesten palkkoja oli korotettava, laskettiin elinkustannusten viimeistään syyskuussa nousseen niin paljon, että maatalouden hintoja oli jälleen tarkistettava. Hintojen, elinkustannusten ja palkkojen nousu tyhjensi valtion ennestäänkin pahoin rasitettua kassaa. Samaan aikaan kasvanut kysyntä lisäsi tuontia, mistä vuorostaan oli seurauksena maksutaseen heikkeneminen. Vientiteollisuuden kannattavuus oli myös nousevan kustannustason takia selvästi heikkenemässä ja jo syyskuun alussa ilmeni kausityöttömyyttä. Hinnankorotuksia aiheutti muun muassa Suezin kriisi. Päivän tunnussanoiksi tulivat jälleen "kokonaisuohjelma" ja "vakauttaminen". Hallituksen oli myönnettävä, että talouspoliittinen umpikuja uhkasi.⁷⁸¹

Syys-lokakuussa elinkustannusindeksi oli noussut 113 pisteeseen, eli tasolle, jolla neuvottelut uusista palkankorotuksista oli aloitettava. Tosiasioiden tunnustaminen oli kuitenkin niin tuskallista, että työnantajien ja -tekijöiden johtoryhmien tapaamisissa syksyllä 1956 ei päästy edes varsinaisiin palkkaneuvotteluihin. Syksyllä käydyissä neuvotteluissa SAK vaati yhä hyvitystä elinkustannusten noususta, mutta ei sitä saanut. Kun keskusjärjestöt eivät saaneet sopua, ammattiliitot sanoivat työehtosopimukset irti ja SAK sai päättää keinoista, joilla palkkakysymys hoidettiin. Tilanne ei tästä juuri kohentunut. Työnantajat ajoivat vakauttamista, eivät palkankorotuksia. Mieliä ilmoitettiin myös SAK:lle ja hallitukselle.⁷⁸²

Syntyneen tilanteen vuoksi kommunistit suunnittelivat vuodelle 1957 istumalakkoja erityisesti rakennus- ja elintarvikealalle. Lähtökohtana oli varautua avoimeen taisteluun siten, että puolueapparaatti oli valmis ottamaan taistelu liikkeen johtoaseman haltuunsa heti lakkojen puhjettua. Suojelupoliisi piti lakkoliikkeen aikaansaamista SKP:n kannalta avainkysymyksenä, joskin asiassa oli edettävä rauhallisesti, istumalakkoja järjestäen ja mielipiteitä muokaten. Lakkojen tuli aluksi kestää 15 minuuttia, mutta ne tuli vähitellen laajentaa päivän mittaisiksi.⁷⁸³

781 Talousneuvosto oli asetettu vuonna 1954 ja sen tehtävänä oli seurata talouden tilaa ja valmistella toimenpiteitä, joilla maan taloutta voitiin parantaa. AK n:o 538/1954. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ry:n vuosikirja 1956, s. 11; Hyvämäki 1978, 451; Aura 1956, 119-121.

SDP:n ylimääräisessä puoluekokouksessa vuonna 1957 puhuneen Fagerholmin mielestä käyty yleislakko oli lähinnä mielenosoitus edellisen vuodenvaihteen taloudellista kehitystä vastaan. Oli siksi täysin epärealistista edes odottaa, että yleislakon palkkaratkaisusta olisi muodostunut reaalisesti pysyvä. Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta 1957, s. 29.

782 Vaadittu neuvottelutaso oli 112 pistettä. Mansner 1990, 220-221; Bergholm 1986, 29. STK vahvisti asenteensa kirjeessään SAK:lle 1.11.1956. Se päättyi toteamukseen, että sopimuksen mukaan työntekijäpuolella on ollut oikeus pyytää neuvotteluja palkkojen tarkistamisesta. Vastaavasti työnantajilla on ollut oikeus harkita, onko palkkojen tarkistamiseen taloudellisia mahdollisuuksia. Klockare 1972, 43; STK:n mukaan kustannusten nousu oli jäänyt kokonaan teollisuuden harteille. Liittokok. ptk. 23.11.1956 liitteineen: mf 25. STKA, Elka. Siksi uusia palkankorotuksia ei voitu hyväksyä.

783 Supon Tiedotuslehtinen n. 8/1956. SUPOA; Salomaa 1964, 241-242.

Eduskunnan syysistuntokauden avajaisiksi syyskuussa valtiovarainministeri Aarre Simonen totesi, ettei kaikkia seuraavan vuoden menoja voitu sisällyttää valtion tulo- ja menoarvioesitykseen, koska neuvottelut talouselämän vakauttamiseksi olivat vielä kesken. Inflaatiopaineen poistavan kokonaisuohjelman oli määrä syntyä hallituksen asettaman ministerivaliokunnan ja talousneuvoston niin sanotussa vakauttamisjaostossa. Lokakuussa 1956, kun työmarkkinoiden keskusjärjestöt ryhtyivät palkkaneuvotteluihin, ratkesi hallituksen asettaman talousneuvoston kohtalo. Ohjelmaan sisällytetyn linnarauhasopimuksen ytimenä oli säännöstelytalouden lopettaminen ja sidonnaisuuksien poistaminen. Lisäksi epäsuorasti edellytettiin devalvaation toimeenpanoa. Keskusjärjestöt eivät kokonaan torjuneet ohjelmaa, vaikka esittivätkin omat varauksensa. Jatkoneuvottelut kuitenkin katkesivat siihen, etteivät MTK ja Maalaisliitto hyväksyneet maataloustulolain muuttamista. Talousneuvosto totesi ohjelmointityönsä olleen tuloksetonta ja sen puheenjohtaja Teuvo Aura pyysi eroa tehtävästään 31.10. Jo tätä aiemmin oli käynyt ilmi, ettei ohjelmasta ollut apua: valtio oli päättänyt 19.10. supistaa useita hinnanalennuskorvauksia 29 miljardia markkaa vuotta kohti. Hintatason alati noustessa hallitus, säännöstelyvaltuuksiansa nojalla, julisti 29.10. maahan täydellisen hintasulun ja jäädytti hinnat syyskuun lopussa vallinneelle tasolle. Kuitenkin jo marraskuussa jouduttiin antamaan useita sosiaaliministeriön päätöksiä, joilla vapautettiin kaikenlaisia "tarpeettomia" hintoja ja maksuja sulun piiristä. Marras-joulukuun elinkustannusindeksi nousi kuitenkin noin 12 pistettä korkeammalle vuoden 1956 helmikuuhun (107) verrattuna. Kun keskusliittojenkaan neuvottelut eivät tuottaneet tulosta, joutui hallitus itse valmistelemaan lähiajan vakauttamisohjelmaa. Se saatiin valmiiksi vuoden 1957 maaliskuussa, jolloin eduskunta hyväksyi hallituksen toimet pitkällisen keskustelun jälkeen.⁷⁸⁴

Tämä ei kuitenkaan talouskriisiä lopettanut, sillä yleislakon jälkeen elettiin Suomessa taloudellista laskukautta. Niinpä SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen vaati vielä toista vuotta lakon jälkeen täyttä hyvitystä keskusjärjestön jäsenille. Hän jäi vaatimuksineen yksin. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että puoluetoverit olivat asioista Antikaista paremmin perillä. Hallituksessa istuneet sosialidemokraattiset ministerit olivat todennäköisesti alusta saakka tienneet lakon lopettamissopimuksen todellisen luonteen. SAK:n taistelun tuloksia vesitettiin tehdyllä sopimuksella. Siihen oli kuitenkin SAK:nkin tyytyminen. Toisaalta Antikaista ilmeisesti ajoi eteenpäin myös kentältä tullut voimakas kritiikki ammattiyhdistysliikettä kohtaan. Olihan keskusjärjestö vielä kesän 1956 edustajakokouksessaan vaatinut työntekijöille täyskompensaatiota, jota ei kuitenkaan ollut saavutettu. Lisäksi syksyn 1956 aikana teollisuudessa oli irtisanottu työntekijöitä. Kevääseen 1957 mennessä elinkustannukset olivat nousseet 20 prosenttia, palkat huomattavasti vähemmän. Vuonna 1957 valtio joutui turvautumaan 39 prosentin devalvaatioon, mutta yleislakkoa seurannut lamakausi alkoi kääntyä

⁷⁸⁴ Tarkemmin taloudellisesta tilanteesta vuosina 1956-1957 esim. Mansner 1990, 220-226; Väyrynen 1990, 87-88, 280-283, 358-371; Jääskeläinen 1980, 270-271; Meriläinen 1979, 19-21; Hyvämäki 1978, 451-453; Aura 1973, 32; Klockare 1972, 43; Kertomus Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956, s. 41; Lue lehtien käsityksistä yleislakon taloudellisista seurauksista Mattila 1977, 99-111.

nousuksi vasta vuoden 1959 lopulla. Teollisuuden työntekijöiden reaaliensiot kohosivat lakkoa edeltäneelle tasolle kuitenkin vasta vuonna 1961.⁷⁸⁵

Mitä lakolla siis todellisuudessa saavutettiin? Lakon jälkeen useimmat lakon osapuolet kokivat voittaneensa lakon. SAK voitti 12 markan palkankorotuksen ja MTK sai uudet korotukset maataloustuotteiden hintoihin. Tiukimman linjan työnantajat saavuttivat lakon jälkeen päämääränsä, vaikka lakon lopettaminen SAK:n muodollisella voitolla meni läpi vasta äänestyksen jälkeen. Hintojen kohoamisen korvaaminen palkkatyöläisille päättyi yleislakkoon, vaikkei se pysäyttänytäkään vuoden 1956 alusta jatkunutta hintojen ja maksujen korottamista. Työnantajat esiintyivät jo samana vuonna taipumattomina SAK:n uusille palkankorotusvaatimuksille, jotka SAK teki vedoten indeksin huimaan nousuun. Myöskään hallitus ei korvannut palkkatyöläisten elintason laskua, joten lakolla saadut hyödyt oli menetetty jo parissa kuukaudessa. Jälkiviisaasti voi todeta, että SAK olisi todennäköisesti saavuttanut paremman taloudellisen tuloksen suostumalla jatkamaan neuvotteluja STK:n kanssa ennen lakkoa. Tätä ei kuitenkaan voitu ennen lakkoa tietää. Lakkotaistelu lisäsi heti lakon jälkeen SAK:n arvovaltaa, mutta jo vuoden lopulle tultaessa kenttä koki yhä vahvemmin SAK:n jättäneen vaatimuksensa puolitiehen.

Valtionalouden kannalta yleislakon päättämiseksi solmittu sopimus oli kestämaton. Kielteiset vaikutukset tiedettiin jo lakon aikana ja sen päätteeksi pidetyissä neuvotteluissa, mutta parempaan ratkaisuun ei tuolloin päästy. Yleislakon syy oli ollut erimielisyys kuuden indeksipisteen hyvittämisestä palkkoihin. Indeksipisteistä taistelemisen oli perintöä vakauttamisjärjestelmästä: se oli indeksiin sidottu kompensatiojärjestelmä. Lakon jälkeen vakauttamispyrkimykset eivät enää tuoneet ratkaisua.⁷⁸⁶ Vakauttamispolitiikka oli tullut tiensä päähän viimeistään yleislakon myötä. Todellisuudessa se oli ollut ohi jo ennen lakkoa. Talous oli saatava kuntoon muilla keinoilla. Lakon jälkeen STK asetti vakiintuneen sopimuspolitiikan SAK:n kanssa kyseenalaiseksi ja keskusjärjestöjen välinen sopimusmalli purkautui. SAK yritti vielä sitkeällä taistelulla saavuttaa menetetyt palkankorotukset takaisin, mutta viimeistään vuoden 1957 devalvaation myötä sen oli pakko tunnustaa, että se oli hävinnyt yleislakon. Työväenliikkeelle lakko tosin maksoi paljon muutakin kuin rahaa – yhtenäisyyden.

⁷⁸⁵ Mansner 1993, 179, Klemola 1975, 102-103; Kevätsalo 1971, 63; von Fieandt 1970, 293; SAK:oa kohtaan suunnatusta kritiikistä esim. Puhe ”Toisen maailmansodan jälkeinen kausi”, (pvmtn): Dc2. JJA/SKDLA, Ka; Toimintakertomukset v:lta 1956 ja 1957: Db. Sml26A, JyMA; Toimintakertomus 1956: Db. SRL8A, JyMA; Pöytäkirja Suomen Puutyöväenliiton ry. kahdeksannesta sääntömääräisestä edustajakokouksesta Helsingissä 28.-30. lokakuuta 1956, s. 90; Suomen Kommunistisen Puolueen XI edustajakokous Helsingissä 29.5.-2.6.1957, s. 189; Vrt. Tuominen 1971, 66.

Keväällä 1957 SAK:n valtuusto jopa kehotti jäseniään varautumaan uusiin lakkoihin. SAK:n johto ei uskonut lakkojen onnistumiseen yhtä vakaasti ja se tyytyi vain ilmoittamaan, ettei se enää taannut työrauhaa. Mansner 1990, 223.

⁷⁸⁶ Haataja 1994, 276-277.

7.2.2 Työriitojen sovittelua uudistetaan

Lakon jälkeen ryhdyttiin kehittämään kunnollista työriitojen sovitteluelintä. Ennen lakkoa sellaista ei ollut olemassa, ja valtiovallan ainoa mahdollisuus estää lakko rajoittui vuoden 1946 työriitojen sovittelulain sosiaaliministeriölle antamaan mahdollisuuteen kieltää työtaistelu, mikäli toiselle osapuolelle ei ollut ilmoitettu lakon alkamisesta kahta viikkoa aiemmin tai mikäli lakko käsitti valtion kannalta tärkeitä aloja. Kielto tuli esittää viimeistään kahta vuorokautta ennen lakkoa.⁷⁸⁷

Epäkohta oli huomattu jo ennen käytyä työtaistelua. Palkkasäännöstelyn päättyessä valtioneuvosto asetti joulukuussa 1955 komitean tarkistamaan työriitojen sovittelulakia. Lakon jälkeen toukokuussa 1956 komitean toimeksiantoa laajennettiin, ja siltä pyydettiin ehdotuksia muunkin vuodelta 1946 peräisin olleen työlainsäädännön tarkistamiseksi. Komitea toimi Tampereen piirin sovittelijan, J.N. Lehtisen, johdolla ja se jätti 1.4.1958 osamietinnön, joka sisälsi ehdotuksen uudeksi työriitojen sovittelulaiksi. Lehtinen oli heti yleislakon jälkeen käynyt tutustumassa Tukholmassa sikäläiseen sovittelukäytäntöön. Ministeriölle jättämässään raportissa hän piti puutteena, että Suomesta puuttui, toisin kuin muista Skandinavian maista, viranomainen, joka seurasi keskitetysti työehtosopimusneuvotteluja ja puuttui niihin tarvittaessa. Suomessa tähän tarvittiin sosiaaliministeriön määräys, osapuolten pyyntö tai jonkun sovittelijan ryhtyminen välittämään elleivät osapuolet sitä vastustaneet. Niinpä komitea lakiehdotuksessaan muun muassa esitti, että maahan luotaisiin valtakunnansovittelijajärjestelmä, jonka apuna toimivat piirisovittelijat.

Komitean ehdotuksista sovittelulain uudistus eteni vuoden 1961 valtiopäiville. Vasemmisto kuitenkin äänesti lain lepäämään yli vaalien, minkä jälkeen porvarienemmistöiseksi muuttunut eduskunta hyväksyi sen. Laki vahvistettiin nopeasti vuonna 1962, vasemmiston vastustuksesta huolimatta. Vuoden 1962 sovittelulailla perustettiin sosiaaliministeriön yhteyteen valtakunnansovittelijaorganisaatio sovittelun keskuselimeksi. Valtakunnansovittelijan nimitti tasavallan presidentti neljäksi ja piirisovittelijat valtioneuvosto kolmeksi vuodeksi. Samalla työnseisauksen aloittamista koskeva vähintään kahden viikon ennakoilmoitus tuli koskemaan työnseisauksia osallisten määrästä riippumatta.⁷⁸⁸

⁷⁸⁷ Vastuu työehtosopimusten sisällöstä jäi työmarkkinajärjestöjen kannettavaksi, koska järjestelmä perustui sopimusvapauden periaatteelle. Valtiolla oli tärkeä osuus järjestelmän ylläpidossa. Sopimusten sitovuus, niiden noudattaminen sekä työrauhan säilyminen sopimuskauteksi oli varmistettava lainsäädännöllä. Valtion oli myös pidettävä osapuolten käytettävissä mahdollisimman tehokasta sovittelujärjestelmää ja lisäksi neuvottelurauhan turvaaminen ja työtaisteluista johtuvien vahinkojen vähentäminen oli lailla säädettävä, mitä työnseisauksiin ja niihin verrattaviin työtaistelutoimenpiteisiin ryhdyttäessä oli noudatettava myös silloin kun työehtosopimukset eivät ole sitomassa osapuolia. Työrauhakomitean osamietintö n. 2. Annettu 1.4.1958, 4-5, 10-11; Työehtosopimuksen velvoitteista myös Hästö 1973, 83-94.

⁷⁸⁸ AK n:o 570/1946; AK n:o 420/1962; AK n:o 510/1962; Tarkemmin lain säätämisestä Työrauhakomitean osamietintö n. 2. Annettu 1.4.1958, Ehdotus laiksi työriitojen sovittelusta perusteluineen; Lue sovittelujärjestelmän uudistuksesta myös Mattila 1992, 287-290; Kauppinen 1989, 7-17 sekä Meriläinen 1979, 12-15.

8 YLEISLAKKO - OSA SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN VALTATAISTELUA

Vuoden 1956 yleislakon puhkeaminen oli monien tekijöiden summa. Lakkoon johtanut kehitys oli pitkä, eikä sen aiheutumiseen voi määritellä yhtä ainoaa syytä. Sotien jälkeisen ajan maan taloutta oli vinouttanut sääntelyjärjestelmä, jonka seurauksena taloudellista päätäntävaltaa oli yhä enemmän luisunut valtiolta etujärjestöille. Kun hallituksen hintasäännöstelyvaltuudet loppuvuodesta 1955 eduskunnassa hylättiin, oltiin uuden tilanteen edessä. Työmarkkinaosapuolet saivat itse määritellä hintojen ja palkkojen tason. Tämä johti välittömästi MTK:n tuottajahintojen korotuksiin, johon SAK vastasi lopulta yleislakkouhkauksella, joka oli sotien jälkeen viides. Lakkoa ei ollut aiemmin toteutettu, sillä valtio ja työnantajat olivat aina taipuneet vaatimusten edessä. Keskusjärjestö uskoi saman tapahtuvan myös helmikuussa 1956. Tilanne oli kuitenkin ratkaisevasti muuttunut, sillä nyt poliittinen liikkumatila oli vapaampi. Sotakorvaukset oli maksettu, Porkkala palautettu ja Suomi liittynyt Yhdistyneisiin Kansakuntiin (YK) sekä Pohjoismaiden neuvostoon. Aiemmin lakkoihin liittynyttä uhkaa, Neuvostoliiton mahdollista puuttumista yleislakon kulkuun, ei enää ollut olemassa.

Työnantajat olivat tympääntyneitä SAK:n jatkuvaan sanelupolitiikkaan ja keskusjärjestö haluttiin tilille puheistaan. Kaiken lisäksi yleislakko oli julistettu alkavaksi työnantajien kannalta otolliseen aikaan. Itämeri oli jäässä, vienti ei vetänyt ja tehtaiden varastot olivat täynnä. Pieni katkos tuotannossa hyödytti siten teollisuutta. Lakon uskottiin aiheuttavan vaikeuksia SAK:lle, joka ei ollut kunnolla varautunut työtaisteluun - arvovaltasyyt estivät kuitenkin antamasta periksi. Pitkään jatkuneen säännöstellyn talouspolitiikan murtuminen oli ajanut osapuolet vastakkain, joskin lopullisen sysäyksen lakolle antoivat MTK:n hinnankorotukset. Yleislakon kanssa samanaikaisesti MTK aloitti luovutuslakkonsa, jolla se oli uhannut jo viisi kertaa aiemmin.

Oma vaikutuksensa lakon alkamiseen oli myös kommunistien toiminnalla alkuvuodesta 1956. He ilmoittivat SAK:n ajavan porvarillista talouspolitiikkaa, mikä vieraannutti keskusjärjestön jäsenistöstään. Lakkoihin oltiin valmiita myös ilman ammattiyhdistysliikkeen tukea. SAK:ssa kommunistien lakoilla

mahdollisesti osakseen saama "kentän" myönteisyys haluttiin estää. Yleislak-kouhkauksella kommunistien suunnittelemalta lakkoallolta saatiin pohja pois. Tämä johti ääriivasemmiston passiiviseen suhtautumiseen yleislakkoon nähden. Kommunistien johdossa tilanteen luonne tajuttiin nopeasti ja yleislakon katsottiin tarjoavan mahdollisuuden toimia jo kauan odotetulla tavalla. Alkuhämmennyksen mentyä ohi kommunistit ryhtyivät nopeasti ajamaan omaa lakko-linjaansa yleiseen tietoisuuteen.

Lakon alkamisajankohdan teki mielenkiintoiseksi se, että maahan oli pari viikkoa aiemmin valittu uusi tasavallan presidentti, joka astui virkaansa samana päivänä kuin lakko alkoi. Yleislakkoa nimitettiinkin "Kekkonen kruunajaisiksi", vaikkei lakon alkamisella ja presidentin vaihtumisella ollut keskenään mitään tekemistä. Pientä näyttämisen halua SAK:n johdolla toki saattoi olla, mutta presidentinvaalien vuoksi lakkoa ei aloitettu. Olihan uhkauskkin valmisteltu jo ennen vaalien ratkeamista. Lakkouhkauksella oli määrä taivuttaa valtio alentamaan hintoja. Lakon alkamispäivä oli tässä suhteessa kuitenkin ongelmallinen, sillä presidentinvaihdoksen myötä maassa ei ollut toimivaltaista hallitusta. Lakonuhka oli siten selvästi poliittinen painostuskeino, jolla tulevan hallituksen haluttiin taipuvan SAK:n palkkavaatimuksiin.

SAK:ssa lakkorajat oli laadittu tarkasti, mutta kommunisteille ne eivät riittäneet. He ajoivat aktiivisen toiminnan linjaa, jota keskusjärjestössä oli tiukasti vastustettu. Mielenpiteet olivat keskenään ristiriidassa siinä määrin, että kyse oli loppujen lopuksi siitä, kumpi linja ohjasi lakkolaisia. Virallisesti SKP tuki koko ajan keskusjärjestön vaatimuksia ja kehotti rauhallisuuteen ja pidättäytymään omista toimenpiteistä, mutta alatasolla tilanne oli toinen. Tästä alkoivat SAK:n ongelmat. Jo ensi päivistä kävi selväksi, että lakkolaiset kallistuivat mieluumin kommunistien linjan taakse. Kommunistien innostamina ja lakkotilanteesta johtuen joukot hyökkäsivät heti lakkorajoja rikkovia työntekijöitä vastaan. Tuta lakkolaisten mielenkuohusta saivat niin autoilijat, bensa-asemien hoitajat kuin työssä käyneet henkilöt. Työtaistelun alettua SAK oli julistanut työn sinänsä lakkoon, ei ainoastaan sen tekijöitä. Keskusjärjestön julistus ja rikkureiden toiminnan estäminen johtivat mellakoihin, sillä työskentely koettiin hyökkäykseksi koko lakkoa vastaan. Perinteisen käsityksen mukaan lakonmurtajiin tuli suhtautua kuten mihin viholliseen tahansa.

Lakossa kommunistinen ja sosialidemokraattinen toimintakulttuurit törmäsivät vastakkain. Ääriivasemmiston linja osoittautui menestyksekkäämmäksi. Alkuvaikeuksien jälkeen se sai enenevässä määrin tukea toiminnalleen. Pienten yhteenottojen jälkeen lakkolaisia oli yhä helpompi innostaa suurempiin kaha-koihin. Innostus tarttui joukkoihin. Toisaalta, on syytä muistaa, että muutamissa tapauksissa epäjärjestyttä aiheuttivat myös sosialidemokraatit. Kommunistit eivät missään vaiheessa kiistäneet SAK:n asemaa lakon johtajana, mutta lakon edetessä sen toimia alettiin varovasti arvostella. Keskusjärjestö sai johtaa lakkoa, kommunistit halusivat johtaa joukkoja. Ääriivasemmisto noudatti aiemmin ajamaansa linjaa, jonka mukaan pienet järjestyshäiriöt olivat osa työtaisteluita. Lakon alkupäivinä kommunistit toimivat joukon johtajina ja vastasivat muu-

tenkin pääosin mellakoinnista, mutta lakon edetessä mukaan tulivat myös muut lakkolaiset sekä SAK. Poliisia vastaan taisteltaessa mellakat olivat usein lakkolaisten spontaaneja mielenilmauksia ja lakon lopulla sattuneille järjestyshäiriöille oli tyypillistä, etteivät niitä enää johtaneet kommunistit vaan mellakan synnyttivät lakkolaisjoukot, usein SAK:n toimitsijoiden kehotuksesta. Joukon mukana yksittäiset henkilöt olivat valmiita pidemmälle meneviin tekoihin kuin yksin. Joukkovoiman innostamina myös SAK:n johto antoi laittomia käskyjä ja kehotuksia. Toisaalta, käskyjen tarkoitus oli saada lakko nopeaan päätökseen, sillä ote lakkolaisiin alkoi selvästi lipsua. Samalla keskusjärjestön johtajien toiminta osoittaa, että he olivat taipuneet enemmän tai vähemmän kommunistien aloittaman liikehdinnän kannalle. Aktiivisen toiminnan nähtiin sittenkin tuottavan parempia tuloksia. Oli siis kaksi täysin eri asiaa, miltä lakon haluttiin SAK:ssa näyttävän, ja miltä se todellisuudessa näytti. Rauhallisesta työtaistelusta oli ajautettu vakaviin yhteenottoihin virkavallan kanssa. Sen sijaan kommunistien kannalta lakko näytti siltä kuin oli haluttukin.

Poliisin asema muodostui lakon aikana vaikeaksi. Ennen lakkoa annetuissa ohjeissa virkavalta veloitettiin puuttumaan laittomuuksiin, mutta SAK:n jäsenliittona lakkolaiset odottivat SPL:n suhtautuvan lakkoon neutraalisti, jopa auttavan lakkolaisia vartiinnissa. Tilannetta vaikeutti edelleen se, ettei lakon alettua maahan muodostettu sosialidemokraattien johtama hallitus tarttunut toimiin jämerästi. Sisäministeri Väyrynen ei antanut poliisille uusia ohjeita, vaikka havaittavissa oli, etteivät ennen lakkoa annetut ohjeet olleet riittäviä. Maan korkein poliisijohto vaati uusia ohjeita, muttei niitä saatu. Hallituksen tuki poliisille osoittautui muutenkin heikoksi. Ilmeisenä syynä tähän oli, etteivät sosialidemokraattiset ministerit halunneet SAK:n häviävän lakkoa – pääministerin lausunnoista kävi ilmi, että hallitus halusi myötäillä SAK:n tavoitteita. Hallituksen asettuminen alusta alkaen poliisin taakse olisi todennäköisesti ehkäissyt monia yhteenottoja virkavallan ja lakkolaisten välillä. Valtiovallalla ja poliisilla saattoi olla myös toisistaan poikkeava näkemys järjestyksen ylläpidosta. Hallituksen sosialidemokraattiset ministerit saattoivat hyväksyä pienet levottomuudet ja järjestyshäiriöt, elleivät ne uhanneet valtiota. Poliisille lakien ja järjestyksen noudattaminen sen sijaan oli velvoite, josta ei voitu tinkiä. Näkemuserosta kielivät niin muiden hallituspuolueiden kuin poliisinkin lakon aikana antamat lausunnot. Päämäärä sekä hallituksella että poliisilla oli siten sama – turvata yhteiskuntarauha. Sen sijaan käytännön toteutuksesta oltiin eri linjoilla. On kuitenkin syytä huomata, ettei poliisi lakon missään vaiheessa julkisesti moittinut maan hallitusta tai asettunut sen linjaa vastaan. Virkavalta oli lojaali hallitusta kohtaan, vastoinkäymisistään huolimatta.

Paikallinen poliisijohto joutui itsenäisesti tulkitsemaan ennen lakkoa saamia ohjeita, jolloin kaupunkien välille syntyi eroja. Toisilla paikkakunnilla poliisit saattoivat pitkälti välttää mahdollisia yhteenottoja, toisin paikoin vallitsi nollatoleranssi. Jyväskylässä paikallinen poliisijohto oli alusta saakka päättänyt estää kaikki järjestyshäiriöt. Seurauksena oli, että poliisi joutui ennen pitkää paljastamaan konepistoolit lakkolaisjoukon edessä. Tämä tulehdutti poliisin ja lakkolaisten välit kaupungissa pitkäksi aikaa lakon jälkeenkin. Paikallisen poliis-

sin katsottiin toimineen mielivaltaisesti, sillä muualta maasta saatujen tietojen mukaan aseita ei ollut paljastettu. Virkavallan toimet tulkittiin entistä selvemmin provokaatioiksi, vaikkei tästä ollut kyse. Pian Jyväskylän viitoittamalla tiellä kuljettiin kaikissa suuremmissa kaupungeissa, kun konepistoolit lisättiin järjestysviranomaisten varustukseen. Lakkolaisten mielet kiihtyivät entisestään. Vastakkainasettelua edesauttoi se, etteivät lakkolaiset käsittäneet tekevänsä mitään laitonta, sillä lakkovahtien oikeuksista ei oltu täysin perillä. Lakkolaisten viha oli suurelta osin henkilöitynyttä tiettyihin poliiseihin. Lakon aikainen vihanpito johti lopulta siihen, että SPL erosi SAK:sta.

Poliisien asettuessa ohjeidensa mukaisesti rikkureiden ja työssäkäyvien puolelle lakkolaiset eivät enää mieltäneet sitä valtiovallan edustajaksi; käsitys valtiosta ja sen edustajista meni pahemman kerran sekaisin. Periaatteessa lakkolaiset hyökkäsivät valtiota vastaan taistellessaan poliisin kanssa kadulla, mutta todellisuudessa siitä ei ollut kyse. Poliisi ei pamputtaessaan edustanut lakkolaisille enää valtiota vaan rikkureihin rinnastettavaa vastustajaa. Vastustus oli sen mukaista. Syyt lakkolaisten näkemukseen löytyvät niin poliisin omasta toiminnasta, hallituksen passiivisesta asenteesta kuin SAK:n poliisia vastaan suuntaamista lausunnoista. Poliisin erilaiset toimintalinjat eivät ehkäisseet mellakoita. "Pehmeän linjan" kaupungissa, Porissa, ei juuri ollut havaittavissa eroa "kovan linjan" Turkuun, Jyväskylään tai Kuopioon verrattuna. Yhteenotot eivät syntyneet pelkästään poliisin toiminnasta vaan pelkkä virkavallan paikallaolo saattoi riittää mellakan syyksi.

Yleislakko alkoi palkkalakkona. Loppua kohden siitä muodostui kuitenkin mitä suurimmassa määrin poliittinen mielenilmaus työnantajia ja valtiovaltaa edustanutta poliisia vastaan. Näkemystä tukevat eri osapuolten lakon aikana ja sen jälkeen antamat lausunnot. Myös sosialidemokraatit ja SAK tunnustivat lakon vahvasti poliittisen luonteen sen päättymisen jälkeen. Keskusjärjestö pyrki mahdollisimman kauan säilyttämään työtaistelulla palkkalakon luonteen, mutta joukkojen liikehtiessä entistä voimakkaammin poliisia vastaan sen oli pakko joutua. Puheenvuoroissa taistelua korostettiin yhä useammin käytävän työväenluokan sortajia ja taantumuksellisia pääomapiirejä vastaan. Lakko politisoitui selvästi. Kehitys oli lähtenyt liikkeelle alkupäivinä alkaneista mellakoista. Ne puolestaan johtivat lakon vastustajien poliittisiin mielenosoituksiin Pohjanmaalla ja Satakunnassa. Monissa tapauksissa myös paikallinen oikeisto sekä työnantajat kehottivat aktiivisesti lakkolaisia ja lakon ulkopuolisia palaamaan töihin. Vaikka rikkuruutta esiintyikin, oli lakkolaisrintama lakon lopulla yhtenäinen, eikä enää ollut havaittavissa lakon alkupäivinä vallinnutta jakoa kommunisteihin ja sosialidemokraatteihin. Tämän vuoksi esimerkiksi suojelupoliisi arvioi lakon jälkeen, etteivät kommunistit todellisuudessa olleet mellakoista vastuusta, vaan syy oli SAK:n. Suojelupoliisi jopa totesi arvioissaan, että SKP oli huomattavasti ponneikkaammin ajanut järjestystä kuin keskusjärjestö. Vielä lakon alkupäivinä lausunnot olivat olleet päinvastaisia. Toisaalta, kommunistien todettiin antaneen mellakointiin hiljaisen suostumuksensa. Kaikesta huolimatta, suojelupoliisi katsoi jälkikäteisarvioinneissaan lakon sujuneen rauhallisesti. Ero

paikallisen poliisin ja suojelupoliisin arvioiden välillä oli seurausta siitä, että paikallisesti virkavalta oli ottanut yhteen lakkolaisten kanssa. Mellakoihin yllyttäjinä pidettiin kommunisteja. Yleislakon politisoituminen oli seurausta lakon osapuolten keskinäisestä vastakkainasettelusta. Politisoitumisestaan huolimatta yleislakolla ajettiin vain palkkapolitiittisia tavoitteita.

Olosuhteet mellakoille oli pedattu monilta osin valmiiksi myös sikäli, että suurimmat kaupungit olivat poliittisesti selkeästi kahtiajakautuneita. Esimerkiksi Turussa, Tampereella ja Jyväskylässä vasemmistolaisuus oli johtavana suuntauksena, joskin kaikilla paikkakunnilla oli myös vahva oikeisto. Tilanteen kiristyessä mielipiteiden radikalisoituminen oli väistämätöntä. Poliittisella kahtiajaolla oli siten oma merkityksensä mellakoinnissa. Maaseudulla mellakoita ei juuri ilmennyt. Asutus oli harvaa ja väestöpohja pienempi, joten yhteenotot oli helpommin vältettävissä. Myös poliiseja oli maaseudulla kaupunkeja vähemmän. Puolueiden kannatus jakaantui maaseudulla vielä 1950-luvulla melko tarkalleen tasan oikeiston ja vasemmiston kesken. Vasemmiston vahvoja alueita olivat muun Satakunta ja Häme. Maaseudulla yleislakon tapahtumista oltiin hieman sivussa, olihan tiedonkulku vaikeutunut lakon vuoksi huomattavasti, eikä teollisuuden puuttuessa lakkolaisia juuri ollut. Sen sijaan pienemmällä teollisuuspaikkakunnilla ilmeni levottomuuksia suurten kaupunkien tapaan.

Yleislakon eri osapuolten keskenään ristiriidassa olleet mentaliteetit kärjistyivät lakon tapahtumia ja pitivät yllä alkanutta vihamielisyyttä. Porvarilliselle aatemaailmalle oli ominaista yksilönvapauden korostaminen sekä lakien ja järjestyksen kunnioittaminen. Vasemmisto ja ammattiyhdistysliike olivat omaksuneet luokka-ajattelun, joka perustui kollektiivin idealle. Tuli olla lojaali joukolle ja omalle ideologialle. Ensimmäisten mellakoiden ilmettyä lakon eri osapuolten välinen vastakkainasettelu kiihtyi ja omia mielipiteitä tuotiin yhä selvemmin julki. Lakkotaistelua käytiin usein kovasanaisella retoriikalla, jossa vastustajaa moitittiin armotta. Oikeisto syytti lakkolaisia lakien ja järjestyksen rikkomisesta, lakkolaiset ulkopuolisia lakon yleisten periaatteiden sekä ammattiyhdistysliikkeen päämäärien noudattamatta jättämisestä. Vastakkainasettelu oli siten selvä.

Tämä johti osaltaan siihen, että vastustajasta alettiin luoda viholliskuvaa, omista lähtökohdista sekä mentaalisisista ja moraalisisista arvoista katsottuna. Vastustaja – toinen – ei ollut ainoastaan väärässä, vaan omien moraalisien arvojen ulkopuolella. Se oli vihollinen, jonka toimia ei voitu hyväksyä, vaan ne tuli kaikin tavoin estää. Tämä johti lakon aikana useisiin lakkolaisten mellakoihin sekä oikeiston järjestämiin kansalaiskokouksiin Seinäjoella ja Porissa. Aatemaailmojen välinen ero oli myös selvästi havaittavissa lakon jälkeen ammattiyhdistysliikkeen ja poliisin asemasta käydyissä mielipiteiden vaihdossa. Periaatteellisista eroista huolimatta on todettava, etteivät lakossa joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta taistelleet niinkään varsinaiset henkilöt, vaan lähinnä ristiriidassa olleet mentaliteetit. Mentaliteettierot projisoituivat yksittäisten henkilöiden ja kollektiivin kautta lakon arkeen, mikä aiheutti vakavia yhteenottoja.

Kommunistien ja sosialidemokraattien toimintamallit erosivat perinteisesti toisistaan, mutta lakon aikana oli havaittavissa selvää lähentymistä. Ääriva-

semmistö oli jo muutaman vuoden ajan ennen lakkoa ajanut ratkaisevaa muutosta omaan politiikkaansa. Tiukan leninistisen ideologian rinnalle oli nostettu sosialidemokraatteihin suunnattu kansanrintamakampanja, jonka tarkoituksena oli päästä yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa, saada enemmän valtaa ammattiyhdistysliikkeessä sekä päästä pois poliittisesta paitsiosta. Kampanja oli osa laajempaa kansainvälistä kehitystä. Yleislakossa se saavutti huippunsa Suomessa. Yleislakko on siten nähtävissä myös kommunistien oman toiminnan välineenä kohti sosialidemokraateilta saatavaa poliittista hyväksyntää. Vaikka lakon aikana yhteishenki joukoissa oli luja, kaikki päättyi lakon myötä. Kommunistit pystyivät hyödyntämään lakon aiheuttamaa lähentymistä vain osittain. Työväenpuolueiden mielipide-erot olivat sittenkin niin suuret, ettei lakon jälkeiselle yhteistoiminnalle ollut mahdollisuuksia. Lakko kuitenkin osoitti, että kommunistit olivat pystyneet muuttamaan toimintatapojaan. Ne eivät enää perustuneet häikäilemättömään mellakointiin, vaan nyt pyrittiin huomioimaan myös työväenliikkeelle yhteisiä tavoitteita. Lakon alussa sosialidemokraatit pitivät yllä viholliskuvaa myös kommunisteista, mutta lakkotaistelun edetessä ja kommunistien alullepaneman liikehdinnän tuottaessa lakon kannalta hyviä tuloksia, vastakkainasettelu alkoi jäädä taka-alalle.

Lakon aikaiset järjestyshäiriöt synnyttivät maassa oikeistolaisen vastarinnan. Maakunnissa järjestettiin kansalaiskokouksia, jotka oli suunnattu SAK:oa ja lakkolaisia vastaan. Oikeiston mielipiteissä keskusjärjestö loukkasi toimillaan sekä valtiovaltaa että kansalaisten perusoikeuksia. Kannettiin aiheellisesti huolta tavallisten kansalaisten oikeusturvasta. Lakon aikaiset oikeiston "kansannousut" on kuitenkin pikemminkin nähtävissä vastavoimina SAK:lle, ei niinkään yleisen laillisuusajattelun jatkumona. Oli osoitettava, ettei yhteiskunta ollut lakkolaisten johdettavissa. Tukea oikeiston ponsille annettiin myös lakon aikana selvästi hajaantuneen sosialidemokraattisen puoleen "oikeistoryhmästä", leskisläisiltä. Kansalaiskokoukset olivat samalla näpäytys valtiovalan kykenemättömyydelle hallita tilannetta ja niiden toivottiin osaltaan herättävän hallituksen "Ruusunen unesta" ja ryhtyvän toimiin. Ammattiyhdistysliikkeessä oikeiston puuhailuja ei otettu vakavasti. Lakon aikaiset tapahtumat osoittivat, että alkuperäisestä palkkalakon luonteesta huolimatta lakon osapuolet pyrkivät käyttämään tilannetta omien päämääriensä toteuttamiseen. Kommunistit pyrkivät eroon eristyksestä, SAK tavoitteli vahvempaa asemaa työmarkkinoilla ja oikeisto yritti mitätöidä molempien edellä mainittujen toimijoiden tavoitteet käynnistämällä laillisuuskampanjan. Mielikuvia toisesta muodostettiin tietoisesti silloin, kun siihen tarjoutui tilaisuus.

SAK:n aikomuksena ei ollut ottaa hallitusvaltaa maassa itselleen, vaikka oikeisto lakon aikana niin väitti. Lakon politisoituminen ei tarkoittanut hallituksen kumoamista, se oli vain osaltaan merkki hallituksen toimien puutteellisuudesta ja osapuolten joustamattomuudesta. Lakon aikana valta oli tuuliajolla, jolloin SAK tarttui tilaisuuteen. Vallankumousta ei kaduilla yksittäisistä lausahduksista huolimatta ajettu. Kyse oli lopultakin vain lakkolaisten sekä poliisien ja lakon ulkopuolisten välisistä yhteenotoista. Ja kuten jo todettua, poliisia ei

mielletty valtiovallan edustajaksi. Edes kommunistit eivät ajaneet lakon aikana yhteiskuntajärjestelmän muutosta. Tämä käy ilmi useista dokumenteista sekä lakon aikana omalle sisäpiirille annetuista lausunnoista. Eikä vallankumoukselle edes tarjoutunut mahdollisuutta. Huhut olivat ainoastaan seurausta lakon aikana sattuneista lainrikkomuksista sekä SAK:n ja kommunistien käyttämistä toimenpiteistä, ja niiden tarkoitus oli aiheuttaa epätietoisuutta lakkolaisissa. Yleislakon tapahtumia ei tule liioitella. Vaikka tilanne ajoittain oli vakava, ei se tosiasiassa ollut lähelläkään oikeiston esittämiä väitteitä, siis kapinaa. Lakon tapahtumissa ei menetetty ihmishenkiä, eikä yhteiskunnalle aiheutunut todellista vaaraa. Lausunnot on sijoitettava lakon synnyttämään kontekstiin.

Valtakunnallinen kehitys oli havaittavissa myös paikallistasolla. Mitä voimakkaammaksi lakkolaisten liikehdintä muodostui, sitä selkeämmin myös paikallinen keskuslakkotoimikunta asettui tuomitsemaan poliisin toimia. Myöntyminen kommunistien vaatimuksiin ei paikallistasolla tuottanut yleensä suuria ongelmia, sillä ääriivasemmisto oli oikeasti pystynyt pehmentämään toimintatapojaan ja lausuntojaan, eikä se suhtautunut sosialidemokraatteihin yhtä katkerasti kuin aiemmin. Lakon aikana olennaisinta oli, että kommunistien valitsema kansanrintamalinja toimi. On kokonaan toinen kysymys, missä määrin sen oli tarkoitus muuttaa sosialidemokraattien käsityksiä kommunisteista.

Paikallistasolla lakon arki oli kovin toisenlainen kuin SAK:n keskuslakkotoimikunnassa Helsingissä. Lakon paikalliset toimijat joutuivat ottamaan kantaa konkreettisiin asioihin ja tapahtumiin. Monissa tapauksissa Helsingistä saadut vastaukset saattoivat olla paikallisesti omituisia tai jopa suorastaan vääriä, sillä päätökset oli tehty "suurten linjojen" mukaisesti, eikä kaikkia paikallisia erityispiirteitä voitu ottaa huomioon. SAK:n johto vastasikin lakon yleisestä sujumisesta ja paikallistaso sen käytännön toteutuksesta. Paikallistasolla oman lisänsä lakon toteuttamiseen toivat henkilökohtaiset suhteet: lakon vastustajat olivat lakkolaisille usein entuudestaan tuttuja. Kenelle tuli olla lojaali? Näin oli toki monilta osin valtakunnan tasollakin, mutta siellä taistelua kävivät periaatteessa suuret keskusjärjestöt, eivät yksittäiset ihmiset.

Lakkolaisten huollon järjestäminen on hyvä esimerkki siitä, kuinka erilaisilla tasoilla paikalliset lakkotoimikunnat SAK:n keskuslakkotoimikuntaan verrattuna toimivat. Oli kannettava huolta lakkolaisten toimeentulosta, mitä lakon johdon tuskin tarvitsi omalta osaltaan ajatella. Yksittäisten lakkolaisten vaikeuksia ei välttämättä SAK:ssa aina ajateltu, kun vaadittiin tiivistämään taistelua tai kiristämään lakkorajoja. Viime kädessä vastuun johtajien päätöksistä kantoi yksittäiset lakkolaiset. Tämä kävi lopulta varsin selvästi ilmi, kun lakkolaisia alettiin tuomita oikeudessa lakon jälkeen. Se, että lakkolaisia avustivat myös seurakunnat, keskusjärjestöön kuulumattomat ammattiosastot sekä myös porvarilliset liikkeet osoittaa, että lakko oli enemmän kuin pelkkä palkkalakko. Siitä oli muodostunut yhteinen, yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan hyvin laaja ongelma, jonka seuraukset koettiin voimakkaimmin yksilötasolla. Periaatteessa lakossa kiistelivät asiat, eivät ihmiset. Lakkotaistelu nähtiin oikeutettuna, mutta sen toimintamuodoista oltiin eri mieltä.

SAK:n keskuslakkotoimikunta velvoitti pitämään rintaman tiiviinä, joskin paikallisten lakon johtajien oli itse keksittävä keinot sitä varten. Se, että määräykset toteutettiin, osoittaa lakko-organisaation toimivuutta. Kaikki SAK:n antamat ohjeet välitettiin joukoille. Eri asia oli, jos joukot eivät niitä totelleet, vaan syntyi yhteenottoja. Pelkät puheet eivät yksin riittäneet pitämään joukkoja kurissa, mellakoinnille oli saatava vaihtoehtoista toimintaa. Esimerkiksi viihdytystilaisuuksien suuri osallistumisaktiivisuus kertoo joukon erinomaisesta yhteishengestä ja työtaistelun päämäärien sisäistämisestä. Lakkotaistelu koettiin omaksi, lakon onnistuminen merkitsi onnistumista myös jokaiselle lakkolaiselle henkilökohtaisesti. Rungas yhdessäolo lakon aikana tiivistä rintamaa entisestään. Kun kaikki kokivat taistelevansa yhteisen edun nimissä, kasvoi usko lakon voitolliseen päätökseen huomattavasti.

Erosiko Jyväskylä lakon tapahtumiltaan muista paikkakunnista? Oikeastaan ei juuri lainkaan. Esimerkiksi Turku oli tapahtumiltaan kaikilta osin hyvin samanlainen kaupunki. Erona oli lähinnä se, että Jyväskylässä varsinaiset levottomuudet alkoivat muutamaa päivää myöhemmin kuin muualla maassa. Mutta alettuaan yhteenotot muodostuivat heti rajuiksi. Toisaalta, lakon edetessä rajuja mellakoita käytiin myös Turussa. Sen sijaan esimerkiksi Helsingissä vakavia yhteenottoja ensimmäisten bensini mellakoiden jälkeen ei oikeastaan käyty lainkaan. Toiminnan taso vaihteli paikkakunnittain lähinnä yksittäisten henkilöiden sekä ääriivasemmiston aktiivisen toiminnan seurauksena. Kielsiväthän paikalliset keskuslakkotoimikunnat lakkolaisia mellakoimasta. Joukkoihin vaikuttivatkin niiden johtajien kehotukset ja yllytys. Paikalliset keskuslakkotoimikunnat toimivat tarkasti SAK:n antamien ohjeiden mukaisesti. Tämä osoittaa, että lakolle ja sen johdolle oltiin lojaaleja ja lakko-organisaatio toimi. Puutteet ja mahdolliset ylilyönnit johtuivat yksittäisistä henkilöistä, joiden toimintaa oli mahdotonta kaikilta osin valvoa. Eroja paikkakuntien välillä on löydettävissä enimmäkseen pienissä yksityiskohdissa, esimerkiksi juuri viihdytystoiminnan järjestämisessä tai huoltotoiminnassa. Näillä eroilla ei kuitenkaan ollut varsinaista vaikutusta itse lakkoon. Ilmiönä lakko muodostui hyvin samankaltaiseksi koko maassa, lukuun ottamatta maaseutua, jossa lakko ei juuri ihmisten elämään vaikuttanut.

Yleislakon päätyttyä sitä verrattiin aiemmin maassa 1905 ja 1917 käytyihin suurlakkoihin. Aiemmat yleislakot olivat olleet luonteeltaan selvästi poliittisia, suunnattuja suoraan valtiovaltaa vastaan ja ennen kaikkea vallinneita poliittisia oloja kohtaan. Mainitut lakot olivat luonteeltaan osin jopa vallankumouksellisia, jota yleislakko ei ollut. Tapahtumiensa puolesta yleislakko vertautuu ennen kaikkea Arabian 1948 sekä Kemin 1949 lakkoihin. Niissä molemmissa oli kuitenkin kyse paikallisista lakoista. Ne olivat myös kommunistien järjestämiä poliittisia lakkoja, niiden "alkuperäisestä" palkkataisteluluonteesta riippumatta. SAK ei lakkoja hyväksynyt. Arabian ja Kemin lakkojen lopullisena tarkoituksena oli vahvistaa kommunistien asemaa poliittisessa elämässä. Lakoilla arvosteltiin voimakkaasti vallassa ollutta sosialidemokraattista puoluetta.

Vuoden 1956 yleislakko sen sijaan oli SAK:n järjestämä ja tapahtumistaan ja politisoitumisestaan huolimatta kuitenkin vain palkkataistelu, olletikin, että

keskusjärjestön johto ajoittain osoitti piittaamattomuutta laillisesta järjestyksestä. Yhtymäkohdistaan huolimatta yleislakko muodosti selkeän poikkeuksen aiempiin lakkoihin verrattuna. Siinä yhtyivät miltei historiallisesti kaksi erilaista poliittista toimintakulttuuria, mitä itsenäisessä Suomessa ei aiemmin juurikaan ollut tapahtunut. Kommunistiseen lakkoilun pitkään linjaan yleislakko sopii huomattavasti paremmin, olivathan kommunistien johtamat lakot miltei aina olleet aktiivisia ja luonteeltaan poliittisia. Sosialidemokraattiseen lakkotraditioon yleislakko sopii heikommin. Työväenliikkeen alkuvuosia lukuun ottamatta aktiivinen liikehdintä ei kuulunut sosialidemokraattien johtamiin lakkoihin. Vuoden 1956 yleislakko on mielenkiintoinen yhdistelmä työväenliikkeen kahdesta erilaisesta lakkojatkumosta. Ylätasolla valtaa piti sosialidemokraattinen linja, kentällä lakon alkupäivinä kommunistinen. Lakon aikana syntynyt yhteistoiminta katkesi yhtä selvästi lakon päätyttyä, mutta molemmat työväenpuolueet katsoivat selvinneensä lakosta voittajina. Valtakunnallinen kehitys oli havaittavissa myös paikallistasolla.

Lakon jälkeen käyty laillisuuskeskustelu oli seurausta esiin nousseesta laillisuusajattelusta ja huolestumisesta yhteiskunnan tilasta. Lainrikkomuksista katsottiin olevan lyhyt matka anarkiaan. Oikeiston mielestä SAK:n asettuminen perustuslakeja vastaan osoitti sen piittaamattomuutta järjestyneen yhteiskunnan toimintatavoista ja kallistumista lähemmäs kommunistien motiiveja. Erityisen huolestuneita oltiin vallan luisumisesta ammattiyhdistysliikkeelle, jonka asema oli ollut vahva jo ennen käytyä lakkoa. Lisääntynyt vallantavoittelu katsottiin vaaralliseksi ennen kaikkea siksi, että eturyhmien valta ei ollut parlamentaarisesti valvottavissa. Lisäksi vaikutti kommunistien lakon aikana saama vahva kannatus. Porvarilliset piirit mielsivät lakon yhteiskunnalliseksi uhaksi, mikä edellytti vastaisuudessa tiiviimpää yhteistoimintaa kommunistien valta-yrkimysten torjumiseksi.

Socialidemokraattisen puolueen alkanut hajaannus oli nähtävissä myös suhtautumisessa lakkoon. Jo lakon aikana puoluesihteerin Väinö Leskisen taakse ryhmittyneet leskisläiset Tannerin ja Leskisen itsensä johdolla olivat kritisoineet lakkoa, erityisesti sattuneita järjestyshäiriöitä ja yhteistyötä kommunistien kanssa. Lakon jälkeen arvostelu kiihtyi entisestään. SAK:n johto sekä sosialidemokraattiset ministerit lukeutuivat miltei kokonaisuudessaan skogilaisiin, mikä ei voinut olla vaikuttamatta lakon aikana hallituksessa noudatettuun politiikkaan. Vaikka laillisuuskeskustelussa oli mukana selkeää poliittista väriä ja tarkoitushakuisuutta, yli puoluerajojen annettu kritiikki SAK:n toiminnalle oli selvä osoitus sen vääräksi koetusta toiminnasta. Kritiikin keskeisenä ajatuksena oli, että etujärjestöjen asemaa ei enää tullut vahvistaa vaan niiden oli alistuttava yhteiskunnan asettamiin rajoituksiin. Ammattiyhdistysliikkeessä kritiikki ohitettiin puuttumisena työläisten lakko-oikeuteen. Käyty keskustelu heikensi selvästi keskusjärjestön lakolla saamaa arvovalta-voittoa ja yleistä luottamusta sitä kohtaan. SAK sai moraalisen tuomion, johon yhtyivät muutama kuukausi lakon päättymisestä useat sosialidemokraatit, jopa useimmat lakkolaisetkin.

Lakko johdatti harjoittamaan toisenlaista sopimuspolitiikkaa. Kuusikymmenluvun alusta lähtien solmittiin erilaisia etujärjestöjen keskinäisiä runkosopimuksia. Tämä oli yksi vaihe kohti tulopoliittisia kokonaisratkaisuja. Sosiaalidemokraattien hajaannuksen myötä myös SAK alkoi entistä enemmän kiinnostua lakisääteisestä sosiaalipolitiikasta hallitukseen osallistumalla työmarkkinapolitiikan jäädessä sivuun. Käydyn lakon seurauksena maahan kehitettiin myös kunnollinen sovittelujärjestelmä, jolla vastaisuudessa voitiin ehkäistä yleislakon kaltaiset laajat lakkoliikkeet.

Osapuolten vastakkainasettelu jatkui vielä lakon jälkeenkin, kun lainrikkomuksia käsiteltiin oikeusistuimissa. Ankarat syytteet koettiin kostotoimenpiteiksi. Eikä ihme, lakkolaisille vaadittiin tuomioita kapinasta. Ne kuitenkin toteutuivat vain harvoissa tapauksissa. SAK, jäsenliitot sekä lakkolaiset vaativat useaan otteeseen oikeudenkäyntien lopettamista päätössopimuksen vastaisina. Suurimpana huolena keskusjärjestössä todennäköisesti oli, että myös sen johtajat joutuivat vastaamaan teoistaan oikeudessa. Sen sijaan lakkolaisten kohdalla kyse oli konkreettisista asioista, vankila- tai sakkotuomioista. Syytettyjä närästi myös se, että syytteet oli luettu monissa tapauksissa lakkolaisten mielestä melakoista, joihin SAK:n toimitsijat olivat heitä kehottaneet. Kun näitä todellisia kiihottajia ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta saatu oikeuden eteen, herätti tilanne epäluottamusta myös keskusjärjestöä kohtaan. Oikeudenkäynnit pitivät yllä poliisien ja lakkolaisten välillä vallinnutta epäluottamusta ja yhteiskunnallista vastakkainasettelua, jota hallitus pyrki lieventämään armahduslailla. Kyseessä ei ollut yleinen armahdus, vaan armahduksen saamisen edellytyksenä oli, ettei tuomio ollut yli vuoden mittainen, eikä tuomittu ollut rikossenuusija. Joka tapauksessa, suurin osa tuomituista armahdettiin lain perusteella. Hallituksen saattoi katsoa armahtaneen myös itsensä, sillä osaltaan armahduslain säätäminen oli seurausta sen lakon aikaisesta toimettomuudesta.

Yleislakolla oli yhtä monta voittajaa kuin oli häviäjääkin. SAK oli lähtenyt lakoon 12 markan palkankorotusten vuoksi. Päätössopimuksessa keskusjärjestö sai tahtonsa läpi. Lisäksi neuvoteltiin vielä erillisesti uusista työehtosopimuksista. Välittömästi lakon jälkeen SAK näytti selviytyneen lakosta voittajana, olivathan työnantajat joutuneet taipumaan sen tahtoon. Voitonhuuma katosi kuitenkin nopeasti. Päätössopimuksessa valtio oli lupautunut alentamaan tuotantokustannuksia, jotta työnantajat selviytyisivät myönnytyistä palkankorotuksista. Luvatut myönnytykset ajoivat valtion talouden siihen pisteeseen, että jo pari kuukautta lakon päättymisestä inflaatio oli syönyt palkansaajille voitettut palkankorotukset. SAK alkoikin kesän mittaan vaatia uusia palkankorotuksia, mutta enää työnantajat eivät olleet taivutettavissa. Päätössopimuksella he olivat saavuttaneet neuvotteluaseman, jossa esitettyihin vaatimuksiin ei tarvinnut suoralta kädeltä suostua. Vaikka syntyneessä taloudellisessa tilanteessa ei ollut olemassa voittajia, parani työnantajien asema vuoden mittaan huomattavasti. Ei siis ihme, että jo loppuvuodesta STK:ssa katsottiin lakosta selvityn melko hyvin.

Taloudellinen kehitys ja käynnissä olleet oikeudenkäynnit puolestaan olivat nakertaneet SAK:n saavuttaman voiton olemattomiin. Taloudellisten mene-

tysten lisäksi lakko maksoi lopulta ammattiyhdistysliikkeelle huomattavasti muita enemmän – jo ennen lakkoa käynnistynyt sosialidemokraattien hajaannus johti lopulta myös keskusjärjestön hajaannukseen. Vauhdittavana tekijänä toimivat käyty yleislakko sekä sen johtamisesta että sen jälkeen harjoitettavasta politiikasta syntyneet erimielisyydet. Todennäköistä myös on, että lakolla saavuttamansa tulokset SAK olisi saavuttanut neuvottelemalla ilman lakkoa, käytännössä ilman kustannuksia. Sitä ei tietenkään ennen lakkoa voitu tietää, eikä lakkoa monien asioiden summana voitu välttää. Hajaannuksen myötä ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvalta kaventui huomattavasti. Tämä merkitsi työnantajien aseman vahvistumista. Hallitus joutui taipumaan myös MTK:n vaatimuksiin. Hallitussopimuksessa maataloustulot sidottiin osittain palkkakehitykseen; MTK oli saavuttanut sellaisen hintajärjestelmän, jota se oli koko vuosikymmenen alun ajanut. Lakon jälkeen aloitettu maataloustukipolitiikka oli vaikutuksiltaan pitkäkestoisin, sillä se osaltaan johti 1980–1990-luvulta tuttuun maatalouden huomattavaan ylituotantoon. Maataloustuottajat selviytyivätkin lakosta voittajina. Suurimmaksi häviäjäksi tuli valtio. Sen talous ajautui tehtyjen myönnytysten vuoksi kuralle pitkäksi aikaa, sillä lakkoa edeltänyt ja seurannut taloudellinen alamäki jatkui useamman vuoden. Lakkoa edeltänyt reaalianstio-taso saavutettiin uudelleen vasta 1960-luvun alussa.

Yleislakko havahdutti myös STK:n johdon tajuamaan tiedotustoiminnan merkittävyuden ja yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisen. SAK oli siihen mennessä selvästi paremmin onnistunut tuomaan kantansa julki päivänpoliittisessa keskustelussa. Syksyn aikana työnantajat myös uusivat järjestönsä säännöt paremmin ajan haasteita vastaaviksi. Säännöissä otettiin paremmin huomioon mahdolliset tulevat lakot. Samalla STK:ssa asetettiin vakiintunut sopimuspolitiikka SAK:n kanssa kyseenalaiseksi. Keskusjärjestöjen välinen sopimusmalli purkautui. Yleislakon jälkeiset vakauttamispyrkimykset raukesivat ja neuvottelut siirtyivät liittotasolle. Ammattiyhdistysliike joutui lakon jälkeen taistelemaan tosissaan saavutustensa turvaamiseksi. Se oli menettänyt neuvotteluosapuolena toisen sopimuspuolen luottamuksen. Yleislakon syynä olleet syvät periaatteelliset ristiriidat eivät poistuneet lopettamissopimuksella.

Timo Kauppinen (1992) kutsuu valtion, joulukuussa 1955 päättynyttä, hintasäännöstelypolitiikkaa valtiokorporatismiksi. Palkkasäännöstely olisi ollut kypsä purettavaksi jo 1940-luvun lopulla, kun tuotanto oli elpynyt sotia edeltäneelle tasolle ja jälleenrakentamisessa ja sotakorvausten maksamisessa päästiin voiton puolelle. Työmarkkinajärjestötkin olivat varautuneet siihen jo 1948. Valtiokorporatistisella järjestelmällä säännösteltiin talouselämää liian pitkään. Se jäykisti ja vinoutti yhteiskunnallista sekä poliittista kehitystä, eivätkä markkinat pystyneet korjaamaan tuotantoelämän rakenteellisia vinoutumia. Lopulta yleislakossa vastakkain olivat työntekijät ja työnantajat, maatalous ja teollisuus, tuottajat ja kuluttajat. Kärjistyneiden ristiriitojen ohella valtiokorporatistisen murroksen syyt löytyivät puolue- ja hallituspolitiikasta sekä idänsuhteista. Vuoden 1956 lakon jälkeen politiikka ja palkkakilpailu palasivat työpaikoille, joista valtiokorporatistinen oli onnistunut nostaa ne 1940-luvun lopun kiihkeiden vuosien jälkeen 1950-luvulla ylätasoon ratkaisuksi. Lakon seurauksena siir-

ryttiin liittokorporatismiin kauteen, jota jatkui 1960-luvun lopulle. Siinä keskeinen osa oli palkansaaja- ja työnantajaliitoilla, ja hallitus sekä etujärjestöt olivat päätöksenteossa syrjässä. Ammattiyhdistysliikkeen pyrkimys säilyttää lakolla talouspoliittinen ja poliittinen arvovalta oli kärsinyt miltei täydellisen haaksirikon.

Sen sijaan kommunistien voi katsoa selvinneen lakosta voittajina. Heille lakkotaistelu oli keino päästä pois poliittisesta paitsiosta, jossa he olivat olleet 1940-luvun lopulta lähtien. SKP:ssa tajuttiin, että kentän voittaminen omalle linjalle takasi paremman poliittisen aseman myös ylätasolla. Niinpä lakon jälkeen pyrittiin yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa kaikissa mahdollisissa tilanteissa. Väläyteltiin myös kansanrintamaa 1940-luvun malliin. Nopeasti kävi kuitenkin ilmi, ettei yhteistyö puolueiden välillä ollut mahdollista. Äärivassemmisto suuntasikin toimintansa painopisteen ammattiyhdistysliikkeeseen, sillä työpaikoilla työväenpuolueiden välien lähentyminen oli tosiasia. Kommunistien kannalta ongelmaksi muodostui sosialidemokraattien alkanut hajaannus, joka sekoitti myös työväen sisäisen yhtenäisyyden. Niinpä lopullisiin tuloksiin ei päästy. Lakon jälkeisestä kehityksestä huolimatta, käyty lakko paransi kommunistien poliittista menestystä. Sama kehitys jatkui vuoden 1958 eduskuntavaaleihin saakka, joista kommunistit selviytyivät voittajina. Toisaalta oli havaittavissa, että SAK käytti kommunisteja lakon aikana selvästi hyväkseen. Aktiiviselle toiminnalle annettiin lopulta hiljainen suostumus, sillä järjestyshäiriöiden katsottiin joka tapauksessa menevän kommunistien kontolle. Lakon jälkeen kommunistien yhteistyötarjoukset torjuttiin, ja kunnia aktiivisesta toiminnasta jäi keskusjärjestölle. Yleislakko oli tarjonnut tilanteen koko työväestön kattavan rintaman luomiseen, mutta erot työväenpuolueiden välillä olivat lopulta niin selvät, ettei tilaisuutta voitu käyttää hyödyksi.

Lakkoa seurasi maassa oikeistosuuntaus, joka ilmeni muun muassa vaatimuksina Suomen länsiyhteyksien kehittämisestä ja voimakkaana Neuvostoliiton arvosteluna. Suuntaus oli osaltaan seurausta niin lakon aikaisista tapahtumista, ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksesta kuin NKP:ssa suoritetusta Stalinin uudelleenarviointista. Suuntauksen seurauksena myös SAK:n poliittinen vaikutusvalta heikkeni selvästi. Kommunistien selkeä vaikutusvallan kasvu aiheutti oikeistossa pyrkimyksiä tiiviimpään yhteistyöhön, mutta monien ongelmien, kuten erilaisten talouspoliittisten käsitysten vuoksi, siihen oli kuitenkin matkaa.

Käyty lakko synnytti osaltaan uudenlaisen sisäpoliittisen tilanteen. Eri osapuolten keskinäiset ja sisäiset ristiriidat voimistuivat lakon jälkeen ja repivät osapuolia hajalle niin sisältä kuin ulkoa. Lakon seurauksena maassa suoritettiin vallan uusjako. Sosialidemokraattinen puolue sekä ammattiyhdistysliike hajosivat. Lakko vaikeutti myös hallitusten toimintaa. Puolueet, etujärjestöt ja valtiovalta olivat keskinäisissä suhteissaan tulleet uuden lähtökohdan eteen. Kehitystä oli nyt katsottava uudelta pohjalta. Lakon vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan muodostuivat siten pitkäkestoisiksi ja laajoiksi. Lakosta muodostui siten todellinen yhteiskunnan selviytymiskoe, jonka lopullisia voittajia ja häviöitä oli vaikeata löytää.

SUMMARY

A Rebellion for Twelve Marks? – The General Strike of 1956 in Finland

The breaking out of the general strike in 1956 was caused by several factors. It took long to develop and was not a monocausal phenomenon. The economic system of the country had been distorted by regulation as a result of which more and more economic power had slipped from the hands of the government to the interest groups. As the powers of the state to regulate prices were repealed by the *Eduskunta* in fall of 1955, a new situation arose. The interest groups could now themselves set the level of prices and wages. This immediately led to increase of the prices of agricultural products, a measure countered by SAK's threat of strike – fifth after the Wars. Strike had not earlier been realized because the state and the employers had conceded to the strikers' demands. This was expected to happen by the trade union also in February 1956. The situation had, however, decisively changed since the room for manoeuvre in politics was now freer. The war reparations had been paid, Porkkala had been given back by the USSR and Finland had joined the UN and the Nordic Council. The former threat involved in strikes, i.e. Soviet intervention in case of a general strike, was no longer existent.

The employers were fed up with SAK's dictating policies and they wanted to call it to account for its deeds. Besides, the strike was declared to begin in a moment propitious to the employers. The Baltic Sea was frozen, export was in standstill and the stores of the factories were full. A short brake in production was thus profitable to industries. The strike was thought to bring difficulties to SAK which was not actually well-prepared for the fight but reasons of prestige forced it to go for it. The break-up of longstanding regulation of economic policy had driven the parties up against each other, although the strike was ignited by the increase of the prices of agricultural products. *MTK* stopped deliveries of products simultaneously with the breaking out of the general strike, a measure with which it had already threatened five times after the Wars.

Also the activities of the communists in the beginning of the year 1956 made their impact on the beginning of the strike. They announced that SAK was exercising bourgeois economic policy which estranged workers from their central organ. The communists were prepared to call a strike without its support. For its part, SAK wanted to stop the increase of the influence of the communists among the workers which they possibly might gain by the strike – the threat of general strike annulled the plans of the communists to start a wave of strikes. This led to passive attitude among the extreme left towards the general strike. The communists soon realized what the situation was and they thought that the general strike gave them the long-awaited opportunity to act in their own way. Having recovered from their early embarrassment they soon started to propagate their own policy of striking.

What was interesting in the starting point of the strike was that a new President had just been elected for Finland and he assumed his office the very same day the strike began. The general strike was thus properly named 'the crowning of Kekkonen', although the beginning of the strike and presidential elections had nothing to do with each other. Perhaps SAK wanted to show off a little but the strike was not started because of the elections. The threat had been prepared well before the result of the election was clear. The threat was planned to persuade the state to reduce prices. The starting day was, however, in this respect problematic since due to the elections there was no authoritative, sitting government in the country. Thus the threat of strike was a political measure to pressurize the future government to give way to SAK's pay-rise demands.

SAK defined the limits of the strike carefully but they were too tight for the communists. They supported a more active line of policy which had been heavily opposed by the central organ. Opinions collided to such an extent that in the end it was all about who led the strikers. Officially the *FCP* (the communists) all the time supported SAK's demands preaching order and restraint but on the grass root level the situation was different. This meant problems for SAK; during the first days of the strike it turned out that the strikers sided rather with the communists' line. Enticed by the communists and due to strike situation, masses immediately attacked the workers who broke the strike. This outburst was felt by drivers, people working at the gas stations as well as by ordinary workers. Disturbances were not solely caused by the bitterness towards those who still worked but also by the way in which SAK had declared that 'labour' itself was in strike, not the workers. SAK's declaration and the obstruction of the activities of the blacklegs led to disturbances since 'work' was considered an attack against the entire strike. The strike-breakers were traditionally regarded as yet another enemy.

In the strike the lines of the communists and the social-democrats clashed. The extreme line turned out to be more successful. After initial problems had been overcome it gained more and more support. After minor incidents the strikers were more susceptible to taking part in larger encounters. Masses became agitated. On the other hand, one has to remember that in some cases also the social-democrats caused disorder. The communists never denied the role of SAK as the leader of the strike but later its activities became the target of some criticism. SAK may run the strike, the communists wanted to lead the masses. The extremists followed their line which had it that minor disturbances were a means of striking. In the first days of the strike the communists took the lead and were responsible for most of the disturbances. Later other strikers as well as SAK joined in. The strikers' fighting with the police was often spontaneous and in the last days of the strike it was typical that the disturbances were no longer led by the communists but by the strikers themselves, often on SAK's officials call. In the crowd some individuals were ready to go further than they would have done if acting alone. Enthused by the mass power also the leaders of SAK gave illegal orders and exhortations but these were also meant to bring the strike to an early end because their grip on the strikers started to slip. Their

activity shows that they had more or less assumed the active stance of the communists. It seemed to bring better results. Therefore it was completely different what the strike should have looked like in the eyes of SAK from what it really looked like. A peaceful strike had become a serious clash with the authorities. In the minds of the communists, the strike looked like what they would have liked it to look like.

The position of the police became quite difficult. In the instructions given before the strike they were obliged to interfere in illegalities whereas SAK, which was also the central organ the police's unions, expected them to take a neutral stance, even help the strikers in guarding the work-place. The situation was further complicated by the fact that the government formed at the time when the strike began and led by the social-democrats did not take ardent measures. The Minister of Interior, Mr Väyrynen, did not give new instructions to the police forces although it was foreseeable that the former ones were insufficient. The head of the police demanded new instructions but did not get them. The support of the government to the police remained weak because obviously the social-democratic ministers did not want to see SAK lose the strike. For instance, the statement of the PM Fagerholm reveals that the government sided with SAK's demands. If the government had backed the police from the beginning, it would likely have stopped many a clash - it seems as if the government and the police had different views on how to keep order. The social-democratic ministers could accept minor incidents if they did not threaten the state whereas for the police the compliance with law and order was an obligation of which there was no compromising. This difference of views accrues from the statements of the governmental parties as well as of the police. Their goal was the same: to secure peace in society. And yet their views concerning how to put this into effect differed. It has, however, to be noted that the police did not at any stage publicly criticize the government or oppose its policy. It remained loyal.

Local police had independently to interpret the instructions it had received before the strike, a situation that caused differences of line of action between towns. In some towns the police avoided confrontation, in others zero tolerance prevailed to the point when machine guns were aimed at the strikers. This inflamed the relations between the police and the strikers all over the country. The measures of the police were regarded as provocative, although this was not the case. The confrontation was further aggravated by the way the strikers did not think they were doing anything wrong. The strikers were not fully aware of what the rights of pickets really were. The hatred of the strikers was mostly directed at certain individual policemen. This led finally to the separation of the policemen's union from SAK.

When the policemen according to their instructions sided with the strike-breakers and the workers who still worked the strikers did not see them as representatives of the state power; the idea of the state and of its representatives was greatly confused. In principle, the strikers attacked the state when they fought with the police on the streets but in fact this was not the case. When hit-

ting the strikers the policemen did no longer represent the state to them but were comparable to strike-breakers. Fighting was compatible with it. Reasons to strikers' views can be put down to police action, to the passive attitude of the government as well as to the statements of *SAK* opposing police measures. The police's various countermeasures did not stop disturbances. In towns like Pori which adopted a 'soft line', the result was not different from the one in towns like Turku, Jyväskylä or Kuopio which took a 'hard line' against the strikers. Confrontations did not occur because of police action, the mere presence of policemen could ignite a disturbance.

The general strike was started as strike for higher wages. In the end it was largely a political strike against the employers and the police representing the state power. *SAK* tried to preserve the former connotation but as the crowds started to fight with the police, it had to make concessions towards the latter. In speeches made, *SAK* started to emphasize that the strike was directed at exploiting employers and reactionary capitalists. The strike became politicized. The strike had begun with disturbances which led to demonstrations of its opponents in Ostrobothnia and Satakunta. In many cases local right-wing people and employers strongly exhorted the strikers and outsiders to return to work. Although there was strike-breaking, the front of the strikers was united in the end and the cleavage between communists and social-democrats had disappeared. Therefore, for instance, the state police evaluated the situation telling that the communists were not to blame for the disturbances but *SAK*. It was also stated that the *FCP* had defended order more vehemently than it. In the early days of the strike, the tone had been the opposite. On the other hand, it was seen that the communists had silently conceded to the skirmishes. Nevertheless, the state police concluded that the strike had been a peaceful one. The difference between local statements and state police's conclusions can be explained in the way how local observers looked at the developments slightly differently. Communists' themselves thought that their activities had brought in good results; the goals set had been achieved. The politicization of the strike was a consequence of the antagonism between the parties involved.

Circumstances for disturbances had been prepared also in the sense that larger towns were already sharply politically split in two. For instance, in Turku, Tampere and Jyväskylä leftist movement was the prevailing one, although also the right was powerful in these towns. As the situation became aggravated political opinions inevitably radicalised. Thus the political cleavage was significant in its own way in disturbances. In the countryside there occurred hardly any skirmishes. It was thinly populated and settlements were scarce so that clashes could be rather easily avoided. There were also less policemen there than in towns. The support of the political parties was in the 1950s quite evenly divided between the left and the right. The left was heavily supported among others in Satakunta and Tavastland. Countryside was somewhat outside the main striking scenes as the flow of information was greatly

hampered by the strike. Without industry there were only very few strikers there whereas in smaller industrial settlements disturbances occurred.

It can be seen that the contradicting mentalities of the confronting parties exacerbated the strike and maintained hatred. The bourgeois ideology defended individual freedom and respected law and order. The left and the unions adopted the ideology of class which was based on the idea of a collective. One had to be loyal to one's own class and ideology. As the first clashes occurred the antagonism deepened and opinions were vented more sharply. Strike was conducted with heavy rhetoric which slashed the opponent. The right accused the strikers of breaking law and order and the strikers accused the outsiders of not following the general principles of a strike and goals of the trade union movement. The antagonism was thus clear-cut.

This led to creating images of enmity based on own standpoints and mental and moral values. The enemy - the Other - was not only wrong but outside one's own moral values. Enemy's actions could not be accepted, they should be thwarted. This led to disturbances organized by the strikers and citizens' meetings organized by the right-wing in Seinäjoki and Pori. The difference in ideologies could also be seen in the exchange of views of the trade unions and the police after the strike. In spite of differences in principles, it has to be stated that in the strike the real fighters - with a few exceptions - were not people but contradictory mentalities. The differences in mentalities were projected through individuals and collective to the strikers' everyday actions, which caused serious clashes.

Traditionally, the lines of action of the communists and the social-democrats differed but during the strike they clearly approached each other. The extreme left had for some time before the strike reconsidered its policy. Beside the tight Leninist ideology a campaign directed at the social-democrats had been launched, the goal of which was to get into closer co-operation with them, gain more power in the unions and get out of the political offside. This campaign was a part of an international development, and in the strike it reached its culmination point in Finland. The strike can thus be seen as a means of the communists to win more political acceptance from the social-democrats. Although common spirit was high during the strike, it all vanished with the end of the strike. The communists could utilize the rapprochement caused by the strike only partly. The differences of opinion between the working-class parties were anyhow so great that co-operation after the strike was ruled out. However, the strike showed that the communists could change their line of action. They did not recourse to ruthless breaking of order but could heed to the common goals of the working-class movement. In the beginning of the strike the social-democrats held up an enemy-image also of the communists but as the strike went on and as the activities initiated by the communists brought benefits to the strike, the confrontation faded away.

The disturbances the strike caused brought about rightist counteractions. Mass-meetings of citizens were organized in the countryside; they were directed

against SAK and the strikers. The right opined that SAK violated both the power of the state and the rights of the citizen. The concern was the legal protection of the ordinary citizen which was seemingly in danger. The rightists' 'uprisings' have to be seen rather as countermeasures against SAK than as a continuum of the ideology of legality. It had to be proven that society was not to be ruled by the strikers. The right was also supported by a 'right-wing fraction' of the divided social-democrats, the so called *leskisläiset* (supporters of V. Leskinen). The citizens' meetings were also a remainder to the impotence of the state power to govern; they were meant to 'wake the government up' and make it take action. The unions did not take these demonstrations seriously. The occurrences of the strike show that in spite of the original, 'wage-oriented' character of it, the parties involved purported to make use of the situation to gain their own goals. The communists sought a way out of isolation, SAK tried to obtain a more powerful position in the labour market and the right to annihilate the goals of the aforementioned by launching a campaign for legality. Images of the Other were being consciously formed when the occasion arose.

The aim of SAK was not to gain the supreme power in the country although the right stated so during the strike. The politicization of the strike did not mean revolution, rather it was a sign of the insufficiency of the means of the government and of the inflexibility of the parties involved. During the strike 'power' was adrift and SAK jumped on the opportunity. Nevertheless, in spite of occasional subversive remarks, a revolution was not called. In the end, it amounted to clashes between the strikers and the police and some outsiders. And as already stated the police was not viewed as the representative of the power of the state. Even the communists did not pursue the change of the system. This can be adduced by referring to many documents as well as to statements given to inner circles of the strikers. The strike was no revolutionary occasion on the offer. Rumours about it were a consequence of the illegalities, and of the measures taken by SAK and the communists. Their purpose was to cause unawareness and confusion among the strikers. The occurrences of the strike should not be overestimated. Although the situation was at times serious, the statements of right about its gravity were a far cry from the reality. No human lives were lost and the society was not in real danger. The statement made by the parties involved during the strike should be put into the context created by the strike.

National developments were reflected on the local level. The more intensive the strike movement became, the more clearly local strike committees condemned the measures of the police. Acquiescence to the demands of the communists did not in general mean any serious problems locally, for the extreme left had been able to soften its line and statements of policy, and it did not view the social-democrats as bitterly as in the past. Essential was that the policy of people's front chosen by the communists was operative. Wholly different question is to what extent this policy was purported to change the social-democrats' opinion about the communists. On the local level striking did not vary from the general line.

Afterwards the strike was compared to the 'great strikes' of 1905 and of 1917. They had been overtly political in character, directed against the power of the state and in the main against prevailing conditions. They could be called revolutionary which was not the case with the 1956 strike. By the way it took place it can be compared to the strikes of Arabia (in Helsinki) in 1948 and in Kemi in 1949. They both were, however, local strikes, and in spite of their initially being wage strikes, they were political, organized by the communists. They had not been accepted by SAK. Their final purpose had been to enhance the position of the communists in Finnish political life. They were a sort of criticism against the social-democrats in power.

The general strike of 1956 was, on the contrary, organized by SAK, and in spite of its politicization and occurrences it was only a strike over the wages, although the leaders of the central organ occasionally showed indifference towards legal order. In spite of comparable points, general strike of 1956 was clearly an exception in view of the previous strikes. In it, one may say, two different 'cultures of political activity' came together in an historical way which had not been previously experienced in independent Finland. The 1956 strike fitted considerably better in the communists' long line of striking- strikes they had led had almost always been active and political. In the social-democratic striking tradition a general strike does not fit in so well. If we leave out the early years of the working-class movement, militantism did not belong to its tool kit. The 1956 general strike is an interesting combination of two different continuums of strike in the working-class movement. At the upper level, the social-democrats held sway, at the grass-root level the communists ruled during the early days of the strike. The historical exceptional co-operation born during the strike ended sharply with the end of the strike but both parties regarded themselves as victors. National development was reflected onto the local level.

The discussion about legality which followed the strike was a result of the resuscitated ideology of legality and concern for the condition of the society. From law-breaking it was considered to be a short way to anarchy. In the right's opinion, SAK's unconstitutional action showed its indifference towards the ways of organized society and its leaning to communists' views. Deep concern was caused by the way the power seemed to slip into the hands of the trade unions, the position of which had been powerful already before the strike. Increased urge to power was deemed dangerous above all because the power of the interest groups could not be controlled by the parliament. Also the power the communists gained during the strike had to do with it. The strike was seen as a social threat by the bourgeoisie - a threat that presupposed tighter co-operation in the future in order to oppose communists' urge to power.

The division in the social-democratic party was felt also in its attitude towards the strike. Already during it the faction grouped around the party secretary Väinö Leskinen (*leskisläiset*) had criticized the strike, and especially the violations of order and co-operation with the communists. This criticism accelerated after the strike. The leaders of SAK and the social-democratic ministers be-

longed to a group formed around Mr Skog (*skogilaiset*) which could not but bear its mark on the policy of the government during the strike. Although the discussion about legality was politically coloured and determined, the criticism levelled against SAK was a clear signal of its misguided action. The main point of the criticism was that interests groups should not be strengthened, on the contrary, they should have acquiesced in the limits set by the society. In the unions this criticism was bypassed as interference in the right to strike. In all, the discussion undermined the prestige victory and general trust of SAK achieved by the strike. A couple of months afterwards SAK was morally also condemned by most of the social-democrats and even by some strikers.

The strike led the parties to assume a new policy of agreements. From the beginning of the 1960s these became the so called 'trunk agreements' which set the first stage towards the overall income political solutions. Besides the division the social-democrats also SAK became more interested in legal social policy and it took part in the governments and the labour market policy was set aside. After the strike Finland got a proper system of conciliation which could forestall general strikes.

Confrontation of the parties continued even after the strike when illegalities were being processed in the courts. Heavy charges were regarded as a revenge on the strikers which is no surprise because they were labelled as rebels. The sentences were, however, carried through only in a very few cases. SAK, its unions and strikers demanded the suspension of the court proceedings by saying that they were against the final agreement. Likely the gravest concern in SAK was that its leaders had to go to court. In case of the strikers it was all about concrete matters, prison sentences and fines. The defendants were upset also by the way they were accused of disturbances into which the SAK officials had urged them. When these agitators could only in a few cases be brought to court, the situation aroused distrust also towards the central union. The court proceedings maintained the distrust and social confrontation between the strikers and the police, circumstance which the government tried to alleviate by declaring amnesty. It was not a general one, its conditions being that a sentence was no longer than one year in prison and that the case was not a relapse. In any case, most of the defendants were acquitted. In a way, the government acquitted also itself since the declaration of the amnesty was partly a consequence of its inactivity during the strike.

The strike had as many losers as winners. SAK had declared the strike over twelve marks' pay-rise. In the final agreement it pulled this demand through and new, separate agreements on labour conditions were negotiated. For a moment it seemed as if SAK had won since the employers had had to concede to its demands. Yet the triumphal spirit evaporated soon. In the final agreement the government had agreed to lower production expenses so that the employers could manage with the pay-rises. These concessions drove the finances of the state to such a state that after a few months inflation had eaten away the pay-rises achieved. In the summer of 1956 SAK demanded a new pay-rise but the employers were no longer acquiescing. By the final agreement they

had achieved a position in which they did not have to concede right away. Although there were no winners in the economic situation, the position of the employers was considerably improved in 1956. No wonder that the employers thought in the end of the year that they had managed quite well with the strike.

For their part, economic development and the court proceedings had gnawed at the victory of *SAK*. It was not enough that the strike cost to it more than to other parties involved, the split of the social-democrats led to the final split of *SAK*, too. The strike itself as well as disagreements over the way it had been led and post-strike policy accelerated the process. It is also likely that the results achieved by the strike could have been achieved also by negotiation and practically without expenses. Of course, this could not be known before the strike, and the strike itself as a cumulative process and unavoidable. Due to split in the trade union movement its prestige was greatly undermined. The position of the employers was strengthened. The government had to accept also the demands of *MTK*. In an agreement the agricultural income was partly tied with the wage curve; thus *MTK* gained such a price system which it had striven for the entire decade. The subvention policy started after the strike had most long-standing effects since it led to remarkable overproduction in agriculture in the 1980s and the 1990s. The agricultural producers come out as winners from the strike. The biggest loser was the state. Its economy suffered greatly over a long period of time because of the concessions made; the slump which preceded and followed the strike lasted several years. The level of real income prevalent before the strike could be achieved only in the beginning of the 1960s.

The general strike awakened *SAK*'s leaders to realizing how important it was to spread information and influence the general opinion. Before the strike it had been more successful in making its points of view heard in daily political debate. During the autumn also the employers updated the rules of their central organ. They paid better attention to possible striking, and the traditional policy of agreements with *SAK* was questioned. The model for agreements fell apart, policy of consolidation was rejected and negotiations were shifted onto the level of unions. After the strike they really had to fight in order to secure their achievements. As a negotiation partner the trade unions had lost their trust in the eyes of the employers. The grave contradictions of principle which had caused the strike were not written off by the final agreement.

Timo Kauppinen (1992) calls the policy of price regulation by the state which ended in December 1955 corporatism of the state. Wage regulation could have been dismantled already at the end of the 1940s when production had recovered and reached the pre-war levels and reconstruction was well under way and the war reparations were duly paid. The labour market organizations had been prepared for it already in 1948. Corporatism regulated the economy for too long. It stupefied and distorted social and economic development and the markets were not able to rectify distortions in the structures of production. In the end the strike brought employees and employers, agriculture and industry, producers and consumers at loggerheads. Besides deep contradictions, the reasons for the crisis of state corporatism can be found in party- and governmental

policy as well as in the relations with the USSR. After 1956 politics and wage race returned to the shop floor from where corporatism had successfully lifted them in the 1950s. After the strike a period of union level agreements ensued which continued until the end of the 1960s. Central role in it was played by the employers' and employees' unions, the government and central organs stayed aside. The aim of the trade union movement at maintaining economic political and political prestige was almost completely wrecked.

It seems that communists won in the strike. For them it was a means to get out of the political cold in which they had been since the end of the 1940s. In the strike collaboration was partly successful. The FCP realized that winning the masses to its side ensured a better political status at the higher level. Thus it pursued co-operation with the social-democrats in all possible situations. The idea of people's front was also brought to the fore in the same way as in the 1940s. Yet it soon turned out that the parties' co-operation was impossible. Extreme left now focused its activities on the trade unions for rapprochement of the parties at the shop floor was a fact. For the communists the problem was the division of the social-democrats which harmed also the unity of the workers. Final results were not achieved. In spite of this post-strike development the strike improved the political position of the communists. Same development continued until the 1958 parliamentary elections which proved a success to them. On the other hand, it can be seen that SAK made ample use of the communists during the strike. Activism was finally given a silent acceptance because it was believed that communists would anyway be blamed for all disturbances. After the strike all their offers of co-operation were turned down and SAK claimed the credit of strike activism. The strike had given an opportunity to all workers to build a wide front but differences between their parties were in the end so deep that the chance could was missed.

The strike was followed by a right-wing turn in Finnish politics which was manifested among others in demands to expand connections with the West and in sharp criticism of the USSR. This was partly a consequence of the events during the strike, of the disintegration of the trade union movement as well as of the re-evaluation of Stalin in the CPSU. Because of the turn also the political influence of SAK clearly weakened. The strengthening of the position of the communists caused the right-wing parties to seek tighter co-operation but in view of many problems such as different views concerning economic policy, it was yet far cry.

The strike created a new domestic political situation. Disagreements within and between the parties involved sharpened after it. This meant 'a new deal' of power in Finland. The social-democrats and the trade union movement split. The strike also made the work of the governments more difficult. Political parties, interest groups and state power faced a new starting point in their relations. The situation had to be reconsidered. The influences of the strike were thus long-standing and wide-ranging. The strike was a real survival test for the Finnish society, the winners and losers of which it was hard to find.

LIITE 1

SUOMEN AMMATTIYHDISTYSTEN
KESKUSLIITTO (SAK) r.y.
Helsinki, Paasivuorenkatu 5

Helsingissä, helmikuun 23 p:nä 1956.

Kaikille SAK:n alaisille järjestöille

Viitaten kuluvaan helmikuun 16 päivänä antamaansa yleislakkovaroitukseen SAK:n työvaliokunta ilmoittaa kaikille alaisilleen järjestöille, että niiden on suoritettava kiireellisesti kaikki lakkoa koskevat valmistelut ottamalla huomioon alla olevat ohjeet.

Lakko alkaa 1 päivänä maaliskuuta klo 6.00 ellei SAK:n taholta ennen sitä toisin ilmoiteta.

Yleislakon lakkorajat

SAK:n työvaliokunta tiedottaa yleislakon lakkorajoista seuraavaa:

Yleislakko koskee kaikkia niitä työpaikkoja, laitoksia ja liikkeitä sekä liikennettä, joita ei poikkeuksena jäljempänä luetella.

Tasavallan presidentin, eduskunnan, valtioneuvoston, ministeriöiden sekä valtion keskusvirastojen toimistojen toiminnalle välttämätön henkilökunta ja kuljetukset;

ulkovaltojen edustustot, niiden toiminta ja diplomaattiposti;

kunnallishallinto, kunnalliset virastot, sairaalat, synnytyslaitokset, kättilöt, terveydenhoito, lasten- ja vanhustenhoito, apteekit ja lääkintälaitos;

palokunnat;
puhelin- ja lennätinlaitokset;
kaasu- ja vesilaitokset;
puolustus-, poliisi- ja oikeuslaitos;
tulli- (lähemmin määrättyin rajoituksin), luotsi- ja majakkalaitos;

vankilat, huolto- ja ojennuslaitokset;
koulu- ja opetuslaitokset;
raha- ja vakuutuslaitokset;

voima- ja sähkölaitokset ehdolla, että virtaa annetaan vain yleislakosta vapautetuille laitoksille, valaistukseen ja kotitalouteen;

yleisradio (lähemmin määrättyin rajoituksin);

SAK:n tiedonantolehdet;

myllyt, leipomot, meijerit ja teurasamatot sekä niiden kuljetus- ja jakelutoiminta;

ravintolat ilman alkoholin tarjoilua, ruokalaitokset ja majoitusliikkeet;

kauppaliikkeet, niiden varastot ja myymälät, lukuun ottamatta alkoholiliikettä;

lääkärin- ja sairaankuljetukset sekä hautauslaitokset;

elintarvikkeiden tarkastus ja kuljetus; lakosta vapautettujen laitosten järjestämä henkilökunnan kuljetus;

päivittäinen kotieläinten ruokinta- ja hoitotyö sekä maidon kuljetus meijereihin, jakelupaikkoihin ja liikennereittien varrelle;

kotitaloustyöt;
talonmiesten tehtäviin kuuluvat työt;

taide- ja ajanvietelaitokset;

parturit ja kampaamot;

saunat;

vartioimistoimi sekä teollisuuslaitosten ja keskeneräisten rakennusten välttämättömät lämmitystyöt;

sellaiset huomattavia talousarvoja koskevat tapaukset, joissa työn äkillinen keskeyttäminen aiheuttaisi joko raaka-aineiden, puolivalmisteiden, koneiden, tai laitteiden pilaantumisvaaran, siksi kunnes tästä johtuva vaara on vältetty;

lakon alkaessa kulussa olevien liikennevälineiden määräraikkaansa saattaminen;

edellä mainittujen lisäksi jäävät lakon ulkopuolelle lakosta vapautettujen laitosten ja liikkeiden välittömään hallintaan kuuluvat työt sekä niiden välttämättömät korjaus- ja kunnossapitotyöt.

Lakkoa koskevissa tiedusteluissa on käännyttävä SAK:n toimiston puoleen, josta tietoja saa puhelimitse 70 296 (vaihde).

Yleislakon johto

1. Yleislakon johdon muodostaa SAK:n työvaliokunta. Se asettaa keskuudesta 5-henkisen keskuslakkotoimikunnan, joka hoitaa yleislakkoa koskevat käytännölliset tehtävät työvaliokunnan tekemien päätösten ja ohjeiden mukaisesti.

2. SAK:n jäsenliittojen toimistot toimivat jäsenosastoihinsa nähden niiden tietojen ja määräysten välittäjinä, joita ne saavat SAK:n keskuslakkotoimikunnalta. Liitot eivät saa antaa SAK:n keskuslakkotoimikunnan päättämistä toimenpiteistä poikkeavia tietoja ja määräyksiä.

3. Niillä paikkakunnilla, joilla toimii SAK:n alainen ammatillinen paikallisjärjestö, paikallisjärjestön työvaliokunta toimii paikkakunnan keskuslakkotoimikuntana. Paikkakunnilla, joilla SAK:n alaista paikallisjärjestöä ei ole, muodostavat paikkakunnalla toimivat SAK:n jäsenliittojen alaiset ammattiosastot keskuslakkotoimikunnan. Keskuslakkotoimikuntaan valitsevat osastot edustajansa suhteessa jäsenmäärään.

4. Tehtaissa tai laitoksissa, joiden piirissä toimii useampia eri alojen ammattiosastoja, muodostavat nämä ammattiosastot yhdessä työpaikan lakkotoimikunnan, johon osastot valitsevat edustajansa suhteessa jäsenmäärään. Jos tehtaassa tai laitoksessa toimii vain yksi ammattiosasto, toimii sen toimikunta työpaikkalakkotoimikuntana. Työpaikan lakkotoimikunnat ottavat toimintaohjeensa paikkakunnan keskuslakkotoimikunnalta ja niissä tapauksissa, joissa tämä ei voi ohjeita antaa, SAK:n keskuslakkotoimikunnalta.

5. SAK:n toimisto ja toimitsijat vastaavat yleislakkoa koskeviin tiedusteluihin ja liittojen keskus- ja piiritoimistot oman alansa tiedusteluihin.

6. Muita kuin edellämainittuja elimiä ei perusteta, ellei SAK:n keskuslakkotoimikunta asiasta erikseen päätä.

7. Lakon aikana on ehdottomasti noudatettava SAK:n keskuslakkotoimikunnan ohjeita sekä kuria ja järjestystä.

Paikallisten lakkotoimikuntien tehtävät yleislakon aikana

1. Lakkotoimikuntien on valvottava, että jokaiseen lakonalaiseen työpaikkaan tulee valittua lakkovartijat niin, että vartiointi tarpeen vaatiessa tapahtuu keskeytymättömänä;

että jokaisella lakkovartijaksi määrättyllä on lakkotoimikunnan antama ja vahvistama tehtävämääräys, ja

että kukaan muu kuin tällaisella valtakirjalla varustettu henkilö ei puutu vartiointiasioihin;

että asianomaisen työpaikan lakkoilaisten piirissä säilyy kuri ja järjestys, ja että miltaan taholta ei päästä harjoittamaan taistelua vahingoittavaa toimintaa;

että kaikki jäsenet, jotka lakkotoimikunnan toimeksiannosta hoitavat lakoon liittyviä tehtäviä noudattavat järjestökuria sekä hyviä tapoja.

2. Käytännön toimintamääräyksiä ei lakkotoimikunnat ota vastaan muualta kuin SAK:n keskuslakkotoimikunnalta ja asianomaisten alojen liitoilta.

Lakon päättyminen

Lakon päättymisestä ilmoittaa SAK:n puheenjohtaja radion välityksellä.

SUOMEN AMMATTIYHDISTYSTEN KESKUSLIITTO (SAK) r.y.
Työvaliokunta

Eero Antikainen

Olavi Lindblom

LIITE 2**Valtioneuvoston moottoripolttonesteen jakelusta antama suositus**

Koska polttonesteiden maahantuonti ja jakelu on vallitsevan tilanteen vuoksi häiriintynyt eikä käydyissä neuvotteluissa osapuolten kesken ole voitu päästä yksimielisyyteen moottoripolttonesteiden jakelussa käytettävistä menettelytavoista, valtioneuvosto on tänään päättänyt kehoittaa moottoripolttonesteiden myyntiyhtiöitä supistamaan sanottujen polttonesteiden myynnin vähittäismyyntipaikoissa kaupungeissa ja kauppaloissa sekä alueella, joka on enintään 25 kilometrin säteellä niiden keskustasta, 50 %:iin normaalista myynnistään. Yhtiöiden tulee huolehtia siitä, että jäljempänä lueteltujen moottoriajoneuvojen polttoainetäydennys ensisijaisesti turvataan:

- 1) valtion ja kuntien sekä ulkovaltojen edustustojen moottoriajoneuvot;
- 2) elintarvikkeiden sekä rehujen kuljetukseen käytettävät moottoriajoneuvot;
- 3) lääkintä- ja sairaankuljetuksiin sekä hautaustoimituksiin käytettävät moottoriajoneuvot;
- 4) poltto- ja voiteluaineiden kuljetukseen käytettävät moottoriajoneuvot;

Sitten kun edellä luetellut tarpeet on tyydytetty, voidaan jäännös jakaa elintärkeiden alojen työskentelyn kannalta välttämättömästi liikenteessä pidettäville, paikkakunnalla rekisteröidyille henkilö- ja farmariautoille.

Kauppa- ja teollisuusministeriö valvoo jakelun kokonaismääriä päivittäin ja paikkakunnittain.

Helsinki 8.3.1956

Ensio Vasarla

LIITE 3

Pöytäkirja neuvotteluista, jotka pidettiin Valtioneuvoston juhlahuoneistossa maaliskuun 7 päivänä 1956 koskien valtioneuvoston samana päivänä moottoripolttonesteen jakelusta antaman suosituksen soveltamista.

Läsnä olivat varatuomari Nils Svartström, johtaja Lauri Saurama, puheenjohtajat Eero Antikainen ja Vihtori Rantanen, pääsihteeri Olavi Lindblom, johtaja Ture J. Johansson ja Gunnar Zilliacus sekä toimitusjohtaja Viljo Mäntysaari.

Puheenjohtajana toimi ylijohdaja Gunnar Korhonen sekä sihteerinä varatuomari Ensio Vasarla.

1. Sovittiin, että SAK voi asettaa myyntipaikkoihin 2-3 tarkkailijaa seuraamaan ylempänä mainitun valtioneuvoston suosituksen täytäntöönpanoa.
2. Sovittiin, että moottoripolttonesteen normaalin myynti määrätään tammikuun 1955 myynnin perusteella.
3. Sovittiin, että normaalin myynti lasketaan erikseen bensiinin ja erikseen naftan osalta.
4. Sovittiin, että lämmitystarkoituksiin käytettävän polttoöljyn esteetön kuljetus toteutetaan 8.3.1956 klo 12.00 mennessä.
5. Sovittiin, että SAK:lla on oikeus tarkastaa kauppa- ja teollisuusministeriön kansanhuolto-osaston hankkimat myyntitilastot.
6. Kauppa- ja teollisuusministeriön puolesta ilmoitettiin, että moottoripolttonesteiden myynti maaseudulla tulee lähimmän kolmen viikon aikana olemaan pienempi kuin vastaavana aikana viime vuonna.
7. SAK:n puolesta ilmoitettiin, että Oy Shell Ab:ia, Oy Esso Ab:ia ja Oy Gulf Ab:ia koskeva lakkotila päättyy 8.3.1956.

Sanottujen yhtiöiden lakossa olleet työntekijät otetaan työhön vanhoina työntekijöinä ja entisin työehdoin.

Vakuudeksi:

Ensio Vasarla
sihteeri

LIITE 4

SOPIMUS SUOSITUKSESTA

Suomen Työnantajain Keskusliitto ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto ovat yleislakon lopettamiseksi sopineet seuraavista suosituksista jäsenliitoilleen:

1. Sekä aika- että suorituspalkkutyössä oleville maksetaan 12 markan suuruinen korotus tunnilta, lukuun ottamatta alle 18 -vuotiaita, harjoittelijoita ja oppilaita, joille korotus on 8 markkaa tunnilta.

Viikkopalkalla ja kuukausipalkalla työskentelevien korotukset lasketaan käyttämällä edellisellä kohdalla kertoimena lukua 47 ja jälkimmäisellä kohdalla lukua 200.

Tämä korotus maksetaan sen tilikauden alusta lukien, joka ensiksi alkaa yleislakon päättymisestä ja töiden aloittamisesta.

2. Välittömästi tämän sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen keskusliitot tekevät sekä avoinna olevia että kuluvan kevään aikana uudistettavia työehtosopimuksia koskevan runkosopimuksen, jolloin kumpikin keskusliitto tulee myötävaikuttamaan siihen, että avoinna olevia työehtosopimuksia koskevat neuvottelut saadaan suoritetuiksi loppuun kuukauden kuluessa lakon päättymisestä sekä että työehtosopimusten palkkaperusteista sovittaessa otetaan huomioon kansantulon lisääntyminen, kannattavuuden ja työn tuottavuuden sallimat mahdollisuudet.

3. Keskusliittojen välillä marraskuun 28. päivänä 1955 sovittu suositus palkkojen tarkistamisesta elinkustannusten muutosten johdosta otetaan solmittaviin uusiin työehtosopimukseen, kuitenkin siten muutettuna, että perusindeksinä pidetään indeksilukua 107.

4. Yleislakko lopetetaan tiistaina maaliskuun 20. päivänä 1956 kello 6.00. Samalla aikamäärällä lopetetaan kaikki saarto- yms. lakkoon liittyvät toimenpiteet.

5. Työnantajat ryhtyvät toimenpiteisiin töiden saattamiseksi asianomaisissa laitoksissa mahdollisimman pian käyntiin.

6. Keskusliitot sopivat siitä,

että: kaikista lakkoon liittyvistä rangaistus- ja syytetoimenpiteistä sekä muista vaatimuksista, jotka koskevat työehtosopimuksia tai yksityisen palkansaajan työsuhdetta ja siihen liittyviä oikeuksia, luovutaan;

että ne työntekijät, jotka ilmoittautuvat työhön maanantaihin maaliskuun 26 päivään 1956 mennessä, otetaan työhön vanhoina työntekijöinä;

ettei puolin ja toisin harjoiteta mitään painostustoimenpiteitä lakon johdosta lakon päättymisen jälkeen.

Helsingissä maaliskuun 19 päivänä 1956.

SUOMEN TYÖNANTAJAIN KESKUSLIITON PUOLESTA

Arno Solin Lauri J. Kivekäs V.A.M. Karikoski

SUOMEN AMMATTIYHDISTYSTEN KESKUSLIITON PUOLESTA

(SAK)

Eero Antikainen Vihtori Rantanen Olavi Lindblom

LIITE 5

Pöytäkirja Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välisestä kokouksesta, joka pidettiin maaliskuun 19. päivänä Helsingissä Valtioneuvoston juhlahuoneistossa.

Läsnä olivat Suomen Työnantajain Keskusliiton puolesta vuorineuvokset Arno Solin, Jacob von Julin, Lauri J. Kivekäs, Wm Lehtinen, A.V. Liljeberg, Sadi Sandell ja Wilhelm Wahlforss sekä varatuomari Helge Berghell, pääkonsuli Lauri K.J. Tukiainen, pääjohtaja Gunnar Hernberg, teollisuusneuvos K.E. Lampi ja eversti V.A.M. Karikoski. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton puolesta olivat läsnä puheenjohtaja Eero Antikainen, II puheenjohtaja Vihtori Rantanen, pääsihteeri Olavi Lindblom sekä liittojen puheenjohtajat Aimo Anttila, Emil Auer, Walter Backman, Aarre Happonen, Reino Heinonen, Martti Kintunen, Erkki Nissilä ja Otto Turunen, Suomen Metallityöväenliiton II puheenjohtaja Viljo Kuukkanen, kansanedustaja Lempi Lehto ja Suomen Paperiteollisuuden Liiton sihteeri Lauri Niemeläinen.

Puheenjohtajana toimi pääministeri K.A. Fagerholm sekä sihteerinä maisteri Kaarlo Pitsinki, joka laati myös pöytäkirjan.

Pöytäkirjaa tarkastamaan valittiin Suomen Työnantajain Keskusliiton puolesta vuorineuvokset Arno Solin ja Lauri J. Kivekäs sekä eversti V.A.M. Karikoski ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton puolesta puheenjohtaja Eero Antikainen, II puheenjohtaja Vihtori Rantanen sekä pääsihteeri Olavi Lindblom.

1 §

Otettiin käsiteltäväksi kysymys keskusliittoihin kuuluvien liittojen kesken avoinna olevien ja kuluvan kevään aikana uudistettavien työehtosopimusten palkkamääräyksiä koskevan runkosopimuksen aikaansaamiseksi.

Keskusliitot päättivät hyväksyä seuraavansisältöisen suosituksen jäsenliitoilleen.

Eri aloja koskevien työehtosopimusneuvottelujen yhteydessä sovitaan liittojen kesken tarkemmin määriteltävällä tavalla, toiselta puolen niistä palkkaperusteiden muutoksista, jotka ovat tarpeen alan sisäisten, palkkauksessa esiintyvien epäsuhteiden korjaamiseksi, sekä toiselta puolen kannattavuuden yms. tekijöiden sallimat mahdollisuudet huomioon ottaen, myös työn tuottavuuden nousun perusteella myönnettävästä palkkojen tarkistuksesta.

Edellä mainittujen palkkajärjestelyjen tulee tapahtua siten, että 6 %:n korotusta enimmäisrajana pitäen suoritettavista tarkistuksista aiheutuva keskimääräinen ansiotason nousu muodostuu koko teollisuudessa noin 3 %:ksi. Yksityisten työntekijäryhmien kohdalla tarkistukset voivat, milloin siihen on olemassa erityistä syytä, poiketa edellä mainitusta enimmäisrajasta (6 %), kuitenkin niin, ettei korotus missään tapauksessa nouse 9 % suuremmaksi ja ettei sanottua n. 3 %:n keskimääräistä ansiotason nousua ylitetä.

2 §

Päätettiin, että tämän pöytäkirjan allekirjoitus ja tarkistus tapahtuu maanantaina maaliskuun 19. päivänä 1956 kello 18.00 Valtioneuvoston juhlahuoneistossa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Puheenjohtaja K.A. Fagerholm
Sihteeri Kaarlo Pitsinki

Pöytäkirja tarkastettu ja hyväksytty:
Eero Antikainen Arno Solin
Vihtori Rantanen Lauri J. Kivekäs
Olavi Lindblom V.A.M. Karikoski

LIITE 6

Suomen Työnantajain Keskusliitolle

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton ja Suomen Työnantajain Keskusliiton keskenään tekemään sopimukseen palkkaerimielisyyksien ratkaisemiseksi liittyen valtioneuvosto lupautuu tuotantokustannusten alentamiseksi ja tuotannon jatkuvuuden turvaamiseksi ryhtymään seuraaviin toimenpiteisiin:

1. Eduskunnalle tullaan kiireellisesti antamaan hallituksen esitys laiksi työnantajain lapsilisä- ja kansaneläkemaksusta annetun lain muuttamisesta siten, että työnantajain lapsilisämaksuksi määrätään kolme sadalta (3 %).

2. Yhtiöiden ja yhtymien tuloveroprosentti tullaan säilyttämään kolmenakymmenenäkahtena sadalta (32 %:na) sekä omaisuusveropromille kahdeksana tuhannelta (8 %:na).

3. Irtaimen käyttöomaisuuden vuotuisia arvovähennyksiä koskevia säännöksiä tullaan muuttamaan siten, että hankittavasta irtaimesta käyttöomaisuudesta saadaan tehdä 20 %:n suuruiset vuotuiset arvovähennykset kulloinkin jäljellä olevasta kirjanpitoarvosta siihen saakka, kunnes arvovähennys tulee yhtä suureksi tai pienemmäksi kuin voimassa olevassa tulo- ja omaisuusverolaissa sallitut arvovähennykset, minkä jälkeen jäljellä oleva osa hankintahinnasta saadaan poistaa tulo- ja omaisuusveroasteikon mukaan.

4. Eduskunnalle tullaan kiireellisesti antamaan hallituksen esitys voimassa olevan tulo- ja omaisuusverolain muuttamisesta siten, että yhtiöt ja yhtymät oikeutetaan vähentämään valtion tulo- ja omaisuusverotuksessa verotettavasta tulostaan maksullisten uusosakeantien osalle tuleva osinko.

5. Hallitus ottaa välittömästi harkittavakseen kysymyksen suhdannevarausvarojen palauttamisesta tuotantoelämän käyttöön.

6. Hallitus pyrkii käytettävissään olevin keinoin turvaamaan tuotantoelämän ylläpitämiseksi välttämättömän luotonsaannin.

Hallitus edellyttää yllä mainittujen tarkoitustensa ohella, että sille myönnetään nyt tehtyyn sopimukseen liittyen täydelliset hintasäännöstelyvaltuudet koko kuluvan vuoden ajaksi.

Helsingissä maaliskuun 19. päivänä 1956

Hallituksen puolesta

Pääministeri K.A. Fagerholm

LIITE 7**Laki**

eräiden vuoden 1956 yleislakon yhteydessä tehdyistä rikoksista tuomittujen henkilöiden armahtamisesta.

Annettu Helsingissä 1 päivänä heinäkuuta 1957.

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §.

Vuoden 1956 yleislakon yhteydessä tapahtuneesta, rikoslain 16 luvun 1-5 §:ssä ja 14 §:n 2 momentissa, 25 luvun 12 §:ssä, työsopimuslain (141/22) 35 §:ssä sekä sähkölaitoksista 11 päivänä toukokuuta 1928 annetun lain (167/28) 21 §:n 2 momentissa tarkoitettua rikoksesta sakkoon tai enintään vuoden vapausrangaistukseen tuomittu taikka vastaisuudessa tuomittava henkilö vapautetaan kärsimästä sanottua rangaistustaan.

2 §.

Edellä mainittua armahdusta sovelletaan myös niissä tapauksissa,

joissa henkilö on tuomittu rangaistukseen 1 §:ssä tarkoitetun rikoksen ohessa samalla teolla tehdystä sellaisesta muusta rikoksesta, josta ei ole säädetty yhden vuoden vapausrangaistusta, eikä tuomittu vapausrangaistus ole yli yhden vuoden.

3 §.

Mitä edellä on säädetty, ei koske henkilöä, joka 1 §:ssä tarkoitettua rikoksesta on tuomittu tai tuomitaan rikoksen uusijana.

4 §.

Tarkemmat määräykset tämän lain soveltamisesta annetaan asetuksella.

Helsingissä 1 päivänä heinäkuuta 1957.

Tasavallan Presidentti
Urho Kekkonen

Oikeusministeri *Arvo Helminen.*

LIITE 8**Laki**

eräisiin Kemin kaupungissa vuonna 1949 tapahtuneisiin rikoksiin osallistuneiden henkilöiden armahtamisesta.

Annettu Helsingissä 9 päivänä kesäkuuta 1950.

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1§.

Syyte, joka on nostettu osallistumisesta väkijoukon Kemin kaupungissa vuonna 1949 elokuun 2 päivänä Karihaarassa tai 18 päivänä Lautiosaaressa suorittamiin rikoksiin, jätettävä raukeamaan. Joka on tuomittu rangaistuksen 1 momentissa tarkoitetusta rikoksesta, va-

pautuu hänelle tuomitusta rangaistuksesta.

2§.

Ketään älköön tämän lain voimaan tultua pantako syytteeseen 1 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta.

Helsingissä 9 päivänä kesäkuuta 1950.

Tasavallan presidentti
J.K. Paasikivi

V.t. oikeusministeri *Lauri Riikonen.*

AIKAJANA

Vuoden 1956 yleislakkoon liittyvät keskeiset tapahtumat

1955

Joulukuu

13.12. Valtalaki kumoutuu eduskunnassa.

1956

Tammikuu

26.1. MTK ilmoittaa maidon hinnan korottamisesta.

30.1. STK ja SAK aloittavat keskinäiset neuvottelut.

Helmikuu

7.2. STK:n ja SAK:n neuvottelut päättyvät tuloksettomina.

8.2. SAK:n työvaliokunta käsittelee mahdollista yleislakkouhkausta.

15.2. Urho Kekkonen valitaan presidentiksi.

16.2. SAK uhkaa yleislakolla.

17.2. MTK uhkaa luovutuslakolla.

Maaliskuu

1.3. Yleislakko ja luovutuslakko alkavat.

Urho Kekkonen astuu virkaansa.

Lakon ensimmäiset järjestyshäiriöt Uudessakaupungissa.

3.3. Pääministeri Fagerholmin hallitus nimitetään.

MTK lopettaa luovutuslakkonsa.

SAK julistaa Helsingin sähkölaitoksen lakkotilaan. Julistuksia seuraavina päivinä myös muualla maassa.

Bensasota alkaa Porissa.

5.3. Hallitus asettaa Teuvo Auran johtaman sovittelulautakunnan.

Turussa lakkolaiset asettavat laajoja katusulkuja.

Kirjatyöntekijöiden Liiton lakko alkaa.

Pääministeri Fagerholm puhuu Helsingin työväentalolla.

6.3. Sekä pääministeri Fagerholm että sisäministeri Väyrynen puhuvat radiossa ja rauhoittelevat osapuolia.

Palkkatyöläinen alkaa ilmestyä lakon jokaisena päivänä.

6.-7.3. Bensasodan kiivaimmat päivät.

6.3. kiivain yhteenotto Mannerheimintien huoltamoilla. 18 poliisia loukkaantuu, 17 lakkolaista pidätetään.

6.3. lakkolaiset sulkevat huoltoasemat Jyväskylässä.

7.3. Huoltoasemat suljetaan koko maassa yhdeksi päiväksi.

Bensiinin jakelusopimus allekirjoitetaan.

7.-10.3. Yhteenottoja poliisin ja lakkolaisten kesken Kuopiossa.

8.-12.3. Lakkolaisten ruokahuolto käynnistyy eri puolilla maata.

8.3. Ministeri Palovesi määrää linja-auto- ja lentoliikenteen alkavaksi.

9.-14.3. Mellakoita LSO:n teurastamolla Turussa. Vakavin yhteenotto 14.3., jolloin muutamia poliiseja ja lakkolaisia loukkaantuu. Paikalla yhteensä lähes 150 poliisia.

9.3. Poliisi paljastaa konepistoolin lakkolaisten edessä Jyväskylän Taulumäellä.

10.3. Liikenteen jatkuessa bensasopimuksesta huolimatta SAK julistaa maanteiden kunnossapidon lakkoon sekä asettaa kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön henkilökunnan kuljetuskieltoon.

Seinäjoen kansalaiskokous, läsnä 2 000 ihmistä.

11.3. Auran lautakunta antaa sovintoehdotuksen. SAK hylkää sen.

12.3. Auran lautakunta eroaa tehtävästään.

13.3. Hallitus nimittää uuden lautakunnan, jota Aura johtaa. Muut sovittelijat hallituspuolueiden jäseniä.

Sisäministeri Väyrynen puhuu radiossa.

Oulussa poliisin ja lakkolaisten yhteenotolta vältytään lakkolaisten ryhtyessä laulamaan Maamme-laulua.

- 14.3. Poliisin ja lakkolaisten yhteenotto LSO:n lihajalostamolla Turussa
 15.3. Uusi sovintoehdotus, jonka SAK hylkää. Keskusjärjestö ilmoittaa tiukentavansa lakkorajoja 19.3. alkaen.
 STK kehottaa ohjeissaan järjestämään työtä kaikille halukkaille.
- 16.3. Lakkolaisten suurmarssi koko maassa. Marssin jälkeen vakava yhteenotto Porissa poliisin ja lakkolaisten välillä.
 Valmetin lakko alkaa. Lakko päättyy 13.4.1956.
- 17.3. Bensasota alkaa uudelleen. Järjestösihteeri Olavi Järvelä vaatii linja-autoasemia lakkotilaan.
 Sovintoneuvottelut alkavat.
 Tahmelan "parkettikapina" Tampereella.
- 18.3. Porin ja Ikaalisten kansalaiskokoukset. Porissa läsnä 600 ihmistä.
 Sisäministeri Väyrynen puhuu radiossa.
 Operaatio Iltatähti Kokkolassa järjestösihteeri Järvelän ja veturimiesliiton puheenjohtaja Widingin aloitteesta.
- 18.-19.3. Järjestyshäiriöitä eri puolilla maata.
 Yhteenotto poliisin ja lakkolaisten välillä Jyväskylän linja-autoasemalla molempina päivinä.
- 19.3. Lakon päättävä sopimus allekirjoitetaan Smolnassa
 20.3. Yleislakko päättyy kello 6.00 kestettyään 19 vuorokautta.
 20.-26.3. Jälkilakkoilua eri puolilla maata.
 22.3. Hallitus antaa tiedonannon yleislakosta. Luottamuslause äänin 152-40.
 Kirjaltajien lakko päättyy, lehdet alkavat jälleen ilmestyä.
- 26.3. SAK kieltäytyy kommunistien ehdottamasta yhteisestä vappujuhlasta.
 26.-27.3. Oikeudenkäynnit lakkolaisia vastaan alkavat.
- Toukokuu**
 27.5. Lain Suoja ry perustetaan Tampereella Hospiz Emmauksessa.
- Heinäkuu**
 10.7. SAK:n lähetystö vaatii valtioneuvostoa lopettamaan oikeudenkäynnit.
- Joulukuu**
 22.12. Turun lakko-oikeudenkäynnissä luetaan 18 lakkolaiselle syyte kapinasta.
- 1957**
Kesäkuu
 12.6. Armahduslaki hyväksytään eduskunnassa äänin 127-49.
- 1960**
Elokuu
 17.8. Viimeinen lakkotapahtumista tuomittu lakkolainen armahdetaan. KKO alentaa rakennustyömies Eero Stenbergin tuomion yhteen vuoteen, joten hänet voidaan armahduslain nojalla armahtaa.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

ARKISTOT

Ammattiyhdistysarkisto (AyA), Helsinki

Jyväskylän Ammatillinen Paikallisjärjestö ry:n arkisto (JAPA)

Järjestön pöytäkirjat ja toimintakertomukset 1956: ko 4.

Muistio yleislakon päiviltä Jyväskylän Ammatillisen Paikallisjärjestö ry:n toimintapiiristä: ko 4.

Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliitto ry:n arkisto (SAKA)

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956.

Valtuuston pöytäkirjat 1956.

Yleislakko 1956 kokoelma (Lakko1956), ko 1-2, 4-5,8, 10-11, YL.

Vaajakosken Puutyöväen ammattiosasto n. 87:n arkisto (Vpa87A)

Osaston pöytäkirjat 1956, ko 2.

Elinkeinoelämän Keskusarkisto (Elka), Mikkelä

Suomen Työnantajain Keskusliiton arkisto (STKA)

Kirjeenvaihto 1956, F1.

Liittokokousten pöytäkirjat 1956, mf25.

Puhemiehistön pöytäkirjat 1956, mf33.

STK:n ja SAK:n välisen neuvottelukunnan pöytäkirjat 1956, mf34.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, mf33.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Valtioneuvoston (kirjaajankonttorin) arkisto (VNA)

Valtioneuvoston kanslian pöytäkirjat helmikuu-maaliskuu 1956, Ca451-Ca452; toukokuu 1957, Ca467.

Sisäasiainministeriön arkisto (SMA)

Kirjekonseptit maalis-huhtikuu 1956, Da305.

Maaherrain kokousten pöytäkirjat 1956, Hb3.

Vaasan lääninhallituksen kertomus vuodelta 1956, Ea1022. (akti n. 218/362 KD I SM1957).

Suomen Kansanpuolueen arkisto (SKA)

Puoluekokouspöytäkirjat 1956, VAY4811-4812.

Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1957, VAY4831.

Toimintakertomus 1956, ko 7.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, VAY4844.

Kansan Arkisto (Ka), Helsinki

Jyväskylän Kansandemokraattisen kunnallisjärjestön arkisto (JkdkA)

Pöytäkirjat 1956, Ca1.

Toimintakertomus 1956, D9.

Keljon demokraattisten naisten arkisto (KdnA)

Pöytäkirjat 1956.

Keljon Työväentalo Oy:n arkisto (KTA)

Toimintakertomus 1956, Ca.

Muistelma-arkisto

Hiltunen, Veikko, 6A.

Lehtonen, Maila, 6D.

Lepola, Jalo, 6/8Ab.

Suomen Demokratian Pioneerien Liiton arkisto (SDPLA)

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cc.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, Cd.

Suomen Kansandemokraattisen Liiton arkisto (SKDLA)

Hallinnollisen jaoston arkisto (HjA)

Liittoneuvoston pöytäkirjat 1956, mf35.

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cd.

Järjestöjaoston arkisto (JjA)

Piirijärjestöjen toimintakertomukset: Jyväskylän piiri 1956, Ha1.

Piirisihteerien neuvottelukokousten pöytäkirjat 1956, Cb4.

Selostusaineisto, Dc1-Dc2.

Yleislakkotiedotukset, Ht53.

Maatalouspoliittisen jaoston arkisto (MjA)

Pöytäkirjat 1956.

Valistusjaoston arkisto (VjA)

Vappujuhlat -aineisto, Hd1.

Suomen Kansandemokraattisen Liiton eduskuntaryhmän arkisto (SKDLeA)

Pöytäkirjat 1956–1957, mf23-mf24.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956–1957, mf28-mf29.

Suomen Kansandemokraattisen Liiton Jyväskylän osaston arkisto (SKDLJyA)

Toimikunnan pöytäkirjat 1956.

Suomen Kansandemokraattisen Liiton Keski-Suomen piirijärjestön arkisto (SKDLK-SA)

Toimintakertomus 1956, D.

Suomen Kommunistisen Puolueen arkisto (SKPA)

Keskuskomitean pöytäkirjat 1956, mf50-mf51.

Poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 1956, mf63.

Sihteeristön pöytäkirjat 1956, Ce.

Ay-jaoston arkisto (Ay)

Pöytäkirjat 1956, Ca2.

Toimintakertomus 1957, Db.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, Cb6.

Yleislakko 1956 -aineisto, Hh68.

Järjestöjaoston arkisto (JjA)

Ohjekirjeet 1956, Fb10.

Suomen Kommunistisen Puolueen Keski-Suomen piirijärjestön arkisto (SKPK-SA)

Edustajakokous pöytäkirjat 1956, Ca.

Piirikomitean pöytäkirjat 1956, Cb.

Piirin työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, Cc.

Toimintakertomus 1956, Da.

Yleislakko-aineisto, H11.

Suomen Kommunistisen Puolueen Kuopion piirin arkisto (SKPKA)

Yleislakko 1956, H10.

Suomen Kommunistisen Puolueen Uudenmaan piirin arkisto (SKPUA)

Yleislakko 1956, H28.

Suomen Kumi- ja Nahkatyöväen Liitto (KNL) ry:n arkisto (KNLA)

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, mf126.

Suomen Naisten Demokraattisen Liiton arkisto (SNDLA)

Liittoneuvoston pöytäkirjat 1956, Cb1.

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cc3.

Toimintakertomukset, Db1.

Suomen Naisten Demokraattisen Liiton Jyväskylän demokraattisten naisten arkisto (JdnA)

Pöytäkirjat 1956.

Suomen Naisten Demokraattisen Liiton Kypärämäen demokraattisten naisten arkisto (SNDLKyA)

Toimintakertomus 1956, D1.

Työtaistelut -arkisto

III Yleislakko 1956, ko 5, 7-8.

Keskustan ja Maaseudun arkisto (KMA), Helsinki*Maalaisliiton eduskuntaryhmän arkisto (MleA)*

Pöytäkirjat 1956.

Maalaisliiton puoluetoimiston arkisto I (MIPAI)

Keskushallituksen pöytäkirjat 1956, Cc.

Keskushallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, Cd.

Puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1956, Cb.

Maataloustuottajain Keskusliitto ry:n arkisto (MTKA), Helsinki

Johtokunnan pöytäkirjat 1956.

Valtuuskunnan pöytäkirjat 1956.

Porvarillisen työn arkisto (PTA), Helsinki*Kansallinen Kokoomus ry:n arkisto (KokA)*

Kunnallisvaalit 1956-materiaali.

Propaganda-asiat 1956.

Puoluehallituksen pöytäkirjat 1956.

Yleislakko 1956.

Kokoomuksen eduskuntaryhmän arkisto (KokedA)

Pöytäkirjat 1956-1957, mf3.

Kokoomuksen Nuorten Liiton arkisto (KNLA)

Liittovaltuuston pöytäkirjat 1956, Cba.

Rakennusliitto ry. (RA), Helsinki*Suomen Rakennustyöläisten Liiton arkisto (SRLA)*

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956.

Liittovaltuuston pöytäkirjat 1956.

Sisäasiainministeriön arkisto (SMA), Helsinki

Sisäasiainministeriön toimintakertomukset: Poliisitoiminta 1956.

Sota-arkisto (SArk), Helsinki*Puolustusministeriön arkisto (PMA)*

Kirjeistö 1956: Joukkojen komentaminen erilaisiin tehtäviin, F202, T22220.

Kirjejäljennökset tammi-maaliskuu 1956, De13, T22220.

Suojelupoliisin arkisto (SUPOA), Helsinki

Asiamapisto: AMP 3J1, 41; AMP 1H2, 13; Yleislakkoa koskevaa materiaalia (Ykm).

Henkilömapit: Hm 3097; Hm 4269; Hm 4657; Hm 4918; Hm 6594.

Muistioita ja tilannekatsauksia aluetoimistoilta (Mta).

Tiedotuslehdet 1956.

Tasavallan Presidentin Arkisto (TPA), Orimattila

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

Kirjeenvaihtoa Jussi Mäkinen 1975–1978, ko 1/104.

Kirjeenvaihto tammi-helmikuu 1956, ko 1/25.

Sisä- ja ulkopoliitikka 1956, ko 21/85.

Valtioneuvostolle saapuneita kirjeitä, ko 1/19.

Valtion talous, ko 21/77.

Teollisuus ja Työnantajat (TT), Helsinki

Suomen Työnantajain Keskusliiton arkisto (STKA)

Liittokokousoyhtäkirjat 1956.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956.

Toimihenkilöarkisto (THA), Helsinki

Henkisen Työn Keskusliiton arkisto (HTKA)

Hallituksen pöytäkirjat 1956, C.

Liittokokouksen pöytäkirjat 1956, Cb2.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956, C.

Poliisikunnan Keskusliitto ry:n arkisto (PKLA) (järjestämätön)

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1956.

Suomen Teknillisten toimihenkilöjärjestöjen keskusliiton arkisto (STTKA)

Liittohallituksen pöytäkirjat 1957.

Työvaliokunnanpöytäkirjat 1956.

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Jyväskylän ja ympäristön tiemiehet os. 23:n arkisto (Jyt23A)

STL:lle lähetetyt kirjeet, F6.

K.A. Fagerholmin arkisto (KAFA)

Puheet, ko 34.

Kunta-alan ammattiliitto KTV:n arkisto (KTVA)

Liittovaltuuston pöytäkirjat 1956, Cb1.

SKL:n liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cc4.

Liikealan ammattiliitto ry:n arkisto (LAA)

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cb22.

Lohikosken sosialidemokraattisen nuoriso-osaston arkisto (LsdnA)

Me lohikoskelaiset. Kertomuksia Lohikosken sos.-dem. nuoriso-osaston toiminnasta vuosilta 1923–1992.

Osuuskunta Mäki-Matin arkisto (OMMA)

Hallintokuntien pöytäkirjat 1956.

Suomen Maaseututyöväen Liitto ry:n arkisto (SMtLA)

Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, mf707.

Suomen Metallityöväen Liitto ry:n arkisto (SMLA)

Kiertokirjeet 1956, Dc4.

- Lakko 1956, sekalainen aineisto, Jk10.
 Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cc19.
 Liittovaltuuston pöytäkirjat 1956, Cb6/Cb34.
Suomen Sosialidemokraattisen puolueen arkisto (SDPA)
 Eduskuntaryhmän kokouspöytäkirjat 1956–1957, mf32.
 Puolueneuvoston pöytäkirjat 1956, mf40-mf41.
 Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1956, mf8.
 Tiedotusosaston tiedoituksia 1956, Hab18.
Suomen Työläisliitto ry:n arkisto (STLA)
 Liittotoimikunnan pöytäkirjat 1956, mf53.
Tikkakosken Metallityöväen ammattiosasto ry n. 34:n arkisto (TM34A)
 Kirjeet SML:lle.
Työväen arkiston lakkoarkisto (TALakkoA)
 Suurlakko 1956, ko I-III. (331.89.471)
Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmat (TMT)
 TMT 254:1066/35 (Front, Haro).
 TMT 254:1066/37 (Lukkarinen).
 TMT 254:1066/43 (Nokelainen).
 TMT 254:1066/53 (Hakola).
 TMT 255:1161/1 (Mörk).
Väinölän metallityöväen ammattiosasto 151:n (Jyväskylä) arkisto (Vma151A)
 Osaston pöytäkirjat 1956, C1.

Valtioneuvoston arkisto (VNA), Helsinki

- Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto (STMA)*
 Auran komitean kertomus toiminnastaan 13.3.1956, n. 400/938–56.

Jyväskylän kaupungin arkisto (JKA), Jyväskylä

- Jyväskylän kaupunginhallituksen arkisto (JkhA)*
 Hallituksen pöytäkirjat I 1956, Cc33.

Jyväskylän kaupungin poliisilaitos (JKPL), Jyväskylä

- Jyväskylän poliisilaitoksen arkisto (JPA)*
 Päiväkäskyt 1956.
Keski-Suomen poliisien yhdistyksen arkisto (KPYA)
 Lähteneet kirjeet 1956.
Vaajakosken poliisilaitoksen arkisto (VPA)
 Liikkuvan Poliisin Vaajakosken partion päiväkirja 1956.

Jyväskylän kaupunkiseurakunta (JKsrk), Jyväskylä

- Kirkkovaltuuston arkisto (KVA)*
 Pöytäkirjat 1956, Cc2/II.

Jyväskylän kunnantyöntekijäinliitto os. 1 (KTV1), Jyväskylä

- Osaston pöytäkirjat 1956.
 Toimintakertomus 1956.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA), Jyväskylä

Jyväskylän ja lähiympäristöjen rakennustyöläisten osastojen paikallinen keskusjärjestö ry:n arkisto (JrospkA)

Keskusjärjestön pöytäkirjat 1956–1957, C1.

Jyväskylän kaupunginviskaalin arkisto (JKVA)

Saapuneet Vaasan hovioikeuden päätökset, E89.

Jyväskylän kirjatyöntekijäin yhdistys ry:n arkisto (JKYA)

Kirjarinteen vieraskirja.

Kokousten pöytäkirjat 1956, C9.

Jyväskylän kristillisten sosialidemokraattien yhdistyksen arkisto (JKSdYA)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1956, C1.

Jyväskylän kunnallisvirkamiesyhdistys ry:n arkisto (JKVyA)

Vuosikokouspöytäkirja 1957, Cb3.

Jyväskylän Lohikosken Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry:n arkisto (JLsdTYA)

Toimintakertomus 1956, ko 5.

Jyväskylän poliisilaitoksen arkisto (JPA)

Järjestösaston ilmoitusasiain päiväkirjat 1956, si II:45, Ada.

Rikososaston ilmoitusasiain päiväkirjat 1956, si II:119, Adb.

Jyväskylän Puutyöntekijäin ammattiosasto ry:n arkisto

Osasto 35 (Jpa35A)

Johtokunnan, toimikunnan, yleisten- ja kuukausikokousten pöytäkirjat 1956, Ca4.

Toimintakertomus 1956, Dc.

Osasto 166 (Jpa166A)

Lakkotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cf.

Toimikunnan kokousten pöytäkirjat 1956, Cb1.

Toimintakertomus 1956, Dc.

Vuosikokouspöytäkirja 1957, Ca7.

Yleiskokousten pöytäkirjat 1956, Cd.

Osasto 298 (Jpa298A)

Toimintakertomus 1956, Dc.

Jyväskylän raastuvanoikeuden ja maistraatin arkisto (JRMA)

Raastuvanoikeuden II tuomiokirjat maaliskuu-syyskuu 1956, Ccb 145-Ccb151.

Tuomio-, rangaistus- ja sakkoluettelot 1956, Si Bbb.

Jyväskylän seudun sähkötyöntekijäin ammattiosasto ry n. 76:n arkisto (Jss76A)

JAP:lta saapuneet kirjeet 1956, Ec1.

Kuukausikokousten pöytäkirjat 1956, Cb2.

Lakkotoimikunnan pöytäkirjat 1956, Cc1.

Metallityöväenliiton kiertokirjeet 1956, Eb1.

Jyväskylän sosialidemokraattinen naisyhdistys ry:n arkisto (JsdnA)

Kuukausikokousten pöytäkirjat 1956, ko 5.

Jyväskylän työväenyhdistys ry:n arkisto (JTYA)

Selostus maaliskuun vallankumouksen tapahtumista 1917, Si19.

Vuoden 1905 suurlakon asiakirjat, Si67.

Keskisuomalaisen historiatoimikunta (KSMLhtmKA)

III OY Keskimaa vuosikertomus 1956, D2.

Liikealan Jyväskylän os. 43 ry:n arkisto (LaA)

Pöytäkirjat 1956, Si 11.

Lohikosken Sos.-dem. Nuoriso-osasto ry:n arkisto (LsdnA)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1956, ko 3.

Toimintakertomukset 1956, ko 6.

- Osuuskunta Työn Voima I.L.:n arkisto (TVA)*
Lähetettyjen kirjeiden toisteet, Da1.
Osuuskuntakokousten pöytäkirjat 1956, Ca1.
- Rakennustyöläisten Liitto ry, os. 51 ry:n (Jyväskylä) arkisto (RTL51A)*
Pöytäkirjat 1956, Ca6.
- Rakennustyöväen Liitto ry, os. 342. Jyväskylän kirvesmiehet ry:n arkisto (RTL342A)*
Kuukausi- ja vuosikokousten pöytäkirjat 1956, Cb1.
Toimikunnan kokousten pöytäkirjat 1956, Cb1.
- Suomen Elintarviketyöläisten Liitto ry, os. 16:n (Jyväskylä) arkisto (Sel16A)*
Kokousten pöytäkirjat 1956, Ca1.
- Suomen Muurarien Liiton Jyväskylän os. 26 (37):n arkisto (SMLJkLA)*
Historiikit, Dc.
Toimintakertomukset 1956-1957, Db.
Yleis- ym. kokousten pöytäkirjat 1956, Ca6.
- Suomen Rautatieläisten Liitto ry:n os. n. 8:n (Jyväskylä) arkisto (SRL8A)*
Osaston pöytäkirjat 1956, Ca1.
Sekalaiset pöytäkirjat 1956, Cd.
Toimintakertomus 1956, Db.
- Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Keski-Suomen Piiri ry:n arkisto (SDPK-SA)*
Piirikokousten pöytäkirjat 1956, ko 4.
- Vaajakosken työväenyhdistys ry:n arkisto (VTYA) (järjestämätön)*
Naisjaoston pöytäkirjat 1956.
Nuoriso-osaston pöytäkirjat 1956.
- Valmet OY:n työntekijäin ammattiosasto ry n. 74:n arkisto (Valmet74A)*
Kuukausikokousten pöytäkirjat 1956, Cb1.
Toimintakertomus 1956, Db1.
- Vesangan työväenyhdistyksen arkisto (VeTYA)*
Toimintakertomus 1956, ko 1.
- Veturimiesliiton Jyväskylän osasto SVML:n os. n. 8 ry:n arkisto (SVML8A)*
Osaston pöytäkirjat 1956, Ca4.

Jyväskylän Työväenyhdistys ry (JTY), Jyväskylä
Yhdistyksen pöytäkirjat 1956.

Keskustan Keski-Suomen piiri (KK-SP), Jyväskylä

Maalaisliiton Keski-Suomen piirin arkisto (MLK-SA)

Pöytäkirjat 1956, Ca-Cc.

PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

- Järjestörikkurien vararikko. Poliittisten mellakoitsijoiden peli ammattiyhdistysliikkeessä virallisten asiakirjojen valossa. Helsinki 1949.
- Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma. Helsinki 1957.
- Kertomukset Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n toiminnasta vuosilta 1956 ja 1957. Helsinki 1957 ja 1958.
- Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta v. 1956. Osa 2. Jyväskylä 1958.
- Kertomus Maalaisliiton toiminnasta vuodelta 1956. Helsinki 1957.
- Kertomus sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan toiminnasta 1955-1956. Helsinki 1957.
- Kertomus Suomen Metallityöväen Liitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956. Helsinki 1957.
- Kertomus Suomen Puutyöväenliitto ry:n toiminnasta vuodelta 1956. Helsinki 1957.
- Kunnallisvirkamiesliiton toimintakertomus vuodelta 1956. Helsinki 1957.

- Linja-autoliitto ry:n vuosikirjat 1956–1957. Helsinki 1956–1957.
- Maalaisliitto vuoden 1956 valtiopäivillä. Kertomus maalaisliiton eduskuntaryhmän toiminnasta. Helsinki 1957.
- Maataloustuottajain Keskusliiton vuosikertomukset 1955–1957. Helsinki 1956–1958. NKP ja Suomi 2001; NKP ja Suomi 1953–1962. Toimittaneet Hannu Rautkallio et. al. Vammala 2001.
- Paremmän elämän puolesta. Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964. Toimittanut Jorma Hentilä. Kuopio 1974.
- Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n kuudennesta varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.–1.7.1951. Pori 1953.
- Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n seitsemännestä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.–1.7.1956. Helsinki 1958.
- Pöytäkirja Suomen Merimies-Unioni ry:n edustajakokouksesta 4.–5. päivänä huhtikuuta 1956. Helsinki 1957.
- Pöytäkirja Suomen Nahka-, Jalkine- ja Kumityöväen Liitto ry:n neljännestä sääntömääräisestä liittokokouksesta toukokuussa 1956. Lahti 1957.
- Pöytäkirja Suomen Puutyöväenliitto ry:n (VIII) kahdeksannesta sääntömääräisestä edustajakokouksesta Helsingissä 28.–30. lokakuuta 1956. Vaasa 1957.
- Pöytäkirja Suomen Rautatieläisten Liitto ry:n VII varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 30.5.–2.6.1957. Helsinki 1960.
- Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta 1957. Helsinki 1957.
- Pöytäkirja Suomen Työläisliiton kahdeksannesta sääntömääräisestä edustajakokouksesta kesäkuun 28.–30. päivinä 1959. Helsinki 1960.
- Pöytäkirjat puhuvat III. Poliittisten tapahtumien kulku vv. 1954–57. Helsinki 1958.
- Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön 50-vuotispöytäkirjasta Jyväskylässä 7.–8. päivinä huhtikuuta 1956. Jyväskylä 1956.
- SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta (11.6.1955–3.4.1958). Helsinki 1958.
- Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1947. Vaasa 1951.
- Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirja 1950. Pori 1951.
- Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) ry:n vuosikirjat 1954–1957. Pori 1955–1957 ja Helsinki 1958.
- Suomen Autoalanyöntekijäin Liitto (SAL) ry:n toimintakertomus vuodelta 1956. Helsinki 1957.
- Suomen Kirjatyöntekijäin liitto ry:n toimintakertomus v. 1956. Helsinki 1957.
- Suomen Kommunistisen Puolueen XI edustajakokous Helsingissä 29.5.–2.6.1957. Kotka 1957.
- Suomen Kunnantyöntekijäin Liiton toimintakertomus vuodelta 1956. Helsinki 1957.
- Suomen Muurarien Liiton ry. kahdennentoista sääntömääräisen edustajakokouksen pöytäkirja 1957. Helsinki 1958.
- Suomen Rakennustyöläisten Liitto ry:n yhdeksannen sääntömääräisen edustajakokouksen pöytäkirja Helsingissä 27.–30. päivinä syyskuuta 1959. Helsinki 1959.
- Suomen Työläisliitto ry:n toimintakertomus vuosilta 1955–1956. Mikkeli 1957.
- Suomen Työnantajain Keskusliiton toimintakertomukset 1955–1957. Helsinki 1955–1957.
- Suomen Veturimiesten Liiton liittovaltuuston sääntömääräinen kokous Helsingissä 11.–12.4.1957. Porvoo 1957.
- Suomen Veturimiesten Liiton sääntömääräinen liittokokous Helsingissä 23.–25.9.1957. Porvoo 1958.
- Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen Keskusliiton toimintakertomus vuodelta 1956. Helsinki 1957.

LÄHDEJULKAISUT

Komiteamietinnöt

Poliisin järjestelykomitean mietintö 1958: 6. (Annettu 21.10.1958).

Työrauhakomitean osamietintö 1958: 1. (Annettu 27.2.1958).

Työrauhakomitean osamietintö 1958: 2. (Annettu 1.4.1958).

Suomen Asetuskokoelma (AK)

Asetus eräiden vuoden 1956 yleislakon yhteydessä tehdyistä rikoksista rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta annetun lain soveltamisesta 1957. 262/8.7.1957.

Asetus poliisitoimesta Suomessa 1925. 57/14.2.1925.

Asetus talousneuvostosta ja talouspoliittisesta suunnittelutoimistosta 1954. 538/30.12.1954.

Asetus työriitojen sovittelusta 1962. 510/28.9.1962.

Laki eräiden kapinaan osaaottaneiden henkilöiden armahtamisesta ja kapinasta tuomittujen rangaistusten täytäntöönpanosta 1932. 142/10.5.1932.

Laki eräiden vuoden 1956 yleislakon yhteydessä tehdyistä rikoksista rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta 1957. 255/1.7.1957.

Laki eräisiin Kemin kaupungissa vuonna 1949 tapahtuneisiin rikoksiin osallistuneiden henkilöiden armahtamisesta 1950. 277/9.6.1950.

Laki lisäyksestä rikoslain 3 lukuun sekä saman luvun 9§:n muuttamisesta 1932. 154/13.5.1932.

Laki lisäyksestä rikoslain 16 lukuun sekä saman luvun 12§:n muuttamisesta 1932. 155/13.5.1932.

Laki rikoslain muuttamisesta 1967. 621/29.12.1967.

Laki sähkölaitoksista 1928. 167/11.5.1928.

Laki talouselämän säännöstelemisestä poikkeuksellisissa oloissa 1941. 303/6.5.1941.

Laki työrauhan suojelemisesta annetun lain kumoamisesta sekä työsopimus lain muuttamisesta 1945. 1165/29.11.1945.

Laki työriitojen sovittelusta 1946. 570/12.7.1946.

Laki työriitojen sovittelusta 1962. 420/27.7.1962.

Laki työtuomioistuimesta 1946. 437/7.6.1946.

Laki yhdistyksistä 1919. 1/4.1.1919.

Laki yhdistyksistä annetun lain muuttamisesta 1934. 380/25.5./2.11.1934.

Poliisilaki 1966. 84/18.2.1966.

Rikoslaki 1889. 39/19.12.1889.

Suomen hallitusmuoto 1919. 94/17.7.1919.

Työehtosopimuslaki 1946. 436/7.6.1946.

Työsopimuslaki 1922. 141/1.6.1922.

Tilastot

Sadan vuoden työtaistelut. Työtaistelutietoja vuosilta 1890–1989. Tilastokeskus: Työmarkkinat 22/1990. Helsinki 1990.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja (STV) 1956. Helsinki 1957.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja (STV) 1957. Helsinki 1958.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja (STV) 2002. Hämeenlinna 2002.

Teollisuustilasto 1956. Suomen Virallinen Tilasto. XVIII A:72. Helsinki 1958.

Valtiopäivät (VP)

- Valtiopäivät 1932. Pöytäkirjat III. Helsinki 1933.
 Valtiopäivät 1948. Pöytäkirjat I-II. Helsinki 1950.
 Valtiopäivät 1949. Asiakirjat III ja IV-V. Helsinki 1950-1951.
 Valtiopäivät 1949. Liitteet I-XII. B. Helsinki 1949.
 Valtiopäivät 1949. Pöytäkirjat II-III. Helsinki 1950.
 Valtiopäivät 1950. Asiakirjat I-II ja III: II-III. Helsinki 1952.
 Valtiopäivät 1950. Pöytäkirjat I. Helsinki 1952.
 Valtiopäivät 1956. Pöytäkirjat I-III. Helsinki 1957.
 Valtiopäivät 1957. Asiakirjat I ja IV:I. Helsinki 1958.
 Valtiopäivät 1957. Liitteet I-XII. A. Helsinki 1957.
 Valtiopäivät 1957. Pöytäkirjat I-II. Helsinki 1957 ja 1958.

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET SEKÄ MUUT PAINETUT JULKAISUT (myös lakon aikaiset monistelehdet)⁷⁸⁹

- Aamulehti (AL)1956
 Etelä-Suomen Sanomat 1956
 Helsingin Sanomat (HS) 1950, 1952-1953, 1956-1957, 1960, 1986
 Helsingiläisen Tulevaisuus (HT) 1956
 Hufvudstadsbladet (Hbl) 1956
 Hämeen Sanomat 1956
 Iltasanomat (IS) 1956, 1958
 Jo riittää 1957
 Jyväskylän Sanomat (JS) 1956-1957
 Kansamme talous 1956
 Kansandemokraatti 1957
 Kansan Lehti (KL)1958
 Kansanpuolueen tiedoituksia 1956
 Kansan Uutiset (KU) 1957-1958, 1986
 Karjalainen 1956
 Karjalan Maa (KM) 1956
 Kauppalehti 1956
 Keskisuomalainen (KSML) 1956-1957, 1986
 Keski-Suomen Työ (K-ST) 1956
 Kiikari 1956
 Kokoomuksen Nuorten Liiton tiedotuslehti (KNL) 1956
 Kommunisti 1956-1957
 Kristillinen Työkansa 1956
 Kunta ja me 1956
 Kuvaposti 1956
 Käsityö ja teollisuus 1956
 Lakimies ja yhteiskunta 1956
 Lalli 1956
 Liitto 1956
 Maakansa 1956
 Maaseudun Tulevaisuus (MT) 1956

789

SAK:n lakon aikaisiin tiedotuslehtiin viitattaessa on alaviitteessä erikseen mainittu suluissa se paikkakunta, jonka tiedotuslehdestä on kyse.

Maataloustuottaja 1956
Maataloustyönantaja 1956
Nykypäivä 1956
Oma maa 1956
Palkkatyöläinen (Ptl) 1956
Pellervo 1956
Pohjolan Sanomat (PS) 1956
Poliisimies (PM)1956
Politiikka 1962, 1965
Päivän Sanomat 1958
Rakentaja 1956
Rikkuri 1956
SAK:n Keskuslakkotoimikunnan tiedonantoja 1956
SAK taistelussa. Yleislakon vaiheet 1.-19.3.1956
SAK Työnjuhla 1956
Satakunnan Kansa (SK) 1956
Savo 1956
SKDL:n tiedoituksia 1956
Sosiaalinen aikakauskirja 1956-1957
Sosialistinen aikakauslehti 1956
STK:n tiedoituksia 1956
Suomalainen 1956
Suomalainen Suomi 1956
Suomen Kuvalehti 1956
Suomen Lehdistö 1956
Suomen Poliisilehti (SPL)1956
Suomen Sosialidemokraatti (SSd) 1956-1958
Teollisuuslehti 1956
Turun Sanomat (TS) 1956
Turun Päivälehti (TP) 1956
Työkansan Sanomat (TkS) 1947-1948, 1950, 1952, 1956
Työn Voima (TV) 1956
Työn Voiman asiamieslehti 1956
Tänään 1956
Uusi Aura (UA) 1956
Uusi Kuvalehti 1956
Uusi Pohjalainen (UP) 1956
Uusi Päivälehti 1956
Uusi Suomi (US) 1956-1957
Valtio ja yhteiskunta 1956
Vapaa Sana 1952, 1956
Vastin 1986
Viikkosanomat 1956
Västra Nyland 1956
Yleislakko 1956
Yleislakkoa koskevia tietoja 1956
Ylioppilaslehti 1956
Åland 1956

ALKUPERÄISLÄHTEENÄ KÄYTETTY KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

- Aura, Teuvo. 1957. Talouspolitiikka suomalaisessa yhteiskunnassa. Vapauden Akaateemisen Liiton julkaisuja n. 2. Tampere.
- Aura, Teuvo. 1956. Vuoden 1956 yleislakko talouspoliittisena tapahtumana. Kansantaloudellinen aikakauskirja n.2/1956.
- Hakko, Yrjö. 1956. Järjestäytymällä hyvinvointiin ja turvallisuuteen. Suomalainen n. 3/1956.
- Hakulinen, Janne. 1958. Ammattiyhdistysliikkeen asema valtiossa ja työväenliikkeessä. Synteesi ry:n Ajankysymyksiä 2. Helsinki.
- Hetemäki, Päiviö. 1958. Työnantajajärjestöt. Teoksessa Oma maa III. Porvoo.
- Honkasalo, Brynolf. 1956. Oikeusjärjestyksen muuttuminen. Teoksessa Suomalaisen kansanvallan kehitys. Historian aitta XIII. Toimittanut Pentti Renvall. Porvoo.
- Huldén, Anders. 1957. Om pressens frihet och flathet. Teoksessa Vår syn III. Liberala debattinlägg. Nyliberala skriftserien n. 16. Tampere.
- Kaira, Kaarlo. 1956. Perustuslakineuvosto perustuslakien tulkitsijaksi. Lakimies ja yhteiskunta n. 2/1956.
- Kajatsalo, Kaarlo. 1956. Etujärjestöjen asemasta yhteiskunnassa. Suomalainen n. 5/1956.
- Karikoski, V.A.M. 1956. Vapaamuotoinen järjestötoiminta. Teoksessa Suomalaisen kansanvallan kehitys. Historian aitta XIII. Toimittanut Pentti Renvall. Porvoo.
- Kastari, Paavo. 1957. Yleislakko ja perustuslaki. Valtio ja yhteiskunta. Valtiotieteellisen Yhdistyksen vuosikirja 1956. Vammala.
- Kauniskangas, Kerttu. 1956. Yleislakko 1956. Lahti.
- Koivisto, Mauno. 1957. Rivimiehen tyytymättömyyden syyt. Jo riittää n. 3/1957.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo. 1957. Synpunkter på intresseorganisationernas politiska frammarsch. Teoksessa Vår syn III. Liberala debattinlägg. Nyliberala skriftserien n. 16. Tampere.
- Kurjensaari, Matti. 1956. Suomalainen päiväkirja. Helsinki.
- Kuuskoski, Reino. 1956. Yksilön oikeus, järjestöjen valta ja valtion etu. Teoksessa Suomalaisen kansanvallan kehitys. Historian aitta XIII. Toimittanut Pentti Renvall. Porvoo.
- Lahti, Vihtori. 1956. Takaisin järjestödemokratiaan. Sosialistinen aikakauslehti n. 6-7/1956.
- Lehtinen, J. N. 1959. Työriitojen sovittelun kehittämistä. Sosiaaliministeriön julkaisema Sosiaalinen aikakauskirja n. 1-2/1959.
- Leskinen, Väinö. 1956. Siirtykäämme päiväjärjestykseen, toverit! Kevättervehdys 1956.
- Lindblom, Olavi. 1957. Gansterismia USA:n ammattiyhdistysliikkeessä - onko sitä meillä? Jouluriihi 1957.
- Linkomies, Edwin. 1956. Selvemille vesille. Valvoja n. 1/1956.
- Miettinen, Kalevi. 1950. Lakko ja yleisö. Valvoja 1950. Helsinki.
- Puronen, U. 1956. "Maitolakon" taloudellisesta puolesta. Suomalainen Suomi n. 3/1956.
- Saarinen, Aarne. 1956. Yleislakko 1956. Teoksessa Demokraattisen kansan kalenteri 1957. (SKDL). Helsinki.
- Salmiala, Bruno A. 1956. Oikeusjärjestyksen kansalaisille takaamat oikeudet ja desuetudo. Ajatuksia yleislakkoon liittyneiden ilmiöiden johdosta. Eripainos Defensor Legis -lehdestä n. 5-6/1956.
- Salomaa, Erkki. 1958. Yhtenäisyys polttopisteessä. Lahti.
- Salonen, K.D.J. 1956. Kansanvaltamme nykykriisi. Valvoja n. 2/1956.
- Sipponen, Kauko. 1952. Ammattiyhdistysliikkeen asemasta yhteiskunnassa. Suomalainen Suomi n. 3/1952.

- Sipponen, Kauko. 1958. Intressegrupperna som forskningsobjekt. Nya Argus n. 5/1958.
- Sjöberg, Wilhelm. 1958. Työrauhan puolesta. 50 vuotta työnantajain yhteistoimintaa. Helsinki.
- Suomalainen konservatismi. 1958. Tampere.
- Veilahti, V.O. 1956. Ammattiyhdistysliike kansanvaltaisessa järjestelmässä. SAK – Ajankohtaisia kysymyksiä n. 11. Helsinki.
- Vuorio, Jorma. 1956a. Laki ja oikeus. Mitä-Missä-Milloin. (MMM) Kansalaisen vuosikirja 1957. Helsinki.
- Vuorio, Jorma. 1956b. Työlakko ja oikeusjärjestys. Viikkosanomat 10-11/1956.

KIRJALLISUUS

Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit

- Ahonen, Markku. 1986. Poliittinen väkivalta Suomessa. Teoksessa Historian päivät 1985. Historiallinen Arkisto 88. Vammala.
- Ahvenlampi, Esko. 1975. Kemin vuoden 1949 lakko. Turun yliopiston sosiologisia tutkimuksia. Sarja B 15. Turku.
- Ala-Kapee, Pirjo – Valkonen, Marjaana. 1982. Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Helsinki.
- Alanen, Aatos. 1950. Oikeus ja yhteiskunta. Aikamme kulttuuri 15. Riihimäki.
- Alanen, Aulis. 1956. Suomen Puutyöläisten järjestötoiminnan vaiheita. 25 vuotta Suomen Puutyöväenliiton toimintaa puolivuosisataa puutyöläisten ammatillista liikettä. Vaasa.
- Alapuro, Risto. 1994. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Porvoo.
- Alasuutari, Pertti. 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Jyväskylä.
- Alenius, Ele. 2000. Salatut tiet. Muistelmat. Helsinki.
- Alestalo, Matti. 1977. Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike. Teoksessa Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Toimittaneet Matti Kuusi et.al. Keuruu.
- Allardt, Erik. 1971. Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. Porvoo.
- Ammattiyhdistysliike. 1970. Toimittanut Kimmo Kevätsalo. Helsinki.
- Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik. 1983. Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Juva.
- Auer, Jaakko – Sario, Jorma. 1986. 75 vuotta Shellistä. Kertomus uranuurtajasta maamme öljyhuollon vaiheissa. Helsinki.
- Aura, Teuvo. 1982. Sovitellen. Espoo.
- Aura, Teuvo. 1967. Työmarkkinajärjestöt Suomen talouselämän kentässä. Teoksessa Kehityskulkuja (Kasvua kohti 2). Postisäästöpankin sarja: Talous ja yhteiskunta 3. Helsinki.
- Aura, Teuvo. 1961. Työmarkkinasuhteiden hoidosta 1950-luvulla. Teoksessa K.-A. Fagerholm. Mies ja työkenttä. Toimittaneet R.H. Oittinen et. al. Helsinki.
- Aura, Teuvo. 1973. "Vapaapalokunnat" Suomen poliittisessa elämässä. Teoksessa Tosi suomalainen. Päiviö Hetemäki 60 vuotta. Toimittaneet Erkki Partanen et.al. Helsinki.
- Bakke, E. Wight, Are strikes war? 1967. Teoksessa Bakke, E. Wight – Kerr, Clark – Anrod, Charles W., Unions, management and the public. Readings and text. 3rd edition. Harcourt: Brace & World.
- Barthes, Roland. 1994. Mytologioita. Suomentanut Panu Minkkinen. Tampere.
- Bergholm, Tapio. 1997a. Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden muutos 1944–1949. Bibliotheca Historica 19. Työpoliittinen tutkimus 166. Helsinki.

- Bergholm, Tapio. 2002. Edistysusko ja puolueviha. Teoksessa Työväki ja tunteet. Väki voimakas 15. Toimittaneet Elina Katainen ja Pirkko Kotila. Saarijärvi.
- Bergholm, Tapio. 1997b. Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoimintaa vuosina 1925–1960. Turenki.
- Bergholm, Tapio. 2000. Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoimintaa vuosina 1960–1990. Keuruu.
- Bergholm, Tapio. 2001. SAK:n vuosisata. Valkeala.
- Bergholm, Tapio. 1986. Yleislakosta 30 vuotta – Kuinkas siinä niin kävi? Aikamerkki 2/1986.
- Bernstein, Eduard. 1907. Lakko. Helsinki.
- Beyer-Thoma, Hermann. 1990. Vasemmisto ja vaaran vuodet. Suomentanut Marjaliisa Hentilä. Jyväskylä.
- Björklund, Nils. 1983. Kakkosmies. Metalliteollisuutemme vaiheita henkilökohtaisesti koettuna. Keuruu.
- Blomstedt, Yrjö. 1999. L.A. Puntila. Mies ja miehen merkitys. Helsinki.
- Bonsdorff, Göran von. 1994. Krigstid och återuppbyggnad. Svenska folkpartiet 1939–1956. Tammisaari.
- Bonsdorff, Göran von. 1997. Svenska folkpartiet 1956–1962. Teoksessa Göran von Bonsdorff – Henrik Ekberg, Kriser och välfärdsbyggande. Svenska folkpartiet 1956–1970. Tammisaari.
- Bonsdorff, Göran von. 1957. Suomen poliittiset puolueet. Helsinki.
- Borg, Olavi. 1980a. Ay-vaikuttajat ja yhteiskunta. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia n. 57. Tampere.
- Borg, Olavi. 1980b. Palkansaajien järjestövoiman kasvu 1945–80. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia n. 56. Tampere.
- Borg, Olavi. 1980c. Puolueiden ja eduskuntaryhmien suhteet 1907–1977. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja n. 53. Tampere.
- Borg, Olavi. 1965. Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1965. Poliitiikan tutkimuksia 7. Porvoo.
- Borg, Olavi. 1980d. Työelämän organisaatiot ja politiikka. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja n. 55. Tampere.
- Bratt, Christian, (Kauppinen, Timo). 1990. Työmarkkinajärjestelmät 18 maassa. Tampere.
- Canetti, Elias. 1998. Joukko ja valta. Suomentanut Markus Lång. Helsinki.
- Coser, Lewis A. 1956. The functions of social conflict. USA: The Free Press of Glencoe.
- Dahmén, Erik. 1966. Suomen taloudellinen kehitys ja talouspolitiikka. Vuodet 1949–1962 sekä tulevaisuuden näkymiä. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja C4. Helsinki.
- Dahrendorf, Ralf. 1961. Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart. München.
- Dahrendorf, Ralf. 1969. Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa. Suomentanut Ilse Koli. Porvoo.
- Ehrnrooth Jari. 1992. Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Historiallisia tutkimuksia 167. Jyväskylä.
- Elomaa, Hanna. 2001. Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Teoksessa Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kari. Hämeenlinna.
- Erich, Rafael. 1924. Suomen valtio-oikeus. I osa. Helsinki.
- Eskola, Antti. 1971. Työläiset, tutkijat ja asenteet. Suomalaista työnsosiologiaa 1950-luvulla. Sosiologia n. 5/1971.

- Eturyhmien ristiriidat nyky-yhteiskunnassa. 1968. Toimittaneet Anthony de Reuck ja Julie Knight. Suomentanut Ilkka Taipale. Porvoo.
- Fagerholm, K.-A. 1977. Puhemiehen ääni. Helsinki.
- Fieandt, Rainer von. 1970. Omaa tietään kulki vain. Helsinki.
- Fjodorov, Vladimir. 1993. Oliko SKP "Viides kolonna"? Helsinki.
- Haapala, Pertti. 1989. Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki.
- Haataja, Lauri. 1988. Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Helsinki.
- Haataja, Lauri. 1994. Suomen malli. Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen. Työpoliittinen tutkimus n. 52. Helsinki.
- Haataja, Lauri. 1986. Vaaran vuodet ja realismi. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet. Toimittaneet Jukka Nevakivi et. al. Helsinki.
- Haataja, Lauri. 1987. Yleislakko 1956, karvas kaikille. Teoksessa Tasavallan vuodet 1917-1987. Jyväskylä.
- Haatanen, Pekka. 2001. Työsuhdepolitiikka. Helsinki.
- Haikara, Kalevi. 1975. Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Keuruu.
- Hakalehto, Ilkka. 1966. Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1928. Porvoo.
- Hakalehto, Ilkka. 1974. Väinö Tanner. Omalla linjalla. Helsinki.
- Hakalehto, Ilkka. 1973. Väinö Tanner. Taipumattoman tie. Helsinki.
- Hall, Stuart. 1992. Kulttuurin ja politiikan murroksia. Jyväskylä.
- Halme, Veikko. 1968. Suomi ja maailmantalous. Helsinki.
- Halonen, Alex. 1923. Suomen työväki ja väkivaltaiset menettelytavat. Helsinki.
- Harki, Ilmari. 1971. Sotakorvausten aika. Jyväskylä.
- Harle, Vilho. 1991. Hyvä, paha, ystävä, vihollinen. Rauhan- ja konfliktitutkimuksen laitoksen tutkimuksia n. 44. Jyväskylä.
- Hautala, Arvo. 1977. Kehuttiin lakkokenraaliksi. Helsinki.
- Heikkinen, Antero. 1993. Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki.
- Heinonen, Viljo. 2001. Pois isäntien varjosta. Maaseututyöväen Liitto vuosina 1945-1993. Jyväskylä.
- Helander, Voitto. 1971. Julkisyhteisöt vaikuttajina. Kuntien keskusjärjestöjen valtion viranomaisiin kohdistama painostustoiminta Suomessa. Hämeenlinna.
- Helander, Voitto. 1981. Korporatismi. Traditiosta, esiintymistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista. Mänttä.
- Helelä, Timo. 1969. Työnseisaukset ja teolliset suhteet Suomessa vuosina 1919-1939. I osa. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen monistettuja tutkimuksia. Sarja D:21. Helsinki.
- Helin, Jyrki. 1998. Rakentajien liitto. Rakennusalan työläisten järjestötoimintaa Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1995. Jyväskylä.
- Hentilä, Seppo. 1993. Aatteet ja liikkeet. Teoksessa Jukka Nevakivi - Seppo Hentilä - Lauri Haataja. Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen. Loimaa.
- Hentilä, Seppo. 1986. Pelkoa vai pelottelua? Sosialidemokraattien propaganda ja kommunistit. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944-1948. Helsinki.
- Hentilä, Seppo. 1984. Suomen työläisurheilun historia II. Työväen Urheiluliitto 1944-1959. Hämeenlinna.
- Hermanson, Robert - Kaarlo, Kaira. 1952. Suomen valtiosääntö pääpiirteittäin. Kolmas uudistettu painos. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja n. 54. Helsinki.

- Hietaniemi, Tuija. 1988. Järjestysvalta ja yhteiskunnan kriisit. Teoksessa Nälkä, talous, kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toimittanut Kari Pitkänen. Helsinki.
- Hietaniemi, Tuija. 1992. Lain vartiassa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Vammala.
- Hietaniemi, Tuija. 1986. Poliisipolitiikan tekijät ja tehtävät Suomessa 1944-1948. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944-1948. Helsinki.
- Hjerppe, Reino - Hjerppe, Riitta - Mannermaa, Kauko - Niitamo, O.E. - Siltari, Kaarlo. 1976. Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1900-1965. Suomen Pankin julkaisuja. Kasvututkimuksia VII. Helsinki.
- Hokkanen, Kari. 1996. Maalaisliitto-Keskustan historia 3. Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina. Keuruu.
- Hokkanen, Kari. 2002. Maalaisliitto-Keskustan historia 4. Kekkonen maalaisliitto 1950-1963. Keuruu.
- Honka, Olavi. 1972. Muistelmia ja mielipiteitä. Porvoo.
- Honkala, Niilo. 1962. Sähkö työmarkkinoilla. Sähkötyönantajain Liitto 1912-1962. Helsinki.
- Honkasalo, Brynolf. 1960. Suomen rikosoikeus. Teoksessa Oma Maa VII. Porvoo.
- Huuhka, Kosti. 1971. Yhdistys- ja järjestötoiminnan käsikirja. Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja n. 5. Kuudes tarkistettu painos. Porvoo.
- Huuska, Väinö. 1968. Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa. Tutkimus Maataloustuottajain Keskusliiton, Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton, Suomen Työnantajain Keskusliiton, Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliiton ja Suomen Ammattijärjestön poliittisista toimenpiteistä vuosina 1945-1964. Poliittikan tutkimuksia n. 9. Porvoo.
- Huuska, Väinö. 1973. Etujärjestöt ja hallituspolitiikka. Teoksessa Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945-1973. Toimittaneet Harto Hakovirta ja Tapio Koskiahio. Gaudeamus, ei painopaikkaa.
- Huuska, Väinö. 1965. Maataloustuottaja- ja työmarkkinajärjestöjen poliittisesta toiminnasta Suomessa 1950 -luvulla. Poliittikka n. 3/1965.
- Huuska, Väinö. 1962a. SAK:n toiminta painostusryhmänä 1950-luvulla I. Poliittikka n. 1/1962.
- Huuska, Väinö. 1962b. SAK:n toiminta painostusryhmänä 1950-luvulla II. Poliittikka n. 2/1962.
- Hyman, Richard. 1978. Strikes. Glasgow: Fontana Collins.
- Hyppönen, Lauri. 1984. TVK 60. merkkipaalulla. Moniste.
- Hyvämäki, Lauri. 1957. Vaaran vuodet 1944-1948. Helsinki.
- Hyvämäki, Lauri. 1978. Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen vuoteen 1957. Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917-1966, II osa. Helsinki.
- Hyvärinen, Matti. 2003. Valta. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen et.al. Tampere.
- Hyvönen, Antti. 1968. Suomen Kommunistisen puolueen 50-vuotistaival. Puolue aikakautensa kuvastajana. Tampere.
- Hämäläinen, Niilo. 1975. Eheytyksen vuodet. Helsinki.
- Hästö, Stig H. 1973. Eräitä työehtosopimusten velvoitteita. Teoksessa Tosi suomalainen. Päiviö Hetemäki 60 vuotta. Toimittaneet Erkki Partanen et.al. Helsinki.
- Hölttä, Kalevi. 1999. Työtaistelu. Työtaisteluoikeus, sen käyttäminen ja rajoitukset. Vaasa.
- Ilmonen, Kaj. 1991. Ritualismi ja suomalainen työväenliike. Teoksessa Väki voimakas 5. Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkinnoista. Toimittaneet Ulla-Maija Peltonen ja Kirsi Stenvall. Vantaa.

- Ilmonen, Kaj – Kevätsalo, Kimmo. 1995. Ay-liikkeen vaikeat valinnat. Sosiologinen näkökulma ammatilliseen järjestäytymiseen Suomessa. Saarijärvi.
- Jakobson, Max. 2001. Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II. Keuruu.
- Jakobson, Max. 1981. Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1953–1965. Keuruu.
- Jansson, Jan-Magnus. 1993. Hajaannuksesta yhteistoimintaan. Suomalaisen parlamentarismien vaiheita. Tampere.
- Jansson, Jan-Magnus. 1964. Valta. Teoksessa yhteiskuntatieteiden käsikirja II. Keuruu.
- Johansson, Roger. 2001. Kampen om historien. Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931-2000. Lund: Hjalmarson & Högberg.
- Jokinen, Jukka. 1993. Keski-Suomen talouselämä. Teoksessa Keski-Suomen historia 3. Toimittanut Mauno Jokipii. Jyväskylä.
- Jussila, Osmo. 1996. Suomi suuriruhtinaskuntana. Teoksessa Osmo Jussila – Seppo Hentilä – Jukka Nevakivi. Suomen poliittinen historia 1809–1945. Juva.
- Jääskeläinen, Mauno. 1980. Sodanjälkeinen eduskunta, 1945–1963. Teoksessa Suomen kansanedustuslaitoksen historia VIII. Helsinki.
- Kaihovaara, Pirjo. 1991. Työväenliikkeen lippukulttuurin symboleista. Teoksessa Väki voimakas 5. Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkintoista. Toimittaneet Ulla-Maija Peltonen ja Kirsi Stenvall. Vantaa.
- Kainulainen, Tauno. 1996. Tikan omakotiyhdistys 50 vuotta. Tikka-Mikosta – Kettuseen. Elämää ja rakentamista ennen ja jälkeen sotien Jyväskylän Kuokkalassa. Tikan omakotiyhdistyksen 50-vuotistaipaleelta 1945–1995. Jyväskylä.
- Kanerva, Veikko. 1961. Ammattiyhdistysliikkeemme kehitys 1940- ja 50 -luvulla. Teoksessa K.-A. Fagerholm. Mies ja työkenttä. Toimittaneet R.H. Oittinen et. al. Helsinki.
- Kaksi askelta edellä. 1999. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928–1996. Toimittanut Vesa Vares. Juva.
- Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa. 1964. Historian Aitta XVI. Toimittanut Päiviö Tommila. Porvoo.
- Kalela, Jorma. 1993. Aika historia ja yleisö. Kirjoituksia historian tutkimuksen lähtökohdista. Turun yliopiston Poliittikan tutkimuksen ja sosiologian laitoksen julkaisuja. Julkaisuja C 44. Turku.
- Kalela, Jorma. 2000. Historiantutkimus ja historia. Tampere.
- Kalela, Jorma. 1986. Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986. Tampere.
- Kalela, Jorma. 1981. Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981. Tampere.
- Kalela, Jorma. 1985. Työväenjärjestöjen ja työläisten oman historian tutkimuksen perinteet ja näköalat Suomessa. Teoksessa Väki voimakas I. Toimittaneet Jouko Jaakkola ja Olli Vehviläinen. Tampere.
- Kalliokoski, Matti. 2002. Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä. Juva.
- Kananen, Ilkka. 1986. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949. Rauma.
- Kastari, Paavo. 1972. Kansalaisvapauksien perustuslainturva. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja n. 164. Vammala.
- Kastari, Paavo. 1960. Suomen valtiosääntö. Teoksessa Oma Maa VII. Porvoo.
- Katajala, Kimmo. 1995. Historian ja antropologian välimaastossa. Teoksessa Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Toimittanut Kimmo Katajala. Tietolipas 140. Jyväskylä.

- Katajala, Kimmo. 2002. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1050–1800. Historiallisia tutkimuksia 212. Vammala.
- Kaukiainen, Yrjö – Pihkala, Erkki – Hoffman, Kai – Harmo, Mauno. 1988. Sotakorvauksista vapaakauppaan. Kauppa- ja teollisuusministeriön satavuotisjuhlakirja. Helsinki.
- Kauppinen, Timo. 1989. Conciliation in Finland. Finnish labour relations review 20/1988. Committee for labour relations. Helsinki.
- Kauppinen, Timo. 1992. Suomen työmarkkinamallin muutos. Työpoliittinen tutkimus n. 30. Helsinki.
- Kekkonen, Jukka. 1999. Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki.
- Keitele, Olavi. 1979. Yleislakon avustustoiminta. Teoksessa Vallan kahvaa – saranan puolta. Toimittaneet Jouni Jokisalo et. al. Helsinki.
- Keravuori, Kirsi. 1997. Mäntsälän poliittinen historia vuosina 1917–1945. Teoksessa Kirsi Keravuori – Eeva-Liisa Oksanen, Mäntsälän historia III. Jyväskylä.
- Keskinen, Tuomas. 1978. Aika sotia – aika sopia. Väinö Leskinen 1917–1972. Helsinki.
- Kettunen, Pauli. 1976. Anoen, taistellen, neuvotellen. Veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976. Porvoo.
- Kettunen, Pauli. 1998. Miksi toista työmarkkinaosapuolta kutsutaan liikkeeksi? Teoksessa Uudet ja vanhat liikkeet. Toimittaneet Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen. Tampere.
- Kettunen, Pauli. 1986. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosiaalidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Historiallisia Tutkimuksia 138. Jyväskylä.
- Kevätsalo, Kimmo. 1981. Lakko. Tosiasioita, näkökulmia, kokemuksia. Helsinki.
- Kevätsalo, Kimmo. 1971. Suomalaiset lakot. Teoksessa Lakko. Toimittanut Pertti Hynynen. Helsinki.
- Kinnunen, Kaisa. 1998. Suomi-Neuvostoliitto –seuran historia 1944–1974. Jyväskylä.
- Kiuru, Sakari. 1988. Aatteen mies. V.O. Veilahti arjen maailmassa. Helsinki.
- Kivimäki, T.M. 1927. Työlakko yksityisoikeudellisilta vaikutuksiltaan. Turku.
- Klemola, Pertti. 1975. Kenen asialla SAK? Keuruu.
- Klockare, Sigurd. 1972. Yleislakosta kansanrintamaan. Helsinki.
- Knoellinger, Carl Erik. 1959. Järjestösuhteet Suomen työmarkkinoilla. Suomentanut Inkeri Helelä. Porvoo.
- Knuuttila, Seppo. 1994. Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. Vaasa.
- Knuuttila, Seppo – Paasi, Anssi. 1995. Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Teoksessa Manaa-jista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Toimittanut Kimmo Katajala. Tietolipas 140. Jyväskylä.
- Korhonen, Anu. 2001. Mentaliteetti ja kulttuurihistoria. Teoksessa Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kari. Hämeenlinna.
- Koivisto, Johan. 1987. Suomen Metallityöväen Liitto 1950–1960. Helsinki.
- Koivisto, Mauno. 1956. Sosiaaliset suhteet Turun satamassa. Turku.
- Koivisto, Mauno. 1997. Liikkeen suunta. Juva.
- Koivisto, Tuomo. 1998. Ammatillista järjestöyhteistyötä Tampereella 100 vuotta. Tampere.
- Koivisto, Tuomo. 1999. Työt ja tekijät. Näkökulmia tamperelaiseen ammatilliseen työväenliikkeeseen 1800-luvulta 2000-luvulle. Tampere.
- Koivuniemi, Jussi. 1998. Isänmaan asialla vai petturin tiellä? Lakonmurtajat Suomessa 1920-luvun lopun lakoissa. Teoksessa Kansa ja kumous. Modernin Euroopan

- murroksia 1880–1930. Toimittaneet Kirsi-Marja Tuominen et.al. Historiallinen Arkisto 111. Vammala.
- Koli, Paavo. 1955. Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa. Sosiologinen tutkimus teollisen organisaation johtajista ja työntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja sen eräistä sosiaalisista edellytyksistä. Porvoo.
- Kontula, Osmo. 1996. Poikkeusolojen rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 132. Helsinki.
- Korpi, Walter – Shalev, Michael. 1980. Strikes, powers, and politics in the western nations 1900-1976. *Political Power and Social Theory*, Volume 1/1980. Swedish Institute for social research. Reprint series n. 58. JAI Press Inc., ei painopaikkaa.
- Koskela, Kari. 2002. Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan. Vammala.
- Koskinen, Tarmo. 1989. Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia n. 123, sosiologia 8. Vaasa.
- Kuhlampi, Anja. 1994. Muiden kapina. Teoksessa *Me ja muut*. Kulttuuri, identiteetti, toiseus. Toimittanut Marjo Kylmänen. Tampere.
- Kujala, Antti. 1996. Venäjän hallitus ja työväenliike 1899–1905. Historiallisia tutkimuksia 194. Helsinki.
- Kulha, Keijo K. 1981. Isännän jäljet. Hämeenlinna.
- Kulha, Keijo K. 1977. Ulkopolitiikka käy kaiken edelle. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–1975*. II osa, Vuodet 1905–1975. Porvoo.
- Kuljetustyöläisten historia vuoteen 1970. 1986. Porvoo.
- Kurjensaari, Matti. 1976. *Suomalainen päiväkirja 20 vuotta sitten*. Uudet päätelmät. Helsinki.
- Laaksonen, Lasse. 1998. Ristiriidoista yhteistoimintaan. Suomen Poliisijärjestöjen Liitto 1923–1998. Turenki.
- Lagus, Kalevi. 1956. Hinnat ja palkat vuosina 1955–1956. Teoksessa *Taloudellisia selvityksiä 1956*. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja A:17. Helsinki.
- Lagus, Kalevi. 1957. Hintojen kehitys ja vakauttamisohjelmat vuosina 1956–1957. Teoksessa *Taloudellisia selvityksiä 1957*. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja A:18. Helsinki.
- Lahti, Ari. 1997. Poliisi ja joukkojenhallinta. Poliisin oppikirjasarja n. 1/1997. Helsinki.
- Laine, Jarmo. 1978. Suomen työnantaja- ja teollisuusliittojen painostustoiminta vuosina 1941–1975. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 5/1978. Helsinki.
- Lamberg, Juha-Antti. 1999. Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa. Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla. Suomen Tiedeseuran julkaisuja 154. Saarijärvi.
- Lamberg, Juha-Antti. 1997. Vaalirahoituksen taloushistoria. Teoksessa *Uusi institutionaalinen talouspolitiikka*. Johdanto tutkimukseen. Toimittaneet Juha-Antti Lamberg ja Jari Ojala. Jyväskylä.
- Le Bon, Gustave. 1912. *Joukkosielu*. Suomennettu alkuteoksen 17:nnestä painoksesta. Helsinki.
- Lehén, Tuure. 1951. *Demokratia ja väkivalta*. Helsinki.
- Lehén, Tuure. 1952. *Kansa ja valtio*. Luentoja marxilaisen valtio-opin alkeista. Satakunnan Yhteisvoima Oy, ei painopaikkaa.
- Lehtilä, Hannu. 1998. *Tuntemaan Koivisto*. Keuruu.
- Lehtinen, Lasse. 2002. Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. Juva.

- Lehtinen, Lasse. 1981. Fagerholm – Kekkonen tasavallan kakkonen. Juva.
- Lehtonen, Heikki. 1990. Yhteisö. Jyväskylä.
- Leino, Yrjö. 1991. Kommunisti sisäministerinä. Helsinki. (Näköispainos vuoden 1958 painoksesta).
- Lenin, V.I. 1946. Penikkatauti. "Vasemmistolaisuus" lastentautina kommunismissa. Yleistajuista keskustelua marxilaisuuden strategiasta ja taktiikasta. Helsinki.
- Lenin, V.I. 1958. Teokset, 18. osa. Petroskoi.
- Leppänen, Veli-Pekka. 1994. Ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944–1951. Tampere.
- Leppänen, Veli-Pekka. 2000. Vielä SKP:n hajaannuksesta. Historiallinen Aikakauskirja n. 1/2000.
- Liinamaa, Keijo. 1979. Yleislakko juristin silmin. Teoksessa Vallan kahvaa – saranan puolta. Toimittaneet Jouni Jokisalo et. al. Helsinki.
- Lindblom, Olavi. 1981. Pitkällä palkilla. Helsinki.
- Lindblom, Olavi. 1969. Punaista vai valkoista. Helsinki.
- Lindström, Minna-Marika. 1994. Vihollisesta vastustajaksi. Teoksessa Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus. Toimittanut Marjo Kylmänen. Tampere.
- Littunen, Yrjö. 1960. Aktiivisuus ja radikalismi. Poliitiikka n. 4/1960.
- Louhikko, E.K. 1937. Ammattiyhdistystiedon perusteet. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton julkaisusarja n. 7. Tampere.
- Lumivuokko, J. 1919. Laglig eller revolutionär fackföreningsrörelse? Tukholma.
- Lyytinen, Eino. 1995. Mauno Koivisto. Tie politiikan huipulle. Juva.
- Majander, Mikko. 2002. Tanner-viha ilman naamiota. Teoksessa Työväki ja tunteet. Väki voimakas 15. Toimittaneet Elina Katainen ja Pirkko Kotila. Saarijärvi.
- Mansner, Markku. 1993. Etujärjestöjen yhteiskunta. Työmarkkinasuhteet 1944–1990. Teoksessa YVA-Suomi. Juva.
- Mansner, Markku. 1991. I kamp och förhandling. Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund 1907–1987. Jyväskylä.
- Mansner, Markku. 1981. Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907–1940. Jyväskylä.
- Mansner, Markku. 1984. Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1940–1956. Jyväskylä.
- Mansner, Markku. 1990. Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982. Jyväskylä.
- Markkula, Matti. 1989. Lakko-oikeudesta. Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmät työmarkkinoilla. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja B, n. 10. Turku.
- Mattila, Aarne. 1992. Työriitojen sovittelun historia. Työpoliittinen tutkimus n. 27. Helsinki.
- Mattila, Jorma. 1976. Akava 1950-luvun neuvottelukuvaan. Teoksessa Akava 25 vuotta. Ei painopaikkaa.
- Mickelsson, Rauli. 1999. Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskursianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C: 153. Turku.
- Mikonranta, Antero. 1985a. Ammatillisen liikkeen vaiheita. Teoksessa Aatetta ja arkielämää. Työväenliike Jyväskylän maalaiskunnassa. Toimittanut Lea Joskitt. Jyväskylä.
- Mikonranta, Antero. 1985b. JAP yhteistyötä 50 vuotta. Jyväskylän Ammatillinen paikallisjärjestö 1930–1980. Jyväskylä.

- Mitä tapahtui Kemissä? 1949. Työväenjärjestöjen valtuuskunnan selostus. Helsinki.
- Muiluvuori, Jukka. 2000. Akava 1950–2000. Oma ja yhteinen etu. Vammala.
- Murto, Kerttu – Kaukonen, Kullervo. 1950. Oikeus konepistoolin piipussa. Kotka.
- Mylly, Juhani. 1989. Traditio, järjestelmä, symbolit. Tutkielmia Suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900 – luvuilta. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, n. 76. Turku.
- Nevakivi, Jukka. 1993a. Historia ja poliittinen historia. Teoksessa Jukka Nevakivi – Seppo Hentilä – Lauri Haataja. Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen. Loimaa.
- Nevakivi, Jukka. 1993b. Johdatus nyky-yhteiskuntaan ja -maailmaan. Teoksessa Jukka Nevakivi – Seppo Hentilä – Lauri Haataja. Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen. Loimaa.
- Nevakivi, Jukka. 1995. Ždanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu? Keuruu.
- Niini, Erkki J. 1958. Jyväskylän työväenyhdistyksen seitsemäs vuosikymmen 1948–1957. Jyväskylä.
- Nikki, Kalevi. 1988. Sata huomisen vuotta. Jyväskylän Työväenyhdistys 1888–1988. Jyväskylä.
- Nousiainen, Jaakko. 1962. Näkökohtia 1950 –luvun parlamentarismista Suomessa. Teoksessa *Studia Historica Jyväskyläensia I*. Pieksämäki.
- Nousiainen, Jaakko. 1967. Suomen poliittinen järjestelmä. 3. painos. Porvoo.
- Nousiainen, Jaakko. 1998. Suomen poliittinen järjestelmä. 10. painos. Porvoo.
- Nygård, Toivo. 1970. Maalaisliiton kannattajia ja kapinantekijöitä. Teoksessa Nivalan kirja. Toimittanut Toivo Nygård. JYY:n kotiseutusarja n. 7. Jyväskylä.
- Nygård, Toivo. 1982. Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. *Studia Historica Jyväskyläensia 25*. Saarijärvi.
- Näreikkö, Heikki – Takalo, Tenho. 1986. Säikeistä yhteen. Tekstiili- ja vaateustyöväen historia. Jyväskylä.
- Oinonen, Teemu. 1989. Erkki Salomaa – Edelläkävijä. Helsinki.
- Oittinen, R.H. 1938. Jyväskylän Työväenyhdistys 50–vuotias. 1888–1938. Jyväskylä.
- Oittinen, R.H. 1953. Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Turku.
- Ollila, Anne. 1995. Mitä mikrohistoria on? Teoksessa *Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan*. Toimittaneet Katriina Mäkinen ja Leena Rossi. Turku.
- Paasio, Rafael. 1980. Kun aika on kypsä. Toimittanut Heikki Kymäläinen. Helsinki.
- Paasivirta, Juhani. 1992. Suomi ja Eurooppa 1939–1956. Sotien ja murrosten ajanjakso. Hämeenlinna.
- Paasivirta, Juhani. 1955. Työväenliike yleiseurooppalaisena ilmiönä. Jälkimmäinen osa. Ensimmäisestä maailmansodasta vuosisadan puoliväliin. Turku.
- Paavolainen, Jaakko. 1966. Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918. I osa. “Punainen terrori”. Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko. 1989. Väinö Tanner, Patriootti. Osa 4. Elämäkerta vuosilta 1937–1966. Helsinki.
- Paavonen, Tapani. 1987. Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleerakennuskaudella vuosina 1944–1950. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, nro 64. Turku.
- Paloheimo, Heikki – Wiberg, Matti. 1997. Poliitiikan perusteet. Porvoo.
- Parikka, Raimo. 1987. Paikallinen työläisyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa *Väki voimakas III*. Toimittaneet Markku Hyrkkänen et.al. Tampere.

- Paukkunen, Leo. 1973. Sosiaalipolitiikasta yhteiskuntapolitiikkaan. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen julkaisuja n. 5/1973. Eripainos juhla kirjasta Armas Niemisen täyttäessä 60 vuotta 7.2.1973. Tampere.
- Pehkonen, Juhani. 1981. Parties and central organisations of trade unions. Some preliminary analyses and comparisons of their functional preconditions. The case of Finland. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia n. 28. Tampere.
- Peltonen, Matti. 1992. Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere.
- Peltonen, Ulla-Maija - Stenvall, Kirsi. 1991. Johdanto. Myyttien ja symbolien tulkinnoista. Teoksessa Väki voimakas 5. Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkinnoista. Toimittaneet Ulla-Maija Peltonen ja Kirsi Stenvall. Vantaa.
- Peltoniemi, Pentti. 1990. SAK:n hajaannuksen vuodet. Vihtori Rantasen elämä. Jyväskylä.
- Peltoniemi, Pentti - Rajala, Hannu. 1981. Sapeli-Simonen. Helsinki.
- Pesonen, Pertti - Sänkiaho, Risto. 1979. Kansalaiset ja kansanvalta. Suomalaisten käsitteitä poliittisesta toiminnasta. Juva.
- Pihkala, Erkki. 1982. Sopeutuminen rauhaan. Teoksessa Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toimittaneet Jorma Ahvenainen et. al. Helsinki.
- Pihkala, Erkki - Soikkanen. 1982. Hannu, Talouspolitiikka ja työmarkkinasuhteet. Teoksessa Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toimittaneet Jorma Ahvenainen et. al. Helsinki.
- Pohjanmaa, Atte. 1970. Miltä se näytti vasemmalta katsoen. Helsinki.
- Poliisikunnan Keskusliitto ry 1943-1983. 1983. Toimittanut Reino Orasmala. Helsinki.
- Polvinen, Tuomo. 2003. J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 5. 1948-1956. Juva.
- Polvinen, Tuomo. 1987. Venäjän vallankumous ja Suomi 1917-1920. I osa. Juva.
- Prunnila, Juhani - Salomaa, Erkki. 1977. Ammattiyhdistystieto. Pori.
- Puukari, Arvo. 1946. Yleisestä mielipiteestä. Aikamme kysymyksiä. Helsinki.
- Pättiniemi, Pekka. 1983. Työväenliike eilen ja tänään. Kansan Sivistystyön Liitto, ei painopaikkaa.
- Rantanen, Jari. 2003. Poliisin toimivallasta ja toimivaltuuksista. Poliisikoulun julkaisu ja. Oppikirjat 2. Helsinki.
- Rantatupa, Heikki. 1993. Keski-Suomen puolue-elämä ja poliittinen ilmasto. Teoksessa Keski-Suomen historia 3. Toimittanut Mauno Jokipii. Jyväskylä.
- Rantonen, Eila. 1994. Länsimaisen estetiikan rasismi. Teoksessa Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus. Toimittanut Marjo Kylmänen. Tampere.
- Rentola, Kimmo. 1999. Mistä oli kyse SKP:n hajaannuksessa? Historiallinen Aikakauskirja n. 3/1999.
- Rentola, Kimmo. 1997. Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kremlin 1947-1958. Keuruu.
- Rentola, Kimmo. 1995. Unkarin tiellä. SKP:n pyrkimys valtaan keväällä 1948. Teoksessa Tutkimuksen etulinjassa. Toimittanut Jan Rydman. Juva.
- Renvall, Heikki. 1901. Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä. Helsinki.
- Reuna, Risto. 1987. KTV:n uudestisyntyminen SAK:n hajaannuksen aikana. Teoksessa Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liiton historia 1931-1981. Helsinki.
- Reuna, Risto. 1985. Puutyöläisten historia II. Puutyöläiset ja heidän liittonsa työmarkkinoilla 1931-1973. Espoo.
- Riihinen, Olavi - Hentilä, Kalevi - Roos, Jea-Pekka. 1975. Rautatieläisten Liiton historia II. Kasvun aika. Vuodet 1930-1971. Tapiola.
- Ruohonen, Pentti. 1981. Keijo Liinamaa - sovinnon mies. Juva.
- Ruotsalainen, Veikko. 1973. Suomen Poliisien Liitto ry 1923-1973. Hämeenlinna.

- Saarinen, Aarne. 1984. Suomalaisen kommunistin kokemuksia. Helsinki.
- Salmela-Järvinen Martta. 1968. Kaikissa meissä vikaa on. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1939–1959. Porvoo.
- Salminen, Juhani. 1996. Asevelijuntta. Kertomus asevelisukupolven kommunismin vastaisesta taistelusta 1940–1959. Jyväskylä.
- Salminen, Juhani, 1999. Eripurasta yksituumaisuuteen. Tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975. Jyväskylä.
- Salminen, Juhani. 1995. Kemi elokuussa 1949. Suomen kohtalon ratkaisu. Jyväskylä.
- Salomaa, Erkki. 1952. Ammattiyhdistystiedon peruskirja. Lahti.
- Salomaa, Erkki. 1959. Rakentajat eilen ja tänään. 70 vuotta ammattiyhdistystoimintaa. Helsinki.
- Salomaa, Erkki. 1964. Tavoitteena kansanvalta. Suomen työväenliikkeen vaiheita vuosina 1944–1960. Kuopio.
- Santonen, Arvo. 1993. Kansallinen ja kansainvälinen suomalaisessa työväenliikkeessä. Loimaa.
- Saukkonen, Jussi. 1973. Vastuun sukupolvi. Vaasa.
- Sauli, Liisa. 1987. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi 1950–1980. Rauma.
- Savola, Matti. 1969. Lakko työelämän ristiriitana. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 15. Porvoo.
- Schybergson, Per. 1983. Juuret metsässä. Schauman 1883–1983 I osa. Helsinki.
- Seppänen, Paavo. 1958. Tehdas ja ammattiyhdistys. Työntekijän kaksitahoinen liityntä ammattiyhdistyksen ja tehtaan organisaatioihin. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia n. 4. Porvoo.
- Siipi, Jouko. 1967. Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Sosiaalinen kehitys itsenäisessä Suomessa. Helsinki.
- Sinisalo, Kari. 1973. Poliisi. Poliisioikeuden perusteet. Helsinki.
- Sinisalo, Kari. 1971. Poliisin toimivallan määräytyminen. Tutkimus poliisin vallasta ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n. 94. Vammala.
- Sipilä, Arvo. 1961. Työoikeus ja sen perusta. Teoksessa Oma maa X. Porvoo.
- Sipponen, Kauko. 1982. Etujärjestöt ja eduskuntatyö. Teoksessa Suomen kansanedustuslaitoksen historia XII. Helsinki.
- Sipponen, Kauko. 1965. Perustuslaillisesta diktatuurista. Poliitikka n. 2/1965.
- Skog, Emil. 1971. Sosialisti ja patriootti muistelee. Porvoo.
- Skog, Emil. 1974. Veljet vastakkain. Porvoo.
- Smelser, Neil J. 1970. Theory of collective behaviour. London: Routledge & Kegan Paul.
- Smolander, Jyrki. 2000. Suomalainen oikeisto ja "kansankoti". Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensuksen alkuun. Helsinki.
- Soikkanen, Hannu. 1975. Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta. Vaasa.
- Soikkanen, Hannu. 1987. Kohti kansanvaltaa 2. 1937–1944. Joensuu.
- Soikkanen, Hannu. 1991. Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952. Eno.
- Soikkanen, Hannu. 1961. Sosialismin tulo Suomeen. Porvoo.
- Soikkanen, Hannu. 1960. Suurlakko. Teoksessa Venäläinen sortokausi Suomessa. Historian Aitta XIV. Porvoo.
- Sorvali, Pentti. 1975. Niukkasesta Kekkoseen. Jyväskylä.
- Soukola, Timo. 2003. Riistorauhaa rikkomassa. Suomen Merimies-Unionin ja sen edeltäjien vaiheita 1905–2000. Keuruu.

- Strike and social change. 1993. Toimittanut Pauli Kettunen. Turun maakuntamuseon julkaisusarja. Turku.
- Sukselainen, V.J. 1997. Halusin valtiomieheksi. Hämeenlinna.
- Suomalainen kapitalismi. 1979. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa. Kirjoittajat Pekka Kosonen et. al. Jyväskylä.
- Suomalaiset. 1985. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja, Tom Sandlund. Juva.
- Suomen taloushistoria 3. 1983. Historiallinen tilasto. Toimittanut Kaarina Vattula. Helsinki.
- Suomen työväenliikkeen historia. 1976. Toimittaneet Lauri Haataja et. al. Joensuu.
- Suomi, Juhani. 1992. Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Keuruu.
- Suomi, Juhani. 1990. Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956. Keuruu.
- Suomi, Juhani. 1986. Myrrysmies. Urho Kekkonen 1936–1944. Keuruu.
- Suomi, Juhani. 1988. Vonkamies. Urho Kekkonen 1944–1950. Keuruu.
- Talouden takuumies. 1989. Klaus Waris 75 vuotta. Keuruu.
- Tammiruusu, Hannes. 1960. Voimistuvaa valistustyötä. Jyväskylän ammatillinen paikallisjärjestö 30 vuotta. Jyväskylä.
- Tanner, Väinö. 1957. Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen. Helsinki.
- Tapiola, Hannu. 1968. Jyväskylän työväenyhdistys 1888–1968. Tampere.
- Tapiola, Hannu. 1967. Yleislakon talouspoliittinen tausta ja presidentinvaali. Suomen Sosialidemokraatti 2.3.1967.
- Teräs, Kari. 1999. Hampuuseista ahtaajiksi – käsipelistä konetyöhön. Teoksessa Turun sataman historia. Toimittanut Jussi T. Lappalainen. Jyväskylä.
- Tiainen, Hannes. 1968. Kun puolue räjähti. Raportti sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen hajaannuksesta ja eheytymisestä. Helsinki.
- Tiainen, Hannes. 1997. Tovereiden tasavalta. Jyväskylä.
- Tikka, Annikki. 1987. Työmarkkinajärjestelmä. Tampereen yliopiston yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja B 1. Tampere.
- Tilly, Charles. 1986. The Contentious French. Four Centuries of Popular Struggle. Harvard University Press, Cambridge.
- Toivonen, Timo. 1972. Lakot ja yhteiskunnan muutos. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista vuosina 1919–1969. Turku.
- Tommila, Päiviö. 1972. Jyväskylän kaupungin historia. 1837–1965, I. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö, 1970. Jyväskylän kaupungin historia. 1837–1965, II. Jyväskylä.
- Tuominen, Arvo. 1971. Myrskyn mentyä. Kommunistinen vai demokraattinen Suomi? Helsinki.
- Tuomioja, Erkki. 1986. Sakari Tuomioja. Suomalainen sovittelija. Hämeenlinna.
- Työmarkkinajärjestöt. 1970. Toimittanut Esko Leskinen. Tapiola.
- Tästä on kysymys. Ei painopaikkaa eikä -aikaa.
- Töttö, Pertti. 1976. Työriitojen sovittelu ja yhteiskuntaluokat. Oikeussosiologinen tutkielma työriitojen sovitteluinstituution tehtävistä ja kehityksestä Suomessa. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia n. 20. Tampere.
- Uino, Ari. 1993. Sisäpolitiikan suuntaviivoja 1956–1966. Teoksessa YYA-Suomi. Juva.
- Uola, Mikko. 1982. Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944. Keuruu.
- Upton, Anthony F. 1970. Kommunismi Suomessa. Rauma.
- Urmas, Heikki. 1975. Työrauhajärjestelmä yhteiskunnan osajärjestelmänä. Tarkasteltuina sak-laisen ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen aikana. Acta academiae oeconomicae Helsingiensis. Series A: 12. Helsingin kauppakorkeakoulu. Helsinki.

- Valkonen, Marjaana. 1989. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry 1907–1987. Helsinki.
- Valkonen, Marjaana. 1987. Yhdessä elämä turvalliseksi. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1947. Helsinki.
- Viidesti pääministeri. 2000. Urho Kekkonen 1950–1956. Toimittanut Ari Uino. Keuruu.
- Viitala, Heikki Mikko. 1988. Vasemmistolainen työväenliike Suomessa. Osa 1. SKP – parlamentaarinen ja vallankumouksellinen puolue 1918–1988. Pori.
- Viitaniemi, Matti. 1989. Jyväskylän Liikenne Oy 1939–1989. Jyväskylä.
- Viitaniemi, Matti. 1978. Linja-autoliikenne sotien jälkeen. Teoksessa Matti Viitaniemi – Aarne Mäkelä, Suomen linja-autoliikenteen historia. Jyväskylä.
- Viljanen, Olavi. 1956. Valitsin demokratian. Kuopio.
- Virkkunen, Sakari. 1976. Korsimo, Kekkonen mies. Keuruu.
- Virolainen, Johannes. 1985. Yhden äänen presidentti. Keuruu.
- Vitikka, Arvo. 1993. Rikkureitako? Kemissä 1949. Kemijärvi.
- Vuori, Jukka. 1990. Akava 1950–1975. Oppineiden klubista keskusjärjestöksi. Helsinki.
- Vuori, Mika. 1999. Juuresta suurpuuhun. Jyväskylän puutyöläisten ay-toimintaa 1899–1999. Jyväskylä.
- Väyrynen, Olavi. 1990. Hintavalvonnan vaiheita. Juva.
- Väänänen, Jouko. 1987. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Ohjaket omiin käsiin. Rauma.
- Wallenius, Jaakko. 2001. Tavanomainen oikeus poliisin toimivallan lähteenä. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja B:19. Turku.
- Waris, Heikki. 1973. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5. Porvoo.
- Weber, Max. 1978. Economy and Society. An outline of interpretive sociology. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.
- Wälläri, Niilo. 1967. Antoisia vuosia. Muistelmia toiminnasta ammattiyhdistysliikkeessä. Helsinki.
- Wälläri, Niilo. 1964. Merimies-Unioni. Taistelua ja edistystä. Helsinki.
- Zilliacus, Benedict. 1984. Wilhelm Wahlforss. Porvoo.
- Äänekäs kansa. 1996. Väki voimakas 8. Helsinki.
- 70 vuotta maalarien järjestötyötä Tampereella 1889–1959. 1959. Tampere.

Painamattomat historiikit ja opinnäytteet

Historiikit

- Jyväskylän varastotyöntekijät ry osasto 121. 25 -vuotis historiikki. 1950–1975. Laatinut työryhmä Juha Jauhiainen, Pentti Eljander, Jyrki Ristola.
- Rantanen, Kalle. 1974. 75 vuotta ammattiyhdistystoimintaa Jyväskylän puutyöläisillä. Jyväskylä.

Opinnäytteet

- Anttila, Markku. 1978. Maataloustulo poliittisena kysymyksenä Suomessa vuosina 1949–1956. Osat I ja II. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Haataja, Lauri. 1981. Vakauttamisen vai yleislakon tie? Vuoden 1956 yleislakon tausta. Poliittisen historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto.
- Haataja, Lauri. 1975. Yleislakko ja yhteiskunnan murros. Historiallinen ja metodologinen tarkastelu yleislakkoilmiöstä ja sen tutkimisesta. Yleisen valtio-opin laudatur -kirjoitus, Helsingin yliopisto.

- Haataja, Lauri. 1971. Yleislakkokysymys ja vuoden 1956 yleislakkoon johtanut poliittinen kehitys. Poliittisen historian laudatur -kirjoitus, Helsingin yliopisto.
- Heikkilä-Pesonen, Satu. 2002. "Me saamme tehdä kadulla mitä tahdomme!". Väkivalta Jyväskylän kaupungissa v. 1913–1920. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Husu, Erkki. 1971. Painostusryhmien voima. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Häkkinen, Veli-Matti. 1965. Maatalouslakot Suomessa keväällä ja kesällä 1917. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Ijäs, Teuvo. 1965. Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK) ry poliittisena painostusjärjestönä Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Jalkanen, Martti. 1969. Painostuspoliittinen toiminta vuoden 1956 yleislakossa. Valtio-opin yleisen linjan pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Kankaansydän, Onerva. 1959. Sanomalehtien tarve yleislakon aikana 1956. Sanomalehtiopin pro gradu -tutkielma, Yhteiskunnallinen korkeakoulu (TaY).
- Kari, Kai Tapio. 1977. Talouselämän järjestöt ja poliittinen vallankäyttö. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kosonen, Aimo. 1967. Vuoden 1956 yleislakko taistelukeinona. Yleisen valtio-opin (hallinto-opin linja) pro gradu -tutkielma, Helsingin Yliopisto.
- Laaksonen, Marita. 1974. Suomen Työnantajien Keskusliiton kehittymisestä työmarkkinapoliittisena organisaationa. Yleisen valtio-opin (hallinto-opin linja) pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Lehtimäki, Niina. 2000. Hertta Kuusisen puhe Messuhallissa 24. maaliskuuta vaaran vuonna 1948. Tulkinta, vastaanotto ja merkitys. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Lehtonen, Olli. 1984. Salvesenin sahatyöväestä koivistolaisiin – Vaajakosken työväenyhdistys 1904–1984. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Lähteenmäki, Tuomo. 1967. Lakoista ja niihin vaikuttaneista tekijöistä Suomessa vuosina 1919–1964. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Majander, Mikko. 1997. Kylmän sodan jakolinjalla. Tutkielmia Suomesta, Pohjolasta ja sosialidemokraateista 1944–1951. Poliittisen historian lisensiaattityö, Helsingin yliopisto.
- Mattila, Kalevi. 1977. Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen vuoden 1956 yleislakkoon. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Meriläinen, Seppo. 1979. Lakko poliittisena ilmiönä Suomessa vuosina 1945–1970. Valtio-opin tutkielma yhteiskunnallisessa opetusjaostossa, Tampereen yliopisto.
- Nikkilä, Pertti. 1967. Vuoden 1956 yleislakko ja sen aiheuttama laillisuuden kriisi. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Ojala, Hannu. 1992. Yleislakko 1956. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Palhoma, Terttu. 1979. Jyväskylän Kirjatyöntekijäin yhdistys 1919–1971. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Peura, Jari. 1979. Ammattiyhdistysjohtajat poliittisina päätöksentekijöinä. Valtio-opin yleisen linjan pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Raunio, Juha. 1996. Yleislakon aikainen tiedostussota Valkeakoskella. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Rintala-Manninen, Lea. 1993. Martti Pihkala ja hänen "lakonmurtajakaartinsa" liikkannallepano. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

- Rossi, Niko. 2002. "Konepistoolit esiin!" Vuoden 1956 yleislakon aikaiset levottomuudet Jyväskylässä. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Vesikansa, Jarkko. 1996. Kommunismin torjujat. Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön tausta, perustaminen sekä kommunisminvastainen toiminta ja ideologia vuosina 1952-1956. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto.

Hakuteokset

- Kuka kukin oli. 1961. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Keuruu.
- Kuka kukin on 1954 ja 1960. 1954 ja 1960. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Keuruu.
- Nykysuomen sanakirja I. 1978. Porvoo.
- Nykysuomen sanakirja II. 1953. Porvoo.
- Suomen eduskunta 1948-1950, 1951-1953, 1954-1957, 1966-1969. 1948, 1951, 1954 ja 1966. Helsinki.
- Suomen lakimiehet 1949. 1949. Vammala.
- Suuri kansalaishakemisto I-III. 1966-1968. Heinola.
- Tietosanakirja IV. 1912. Helsinki.

HENKILÖHAKEMISTO

Mukana ovat tekstissä ja alaviitteissä (s. 17–345) esiintyvät henkilöt, lukuun ottamatta tutkijoita, jotka löytyvät lähdeviitteistä. Kultakin henkilöltä on ilmoitettu tehtävä tai rooli, jossa asianomainen esiintyy tässä kirjassa.

- Aaltonen**, Aimo, SKP:n puheenjohtaja 93, 263
Aaltonen, Kauko, tuomittu lakkolainen 310
Ahlbäck, K.G.R., Vaasan läänin maaherra 276
Ahonen, Pertti, tuomittu ei-lakkolainen 233, 309
Ala-Kulju, Reino, rovasti, Seinäjoen kansalaiskokouksen puhuja 169
Alho, Keijo, SP:n taloustutkija 175
Antikainen, Eero, SAK:n puheenjohtaja, SDP:n varapuheenjohtaja, puoluetoimikunnan jäsen 64, 67–68, 71, 74, 78, 112, 119, 126–127, 129–130, 142, 170, 180–181, 190, 194, 216–217, 219, 237–238, 264–265, 294, 305, 331
Anttila, Toivo, SAK:n valistussihteeri, toimitsija, tiedotustoimikunnan puheenjohtaja 95, 100, 191, 196, 231
Auer, Emil, Maa- ja sekatyöväenliiton puheenjohtaja 237
Aura, Teuvo, pääjohtaja, ministeri, Talousneuvoston puheenjohtaja, sovittelulautakunnan puheenjohtaja 62, 177–181, 235–236, 239, 331
Autio, konduktööri, tuomittu lakkolainen 321
- Berg**, Erik, Suomen Tietotoimiston johtaja 127
Berg, Erik, kokoomuksen piirijärjestön puheenjohtaja, Porin kansalaiskokouksen puheenjohtaja 218–219
Björkenheim, Lars, maanviljelysneuvos, Seinäjoen kansalaiskokouksen puheenjohtaja 169
- Cederberg**, Kaarlo, Maataloustyönantajain valtuuskunnan puheenjohtaja, agronomi, Porin kansalaiskokouksen puhuja 218
- Eerola**, Simo, SKP:n Keski-Suomen piirisih-teeri 137, 231, 265–266,
Engels, Friedrich, filosofi 90
Eskola, Kustaa, kansanedustaja, ml. 251–252
- Fagerholm**, Karl-August, puhemies, päämi-nisteri, puoluetoimikunnan jäsen, sd. 55, 58–59, 61–62, 64, 68, 70–71, 73–74, 101, 111, 119, 126, 129, 139–142, 146, 151–152, 177, 181, 222, 216, 236–237, 239–240, 243–244, 248–250, 285, 287, 298, 315–317, 319, 327, 329–330
Fieandt, Rainer von, Suomen Pankin pääjoh-taja 326–327
Forsman, komisario 182
- Gabrielson**, Erik, Helsingin poliisikomentaja 126, 130, 142, 319
Gulin, Elis, Tampereen piispa 181
- Hagman**, Hannes, Jyväskylän keskuslakko-toimikunnan lisäjäsen 131
Hakala, Jalmari, komisario 135, 231–232, 306
Hautala, Arvo, poliitikko, kd. 121
Hautojärvi, Eero, SKDL:n toimitsija, entinen poliisimies 123, 214
Hedin, Arvo, tuomittu lakkolainen 310
Heiskanen, Kaarlo, puolustusvoimain ko-mentaja 129
Helin, Esko, tuomittu lakkolainen 231, 307–309
Helminen, Arvo, oikeusministeri, sit. 111, 241, 245, 316, 319
Helppi, komisario 163
Hetemäki, Päiviö, kansanedustaja, kok. 175, 218
Hiltunen, Onni, kansanedustaja, sd. 317
Hjerpe, Kauko, SKP:n Oulun piirisih-teeri 88
Honka, Olavi, oikeuskansleri 142–143, 185, 212, 219, 227, 319
Honkala, Niilo, kansanedustaja, kok. 147
Honkasalo, Brynolf, professori 319
Honkavaara, Martti, kansanedustaja, ml. 318–319
Honkonen, Antti, tuomittu lakkolainen 320
Hruštšov, Nikita, Neuvostoliiton johtaja 74, 92
Hurri, Olavi, päätoimittaja 277–278
Hyvämäki, Lauri, maisteri 175
Hämäläinen, varastopäällikkö, Porin kansa-laiskokouksen puhuja 218
Hämäläinen, Niilo, toimitsija, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan huolto-asiamies 131, 153, 201
Hämäläinen, Otto, lappenrantalainen kommunisti 87, 122
Hämäläinen, Unto, Jyväskylän keskuslakko-toimikunnan lisäjäsen 131
Härmä, Erkki, SAK:n puheenjohtaja, minis-teri, Turun ja Porin läänin maaherra 56, 58, 115

- Ihamuotila**, Veikko, MTK:n puheenjohtaja, agronomi 74, 105–106
- Iitti, Paavo, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen 131
- Ilonen, Rauha, lakkoaktiivi Jyväskylässä 131, 201
- Jansson**, Jan-Magnus, yleisen valtio-opin professori 289–290
- Johansson, Supon etsivä 195
- Johansson, Vaasan keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja 212
- Junnila, Tuure, kansanedustaja, kok. 102, 175, 253, 317
- Junttila, Lars, kansanedustaja, SAK:n työvaliokunnan varajäsen 259, 238
- Jussila, Mauno, II valtiovarainministeri, ml. 111
- Juvakoski, Turun palopäällikkö 129
- Jäntti, Ukko, Supon tarkastaja 164, 226
- Järvelä, Olavi, SAK:n järjestösihteeri 78, 121, 183, 212, 224, 228–229, 304–305, 310–311, 313, 319,
- Kaappa**, Eero, Porin kansalaiskokouksen puhuja 219
- Kainulainen, Kalle, tuomittu lakkolainen 307
- Kaira, Kaarlo, professori 288
- Kaivola, Tauno, SAK:n toimitsija 114, 183, 223–225, 311
- Kaljunen, Veikko, SAK:n tiedotustoimikunnan jäsen 95
- Kallio, Toivo, Supon tarkastaja 225
- Kalliokoski, Viljami, kansanedustaja, ml. 318
- Kallioniemi, Veijo, MTK:n Satakunnan piirin johtokunnan jäsen, Porin kansalaiskokouksen puhuja 220
- Kaltio, M.J., MTK:n luottamusmies, maatalousneuvos, Porin kansalaiskokouksen puhuja 220
- Kankkunen, Allan, Talouspoliittisen suunnittelutoimiston päällikkö, maisteri 177
- Karikoski, V.A.M, STK:n toimitusjohtaja, eversti 141, 175, 238–239, 327
- Karjalainen, Kajaanin keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja 164
- Karvikko, Irma, kansanedustaja, kp. 252, 316–317
- Kastari, Paavo, oikeusasiamies 143, 250, 252, 286, 288–290, 296, 299
- Kekki, Pentti, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen 131
- Kekkonen, Urho, pääministeri, presidentti, ml. 23, 61–68, 71–72, 74, 111, 124–127, 177, 180, 221, 239, 259–260, 290, 299, 316, 319–321, 335
- Kelovesi, Tauno, kansanedustaja, kd. 86, 165
- Kilpi, Eino, kansanedustaja, kd. 165
- Kiviaho, Niilo, tuomittu lakkolainen 232, 234, 307
- Kivimäki, T.M., professori 293–294
- Kiukas, Urho, ylipoliisipäällikkö 109, 126–127, 129, 140, 142, 165, 192, 213–216, 221, 223, 228, 235, 276, 281
- Kleemola, Kauno, kauppa- ja teollisuusministeri, sovittelulautakunnan jäsen, ml. 111, 144, 180, 235, 239
- Knuutinen, Arvo, toimitsija, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan huoltoasiamies 131, 201
- Koivisto, Mauno, tutkija, poliitikko, Turun kaupunginvaltuuston jäsen, sd. 59, 224, 296
- Koivula, Paavo, Suomen nahka-, jalkine- ja kumityöväen liittokokousedustaja 305
- Koivunen, Matti, kansanedustaja, kd. 136
- Korhonen, Erkki, Suomen Puutyöväenliiton sihteeri 305
- Koski, Kunto, SAK:n tiedotustoimikunnan jäsen 95
- Koskiluoma, Jussi, YLE:n ohjelmajohtaja 238
- Kotkajärvi, Heikki, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
- Korpela, E.J., MTK:n toiminnanjohtaja 105
- Korsimo, Arvo, Maalaisliiton puoluesihteeri 146, 179
- Kuivanen, Toivo, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen, huoltojaoston jäsen 131, 201
- Kuronen, Unto, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja, JAP:n työvaliokunnan puheenjohtaja 130, 135, 137, 139, 158, 161–162, 266
- Kuukkanen, Viljo, SML:n varapuheenjohtaja 229, 237
- Kuusinen, Hertta, kansanedustaja, kd. 56, 165, 170, 250, 268
- Kuusinen, Otto Wille, SKP:n vanha johtaja, neuvostopoliitikko 92
- Kuuskoski, Reino, hallitusneuvos 296, 299
- Käkelä, Valto, sisäministeri, sd. 109, 281
- Laakso**, Kirsti, lakkoaktiivi Jyväskylässä 131
- Laaksonen, Mikko, SAK:n lakimies 125, 307
- Lahtela, Matti, kansanedustaja, ml. 318
- Lahti, Hugo, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
- Lahti, Onni, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
- Laisaari, Mauno, oikeusasiamies 61
- Lappalainen, Kalle, SML:n liittovaltuuston jäsen 296
- Lebedev, Viktor, suurlähettiläs 172, 264
- Lehén, Tuure, SKP:n taustamies 88–89, 214
- Lehmus, Kalle, puolustusministeriön kansliapäällikkö 129–130
- Lehtinen, Niilo, varatuomari, Tampereen piirisovittelija 240, 294, 333
- Lehtonen, Pentti, Turun keskuslakkotoimikunnan puheenjohtaja 212, 224, 311
- Lehtonen, Viljo, Turun apulaispoliisimestari 182
- Leikola, Erkki, professori 167

- Leino, Yrjö, sisäministeri, kd. 57, 151, 293
 Leivo-Larsson, Tyyne, II sosiaaliministeri, SDP:n puoluetoimikunnan II varapuheenjohtaja 111, 171, 216, 240
 Lenin, V.I., Neuvostoliiton johtaja 87, 90, 270
 Lepola, Jalo, SKDL:n järjestötoimitsija Jyväskylässä 160, 268, 308
 Leppänen, Sulo, Jyväskylän keskuslakko-toimikunnan varajäsen 131
 Leskinen, Väinö, puoluesihteerin kansanedustaja, sd. 97, 128–130, 142, 175, 216, 241, 260, 263–264, 291, 342
 Liinamaa, Keijo, SAK:n juristi, lainopin kandidaatti 78, 308, 311–312
 Liljander, Ahti, SRL:n järjestäjä, tuomittu lakkolainen 321
 Liljeström, Valdemar, Suomen Metallityöväen liiton puheenjohtaja, SAK:n työvaliokunnan jäsen, ministeri, sd. 69, 72, 83, 129–130, 141, 146, 199, 240, 296
 Lindblom, Olavi, SAK:n pääsihteeri, kansanedustaja, puoluetoimikunnan jäsen, sd. 68, 71–72, 74, 77, 83, 121, 153, 224, 228–229, 237, 240, 250–251, 260, 263–265, 270–271, 289, 291, 305, 314, 319, 328–329
 Lindfors, Erkki, SDP:n puoluetoimikunnan jäsen 240–241
 Lindgren, Jalo, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen, SDP:n Vaasan I. it. piiritoimikunnan jäsen 131
 Lintula, Heikki, tuomittu lakkolainen 310
 Lintula, Onni, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
 Loginov, Sergei, lähetystöneuvos 264
 Loppi, Veikko, järjestöaktiivi 175
 Lounasalo, Yrjö, Porin kansalaiskokouksen puhuja 219
 Lukkarinen, Impi, kansanedustaja, sd. 278
 Lumiala, Veli, rehtori, Seinäjoen kansalaiskokouksen puhuja 169
 Lylykorpi, Olavi, nuorempi konstaapeli 232
Majuri, Tauno, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
 Malmberg, Martti, SKP:n johtomies 93
 Manninen, Yrjö, kajaanilainen kommunisti 122
 Marx, Karl, filosofi 90
 Mattlar, Eero, STK:n lakimies 294
 Meijanen, Otto, syytetty lakkolainen 158, 308
 Mertanen, B.J., liikennöitsijä 116
 Miettunen, Martti, maatalousministeri, ml. 111
 Montonen, Aili, näyttelijä 205
 Murto, Yrjö, kansanedustaja, kd. 69, 90, 165, 257–258
 Mustamäki, Osmo, tuomari, Etelä-Pohjanmaan kauppakamarin asiamies 168
 Myllymäki, Armas, SDP:n järjestösihteeri 71
 Mynttinen, Aarne, Jyväskylän v.t. poliisimestari 281
 Mäkinen, Jussi, lähetystösihteeri 290
Niemi, Toivo, SAK:n tiedotustoimikunnan jäsen 95
 Nieminen, Oskari, Jyväskylän keskuslakko-toimikunnan varajäsen 131
 Nykänen, Pekka, Jyväskylän keskuslakko-toimikunnan jäsen, kaupunginvaltuutettu, kd. 131, 134–135, 137, 158, 162, 269, 308–309
 Nyström, Väinö, yrittäjä 144, 156
 Närvänen, Onni, SAK:n tiedotustoimikunnan jäsen 95
Oksanen, Kauko, lappeenrantalainen kommunisti 87
 Oramaa, K.A., MTK:n Satakunnan liiton puheenjohtaja, Porin kansalaiskokouksen puhuja 218
 Oraviita, Jaakko, tuomittu lakkolainen 231, 307–309
 Orenius, Vilho, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen 131
Paananen, Ville, Jyväskylän keskuslakko-toimikunnan jäsen 131
 Paasikivi, Juho Kusti, pääministeri, presidentti, kok. 23, 57, 62, 64–66, 151
 Paasio, Rafael, SDP:n eduskuntaryhmän varapuheenjohtaja 260
 Paasivirta, Juhani, poliittisen historia dosentti 289
 Painio, Porin poliisimestari 195
 Palander, Eino, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen, SDP:n Jyväskylän kunnallisjärjestön piirikokous edustaja 131, 282
 Palmgren, Raoul, Vapaan Sanan päätoimittaja 91
 Palovesi, Eino, kulkulaitosministeri, ml. 102, 111, 144, 153–154, 157, 223
 Parmanne, Harri, vakuutusjohtaja 117
 Pekkala, Mauno, pääministeri, kd. 54–56, 151, 254
 Peltola, Kalle, kauppaneuvos, Seinäjoen kansalaiskokouksen puhuja 168
 Pentti, K.H., Shellin operatiivinen johtaja 121
 Perkkio, Eino, komisario 225
 Pessi, Ville, SKP:n pääsihteeri, kansanedustaja 92
 Pihkala, Martti, lakon murtaja, Vientirauhan johtaja 297
 Pihkala, Rurik, 298
 Punttila, L.A., professori 175, 217–218
 Pusa, Jalmari, maanviljelijä, Porin kansalaiskokouksen puhuja 218
 Puskala, Veikko, SDP:n tiedustelupäällikkö, järjestösihteeri 145, 216, 221, 240–241, 261
 Putero, Toivo, yrittäjä 134–135

- Pyyhkäläinen, Aaro, lakkolainen 308
 Pötry, Väinö, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
 Pöysti, Lasse, näyttelijä 205
- Rantanen**, Alpo, SAK:n toimitsija 160
 Rantanen, Vihtori, SAK:n varapuheenjohtaja, SDP:n puoluetoimikunnan jäsen 70–71, 74, 77, 125, 130, 178, 228, 240, 244–245, 291, 313, 319
 Raunio, Eino, kansanedustaja, sd. 315, 319
 Reinikainen, Helsingin lakkovahtien esimies 229
 Rinne, Rafael, sosiaaliministeriön osastopäällikkö 248
 Rinne, Tommi, näyttelijä 205
 Roine, Eero, näyttelijä 204
 Roivainen, Vilho, kuopiolainen työmies 123
 Ruotsalainen, Pentti, tuomittu lakkolainen 312
 Rutanen, Unto, tuomittu lakkolainen 310
 Ruusela, Lauri, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan varajäsen 131
 Ryömä, Mauri, SKP:n poliittisen toimikunnan jäsen, kansanedustaja 102, 165, 253, 315, 317, 319
- Saari**, Eino, sosiaaliministeri, kp. 111
 Saarinen, Aarne, Suomen Rakennustyöläisten Liiton puheenjohtaja, SAK:n työvaliokunnan jäsen, kd. 68, 74, 82, 94–95, 237
 Sahi, Hannes, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen 131
 Salin, Eetu, vanhan työväenliikkeen johtomies 223
 Salmiala, Bruno A., rikosoikeuden professori 290–291, 319
 Salmio, Erkki, sosiaaliministeriön apulaisosasto päällikkö, sovittelulautakunnan sihteeri 177
 Salo, Mauno, Turun keskuslakkotoimikunnan vartiointijaoston kommunistinen johtaja 114, 183, 310–311
 Salomies, Ilmari, arkkipiispa 181
 Salonen, Olavi, konstaapeli 158, 281
 Seppä, Mauri, kansanedustaja, kok. 245, 252
 Seppälä, Felix, kansanedustaja, kok. 252, 283
 Serlachius, Erik, vuorineuvos 175
 Sihto, Arvo, teollisuusneuvos, Seinäjoen kansalaiskokouksen puhuja 169
 Simonen, Aarre, valtiovarainministeri, sovittelulautakunnan jäsen, sd. 111, 128, 130, 180, 236, 240, 331
 Simonen, Vieno, maatalousministeri, ml. 111
 Sinisalo, Veikko, näyttelijä 204
 Sirola, Jyväskylän mlk:n nimismies 134
 Sjöberg, Wilhelm, STK:n pääsihteeri 294
 Skog, Emil, SDP:n puheenjohtaja, puolustusministeri 71, 111, 128–130, 142, 216, 240–241, 263
- Solin, Arno, STK:n hallituksen puheenjohtaja, vuorineuvos 70
 Sorjonen, Kyösti, maisteri, päätoimittaja 277
 Stalin, Josif, Neuvostoliiton johtaja 74, 92, 260, 345
 Stenberg, Eero, rakennustyömies, tuomittu lakkolainen 321–322
 Stigzelius, Jyväskylän kaupungin sähköinsinööri 133
 Sukselainen, V.J., puhemies, Maalaisliiton puheenjohtaja 217–218, 235, 317
 Sumu, Aku, SAK:n puheenjohtaja, Kelan johtaja, sosiaaliministeri, sovittelulautakunnan jäsen 81, 177, 180
 Suominen, Into, Turun keskuslakkotoimikunnan vartiointijaoston sosialidemokraattinen johtaja, ay-vaikuttaja 114, 183, 310–311, 319
 Suontausta, Tauno, oikeusministeri, sd., lakitieteen tohtori 288, 319
 Suvanto, Mirjam, toimittaja, SKP:n kansainvälisen osaston johtaja 93
 Svartström, Nils, STK:n johtaja, varatuomari 79
 Söderholm, Ragnar, MTK:n valtuuskunnan asiantuntijajäsen, toimitusjohtaja 72
- Tainio**, Eino, kansanedustaja, kd. 124
 Taipale, Martti, tuomittu lakkolainen 306–307
 Takki, Toivo, hallitusneuvos 180
 Tamminen, Lauri, tuomittu lakkolainen 312
 Tammiruusu, Hannes, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan sihteeri 130
 Tanner, Väinö, SDP:n puheenjohtaja, puoluetoimikunnan jäsen 47, 71, 97, 128, 170, 180–181, 212, 240, 260, 263–264, 317, 342
 Tiainen, Hannes, työministeri, puoluetoimikunnan varajäsen, sd. 111, 130, 240, 316
 Teivaala, Väinö, lehtori, Lain Suojan puheenjohtaja 297
 Tiitinen, Alpo, SDP:n puoluepuoleiston jäsen 71
 Toivola, Martti, tuomittu lakkolainen 307
 Tolkki, Toivo, komisario 135, 157–162, 171, 230, 232–234, 280–282, 307
 Torvi, Irma, kansanedustaja, kd. 320
 Tunturi, Herman, punaisen Valpon Oulun alaosaston päällikkö 182
 Tuominen, Supon etsivä 211
 Tuominen, Arvo "Poika", SKP:n entinen pääsihteeri, toimittaja 172, 175
 Tuominen, Jalo, Jyväskylän keskuslakkotoimikunnan jäsen 131
 Tuominen, Jorma, Jyväskylän kaupungin johtaja 135
 Tuomioja, Sakari, pääministeri, vl. 63, 177
 Turunen, Otto, Suomen Lasi- ja posliinityöväen Liiton puheenjohtaja 237
 Tähtinen, Uno, tuomittu lakkolainen 313

Törngren, Ralf, pääministeri, ulkoministeri,
r. 63–64, 111, 306

Vainio, Allan, SML:n taloudenhoitaja 199
Veilahti, Veikko, SAK:n historiankirjoittaja,
Kiljavan ay-opiston opettaja 294–295
Vennamo, Veikko, kansanedustaja, ml. 126–
127, 146, 239
Viljanen, Tauno, yleisesikunnan päällikkö,
kenraaliluutnantti 129
Viljanen, Olavi, SKP:n entinen kenttätoimit-
sija 82, 91, 273
Viljanen, Pentti, näyttelijä 205
Virenius, Kalle, Jyväskylän keskuslakkotoi-
mikunnan rahastonhoitaja 130
Virkkunen, Tapani, STK:n sosiaaliosaston
osastopäällikkö, varatuomari 75, 124,
175, 297
Virolainen, Anni, lakkoaktiivi Jyväskylässä
131
Virolainen, Johannes, opetusministeri, ml.
111, 146, 175, 239, 241, 252
Vladimirov, Viktor, lähetystösihteeri 260

Vuorinen, Sulo, Tampereen keskuslakkotoi-
mikunnan puheenjohtaja 313
Vuorio, Jorma, lakitieteen tohtori 293
Vuorio, Kauko, tuomittu lakkolainen 310
Värtinen, Pirkko, SAK:n tiedotustoimikun-
nan jäsen 95

Wahlforss, Wilhelm, STK:n hallituksen ja
työvaliokunnan jäsen, vuorineuvos 70,
236–237, 239, 242,
Walden, Juuso, vuorineuvos, toimitusjohtaja
75, 99, 245
Waris, Klaus, filosofian tohtori, Suomen
Pankin johtokunnan jäsen, sovittelu-
lautakunnan jäsen 177, 180
Widing, Gösta, Suomen Veturimiesten Liiton
puheenjohtaja 228, 244, 305, 313, 318
Wiherheimo, T.A., kansanedustaja, kok. 167
Willför, Edwin, Suomen Öljytyöntekijäin
Liiton puheenjohtaja 120–121
Wuori, Eero A., SAK:n entinen puheenjohta-
ja 72